

SP 94
KR. UNIVERZA V LJUBLJANI

GOSPODARSKA ZVEZA
V LJUBLJANI
Z. Z. O. J.

906/18

ZBORNİK
ZNANSTVENIH RAZPRAV

XVIII. LETNIK 1941-42

IZDAJA
PROFESORSKI ZBOR JURIDIČNE FAKULTETE

LJUBLJANA 1942-XX

Znanstvene razprave objavljene v Zbornikih I.—XVII.

1. Pravnozgodovinske:

DOLENC: a) Pravosodstvo pri novomeškem inkorporiranem uradu nemškega viteškega reda v letih 1721 do 1772 (Zb. I); b) Pravosodstvo cistercienske opatije v Kostanjevici in jezuitske rezidence v Pleterju od konca 16. do konca 18. stoletja (Zb. III); c) Pravosodstvo klevevske in boštanske graščine od konca 17. do začetka 19. stoletja (Zb. V); č) Pravni institut »Klausel des allgemeinen Landschadenbundes« v slovenskih deželah (Zb. VII); d) Osebnostno in rodbinskopravna vprašanja v pravosodstvu slovenskih ljudskih sodišč (Zb. X); e) Pravne razmere v Brežicah od l. 1585. do l. 1651. (Zb. XII); f) Pravnozgodovinski prikaz dokaznega postopanja pri sodiščih slovenskega ozemlja s posebnim ozirom na ljudska sodišča (Zb. XIV); g) Pravnozgodovinska študija o prisegi pri Slovencih (Zb. XVI).

JASINSKI: a) Kaj je najpotrebnejše za slovansko primerjalno pravno zgodovino? (Zb. I); b) Kada i na koji način je bio sastavljen kastavski statut? (Zb. III); c) Prehod od ustnega običajnega prava k pisnemu zakonu (Zb. IV); č) Zakoni grada Veprinca (statut Veprinački) (Zb. V); d) Iz istorije Kastavskog statuta (Zb. VI).

KOROŠEC: a) Sistematika prve hetitske pravne zbirke (K Bo VI 3) (Zb. VII); b) Usoda rimskega prava v Angliji (Zb. IX); c) Novi odlomki Gajevih institucij (Zb. X).

KREK: Pomen rimskega prava nekdanj in sedaj (Zb. I).

POLEC: a) Razpored sodnih instanc v slovenskih deželah od 16. do 18. stoletja (Zb. VI); b) O odpravi nevoljništva na Kranjskem (Zb. IX); c) Prevedba zakupnih kmetij v kupne na Kranjskem ob koncu 18. stoletja (Zb. XIII); č) Pripombe kranjske deželne komisije k Martinijevemu osnutku avstrijskega državljanskega zakonika (Zb. XVI).

2. Cerkvenopravne:

KUŠEJ: a) Codex juris canonici in njegov pomen za cerkev in državo (Zb. I); b) Posledice državnega preobrata na polju patronatnega prava (Zb. II); c) Vera in bračna vez v naši državi de lege lata in de lege ferenda (Zb. IV); č) Pasivna asistenca pri mešanih zakonih po prejšnjem in po novem katoliškem pravu (Zb. V); d) Katoliška cerkev in njeno pravo v povojni dobi (Zb. VII); e) Bračna pravila srbske pravoslavne cerkve (Zb. X); f) Mešani braki v bračnih pravilih srbske pravoslavne cerkve (Zb. XI).

3. Kazenskoopravne:

DOLENC: a) Kriminalnopolitična presoja določil zadnjega odstavka čl. 12 Vidovdanske ustave (Zb. II); b) Problem izvrševanja kazni na prostosti v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (Zb. IV); c) Zločinec iz prepričanja (Prinos k vprašanju o smotreni določitvi kazni) (Zb. VI); č) Opredelitev kriminalne in civilne prevare (Zb. IX); d) Naklep in namen v kazenskem zakoniku kraljevine Jugoslavije (Zb. XI); e) Odnos med glavnimi in stranskimi kazenskimi zakoni (Zb. XIII); f) Vrednotenje dokazov v sodnem kazenskem postopanju (Zb. XV); g) Načelna raziskavanja o podnetu, nasnovi, pomoči in podpomoči po kazenskem zakoniku kraljevine Jugoslavije (Zb. XVII).

R. UNIVERSITÀ DI LUBIANA

RACCOLTA
DI STUDI SCIENTIFICI

ANNO XVIII, 1941-42

Publicata a cura
del collegio dei professori della Facoltà
di Giurisprudenza di Lubiana

Lubiana 1942-XX

KR. UNIVERZA V LJUBLJANI

GOSPODARSKA ZVEZA
V LJUBLJANI
z. z. o. j.

Š 906/18

ZBORNİK
ZNANSTVENIH RAZPRAV

XVIII. LETNIK 1941-42

Izdaja
profesorski zbor juridične fakultete
v Ljubljani

Ljubljana 1942-XX

8 50952

50952

030025025

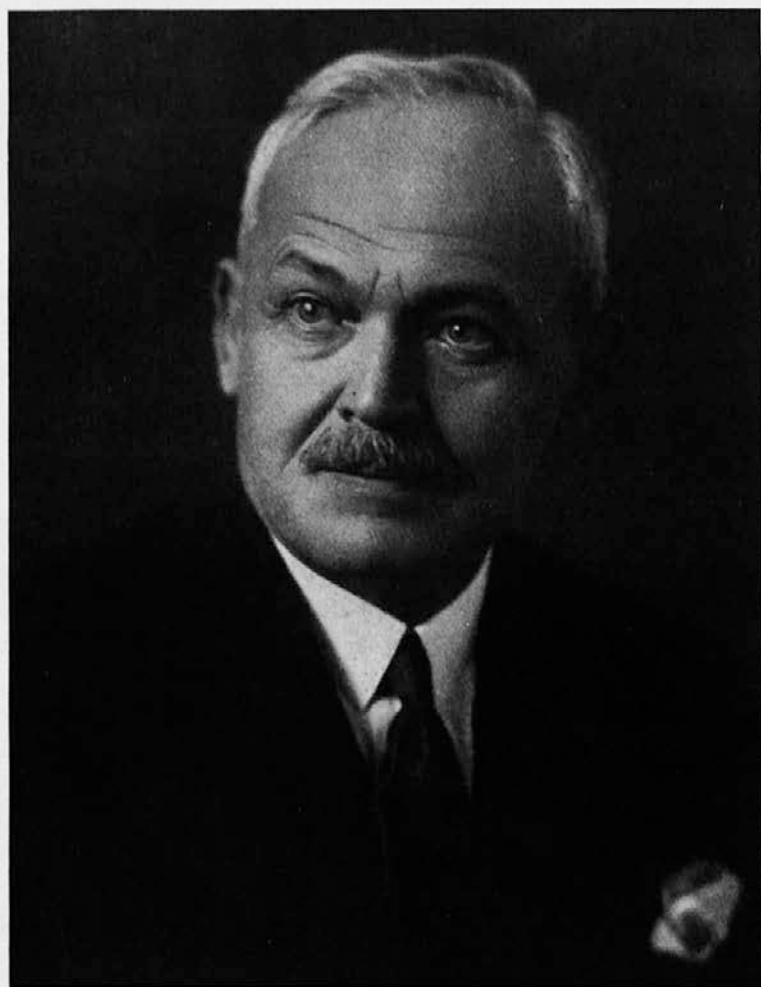

FZC 2/1974

Kazalo — Indice

Univ. prof. dr. Janko Polec:	
Dr. Rado Kušej	1
Univ. prof. dr. Janko Polec:	
Dr. Metod Dolenc	23
Univ. prof. dr. Stojan Bajič:	
Dr. Stanko Lapajne	97
Univ. prof. dr. Aleksander Bilimovič:	
Cena pri dvostranskem monopolu — Il prezzo nel monopolio bilaterale	113
Univ. prof. dr. Viktor Korošec:	
Běl madgalti	139
Hon. pred. — Inseg. onor. dr. Ciril Kržišnik:	
Separatio honorum	171
Univ. prof. dr. Gorazd Kušej:	
Mešana državna oblika — La forma mista di governo	199
Univ. prof. Aleksander Maklecov:	
Značilne posebnosti italijanskega kazenskega zakonika z dne 19. oktobra 1930 — Le particolarità del Codice Penale Italiano del 19 ottobre 1930	228
Univ. doc. dr. Vladimir Murko:	
Veljavne določbe nove uredbe o državnem računovodstvu — Le norme vigenti del nuovo decreto concernente e la contabilità di Stato	247
Univ. prof. dr. Rudolf Sajovic:	
Pravosodstvo, mednarodna pristojnost, podsodnost — Giurisdizione, competenza internazionale, competenza territoriale	273
Univ. prof. dr. Evgen Spektorskij:	
Teorija in empirija — Teoria ed esperienza	296
Univ. prof. dr. Milan Škerlj:	
Družba z omejeno zavezo po ital. državljanškem zakoniku in po jsl. trgovinskem zakonu — La società a garanzia limitata secondo il codice civile italiano e secondo la legge commerciale jugoslava	313
Priv. doc. dr. Adolf Vogelnik:	
Popis jugoslovanskega prebivalstva iz leta 1931 in popis prebivalstva Ljubljanske pokrajine iz leta 1941 — Il censimento della popolazione jugoslava dell' anno 1931 e il censimento della popolazione della provincia di Lubiana	334
Priv. doc. dr. Josip Žontar:	
Najstarejša sodna knjiga mesta Kranja (1517—1520) — Il più vecchio libro giudiziario della città di Kranj (1517—1520) ..	360

RADU KUŠEJU
METODU DOLENCU
IN
STANKU LAPAJNETU
V SPOMIN

Dr. Rado Kurej

Dr. Rado Kušej.

Našo pravno fakulteto so v teku dobrega pol leta zadele nadvse bolestne in za dolgo nenadomestljive izgube kar treh veleuglednih članov. Vsi trije so bili odlični sotrudniki »Zbornika«. Njihovemu svetlemu spominu je posvečen pričujoči njegov zvezek.

Prvi med njimi je odšel od nas 10. maja 1941 ob 8. uri na večer dr. Radoslav (Jakob) Kušej, redni profesor cerkvenega prava in prorektor univerze. Ne samo njegov govor, ampak tudi mehka njegova duša in tihi značaj sta ga razodevala slovenskega koroškega rojaka. Pod sinjo Peco v Spodnjih Libučah, v župniji pliberški, se je rodil 21. julija 1875 kot edini sin srednjega posestnika Aleša Kušaja p. d. Hrasta in Uršule rojene Kralj. Že kot otrok, kakor nam sam pripoveduje (SN 14. sept. 1921., št. 205), »je občutil neizmerno milino slovenske besede«. Slovenskemu čitanju in pisanju se je moral sam priučiti. Radi izvrstnih uspehov na pliberški osnovni šoli ga je vpisal oče jeseni l. 1888. na gimnazijo oo. benediktincev v bližnjem Št. Pavlu v Labodski dolini, kjer je bil kot prvi v razredu odlikovan s posebnimi premijami. Od tretjega gimn. razreda dalje pa je obiskoval gimnazijo v Celovcu, ki jo je zapustil l. 1896. z odlično maturo. Profesora l. Scheinigg in dr. Jakob Sket sta mu bila učitelja. Naslednja štiri leta je študiral pravo na dunajski univerzi in bil tukaj l. 1901. promoviran za doktorja.

Kot dijak je v počitnicah rad potoval po ožji svoji domovini in sosedni Gorenjski zlasti z nekaj mlajšim tovarišem Ožbejem Iļavnikom-Reberčanom. Bila sta vedno v živih stikih z domačim ljudstvom. Oba sta dopisovala v celovški »Mir«. Tak izlet po slovenski zemlji je Kušej lepo opisal v »Mirovih« podlistkih: »Po slovenskih letoviščih« (1899, št. 25—29). Včasih je priobčil tudi kak pesniški poskus (gl. »Mir« 1899, št. 22).

Kušej je vstopil takoj po pravosodnem državnem izpitu s 1. avgustom 1900 v sodno prakso pri dež. sodišču v Celovcu, postal že ob koncu septembra avskultant, je opravil l. 1903. sodni izpit in bil maja 1905 imenovan za pristava (sodnika) v Črnom-

lju, kjer pa službe ni niti nastopil. Pozvan je bil namreč julija l. 1905. v službovanje pri tajništvu viš. dež. sodišča v Gradcu; tukaj pa je ostal le nekaj mesecev. Njegov tast, rodoljubni Vekoslav Legat, ravnatelj tiskarne Mohorjeve družbe v Celovcu, je bil v prijateljskih stikih s tedanjim ljubljanskim županom Ivanom Hribarjem. Ta je bil tačas na čelu pokreta za ustanovitev slovenske univerze in je skrbno zbiral sposobne mlade pravnike, ki bi se potem hoteli pripraviti za vseučiliške stolice. Spoznal je po Legatovih tudi mladega avskultanta Kušēja in ga pridobil, da se je odločil za študij kanonskega prava (SN 18. sept. 1921, »Ivan Hribar in naša pravna fakulteta«). Dotlej pa za ta predmet ni imel posebnega nagnjenja. Sam mi je pred letom dni ob promociji Ivana Hribarja za častnega doktorja prava pripomnil, da ne bi nikdar mislil na docenturo, ko bi ga ne bil nagovoril k temu Ivan Hribar. Preskrbel mu je, kakor še mnogim drugim v tej dobi, državno potovalno ustanovo in sicer za univerzo v Bonnu.

Tjakaj je bil leto prej iz Freiburga v Breisgavu poklican na stolico nemške pravne zgodovine in cerkvenega prava takrat že zasloveli učenec Heinricha Brunnerja in Pavla Hinschiusa, Švicar Ulrich Stutz, komaj 36 leten, prav v največjem vzponu svoje tako uspešne znanstvene poti. Dve leti prej (1902) je ustanovil danes splošno znano serijo svojih »Kirchenrechtliche Abhandlungen«; prav leto poziva je končal svoje »Cerkveno pravo« za Holtzendorff-Kohlerjevo enciklopedijo. Med mladeniči, ki so se hoteli posvetiti znanosti, takimi, ki so bili še v študiju, kakor onimi, ki so ga že dovršili, pa so ga hoteli spopolniti: pravniki, zgodovinarji in bogoslovci, si je znal že v Freiburgu pridobiti zveste pristaše. Da bi mu pripravil ponudbo za poresko univerzo v Bonnu tem mikavnejšo, mu je takratni mnogoletni vsemožni ministrski decernent za pruske univerze F. Althoff sam ponudil, da ustanovi na bonskem vseučilišču na njegovo osebo vezani in z njim premestljivi »cerkvenopravni institut«, dotlej edinstven v Srednji Evropi. V ta seminar, ki je imel razmeroma majhno ustanovno dotacijo 3000 mark in letno dotacijo 300 mark, je Stutzovo ime privabilo vsako leto povprečno 8—20 prizadevnih in nadarjenih udeležencev iz Nemčije in inozemstva. Skupaj je v 13 letih njegovega obstoja v Bonnu izšlo iz seminarja 36 tiskanih del in razprav, med njimi mnogo habilitacijskih spisov trajne znanstvene vrednosti. Avstrijska vlada je že koj spočetka pošiljala v Bonn svoje cerkvenopravne habilitande, da pripravijo in dovrše svoje habilitacijske spise (ZRG = Zeitschrift der Savignystiftung f. Rechtsgeschichte LXXII., German. Abt., 59. zv., 1939 in Kan. Abt. X., 1920, 269, 280). Drugo leto obstoja tega seminarja l. 1905/6 je poslala tjakaj dr. Kušēja in sedanjega graškega kanonista Arnolda Pöschla. Semester je Stutz uvedel navadno s svojo lastno razpravo, ki jo je v istem letu spisal. Tekom leta so predavali udeleženci seminarja svoje znanstvene poskuse; predavanju je sledila vedno podrobna, dobrohotna kritika seminarskega vodje. Vmes so pa obravnavali skupno

naprej določeni glavni problem sistematskega ali fontološkega značaja, ki se je menjal od semestra do semestra. Ob času Kušejevega bivanja v Bonnu so razpravljali v zimskem semestru: Vire in raziskave k svetni ter cerkveni ustavni zgodovini porenskih dežel, v letnem pa: Benedikta XIV. libri XIII de synodo dioecetano. Ti razgovori naj bi uvajali predvsem mlajše v znanstveno metodo in jih vzpodbudili k lastnemu delovanju. Če je Stutz opazil pri učencu pravo nadarjenost za znanstvo, se je zanj požrtvovalno zavzel. Nihče se ni bolj veselil kot on, če se je kakšno delo znanstveno posrečilo. Tako mu je tudi uspelo pridobiti mnogo mladih znanstvenikov za svoje ideje in poglede na cerkvenopravno znanost in si ustvariti šoto. Iz te je tekom let izšlo lepo število akademskih učiteljev.

Prav tik pred Kušejevim prihodom v Bonn je Stutz svoje gledanje na cerkvenopravno znanost dokončno izobličil. Že v svojem Cerkvem pravu je postavil zgodovinski del na začetek in ga za vsako razdobje zaokrožil, vključno razmerje do države, v celoto. V svojem programatičnem prigodnem govoru »Die kirchliche Rechtsgeschichte« (1905), ki je pomemben za razvoj moderne cerkvenopravne vede, pa utemeljuje znanstveno potrebo, ločiti zgodovino in sistem, zgodovinski in dogmatični del, zahteva, da postane cerkvenopravna zgodovina poseben predmet raziskavanja in znanstva. Okoriščajoča se z napredkom pravnozgodovinske znanosti in stalno naslonjena na bogoslovje, zlasti na dogmatiko ter zgodovino dogem in posebno na cerkveno zgodovino, naj tvori podlago za cerkvenopravno dogmatiko. S tem v zvezi priporoča tudi potreben ozir na partikularno cerkveno pravo, posebno na državno cerkveno pravo.

Ta bežen oris Stutzovega didaktično-znanstvenega udejstvovanja in njegovih cerkvenopravnih stremeljenj se mi vidi potreben za razumevanje znanstvenega razvoja in zlasti smeri strokovnega zanimanja Rada Kušaja.

Kakor največjemu delu svojih učencev je označil Stutz tudi Kušaju v Bonnu predmet njegovega znanstvenega prvenca in to iz zgodovine cerkvenega prava. Ob njegovem prihodu v Bonn je prišla na svetlo že v Freiburgu nastala in s tamošnjim ozemljem zgodovinski povezana razprava dr. Fritza Geierja: Die Durchführung der kirchlichen Reformen Josephs II. im vorderösterr. Breisgau (1905, Kirchenrechtl. Abh., 16.-17. zv.). Kušaj pa naj bi uresničenje s to razpravo za ožje ozemlje že delno izvedene zamisli prikaza praktičnih jožefinskih cerkvenih preosnov v zunanji cerkveni ustavi nadaljeval in udeležil za mnogo bolj zamotane razmere notranjeavstrijskih, to je naših dežel. Čeprav je bil po svojem enoletnem bivanju v Bonnu zopet zaposlen v sodni službi, je delo naglo napredovalo. Gradivo se mu je v dunajskih, graških, celovških in ljubljanskih arhivih, ki jih je l. 1906. preiskal na dvomesečnem dopustu, kar preobilo ponujalo. V začetku l. 1907. je že predložil Stutzu prvi, glavni del svojega rokopisa o regulaciji škofij. Velikega učitelja je storjeno

delo vprav navdušilo. »Iz vsega srca,« mu piše 18. febr. 1907 v Gradec, »Vam pošiljam najboljše čestitke. Napravili bode, o tem po predloženem poskusu ni dvomiti, svoje mojstrsko delo. Vaša stvarilstvenost se kaže prav tako velika kakor predanost znanosti. Sedaj niti najmanj ne pomišljam, da Vas bodrim, nameriti se na pot učenjaka. Imel Vas bom odslej pred očmi kot enega svojih največ obetajočih učencev. Tvarina se kaže čudovito izdatna. Kdo bi si bil mislil, da se dá iz nje toliko napraviti! Bili ste pa v tem kratkem času ogromno pridni. Toda mogli ste tudi iz polnega črpati. Prav dobro ste napravili, da ste se lotili regulacije škofij. To je zelo hvaležna snov. Jožef II., njegova okolica, episkopat, državno- in cerkvenopravno pojmovanje tistega časa, skratka vse stopa v tej snovi tako jasno pred oči. Kakšen nasprotek napram prednjeavstrijskim malenkostim! Tukaj spoznamo to bona mente od zgoraj pripravljeno revolucijo kakor doslej še ne. Sedaj razumemo francoske dogodke s konkordatom vred in nemško sekularizacijo še veliko bolj. Veselil sem se tudi zrelosti Vaše sodbe. In včasih so se Vam tudi splošni uvodi, prehodi, zaključki itd. izvrstno posrečili. Vobče razvrstitvi glavnega dela o regulaciji škofij ni oporekati. Pripovedovanje se razvija jasno in razumno. Podan je hkrati izvrstni uvod v veljavno avstrijsko cerkveno ustavno pravo, kakor ga še nimamo.« Po teh izvajanjih, ki enako časté učenca kakor učitelja, bodri Kušej naj se loti drugega razdelka, da izpopolni literaturo in posebno priporočja, da delo še stilistično opili. »Prizadevati se morate,« pravi Stutz v vzglednem svojem pismu plemenitega mentorja, »da ne samo stvarno vse pravilno prikažete, marveč tudi, da napravite iz svojega spisa malo slovstveno umetnino, na kateri je vse dobro premišljeno in lepo zaokroženo.« Slednjič mu obljubi vso svojo pomoč pri izdaji spisa in ga povabi, da pride za kakšne tri tedne v Bonn, kjer bo mogel svoje delo predavati in predebatirati, pri čemer prihajajo navadno še dobre misli. Kušej se je temu vabilu tudi odzval (ZRG, Kan. Abt. X., 1920, 273). Naglo je dovršil v teku l. 1907, tudi drugi del in vse delo opilil. Stutz mu je priskrbel še podporo avstr. naučnega ministristva (600 kron) za dvobarvno karto, premenil mu je naslov spisa in pa zgodovinska izvajanja o Ogleju in Salzburgu, ki se mu niso zdela na višku znanosti. Januarja 1908 je šel spis že v tisk. Stutz je čital s Kušejem tudi obe korekturi. Že par mesecev nato je razprava izšla pod zaglavjem: »Joseph II. und

die äussere Kirchenverfassung Innerösterreichs» (358 str.) kot 49.—50. zvezek Stutzovih »Kirchenrechtliche Abhandlungen«.

Regulacija tako razcepljenih škofij naših dežel tvori, kakor je navedeno, glavni, prvi del spisa. Pisec zasleduje podrobno velike zasnove Jožefa II., skuša prodreti do njihovih korenin in načel, prikazuje združenja, nove ustanovitve, delitve in opustitve škofij notranjeavstrijskih dežel. Posebno skrbno je prikazan nastanek regulacijskih zasnov, pa tudi sodelovanje škofov in Rima. V drugem, manjšem in manj popolnem delu razpravlja o regulaciji župnij in samostanov. Poudarja zlasti dotlej precej zamolčano, za državo, pa tudi za Cerkev pozitivno stran jožefinskih preosnov, osobito zunanje cerkvene ustave.

Knjiga mladega znanstvenika je bila nenavadno toplo sprejeta po vsem znanstvenem svetu, ne le v nemškem, marveč tudi v francoskem in celo španskem (gl. Archiv f. kath. Kirchenrecht 1909, 388; Carn. 1909, 60; Germania 14. jan. 1910; Histor. Jahrb. d. Görresges. XXX, 1909, 702; Köln. Volkszeitg., Lit. Beil., 1909, št. 38; Lit. Zentralbl. 1908, št. 45; N. Fr. Presse 4. okt. 1908; Nouvelle revue de droit français et étranger 1908, št. 3; Revista de los Archivos 1908; Revue d'histoire eccles. 1909; SN 1908, št. 145; Theol. Lit. Ztg. 1909, št. 4; Theol. Quartalschr. 1909, 150; Zschr. f. kath. Theol. 1909, 548; Rivista storica ital. 1909; Slovenec 13. jun. 1908, G[ruden]). Prof. Mayniol v Nouvelle revue de droit français et étranger imenuje Kušejevo delo najboljšo, kar se je doslej napisalo o praktičnem jožefinizmu. Stutz pa se iskreno veseli uspeha svojega učenca. Vnovič mu čestita k »požrtvovalni, famozni izdelavi« in ga sproti obvešča o ugodnih kritičnih prikazih. Kušejeva monografija je ostala doslej temeljno zgodovinsko delo o praktičnih jožefinskih cerkvenih reformah, ki ga vsa literatura uporablja in citira. Po tem spisu je Kušej v zunanjem svetu najbolj znan in cenjen. Pri nas pa je ta razprava, čeprav eden najvažnejših prispevkov k naši novejši upravni zgodovini, žal, še vedno premalo poznana, uvaževana in porabljana.

Ali navzlic temu resničnemu znanstvenemu uspehu se Kušej v takratnih političnih razmerah ni posrečilo, da bi se bil habilitiral. Poskušal je to v Gradcu; ko ni uspel, je popolnoma prenehal s kanonističnim študijem, posebno ko se mu ni niti posrečilo, da bi dosegel takšne uradne prilike, ki bi mu dovoljevale intenzivno poglobitev v vedo.

Po izteku študijskega dopusta avgusta 1906 je bil namreč kot »leteči« sodnik nekaj mesecev dodeljen kot preiskovalni sodnik okrožnemu sodišču v Celju, jeseni istega leta pa po energičnem svojem prizadevanju v Gradec, da bi mogel dovršiti svoje delo. Tukaj je bil l. 1911. imenovan za sodnika s stalnim mestom, l. 1912. pa za okrajnega sodnika. Bil je zaposlen v različnih civilnih oddelkih, nazadnje pri civilnem okr. sodišču za Gradec okolico. Ko ga je ob prevratu jeseni 1918 nemško-avstrijska vlada postavila na razpolago Narodni vladi v Ljubljani, ga je ta imenovala sredi novembra 1918 za začasnega vodjo okr. sodišča v Gornji Radgoni; že isti mesec je bil premeščen kot sodni svetnik in predstojnik okr. sodišča v Pliberk. Meseca maja 1919 je bil dodeljen okrožnemu sodišču v Celju, septembra pa imenovan za deželnosodnega svetnika v Ljubljani, kjer je služboval do 20. februarja 1920.

Ob pripravah za ljubljansko univerzo je bil od vsega početka določen za edinega kandidata za cerkvenopravno stolico. Vendar je prevladalo sprva mnenje, da njegov tako uspeli obširni spis zaradi svojega izključno zgodovinskega značaja ne daje avtorju zadostne kvalifikacije za rednega profesorja. Zato je bil 27. januarja 1919 imenovan le za izrednega, vendar pa že 27. avgusta istega leta za rednega profesorja. Šele sedaj mu je bilo trajno omogočeno znanstveno delo, ki se ga je oprijel z vso vnamo.

Ko so se pozimi l. 1920./21. pojavila v zvezi s posvetovanji o ustavnih načrtih vprašanja državnega cerkvenega prava, je bil Kušej po svojem zvanju poklican, da jih javnosti pojasni s strokovnega stališča. Storil je to na Pravnikovem prvem diskusijskem večeru o ustavi v referatu »O ustavi in veri« (13. jan. 1921), sočasno pa še v nekaj zelo stvarno in mirno pisanih člankih v Slov. Narodu. V članku »Vera in verska svoboda« (11. jan. 1921, št. 7) opredeljuje pojem te svobode in kaže na potrebo, da določi ustava njeno vsebino in ji dá z ozirom na posamezne, v državi priznane veroizpovedi potrebne meje. V naslednjem članku: »Cerkvena politika Jugoslavije« (12. jan. 1921, št. 8) razlaga za določitev razmerja države do Cerkve možne sisteme, se postavlja na stališče paritetnega sistema in se prav kratko ozre na posamezne ustavne načrte, koliko odgovarjajo zajamčenju verske svobode. V tretjem članku: »Kaj naj določi ustava glede verstva« (13. jan. 1921, št. 9) navaja podrobno vse one točke, ki se mu zdé potrebne, da se sprejmejo v ustavo v varstvo verske

svobode. Na koncu poudarja, »da nalaga verska svoboda državi dolžnost, postopati napram priznanim veroizpovedanjem tako, kakor da jim sama pripada. To načelo je največje važnosti za pravilno rešitev problema verske vzgoje otrok in za ustvaritev pravičnega, interesom državljanov in države ter obstoječim socialnim zahtevam ustrežajočega zakonskega prava«. O teh dveh točkah je razpravljal potem še posebej v dveh člankih. V prvem »Verska vzgoja otrok« (14. jan. 1921, št. 10) meni, da je s stališča doslednega izvajanja načela verske svobode primerno določilo, da o verski pripadnosti otrok odločijo starši, ki se morejo glede tega tudi pogoditi, dokler otroci ne pripadajo še nobeni priznani veroizpovedi in še niso dosegli verske doraslosti. V drugem članku »Verska svoboda in zakon (brek)« (15. jan. 1921, št. 11) je zastopal mnenje, da je neobhodno potrebno, da država sama kodificira ženitbeno pravo in začrta osnovno smer tej kodifikaciji že v ustavi. Raznoličnost zakonsko-pravnih sistemov naj se čimprej nadomesti z enotnim, od države postavljenim zakonskim pravom, ki bodi za državljane mero-dajno, ne da bi se dotikalo njihove verske dolžnosti, da zadosté, kadar so izpolnili državne predpise, tudi cerkvenim zahtevam. To mnenje je Kušej potem v vseh svojih spisih dosledno ponavljal. Izreka se za fakultativni civilni zakon in izključno pristojnost države za presojo civilnopravne strani zakona.

Še parkrat se je oglasil Kušej to leto, ko so nastala nekatera cerkvenopravna vprašanja. Tako razpravlja: »K vprašanju konkordata« (SN 12. febr. 1921), ko so se pojavili prvi glasovi o prizadevanjih, skleniti konkordat. Tukaj govori še o nezdržljivosti konkordata s paritetno državo; iz njegovih izvajanj je brati dvome o njegovi ustvarljivosti v Jugoslaviji. Poznejši dogodki so pokazali prvotno Kušejevo pravilno gledanje v tem vprašanju. — Pojavljajoče se gibanje za »narodno cerkev« na Hrvaškem in poseganje agitacije tudi v Slovenijo je bil povod za članek »Narodna cerkev« (SN 6. marca 1921, št. 53). Po kratkem zgodovinskem razgledu in pogledu na bistvo vsake krščanske cerkve, dvomi o uspešni ustvarljivosti narodne cerkve. V zvezi s tem je tudi članek: »Država in cerkveno pravo« (SN 13. marca 1921, št. 59), v katerem zastopa mnenje, da ima država dolžnost, na škofovo prošnjo izvršiti njegovo sodbo na odstranitev »narodnih svečenikov« iz njihovih župnij, ako se navzlic sodbi pristojnih cerkvenih organov ne umaknejo. Končno je

napisal na prošnjo uredništva, da objektivno pojasni gmotni položaj duhovništva, bolj socialnopolitični članek »Pomoč duhovništvu« (SN 27. sept. 1921, št. 216), v katerem se živo zavzema za izboljšanje materialnega stanja duhovščine.

Po sprejemu Vidovdanske ustave kaže v razpravi »Cerkvena avtonomija in naša ustava« (SP 1921) na velik državnopravni pomen čl. 12, kritizira pa mirno njegov odstavek 5, kolikor predvideva poseben zakon, ki bi morda omejeval katolikom prosto zvezo z Rimom v čisto verskih stvareh, zlasti pa zadnji odstavek, znan pod nazivom kanceliparagraf. V članku »Verska pripadnost otrok in verski pouk v šoli ter naša začasna pokrajinska uprava« (Njiva 1921) razpravlja, koliko 'so po razglasitvi Vidovdanske ustave razveljavljene določbe zakona z dne 25. maja 1868 v onih pogledih, ki so označeni v naslovu razprave.

Meseca novembra 1921 je vlada sklicala versko anketo v Beograd, na kateri naj bi se zastopniki priznanih veroizpovedanj posamezno po verah in potem skupno posvetovali v informacijo vlade o pravnem položaju vseh v državi priznanih veroizpovedanj, o ureditvi medverskih odnošajev in o zboljšanju materialnega položaja duhovščine. Prof. Kušej se je udeležil ankete kot izvestitelj ministrstva za vere v katoliški sekciji. Malo tednov nato je izdal o njej brošuro: »Verska anketa u Beogradu i njeni zaključci. S kritičnim primedbama i praktičnim predlozima za popravljanje materialnog položaja svećenstva« (48 str.). V tej deloma v srbohrvaščini, deloma v slovenščini pisani knjižici ni priobčil le svojega poročila ministru za vere in zbral sklepe sekcij v pogledu na označeni trojni vzpored, ampak je te tudi prerešetal in izpopolnil. Kot znanstvenik kaže, kaj more, kaj ne sme biti svrha zakona o medverskih odnošajih, zahteva enotno ureditev zakonskega prava v oni smeri, ki jo je začrtal že v članku »Verska svoboda in zakon« (1921), priporoča v zagotovitev pravičnejše ureditve gmotnega položaja verskih služabnikov uvedbo progresivnega verskega davka onih nadarbenikov, kojih redni prejemki presegajo višino kongrue. (Gl. k tej zadnji točki: »Nekaj opomb h knjižici: Dr. Rado Kušej, Verska anketa u Beogradu i njeni zaključci«. [Referat na konferenci duhovščine Ljubljana okolica, Vzajemnost X., 1912, št. 14, 49—53]). Kušejeva mirna, prepričevalna beseda, njegova logična, dosledna izvajanja so vzbudila pozornost in mu pridobila namah ugled.

Za »glavno nalogo v akademskem poklicu« pa je smatral, kakor je sam napisal v svojih življenjskih podatkih, ki mi jih je bil svojčas izročil ob sestavljanju njegovega življenjepisa za Slovenski biografski leksikon: »spisati v domačem jeziku sistem cerkvenega prava, ki bi služil teologom in juristom kot učbenik, praksi pa kot pomočnik v aktualnih cerkvenopravnih in cerkvenopolitičnih vprašanjih«. Komaj tri leta potem, ko je zasedel stolico cerkvenega prava na naši pravni fakulteti, je že to namero izvršil. Izdal je kot učbenik juridične fakultete »Cerkveno pravo katoliške in pravoslavne cerkve s posebnim ozirom na razmere v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev« 1923, 488 str. (Prim.: BV IV, 1924, 149; SP 1924, 149; Čas XVIII, 1923/24, 249; Arhiv XXVI, 1925, 234, proti Kušej str. 398.) Kritika mu glede k a t o l i š k e g a cerkvenega prava ni mogla kaj bistvenega ugovarjati. Iz pravoslavnega cerkvenega prava pa podaja le določbe o ordinaciji in o položaju duhovščine, o ustavi in o zakonskem pravu. Posebno ugajal je del o katoliškem cerkvenem sodnem postopanju, ki ga je Kušej jasno in pregledno podal na komaj 30 straneh. Da se mu je delo v tako kratkem času posrečilo, mu moramo šteti tem bolj v zaslugo, če pomislimo, da mu je bilo treba v začetku novega poklica premagati veliko težav, da je bilo tudi po objavi novega cerkvenega kodeksa v tuji literaturi še prav malo sličnih del, v jugoslovanski pa je sploh še popolnoma manjkalo in je bilo tudi v jezikovnem oziru marsikateremu izrazu treba orati ledino. Razmeroma majhna naklada je kmalu pošla. Zato je moral hitro misliti na drugo izdajo. Že spomladi l. 1927. je izšlo popolnoma predelano in pomnoženo »Cerkveno pravo katoliške cerkve s posebnim ozirom na razmere v Kraljevini SHS« z »Dodatkom: Pregled virov, ustavnih in upravnih načel cerkvenega prava pravoslavne cerkve« (695 str.), (Apollinaris 1930, 460; Jus Pontif. 1929, 80; Arhiv XXXII., 1927, 138; Archiv f. kath. Kirchenrecht 1927, 403; BV 1928, 269; SP 1928, 44; ZRG, Kan. Abt. XIX., 1930, 888). Ta druga izdaja je narasla za 111 strani. Popolnoma na novo predelana ter znatno razširjena, bolj mnogostransko obdelana in poglobljena so zlasti poglavja o cerkvenih zvanjih in beneficijah, o cerkvenih združenjih, o zakonskem pravu in o cerkveni imovini. Stilistično je predelana vsa knjiga tudi v stvarno nespremenjenih poglavjih. Nova je sestava važnejše kanonistične literature. Nova so cerkvenopolitična določila o ustavi ter o pokrajinskih zakonih. Pravoslavno cer-

kveno pravo je združeno v preglednem dodatku, dočim je bilo v prvi izdaji raztrgano po zadevnih odstavkih katoliškega cerkvenega prava. Značilno je Kušejevo odlično delo ocenil znani Stutzov učenec prof. Heinrich Felix Schmid (ZRG, Kan. Abt. XIX., 1930, 888): »To delo se vzgledno ozira na pravno zgodovino. Po celi zgradbi, zlasti po svoji slovstveni zasnovi spada popolnoma k nemški znanosti, tako da bi se moglo, ko bi ne bila njegova obleka slovenska, označiti kot nemški učbenik cerkvenega prava. Bil bi pa potem nedvomno eden najboljših.« Kušej se kaže v razdelitvi snovi, v zgradbi sistema, v svojih nazorih glede spornih vprašanj samostojen, ne sledi slepo nobenemu predniku v tuji literaturi, največ še Sägmüllerju in seveda tudi Stutzu. Prav po teh učbenikih, iz katerih so že stotine akademskih naraščajnikov črpale cerkvenopravno znanost, praktiki: juristi in bogoslovci pa našli v njih razjasnilo v praksi, ostane Kušejevo ime za vedno s svetlimi črkami zabeleženo v naši znanstveni literaturi.

Poleg tega glavnega dela je pa napisal še nekaj razprav, ki imajo več ali manj ozko zvezo s problemi, ki so se v novi državi pojavljali v praksi. Uvrstiti jih moremo z malimi izjemami v dve skupini: v take o *patronatnem* in take o *zakonskem* pravu.

V prvi razpravi iz prve skupine »Posledice državnega preobrata na polju patronatnega prava« (ZZR II., 1922) je v kratkem obrisu z juridično-kritičnega stališča obravnaval vprašanje: a) kako je vplival državni preobrat na obstoječe javne patronate; b) kak partikularnopravni preustroj se priporoča z ozirom na spremenjene razmere glede privatnih patronatov. V prvi točki je izločil iz javnega patronata *ius nominationis*, dokazal, da je osebni patronat deželnega kneza in tudi bivšega ogrskega kralja ugasnil, ko je nastala jugoslovanska država v novem obsegu, ker je postalo njegovo nadaljnje izvrševanje nemogoče. Prav tako, da je prenehal nepravi patronat verskega zaklada; kajti indult, na podlagi katerega se je ta izvajal, je ugasnil, ker je upravičenec odpadel. Zasebni patronat pa smatra vsled spremenjenih razmer, posebno zaradi agrarne reforme, vsaj proti volji patronov, za nevzdržljiv.

L. 1927. se je začela uveljavljati praksa, da je ministrstvo za vere kot nadzorovalno oblastvo uradoma razveljavljalo odloke nižjih instanc, s katerimi je bilo verskemu zakladu kot patronu

po obstoječih konkurenčnih zakonih naloženo plačilo nanj odpadajočega dela gradbenih stroškov. Profesor Kušej je nato v razpravi »Verski zaklad in patronatna bremena« (Škofijski list 1928, št. 7 in 8, 20 str.) dokazoval protipravnost tega postopanja. V bistvu je uspešno zagovarjal stališče, da »verski zaklad patronatnih bremen nikdar ni nosil kot kanonični patron, ampak kot patron v smislu bivše avstro-ogrske zakonodaje«. Po tej »pomeni patronat javnopravno breme, ki se ga nikdo ne more brez posebnega odkupa otresti, tudi če se patronatnim pravicam odreče...« (str. 15). Zato mora verski zaklad nositi svoja bremena ali pa mora država izročiti njegovo imovino Cerkvi.

Snov obeh pravkar navedenih razprav, prve še razširjene s pogledi na druge tkzv. nasledstvene države, je obdelal v istem smislu še v razpravi: »Die öffentlichen Patronate im kaiserlichen Oesterreich u. ihre Schicksale in seinen Nachfolgestaaten« (ZRG, L., Kan. Abt. XIX, 1930, 173—214). Kušej je s temi razpravami nedvomno mnogo pripomogel k razbistrenju pojmov v tej važni cerkvenopravni panogi.

V to skupino Kušejevih razprav bi uvrstili še njegov spis »Ustavne meje agrarne reforme« (SP 1928). Napisan je bil, ko je pretila po osnutku zakona o dokončni izvedbi agrarne reforme nevarnost, da obseže zakon tudi cerkvena posestva, zlasti k menzalni imovini ljubljanske škofije spadajoče gozdne komplekse.

Druga glavna skupina Kušejevih razprav se tiče zlasti v Jugoslaviji delikatne stvarine *z a k ó n s k e g a p r a v a*. Rodila jih je njegova pestrost, tolikšna različnost po raznih pravnih področjih in veroizpovedanjih v državi, potreba po že goli informaciji, po rešitvi sporov o veljavnosti ali razvezi zakóna po določbah posameznih zakonskopravnih sistemov in pa potreba po enotni njihovi ureditvi. Pobudili so jih pa tudi deloma predpisi novega cerkvenega zakonika katoliške Cerkve in nova zakónska pravila srbske pravoslavne Cerkve.

O Kušejevih osnovnih pogledih na ureditev zakónskega prava smo kratko že govorili. Teh tudi v kasnejših razpravah ni premenil. V razpravi »Vera in bračna vez v naši državi de lege lata in de lege ferenda (ZZR IV., 1925) je podal pregled veljavnih zakónskopravnih norm v posameznih pokrajinah države in poskusil najti ključ za pravilno presojo vprašanja veljavnosti ali neveljavnosti zakonov, ponovno sklenjenih od že prej poročenih oseb po prestopu iz ene vere v drugo v istem ali v drugem

pravnem področju. Prihaja do zaključka, da menjava vere enega soproga ne more na pravni strukturi poprej sklenjenega zakona nič spremeniti in da ostane zakon navzlic menjavi vere podvržen onim normam, po katerih je bil prvotno sklenjen. Ker od verskih sodišč pravilno reševanje kolizij različnih verskih ali pokrajinskih prav ni pričakovati, se je zavzel za to, da se čimprej napravi enoten zakon za vso državo, ki bi moral prenesti pristojnost za zakonske spore na državna civilna sodišča v vseh primerih, kjer gre za kolizijo različnih verskih prav. (Prim.: S. Troicki, Arhiv XXVIII., 1925, 245 in Kušejev odgovor prav tam str. 499.)

Isto stališče je zastopal kot referent o vprašanju »izenačenja zakonskega prava v kraljevini« na drugem kongresu pravnikov v Ljubljani 1926. (Spom. II., 1927, 37—47 in Slovenec 10., 11., 14., 16., 17. sept. 1926; proti: dr. Vinko Močnik, Slovenec 1926, št. 229, 231, 235, 236; Kušejeva replika št. 242 in duplika Močnikova št. 269, 279.)

Prav dosledno s teh svojih vidikov je tudi v razpravi »Osnutek zakona o medverskih odnošajih« (SP 1929) odločno odklonil ureditev medverskega zakonskega prava, kakor se je pojavila v spremenjenem (drugem) načrtu zakona o medverskih odnošajih, priobčenem leto prej v Arhivu (XVIII., 1928, 108, 217). Sestava novega osnutka je bila poverjena nato komisiji trojice, v kateri je bil tudi profesor Kušej. Le-ta ga je predložila ministru konec marca 1931. Vsebino tega načrta je kratko priobčil v prvem delu svojega spisa »Ob reformi in izenačenju bračnega prava« (Spomenica ob 60 letnici prof. Mauroviča, II., 1934; le poseben odtis). V drugem delu razprave pa kritikuje dvoje odločb stola sedmorice. Najprvo pobija, kakor že v članku »Šeriatski zakoni v slovensko-dalmatinskem pravnem področju« (Slovenec 20. okt. 1932, št. 241), v neki odločbi izražen nazor, da bi bil smisel § 2, t. 1 zak. o šeriatskih sodiščih ta, da rešujejo odslej šeriatska sodišča spore o veljavnosti šeriatskih zakonov za vso državo in to celo v primerih, da je postopal šeriatski sodnik pri sklepanju zakona proti svoji službeni dolžnosti. Opozarja, da privede tako naziranje do absurdnega zaključka, da bi bilo po zakonu o šeriatskih sodiščih za muslimane vsega državnega ozemlja dopuščeno mnogoženstvo z vsemi zakonskopравниimi posledicami. (Isto stališče je Kušej zavzemal tudi v dveh obširnih književnih poročilih SP 1936, 83 sl. in 296—304.) —

Dalje pa dokazuje, prav kakor v članku »Ali je prestala na področju stola sedmorice odd. B. izključna pristojnost civilnih sodišč v bračnopravnih sporih vsled čl. 6 zak. o srbski pravoslavni Cerkvi« (SP 1934) pravnopomotnost v drugi vrhovnosodni odločbi stola sedmorice izraženega naziranja, da so sodbe duhovnih sodišč pravoslavne cerkve po smislu čl. 6 zak. o srbski pravoslavni Cerkvi na vsem državnem ozemlju izvršljive in ustvarjajo glede na preceptivni značaj navedenega določila pravni učinek pravnomočno razsojene stvari.

Kasnejša razprava »Das autonome Kirchenrecht als Teil der staatlichen Rechtsordnung in Jugoslawien« (Mit besonderer Berücksichtigung des Eherechts), (Acta Congressus Juridici Internationalis, Romae 12.—17. nov. 1934. Vol. V., 1937) ponavlja v glavnem zopet pregled po raznih pravnih področjih države razcepljenega zakónskega prava za katolike. Na koncu pa že v nekaj vrstah kaže na pravkar končani osnutek enotnega občnega državljskega zakonika, čigar II. poglavje ureja zakónskopravno snov in sicer enotno za vse državljane brez razlike veroizpovedi, kakor je Kušej vedno zahteval. Na ureditvi te pravne snovi je v komisiji tudi sam sodeloval. (Prim.: Mnenja o predhodnem načrtu državljskega zakonika za kraljevino Jugoslavijo. Izdalo društvo Pravniki, 1938, 98.)

O teh zasnovanih premembah ženitbenega prava je govoril v ljubljanskem radiju v štirih lepo zaokroženih poljudnoznanstvenih predavanjih, ki jih je potem izdal v drobni knjižici »Zakónsko pravo v predhodnem načrtu drž. zakonika za kraljevino Jugoslavijo« (1937, 39 str.).

Določila novega cerkvenega prava so pa pobudila razpravo »Pasivna asistenca pri mešanih zakonih po prejšnjem in po novem katoliškem cerkvenem pravu« (ZZR V., 1925). Po obširnem prikazu zgodovinskega razvoja in značaja cerkvenih koncesij glede katoliške poroke versko mešanih poročencev brez danih garancij, prihaja avtor do zaključka, da te koncesije navzlic can. 1099, § 1, n. 2 pri nas še veljajo kot indulti in da more torej škof dovoliti duhovniku asistenco pri (izvencerkveni) poroki mešanih zakoncev brez garancij. Ker pa pasivne asistence v smislu tridentinskega prava sedanje pravo več ne pozna, morata župnik ali ordinarij vedno tudi v tem primeru ugotoviti privolitev strank s posebnimi vprašanji. — Dočim tedanji profesor dr. G. Rožman, ne da bi Kušejevemu mnenju izrečno pri-

trdil, priznava razpravi (BV 1927, 155, 156) »veliko praktično vrednost« in se mu »zdi znanstveno dobro utemeljena«, mariborski bogoslovni profesor dr. Vinko Močnik v daljši razpravi »Nedopustnost sodelovanja pri mešanih zakonih brez danega poročstva« (BV 1928, 97—116) pobija posebno Kušejevo mnenje glede daljnje veljavnosti Lambruschinijeve instrukcije avstrijskim in ogrskim škofom iz l. 1841. — Profesor Kušej pa v daljši repliki »Pasivna asistenca in sedanji cerkveni zakonik« (BV 1928, 256—265) in v kratki redupliki (BV 1929, 96) brani svoje stališče (gl. tudi ZZR XI., 1935).

Na novo kodifikacijo zakonskega prava srbske pravoslavne cerkve, njena »bračna pravila« iz l. 1933. je Kušej kratko opozoril v Slovenčevem podlistku (29. dec. 1933). Rodila so pa še dvojce njegovih znanstvenih razprav. V prvi »Bračna pravila srbske pravoslavne Cerkve« (ZZR X., 1934) raziskuje najprvo, če in koliko ta spreminjajo državni pravni red v posameznih teritorialnih pravnih področjih. V drugem delu pa podaja njihovo vsebino. — V naslednjem spisu »Mešani braki v bračnih pravilih srbske pravoslavne Cerkve« (ZZR XI., 1935) obravnava to za takratne naše razmere najvažnejšo snov pravoslavnega cerkvenega prava deloma cerkvenopravno - primerjalno, prikazuje osnovna načela pravoslavnega zakonskega prava, analizira in kritikuje predmetna določila o mešanih zakonih in kratko označuje njihovo razmerje do državnega civilnega prava v posameznih področjih. Boji se, da bodo ta pravila doslejšnjo zmedo na zakonskopravnem polju le še povečala. Ponavlja pa zopet svoj ceterum censeo: klic po enotnem državnem zakonskem pravu.

Slednjič naj še omenimo v tej zvezi informativne črtice »Cerkveni zakoni v sovjetski Rusiji« (Slovenec 3., 4., 8., 9. junija 1927, št. 124, 125, 127, 128) in »Bračno pravo za katolike v Avstriji izza konkordata« (SP 1935).

Treba je še, da kratko opozorimo na Kušejeve razprave, ki se tičejo novega cerkvenega zakonika v celoti in s tem v zvezi konkordatnega prava. Že l. 1921. je v lepi pregledni razpravi: »Codex iuris canonici in njegov pomen za cerkev in državo« (ZZR I., 1921), na katero ni bil brez upliva Stutzov spis »Der Geist des Codex iuris canonici« (1918), objasnil kratko njegov postanek, ustroj, vsebino, pa njegov ogromen pomen za Cerkev in državo vobče in za našo domovino posebej.

V brošurici »Cerkev v luči prava in etike« (»Ljudska visoka šola«, 1924, 32 str.) razlaga sicer v glavnem v zelo širokih obri-sih razvoj razmerja Cerkve do države in cerkvenega prava od najstarejše dobe do srednjega veka, opozarja pa tudi na pomen novega cerkvenega zakonika in govori o načelih, po katerih bi bilo urediti vprašanje krščanskega pouka v šoli po konkordatu (26—30).

V spisu »Katoliška cerkev in njeno pravo v povojni dobi« (ZZR VII., 1930) pa že kaže na to, kako je Cerkev v povojni dobi »svojo glavno nalogo na pravnem polju, to je praktično izvedbo svojega zakonika brez težav izvršila. Vendar pa to velja le za ozemlja, kjer je obstajala trdna cerkvena organizacija s primer-nimi dohodki za cerkvene uslužbence že poprej. Drugod pa je bilo treba iskati stika z državami in spraviti z njimi sklenjene dogovore po možnosti v obliko formalnih konkordatov,« kar se je izvršilo v veliki meri pod »papežem konkordatov« Pijem XI. Pisec je obrazložil splošna načela novega konkordatnega prava, pa še posebej konkordatne ureditve o kapituljih, volitvah škofov, patronatih in cerkveni imovini. Seveda je ta razprava pisana v očigled pripravam za konkordat z Jugoslavijo (str. 81).

O načelih, ki bi se naj upoštevala pri sklepanju konkordata je sočasno povzel besedo tudi v članku »Cerkvena politika Jugoslavije« (»Jugoslavija« 1. in 2. avg. 1930, št. 50 in 51). — Ko pa je nastala proti odobritvi končno sklenjenega konkordata strastna gonja in so izšle kot priloga »Glasnika Srpske Patriaršije« »Pri-medbe i prigovori na projekat konkordata izmedju naše države i Vatikana, parafiranog 25. jul. 1935 god.«, je priskočil Kušej v obrambo, čeprav pri sklepanju konkordata ni bil v nobenem oziru udeležen. Izdal je knjižico »Konkordat, ustava in verska ravnopravnost« (1937). V tej je priobčil popolno njegovo besedilo v slovenščini, potem zavračal »primedbe« od točke do točke. Ko bi bila nasprotovanja izhajala zgolj iz stvarnih razlogov brez širšega političnega ozadja, bi nihče ne bil sposobnejši kakor Kušej s svojimi strogo stvarnimi, znanstvenimi, mirnimi pojasnili izglediti ali vsaj omiliti nasprotstva in pojasniti morebitna nesporazumljenja. Tako pa je bil njegov trud popolnoma zaman in ni mogel ni malo zavreti toka dogodkov.

Slednjč naj omenimo še nekaj razprav, ki s prejšnjimi nimajo direktne notranje zveze.

Ob H. Nottarpovi razpravi »Ehrenkanoniker u. Honorarkapitel« (ZRG, Kan. Abt., XIV., 1925) je v podlistku »Kapitlji in fakultete« (Slovenec 20. jan. 1926) opozoril na nov pojav v cerkveni upravi v Italiji izza l. 1912., na častne kapitlje in častne kolegiatne cerkve in izrazil misel, da imamo na Slovenskem veliko odličnih cerkva in mnogo požrtvovalnih duhovnikov, glede katerih bi bili dani pogoji za enako odlikovanje. Kapitlji vzbujajo tudi s stališča pravne zgodovine globok interes. Pravni razvoj kapitljev v Velikovcu, Gospisveti; proštij v Podkrnosu in Dravogradu ter posebno pravne vezi kapitlja v Strassburgu s slovenskimi pokrajinami bi nudile hvaležen predmet temeljite pravno-zgodovinske razprave, katere pa Kušej ni mogel več napisati. Kaže potem v nekaj stavkih na dejstvo, da je po kapitljih kopirana tudi ustava vseučiliških fakultet in dignitet.

I daljnja razprava ima popolnoma zunanji povod: Ko je o priliki praktičnega primera dr. Juraj Cenkić v zagrebškem »Katoličkem listu« (16. lipnja 1927, br. 24, 337) izpodbijal Kušejev nauk (Cerkveno pravo, I. izd., str. 137), da se že s pooblaščenjem za nastop službe (*missio in possessionem, institutio verbalis*) in ne šele z umeščenjem na službenem kraju (*institutio corporalis, installatio*) pridobi kanonična posest beneficija in pravica poslovanja na novem mestu (c. 1444) je Kušej branil svoje stališče v istem časopisu s člankom »Missio in beneficij possessionem et institutio corporalis« (21. srpnja 1927, br. 29, 409—411). To je bil nedvomno povod, da se je z načinom umeščanja v domačih škofijah поблиže bavil. Zaprošil je za podatke posamezne ordinariate in na podlagi teh spisal ob 70 letnici Stutzovi razpravo »Form der Einweisung in Amt und Pfründe in den kathol. Diöcesen Jugoslaviens« (Kirchenrechtl. Abh. 117/118, Festschrift Ulrich Stutz, 1938).

Neposredni zunanji povod za zadnji Kušejev spis je bila ustanovitev »Razprav Pravnega razreda Akademije znanosti«. Slučaj je hotel, da je svojo uspešno znanstveno pot končal ob istem predmetu, kjer jo je pred več nego 30 leti začel, ob jožefinizmu. V res akademski razpravi »Cesar Jožef II. in papeževe prvenstvene pravice« je pokazal v velikih potezah na idejne osnove jožefinizma. V drugem delu pa pisatelj ob cerkvenih uredbah, ki so se jih lotile jožefinske reforme, zlasti na Kranjskem ob sodelovanju škofa grofa Herbersteina, dokazuje, da so se ob njihovem izvajanju v nasprotju z galikanizmom in febro-

nianizmom upoštevale papeževe prvenstvene pravice. Zato se je Sveta stolica z Jožefom II. in njegovim sistemom mogla izmiriti, dočim je nasprotje med njo in galikanizmom ter febronianizmom ostalo nepremostljivo. Kakor v prvem svojem znanstvenem delu poudarja Kušej tudi v tem zadnjem, da so bile praktične jožefinske reforme koristne tudi za Cerkev.

To razpravo je pisal, ko se mu je angel smrti že močno približeval. Ne bo mi nikdar izginila spred oči podoba, ko se je komaj vzdrževal za mizo in pisal na tem spisu še zadnje stavke. Pa vendar nam še obeta v njem (str. 102¹) novo razpravo. Turkov spis »O početkih ljubljanske škofije« (ČZN 1937, Kovačičev Zbornik) je zadnji čas zelo zavzel njegovo zanimanje. Zato pravi tukaj, »da nudita nastanek in rast ljubljanske škofije od njene ustanovitve do Tomaža Hrena toliko pravnozgodovinskih zanimivosti, da jih nameravam pokazati v posebni razpravi«. Žal je to namero smrt za vedno prekrizala. Ne verjamem, da bi jo mogel kdo tako kmalu zopet povzeti.

Kušej je imel sploh naravno zanimanje in veliko razumevanje za pravnozgodovinske probleme, pokazal je sposobnost, da jih najde, osobito vedno v zvezi z domačo zgodovino, pridobil si je tudi v izvrstni Stutzovi šoli pravnozgodovinsko metodično izobrazbo kakor le malokdo med Slovenci. Poleg tega je bil izboren civilist, praktično izvežban v dolgoletni sodni praksi. Po svojem poreklu in vzgoji je imel globok smisel za življenje Cerkve in za njene naprave. Užitek je bilo že pri izpitih slediti njegovim izvajanjem in razlaganjem pomena in postanka cerkvenopravnih ustanov iz namena in življenja Cerkve. Spajal je tako v sebi lastnosti, ki so dobremu kanonistu neobhodno potrebne. Le tako je bilo mogoče, da mu je ob neugodnih zunanjih okoliščinah, ko se je mogel šele po skoro 20 letni sodni službi posvetiti cerkvenopravni vedi, v razmeroma kratki dobi daljnjih dvajsetih let uspelo, da je ustanovil slovensko kanonistično vedo. Zapustil nam ni le izvrsten sistem, ozirajoč se vedno na domače razmere, odličen kot učbenik in uporaben v praksi, marveč je razbistril tudi nekatera važna partikularnopravna vprašanja in nam s svojimi spisi omogočil jasnejše poglede na dosti zamotane domače cerkvenopravne prilike. Zarezal je tako globoko v prej pusto ledino naše cerkvenopravne vede, da tudi čas ne bo mogel zabrisati trajnih sledov njegovega dela.

Kako je obvladal celoto svojega predmeta, je pokazal dovolj s svojim sistemom. Sicer se je pa v svojih skrbno izdelanih in lepo zaokroženih razpravah modro osredotočil na nekatera aktualna vprašanja.

Njegove spise označuje jasnost v izražanju, ostra logika in posebno dobro pretehtana, čudovita doslednost v mišljenju in znanstvenem naziranju od prvega članka do sistema in zadnje razprave. Pisal je lepo slovenščino v enostavnem elegantnem slogu, tako da so njegovi spisi tudi formalno popolni.

Prav njegova že poudarjana jasnost, mirnost in blaga dobrohotnost ga je dičila tudi kot zelo priljubljenega učitelja. Med mladino je sploh ves oživel. Menda ne bom nikoli pozabil, kako je l. 1932. na majniškem izletu Društva slušateljev juridične fakultete v Stični med veselimi svojimi slušatelji čudovito vzplamtel in s kako ognjevito pesniško besedo jih je, izvrsten govornik, navduševal za narodove vzore. Vobče pa je ljubil intimnejšo družbo prijateljev; tukaj se je sicer tako resni in umirjeni mož ob tujih, pa tudi svojih lastnih dovtipih znal tako prisrčno, prav nalezljivo smejati in tako zabavno pripovedovati. Sploh se zdi, da je njegovo življenje srečno in brez večjih trajnejših pretresljajev harmonično potekalo. Sam je že to lepo povedal v svoji labodji pesmici v očetov spomin (KMD 1941, 111) »Očetov blagoslov«: »A vedno sem jo (sc. pot življenja) trdno, srečno hodil, Ker me očetov blagoslov je vodil.« In res! Skrbne starše je sicer zgodaj zgubil. V mladih letih pa mu je zato stopila ob stran družica, ki je zvesto delila do konca njegovo življenjsko usodo. Vzrastla sta jima v srečo in ponos hčerka in sin, ki ga je še doživel kot svojega tovariša na isti fakulteti. V svojem poklicu je dosegel, ljubljen in spoštovan od vseh, vse, kar si je mogel v mladosti le v najlepših sanjah predstavljati. Pa tudi v znanstvenem stremljenju je odlično izpolnil nalogo, ki si jo je postavil.

Njegov tako vravnovešen, miren značaj ga je posebno usposabljal za akademska dostojanstva. Nihče od njegovih tovarišev jih ni tolikokrat zavzemal. Bil je trikrat dekan (1922/23, 1928/29, 1931/32), pa še dvakrat izvoljen prodekan (1921/22 in 1930/31). Med prvimi, ki so polagali temelje naši fakulteti in na njej gradili, si je pridobil za njeno rast resničnih zaslug. Za leti 1937/38 in 1938/39 ga je zaupanje tovarišev postavilo na čelo univerze. Njegov rektorat je združen z največjim dosedanjim zunanjim

procvitom vseučilišča, ki so ga omogočile ugodne takratne razmere. Dozidavala se je univerzitetna knjižnica in pričela se je zidati vrsta institutov tehnične fakultete. Koncem leta 1937., ko se je Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani ustanovila najprvo kot društvo, je prve člane imenoval rektor Kušej. Po njeni zakonitvi je bil pa tudi sam imenovan med prvimi člani.

Proti koncu drugega leta njegovega rektorata so se pokazali prvi nevarni znaki zavratale bolezni. Na zunaj se je sicer zdelo, da je operacija ustavila njeno napredovanje. Toda drugo leto njegovega prorektorata se je zopet nezadržno pojavila. Beseda tožbe ni prišla iz njegovih ust. Mirno je vršil do zadnjega svoje dolžnosti. Dasi stalno na potu med domom in bolnico, je v zimskem semestru še predaval in prihajal na univerzo k izpitom do srede februarja 1941. Junaško njegovo samozatajevanje, stoičen njegov mir, s katerim je gledal smrti v obraz, je vzbujal občudovanje in nam vedno ostane nepozaben.

Temu plemenitemu možu, odličnemu znanstveniku in učitelju, spoštovanemu tovarišu in ljubemu prijatelju ohranimo, hvaležni za njegov vzgled in njegovo delo, preko njegovega prezgodnjega groba zvestobo, ljubezen in najlepši spomin.

Dr. Janko Polec

Bibliografija spisov dr. Rada Kušaja.

- Po slovenskih letoviščih. — Mir 10., 20., 30. sept.; 10., 20. okt. 1899, št. 25—29.
- Po najlepših mestih Gornje Italije (Črtice s potovanja). — KMD 1902, 45—62.
- Nekoliko o borzni špekulaciji in terminski kupčiji z žitom z ozirom na zakon s 4. jan. 1903, drž. zak. št. 40. — KMD 1904, 49—54.
- Joseph II. u. die äussere Kirchenverfassung Innerösterreichs. — Kirchenrechtl. Abhandlungen, herausgegeben von U. Stutz, 49. u. 50. Heft, 1908, 358 str.
- Vera in verska svoboda. — SN 11. jan. 1921, št. 7.
- Cerkvena politika Jugoslavije. — SN 12. jan. 1921, št. 8.
- Kaj naj določi ustava glede verstva? — SN 13. jan. 1921, št. 9.
- Verska vzgoja dece. — SN 14. jan. 1921, št. 10.
- Verska svoboda in zakon (brak). — SN 15. jan. 1921, št. 11.
- K vprašanju konkordata. — SN 12. febr. 1921, št. 34.
- Narodna cerkev. — SN 6. marca 1921, št. 53.
- Država in cerkveno pravo. — SN 13. marca 1921.
- Ljudska univerza in njeno glasilo. — SN 28. avg. 1921, št. 192.
- Ivan Hribar in naša pravna fakulteta. — SN 18. sept. 1921, št. 209.
- Pomoč duhovništvu. — SN 27. sept. 1921, št. 216.
- Slovenija in oblasti. — SN 4. dec. 1921, št. 273.
- Verska pripadnost otrok in verski pouk v šoli ter naša začasna pokrajinska uprava. — Njiva I., 1921, 381—385.
- Cerkvena avtonomija in naša ustava — SP 1921, 137—144.
- Codex iuris canonici in njegov pomen za cerkev in državo. — ZZR I., 1921, 183—198.
- Cerkveno imetje in socialna ideja. — Slovenec 25., 26., 27., 28. febr.; 1., 2. marca 1922, št. 46—51.
- Verska anketa u Beogradu i njeni zaključci. — Ljubljana 1922, 48 str.
- Izstradana znanost. — SN 11. febr. 1922, št. 34.
- Sanje in dejstva. — SN 1. dec. 1922, št. 274.
- Posledice državnega preobrata na polju patronatnega prava. — ZZR II., 1922, 140—159.
- Cerkveno pravo katoliške in pravoslavne cerkve s posebnim ozirom na razmere v kraljevini SHS. — Ljubljana 1923, 488 str.
- Cerkev in država. — SN 10. jan. 1923, št. 6.
- Dr. Karl Verstovšek † — SP 1923, 156.
- Cerkev v luči prava in etike. — »Ljudska visoka šola« V. zv., 1924.
- Groß Karl: Lehrbuch des kath. Kirchenrechts mit bes. Berücksichtigung der partikularen Gestaltung desselben in Österreich. — SP 1924, 48.
- Vera in bračna vez v naši državi de lege lata in de lege ferenda. — ZZR IV., 1925, 94—132.
- Osnutek zakona o medverskih odnosjih. — Slovenec 9. maja 1925, št. 103.
- Sladović Eugen: Ženitbeno pravo. — SP 1925, 257.
- Pasivna asistenca pri mešanih zakonih po prejšnjem in po novem katoliškem pravu. — ZZR V., 1926, 296—332.
- Kapitlji in fakultete. — »Slovenec« 20. jan. 1926, št. 15.

- Izenačenje zakonskih prav v kraljevini. Referat na II. kongresu pravnikov v Ljubljani 9. sept. 1926. — »Slovenec« 10., 11., 14., 16., 17. sept. in 22. okt. 1926. št. 206, 207, 209, 211, 212, 242 in Spom. II. kongr. pravnikov 1927. 37—47.
- Problem izenačenja zakonskih prav na drugem kongresu pravnikov v Ljubljani. — Čas XXI., 1926/27, 44—48.
- Missio in beneficii possessionem et institutio corporalis. — Katol. List (Zagreb), 21. srpnja 1927, br. 29., 409—411.
- Pravoslavne cerkve in njihovo pravo. — »Slovenec« 6., 7., 8. apr. 1927, št. 77—79.
- Cerkveni zakoni v sovjetski Rusiji. — »Slovenec« 3., 4., 8., 9. jun. 1927, št. 124, 125, 127, 128.
- Cerkveno pravo katoliške cerkve s posebnim ozirom na razmere v kraljevini SHS. — Dodatek. Pregled virov, ustavnih in upravnih načel cerkvenega prava pravoslavne cerkve. 2. predelana in popolnjena izdaja. — Ljubljana 1927, 695 str.
- Ustavne meje agrarne reforme. — SP 1928, 246—263.
- Verski zaklad in patronatna bremena. — Ljubljanski Skofijski list 1928, št. 7 in 8 in posebni odtis, 20 str.
- Pasivna asistenca in sedanji cerkveni zakonik. — Bogoslovni Vestnik VIII., 1928, 256—265.
- Zakonskopravne določbe v osnutku zakona o medverskih odnošajih. — SP 1929, 73—85.
- Katoliška cerkev in njeno pravo v povojni dobi. — ZZR VII., 1930, 76—102.
- Die öffentl. Patronate im kaiserl. Osterreich u. ihre Schicksale in seinen Nachfolgestaaten. — Zschr. der Savignystiftung für Rechtsgesch. L., Kan. Abt. XIX., 1930, 171—214.
- Cerkvena politika Jugoslavije. — »Jugoslavija« 1. in 2. avg. 1930, št. 50, 51.
- Groß-Schuellerov Udžbenik Crkvenoga prava katol. Crkve. (Prikaz.) — Čas XXV., 1930/31, 308.
- Seriatski zakoni v slovensko-dalmatinskem pravnem področju. — Slovenec 20. okt. 1932, št. 241.
- Bračna pravila srbske pravoslavne cerkve. — Slovenec 29. dec. 1933, št. 295.
- Das autonome Kirchenrecht als Teil der staatlichen Rechtsordnung in Jugoslawien. — Acta Congressus Juridici Internationalis Romae 12. —17. nov. 1934, vol. V., 1937, 259—270.
- Bračna pravila srbske pravoslavne cerkve. — ZZR X., 1934, 79—112.
- Ob reformi in izenačenju bračnega prava. — Spomenica prof. I. Mauroviću ob 60 letnici, II., Beograd 1934, 399—411 (le poseben odtis).
- Ali je prestala na področju stola sedmorice odd. B izključna pristojnost civilnih sodišč v bračnopravnih sporih vsled čl. 6. zak. o srbski pravoslavni cerkvi. — SP 1934, 11—15.
- Bračno pravo za katolike v Avstriji izza konkordata. — SP 1935, 247—260.
- Mešani braki v bračnih pravilih srbske pravoslavne cerkve. — ZZR XI., 1935, 114—132.
- Eisner Bertold: Medjunarodno, medjupokrajinsko (interlokalno) i medjuversko bračno pravo kraljevine Jugoslavije. — SP 1936, 81—84.
- Seriatsko bračno pravo v Jugoslaviji. (Prikaz knjige dr. Mehmeda Begovića.) — SP 1936, 296—304.
- Zakonsko pravo v predhodnem načrtu državlanskega zakona za kraljevino Jugoslavijo. Štiri predavanja v ljubljanskem radiju. — Ljubljana 1937, 34 str.
- Konkordat. — Ustava in verska ravnopravnost. — Ljubljana 1937, 73 str.
- Piekarski Maximilian: Ehescheidung u. Ehetrennung. — SP 1937, 46.
- Eisner Bertold: Das Eherecht im jugoslav. Vorentwurf u. im tschechoslov. Entwurf eines bürgerl. Gesetzbuches v Festschrift für Dolenc, Krek, Kušej u. Škerlj zu ihrem 60. Geburtstag 1936. — Zschr. f. osteurop. Recht N. F. III., 1937, 775.

- Eisner Bertold: Medjunarodno, medjupokrajinsko (interlokalno) i medjuversko bračno pravo kraljevine Jugoslavije. — Zshr. f. ost-europ. Recht N. F. III., 1937, 776.
- Die Form der Einweisung in Amt u. Pfründe in den kathol. Diözesen Jugoslaviens. — Kirchenrechtl. Abh. Heft 117/118, Festschrift U. Stutz, 1938, 430—449.
- O bračnem (zakonskem) pravu. Mnenja k predhodnemu načrtu državljanskega zakonika za kraljevino Jugoslavijo. Izdalo društvo »Pravnik« 1938, 98.
- P. Bonitius (Ivan) Rupčić, O. F. M.: Entstehung der Franziskanerpfarreien in Bosnien u. der Herzegowina u. ihre Entwicklung bis zum J. 1878. — Zshr. d. Savignystiftung f. Rechtsgesch. LIX., Kan. Abt. XXVIII., 1939, 650—656.
- Cesar Jožef II. in papeževe prvenstvene pravice. — »Razprave« Pravnega razreda Akad. znanosti, I., 1941, 101—120.

Stephen D. Jones

Dr. Metod Dolenc.

Dne 10. oktobra 1941 ob pol 9. uri zvečer je zatonilo v večnost dragoceno življenje enega najvidnejših, za pravno znanost in našo juridično fakulteto najbolj zaslužnih njenih članov, rednega profesorja kazenskega prava dr. Metoda Dolenca.

Izredno težavno je, oddolžiti se količkaj dostojno nesmrtnemu spominu tega nenavadnega moža, čigar naravni darovitosti in brezprimerni delavnosti se moramo zahvaliti za redko bogato znanstveno dediščino.

Njegovo življenje, zlasti zadnjih 40 semestrov na slovenski univerzi, je docela izpolnjevalo vprav mrzlično znanstveno in literarno delovanje v dveh panogah pravne znanosti; znanstveni plodovi njegovega neprestanega dela so se vsa ta leta vrstili kar na tekočem traku drug za drugim.

Zato se morda najbolj primerno poklonimo njegovim Manom, če poskusimo to neutrudno življenje vsaj nekoliko zajeti prav ob teh njegovih znanstvenih delih; če si prizadevamo, ob njih vsaj v neki meri doumeti njegovo rast, njegove uspehe in njegovo pomembnost.

Seveda bi te spominske črtice narasle kar v zajetno knjigo, ko bi mogli in hoteli njegova znanstvena dela posamič oceniti. V okviru tega življenjskega zarisa jih moremo komaj bežno označiti po vsebini in pomenu, največkrat le naštet.

Vendar moramo v vsaj delno razumevanje možnosti tega ogromnega dela najprej orisati tudi zunanji okvir življenja Metoda Dolenca, kako si je ta močna duševna osebnost tako rekoč v koledarskem redu ustvarjala svojo duhovno rast.

I.

Kakor nobenega znamenitega moža tudi življenjepisa Metoda Dolenca skoraj ne moremo začeti, ne da bi se spominjali njegovih prednikov, ki se ob njem dopolnjujejo in dovršujejo. Izhajal je iz krepkega notranjskega rodu. Praded Matija, njegovi predniki in potomci so imeli v zakupu prevoz pošte.

Matija Dolenc si je pridobil na ta način veliko premoženje. Kupil je na Notranjskem štiri graščinska posestva: Razdrto, Školj, Orehek in Podbrje, ki jih je razdelil med svoje štiri sinove, dočim je petega in tri hčere odpravil z denarjem. Sin Bernard, znan kot original in veseljak, je prejel grad Podbrje pri Vipavi in je imel tudi večje posestvo v Razdrtem. Bil je oče ene hčere in šestih sinov. (Ščitomir Dolenc v »Življenju in Svetu« 1938, knj. 23., XII., št. 18, 276.) Od teh se je sin Rihard izobraževal med prvimi Slovenci na vinarski šoli v Klosterneuburgu pri Dunaju. Odondod je pripeljal svojo ženo Terezijo rojeno Pasta, ko je postal vodja vinarske šole na Slapu pri Vipavi. Tukaj se jima je rodil sin Metod 19. decembra 1875. Ljudsko šolo je obiskoval v Slapu in v Ljubljani. Dovoršil je tu prvi gimnazijski razred, ostalih sedem pa v Novem mestu (1893), kamor se je preselil njegov oče kot ravnatelj kmetijske šole na Grmu.

Po vojaškem letu na Dunaju je tam dovršil pravne študije (1894—98) in tudi promoviral za doktorja prava l. 1899. Na gimnaziji in univerzi je bil prav dober dijak, toda, razen v 2. in 3. gimn. razredu in pri prvem drž. izpitu, ne odličnjak. Pečal se je precej z glasbo, udejstvoval tudi izven šole in nastopal že zgodaj na društvenih prireditvah, zlasti kot odličen pianist in baritonist s prijetnim glasom.

Z univerze se ni vrnil s posebnim nagnjenjem za kakšno grano juridične znanosti, ne za kazensko in ne za pravnozgodovinsko. Kazenskopravna znanost je za časa Dolenčevega juridičnega študija procvitala pač v Nemčiji, tako v klasični, Bindin-govi, še bolj pa v sociološki, Lisztovi šoli. V Avstriji pa ni bilo opaziti posebnega znanstvenega vzleta. Paralelni kazenskopravni stolici na dunajski univerzi sta zavzemala takrat pač dva moža slovitih imen: Švicar Karl Stooss in Heinrich Lammasch. Toda niti prvi, ki se ni še prav vživel v nove razmere, s svojim govorom švicarskega prizvoka, niti drugi, ki ga je poslušal Dolenc, H. Lammasch, eleganten stilist, pa ne baš dober predavatelj, nista mogla vneti slušateljev za svojo stroko. Seminarjev, ki bi jih navajali na znanstveno delo, tam takrat ni bilo. Osebni stik z akademskimi učitelji pa je bil ob toliki množici slušateljev skorajda izključen. Isto velja za nemško in avstrijsko-pravno zgodovino, ki sta jo zastopala Oton Zallinger in Sigmund Adler.

Dolenc je vstopil 9. julija 1898 v sodno prakso pri okrožnem sodišču v Novem mestu in postal že konec avgusta avskultant.

Tam so bili tačas sodniki, odlični kot možje in pravniki: svetniki Luđovik Golia, Ivan Škerlj, Albin Smola, Anton Levec, Blaž Dolinšek, Tomaž Einspieler; predsednik pa je bil blagi Josip Gerdešič. Preiskovalni oddelek sta si delila dr. Edvard Volčič in dr. Anton Rogina. Malo kasneje se je vrnil tja iz Velikih Lašč še pristav dr. Edvard Pajnič. Sočasno z Dolencem je vstopil v prakso tudi sedanji profesor Milan Škerlj, ves čas študija na novomeški gimnaziji in na univerzi njegov najožji tovariš. Z veliko vnemo se je Dolenc posvetil izvoljenemu poklicu. Prav nič ne kaže na to, da bi imel že takrat v mislih kaj drugega kakor poklicno pot sodnika. Značilno za njegovo vnemo je, da se je takoj prva leta pri vajah za avskultante s svojimi referati in pismenimi nalogami tako odlikoval, da mu je predsedništvo obe leti izreklo pismeno posebno priznanje. Ker je takrat ob civilnopravdni reformi zelo primanjkovalo sodnikov, je bil tudi Dolenc koj potem, ko je že po dveh letih, oktobra 1900, opravil sodni izpit, decembra imenovan za sodnega pristava v Novem mestu. Na tem mestu je bil zaposlen v izvršilnih stvareh; zlasti pa se je odlično uveljavljal kot preiskovalni sodnik. Iz obeh teh uradnih zaposlitev, prav iz prakse, sta takrat zrastle njegova literarna pravna prvenca v »Slov. Pravniku«: »More li zastavni dolžnik še neizbrisano hipoteko odstopiti novemu upniku na tistem mestu, kjer je prvotno vpisana« (1901) in pa »Kazenska obnova po § 356, t. 3 k. p. z ozirom na načelo § 173 k. p.« (1904).

Prav v tem času je urejal takratni graški sodnik in kasnejši univ. profesor Hans Gross vsa izkustva v tehniki kaz. sodstva v znanstveni sistem danes že tako bohotno razrastle kriminalistike. Spisal je svoj znani »Handbuch für Untersuchungsrichter« in pričel izdajati »Archiv für Kriminalanthropologie«. Dolenca je ta pokret zgodaj zajel. Še iz Novega mesta je poslal Archivu (zv. 21, 1905) svoja prva »Sporočila« (»Mitteilungen«), pet kazenskih primerov.

L. 1905. je bil Metod Dolenc prideljen tajništvu viš. dež. sodišča v Gradcu, ki je bilo takrat apelacijsko sodišče za Štajersko, Koroško in Kranjsko. Predsednik mu je bil do februarja 1906 J. grof Gleispach, potem pa ves čas dr. Avgust vitez Pitreich. Dolenc je opravljal tukaj manjše upravne posle, bil knjižničar precej obsežne uradne knjižnice in zapisnikar v tkzv.

slovenskem senatu, v katerem pa je bil samo en sodnik slovenske narodnosti. Prav v letih Dolenčevega zapisnikovanja so se pred tem senatom slovenski odvetniki neprestano, pa brezuspešno prizadevali za slovensko razpravljanje in posebno za izdajanje slovenskih sodb. Žal, da je napisal Dolenc iz te svoje, za našo zgodovino kaj zanimive službene dobe le prav majhen odlomek spominov (»Spomini bivšega sodnika«, SN 29. avg. 1921, šte. 192, [»Tavčarjeva številka«] in pa PV 1922, 2).

Da bi si pridobil vsestransko kvalifikacijo, se je dal l. 1907. prideliti dva meseca k drž. pravdništvu in potem tri mesece k viš. drž. pravdništvu v Gradcu. Oktobra 1912, potem ko je bil že od oktobra 1909 okrajni sodnik, pa je bil na prošnjo premeščen k civilnemu okrajnemu sodišču za Gradec-okolico, kjer je služboval do svetovne vojne. Ostal je pa še nadalje referent v predsedniškem oddelku viš. dež. sodišča za knjižnico in uredbo slovenskih obrazcev. Prizadeval si je tačas, da bi bil prideljen h generalni prokuraturi pri kasacijskem sodišču na Dunaju. Ves čas svojega službovanja v Gradcu je skušal čim boljje izkoristiti v spopolnitev svoje izobrazbe. Poslušal je na univerzi predavanja iz nemškega državlanskega prava. Zlasti se je pa udeleževal stalno predavanj takrat cvetočega graškega pravniškega društva (»Juristenverein«) in je tudi sam predaval vsaj enkrat na leto in to ne-le iz kazenskega prava. Tako je l. 1912. predaval o »O avstrijskem načrtu zakona za varstvo stavbnih terjatev« (predavanje v: SP 1912; Kohlerjevem Archivu f. Rechts- und Wirtschaftsphilosophie 1912; Zschr. f. Notariat 1912; »Mjesečniku« 1913). Tri leta (1906—1909) je pošiljal redno poročila o predavanjih graškega pravniškega društva v »Slov. Pravnik« (1906, 127, 190; 1907, 31, 159, 190; 1908, 30, 62, 190, 383; 1909, 96), želeč že takrat, kakor enkrat izrečno poudarja (SP 1908, 191), vzbuditi v Pravniku posnemanje. Nedvomno so ta predavanja večinoma odličnih predavateljev in občevanje s tamošnjimi pravniki, zlasti z zelo naobraženim viš. drž. pravdnikom Alfredom Amschlom in prof. Hansom Grossom močno vplivala na Dolenčevo znanstveno zanimanje, posebno za kazensko pravo. Osobito je Gross osebno še poglobil njegovo nagnjenje za kriminalistiko. Pod tem vplivom je Dolenc nadaljeval svoje prispevke za njegov Archiv. Tukaj je tačas priobčil: »Eine Heilige« (zv. 34, 1909; prim. SP 1909, 247; primer zamaknjene Rezike iz Notranjske) in »Das Lebensende der Heiligen« (zv. 50,

1912); »Anthropologisches aus der Geschichte einer Wallfahrtsstätte« (zv. 45, 1912, zgodovina božje poti v Novem Lurdu pri Št. Jerneju); »Beiträge zur Erkenntnis der Todesstrafe« (zv. 50, 1912); »Vierfache Kindesabschlachtung durch die Mutter infolge eines Raptus melancholicus« (zv. 51, 1913); »Ein von Weibern vollführter räuberischer Ueberfall« (zv. 56, 1913); »Ein Grenzfall larvirter Epilepsie« (zv. 57, 1914) ter slednjič razpravo »Trauma und Zeugnisfähigkeit« (zv. 34), predavanje v graškem pravniškem društvu 1908, ki ga je posnel tudi v slovenščini: »Vpliv težkih telesnih poškodb na zmožnost pričevanja« (SP 1908). Prihodnje leto 1909, je začel poročati o kriminalistični literaturi, zlasti iz področja kriminalne psihologije, v Slov. Pravniku. Za to vejo kriminalistike je še naraslo Dolencovo zanimanje po udeležbi na mednarodnem tečaju za sodno psihologijo in psihiatrijo aprila 1907. v Giessnu, ki sta ga vodila prof. Aschaffenburg in Mittermaier z nekaterimi tovariši. O tem tečaju je poročal Dolenc obširneje in kratko posnel predavanja po glavnih idejah pod naslovom: »Nove smeri v kazenski pravni vedi« (SP 1907). Zanimanje za kriminalno-psihološke probleme in sploh za kriminalistiko Dolenca ni nikdar več popolnoma zapustilo. V »Mjesečniku« (1913) je obelodanil iz tega področja še pregledno razpravo: »Razvoj kriminalnih pomožnih ved«. Leta 1926. je zahteval v razpravi »Poglobitev akademskega pouka v kazenskem pravu« (SP 1926) gojitev kriminalističnih ved na univerzi. Še l. 1938., ko se je o tem predmetu razpravljalo na mednarodnem kongresu za kriminologijo v Rimu, priporoča v razpravi »Uloga sodije u borbi protiv kriminaliteta i njegova kriminološka priprema« (»Pravosudje« 1938) kriminalistično izobrazbo sodnikov.

Poleg kriminalistike je Dolenca za dolgo zavzelo še vprašanje udeležbe lajikov v sodstvu in v tej zvezi vprašanje presnove ali odprave porotnih sodišč, ki je takrat razvnelo pravniški svet in sploh javnost v Avstriji in Nemčiji. Njegovo zanimanje se je okrenilo zopet predvsem k psihološki strani vprašanja. Vzpodbujen po Görresovem delu: »Der Wahrspruch der Geschworenen und seine psychologischen Grundlagen« je pričel primerjati razmere, na katerih je bilo to zgrajeno, z onimi, ki jih je spoznal v svoji novomeški praksi. Izprevidel je, da je podlaga, na kateri so sloneli v omenjenem spisu navedeni pravoreki, drugačna kakor pravorekov dolenskih

kmečkih porotnikov. Začel je zato preiskovati njihovo osnovo po vseh posameznih primerih novomeškega porotnega sodišča zadnjih 12 let. Skušal je najprvo v splošnem označiti dolenske, večinoma kmetske porotnike po njihovem stanu, izobrazbi, življenjskih prilikah, potem pa odgovoriti na vprašanje, po čem se ravna razumevanje porotnikov za bistvo in za kaznivost storjenega zločina in kateri so nagibi, ki privedejo kmetskega porotnika do krivdo- ali prostoreka. Na ta način je razgrnil kaj zanimivo in ostro psihološko sliko iz življenja dolenskega kmeta v spisu »Zur Frage der psychologischen Grundlagen der Geschworenenwahrprüche« v Mittermaier-Liepmannovem zborniku: »Schwurgerichte und Schöffengerichte. Beiträge zu ihrer Kenntnis und Beurteilung« (1906, 424—456). Tega pri nas skoraj neznanega spisa (prim. SP 1907, 375) mladega sodnika Metoda Dolenca bodoči avtor še nepisane Psihologije slovenskega naroda ne bo smel pustiti ob strani. Že v tem delcu se kaže tisto intimno poznavanje duše dolenskega ljudstva, ki ga srečavamo kasneje v piščevih pravnozgodovinskih spisih.

Za 4. zvezek II. dela istega zbornika (1910) je napisal potem največje znanstveno delo svojega sodniškega obdobja: »Die Verfassung der österr. Strafgerichte und das Laienrichtertum« (468—602). Zadnja tretjina tega spisa, čigar vsebino dosti točno označuje že njegov naslov, obsega prikaz stremljenja za preosnovo avstr. kaz. sodstva. Pisec se izreka proti predlogu za uvedbo prisežnikov (Schöffen), ki naj bi se uvedli po predosnutku zakona glede premembe kaz. postopka, in za ohranitev porotnega sodstva. (O tem delu prim.: SP 1910, 349; Jur. Blätter, 1910, št. 22; Gerichtshalle 1911, št. 51.) — Vsebinsko tega zadnjega dela spisa je podal pisatelj potem v dveh predavanjih v graškem pravniškem društvu in 22. aprila 1910 tudi v predavanju pod okriljem Pravnika v Ljubljani. Prvič je takrat stopil kot predavatelj pred Pravnikovo članstvo (SP 1910, 159). Nihče si ni mogel tačas misliti, da bo po desetih letih tukaj še tolikokrat predaval v povsem drugačnih razmerah. To predavanje »Lajk kakor kazenski sodnik« je priobčil potem v društvenem glasilu (SP 1910); drugi odlomek iz navedenega spisa je izšel v slovenščini z naslovom »Zagovorništvo« (SP 1911). — V svoji monografiji izraženo odklonilno naziranje glede uvedbe prisežnikov je nato še enkrat poglobil v svojem predavanju v graškem pravniškem društvu, ki ga je potem priredil slovenski v »Mjesečniku«

(1911) pod zaglavjem: »Je li preosnova kazenskih sodišč v smislu predosnutka avstrijske kazenskopravne novele umestna«. — Celotno »Avstrijsko kazenskopravno novelo« pa prikazuje še v istem letniku »Mjesečnika« in nemški v »Zeitschrift f. Notariat« (1911).

Trajno zanimanje Dolencevo za kazensko pravo v tej dobi izpričuje še nekaj drugih razprav. Članek »Höglov načrt delne preosnove kaz. zakonika« (SP 1909) je prav za prav le daljše poročilo o Höglovi knjigi: »Teilreform auf dem Gebiete des österr. Strafrechtes« (1907). — Z avstr. kazenskopravno preosnovo se bavi prav tako razprava: »Prednačrt pa najnovejša vladna predloga za preosnovo kaz. prava« (SP 1913). — Ustrezna določila avstr. kaz. zakona in dotedanjih načrtov pa primerja daljša razprava v »Mjesečniku« 1912: »Časovne in krajevne meje v avstrijskem zakonodajstvu«. O istem predmetu je zatem še priredil nekoliko razširjeno po predavanju v pravniškem društvu: »Das zeitliche u. örtliche Geltungsgebiet des Strafgesetzes in der österr. Gesetzgebung« (Allg. österr. Ger. Ztg 1913). — Mal razgled po ogrski kazenskopravni zakonodaji je odprl s svojo razpravo: »Iz novejše ogrske kaz. zakonodaje« (SP 1914).

Slednjič je Dolenc v poslednji kazenskopravni razpravi graške dobe pritrdilno odgovoril na vprašanje: velja li podsodnost zveznosti tudi še po pravnomočnosti obtožnice (»Doklej velja pristojnost za kaz. zadeve radi zveznosti« SP 1914) in v nemškem prevodu »Hat der Gerichtsstand der Konnexität nach Rechtskraft der Anklageschrift noch Geltung« (Allg. österr. Ger. Ztg 1914).

Dolenc, ki se je v teh letih literarno toliko bavil s preosnovami avstr. kazenskega prava, ni izgubil popolnoma iz vida potreb civilnosodne organizacije. Priobčil je informativno razpravo: »Enotnost zasebnopravnega pravosodja v Avstriji in Nemčiji« (SP 1911), v kateri primerja razne predloge za razbremenitev, izboljšanje in enotnost judikature vrhovnih sodišč v Avstriji in Nemčiji.

Zaradi popolnosti naj še navedemo, da je iz civilne sporne prakse vzrastla črtica »O pravadah z nezakonskimi roditelji« (SP 1913), bolj skušnje, vtisi in psihološka opazovanja iz delavskega okolja, nego razprava o pravnih problemih. Prav ta študija

pa dokazuje, da je Dolenc znal iz vsakega udejstvovanja nekaj zanimivega povedati.

Tako je v devetih letih graškega bivanja poleg svojih uradnih poslov opravil že dosti obsežno pravno literarno delo, ki so ga razmere usmerile, dasi, kakor bomo pozneje videli, ne izključno, pa vendar pretežno v kazensko pravo.

To delovanje je naenkrat prekinila svetovna vojna. V tej je služil najprvo kot oskrbovalni oficijal od konca oktobra 1914 do junija 1915, potem pa kot vojaški sodnik, nadporočnik, slednjič stotnik-avditor do konca vojne pri 1. armadnem etapnem poveljstvu v Rusiji, odnosno pri 7. in 9. infanterijskem divizijskem poveljstvu v Rusiji, na Krasu in ob Piavi. Značilno je za Dolenca, ki je povsod, kamor ga je usoda postavila, izpolnjeval z vnemo svoje dolžnosti, da je tudi svoja »izkustva in vtise, ki jih je zbral v teku treh in pol let neprestanega delovanja neposredno na bojnem polju«, objavil v razpravi »Kazensko pravosodstvo na bojnem polju« (SP 1920). Glavni namen mu je bil pokazati, »kako je s sodstvom lajiških sodnikov pri vojaških sodiščih«. S temi izkušnjami bi se mogli okoristiti, tudi pri odločitvi vprašanja, »v koliki meri naj se pritegne lajiški element h kazenskemu pravosodstvu« (str. 69).

II.

Ob demobilizaciji in razsulu bivše dvojne monarhije jeseni l. 1918. Dolenc, ki je leto prej napredoval za sodnega svetnika, ni več nastopil svoje službe v Gradcu. Nemško-avstrijska vlada ga je že dala na razpolago Narodni vladi v Ljubljani. Tu je bil prideljen novoustanovljenemu viš. dež. sodišču. Nekateri so ga sicer hoteli, kakor sam pripoveduje, izriniti iz vrst kandidatov za gremij viš. sodišča (SN 29. avgusta 1921). Vendar je bil imenovan za svetnika viš. dež. sodišča 15. septembra 1919. Na tem mestu pa ni dolgo ostal. Takoj ob sestavi Vseučiliške komisije novembra 1918 je bil Dolenc označen za kandidata za stolici kazenskega in civilnega prava. Vstopil je tudi kot tretji zastopnik »Pravnika« v Vseučiliško komisijo in se udeleževal pripravljanih del zlasti za pravno fakulteto. Ker se je sprva nameralo, da se profesorski kandidati za ljubljansko univerzo najprej habilitirajo na zagrebškem vseučilišču, mu je že decembra 1918 sporočil prof. Šilović, da je njemu in profesorskemu zboru juri-

dične fakultete zelo ljubo, da se želi habilitirati na tamošnji univerzi. Treba pa je povedati, da trojica prvih imenovanih profesorjev, ki je imela nalogo, dokončno sestaviti profesorski kolegij pravne fakultete, prvotno ni sklenila predlagati Metoda Dolenca. Prof. Žolger je imel za stolico kaz. prava v mislih odličnega praktika, bivšega generalnega odvetnika dunajske generalne prokurature in tedanjega vodjo viš. drž. pravdnštva v Ljubljani, Ivana Okretiča. Značilno za objektivnost Dolencevo pa je, da je prav on takoj po Žolgerjevi smrti zamislil, da mu postavijo dostojen spomenik v univerzitetni avli in je tudi največ pripomogel, da se je ta zamisel naglo uresničila. Iz povedanega razloga se je Dolencevo imenovanje zavleklo do tik pred začetkom predavanj na jur. fakulteti, tako da v seznamu predavanj za letni semester 1920 njegovo predavanje še ni naznanjeno. Šele 26. marca 1920 je bil imenovan za rednega profesorja kaz. prava in je svoje novo zvanje takoj nastopil. S tem se je začela najvažnejša in najplodnejša doba njegovega delovanja.

Ko je zasedel Dolenc svojo stolico, pravno stanje v mladi kraljevini v pogledu na kazensko zakonodajstvo ni bilo kar nič zadovoljivo. Nič manj nego šest načelno različnih kaz. zakonikov in kaz. postopnikov je tedaj veljalo. Malo posrečen način, kako je bila spomladi l. 1919. razširjena veljavnost IX. in X. poglavja srbskega kaz. zakona na vso državo, je težkoče le še pomnožil. Poleg tega niso bili brez podlage glasovi, da hoče vlada odpraviti te razmere tako, da z ukazom razširi veljavnost srbskega kaz. zakona in hrvatskega pravnega postopnika na vso državo. Zato je naravno, da je bil prvi nastop Dolencev v novem delokrogu poskus, poseči v ta razvoj. Na Pravnikovi seji 20. jul. 1919 je kot novi njegov odbornik predlagal, da se priredi pismena anketa med veščaki, izvežbanimi v praksi, o tem: Je li stvarno priporočati razširjenje gori omenjenih dveh zakonikov na celo državo; v koliki meri naj se uvede porota; event. na kakšen način bi se mogla izvesti razširitev in katera doba bi bila primerna za legis vacatio (SP 1920, 226, 227). Na podlagi dotedanjih odgovorov je sestavil potem Dolenc pregledno spomenico na pravosodno ministrstvo, ki jo je Pravnikov odbor soglasno sprejel («K vprašanju izenačenja kaz. zakonov za celo ozemlje kraljevine SHS», SP 1920; prim. k temu Njiva I., 1921, 6). V tej spomenici odklanja omenjeno razširjenje in predlaga v glavnem pospešitev del za osnutek novega kaz. zakonika na temelju

srbskega osnutka in pa postopoma zblížavanje kaz. postopkov. Svoje poglede na ureditev kaz. sodišč je še posebej utemeljeval v razpravi: »Preosnova kaz. sodišč« (Naši Zapiski, 1920). Zanimivo v tem pogledu je, da, odklanjajoč posameznega sodnika pri zbornem sodišču, priporoča senate dvojice sodnikov. — Med tem je bil ob koncu l. 1920. sestavljen pri ministrstvu pravde stalni zakonodajni svet, ki naj bi pripravil novo enotno civilno- in kazenskopravno zakonodajo. Po svoji stolici je bil imenovan za člana kazenskopravnega odseka tudi M. Dolenc. Ko je potoval v Beograd k prvi seji, je imel v rokah že krtačne odtiske Pravnikove spomenice. Pravnikova, po Dolencu povzročena akcija je imela uspeh, da so opustili prvotno misel, kratkomalo razširiti srbski kaz. zakonik in hrvatski kaz. postopnik na celo državo (Prim.: Njiva I., 1921, 6). Pripomnimo pa že sedaj, da Dolenc ni bil med neposrednimi redaktorji obeh glavnih kaz. zakonov. (Prim. njegovo izjavo: »Sem bil malo upoštevan...«, SN 10. okt. 1929.)

Še bolj potrebno izenačenja je bilo t i s k o v n o pravo, tako različno v posameznih pravnih predelih države. Ureditev je bila tem aktualnejša, ker so se začeli obravnavati l. 1920. razni načrti ustave in se je v začetku l. 1921. sestal ustavni odsek Narodne skupščine, da se posvetuje o novi državni ustavi. Dolenc je pokazal takoj svoje posebno zanimanje za tvarino tiskovnega prava, izvirajoče v veliki meri gotovo že iz njegovega izrazito publicističnega nagnjenja; nekaj pa je k temu pripomogel gotovo tudi svoječasni Amschlov vpliv. Posegel je takoj v razpravo o načelih tiskovnega prava, ki naj jih določi ustava. Živalno in jasno je začel v dnevnem časopisju opozarjati širšo javnost na važnost ustavnih določil o tisku in na posamezne probleme, ki prihajajo tukaj v poštev. Pravi smoter tiska mu je, »da dá izraza javnemu mnenju ene ali več slično orientiranih skupin ljudi v nepotvorjeni obliki«. Zakonite določbe naj dosego tega smotra osigurajo. V članku »Dostlejšnji načrti ustave pa določila o tisku« (SN 22. in 23. febr. 1921) je ta ustavna določila razgrnil primerjalno po dotakratnih načrtih. Drugi članek je naslovljen »Tiskarske koncesije, preventivna sredstva, zaplembe« (SN 25. in 26. februarja 1921). V tem zahteva izrecnega določila, da za izdajanje časnikov ni treba nobenega predhodnega odobrenja oblastva, da se ne smejo odrediti preventivna, pa tudi ne represivna sredstva (ukor, avertissement), ki bi sprečevala izhajanje,

prodajo in razširjenje spisov in časnikov; izreka se iz skušeni pod avstrijsko upravo proti objektivnemu postopku, zahteva določilo, da je za odreditev cenzure ob vojnem času in izrednih dogodkih potrebna odredba posebnega zakona in priporoča poleg razlogov za zaplembo, ki jih uveljavljajo načrti, tudi še nov razlog pornografske vsebine spisa. — V tretjem članku »Odgovornost tiska, dolžnostni izvodi, tiskovna sodišča« (SN 1. in 2. marca 1921) se izreka proti belgijsko-francoskemu sistemu sukcesivne odgovornosti in za primerno določitev časa za oddajo dolžnostnih izvodov ter za pristojnost porotnih sodišč za tiskovne delikte, izvzemši osebne žalitve. — O določbah glede tiska po sklepih ustavnega odbora je poročal v gornjem smislu še na Pravnikovem diskusijskem sestanku 23. marca 1921 (SP 1921, 36 in Naši Zapiski 1921). — Že načela Vidovdanske ustave niso odgovarjala vsem navedenim piščevim zahtevam. Še bolj ga je razočaral tesno na srbijanski zakon iz l. 1904. naslonjeni osnutek tisk. zakona, ki se je pojavil l. 1922., ne da bi bila vlada prej vprašala stalni zakonodajni svet. V temperamentnem članku »Novi tiskovni zakon na potu« (SN 20. jul. 1922) je, očitajoč naravnost, da je osnutek »mestoma nepojmljivo reakcionaren in iracionalen«, naštel nekatere glavne načelne hibe. Opozarjal je zlasti, da je pravdni postopek po tem osnutku prikrojen po srbskem kaz. postopniku, čegar ideje se z onimi v prečanskih krajih ne ujemajo.

L. 1924. (SP) je napisal še pod veljavnostjo avstr. tisk. zak. danes večinoma obsoletno razpravo: »Kateri dokazi so dopustni pri preganjanju odgovornega urednika zaradi postopka po § 21 tisk. zakona in po čl. III. zak. od 15. okt. 1868, št. 142 drž. zak.«.

L. 1925. je bil potem pod silo političnih razmer vendarle ta osnutek uzakonjen z nebistvenimi spremembami. Dolenc je takoj (SP 1925, 267) opozoril slovenske pravnike, praktike, naj bi opažene hibe tisk. zakona na kratko prijavili uredništvu, da bi se v doglednem času sestavila reformo zahtevajoča spomenica. Na ta poziv se ni nihče oglasil. Sam pa je že nekaj mesecev nato napisal kratek, pa izčrpen in jasen pregled za berlinsko pravno revijo »Ostrecht« (1927, III., zv. 2): »Grundzüge des jugoslav. Pressrechts«. Z marsikatero aktualno kritično opazko razširjen, sicer pa nespremenjen, je izšel ta odličen članek z naslovom »Glavne poteze našega tiskovnega prava« v informativne in didaktične svrhe v »Slov. Pravniku« (1926) in kot posebna brošura.

— Že tri leta po uveljavljenju tisk. zakona je sklenil Dolenc bilanco njegovega praktičnega življenja. V članku »Po prvih treh letih tisk. zakona« (SP 1929) je podal v prvem delu kritičen in sistematičen pregled dotodanje književnosti o tisk. zakonu; v drugem delu je zbral in deloma opremil z opazkami v načelnih stavkih vse dostopne mu odločbe vrhovnih sodišč iz tisk. prava, razporejene po sistemu tisk. zakona. V tretjem delu poudarja zopet njegove hibe in potrebo revizije. — Spis »Glavne poteze tisk. prava« lepo izpopolnjuje v spremenjenih razmerah potrebna, informativna, dogmatična razprava pod zelo splošnim naslovom: »Krivično - pravna odgovornost za tiskovne delikte« (Mjes. 1932). Po opozoritvi na nekatere sodne odločbe in novo literaturo ter po ponovitvi historijata razvoja tisk. prava v državi, razpravlja podrobneje o pravnem stanju, ki je nastal po kazenskopravni noveli iz l. 1931., o uporabi predpisov kaz. zakona po tisk. zakonu in slednjič o porabi predpisov kaz. postopka na delikte po zakonu o tisku.

Tudi še v nekaterih razpravah, ki se niso *ex professo* bavile s tiskovnim pravom, ni mogel zamolčati hib tisk. zakona. V spisu »Zakonita zaščita umrlih lica« (Mjes. 1927) je opozoril na razliko dotičnih določb po tisk. zak. in po osnutku kaz. zak. V razpravi »O indiskrecionim deliktima« (Arhiv 1927) je dokazoval teoretično nepravilno zasnovu teh deliktov v tisk. zakonu. V razpravi »Zločini protiv časti kolektivnih lica« (Policija 1928) je izpodbijal kot pogrešno določilo, da so »pravne osebe« pasivno sposobni predmet žalitve; »tolmačil je čl. 55 tisk. zak. tako, da morajo biti v zakonu mišljeni žaljenci *personae certae* ali pa žalitve ni«. — Končno je priporočal v razpravi »Pregled novijih mera protiv odugovlačenju krivičnog postupka pravnim lekovima« (Arhiv 1928) tudi za žalitvene tiskovne pravde, da naj gredo še pred začetkom sodnega postopanja na občinski posredovalni urad.

Kasneje po uveljavljenju šestojanuarskega režima l. 1929. razmere za kakšne reforme tisk. prava v smeri Dolenčeve miselnosti niso bile več ugodne. Zato je s svojimi revizionističnimi predlogi nekam utihnil. Tiskovno pravo pa je vendar ostalo med najljubšimi njegovimi razdelki kaz. prava, stalen predmet podrobnega izpraševanja pri izpitihi.

Pač je še enkrat razpravljajal poblížje o posameznem institutu tisk. prava. Za kongres pravnikov v Zagrebu 1934 je poleg štirih

soporočevalcev izdelal referat »Pravica na popravek po zakonu o tisku« (»Spomen. VI. kongresa pravnik« 1934).

Seveda pa je Dolenc posvečal stalno pozornost tudi zgradbi splošne kazenske zakonodaje, tako začasnega najnujnejšega izenačenja, kakor novih glavnih kazenskih zakonikov. Opravil je dragoceno pripravljalno delo. S primernimi predlogi ga je skušal pospešiti. V informativni nemški razpravi: »Stand der Strafgesetzgebung im Königreiche SHS« (Zschr. d. ges. Strafrechtswissenschaft 1923) in v njenem nadaljevanju: »Strafrechtliches aus Jugoslavien« (Zschr. f. osteurop. Recht, 1926) je prikazal le kazenskopravno stanje v raznih pravnih predelih države in premembe do konca l. 1922. ozir. 1925. Hrvatski prevod prvonavedene razprave: »Sadašnji položaj kazenskopravnog zakonodavstva kraljevine SHS« (1923; prim.: SP 1923 156; PV 1923, 33; Čas 1923, XVII., 5; Arhiv 1923, 77; SN 1923, št. 58) pa je pomnožil še s četrtnim poglavjem »Kritične primedbe«. V teh navaja dosedanje pogoške kazenskopravne zakonodaje v materijalnem in formalnem pogledu ter predlaga primerno odpomoč. Prav tako priporoča pospešitev izenačenja v razpravi: »Država i pravosudje« (Nova Evropa, knj. X., 21. septembra 1923).

V primerjalnopravnih razpravah je seznanjal naš pravniški svet z novimi kazenskopravnimi idejami in njihovo uporabo v jugoslovanskem osnutku. Take razprave so: »Čehoslovaški načrt k splošnemu delu kaz. zakonika v primeri z našim« (SP 1922); »Primerjalni prikaz splošnih načel jugoslov. načrta in čehoslov. prednačrta za bodoči kaz. zakon« (PV 1927). Sem spadajo vsaj deloma tudi razprave »Razvoj kaz. prava republike Avstrije po prevratu« (SP 1922); »Osnovne ideje ital. prednačrta za kaz. zakonik« (PV 1922); »Osnovne ideje načrta kaz. zakonika za Nemčijo« (PV 1925) ter »Socialnopolitične ideje iz inostranog krivičnopravnog zakonodavstva« (Branič 1927).

Ko so se po posvetovanjih kazenskopravnega odseka stalnega zakonodajnega sveta pokazali prvi obrisi novega kaz. zakonika, je o tem takoj obvestil pravnike v predavanju v Pravniku 27. jan. 1921. To predavanje je potem izšlo skrajšano za širšo javnost v »Njivi« (I., 1921; »Smernice za izenačenje kazenskopravnih zakonikov po načrtih zakonodajnega sveta v Beogradu«). V istem letniku »Njive« je priobčil še: »Temeljna načela za naš edinstveni kaz. zakonik«. Širši javnosti je še poljudno

razložil glavne misli in pravne institute modernega kazenskega prava v brošuri »Kaj hoče moderno kazensko pravo« (»Ljudska univerza« VI. zv., 1924). Ta spis je važen za poznavanje Dolencovega naziranja o modernih kazenskopravnih problemih tiste dobe. — Popularizaciji kazenskopravnega osnutka naj bi služili deloma tudi še članki, ki jih je priobčil l. 1922. v »Prerodu«, glasilu za ljudsko zdravje: »Alkohol in novi kaz. zakon« (133—138) in »Zaščita za spolno moralo v načrtu za kaz. zakonik«.

Ko je bil načrt kaz. zakonika gotov, je smatral Dolenc za svojo dolžnost, da seznaní pravnike s posameznimi kazenskopravnimi ustanovami osnutka in s primerno kritiko skuša doseči spremembe in izboljšanja. Čeprav v zadnjem pogledu »brez upa zmage«, kakor je nekje napisal, je objavljial razpravo za razpravo.

V spisu »Kriminalno-politična presoja določil zadnjega odstavka čl. 12 Vidovdanske ustave« (ZZR II., 1922) podaja najprej zgodovino postanka kancelparagrafa v Vidovdanski ustavi, ga prikazuje primerjalnopravno in kritizira posebno, da se po čl. 12 ustave štiti kot pravna dobrina obstoj posestnega stanja strank, mesto javni mir v državi in čistost volitev ter da se ustanavlja za pogoj kaznivosti stan storilca za dejanja, ki jih izvrše lahko tudi pripadniki drugih stanov.

V članku »Mladinsko kazensko pravosodstvo« (PV 1922) je pokazal ureditev te pri nas dotlej zanemarjene moderne kazenskopravne uredbe primerjalno s posebnim ozirom na novi jugoslov. načrt. — V lepi pravnoprimerjalni razpravi (PV 1923) osvetljuje potem »Problem pogojne obsodbe v sodobnem zakonodajstvu«, ki mu je bil, kakor bo pozneje razvidno, posebno priljubljen. Institut pogojne obsodbe se mu vidi kot ena najvažnejših pridobitev modernega kazenskega prava, čeprav ga je taka, kakor se je v praksi izvajala, pozneje razočarala. — Iz kazenskopravnega in deloma tudi etičnega vidika je skušal v tej dobi razjasniti tudi nekatera važna vprašanja, pojavljajoča se kot povojne zablode, zavite večkrat v plašč zahtev moderne tkzv. evgenike in kulture pasme, a so jih napisale tudi nekatere svetovnonazorne in celo vplivne politične struje na svojo zastavo, pa so s tem zadobila vedno večji, za človeško kulturo usoden praktičen pomen. Tako sta v dveh razpravah, ki jih je še sedaj vredno čitati, pod istim naslovom ob knjigi kriminalista K. Bindinga in psihijatra Hocheja Metod Dolenc in Alifred Šerko vsak

s svojega stališča živahno in odločno zanikala vprašanje: »Ali naj se dá prosto, da se sme uničiti življenje, ki je postalo življenja nevredno?« (SP 1921). — S to razpravo je po vsebini in povodu deloma v zvezi spis »Sokrivda pri samomoru in sličnih činih« (PV 1921). — Na podlagi predavanj na zborovanju društva Pravniki in »Društva zdravnikov« (2. aprila 1924) priobčuje Dolenc »Problem kazenskopravne zaščite telesnega plodu« (PV 1924 in Arhiv 1924). Po zgodovinskem pregledu, prikazu veljavnega prava in po kriminalnopolitičnih pogledih prihaja pisatelj do zaključka, da »razen pri vitalni indikaciji za ohranitev materinega življenja ni prav nobene potrebe ustvarjati legalne dopustnosti umetnega splava«. (Gl. proti temu članek Jos. Ujčiča: »Umetni splav in cerkveno pravo« (SP 1924), ki izvaja, da artificalni splav niti iz vitalne indikacije ni dopusten.) Še enkrat se oglašča Dolenc o tem predmetu na polemiko prof. Čede Markoviča proti njegovemu stališču srednje poti v »Mjesečniku« (1926) in kaže na nemški zakon o tem vprašanju, ki zavzema isto stališče. Priporoča, da naj tudi jugoslovanska zakonodaja sledi nemškemu vzorcu ter uvrsti to vprašanje v problem stanja skrajne sile. — Slednjič se je Dolenc v široko zasnovanem predavanju v Pravniku (7. dec. 1927) izrekel v glavnem proti dopustnosti sterilizacije (»Kazenskopravna presoja umetne sterilizacije«) (SP 1928 in Arhiv 1928). — Deloma v zvezi z razpravo o odpravi telesnega plodu je temeljita razprava »Zdravniška tajnost v kaz. pravu« (SP 1927), kjer obravnava problem z vseh strani, pravnoprimerjalno, de lege lata et ferenda. — Z vidika kaznivosti kršitve zaupane zasebne tajnosti se je porodila že ob pisanju prav navedene (SP 1927, 157²²) slično zasnovana razprava »Zakonita zaščita spovedne tajnosti« (Bogoslovni Vestnik 1928). Priponimo, da je pisateljevemu končnemu predlogu, naj se v osnutku § 248 o kršenju poverjene poklicne tajnosti navedeni »verski predstavniki« izpustijo, v besedilu veljavnega ustreznega § 252 ugodeno. — Kakor večkrat je dalo Dolencu novo znanstveno delo tuje literature (E. Roth, Die materiellrechtliche u. prozessuale Bedeutung des Indiskretionsdeliktes, 1927) pobudo za razpravo o podobnem predmetu, kakor ga je razpravljajal v prej navedenih razpravah, namreč »O indiskrecionim deliktima« (Arhiv 1927) in je tako uvedel pojem indiskrecijske žalitve v našo pravno terminologijo. V zvezi s tem spisom (gl. »Mjesečnik« 1927, 505¹¹) je Dolenčeva razprava »Zakonita za-

štita časti umrlih lica« (Mjesečnik 1927). Pisatelj rešuje zopet pravnoprimerjalno s stališča veljavnega in bodočega prava vprašanje, kaj je predmet zaščite ob žaljenju časti umrlih, kdaj in komu je treba dati pravico, da zahteva zaradi tega kaznovanje. Kaže tudi na protivnost določil veljavnega § 310 kz in čl. 68 tisk. zak. Na postanek te razprave najbrž ni bil brez vpliva sočasni spis Toma Živanovića: »O uvredi i kleveti« (1927), ki mu posvečuje Dolenc poseben kritičen članek »Dve, tri o zločinih zoper čast« (SP 1927; gl. posebno str. 229, odst. 2.).

Daljnjo skupino Dolencevih kritičnih člankov iz posebnega dela kaz. prava tvorijo razprave iz *ekonomskega* področja, tako: »Zaščita električne energije po kaz. zak.« (Trg. List 23. okt. 1926 in Arhiv 1927); »Dve, tri o odgovornosti organov trg. podjetij« (PV VII., 1927); »Kako naj se uredi kaz. zakonodavstvo glede bankrota« (Trg. List 27. nov. in 2. dec. 1920) ter »Kazenskopravna zaščita pridobitnega kredita« (Trg. Tovariš 1927). — Ko je bil l. 1926. v ministrstvu prosvete izdelan prednačrt enotnega zakona o avtorskem pravu, je napisal o njem kritično razpravo: »Kaznenopravna zaščita avtorskih prava« (Arhiv 1927). — Po predavanju v Pravniku (26. febr. 1925) je nastal spis »Država i politički zločinci« (Mjes. 1925). Po tem naj bi se označil kot politični zločin tisti, ki izvira iz notranjega političnega prepričanja storilca. Kot tako politično prepričanje pa se prizna samo ono, ki temelji na presoji, kako naj se uredi država kot taka ali kako naj se uredi le materialni interesi kakega alikvotnega dela državljanov. — Očitno po študiju sodobne literature (Radbruch 1924; Gaupp 1926) je spočeta razprava: »Zločinec iz prepričanja. Prinos k vprašanju o smotrni določitvi kazni« (ZZR VI., 1928). Pisatelj se pridružuje oni skupini kriminalistov, ki priznava izjemno stališče glede izvršitve kazni za tiste zločince iz prepričanja, »ki so storili zločin iz altruistično navdahnjenega prepričanja pod pritiskom svojih ne povsem zavrgljivih idej«.

Dolenc se je kot modern kriminalist vedno zanimal za *problem izvršitve kazni*. Dvakrat je skušal v odličnih razpravah doseči izboljšanje pri nas obstoječega stanja. Ko je pokrajinska vlada za Slovenijo ukinila prisilno delavnico v Ljubljani, katere zadnji ravnatelj je bil Dolencev tudi že pokojni brat Ciril, in je bila osnovana prisilna delavnica za ženske v kaznilnici v Begunjah, je napisal razpravo »Prisilna vzgoja k

delu po našem kazenskem pravu« (SP 1923; gl. tudi Dolenčev članek »Naša zakonodaja o pobijanju delomrznosti«, [SN 15. avgusta 1923]). V tej razpravi podaja Dolenc zanimivo zgodovino ljubljanske prisilne delavnice, pojasnjuje obstoječe zakonsko stanje glede na prisilno vzgojo, zahteva vzpostavitev moške prisilne delavnice v Ljubljani in graja namestitvev prisilne delavnice za ženske v kaznilnici pod isto streho in upravo. (Prim.: »Čas« 1923, 251.) K zgodovini prisilne delavnice se je povrnil v članku: »Usoda ljubljanske prisilne delavnice« (Kronika slov. mest 1937).

Kot član stalnega svetovalnega odbora za kaznilnice pri pravosodnem ministrstvu je obiskal razen v Podgorici vse te zavode v državi in tako spoznal njihovo raznoliko ureditev. Na podlagi tega, o čemer se je tako prepričal na svoje oči in kar je proučil o izvršitvi kazni v Jugoslaviji, je napisal ne le velezanimivo, marveč tudi zelo poučno delo. Njegov »Problem izvrševanja kazni na prostosti v kraljevini SHS« (ZZR IV., 1925) je bila, kakor poudarja pravilno Josip Šilović v svojem obširnem, priznalnem poročilu o tem spisu (Mjesečnik 1926), prva obsežna razprava, ki nam predočuje ne le pozitivno pravo o izvršitvi kazni na prostosti, ampak tudi tedanje stanje vseh domačih kaznilnic in pa še kritiko novega zakona o izvrševanju kazni na prostosti. (O zadnjem predmetu gl. tudi Dolenčev članek »Kritični pogled na nacrt o izvrševanju kazni lišenjem slobode« [Policija 1925]).

Preostaja še, da se ozremo na Dolenčeve spise, ki se pečajo v tej, enotno zakonodajo pripravljajoči dobi z vprašanjem *k a z e n s k e g a p o s t o p k a*. Teh je naravno najmanj. V modernem kazenskem postopku, veljavnem v prečanskih pokrajinah, ni bilo kaj posebnega prenavljati. Načrt za enoten postopnik se je tesno nanj naslanjal. Ni bilo torej našemu pravniškemu svetu mnogo pojasnjevati, ne predlagati prememb; taka potreba je bila le za pokrajine, kjer so veljala doslej drugačna procesualna načela. Tako pojasnilo je hotelo opraviti »Udruženje pravnikov« v Belgradu, ki je izdalo »Pravni pregled«, knjigo II. (1922), v katerem so razni strokovnjaki seznanjali srbske pravnike z osnutkom kazenskega postopnika (SP 1922, 101). Ni čuda, da je med prvimi sotrudniki tudi M. Dolenc, ki je napisal za to publikacijo: Glava I: Uvodne odredbe (§§ 1—8); gl. II: Nadležnost sudova (§§ 9—27); gl. III: Isključenje i izuzeće (§§ 28—39);

gl. V: Protokoli i sudske odluke (§§ 71—77); gl. VI. Saopštavanje sudskih odluka; Razmatranje i prepisivanje akata (§§ 78—84); gl. VII: Rokovi (§§ 85—87); gl. XXII: Izvršenje presuda krivičnog suda (§§ 412—428); gl. XXIII: Vanredno ublažavanje kazne i pomilovanje (§§ 429—432).

Ko pa je kazenskopravni odsek stalnega zakonodajnega odbora v svojem zasedanju v Ljubljani julija 1921 dokončno redigiral besedilo že sestavljenega osnutka, je obvestil Dolenc o teh sklepih širše občinstvo s člankom: »Edinstveno kazensko-pravdno postopanje v naši kraljevini« (Njiva I., 1921).

Največje Dolencevo prizadevanje je bilo, zagotoviti v tem postopku *u v e d b o p o r o t e*. »Sem in bom zagovornik lajškega elementa pri pravosodstvu« — pravi v gornjem članku — »in zastopam nazor, da država, ki hoče biti v resnici demokratično urejena, lajikov ne sme izključiti iz pravosodstva.« Na drugem mestu (Mjesečnik 1923, 372) pa izpoveduje isto prepričanje še določneje: »Kazensko pravosodstvo naj odgovarja pravnemu pojmovanju naroda. V tem pogledu pa imamo baš v institutu porote izvrstno sredstvo za korigiranje pravosodstva, ki se oklepa preveč zakonovih črk, namesto da bi proniknulo v njegovega duha.« »Narodovo pravno pojmovanje se zrcali v pravorekkih porote.« Drugi moment, ki kaže pomen in važnost porote pa je ta, »da je v našem narodu sicer podzavestno, pa vendar globoko ukoreninjeno prepričanje o potrebi udejstvovanja lajikov pri kazenskem pravosodju«. — Odpor srbijanskih krajev proti poroti je bil velik; njeni pristaši niso mogli doseči, da se sprejme v zakonik o pravnem postopanju. Njena, ev. krajevno omejena uvedba je bila pridržana posebnemu zakonu. Dolenc je poskušal to odklanjanje svojim rojakom razložiti z odporom proti dotedanji srbski poroti. Zato je napisal zanimivo »Zgodovino porote v Srbiji« (Njiva II., 1921). Sestavljal je tudi kot eden izmed trojice, ki jo je izbral kazenskopravni odsek stalnega zakonodajnega sveta, načrt posebnega zakona o poroti. Obvestil je o njegovih smernicah javnost s člankom: »Kako stoji pri nas vprašanje preosnove porote« (SN 5. aprila 1922, št. 73). Tukaj je pobudil razgovor o načrtu pod okriljem Pravnika. Vršili so se diskusijski večeri 12. in 19. aprila ter 17. maja (SP 1922, 56 sl.; SN 1922, 15. in 23. aprila). Na prvem je sprožil takratni predsednik viš. dež. sodišča I. Kavčnik zamisel, da se izvede nekakšen plebiscit po županstvih o vprašanju, naj se li porota

obdrži ali odpravi. Dolenc je potem s pomočjo drž. pravdništev to idejo izvedel. (SN 14. jun. 1923; Nova Evropa 1. jun. 1923; Mjesečnik 1923, 372, 373; Spom. I. kongresa pravnikov [1925], 51; Teorija kaz. sud. postopka, 15, 49; ZZR XIV., 1938, 82.) Navedene razloge za poroto s pravnozgodovinskimi pogledi na lajiško sodstvo starih Slovencev in potek naporov za ohranitev porote je ponovil potem še enkrat v članku ob 50-letnici porote: »Porota v Jugoslaviji« (Nova Evropa 1. jun. 1923). Prav tako poudarja še isto leto v lepo zaokroženem predavanju v Pravniku (SP 1923, 197), priobčenem v »Mjesečniku« (1923): »Ob 50-letnici kazenskopravnega reda« pomen in važnost porote. Dve leti nato je svoje stališče zastopal na kongresu pravnikov v Beogradu (1925) v koreferatu in v diskusiji, ne da bi bil z njim prodril (Spom. I., 1925, 48—54, 61, 62). Vsa prizadevanja Dolenceva, priritati osnutek zakona o poroti do uresničenja, pa so ostala, kakor vemo, brez uspeha. (O Dolencevih naziranjih o poroti prim.: Vladimir Bayer, Problem sudjelovanja nepravnika u savremenom kaznenom sudovanju [Zagreb, 1940], 141, 148, 156, zlasti 162.)

V teh prvih letih nove države je Dolenc, kakor tudi mnogi drugi, opozarjal večkrat na pomanjkljivo zakonodajno tehniko (gl. na pr. »Kazenskopravno zakonodajstvo po prevratu in Slovenci« (SP 1921), članek »Beseda o našem kaz. zakonodajstvu« (SN 4. oktobra 1921) in brošuro »Sadašnji položaj kaz. pr. zakonodavstva«). Po njegovem vplivu je bila »Zakonodajna tehnika« ena od razpravnih točk na prvem zboru pravnikov SHS v Zagrebu (1924). Sestavil je o tem predmetu za zbor točen referat s primernimi resolucijami. (Spom. I., 1925, 51—59.)

Tako je opravil pred uzakonitvijo novih enotnih kaz. zakonikov obsežno znanstveno delo, v glavnem pojasnjevalno in uvajalno v moderne kazenskopravne ideje, pa v veliki meri kriminalnopolitično. V tem zadnjem pogledu sicer, in to brez svoje krivde, po sili razmer ni imel kaj več praktičnih uspehov. Tudi ob premembi političnih razmer pred končno uzakonitvijo kazenskih zakonikov, čeprav za tem ves čas član Vrhovnega zakonodajnega sveta, ni imel več prilike in možnosti, doseči kakšne bistvene spremembe v besedilu kazenske zakonodaje. Tako se ni čuditi, da ob objavi dolgo pričakovanega enotnega kaz. zakonika ni zapel zahvalnice. V Slov. Pravniku je priredil novemu zakonu vzdržljivo umerjen, toda eleganten sprejem

Dolencu najožji tovariš v stroki, Aleksander Maklecov (*»Novo kaz. pravo kraljevine Jugoslavije«* 1929), M. Dolenc pa je še v isti številki posegel kar v sredo in pričel razpravljati o vprašanjih, glede katerih se je že v začetku pojavil dvom, ali pa je bilo treba pokazati na razliko s prejšnjim stanjem. V prvi taki razpravi: *»Kvalifikacija zločinov po novem kaz. zakoniku«* (SP 1929) je odgovoril na vprašanje: če ob alternativno zagroženi kazni smrti ali robije ali zapora odloči sodišče, da uporabi kazen zapora, ali se to dejanje kvalificira za zločinstvo ali za prestopok. — V drugi razpravi (SP 1929) je pokazal na napram prejšnjemu stanju korenito izpremenjeno *»Vprašanje omilitve in poostitve kazni po novem kaz. zakoniku«*. — Razpravica *»Kazenskopravna odgovornost za posledice, ki nastanejo preko storilčevega naklepa«* (SP 1929) objasnjuje pravi smisel določbe § 17 jkz. ter razliko med tem določilom in onim § 1 avstr. kz. in fine. — Zdravnikom pa podaja poljuden *»Pregled za zdravnike najvažnejših določb novega kaz. zakonika«* (Zdravniški Vestnik 1929).

Kakor znano, najlažja vrsta kaznivih dejanj, prekrški niso bili sprejeti v kaz. zakonik. Zanje naj bi bil izdan poseben zakon, za njihovo presojo pa naj bi bila pristojna upravna oblastva prve stopnje in ne, kakor se je Dolenc trudil doseči, okrajna sodišča. Po uzakonitvi kazenskega zakonika je nova redakcija osnutka prešla v pristojnost ministrstva za notranje posle. Do zadnjih dni decembra 1929 redakcija še ni bila končana. Grozil je vacuum glede prekrškov. Dolenc je moral sestaviti zato preko noči zakonski osnutek, ki je bil uzakonjen kot zakon *»o začasnem podaljšanju veljavnosti zakonitih predpisov o kaznovanju prestopkov z dne 31. dec. 1929«*. Novo stanje glede prekrškov po tem zakonu je takoj podrobno in pregledno obrazložil za prakso v razpravi *»Sedanje pravno stanje glede kaznovanja prekrškov prejšnjih prestopkov«* (SP 1930). — Kasneje je še poročal obširneje o novem osnutku zakona o prekrških v razpravi: *»Budući zakon o istupima«* (Policija 1936).

Kazenskopravno novelo iz l. 1931., posebno v smeri potrebne razbremenitve zbornih sodišč, je pobudil zopet M. Dolenc, čeprav mu v legislativno-tehničnem pogledu ni ugajala.

Še l. 1929. je izdal *»Tolmač h kaz. zakoniku kraljevine Jugoslavije«* (prim.: Maklecov, SP 1930, 190; Mjesečnik 1930, 43), ki je izšel l. 1930. tudi še v hrvaščini v Zagrebu (*»Tumač*

krivičnog zakonika kraljevine Jugoslavije«). Tolmač je namenjen praksi. Vzdržuje se čim bolj teoretičnega razlaganja, tudi obširnejše opredelitve abstraktnih pojmov; omejuje se zgolj na interpretacijo zakona. V tem pogledu razlaga določila bolj v celoti nego po posameznih stavkih. Interpretacija se odlikuje po dogmatični analizi in jasnosti razlage. Kazuistike ne podaja; saj pa tudi zakon še ni bil predmet praktične uporabe. »Tolmač« je praktikom odličen kašipot in še danes Dolenčeva najbolj uporabljana kazenskopravna knjiga, predvsem v Hrvatski. Po kazenskopravni noveli z dne 9. oktobra 1931 je Dolenc že mesec nato poslal v svet »Dodatek k Tolmaču kaz. zakonika kraljevine Jugoslavije« v slovenski in hrvaški izdaji (prim.: Maklecov, SP 1932, 64).

Koj naslednje leto 1932 je priredil s prof. R. Sajovicem skrbno urejeni »Novelirani kazenski zakonik za kraljevino Jugoslavijo«. Dobro imenuje to izdajo prof. Maklecov v svojem poročilu (SP 1932, 182), »zelo posrečen poskus privatne kodifikacije naše materielnopravne kazenske zakonodaje«.

To leto je izšel še njegov sistem: »Sodni kaz. postopnik kraljevine Jugoslavije« (str. 472; prim. Pajnič, SP 1932, 997—360). Srbski prevod malo spremenjenega tega dela je izdal v Belgradu l. 1933. pod naslovom: »Teorija sudskog krivičnog postupka za kraljevinu Jugoslaviju« (375 str.; prim.: E. Pajnič, SP 1934, 41).

L. 1934. je pa izšel kot skupno delo M. Dolenca in A. Maklecova: »Sistem celokupnega kazenskega prava kraljevine Jugoslavije« (415 str.). Delo ne vpoštevata le določb kaz. zakonika, marveč tudi določbe voj. kaz. zakonika, zak. o tisku in določbe stranskih kaz. zakonov. Knjiga ni priročnik, pač pa učbenik, ki se je kot tak prav odlično obnesel in služi dobro tudi za uvajanje v prakso. Delež obeh avtorjev na tem skupnem delu iz knjige ni razviden, vemo pa dobro, da je splošni del spisal A. Maklecov, posebni pa M. Dolenc. Tudi to delo je izšlo srbsko v Belgradu 1935: »Sistem celokupnog krivičnog prava kraljevine Jugoslavije« (320 str.). (Prim.: A. Munda, SP 1934, 300 in 1935, 266; Mjesečnik 1934, 230; M. Čubinski, Policija 1935, 331, 332; St. Jovanović, Pravosudje 1934, 496; 1935, 481; L. Tauber, Prager Jur. Zschr. XVI., 1936, 439, 440; B. Petrović, Pravosudje 1937, 637—639; T. Saturnik, Sbornik věd právních a státních 1937, XXXVII., 196; J. Kulaš, Policija 1937, 908 [s

splošno oceno znanstvenega delovanja slov. kriminalistov, posebno M. Dolenca]; *Právny Obzor* [Bratislava] 1936, 328.)

V razdobju petih let 1929—1934, je Dolenc, izdaviši »Tolmač« z »Dodatkom«, dva obsežna učbenika, vse troje v dveh jezikih, in še z opazkami opremljeni zakonik, izvršil velepomembno, v vsakem oziru občudovanja vredno delo.

Za celoto kaz. zakonodaje je poleg že navedenih del skupno z A. Maklecovom priredil l. 1938. še novo, s sodnimi odločbami, min. razpisi in napoliti za tolmačenje opremljeno slovensko izdajo »Zakonika o sodnem kazenskem postopanju s kratkimi pojasnili« (prim.: A. Munda, SP 1938, 144; J. Kulaš, *Pravosudje* 1938, 489; B. Petrović, Branić 1938, 397; *Pravni pregled* [Sombor 1938, 109]; *Misel in Delo* 1938, 147; *Čas* 1938, 47, 48; L. Tauber, *Policija* 1939, 93, 94). — Ob smrti Dolencevi pa je bil že popolnoma za tisk pripravljen rokopis nove izdaje kaz. zakonika, ki sta jo priredila skupno s prof. A. Maklecovom. — Dalje vsebuje ves drugi zvezek zbirke »Zprávy ústavu slovan-ských práv« pravne fakultete univerze v Bratislavi Dolencev pregled enotne jugoslovanske kazenskopravne zakonodaje: »Unifikace právního řádu v Jugoslávii, část I: Kodifikace trestního práva hmotného a procesního« (1931, str. 58). — Potem je v iste svrhe priobčil še članke: »Die Einstellung Jugoslaviens zum zwischenstaatlichen Strafrechte« (*Zschr. f. Ostrecht V.*, 1931) ter sočasno o istem predmetu: »L' application des principes essentiels du droit international en matière de droit pénal dans le royaume de Yougoslavie« (*Annuaire de l'Association Yougoslave de droit international I.*, 1931); potem »Die neuesten Aenderungen in den strafrechtl. Gesetzen Jugoslaviens« (*Zschr. f. Ostrecht VI.*, 1932) in »Strafrechtliche Sanktionen der Freiheitsentziehung in Jugoslavien« (*Zschr. f. osteurop. Recht, NF II.*, 1935). Ta zadnja razprava je lepo dopolnilo njegovega že omenjenega »Problema izvrševanja kazni na prostosti« (*ZZR IV.*, 1925) in to za čas izza uzakonitve enotnega kaz. zakonika. — V tej zvezi bi bilo omeniti morda še razpravo: »Die strafrechtliche Bekämpfung des Kommunismus im Königreiche Jugoslavien« (*Zschr. d. Akademie f. deutsches Recht*, 1936).

Poleg teh del o celoti enotnega kazenskega zakonodajstva je napisal Dolenc v raznih pravniških časopisih celo vrsto razprav iz dogmatike posameznih vprašanj novega, zlasti materialnega kazenskega prava. Prav nemogoče

jih je urediti v večje skupine. Potekajo brez medsebojne zveze in načrta iz raznih delov kazenske zakonodaje, kakor so pač prihajale pobude. Taka je prišla n. pr. l. 1931. z lovske strani. Pisec »Tolmača« pri razlagi § 376 k. z. ni omenil dražbe lovišč. Pa je na stavljeno vprašanje, »Ali se sme določba § 376 k. z. uporabljati na dražbe lovišč?« (SP 1931), odgovoril pozitivno s pristavkom, da nastopi kaznivost po tem paragrafu le pod gotovimi pogoji. — Povratak parlamentarnega življenja ob koncu l. 1931. je bil povod za razpravljanje o imunitetnem pravu. »O odvetnički imuniteti de lege lata et ferenda« (Pravni Pregled, Beograd 1921, 1—18) je že deset let prej pisal. Razpravi »Krivičnopravna pitanja iz imunitetskog prava« (Pravosudje 1932) je sedaj predmet le obseg imunitete narodnih poslancev in senatorjev po ustavi iz l. 1931. — Potem je pojav, da se nahajajo v kaz. zakonu in nekaterih stranskih kaz. zakonih odredbe več ali manj istega pravnega vprašanja, pa se med seboj ne ujemajo, pobudil predavanje v Pravniku (25. febr. 1932) in potem razpravo »O križanju predpisov različnih zakonov v našem kaz. pravu« (SP 1932). — Pritrdilno stališče, do katerega prihaja v stavljenem si vprašanju: »Da li ima osudnih presuda bez osude na kaznu« (Arhiv knj. XXXIX., 1931) je vplivalo nedvomno tudi na rešitev problemov, ki si jih je stavil malo kasneje kar v štirih razpravah o pogojni sodbi. V prvi: »Pravne posledice pogojne obsodbe, čije kazni ni bila izvršena (§ 68, odst. 3 k. z.)« (SP 1933), dokazuje v zavestnem nasprotju s svojim v »Tolmaču« izraženim mnenjem na podlagi skrbno preiskane zgodovine postanka tega določila, da velja pogojno obsojeni po dobro prestani preizkusni dobi kot oporečeneec, samo da je ostal nekaznovan. Ko pa je kasacijsko sodišče v enem primeru odločilo v nasprotnem smislu, zagovarja vnovič svojo tezo kar v dveh razpravah (SP 1938 in Pravosudje 1938): »Uslovna osuda i rehabilitacija«. Kaj upravičeno kaže ob koncu prve razprave na hudo rano kazenske prakse, da »se pri nas pogojne obsodbe veliko preveč izrekajo, kar prav gotovo kvari namen kazenske zakonodaje in ruši zaupanje v pravni red«. Izhajajoč iz te sodbe se v lepi kritični in kriminalnopolitični razpravi »Boža Marković — pokretač institucije uslovne osude« (Arhiv knj. LI., 1939) živo zavzema za neke reforme v zakonski ureditvi pogojne obsodbe, v glavnem, da se zoži njen dosedanji široki obseg in za težje zločine podaljša poskusna doba. — Če se držimo časov-

nega reda razprav, je treba dalje omeniti, da je za prvi kongres pravnikov slovanskih držav v Bratislavi sestavil referat: »Odgovornost za kaznivo dejanje, izvršeno na zapoved predpostavljence« (SP 1933, priloga). Postavil je tukaj tezo, da se država sme posluževati norm, po katerih zahteva v hierarhičnem ustroju svojih organov slepe pokorščine podrejenca napram ukazom predstojnikov, to pa le, kjer gre za obstoj države kot take, torej samo za javnopravne norme takega značaja, ki garantirajo obstoj države. Na zapoved storjeno kaznivo dejanje redno ni nekrivdno; tako je le, če gre za poseben imperij predstojnika, ki ga izvršuje v svrhu samoohranitve države. Kazenski zakonodajalec pa mora tako izjemo izrecno ustanoviti.

Prava juridična mojstrovina je razprava »Opredelitev kriminalne in civilne prevare« (ZZR IX., 1933). Ne splošno, ampak veljavno le za naše ožje pravno ozemlje skuša pojem ene in druge zajeti in določiti, bistroumno razčlenjajoč ustrezna določila naše civilnopravne zakonodaje in pa snovno sorodna določila jožefinskega in avstr. kaz. zakona iz l. 1803. Pokaže potem, kako se je pojem kriminalne prevare za naš pravni krog spremenil po kaz. zak. iz l. 1852. ter še bolj po jugoslov. kaz. zakoniku iz l. 1929. in kako se je s tem razmerje do civilne prevare tukaj premaknilo. Pojem ene in druge prevare je tako ostro razkrojil v posamezne sestavine, da jih je na izviren način prav nazorno kar grafično predočil in postavil drugo drugi nasproti.

Tej razpravi sliči po ostrbi analizi in metodi spis »O „povratu“ i ponavljanju v našem krivičnom zakoniku« (Mjes. 1933). Pisec skuša v subtilnem razglabljanju, opremljenem s tabelami, opredeliti razliko med obema pojmom, ugotoviti v podrobnem pretresu posameznih določil predpise o ponavljanju in jih spraviti v sklad z onimi o povratku. Prihaja do sklepa, da je uvajanje pojma ponavljanja poleg povratka kot diferencijalne oblike za kaznovanje odveč.

Bolj bežen pregled o zaščiti gospodarskih dobrin po kaz. zakonu vsebuje za informacijo tujega sveta namenjena razprava »Le problème de Droit pénal économique en Yougoslavie« (Annuaire de l'Association Yougoslave de droit international II., 1934).

Po deduktivni metodi analizujoč vsa v poštev prihajajoča določila enotnega kaz. zakona, označuje v kaj eksaktni razpravi »Naklep in „namera“ v kazenskem zakoniku kraljevine Jugo-

slavije« (ZZR XI., 1935) le za naše pravno območje pojem »namera« v razliki z »naklepom«.

Za mednarodni kriminalistični kongres v Berlinu (1935) je v svojem mnenju odgovoril, ozirajoč se predvsem na domačo državo, načeloma zanikalno na vprašanje: »Je-li želeli, da se uvede v kazensko pravo pravica sodnika, prepovedati izvrševanje poklica tistim, ki so bili obsojeni radi zločina, stoječega v zvezi z njihovim poklicom«. (Congrès pénal et pénitentiaire international de Berlin 1935. — Travaux préparatoires. Troisième section. Deuxième question.)

S stališča jugoslovanskega prava in še bolj s kriminalno-političnih vidikov razpravlja o tedaj aktualnem vprašanju: »O proterivanju i konfinaciji u kaznenom pravu« (Arhiv 1936) in zahteva, da se stvar uredi v posebnem, z ustavo soglasujočem zakonu.

Očitno pod vplivom nekih smeri v tujem svetu je bilo zamišljeno bolj socialnopolitično nego pravno usmerjeno predavanje v Pravniku (18. marca 1936): »O pravnem položaju neporočenih življenjskih drugov« (SP 1936), s kratkim pregledom njihovega pravnega položaja pri nas, ne le v kazenskem, marveč tudi v javnem in zasebnem pravu. Kolikor moremo pregledati, je to pri nas prva razprava o tem predmetu. — Razprava »Smernice za kaznovanje izvršitve porok med osebami, katerim brak po zakonitih predpisih ni dovoljen« (SP 1937), vsebuje zastran pokrajinsko popolnoma neizenačenega zakonskega prava kaj težavno, pa natančno interpretacijo §§ 290, 295 in 399 k. z.

Za spomenico ob 60-letnici kriminalista Alberta Milote je prispeval Dolenc članek: »Smrt in njen pravni pomen v jugoslov. kaz. zakonodaji« (Pocta k šedesátým narozeninám dr. Alberta Miloty 1937, 24). Spis razpravlja o vseh v naslovu naznačenih vprašanih s stališča materialnega in formalnega prava, pri čemer se upoštevajo tudi tkzv. stranski kazenski zakoni. (Prim. Policija 1937, 908.)

Glede teh zadnjih je zelo zaslužen in kaj skrbno sestavljen spis: »Odnosi med glavnimi in stranskimi kazenskimi zakoni« (ZZR XIII., 1937). Dolenceva zasluga je sploh, da je vedno opozarjal tudi na določila posebnih ali stranskih kaz. zakonov. V tej razpravi jih tipizira po času nastanka, preiskuje, ali obsega predpis § 13 k. z. vse te vrste stranskih zakonov in v kateri meri velja zanje, potem posamezne materialno- in formalno-

pravne izjeme napram glavnima kaz. zakonikoma. Slednjič priporoča generalno revizijo vseh stranskih kaz. zakonov raz stališče celokupne skladnosti zakonov.

Zgolj zaradi popolnosti omenjamo danes povsem obsoletno razpravo te dobe: »O potrebi reformiranja zakona o suzbijanju zloupotrebe u službenoj dužnosti« (Mjesečnik 1937).

V prigodni številki »Arhiva« (knj. LIII., 1938) v čast Živojinu Periću, priobčuje razpravico: »Industrijska špijunaža u našem zakonodavstvu«, kjer kaže na one določbe, v katerih je ta novodobna tvarina kazenskopravno urejena, in pa na tujo zakonodajo.

Razpravica »O kažnjavanju protipravnog prisvajanja divljači« (Policija 1938) pojasnjuje pravni položaj glede lovske tatvine po dopolnilu lovskega zakona v finančnem zakonu za l. 1938/39. (Prim. tudi SP 1939, 46.)

Za mednarodni kazenskopravni kongres v Rimu, ki bi se bil moral vršiti l. 1940., se je določilo kot razpravna točka tudi vprašanje, naj se li postavijo sodniku, ki mu pušča moderno kazensko pravo zelo svobodne roke, zopet določnejše smernice za izrekanje kazni. To je bilo Dolencu povod, da je skušal v razpravi »O pravičnim granicama sudske vlasti u krivičnim stvarima« (Mjes. 1939) rešiti postavljeni problem z vidika naše zakonodaje, prakse in tudi ljudskega mišljenja. Prihaja do zaključka, da se v praksi ne bo mogel vzdržati dosedanji široki obseg sodniške oblasti v kazenskih stvareh, pa naj je tudi teoretično do neke mere upravičen. Priporoča, da se po razmerah v posameznih državah določijo takšni okviri kazni, ki odgovarjajo težini kaznivega dejanja po narodovem čustvovanju, na drugi strani pa naj država skrbi, da se zaslužena kazen tudi izvrši.

Razprava »Kazenskopravno dokazovanje resničnosti« (SP 1939) »ima namero, s podrobno analizo ustreznih predpisov ob različnih iz prakse posnetih primerih pokazati, kaj veljaj glede dokaza resničnosti po našem pravu, hkrati pa tudi, koliko to ustreza našemu pravnemu čutu pri kaznovanju klevet«. Zamisel te razprave je najbrže v zvezi s sočasno obširno študijo »Vrednotenje dokazov v sodnem kaz. postopanju« (ZZR XV.), o kateri bo govor v drugi zvezi.

Ko se je ob nastalih razburkanih političnih razmerah jeseni l. 1939. predpisala nova »Uredba o pobijanju draginje in brez-

vestne špekulacije« je Dolenc takoj o teh podrobno razpravljaj (»Novi kazenskoppravni predpisi o pobijanju draginje in brezvestne špekulacije«, SP 1939) pod vidikom ostalih določb kazenskoppravne zakonodaje, posebno občega dela kaz. zakona.

Med prav zadnjimi kazenskoppravnimi problemi, s katerimi se je približje bavil, je nasnova in sorodni pojavi kazenskoppravnega udejstvovanja. Lotil se je v »Načelnih raziskavanjih o podnetu, nasnovi, pomoči in podpomoči po kaz. zakoniku kraljevine Jugoslavije« (ZZR XVII., 1941) opredelitve teh pojmov na podlagi kaz. zakonika in njihovega medsebojnega razmerja. Zdi se pa, da razlika med podnetom in nasnovo po tej razpravi še ni povsem pojasnjena. — Ta vprašanja so bila, še preden je izšla prav navedena razprava, že predmet njegovega predavanja na Pravnikovem sestanku (13. nov. 1940) pod naslovom »Kazenskoppravna presoja podneta, nasnove in pomoči ter sorodnih problemov«. Del vprašanj iz tega predavanja je priobčil pod naslovom: »O kaznivosti in nekaznivosti nasnove« (SP 1941), v zadnji razpravi, ki je tako prerano zaključila njihovo dolgo vrsto spisov v »Slov. Pravniku«. V tej obravnava avtor nekaj primerov, v katerih je vprašljiva kaznivost ali nekaznivost nasnove.

Slednjič moramo navesti še spis v prvem zvezku po Dolencu zamišljenih »Razprav« pravnega razreda Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani (1941): »Mnogotni zločini v kaz. pravu kraljevine Jugoslavije«, kjer razvija problematiko teh vrst zločinov, ki se v teoriji vedno bolj upoštevajo in so bili tudi predmet njegovega specialnega predavanja v obeh semestrih l. 1939/40. — Na koncu naj navedemo razpravo, izišlo kakor toliko drugih, iz predavanja v »Pravniku« (SP 1934), ki bi jo sicer v časovnem redu morali že prej omeniti, pa vsebuje zadnje Dolenčevo mnenje o novih smernicah kazenskega prava, ki se pojavljajo zlasti v Nemčiji: »Nacijonalnosocialistično kaz. pravo v Nemčiji in vprašanje revizije jugoslov. kaz. zakonika« (Spomenica Mauroviću ob njegovi 60-letnici II., 1934).

Mnogo manj številne kakor iz materialnega kaz. prava so Dolenčeve razprave iz področja *k a z e n s k e g a p o s t o p k a*. Največ jih je iz l. 1931., iz dobe, ko je delal na svojem sistemu kaz. postopnika. Sem spadajo razprave: »Sistematski pregled naredjenja sudskog kriv. postupnika u cilju osiguranja ličnosti

učinioca kriv. djela« (Mjesečnik 1931); »Kakšna pravila veljajo za glavno ali ustno razpravo, ki je postala potrebna, ker je bilo ugodeno pravnemu sredstvu zoper sodbo prvega sodišča« (SP 1931); »O zahtjevu za ponavljanje kriv. postopka« (Mjesečnik 1931); »Reč, dve o reviziji optuženika protiv apsolutorne presude« (Policija, 1931); »Sistematski pregled naredjenja sudskog kriv. postopka o troškovima« (Policija 1931); »Uloga privatnog tužioca u krivičnopravnoj istragi« (Arhiv knj. XL., 1931; proti: J. Maksimović, Arhiv knj. XL., 1931, 439; kratka replika prav tam knj. XLI., 1932, 84); »Povračaj u predjašnje stanje« po našem sud. kriv. postopku (Arhiv knj. XLI., 1932); »Privatni učesnik u ranijem i sadašnjem zakoniku o sud. kriv. postopku« (Arhiv LI., 1937); »Načelno odredjenje pojma „početak sud. kriv. postopka“« (Arhiv LIV., 1938); »Obsodba zaradi krivega pričevanja ali krive prisege kot zapreka za nadaljnje zaprisežanje obsojene osebe« (SP 1940). Naslovi teh razprav sami dovolj označujejo njihovo vsebino. — V lepi informativni razpravi »Socialna sudska pomoč kao institut kriv. procesa« (Policija 1932) odklanja, da bi se po stremljenju v nekaterih drugih državah uvedli v strogo sodnih poslih zunaj sodišč stoječi posebni organi z nalogo, da postavljajo ali vsaj pomagajo postaviti socialno diagnozo zločinca. — Obsežen teoretičen traktat je zadnja Dolenceva razprava iz kaz. postopka: »Vrednotenje dokazov v sodnem kazenskem postopanju« (ZZR XV., 1939), nekakšno nadaljevanje njegove razprave, ki jo je leto prej priobčil na istem mestu o zgodovinskem razvoju problema dokazovanja v naših deželah. V tem »Pravnozgodovinskem prikazu dokaznega postopanja pri sodiščih slovenskega ozemlja s posebnim ozirom na ljudska sodišča«, je razložil, kako »zamotana so bila pota, ki so tudi pri nas privedla do sprejema svobodne ocene dokazov«. V drugi pozitivnopravni razpravi je pa v subtilni analizi določb kaz. postopnika pokazal, da je še dovolj problemov, ki jih je treba razjasniti, zlasti glede obsega svobodne ocene, in da se vse vrste dokazov ne presojajo po svobodni oceni. Poiskal je normativno urejene dokaze iz vse pozitivne kaz. zakonodaje, preiskal, kateri vrsti dokazov jih je podrediti in kako jih je mogoče izpodbijati; končno je razvil »problematiko dokazovanja na splošno« ter »problematiko dokazne moči« s posameznimi zanimivimi pravno-terminološkimi pogledi in razlaganji. Dolenc je prav v tej razpravi, kakor že prej v neka-

terih, ki jih je napisal za »Zbornik znanstvenih razprav«, odkril vse svoje odlične znanstvene vrline.

Navsezadnje ne smemo pozabiti one množice poročil skoro v vsakem zvezku »Slov. Pravnika« zadnjih dvajsetih let o raznih novih pojavih zlasti srbske, hrvatske in nemške kriminalistične literature, v katerih je z živahno besedo, s kratko, pa značilno oznako seznanjal naš pravniški svet z najnovejšimi književnimi pojavi iz te stroke in izrazil pri tem, kakor meni njegov tovariš prof. Maklecov, marsikakšno »intimno« mnenje.

Ko smo tako razvili to skoro nepregledno vrsto Dolenčevih spisov iz najrazličnejših delov kazenskopravne znanosti pred svojimi duševnimi očmi, smo pa vendar še popolnoma na nejasnem glede Dolenčevih pogledov i na najosnovnejše probleme kazenskega prava.

Premalo je bil Dolenc v mladih letih po svojih učiteljih usmerjen v kako določeno kriminalistično šolo, preveč je izhajal iz prakse, preveč je mogel na nemški znanosti opazovati, v kakšne brezplodne spore vodi strastno priseganje na posamezne znanstvene struje, da bi se bil popolnoma zapisal eni ali drugi kazenskopravni šoli. Dolencu je dajalo smernice v glavnem njegovo večkrat prav razločno izraženo osnovno načelo: »Kazensko pravosodstvo naj odgovarja pravnemu pojmovanju naroda« (Mjesečnik 1923, 372). To prepričanje ga je sicer naravno nagibalo k sociološki, Lisztovi šoli, ne da bi ji bil sledil v vseh pogledih.

Vprav tej nasprotno stališče je zavzemal v temeljnem vprašanju glede bistva in namena kazni. Opetovano se je jasno in izrecno, sklicujoč se prav na to narodovo pojmovanje, izjavil v prvi vrsti za povračilno funkcijo kazni, čeprav v drugi vrsti poboljševalnega namena in generalne prevencije ne zanika. Kako moremo na drugo stran obrniti to-le izpoved: »Naše moderno kaz. pravo ne bo zametavalo kazni kakor take, ...ker smatra za potrebno, da se dá pravično povračilo za krivico z nekim zlom; drugič, ker naj tisto zlo, to je ravno kazen, boljše značaj zločinca, vstraši pa druge, da ne bodo činili enakih krivic, slednjič pa naj kazen očuva človeško družbo vsaj za čas prostostnih kazni pred zlimi nagnjenji storilca. Nočemo zavreči kazni kot take, ...osobito iz prav navedenega razloga, ki zahteva pravično povračilo — za krivico. V našem narodu je

namreč še globoko ukoreninjena zavest, da zahtevajo višji človeški interesi, da se daj žaljenemu čutu pravičnosti primerne- nega zadoščenja s povračilom zlo za zlo« (*»Kaj hoče moderno kaz. pravo«* 1924, 10). — Leto nato utemeljuje svoje stališče zgodovinski in ga še določneje oblikuje: »Če hočemo kritično premotriti vsa ta pota z ozirom na sodobne n a š e prosvetne in društvene prilike, moramo pred vsem poudariti, da nikakor ne moremo, niti ne smemo odklanjati povračilne funkcije kazni«. »Če hočemo, da se samopomoč zoper zločinca in s tem krvna osveta pozabita, odpravita, moramo skrbeti za to, da država s sredstvom kazni izvršuje, opravlja njene funkcije: dati povračilo za zlo z zlom, če že ne iste vrste, pa vsaj zadosti občutne vsebine. Mislimo, da te funkcije kazni ne bomo smeli v nemar puščati, ko bomo normirali v edinstvenem kazenskem zakoniku za vso državo izrekanje in izvrševanje kazni, inace pojdemo mimo narodne pravne zavesti. Delali bi zakone ne za naš narod, ampak — za papir« (*ZZR IV.*, 1925, 20). Tri leta zatem (*ZZR VI.*, 1928, 36) je to stališče zopet ponovil: »Po našem mnenju ostane . . . za kvalificiranega zločinca iz prepričanja kriminalno-politično polnega upoštevanja vredna samo funkcija povračila s stališča obče pravičnosti.« Na pripombo prof. J. Šilovića, da odklanja »pravično povračilo«, pa odgovarja (*ZZR VI.*, 1928, 36²⁷): »... ne uvidimo, da bi bilo nekaj kriminalnopolitično pogrešno, kar ne samo tli, ampak krepko plapola v duši človeka od prvega početka do danes in se je šele pred nekoliko desetletji začelo osporavati«. Še leta 1939 (*Arhiv L.*, 393; *Mjes.* 437) terja preosnovno pogojne obsodbe, ker zahteva narod povračilo za kazen, a ne smatra to za pravično povračilo, da je kazen le izrečena, pa ne izvršena, zlasti ne v težkih primerih.

Pač pa se je zavzemal Dolenc že pred uzakonitvijo enotnega kazenskega zakonika za nekatera načela in uredbe modernega kaz. prava, ki jih ima sociološka šola v svojem programu: Za načelo, da se kaznij predvsem storilec, šele v drugi vrsti upošteva storjeno delo; za zmanjšano vračunljivost, za očevalna sredstva, za mladinsko sodstvo, za pogojno obsodbo; za progresivni sistem izvrševanja kazni na prostosti, za rehabilitacijo, za odpravo dotedanje razlike med ubojem in umorom (*»Kaj hoče moderno kazensko pravo«* 1924). Odklanja pa nekatere naj-novejše zahteve sodobnih kriminalistov. Tako zametuje na primer zamisel, naj se na čelo kaz. zakona postavijo posamezna

kazniva dejanja, kakor si jih zamišlja država v zaščito svojega obstoja, šele na koncu naj bi bil razvrščen splošen del. Izreka se proti analogni uporabi materialnih kazensko-pravnih norm, zlasti pa proti vzratni veljavnosti materialnih določb kaz. prava. Pač pa pritrjuje popolnoma zahtevi, da bodi odmera kazni učinkovitejša. Pozdravlja tudi »večje upoštevanje deliktov za zaščito delovne sile« (*»Nacijonalno soc. kaz. pravo v Nemčiji itd.«*, Spomenica Mauroviću II., 1934, pos. odtis).

Zasledujoč marljivo novejšo literaturo, je budno stremel, da je bil vedno na višku pravega napredka svoje znanosti, ne da bi kdaj zašel v nepremišljene skrajnosti. Zelo pravilno pravi v tem oziru o njem prof. M. Čubinski, s katerim je Dolenc v zakonodajnih odborih mnogo sodeloval, v svoji odlični oceni njegovega delovanja ob šestdesetletnici (*Policija 1936*, 6): da je bil hkrati zelo oprezen, uvažujoč vedno realne razmere in dejanske možnosti, da je kazal vselej ono dozo zdrave in upravičene skepse, ki ne dopušča, da bi se humanost spremenila v sentimentalnost in ni pozabljal na interese družbe in oškodovanih. Pristavili bi pa še, da je večkrat izjavil, da brez kompromisov v zakonodajnem delu ne gre in poudarjal slovenski rek: *Srednja pot, najboljša pot, celo v vprašanih, kjer bi tega ne pričakovali.*

Naziranje slovenskega ljudstva in pa etična načela so mu bila vrhovni zakon v zakonodajnem delu in v kriminalni politiki.

Prav pretežno kriminalnopolitični in deloma informativno-propagandni so bili naravno njegovi kazensko-pravni spisi *p r e d* uzakonitvijo enotnega kazenskega zakonika. *P o* tej dobi nam je poklonil razven *»Tolmača«* in sistemov materialnega in formalnega prava celo vrsto odličnih dogmatičnih razprav. Pa tudi med temi so redko take, ki bi bile na koncu brez nekaj kriminalnopolitičnih in revizionističnih pogledov. Seveda niso vse razprave enako predelane, izklesane in izpiljene. To ob tolikšni znanstveni literarni plodovitosti drugače niti biti ne more. Vendar je opaziti pri vseh jasna dispozicija, sistem. Ta je v njegovih razpravah skoro stereotipen: opredelitev pojma, sedanji pravni položaj, primerjalni prikaz, rešitev problema, kriminalnopolitični pogledi. Primerjalnopravno metodo je uporabljal, kjer je bilo le mogoče. Na to ga očitno ni navedla le moderna veda, ponujala se mu je pač primarno v Jugoslaviji do

uzakonitve enotnih kazenskih zakonov kar sama ob šestih različnih področjih kazenskega prava, ki jih je bilo treba pri nas prisposodbljevati.

Skrbno in vestno je navajanje in izrabljanje literature. Nikjer pa ni opaziti njenega navajanja morda le zato, da bi pokazal svojo načitanost. Kazati hoče res le na različna mnenja, ki jih uvaža, a se jih nikjer nekritično ne oklepa. Ima vedno svoje in to jasno in določno izražene misli ter vselej tudi dosti poguma, da jih odkrito pove. Te misli pa ne visijo abstraktno v zraku, marveč so utemeljene v bogati praksi, v poznavanju življenja naroda in v njegovem obsežnem pozitivnem znanju. Ne spušča se v abstraktna, često prazna modroslovna razglabljanja, v katera zlasti nekatera poglavja splošnega dela kazenskih zakonov tako lahko zapeljejo kazenskopravne teoretike. V Dolencu sploh ni bilo prav nič spekulativnega filozofa, ne po nagnjenju, ne po izobrazbi. Res se je mnogo pečal s kriminalno psihologijo, toda ta je zgolj empirična. Njegov slog ni bleščeč, toda krepek, razumljiv, včasih celo plastičen.

Precej truda je povzročevala Dolencu v začetku naša, posebno glede novih uredb modernega kazenskega prava tedaj še ne ustaljena pravna terminologija. Svoje poglede na to in na naš pravniški jezik sploh je podal v živahno pisani razpravi: »Smernice za prevajanje ital. kaz. zakonika« (PV 1922). Tri že stare, pa vendar še vedno resnične smernice je tukaj postavil: 1. »Pravniki, govorite in pišite v prvi vrsti tako, kakor govori to naše ljudstvo dandanes, ne brskajte po davnini . . ., prilagodite svoj pravniški jezik kolikor mogoče ljudski govorici, ljudskemu izražanju, kajti ljudstvo mora umeti, kateri pojmi odgovarjajo izrazu, katero sliko naj si napravi, če se mu pokaže — kliše!« 2. Varujte terminološko kontinuiteto z že ustaljenim pravniškim jezikom; 3. v primeru potrebe, če se pokaže vrzel, izposodite si izraz v srbohrvaščini, če že izraz v slovenščini ne pomeni nekaj drugega. Večkrat je v spisih in v ustnem občevarju glede za enkrat tuje zvenečih izrazov poudarjal: »usus tyrannus«. Po teh smernicah nam je v svojih številnih spisih in v svojih predavanjih vobče prav zadovoljivo izpopolnil in ustalil naše kazenskopravno imenstvo.

Če končno naravnost vprašamo: V čem je Metod Dolenc zaslužen za kazenskopravno znanost, moramo, ne oziraje se na njegovo delovanje kot

akademskega učitelja, o katerem bo kasneje govor, odgovoriti: S svojimi spisi in predavanji je naše juridično razumništvo in sploh našo javnost, vzgojeno v nazorih starejše kazenskopravne vede, šele uvedel v ideje modernega kazenskega prava, jo za novo zakonodajo pripravil; s svojimi spisi, s prilagoditvijo na domače razmere in s svojo besedo je v zakonodajnih komisijah tem idejam utiral pota v naše zakone in s tem kolikor toliko sooblikoval naše pozitivno pravo. Zlasti pa je tako uzakonjeno kazensko pravo v svojem »Tolmaču« in svojih sistemih, potem v svojih številnih vsebinsko tehtnih razpravah podrobno razložil in prav bistveno pripomogel k njegovi lažji in pravilni uporabi. Rezultat njegovega znanstvenega dela v kazenskem pravu je bil torej v bistvu ta, da je bil prav med prvimi, ki so ideje in uredbe modernega kazenskega prava, kakor se je izoblikovalo v zadnjih petdesetih letih, uspešno presadili na domača tla.

Toda navzlic obsežnosti njegovega dela, ki nas navdaja z upravičenim strmenjem, navzlic odlični kakovosti njegovih razprav, je vendar le zelo verjetno, da doživijo njegova kazenskopravna dela prej ali slej usodo kakor spisi vseh, ki pišejo o pozitivnem pravu, pa niso tako srečni, da bi bili ustvarjali v času, dozorelem za nove ideje, s katerimi bi mogli pokazati svoji znanosti nova pota. Pač tudi njegovo delo je časovno in krajevno vezano. Tega se je tudi M. Dolenc sam zavedal in večkrat omenil, da »ostane«, sc. kot nesmrtno, od njega to, kar je ustvaril v drugi panogi pravne vede. Vse njegovo kazenskopravno delovanje v zadnjem četrtstoletju je bilo namreč prepletano še s pravnozgodovinskim. Tega doslej namenoma nismo omenili, da še bolj ne zastremo itak ne lahkega pregleda njegovega kazenskopravnega udejstvovanja.

III.

Bolestna tovariška dolžnost mi je velevala, da sem skušal orisati Metoda Dolenca kot pravnega zgodovinarja že ob njegovi komemoraciji 26. novembra 1941 v okviru društva »Pravnik« in s tem skladno v posmrtnici »Glasnika Muzej. društva«. Zato kaj bistveno novega v tej smeri tukaj ne morem povedati.

Graško službovanje je bilo tudi za njegovo pravnozgodovinsko zanimanje usodno. V tistem času je pisal Dolencev

starejši tovariš Evgen Planer prav na podlagi arhivalij graškega viš. dež. sodišča svoje delo »Recht und Richter in den inner-österr. Landen Steiermark, Kärnten u. Krain« (1911). Kako je duševno tako agilnega Dolenca ta knjiga, ki je nastajala tako rekoč pred njegovimi očmi, zanimala zlasti v onem delu, ki se tiče naše pravne zgodovine, je pokazal v svojem poročilu v Slov. Pravniku (1911, 26). V Gradcu pa je bil tudi tačas profesor na gimnaziji Anton Kaspret, ki je pričel urejevati mariborski »Časopis za zgodovino in narodopisje« (1904) in priobčil tukaj v prvih letnikih nekaj lepih razprav iz slovenske pravne zgodovine. Srečanje s tem našim zgodovinarjem je bilo za pobudo Dolencevega pravnozgodovinskega zanimanja največje važnosti. Naj pove on sam, kako je prišlo do prve njegove pravnozgodovinske razprave »Dvoje slov. fevdskih priseg«. »V arhivu viš. dež. sodišča sem iztaknil« — pripoveduje (LZ 1920, 702, 703) — »knjigo s formularji priseg fevdnikov, med njimi tudi nekaj v slovenskem in hrvatskem jeziku.« — (V uvodu spisa Dolenc sam izrecno omenja, da ga je na to prisežno knjigo opozoril podatek v Planerjevem »Recht und Richter«, str. 138.) — »Izrazil sem« — pravi Dolenc dalje — »pri predsedništvu željo, da priobčim te dokumente, saj so bili zame dokaz, da so živeli v 17. in 18. stol. vlastelini-fevdniki, ki niso bili večči nemščine in so se morali zaradi tega zaprisegati na zvestobo in pokorščino deželnemu knezu v slovenščini. Ali dovoljenja nisem dobil; nasprotno, priobčilo se je meni izrečno prepovedalo.« Dalje pripoveduje, da je izvedel, da se je zahtevalo, naj se te listine uničijo. Prosil je zato Kaspreta pomoči. Potem nadaljuje: »On si je nato tiste knjige pri meni izposodil za 24 ur, dal med tem časom slovensko-hrvatski del fotografirati in strah pred posledicami naju je kolikortoliko minil. Zahtevani barbarizem se vendar ni izvršil. In ko je poslej nekaj vode po Muri proti naši domovini odteklo, sem priobčil na Kaspretovo dreganje „Dvoje slovenskih fevdskih priseg“ (ČZN VIII., 1911) na tihem pod pseudonimnimi začetnicami dr. J. J. A Kaspret sam mi je slovesno zatrdil, da bo vzel za primer poizvedovanja avtorstvo za ta članek nase.« V tem pravnozgodovinskem prvencu obravnava Dolenc, ki je doživljal dnevno boj za veljavo slovenščine pred graškim nad-sodiščem, te prisege predvsem z vidika zgodne veljave slovenščine pri uradih. — (Prim.: Dodatek dr. Fr. Kotnika k temu spisu ČZN X., 1913, 26—35.)

Drugo pravnozgodovinsko razpravo »Postanek in pomen inštrukcij za krvna sodišča na Štajerskem, Kranjskem in Koroškem« (ČZN IX., 1912) je pobudila zopet Planerjeva knjiga (str. 47 sl.), zanimal pa ga je predmet kot kriminalista.

Kmalu nato ga je A. Kaspret prvič opozoril na vinogorsko pravo na Dolenjskem. Po naročilu dunajske akademije znanosti je namreč prav ta čas zbiral po kranjskih javnih in graščinskih arhivih gradivo za historični atlant Kranjske in je pri tem naletel na mnoge zgodovinske zanimivosti. Med drugimi je našel v arhivu domenske uprave v Kostanjevici tudi foliant »Gerichtsprotokoll Nr. 2«, ki ga je prinesel v Gradec Dolencu, da ga je obdelal. Tako je dobil ta pobudo za svoj prvi spis o gorskih pravadah: »Pravosodstvo kostanjeviške opatije v letih 1631—1655«. (ČZN XI., 1914; prim.: Fr. Goršič, „Slov. pravo“, SP 1920, 116—121.) Iz edinega Kaspretovega pisma, ki se je doslej našlo v Dolencevi zapuščini, z dne 26. junija 1914, izhaja tudi dalje, da je moral Dolenc prav na njegove opazke izvršiti v tem spisu zlasti v terminološkem pogledu neke premembe. Kaspret ga namreč, potrjujoč prejem rokopisa, opozarja, da ima soteški prevod za »Bergtaiding« izraz »gorska pravda«. Tudi ni »Berghold« preveden pravilno z »rojenjakom«, ampak ima slovenski prevod drug izraz. Sploh ga še glede drugih izrazov opozarja na doslej priobčene slovenske tekste gorskega zakona, zlasti na prevod, ki ga je izdal že V. Oblak. Prof. Murko, da mu bo povedal dotične publikacije. V tiskanem spisu Dolenc te tekste potem že mimogrede omenja (str. 36), rabi za »Berghold« — »sogornik«; »gorsko pravdo« za »Bergtaiding« pa odklanja (str. 36¹). Drugih terminoloških sprememb na podlagi slovenskih tekstov danes ne moremo več dognati.

Dolenc sam priznava, da bi ta njegov spis najbrž sploh nikdar ne izšel, ko bi ga ne bil pobudil Kaspret in mu ne pribavil gradiva (LZ 1920, 702; SP 1920, 312). Najbrž pa bi se brez Kaspretove pobude Dolenc sploh ne bil nikdar lotil vinogorskega prava. Kaspret mu je tudi obljubil že takrat, da mu preskrbi zapisnike vinogorskih zborov žužemperške gosposke iz Auerpergovega centralnega arhiva v Losensteinleithnu na Gornjem Avstrijskem. Zato mu je pa ohranil Dolenc vse svoje daljnje življenje res zvest spomin. Življenjepisnih črtic ni priobčeval mnogo. Kolikor vemo, je napisal nekrolog svojemu prvemu predstojniku dr. Edvardu Volčiču (Mjesečnik 1912) in viš. dež.

sodišča predsedniku Ivanu Kavčniku (PV 1923); prigodni članek prijatelju Josipu Šiloviću za 70-letnico (SP 1928) in V. Bogišiću ob 100-letnici rojstva (SP 1935). Antonu Kaspretu pa je posvetil kar dve izredno topli posmrtnici (LZ 1920 in SP 1920), ki sta zanimivi tudi za Dolenčev življenjepis. (O teh dveh posmrtnicah prim. polemiko med prof. Fr. Kovačičem [ČZN XVI., 1920/21, 158] in M. Dolencem [»Epilog osmrtnicam za prof. A. Kaspretom«, Njiva 1921/22, 129.]

V navedeni razpravi o kostanjeviških vinogorskih zborih je orisal v redu, ki ga poznamo iz vseh kasnejših razprav o tem predmetu, ne le sodno organizacijo, marveč tudi na kratko, skoraj brez navedbe primerov, civilno in kazensko, materialno in formalno pravo. Že v tej svoji prvi razpravi o tem predmetu sodi Dolenc, da imamo v teh virih »dokaze za samoniklo domače pravo. Prav posebno velja to za rodbinsko in dedno, pa tudi malo kazensko pravo, istotako za organizacijo ljudskih sodišč in pravnno postopanje«. Tedanje pravo vidi »še prosto rimskega vpliva« in da »se je dobro razlikovalo od bolj sorodnega nemškega prava«. Že v svojih začetnih dognanjih gleda »kamenček za zgradbo zgodovine domačega prava, ki bo imela v prvi vrsti nalogo, da ugotovi, kako so se domača sodišča, sodeča po starih pravnih šegah in navadah, umikala graščinskim sodiščem in na zadnje umaknila knežjim« (str. 65). Te besede nam spričujejo, da Dolenc že takrat ni mislil ostati pri tej razpravi in je imel že tačas večje pravnozgodovinske zamisli.

Nemška inačica prav navedene razprave »Von der Strafgerichtsbarkeit innerösterr. Taidinge im 17. Jhdt.« (Grossov Archiv 60. zv., 1914) se omejuje le na kazenskopravno vsebino istega vira. Poudarja pa že v tej avtonomiji vinogradnikov (str. 351), ljudski značaj pravosodstva (359) in da so vinogradniku za sodstvo zadostovala skromna določila gorskih bukev, »ker so sodili iz svoje pravne zavesti, iz prepričanja svobodnega ljudstva, če so jih zapustila zakonita določila« (352). To so že vse one točke, ki jih postavlja v ospredje v vseh svojih poznejših razpravah o tem predmetu.

Da so Dolenca zanimali v tej dobi že pravnozgodovinski problemi sploh, izpričuje dovolj še njegova razprava: »Pravniški razgled po slov. narodnih pesmih« (SP 1914, jub. št.). Na ustno izročilo prava po narodnih pesmih kaže Slovencem tukaj prvič,

sicer pa je opozarjal nanje kot vir prava že Jakob Grimm (*Rechtsaltertümer*, str. IX.). Ta razprava je pisana še v Gradcu pod vplivom osebnosti dve leti prej zamrlega Karla Štreklja, izdajatelja »Slov. narodnih pesmi«. Posvetilo njegovim Manom to dovolj jasno dokazuje (prim. tudi LZ 1920, 703). Izraženi namen piščev je bil, pokazati, koliko sposobnega gradiva imamo v narodnih pesmih za globlje razmatranje naše pravne zgodovine. Ako bi temu dodali še enako predelano gradivo narodnih pripovedek, nevezane besede o zgodovinskih osebah in dogodkih, o zgradbi mest, gradov, utegnemo po pisateljevem mnenju dobiti dovolj trdno podlago, da bi te svoje izsledke uvrstili v primerjalno vedo mednarodnega zgodovinskega prava. Omembe vredna je opazka na koncu spisa, da brez slovenskega vseučilišča ni misliti na uspešen razvoj slovenske pravne zgodovine. — Prav ima Fr. Goršič (SP 1920, 117), češ Dolenc je tistikrat goreče zaklical pravnikom, da ni treba kazati ozkosrčne pobitosti, če je slovenska pravna zgodovina v primeri z bogatim sosednim pravom »paene ridiculum«, kakor se je Ciceron (*de orat.*, I., c. 44) izrazil o razmerju nerimskega napram rimskemu pravu. »Dolenc je slutil, da bo kmalu bolje, tega pa menda niti najmanje še sam ni vedel, da bo vprav njemu usojeno, da bo kratko po tem apelu nam sam razkril nov in najbolj izdaten vir slovenskega prava, vir, ki odvarja novo, bolj veselo dobo naše zgodovinske pravne vede.« Pristavili bi pa lahko: še manj pa, da bo slovensko pravno povestnico v nekaj letih prav on sam privedel do višine, ki jo je komaj slutil.

Takoj po koncu prve svetovne vojne je navzlic veliki poklicni zaposlenosti navezal Dolenc na svoje pravnozgodovinsko delo tam, kjer ga je moral pred štirimi leti prekiniti, tudi to pot ne brez Kaspretovega vpliva. Ta se je odpovedal uredništvu mariborskega zgodovinskega Časopisa in snoval skupno z dr. Kidričem in prof. Nahtigalom nov »Časopis za slov. jezik, književnost in zgodovino«. Že junija 1916, ko je bil Dolenc na dopustu v Gradcu, ga je »iskreno vabil«, naj že za prvo številko kaj napiše; gradivo mu hoče sam poskrbeti. Mislila sta na žužemperške zapisnike o gorskih pravadah (LZ 1920, 703). Vendar se je pa vojna zavlekla in z njo izhajanje časopisa, pa tudi Dolencev prispevek. Stoprav v II. letniku 1920 je priobčil dragoceni sestavek: »Pravni izrazi v prevodih vinogorskega zakona«. Na te prevode in njihovo slovensko besedišče ga je

Kaspret, kakor smo gori navedli, opozoril ob natisku kostanjeviške prve razprave. Priobčil pa je Dolenc svoj donesek zopet, da dokaže, kakor je razvidno iz uvoda, rabo slovenščine kot razpravnega jezika pri sodiščih v davnini. V tem uvodu prikazuje pred terminološkim delom v splošnih, lepo zaokroženih obrisih na nekaj straneh pravnozgodovinski pomen gorskih pravnih in predpisov zanje, pa pravni značaj njihovih prevodov, katerih našteva že šest.

V študiju teh prevodov ga je spis Ivana Vrhovca: »Gorski zakon in gorske pravde« (IMD VII., 1897) navedel na novomeške zapisnike o gorskih pravnih v Nar. muzeju v Ljubljani; njihova raziskava v Muzeju pa ga je seznanila z boštanjskimi zapisniki (ZZR I., 1921¹⁵). Prve je obdelal po prejšnjem načinu v razpravi »Pravosodstvo« pri novomeškem inkorporiranem uradu nemškega viteškega reda v l. 1721 do 1772 (ZZR I., 1921). Ob proučevanju novomeških zapisnikov pa je svojo sodbo glede značaja prava, kakor se kaže v gorskih pravnih, napram oni v prvi kostanjeviški razpravi nekoliko spremenil. Teze o samoniklosti tega domačega prava brez tujih vplivov, bodisi rimskobodisi nemškopravnih, ne vzdržuje več. Pridržujoč si sicer končno sodbo o njegovih zgodovinskih koreninah za čas, ko bo na razpolago še več gradiva, sodi vendarle že: »da se je slovensko običajno pravo razvijalo in razvilo primerno legi slovenskega ozemlja in slovenski zgodovini v avtohtonih združnih oblikah pod vplivom tujerodnih, osobito frankovsko-germanskih pravnih«. Zlasti vidi v gorskih pravnih »pravnuka, pa vendar le potomca starega frankovskega instituta „placitum“«. Vendar, da ni misliti, da bi se bila gorska sodišča tolikanj stoletij vzdržala, ko bi zajemala svojo moč le iz teh korenin frankovskega prava. Treba je bilo še vseobčega prepričanja, da ima vsak vinogradnik pravico do ljudskega sodišča. To prepričanje »pa je izviralo bržčas iz jugoslovanskega družabnega ustroja, iz združnih kali« (str. 99).

Dobri dve leti po tej razpravi o novomeških zapisnikih je Dolenc na podlagi novega gradiva v Narodnem muzeju, obsegajočega okoli 10.000 pravnih kostanjeviške arhivalne proveniencije, razširil svoj prvi spis o kostanjeviških gorskih pravnih v obsežno študijo: »Pravosodstvo cistercienske opatije v Kostanjevici in jezuitske rezidence v Pleterju od konca 16. do konca 18. stol.« (ZZR III., 1924). Zlasti ob pleterskih virih stopajo v tem spisu

kvatrní sodi v ospredje. Njihovo razmerje do gorskih zborov je pa ostalo zabrisano. To je čutil takoj Fran Goršič, ki je temu spisu posvetil oduševljen poseben članek: »Knjiga o domačem pravu« (SP 1925) z nekaterimi tehtnimi opazkami o slovenski pravni zgodovini.

Na podlagi doslej obravnavanih novomeških, kostanjeviških in pleterskih zapisnikov podaja isto leto v poljudnoznanstvenem spisu: »Slovensko ljudstvo na Dolenjskem pred dvemi, tremi stoletji« (LZ 1924) »sintezo kulturnih in socialnih prilik, kakor se prikazujejo v zapisih pravnih pred ljudskimi sodišči Dolenjske v dolini Krke«. Institut gorskih in kvatrnih pravnih opazk je tukaj kar brez utesnitve »za nadaljevanje prastarih ljudskih zborov, kakor so jih Slovenci pač prevzeli preko Bavarcev od Frankov; so pa ostali po vsej priliki narodnopravna uredba v zaščito pravice in pobijanje krivice«.

Tudi še to leto je priobčil Dolenc, v čigar očetovi hiši je bilo vinogradništvo poklicno v središču zanimanja, kaj zanimljivo gospodarskozgodovinsko razpravo »Dolenjsko vinogradništvo v 18. stoletju« (Gruda I., 1924). Na podlagi poročila Fr. A. pl. Breckerfelda Kmetijski družbi kranjski l. 1780, označuje najlepše vinske gorice v novomeški okolici in osobito takratne trtne vrste. Dolenčev svak, pokojni grmski ravnatelj Bohuslav Skalický pa dodaja na koncu te mične razprave nekaj opazk vinarskega strokovnjaka.

V istem letniku »Grude« je objavil i poljudno kulturnozgodovinsko razpravo »O streljanju na Slovenskem«. Na podlagi zapisnikov gorskih pravnih in drugih virov prikupno pripoveduje, kdaj in kako so dolenjski kmetje izza 17. stoletja nosili in rabili orožje, uporabljali smodnik, streljali v oblake proti čarovnicam in ob nevihtah.

Za prihodnji letnik (Gruda II., 1925) pa je napisal obširno razpravo »Naše vinogradništvo v luči pravne zgodovine« po predavanju v akad. društvu »Triglav«. Zdi se mi, da pisec ni v nobeni svoji razpravi tako točno in razumljivo označil pravnozgodovinski pomen slovenskih prevodov oz. priredb »Gorskih bukev«, kakor v tem lepem poljudno-znanstvenem spisu (str. 296). V tej razpravi uporablja že klevevške zapisnike gorskih pravnih (str. 144), ki jih omenja v zadnji svoji kostanjeviški razpravi (ZZR III., 4), da je zanje zvedel.

Na podlagi teh klevevških in boštanjskih zapisnikov, ki se oboji nahajajo sedaj v Narodnem muzeju, je po starem načrtu sestavil kmalu nato (1926) novo obširno študijo: »Pravosodstvo klevevške in boštanjske graščine od konca 17. do začetka 19. stoletja« (ZZR V.; prim.: Fr. Goršič, SP 1927, 42).

Slednjič se je Dolencu septembra 1928 izpolnila davna želja izza časa graških razgovorov s Kasprenom, da je mogel raziskati v Losensteinleithnu žužemperške in soteške zapisnike gorskih pravn. Prvikrat ima posla z viri s v e t n e vinogorske gosposke. Rezultat te razprave je objavil v razpravi: »Ljudsko pravo pod žužemperško in soteško gorsko gosposko od konca 17. do začetka 19. stoletja« (ČZN 1930; prim.: Fr. Goršič, SP 1930, 196). Zdi se, da gradivo gorskih pravn za to razpravo ni bilo tako obsežno in mnogovrstno kakor ono zadnjih dveh razprav. Našel pa je zato v Auerspergovem centralnem arhivu, bogatem na arhivalijah za našo zgodovino, še druge vire za ljudsko pravo, pa tudi razne gosposkine instrukcije in registre, ki jih je porabil. Zategadelj je dal razpravi napram prejšnjim nekoliko splošnejši naslov. Kot posebno srečno okolnost poudarja pisatelj sam, da je tukaj prvič zasledil in obdelal slovenski prevod gorskih bukev (soteških) kot avtentičen pravni vir.

Bila je to zadnja Dolencova specialna raziskava novega arhivalnega gradiva za vinogorsko in sploh ljudsko pravo.

Že ni le napovedoval, da obdelala sodne zapisnike blejske gosposke in »poda sintezo kulturnih in socialnih odnošajev slovenskega ljudstva prošlih stoletij iz divnega blejskega kota« (LZ 1924, 248; prim. tudi ZZR V., 154¹), marveč se je tisti čas pripravljalnega dela že lotil in v nekaj mesecih nabral že več zvezkov izpiskov. To je bilo njegovo zadnje raziskavanje v arhivih. Toda drugi posli so to stoprav začeto delo, ki bi zahtevalo morda leta tudi tako intenzivnega raziskavanja, kakor ga je zmožal Dolenc, žal, za vedno prekinili. Zato so njegove arhivalne raziskave slovenskega ljudskega prava ostale omejene v glavnem na Dolenjsko z Belo krajino. Toda že za ta del našega slovenskega narodnega ozemlja je znal, brez predhodnika in vzorca podobnega dela, posebno za kmetsko pravo, v tuji literaturi katerega koli naroda, na izviren način iz tisočev pravnih zapiskov izluščiti sodno organizacijo, zasebno in kazensko pravo, po katerem je živelo naše kmetsko vinogradniško ljudstvo, in umel povezati svoje izsledke v celotno, doslej niti sluteno

sliko njegovega, zlasti zasebnopravnega življenja v zadnjih treh, štirih stoletjih. V navdušenosti nemškega romantika pred sto leti, vsaj v neki meri ne popolnoma prost plemenite narodne tendence, vidi v izluščenih izsledkih samo iz pravne zavesti našega naroda nastalo običajno pravo. Seveda je prvotno zatrtje samoniklost v kasnejših razpravah omejil s priznanjem vpliva tujega prava. Koliko pa je to pravo res vse običajno pravo, bo pokazala, kakor sem že na drugem mestu (GMD XXII., 137) omenil, šele prihodnost, čim se ugotovi danes še malo zbrano in raztreseno postavljeno pravo naših dežel. Kasneje je svoje gledanje na pomen slovenskega vinogorskega prava, po mojem mnenju vendar nekoliko pretirano, še celo tako formuliral, da je »vinogorsko pravo podlaga narodni pravni zavesti« in »da je pričela z utrditvijo vinogorskega prava po gorskih bukvah nova doba pravnega življenja, sosebno tistega, ki se nam kaže kot nekakšen kompromis dotlej v simbiozi, pa brez zapisa, živečega germanskega in slovenskega prava. Na njem sloni odslej vse slovensko narodno pravo, pa ne kot pravna okamenina, ampak kot smoterno ravnalo in živ vir nastajanja in porajanja novih pravnih tvorb — po zahtevah kmečkega in vinogorskega ljudstva« (»Gorske bukve« 10).

Značilnost vseh njegovih specialnih razprav o gorskih pravadah je, da se avtor s prav majhnimi izjemami ne pogloblja v posamezne pravne institute, »ampak jih z razgledanostjo praktičnega sodnika poišče iz virov za vse panoge, zlasti judicialnega prava, uvršča v sistematično sliko in jih v celoti pregleda« (GMD XXII., 137) s stalnimi pogledi na gospodarske in socialne razmere. Prav občuduje zategadelj Dolencčev kritik njegovo oblikovalno umetnost, združeno z neverjetno lahkoto sloga v teh spisih (SP 1930, 197). Njegova izvajanja niso obremenjena z aparatom tuje književnosti, ki mu v tej stroki tudi ni mogla dosti podati; opira se v glavnem vedno na svoje »kritične misli«, ki jih je v občevanju tako rad poudarjal, pa jih seveda od razprave do razprave včasih tudi spreminja. To na potu stalno navzgor, ob obvladovanju vedno obsežnejšega in pestrejšega gradiva tudi drugače biti ni moglo. Dvoje idej pa v vseh teh in kasnejših spisih rad poudarja: Prvič, da se je slovensko običajno pravo razvilo iz avtohtonih združnih oblik in pa drugič idejo kolektivne odgovornosti za slovensko kazensko pravo. Prvi ideji, združni misli, ni posvetil nobene posebne razprave; le

prav mimogrede jo je poskušal utemeljevati (*»Pravosodstvo novomeškega urada«*, ZZR I., 99 in *»Gorske bukke«* 24, 25), pa je po mojem prepričanju za Slovence še nikakor ni utemeljil. Drugo misel, ki ji kot pojavu vsakega primitivnejšega, pa tudi zasilnega prava, pripisuje za slovensko pravno zgodovino po mojem mnenju preveč važnosti, je izvedel v predavanju v Pravniku in potem v razpravi *»Kolektivna odgovornost za kazniva dejanja pa naše narodno pravo«* (PV 1923) in nemško v *Przewodniku historyczno-prawnem* (1931).

Skoro sočasno z žužemperško razpravo je izdal sintezo enega dela dosedanjih svojih dognanj in sicer glede virov vinogorskega prava, zlasti pa organizacije sodišč in sodnega postopka v razpravi *»Slov. ljudska sodišča v dobi od 16. do 18. stol.«* (Rad Jugoslov. akademije, knj. 239, 1930), ki jo je predložil Akademiji že dve leti prej. — Dolenc je enkrat zapisal (SP 1931, 286): *»Akademski učitelj, ki hoče kaj veljati v svetu, se mora uveljaviti tudi izven ožjih mej svojega naroda na mednarodnem poprišču.«* On sam se je po tem vedno ravnal. Tudi pravkar navedeno razpravo je sočasno priredil v nemščini: *»Die niedere Volksgerichtbarkeit unter den Slovenen von Ende des 16. bis Anfang des 19. Jhdts.«* (Jahrbuch f. Kultur u. Gesch. der Slaven, NF. Bd. V., 1929). Tej razpravi je na koncu pristavljeno še popolno, čeprav ne diplomatski točno besedilo obravnavanih gorskih bukkev. Tuji, zlasti nemški znanstveni svet pozna Dolenceve pravnozgodovinske izsledke večinoma le po tej razpravi.

Sintezo daljnjega odlomka svojih dotedanjih raziskav iz vinogorskega prava je objavil v razpravi: *»Osebno- in rodbinskopravna vprašanja v pravosodstvu slov. ljudskih sodnikov«* (ZZR X., 1934).

Vmes je priobčil še nekaj razprav o posebnih vprašanih slovenskega vinogorskega prava, ki naj jih le navedemo: *»Do kedaj so veljale „Gorske bukke“ na Slovenskem?«* (ČZN XX., 1925); *»Kmečko dedno nasledstvo za časa veljavnosti „Gorskih bukkev“«* (ČZN XXII., 1927); *»Prispevek k zgodovini „zelenaštva“ med Slovenci«* (Šišičev Zbornik); *»Valvasor in slov. ljudska sodišča«* (GMD IX., 1928); *»Od kod — vsobénjki?«* (ČZN 1928 in 1929); *»Kazenska sredstva po sodbah slov. ljudskih sodišč«* (Przewodnik his. pr., 1934); *»Kakšne kazni so dajali naši ljudski sodniki?«* (Vodnikova pratika 1935); *»Ali se je slovensko ljud-*

stvo zavedalo, kaj je bila pravna podlaga za njegovo avtonomno sodstvo?« (ČZN XXXI., 1936); »Praznični dnevi slov. ljudskega sodstva« (Vodnikova pratika 1937; poljuden prikaz vinogorskega prava, zlasti sodne organizacije).

Fr. Goršič je sicer že v svojem poročilu o žužemperški razpravi omenil, da nam ta »dovoljuje gledati pisateljeve priprave za njegovo sklepno delo« (SP 1930, 196, 197). To pa je »ob slovenskem vinogorskem pravu, katero je s toliko ljubeznijo dognal, kot jedru in hrbtenici« (GMD XXII., 137) končal v čudovito kratkem času, mnogo hitreje kakor bi mogli pričakovati. Že l. 1935. je izšla njegova »Pravna zgodovina za slovensko ozemlje«, s katero je kronal svoje znanstveno prizadevanje, v slovenski pravnozgodovinski znanosti pa postavil mejnik (SP 1936, 134; ČZN XXXI., 1936, 88; LZ 1936, 793; Sbornik věd právních a státních XXXVI., 1936, 164; Arhiv L., 1936, 150; DS 1937, 117).

Kakor sem že na drugem mestu dejal, je sicer gotovo, da bodo marsikateri trditve, ki jih je pisatelj postavil v tem svojem glavnem delu, drugi popravili, spremenili, pojasnili mnoge nejasnosti, razširili zgodovinski prikaz na pravna področja, ki jih avtor niti ne omenja (kakor n. pr. davčno pravo), in jih sploh spopolnili; videli smo že takrat, ko je knjiga izšla, in vidimo danes marsikaj drugače; prav verjetno je, da bodo drugi našo pravno preteklost prikazovali po drugih razdobjih in drugih vidikih. To vse pa kar nič ne zmanjšuje veličine in pomembnosti dela, ki ostane v zgodovini slovenske duševnosti vedno dogodek. Kajti taka dela zorijo počasi do znanstvene popolnosti in so vedno odsev časa in znanstvenih razmer. Pomislimo le, kako borna je bila slovenska pravnozgodovinska veda pred ustanovitvijo slovenskega vseučilišča, kako malo res skoro le razpravice smo šteli iz te panoge, preden je začel orati pusto ledino Metod Dolenc, kako je odkrival vedno nove vire, kako je on sam vidno rasel s svojimi razpravami, kako je končno ob še vedno razmeroma maloštevilnih monografičnih raziskavah, ki so se omejevale le na posamezne razdelke pravne zgodovine, sicer resda v več nego desetletnem smotrnem in neumornem prizadevanju, pa vendar naenkrat dvignil ponosno stavbo slovenske pravne zgodovine od temeljev do vrha, to je od najstarejših do najnovejših časov. Podal je sijajen dokaz, da ima mali naš narod pravno zgodovino prav kakor drugi večji narodi. Če to vse preudarimo, moramo, kar smo že drugod poudarjali, pri-

znati, da Dolenc ni le velik sintetičen duh, ki ga poznamo že iz njegovih kazenskopravnih spisov, marveč tudi redek znanstven stvaritelj in ingeniozen graditelj. In komu naj ob takih nespornih dejstvih priznamo naziv ustanovitelja slovenske pravnozgodovinske vede, če ne Metodu Dolencu!

Tudi po tem uspelem glavnem delu je še vedno neutrudno dalje snoval. Izvršil je svojo dolgoletno namero (SN 10. okt. 1929), ko je v prvi publikaciji pravnega razreda Akademije zbral tekste vseh doslej znanih slovenskih prevodov Gorskih bukev, te »edinstvene kodifikacije običajnega prava« (SP 1930, 193). Danes ne smemo več obžalovati, da je v teh svojih »Gorskih bukvah« (1940) ob tekstu prevodov le nanizal in ne znova predelal svoje dosedanje razprave o tem predmetu. Vprašati bi pa utegnili, je li avtor probleme »Gorskih bukev« izčrpal. Po mojih mislih — ne. Le na primer: Vprašanje postanka »gorske palice«, oblasti vinogorskega gospoda, njegovega razmerja do zemljiškega gospodstva, stvarna pravica sogornikov do vinogradniškega zemljišča, zakupna ali kupna, to vse so važna, v nekem pogledu osnovna, pa po Dolencu skoro nenačeta vprašanja. Zdi se, da je prvo vrzel čutil že Goršič in je vprašanje skušal takorekoč iz daljave rešiti (SP 1930, 194). Je pa to težavno vprašanje, skoro ne manj kakor problem postanka zemljiških gospodsk sptoh. Drugo vprašanje bi se dalo lažje rešiti s specialnimi raziskavami za vsako območje gorske palice posebej, po urbarjih, gorskih (zemljiških) knjigah in drugih krajevnih virih.

Iz vseh pravnozgodovinskih spisov se vidi, da je Dolenc vedno mikalo, iz folklore črpati vire za domačo pravno povestnico. Kocbek-Šašljeva zbirka (Slovenski pregovori, reki in prilike, 1934) mu je dala pobudo za novo poljudno folkloristično pravnozgodovinsko razpravo: »Slovenski pregovori in reki pa naše pravo« (Vodnikova pratika 1936). — Vzpodbujen očitno po knjigi Carla Puetzfelda, *Deutsche Rechtssymbolik* (1936) [gl. Dolenčev prikaz, SP 1937, 190!], pa je napisal po predavanju v Pravniku 5. marca 1938 iz tovrstnega gradiva eno svojih najlepših in najtehtnejših razprav trajne vrednosti: »Simbolična pravna dejanja in izražanja med Slovenci« (SP 1938 in poseben odtisk kot št. 1 Knjižnice Slovenskega Pravnika). V zanimivem prikazu vodi pisec po javnem, zasebnem in kazenskem pravu s preskušeno svojo iznajdljivostjo ob simbolih, ki jih je,

literarno odlično razgledan, nanizal iz naše književnosti in rečenic. Namen svojega spisa objasnjuje na koncu razprave: »da bi se vzbudilo zanimanje za nadaljnje zbiranje simbolov ali tudi metafor iz pravnega življenja v široki javnosti; da bi se našli — ne samo pravniki, ampak naobraženci sploh, ki bi zajeli še preostanke, ustrezajoče odkrivanju pravne svesti slovenskega ljudstva, to je bila naša srčna želja«. Željena »zgradba pravne svesti našega naroda s točnim prikazom njenih dokumentov od pradavnih do današnjih časov, četudi nastalih pod vplivom tujih prav,« bi bila »eden izmed najkrepkejših dokazov za samobitnost slovenske miselnosti«.

Ta želja je našla l. 1939. lep odziv. Po pobudi dr. Jos. Žontarja je razposlala »Prosvetna zveza« po Sloveniji vprašanja glede ohranjenih pravnih starin. Na podlagi doposlanega gradiva, ki bi se bilo sicer sčasoma zgubilo in pozabilo, je pa napisal dr. J. Žontar zanimive članke v »Mladiki« (1940), »Pravne starine« in sl., 136, 175, 214, 249, 281, 310, 349).

Da se je Dolenc bavil prav do zadnjega s folkloro razstališče slovenske pravne zgodovine, priča njegova zadnja pravno-zgodovinska razprava, ki je ni videl več tiskane: »O pravnih spominskih slovenskih narodnih pesmi« (Vodnikova pratika 1942), nekakšno dopolnilo njegovega že omenjenega »Pravniškega razgleda po slov. narodnih pesmih«. Zopet poudarja, da so te »dobra podlaga za razumevanje slovenske pravne zavesti. Nje poteza je spravljivost in pravičnost.« Iz njih pridobljeno gradivo, da »lahko z mirno vestjo uvrščamo v občo primerjalno pravno zgodovino« (str. 66).

Naj omenimo še nekaj razprav, ki niso v zvezi z »Gorskimi bukvami«. V prvi vrsti moramo imenovati prav izcizelirani negovorjeni rektorski govor: »Kazenska pravda zoper Veroniko Deseniško« (1930), enako zanimiv za občnega, pravnega in literarnega zgodovinarja, v katerem je tako prepričevalno pokazal, kako je združeval v sebi prelepe sposobnosti kriminalista in pravnega historika. — Sočasno je prvi pri nas poskušal pojasniti: »Pravni institut: „Klausel des allg. Landschadenbundes“ v slov. déželah« (ZZR VII., 1930). — Na podlagi mestnega protokola, poslanega mu od brežiškega županstva v znanstveno uporabo, je napisal po načrtu svojih razprav o vinogorskem pravu prvo svojo razpravo o domačih mestnih pravnih razmerah: »Pravne

razmere v Brežicah od l. 1586. do 1651« (ZZR XII., 1936). — V daljši razpravi: »Ljubljanska rokopisna zbirka pravnih obrazcev in predpisov izza tridesetletne vojne« (Kronika slovenskih mest 1935) je prikazal knjigo formularjev, bolje prepisanih predlog Janeza Laybasserja iz l. 1641. in poblížje označil posamezne predloge. Na koncu je priobčil v to knjigo vpisano slovensko preuredbo »Gorskih bukev«, tkzv. »Laybasserjev prevod«. Prvič je tukaj kazal na važnost formularnih knjig tudi za našo pravno zgodovino. Na koncu spisa je razodel namero, prirediti izdajo te formularne knjige s komentarjem. Kasneje je večkrat izražal željo, da se to zgodi v publikacijah Akademije v zvezi s tvoritvijo drugih formularnih knjig, ki so še v naših arhivih. — Za Kovačičev zbornik (ČZN 1937) je napisal študijo »O jezikovnem vprašanju pri sodiščih francoske Ilirije«, bežen pregled rabe slovenščine pri sodiščih do francoske Ilirije in oris jezikovnih razmer v Iliriji na podlagi zapiskov, ki jih je napravil še v Gradcu iz spisov ilirskega apelacijskega sodišča v Ljubljani. Ta opis pa je potreben še spopolnitve po drugih sodnih spisih francoske dobe. — V jubilejnem »Glasniku muzejskega društva za Slovenijo« (1939) je, vzpodbujen po Žontarjevih navedbah v »Zgodovini mesta Kranja«, priobčil za poznavanje starejšega slov. kaz. prava važno razpravo »O krvavem penazu in sorodnih dajatvah«. V tej je hotel pokazati »postanek in zgodovinski razvoj sprave s krvavim penazom od prvih početkov, ko se pojavljajo listinski dokazi ureditve pravnih razmer med Slovenci« (str. 272). — Kot nekakšno zgodovinsko podlago svojemu pozitivnopravnemu spisu »Vrednotenje dokazov v sodnem kaz. postopku« je sestavil »Pravnozgodovinski prikaz dokaznega postopanja pri sodiščih sloven. ozemlja« (ZZR XIV., 1938). Po splošnih potezah dokaznega postopanja Srednje Evrope prikazuje avtor predpise glede dokazovanja na slovenskem ozemlju izven ljudskih sodišč, zlasti v deželnih ročnih, deželnih sodnih redih in slednjič dokazovanje po predpisih ljudskih sodišč. Zanimiva je ta razprava, ki se po slogu in uredbi, kakor sploh zadnje razprave, nekam razlikuje od prejšnjih, posebno zategadelj, ker vsebuje nekaj splošnih piščevih pravnozgodovinskih pogledov, ki niso v nujni zvezi z njenim predmetom. Tako tukaj prvič točno opredeljuje pojem slovenskega ljudskega sodišča (str. 4). Kot taka smatra le tista, »kjer je slovensko ljudstvo sodilo po svojih predstavnikih, ki so bili po izvestnem redu poklicani od

ljudstva, ne pa od gosposke, da krojijo pravde po svojem pravnem prepričanju, ki se je od rodu do rodu patriarhalno ohranilo«. Ponavlja že večkrat drugod manj ali bolj točno označeno misel, da ljudskim sodiščem »podlaga za sojenje ni bila točno označena skupina zakonitih norm, ampak ljudska pravna zavest, običajno pravo«. Kakor opravičba, da izsledke iz ozkega dolenskega okoliša preveč posplošnjuje za pravno zgodovino vseh Slovencev, se citajo stavki, ki jih je napisal o uporabljenih zapisnikih ljudskih sodišč kot viru prava: »Res, da gradivo še davno ni popolno, zlasti v tem pogledu, ker se tiče precej ozko omejenega ozemlja, Ali če se hoče sploh priti do spoznavnih rezultatov, morajo pač že posnetki iz teh zapisnikov za silo zadostovati, zlasti ker razodevajo veliko medsebojno sorodnost, ki bo segala po vsej priliki še dlje in dlje, čim se odkrije še novo gradivo. Saj je vprav to glavni namen naših pravnozgodovinskih raziskav, da se poiščejo deli, morda le kamenčki, iz katerih naj se po prizadevanju zanamcev izpopolni pravcata trdna zgradba. Tu ni, da bi delali iz rodoljubnih čustev, tu gre za resni poskus, da se daje vzpodbuda za nove napore delavcev na slovenski pravni zgodovini« (str. 5). — V neki vsebinski zvezi s to zadnjo razpravo je Dolenc čev spis: »Pravnozgodovinska studija o prisegi pri Slovencih« (ZZR XVI., 1940) in njegova poljudna inačica »Priseganje od-davnaj do današnjih dni« (Vodnikova pratika 1941). V teh razpravah predočuje razvojno črto prisega pri Jugoslovanih in posebno pri Slovencih, kot uredbe, ki ima v pravnem življenju svojo vlogo in svoj pomen. Kakor v razpravi »O krvavem penezu« izrablja tukaj še bolj za pravno zgodovino le malo porabljeno tvorivo v Kosovem »Gradivu za zgodovino Slovencev«. Pisatelj dokazuje, da je prisega Slovincem »čin sakralnega značaja, ki se mora bolj spoštovati radi posledic grešne prisega, ki pridejo po veri, nego onih, ki jih odreja država«. Razprava je izzvala še isto leto razpravico Josipa Mala: »Rota — staroslovenska prisega« (GMD XXII., 1941), v kateri proti Dolencu dokazuje, da je rota slovanskega predkrščanskega izvora ter individualna prisega.

Slednjič moramo še omeniti Dolenc čeve spise iz jugoslovan-ske pravne zgodovine, kjer na svojstven način uporablja načela primerjalne pravne zgodovine, ki nanjo opozarja že v prvih svojih pravnozgodovinskih spisih.

Najznamenitejši med temi spisi je »Dušanov zakonik« (1925), izvrsten učbenik za velik del jugoslovanske pravne zgodovine, ki ga je dovršil Dolenc kar mimogrede. V dvojnem oziru je ta knjiga gotovo izvirna: prvič, in to zelo posrečeno, je tukaj ta važni pravni spomenik pravno-sistematski prikazan in prvič preveden v slovenščino. Drugič je pisatelj dosledno sinoptično pokazal tudi na vzporedne pravne razmere srednjeevropskega prava in je tako Dušanov zakonik močno približal pravnemu pojmovanju zahodnega pravnega sveta. V tem se mi vidi trajen pomen tega dela. (Prim.: SP 1926, 36; LZ 1926, 131—140; Arhiv XXVIII., 1925, 157; XXIX., 1926, 467; Zschr. d. Savigny-stiftung f. Rechtsgesch., German. Abt., Bd. 46, 1926, 390; Zschr. f. Ostrecht II., 1926).

Z vidika znanstvene konstrukcije prava umetnina je njegov spis: »Sodni odmevi črnogorskih pravnih zgodbic in slov. običajnega prava« (ČZN XXII., 1932). Ob prikazu črnogorskih pravnih anekdot Mićuna Pavičevića je izvršil, kakor sem že drugod omenil, staro namero (ZZR I., 100), ki se mu je vzbudila ob čitanju knjige J. Popovića: »Recht und Richter in Montenegro« (1877), da izvede vzporedbo med našimi pravnimi razmerami v vinskih gorinah in med črnogorskimi prilikami pred reformami Nikolaja Prvega Petrovića. Hkrati je podal tukaj lepo vpleteno črnogorsko zakonodajo in sodno organizacijo, tako da razprava dobro služi študentom kot pomagalo pri učenju jugoslovanske pravne zgodovine.

Pretežno pravnozgodovinska je tudi razprava: »Pravno-istorijski i kriminalnopolitički pogledi na otmicu« (Pravni Zbornik, Podgorica I., 1933).

Končno moramo v tej zvezi omeniti še na podlagi raznih zakonov in statutov ter precejšnje literature sestavljeno poljudnoznanstveno razpravo: »O dednih pravicah vdov pri južnih Slovanih« (Vodnikova pratika 1939).

Kakor se je pri izboru predmeta svojih pravnozgodovinskih razprav dal večkrat voditi po slučaju in je obdelal gradivo, ki so mu ga drugi pribavili, lotil se je v začetku avgusta 1941 »„Urbariuma“ za Slovensko krajino iz l. 1767«, ki mu ga je prinesel prekmurski rojak. Hotel ga je izdati kot drugo knjigo »Pravnih spomenikov« Pravnega razreda Akademije z uvodnimi poglavji, prevodom in komentarjem. Vidno se je te izdaje

veselil. Še zadnji dan, ko je zbolel, je delal na tem delu, ki je ostalo jedva do polovice izvršeno na njegovem pisalniku. Komaj ga bo pa mogoče dovršiti po njegovi zamisli.

IV.

Ko smo skušali pregledati tako čudovito bogato literarno znanstveno delo M. Dolenca, moramo kratko omeniti, da je našel še časa, poskusiti se tudi v lepi književnosti.

Za »Stov. Večernice« Mohorjeve družbe je napisal: »Pravdarska strast — gotova propast« (1914); potem je zasnoval menda v vojaški službi »Zmote in prevare« (KMD 1919); v skupnih zvezkih 30—34 »Splošne knjižnice« Zvezne tiskarne in knjigarne v Ljubljani je izšlo v enem delu pet enodejank-komedij »Spodobni ljudje« pod psevdonimom L. Lipovec (1924). Slednjič je izhajala l. 1925. v »Kmetijskem listu« povest »Zdražbarji«, ki je izšla l. 1926. v ponatisu v »Kmetijski Matici«. Vsebinska teh spisov je vzeta večinoma iz sodne prakse, ima očitno vzgojno tendenco; ni pa tukaj mesta, da bi se поблиžje bavili z njimi.

Treba pa je, da se ozremo še na ostalo delovanje Metoda Dolenca po svetovni vojni. V svojem znanstvenem poklicu je razen na literarno delo polagal naravno največjo važnost na predavanja. Bil je med najbolj vnetimi predavatelji naše fakultete, ki je vsak semester med prvimi začel in prav med zadnjimi nehal predavati. Odpovedal je predavanje le, če je moral biti po neodložljivi službeni dolžnosti iz Ljubljane odsoten. Dobremu, živahnemu govorniku, ki je znal svoje misli jasno izražati in lahko oblikovati, predavanja očitno niso povzročala preveč truda, čeprav se je vedno vestno pripravljaj nanje. Navadno je prekoračil obilgatnih šest tedenskih ur. Od l. 1923. je popolnoma prostovoljno, iz ljubezni do predmeta in slušateljev predaval redno še eno tedensko uro iz Jugoslovanske pravne zgodovine.

Tekom svojega delovanja na naši fakulteti je predaval iz *k a z e n s k e g a* prava: do prihoda prof. Maklecova 1926/27 v zimskih tečajih kazensko pravo, splošni del, v letnih kazensko pravno postopanje in še kazensko pravo, navadno posebni del; poleg tega je predaval skoro redno do l. 1932. in potem še v letu 1938/39: »Temeljne probleme kriminalistike« (objektivne in

subjektivne). Od l. 1926/27 dalje je bil predmet njegovega glavnega predavanja kaz. postopek, poleg tega še kaz. pravo, posebni del; v letnem semestru 1930 in l. 1933/34 in 1936/37 mesto tega: Tiskovno pravo; l. 1932/33, 1934/35 in 1936/37: »Stranski kazenski zakoni«; l. 1939/40: »Mnogotni zločini« in 1940/41: »Lajik v sodnem postopku«.

Mnogo važnosti je polagal na seminarske vaje, ki jih je vodil skoro vsak semester, od zimskega semestra 1928/29 skupno s prof. Maklecovom. Prof. Dolenc je pazil, da bi pri tem vsi slušatelji dejansveno sodelovali. Po uvodni besedi je določil referate in referente za ves semester, označil literaturo in uvedel po vsakem referatu razgovor.

Vsako leto je vodil udeležence seminarja v begunjsko in mariborsko kaznilnico. Zavedal se je, da take ekskurzije ne širijo le kriminalističnega obzorja slušateljev, ampak pospešujejo tudi njihovo medsebojno kolegijalnost in poglobljajo stike med njimi in akademskim učiteljem.

Zbral in uredil je lepo izbrano, dokaj bogato seminarsko knjižnico. Radi pomanjkanja kreditov, osebja in deloma tudi prostorov pa mu ni bilo dano, kakor si je želel, urediti moderen kriminalističen institut (prim.: A. Maklecov, SP 1937, 184, 185).

Iz pravne zgodovine Južnih Slovanov je predaval: v akad. letu 1923/24: »Pravne razmere po Dušanovem zakoniku (primerjalno)«; l. 1924/25 ni predaval iz pravne zgodovine; l. 1925/26 in 1926/27: »„Gorske bukve“ kot podlaga slovenskega običajnega prava«; zim. sem. 1927/28: »„Gorske bukve“: Obligacijsko in odškodninsko pravo«; v let. sem. 1928 ter še leta 1928/29: »„Gorske bukve“: Kazensko pravo in kazensko pravdno postopanje«; l. 1929/30 in 1930/31: »Nižje pravosodstvo med Slovenci od konca 16. do začetka 19. stol.«; l. 1931/32 in 1934/35: »Zgodovina gorskih bukev«; l. 1932/33: »Gorske bukve in slov. običajno pravo«; l. 1933/34: »„Gorske bukve“ in kazensko pravo«; v zim. sem. 1935/36: »Izbrana poglavja iz slov. običajnega prava«; v let. sem. 1936 in v zim. sem. 1936/37: »Ideja kolektivizma v slov. običajnem pravu«; v let. sem. 1937: »Kazni in kaznovanje po slov. običajnem pravu«; v let. sem. 1937/38: »Kmečko dedno nasledstvo«; v l. 1938/39 in 1939/40: »Vinodolski zakon«; l. 1941/42: »Nastanek in pomen Tripartita«; slednjič je za zim. sem. 1941/42 naznanil: »Izbrana poglavja iz Tripartita (po Pergošičevem prevodu)«.

Po službeni dolžnosti je bil seveda M. Dolenc ves čas od početka izpraševatelj pri državnih izpitih za kazensko pravo, za Zgodovinski razvoj sedanjega javnega in zasebnega prava ter za Pravno zgodovino Južnih Slovanov, oziroma za Narodno pravno zgodovino; bil je podpredsednik in predsednik izpraševalne komisije za pravosodni in podpredsednik komisije za pravnozgodovinski državni izpit. Kakor se je resnično trudil, da s svojimi spisi in učbeniki in v svojih predavanjih slušateljem kar največ poda in študij olajša, je tudi kot izpraševatelj mnogo zahteval, zlasti pri rigorozih natančno poznavanje svojih spisov, bil strog, pa pravičen in dobrohoten ocenjevalec, ki se je vedno iskreno veselil odličnega znanja.

Eden tvorcev in od početka med glavnimi izgraditelji naše fakultete je bil M. Dolenc zlasti v prvih letih eden njenih glavnih vodnikov in vidnih predstaviteljev tudi v časih, ko ni bil njen dekan. Trikrat pa je bil dekan in sicer l. 1921/22, 1925/26 in 1935/36. Odlično jo je zastopal v meduniverzitetni komisiji za izdelavo univerzitetnega zakona, univerzitetne in fakultetne uredbe ter ob mnogih drugih prilikah, ko je bilo treba zastopati v prestolici njene interese. Poln iznajdljive, energične inicijativnosti, je imel stalno pred očmi, kako bi se fakulteta spopolnila s popolnoma kvalificiranim učnim osebjem, kako bi se uveljavila s poštenim delom doma in v tujem znanstvenem svetu. Ugled fakultete mu je bila ena prvih skrbi. Bil je živa pobuda za vso okolico, tudi za svoje tovariše, s svojo prijazno, če treba, pa tudi kaj rezko besedo in še bolj s svojim zgledom, svojim neutrudnim delom. Marsikaj na fakulteti je uredil osobito prva leta na prijateljskih sestankih v ožji kolegijalni družbi. Posebno v letih svojih dekanatov je skušal s fakultetnimi družbenimi sestanki utrijevati kolegijalne vezi med fakultetnimi člani. Da bi čim bolj pripomogel znanstvenemu uveljavljanju fakultete v celoti in omogočil njenim članom redno objavljanje njihovih znanstvenih del, je vznikla največ prav v njem samem takoj ob postanku fakultete misel, izdajati »Zbornik znanstvenih razprav juridične fakultete«. Srečna okolnost, da je bil za znanstveno delo goreč član fakultete ta čas na čelu pokrajinske vlade za Slovenijo, je omogočila Dolenčevi zamisli takoj temeljno stvarno podlago. Razen v VIII. letniku, kjer je objavljen en sam obsežen spis, ni manjkalo v prav nobenem od XVII letnikov Dolenčevega prispevka bodisi iz kazenskega prava, bodisi iz slovenske

pravne zgodovine. Najboljše od najtehtnejšega je določil vedno iz svoje dobro založene literarne torbe za Zbornik. Marsikateremu zvezku, tako na pr. I., III., V., v katerih so priobčene njegove specialne študije o vinogorskem pravu, zagotavljajo tudi njegovi prispevki trajno vrednost.

Zato je umestno, da se fakulteta prav v Zborniku v globoki hvaležnosti za vse veliko delo, ki ga je opravil za njeno ustanovitev, za njen obstoj, njeno rast in čast, ter v bridki bolesi ob nenadomestljivi izgubi pokloni njegovemu nesmrtnemu spominu.

Seveda je z delom, ki ga je opravil za fakulteto, pospeševal hkrati celoto univerze. Kot njen rektor 1929/30 se je še posebno trudil, da je dosegel prvo proračunsko postavko za univerzitetno knjižnico.

Ne smemo pozabiti, da je bil pokrenil l. 1921. idejo ustanovitve stavbne zadruga univerzitetnih profesorjev »Dom in Mir«, ki ji je bil sprva načelnikov namestnik, potem dolgo vrsto let načelnik, ves čas pa njena duša. S tem je pripomogel nekaterim članom profesorskega kolegija v času stanovanjske stiske do lastnih domov. On sam je užival svoj mirni dom komaj deset let.

Poleg znanstvenega udejstvovanja in dela za univerzo mu je najbolj prirastel na srce »Pravnik«. Kar je storil zanj in njegovo glasilo kot veleodličan in najplodovitejši sotrudnik in glavni predavatelj v društvu, kot odbornik in dolgoletni predsednik s svojimi pobudami in svojim delom, je popisalo v Slov. Pravniku že bolj poklicano pero (R. Sajovic, SP 1941, 163). Na zunaj pa je to delo postalo najbolj očitno ob društveni petdesetletnici l. 1939.

Odkar je l. 1922. prav na Pravnikovem izletu v Celju (8. junija) dobila misel kongresa jugoslov. pravnikov konkretnjšo obliko (Dolenčeva beležka, Mjesečnik 1923, 144), je bil Dolenc neumoren glasnik teh skupščin. Bil je neprestano ves čas delaven član stalnega odbora teh kongresov, blagajnik, podpredsednik, predsednik in večkrat referent na kongresih. Na prvem zboru v Zagrebu (1924) je čital svoj referat o zakonodajni tehniki (Spom. I., 51); na I. kongresu v Beogradu (1925) koreferat o temi: »Je-li treba in kako je pripustiti udeležbo lajičnega elementa v kazenskem pravosodstvu« (Spom. I., 1925, 48 sl.); na II. kongresu v Ljubljani (1926) koreferat o »povračilu škode za nepravilno odrejen preiskovalni zapor« (Spom. II., 157); na IV. v Skoplju (1931) referat, ki ga je zahteval genius

loci: »Pomen zakonika cara Dušana za našo državo« (Spom. IV., 29) in na VI. kongresu v Zagrebu (1934): »Pravica na popravek po zakonu o tisku« (Spom. VI., 179).

Razen kriminalističnih kongresov v Pragi (1930; SP 1930), Berlinu (1935), v Parizu (1937; SP 1937, 195), Rimu (1938; SP 1938, 46), se je udeležil aktivno tudi kongresa slovanskih pravnikov v Bratislavi (1933). Tukaj je poročal: »O odgovornosti za kaznivo dejanje, izvršeno na zapoved predpostavljena«.

Ob priliki tega kongresa je bil Dolenc kot najodličnejši predstavnik slovenskih pravnikov odlikovan s častnim doktoratom prava, ki mu je bilo najljubše odlikovanje (gl.: Dolenčeve »Spomine na Bratislavo«, Življenje in Svet 1924, knjiga 15., št. 6, 7, 8; in šaljive v: Cyril Bařinka, Pravný sjezd pravniků států slovanských v Bratislavě 1933, 213; prim. še str. 183, 184, 490 ter slike: str. 76, 161).

V zadnjem času je veljala njegova skrb tudi mladi naši Akademiji. Prav on se je pri pripravljanih delih za Akademijo največ prizadeval, da se ustanovi Pravni razred, ki mu je bil naravno prvi načelnik. Njegova je bila tudi zamisel serije: »Pravnih spomenikov slovenskega naroda« in pa »Razprav« Pravnega razreda. Prvi zvezek »Pravnih spomenikov« izpolnjujejo njegove »Gorske bukve«; za prvi zvezek »Razprav« je on pridobil sotrudnike, ga uredil in seveda tudi sam zanj prispeval s svojimi »Mnogotnimi zločini«.

Navzlic temu ogromnemu delu, čigar obseg moremo jedva pregledati in njegovo možnost komaj doumeti, pa Dolenc ni bil v sebi zaprt in nedostopen. Nasprotno, bil je izredno družaben, rad vesel, živahno se je zanimal za vse javno življenje, našel je vedno časa za svoje domače, ki jim je posvečal vzorno skrb, in pa za svoje mnoge prijatelje, s katerimi se je tudi po večkrat v tednu sestajal. Družba prijateljev mu je bila potreba, kakor nedeljski izleti ž njimi v bližnjo in daljno okolico. Dasi je nenavadno huda sladkorna bolezen že leta glodala na njegovi orjaški postavi, vse kaže, da ni resno mislil, da se bo moral že posloviti. Njegov neumorni duh je snoval še vedno in vedno nove znanstvene in organizatorne načrte. Znancem je govoril, da hoče še petnajst let živeti, ker ima Slovencem še mnogo povedati. Toda njegova beseda je nepričakovano hitro za vedno onemela. Pusta praznota nas obdaja. In pregledujočim njegovo tako izredno

veliko znanstveno zapuščino, nam nehote prihaja na misel pesnikovo vprašanje: »Kje tak je še med nami kot on, ki spi v pre-zgodnji groba jami«. Zaman se oziramo okrog sebe. Metod Dolenc je bil kot znanstveni delavec pač fenomen, ki ga nebo ne podari narodu vsako desetletje.

Ali pa se moremo lepše od njega posloviti, ga bolj počastiti, kakor je storil Hugo Werk v svoji posmrtnici (Mjes. 1941, 522) s slovesom: »Opraščamo se od ovog velikog pravnika i čovjeka, zahvalni sudbini, da smo ga upoznali, da smo ga mogli gledati pri radu i od njega naučiti, kako treba raditi za svoj narod nil deinde sperantes«.

Izrazimo mu v onostranstvo le še željo z besedami naj-slavnejšega pravnika našega rodu:

»Naj se učenost in ime, čast tvôja, rojâk! ne pozâbi,
Dôkler têbi dragô v Krâjni slovenstvo živi«.

Dr. Janko Polec

Prim.: Slov. biogr. leksikon I., 139 (po avtobiografiji); »Znanstveno delo do konca 1928« (bibliografija) v »Zgodovini slov. univerze do l. 1929« (Spomenica ob 10 letnici 1929) str. 502—507; »Razgovor z rektorjem naše univerze«, SN 10. okt. 1929; Ivan Esih, »Dr. M. Dolenc u Zagrebu«, Jutarnji List 16. febr. 1935; SP 1935, 278; M. Čubinski, »Povodom 60 godišnjice Metoda Dolenca«, Policija 1936, 1—6; Jutro 12. okt. in 28. nov. 1941; SN 13. okt. 1941; J. Polec, Slovenec 12. okt. 1941; R. Sajovic, SP 1941, 161; 250; H. Werk, Mjesečnik 1941, 521, 522; J. Polec, GMD XXII., 1941, 135—138 in priloga k SP 1942, št. 1; A. Munda, »Dr. Metod Dolenc, kako je gledal na načelna vprašanja v kaz. pravu«, SP 1942, 100—104; Fr. Skabernè, Planinski Vestnik 1942, 29, 30.

Bibliografija spisov dr. Metoda Dolenca.

Sestavil dr. Janko Polec.

A. Kazensko pravo.

I. Knjige in razprave.

- Kazenska obnova po § 356., t. 3., k. pr. r. z ozirom na načelo § 173. kaz. zak. — SP 1904, 161—167.
- Mitteilungen. — Groß-Archiv zv. 21., 1905, 80—88.
- Zur Frage der psychologischen Grundlagen der Geschworenenwahrprüche. — V zborniku: W. Mittermaier - M. Liepmann, Schwurgerichte und Schöffengerichte XV., 1906, 424—456.
- Nove smeri v kazenski vedi. — SP 1908, 39—47, 65—73.
- Vplivi težkih telesnih poškodb na zmožnost pričevanja. — SP 1908, 193—225.
- Trauma und Zeugnisfähigkeit. — Groß-Archiv zv. 31., 1908, 237—271.
- Höglov načrt delne preosnove kaz. zakonika. — SP 1909, 33.
- Eine »Heilige«. — Groß-Archiv zv. 34., 1909, 1—11.
- Lajik kakor kazenski sodnik v Avstriji. — SP 1910, 129—150.
- Die Verfassung der österr. Strafgerichte und das Laienrichtertum. — V zborniku: W. Mittermaier - M. Liepmann, Schwurgerichte und Schöffengerichte, II. Heft 4, 1910, 467—602.
- Zagovorništvo. — SP 1911, 33—39, 74—83, 161—167.
- Je li preosnova kazenskih sodišč v smislu predosnutka avstr. kazenskopravne novele umestna? — Mjes. 1911, 17—26.
- Avstrijska kazenskopravna novela. — Mjes. 1911, 900—907, 1000—1007.
- Die österr. Strafprozessnovelle. — NotZ 1911, 145—147, 153—154; 161—163.
- Časovne i krajevne meje kaz. zakonika v avstr. zakonodajstvu. — Mjes. 1912, 327—334, 411—418, 508—514.
- Anthropologisches aus der Geschichte einer Wallfahrtstätte. — Groß-Archiv zv. 45., 1912, 273—297.
- Das Lebensende der »Heiligen«. — Groß-Archiv zv. 50., 1912, 300—304.
- Beiträge zur Erkenntnis der Todesstrafe. — Groß-Archiv zv. 50., 1912, 315—338.
- Prednačrt pa najnovejša vladna predloga za preosnovo kazenskega prava. — SP 1913, 5—9.
- Razvoj kriminalnih pomožnih ved. — Mjes. 1913, 1101—1105.
- Das zeitliche und örtliche Geltungsgebiet des Strafgesetzes. — Allg. österr. Ger. Ztg 1913, 98—106.
- Vierfache Kindesabschlachtung d. die Mutter infolge eines Raptus melancholicus. — Groß-Archiv zv. 51., 1913, 48—52.

Kratice:

- Slovenskih časopisov: kakor v Slov. biografskem leksikonu.
- Arhiv = Arhiv za pravne i društvene nauke (Beograd).
- Groß-Archiv = Archiv für Kriminalanthropologie und Kriminalistik, herausgegeben von Prof. Dr. Hans Groß in Graz.
- Mjes. = Mjesečnik (Zagreb).
- NotZ = Zeitschrift für Notariat und freiwillige Gerichtsbarkeit.
- PV = Pravni Vestnik.

- Ein von Weibern vollführter räuberischer Überfall. — Groß-Archiv zv. 56., 1913, 72—79.
- Ein Grenzfall larvierter Epilepsie. — Groß-Archiv zv. 57., 1914, 341—358.
- Doklej veljaj pristojnost za kazenske zadeve radi zveznosti? — SP 1914, 129—138.
- Hat der Gerichtsstand der Konnexität nach Rechtskraft der Anklageschrift noch Geltung? — Allg. österr. Ger. Ztg 1914, 370—373.
- Iz novejšje ogrske kazenske zakonodaje. — SP 1914, 167—171.
- Kazensko pravosodstvo na bojnem polju. — SP 1920, 69—78, 128—138.
- Preosnove kazenskih sodišč. — Naši zapiski XII., 1920, 92—99.
- K vprašanju izenačenja kaz. zakonov za celo ozemlje kraljevine SHS. — SP 1920, 264—279.
- Volilni zakon in naše kaz. pravosodstvo. — SN 30. IX. 1920, št. 223.
- Ali naj se da na prosto, da se sme uničiti življenje, ki je življenja nevedno. — SP 1921, 18—31.
- Kazenskopravno zakonodajstvo po prevratu in Slovenci. — SP 1921, 114—128.
- Sokrivda pri samomoru in sličnih činih. — PV I., 1921, 7—14.
- Kazenskopravna odgovornost odvetnikov glede zastopanja strank na sodnji. — PV I., 1921, št. 6, 1—5; 100—105.
- Smernice za izenačenje kaz. pravnih zakonikov po načrtih zakonodajnega sveta v Beogradu. — Njiva I., 1921, 4—8.
- Temeljna načela za naš edinstveni kazenski zakonik. — Njiva I., 1921, 269—274.
- Edinstveno kazenskopravno postopanje v naši kraljevini. — Njiva I., 1921, 377—381.
- Doslejšnji načrti ustave pa določila o tisku. — SN 22. in 23. febr. 1921, št. 42, 43.
- Tiskarske koncesije, preventivna sredstva, zaplembe. — SN 25. in 26. febr. 1921, št. 45, 46.
- Odgovornost za tisk, dolžnostni izvodi, tiskovna sodišča. — SN 1. in 2. marca 1921, št. 48, 49.
- Določila o tisku po sklepih ustavnega odbora. — Naši zapiski, 1921, 81—89.
- Beseda o našem kaz. zakonodajstvu. — SN 4. okt. 1921, št. 222.
- O naših občinskih sodiščih. — SN 16. okt. 1921, št. 233.
- Čehoslovaški načrt k splošnemu delu kaz. zakonika v primeri z našim. — SP 1922, 144—161.
- Razvoj kazenskega prava republike Avstrije po prevratu. — SP 1922, 162—167.
- Kriminalnopolitična presoja določil zadnjega odst. čl. 12. Vid. ustave. — ZZR II., 1922, 160—197.
- Kako stoji pri nas vprašanje preosnove porote. — SN 5. apr. 1922, št. 78.
- Nov tiskovni zakon na potu. — SN 20. jul. 1922, št. 162.
- Zgodovina porote v Srbiji. — Njiva II., 1922, 1—7.
- Osnovne ideje ital. prednačrta za kazenski zakonik. — PV II., 1922, 33—40.
- Mladinsko kaz. pravosodstvo. — PV II., 1922, 103—107, 113—118.
- Alkohol in kriminaliteta. — Prerod 1922, 10—12, 26—27.
- Alkohol in novi kazenski zakon. — Prerod 1922, 133—135.
- Novi krivični postopak. Gl. I., II., III., XXII., XXIII. — Pravni Pregled 1922, 18—31; 37—41, 120—123.
- Sadašnji položaj kaznenopravnega zakonodajstva kraljevine SHS. — Ljubljana 1923, 39 str.
- Stand der Strafgesetzgebung im Königreiche SHS. — Zschr. f. d. ges. Strafr.-wissenschaft 1923, 195—206.
- Prisilna vzgoja k delu po našem kaz. pravu. — SP 1923, 1—16.
- Problem pogojne obsodbe v sodobnem zakonodajstvu. — PV III., 1923, 21—25, 37—41.
- Ob petdesetletnici kaz. pravnega reda. — Mjes. 1923, 368—374.
- Forsiranje načela kolektivne odgovornosti za kašnjava dela v našem zakonodajstvu. — Nova Evropa 1923, 493—496.

- Porota u Jugoslaviji. — Nova Evropa 1923, 498—502.
- Porota pri Slovencih. — SN 14. jun. 1923, št. 154.
- Naša zakonodaja o pobijanju delomrznosti. — SN 15. avgusta 1923, št. 185.
- Zaščita spolne morale v načrtu za kaz. zak. — Prerod 1923, 3—6.
- Kaj hoče moderno kazensko pravo. — Ljudska visoka šola VI. zv., 1924, 1—30.
- Kateri dokazi so dopustni pri preganjanju odgovornega urednika zaradi prestopka po § 21. tisk. zakona in po čl. III. zak. od 15. okt. 1868, št. 142, drž. zak. — SP 1924, 80—90.
- Problem kazenskopravne zaščite telesnega ploda. — PV IV., 1924, 1—11.
- Problem krivičnopravne zaštite ploda utrobe. — Arhiv, 1924, 161—173.
- Osnovne ideje načrta kaz. zakonika za Nemčijo. — PV V., 1925, 113—121.
- Ružičev načrt zakona o gozdovih in pogozdovanju. — SP 1925, 229—237.
- O saradništvu lajičkog elementa u kaznemom pravosudju. — PV V., 1925, 162—166.
- Našim porotnikom v bodrilo. — Kmet. koledar 1925, 135—149.
- Država i politički zločinci. — Mjes. 1925, 97—107.
- Zabranjivanje listova u pravnoj državi. — Nova Evropa 1925, 235—237.
- Prerod in — kaznilnice. — Prerod, 1925, 33—35.
- Alkohol in novi načrt za kaz. zakon u Nemčiji. — Prerod 1925, 162—164.
- Pitanje alkohola u najnovijem načrtu za kaz. zakon nem. republike. — Policija 1925, 578—582.
- Treba li uvesti saradništvo laičkog elementa u krivičnom pravosudju i kako? — Branić 1925, 141.
- Problem izvrševanja kazni na prostosti u kraljevini SHS. — ZZR IV., 1925, 1—75.
- Kritični pogled na načrt o izvršavanju kazne lišenjem slobode. — Policija 1925, 162—169, 241—250.
- Poglobitevi akademskoga pouka o kazenskom pravu. — SP 1926, 200—204.
- Dopustivost ili nedopustivost umjetnog pometnuća. — Mjes. 1926, 344—346.
- Projekat zakona o suzbijanju nedopuštene spekulacije sa životnim namirnicama. — Policija 1926, 415—426.
- Problem naknade štete za nepravdani pritvor i istražni zatvor na II. prav. kongresu. — Policija, 1926, 873—884.
- Treba li i kako dopustiti učešće lajičnog elementa u krivičnom pravosudju. — Koreferat, Spom. I. prav. kongr. (Beograd 1925), 1926, 48—54.
- Strafrechtliches aus Jugoslawien. — Zschr. f. osteurop. Recht. 1926, 462—486.
- Zaščita električne energije po kaz. zakonu. — Trgovski List 23. okt. 1926, št. 124.
- Kako naj se uredi kazensko zakonodavstvo glede bankrota? — Trgovski List 27. nov. in 2. dec. 1926, št. 139 in 141.
- Glavne poteze našega tiskovnega prava. — SP 1926, 105—130 in posebni odtis.
- Grundzüge d. jugoslav. Pressrechtes. — Ostrecht 1927, 154—166.
- Zdravniška tajnost u kazenskom pravu. — SP 1927, 1—42.
- Dve, tri o kazenskopravni odgovornosti organov trgovskih podjetij pri bankerotu. — PV VII., 1927, 1—5.
- Nekoliko reči o krivičnopravnoj odgovornosti poslovodećih organa trgovačkih preduzeća prilikom bankrotstva. — Policija 1927, 119—126.
- Primerjalni prikaz splošnih načel jugoslov. načrta in češkoslovaškoga prednačrta za bodoći kaz. zak. — PV VII., 1927, 106—125.
- Zakonita zaštita časti umrlih lica. — Mjes. 1927, 494—504.

- Anketa o smrtnoj kazni. — Mišljenja naših pravnikov o možnosti i o načinu izvršenja smrtne kazne. — Izjava M. Dolenca. — Branić 1927, 124, 125.
- Socialnopolitičke ideje iz inostranskog krivičnogpravnog zakonodavstva. — Branić, 1927, 181—184.
- Žensko pitanje u kaznenom pravu. — Policija 1927, 229—238; 325—332; 421—429.
- Kaznenopravna zaštita električke energije u našoj kraljevini. — Arhiv XXXI., 1927, 16—23.
- Kaznenopravna zaštita autorskih prava. — Arhiv XXXI., 1927, 169—183.
- O indiskrecionim deliktima. — Arhiv XXXII., 1927, 341—356.
- Naknada štete za nepravredno određeni pritvor i istražni zatvor. — Koreferat, Spom. II. pravn. kongr. (Ljubljana 1926) 1927, 157—160.
- Kazenskopravna zaštita pridobitnega kredita. — Trg. Tovariš 1927, 217—234.
- Der allg. Teil des jugoslav. Strafgesetzentwurfes in seinen Grundzügen. — Zschr. f. Ostrecht I., 1927, 502—514.
- Kazenskopravna presoja umetne sterilizacije. — SP 1928, 1—24.
- Veštačka sterilizacija kao kaznenopravni problem. — Arhiv XXXIII., 1928, 333—342.
- Pregled novijih mera protiv odugovlačenja kriv. postupka pravnim lekovima. — Arhiv XXXIV., 1928, 161—170.
- Kolektivna lica i delikti protiv časti. — Policija 1928, 1—12, 97—108.
- Zločinec iz prepričanja. — ZZR VI., 1928, 22—51.
- Zakonita zaštita spovedne tajnosti. — Bogoslovni Vestnik VIII., 1928, 30—48.
- Po prvih treh letih tiskovnega zakona. — SP 1929, 53—67.
- Kvalifikacija zločinov po novem kaz. zakoniku. — SP 1929, 190—197.
- Vprašanje omilitve in poostitve kazni po novem kaz. zakoniku. — SP 1929, 267—282.
- Kazenskopravna odgovornost za posledice, ki nastanejo preko storilčevega naklepa. — SP 1929, 309—315.
- Pregled za zdravnike najvažnejših določb novega kaz. zakonika. — Zdravniški Vestnik 1929, 221—232.
- Tolmač h kazenskemu zakoniku kraljevine Jugoslavije. 1929, 608 str.
- Sedanje pravno stanje glede kaznovanja prekrškov, prejšnjih prestopkov. — SP 1930, 1—17.
- Du juge unique et de la collégialité en matière d'organisation de juridiction repressive. — Association internationale de Droit pénal. Deuxième Congrès International de Droit pénal. Bucarest (6—12 Octobre 1929) Actes du Congrès. Paris 1930, 381—388.
- Delo X. medn. kongresa za kaz. pravo in izvrševanje kazni v Pragi (1930). — SP 1930, 267—271.
- Une coopération internationale en vue de l'observation des changements dans la criminalité et de l'examen de leurs causes est-elle possible et dans quelles conditions? — Rapport. Congrès pénal et pénitentiaire international de Prague 1930. Travaux préparatoires, Troisième section, troisième question. — Actes du Congrès pénal et pénitentiaire international de Prague. Berne 1930, vol. IV., 199—203.
- Da li je moguće međunarodno saradživanje u cilju posmatranja promena kod kriminaliteta i istraživanja njihovih uzroka i pod kojim uslovima. (Referat za mednarodni kaz. kongres v Pragi.) — Policija 1930, 865.
- Tumač krivičnog zakonika kraljevine Jugoslavije — Zagreb 1930, 510 str.
- Zbliževanje zakonodaje Češkoslov. republike in kraljevine Jugoslavije. — Češkoslov.-jugoslav. revue. Praha—Beograd 1930, 88—90.
- Kakšne zakonite izpremembe veljajo za kazenska sodišča? — KMD 1931, 83—87. (Prim. SP 1931, 56: »V obrambo«.)

- Dodatek k Tolmaču kaz. zakonika kraljevine Jugoslavije. — Ljubljana 1931, 51 str.
- Dodatak k Tumaču krivičnog zakonika kraljevine Jugoslavije. — Zagreb 1931, 43 str.
- Unifikacije pravnih radu u Jugoslaviji, čast I., Kodifikacije trestnih prava hmotnog a procesnog. — »Zpravy ustavu slovanských práv« pravne fakultete v Bratislavi, č. 2, 1931, 1—58.
- Ali se sme določba § 376 kz. uporabljati na dražbe lovišč? — SP 1931, 95.
- Kakšna pravila veljajo za glavno ali ustno razpravo, ki je postala potrebna, ker je bilo ugodeno pravnemu sredstvu zoper sodbo prvega sodišča? — SP 1931, 184—195.
- Sistematski pregled naredjenja sud. kriv. postupnika u cilju osiguranja ličnosti učinioca krivičnog djela. — Mjes. 1931, 43—55.
- O zahtjevu za ponavljanje kriv. postupka. — Mjes. 1931, 385—402.
- Da li ima osudnih presuda bez osude na kaznu. — Arhiv XXXIX., 1931, 272—278.
- Uloga privatnog tužioea u krivično-pravnoj istrazi. — Arhiv XL., 1931, 17—24.
- Reč, dve o reviziji obtuženika protiv absolutorne presude. — Policija 1931, 401—405, 631—637.
- Sistematski pregled naredjenja sud. kriv. postupka o troškovima. — Policija 1931, 545—561.
- Die Einstellung Jugoslaviens zum zwischenstaatlichen Strafrechte. — Zschr. f. Ostrecht V., 1931, 401—432.
- L'application des principes essentiels du droit international en matière de droit pénal dans le royaume de Yougoslavie. — Annuaire de l'Association Yougoslave de droit international I., 1931, 245—251.
- Sodni kazenski postupnik kraljevine Jugoslavije. Sistematični prikaz. — Ljubljana 1932, 472 str.
- M. Dolenc in R. Sajovic, Novelirani kazenski zakonik za kraljevino Jugoslavijo s kratkimi pojasnili. — 4. snopič zbirke zakonov Tiškovne zadruge, Ljubljana 1932, 207 str.
- O križanju predpisov različnih zakonov v našem kazenskem pravu. — SP 1932, 210—231.
- Krivičnopravna odgovornost za tiškovne delikte. — Mjes. 1932, 317—334.
- Krivičnopravna pitanja iz imunitetskog prava. — Pravosudje 1932, 1—8.
- Osvrt na referate o zadatku i značenju institucije istražnog sudije za V. kongres pravnika kraljevine Jugoslavije. — Arhiv XL., 1932, 344—352.
- »Povračaj u predašnje stanje« po našem kriv. postupku. — Arhiv XLI., 1932, 5—27.
- »Socialna sudska pomoć« kao institut krivičnog procesa. — Policija 1932, 753—756, 865—869, 969—974.
- Die neuesten Änderungen in den strafrechtlichen Gesetzen Jugoslaviens. — Zschr. f. Ostrecht, VI., 1932, 427—433.
- Teorija sudskog krivičnog postupka za kraljevino Jugoslaviju. (Sistematsko prikazivanje) — Beograd 1933, 375 str.
- Pravne posledice pogojne obsodbe, čije kazni ni bila izvršena. (§ 68., odst. 3., k. z.) — SP 1933, 1—17.
- Odgovornost za kaznivo dejanje, izvršeno na zapoved predpostavljene. (Koref. I. kongresu pravnika slov. država u Bratislavi 1933). — Priloga SP 1933 k št. 7—8, 11 str.
- Opređelitev kriminalne in civilne prevare. — ZZR IX., 1933, 1—40.
- Za jednotnost kazenskopravne judikature. — Pravosudje II., 1933, 77—81.
- Pregled in praktični pomen kaznivih dejanj iz ekonomske sfere. — Trg. tovariš XXX., 1933, 37—41.
- O »povratu« i ponavljanju u našem krivičnom zakoniku. — Mjes. 1933, 170—188.
- M. Dolenc in A. Maklecov, Sistem celokupnega kaz. prava kraljevine Jugoslavije. — 1934, 415 str.
- Surogati in reklama u našem kazenskom pravu. — SP 1934, 51—67.

- Dokaz istinitosti kod kleveta nadležstva i političkih tjela. — Mjes. 1934, 465—468.
- Pravica na popravak po zakonu o tisku. — Referat. Spom. VI. prav. kongr. Jugoslavije (Zagreb) 1934, 179—191.
- Le problème de droit pénal économique en Yougoslavie. — Annuaire de l'Association Jugoslave de droit international II., 1934, 297—303.
- Nacionalnosoc. kaz. pravó v Nemčiji in vprašanje revizije jugoslov. kaz. zakonika. — Spomen. Mauroviću II., 1934, 1—37. (Le poseben odtis.)
- M. Dolenc i A. Maklecov, Sistem celokupnog krivičnog prava kraljevine Jugoslavije. — Beograd 1935, 157 str.
- »Naklep« in »namera« v kazenskom zakoniku kraljevine Jugoslavije. — ZZR XI., 1935, 27—76.
- Strafrechtliche Sanktionen der Freiheitsentziehung in Jugoslawien. — Zschr. f. osteurop. Recht, NF II., 1935, 248—261.
- Est-il désirable d'introduire dans la législation pénale des dispositions donnant au juge le pouvoir d'interdire aux personnes condamnées pour des délits en relation avec leur profession l'exercice de cette profession? — Quelles seraient les modalités de l'interdiction? — De quelle manière pourrait-on assurer l'efficacité de l'interdiction? — Rapport. Congrès pénal et pénitentiaire international de Berlin 1935, Travaux préparatoires, Troisième section, deuxième question. — Actes du Congrès pénal et pénitentiaire international de Berlin, Bern 1935, vol. IV., 107—114; prim. tudi vol. I^a, 342.
- O pravnom položaju neporočenih življenskih drugov. — SP L., 1936, 153—173.
- O proterivanju i konfinaciji u kaznenom pravu. — Arhiv L., 1936, 5—18.
- Budući zakon o istupima. — Policija 1936, 577—583.
- Die strafrechtliche Bekämpfung des Kommunismus im Königreiche Jugoslawien. — Zschr. d. Akademie f. deutsches Recht, 3. Jg., 1936, 562—566.
- Smernice za kaznovanje izvršitve porok med osebami, katerim brak po zakonitih predpisih ni dovoljen. — SP 1937, 66—84.
- Pitanje analogije u kriv. pravu pred stalnim sudom za medunarodno pravo u Haagu. — Mjes. 1936, 540—545.
- Odnosi med glavnimi in stranskimi kaz. zakoni. — ZZR XIII., 1937, 1—53.
- Smrt in njen pravni pomen v jugoslov. kaz. zakonodaji. — »Pocta k 60. narozeninám dr. A. Miloty«, (Praga) 1937, 24.
- O potrebi reformiranja zakona o suzbijanju zloupotrebe u službenoj dužnosti. — Mjes. 1937, 287—301.
- Privatni učesnik u ranijem i sadašnjem zakoniku o sud. kriv. postupku. — Arhiv LI., 1937, 497—503.
- M. Dolenc in A. Maklecov, Zakon o sodnem kazenskom postopanju. — »Pravnikove« Zbirke zakonov zv. I., 1938, 398 str.
- K vprašanju oporečenosti in neoporečenosti pogojno obsojenih oseb. — SP 1938, 17—21.
- Industrijska spijunaža u našem zakonodavstvu. — Arhiv LIII., 1938, 193—198.
- Načelno odredjenje pojma »početak sud. kriv. postupka«. — Arhiv LIV., 1938, 292—303.
- Uslovna osuda i rehabilitacija. — Pravosudje 1938, 61—67.
- Uloga sudije u borbi protiv kriminaliteta i njegova kriminološka priprema. — Pravosudje 1938, 551—556.
- O kažnjavanju protivpravnog prisvajanja divljači. — Policija 1938, 864—871.
- Kazenskopravno dokazovanje resničnosti. — SP 1939, 119—132, 177—192.
- Novi kazenskopravni predpisi o pobijanju draginje in brezvestne špekulacije. — SP 1939, 274—285.

- Vrednotenje dokazov v sod. kaz. postopanju. — ZZR XV., 1939, 36—77.
- Boža Marković — pokretač institucije uslovne osude. — Arhiv. LV., 1939, 391—398.
- O pravih granicah sudske vlasti u krivičnim stvarima. — Mjes. 1939, 433—439.
- Obsodba zaradi krivega pričevanja ali krive prišege kot zapreka za nadaljnje zaprisezanje obsojene osebe. — SP 1940, 183—192.
- O kaznivosti in nekažnivosti nasnove. — SP 1941, 49—56.
- Mnogotni zločini v kaz. zakoniku kraljevine Jugoslavije. — »Razprave« Pravnega razreda akad. znanosti v Ljubljani 1941, 48—100.
- Načelna raziskavanja o podnetu, nasnovi, pomoči in podpomoči po kazenskem zakoniku kraljevine Jugoslavije. — ZZR XVII., 1941, 1—29.
- ## II. Književna poročila.
- Högel H.: Die Einteilung der Verbrecher in Klassen. — SP 1908, 308.
- Michel O.: Ein Beitrag z. Aussagepsychologie. — SP 1909, 157.
- Gmelin J. G.: Zur Psychologie der Aussage. — SP 1909, 309.
- Amschl Alfred: Sichernde Maßnahmen nach dem deutschen und österr. Strafgesetzentwurf. — SP 1910, 158.
- Amschl Alfred: Beiträge zur Anwendung des Strafverfahrens. II. Teil. — SP 1910, 255—256.
- Gleispach W.: Der österr. Strafgesetzentwurf und das Schuldproblem. — SP 1911, 318.
- Gleispach W.: Der österr. Strafgesetzentwurf und das Schuldproblem. — NotZ 1911, 233.
- Amschl Alfred: Beiträge zur Anwendung des Strafverfahrens II. Teil. — NotZ 1912, 145.
- Sommer: Vergleich der deutschen und österr. Strafgesetzbücher sowie der Vorentwürfe vom psychiatrischen Standpunkte. — SP 1912, 188.
- Stöhr Adolf: Psychologie der Aussage. — SP 1912, 249.
- Amschl Alfred: Zur Anwendung des Strafverfahrens. — Archiv für Rechts- u. Wirtschaftsphilosophie 1912, 469—483.
- Vorträge über d. Vorentwurf zu einem österr. Strafgesetzbuch, gehalten in d. österr. krimin. Vereinigung. — SP 1913, 24, 25.
- Lohsing E.: Österr. Strafprozessrecht; Rulf-Graf Gleispach: Der österr. Strafprozess. — SP 1913, 381—382.
- Junk E.: Das Verbrechen im Kriege. — SP 1920, 307.
- Robida Iv.: Psihične motnje na alkoholski podlagi s posebnim ozikom na forum. — SP 1921, 74 in SN 31. marca 1921.
- Šilović Jos.: Kazneno pravo. — SP 1921, 76.
- Čubinski Mih. P.: Problem izjednačenja prava u ujedinjenom kraljestvu SHS i osnovne odredbe srpskog kaz. zakonika. — SP 1921, 180.
- Polzer Wilhelm: Praktischer Leitfaden für kriminalist. Tatbestandnahmen. — SP 1922, 101.
- Politeo Ivo: Politički delikt. — SP 1922, 320.
- Altmann Ludwig - Ehrenreich Max L.: Einführung in das österr. Strafrecht. — SP 1924, 90.
- Popper-Linkäus Josef: Philosophie d. Strafrechtes. — SP 1924, 243.
- Kautzky Karl: Der Kampf gegen den Geburtenrückgang. — SP 1925, 41.
- Amschl Alfred: Aus den Werkstätten des Strafrechtes. — SP 1925, 89.
- Hellwig Albert: Okkultismus und Strafrechtslehre. — SP 1925, 90.
- Čubinski Mih.: Nove sudske reforme. — SP 1925, 137.
- Péritch I. M.: L'Unification de la Législation Pénale dans le Royaume des S., C. et Sl. — SP 1925, 185.
- Finger Ernst: Die Geschlechtskrankheiten als Staatsgefahr und die Wege zu ihrer Bekämpfung. — SP 1925, 186.

- Heimberger Josef: Vom Strafrecht der deutschen Nachkriegszeit. — SP 1925, 187.
- Čubinski Mih. Opšta karakteristika novih škola u krivičnom pravu. — SP 1925, 261.
- Wulffen Erich: Kunst u. Verbrechen. — SP 1926, 98.
- Lönne Friedrich: Das Problem der Fruchtabtreibung vom medizinischen, juristischen u. national-ökonomischen Standpunkt. — Dettling Jos: Gerichtlich-medizinische Beiträge zur Frage des artificiellen Abortus. — Marcuse Jul.: Die Fruchtabtreibung in Gesetzgebung u. ärztlichem Handeln. — SP 1926, 174.
- Dannenberg Herbert: Liberalismus u. Strafrecht im 19. Jahrhundert etc. — SP 1926, 176.
- Pollitz Paul: Die Psychologie des Verbrechers. — SP 1926, 177.
- Robida Ivan: Justificirani Josip Hotko. — SP 1926, 257.
- Maklecov A.: Das Recht Sowjetrusslands VI. Das Strafrecht. — SP 1926, 258.
- Gerland Heinrich: Die Entstehung der Strafe. — SP 1926, 178.
- Köfler Maximilian: Selbstmord und Tötung auf Verlangen. — SP 1926, 302.
- Marković Čeda: Zabrana ili sloboda voljnog pobačaja. — SP 1926, 173.
- Marković Čeda: Zabrana ili sloboda voljnog pobačaja. — Zshr. f. Ostrecht I., 1927, 310.
- Živanović Toma: O uvredi i kleveti. 1927. — Zshr. f. Ostrecht I., 1927, 876.
- Dve, tri o zločinih zoper čast. — (Živanović Toma: O uvredi i kleveti.) — SP 1927, 225—230.
- Muha Miroslav: Zakon o štampi; Hönigsberg Lavoslav: Zakon o štampi. 1926. — Zshr. f. Ostrecht I., 1927, 147.
- Muha Miroslav: Zakon o štampi; Hönigsberg Lavoslav: Zakon o štampi. — SP 1927, 39.
- Graf zu Dohna Alex.: Recht u. Irrtum. — SP 1927, 86.
- Stern William: Jugendliche Zeugen in Sittlichkeitsprozessen. — SP 1927, 86.
- Halle Felix: Anklage gegen Justiz u. Polizei. — SP 1927, 89.
- Altman Ludwig: Die Fruchtabtreibung. — SP 1927, 177.
- Lenz Adolf: Grundriß der Kriminalbiologie. — SP 1927, 179.
- Sperber Hugo: Die Lüge im Strafrecht. — SP 1927, 180.
- Allsberg Max: Der Prozeß des Socrates im Lichte moderner Jurisprudenz u. Psychologie. — SP 1927, 185.
- Čubinski M.: Etika i krivično pravosudje. — SP 1927, 186.
- Daniel Gerhard: Gefährlichkeit u. Strafmaß im Sinne der positiven Kriminalistenschule. — SP 1927, 237.
- Marković B.: Udžbenik srpskog krivičnog postupka. — SP 1927, 275.
- Marković B.: Udžbenik srpskog krivičnog postupka s obzirom na projekat kriv. postupka za kraljevinu SHS 1926. — Zshr. f. Ostrecht I., 1927, 1040.
- Steger H.: Die Verteidigung im österr. Strafverfahren. — SP 1927, 283.
- Friedmann Fritz: Die Kunst der Verteidigung und der forensischen Rede. — SP 1927, 283.
- Meltzer Ewald: Das Problem der Abkürzung »lebensunwerten« Lebens. — SP 1927, 284.
- Perić J.: Rapport sur la protection légale des non coupables 1927. — Zshr. f. Ostrecht I., 1927, 1039.
- Péritch J.: Rapport sur la Protection légale des non coupables. — SP 1928, 178.
- Mezger Edm.: Persönlichkeit und strafrechtl. Zurechnung. — SP 1928, 43.
- Politeo Iv.: Sa braniteljske govornice. — SP 1928, 86, 87.
- Frank Stanko: Osnovi prava o štampi. — SP 1928, 71—75.
- Frank Stanko: Osnovi prava o štampi. — Zshr. f. Ostrecht II., 1928, 1279.
- Jelić Ilija: O brakolomstvu s teorijskog i praktičnog gledišta. — SP 1928, 177, 178.
- Jelić M. Ilija: O brakolomstvu s teoriskog i praktičkog gledišta. — Zshr. f. Ostrecht II., 1928, 880.

- Schaffstein Fried.: Die Behandlung der Schuldarten im ausländ, Strafrecht seit 1908. — SP 1928, 183.
- Roth E. V.: Die materiellrechtliche und prozessuale Bedeutung des Indiskretionsdeliktes. — SP 1928, 87.
- Mayer Josef: Gesetzliche Unfruchtbarmachung Geisteskranker. — SP 1928, 239—240.
- Ivers Hellmuth: Die Hypnose im deutschen Strafrecht. — SP 1928, 141.
1. Krylenko N.: Die Kriminalpolitik der Sowjetmacht; 2. Schirwindt E.: Gefängnisse in der Sowjetunion. SP 1928, 295—287.
- Živanović Toma: Dualitet krivičnih sankcija, kazne i mere bezbednosti. — SP 1928, 290.
- Živanović Toma: Dualitet krivičnih sankcija, kazne i mere bezbednosti. — Zschr. f. Ostrecht III., 1929, 1620.
- Pavlovitch L. Boja: La législation sur la liberté de la presse en Yougoslavie. Etude juridique et politique. — SP 1929, 154.
- Pirkmajer Otmar: Zakon o držanju i nošenju oružja sa odnosnim pravilnicama i zakon o zaštiti javne bezbednosti. — SP 1929, 156.
- Amschl Alfred: Pönologische Betrachtungen. — SP 1929, 160.
- Pekić Petar: Razprava o smrtnoj kazni. — SP 1929, 161.
- Wolf E.: Verbrechen aus Überzeugung. — SP 1929, 238.
- Frank St.: Saradjivanje suca i psihiatra u utvrđivanju smanjene ubrojjivosti. — SP 1929, 294.
- Lazar E.: Probleme der forensischen Jugendpsychiatrie. — SP 1929, 295.
- Honig R.: Strafloze Vor- und Nachtat. — SP 1929, 296.
- Loeber A.: Das Wesen des Massenverbrechens. — SP 1929, 297.
- Thümel W.: Der Religionsschutz durch das Strafrecht, § 166 des Str. Z. B. — Das neue Strafgesetzbuch u. die Religionsvergehen. — SP 1929, 301.
- Plaut Paul: Die Zeugenaussagen jugendlicher Psychopathen. Ihre forensische Bedeutung. — SP 1929, 347.
- Zimmerl L.: Zur Lehre vom Tatbestand. — SP 1929, 348.
- Gürtler L.: Der Freispruch Pöffel. — SP 1929, 350.
- Höpler-Lelewer: Rechtsfälle aus d. Strafrecht u. d. Strafprozessrecht. — SP 1929, 350.
- Weber Hellmuth: Grundzüge des tschechoslow. Strafrechtes. 1929. — Zentr. Bl. f. d. jur. Praxis 1929, 860—862.
- Weber Hellmuth: Grundriss des tschechoslowakischen Strafrechtes. — SP 1930, 103.
- Buerschaper Hans: Soziale Strafrechtspflege, Juristische, psychologische und soziologische Probleme der Strafzumessung u. des Strafvollzuges. — SP 1930, 197.
- Haferland Fritz: Die strafrechtliche Verantwortlichkeit des Verteidigers. — SP 1930, 198.
- Köhler Aug.: Strafrechtliche Bestimmungen grundlegender Art in neueren Entwürfen und Gesetzen. — SP 1930, 199.
- Mladić Anton: Zakon o tisku z dne 6 avgusta 1929. s spremembami in dopolnitvami do 1. marca 1930. — SP 1930, 245.
- Tomašić Dinko: Kriminalni pobačaj sa gledišta sociologije i kriminalne politike. — SP 1930, 292.
- Swoboda Ernst: Kommentar z. Pressgesetz und zur Strafgesetznovelle samt den übrigen einschlägigen Vorschriften. — SP 1930, 297.
- Balen Josip i Sagadin Stevan: Šumarski zakoni i propisi: I. Zakon o šumama. — SP 1931, 124.
- Maklecov Aleksander: 1. Das neue jugoslawische Jugendstrafrecht, 2. Psihoanaliza in kazensko pravo, 3. Ehe und Familie in Sowjetrussland. — SP 1931, 219.
- Drost Heinrich: Das Ermessen des Strafrichters. Zugleich ein Beitrag zu dem allgemeinen Problem Gesetz und Richteramt. — SP 1931, 221.
- Dahm Georg: Die Zunahme der Richtermacht im modernen Strafrecht. — SP 1931, 223.
- Jovanović Stojan: Potsetnik za primenu sud. kriv. postupka. — SP 1931, 343.

- Čulinović F.: O slobodi volje. — SP 1931, 46.
- Schmidt Eugen: Das Verbrechen als Ausdrucksform sozialer Entmutigung. — SP 1932, 66.
- Booss-Rosenthal Thea: Deliktswille und Handlungswille im Strafrecht. — SP 1932, 69.
- Milošević Sr. Ć.: Zakonik o sud. kriv. postupku. — SP 1932, 120.
- Halle Felix: Geschlechtsleben und Strafrecht. — SP 1932, 127.
- Pajnić Eduardo: La reforma e l'unificazione del diritto penale in Jugoslavia. — SP 1932, 130.
- Frank Stanko: Zakon o izmenama i dopunama u sud. kriv. postupku od 9. oktobra 1931. — SP 1932, 183.
- Šilović Josip: Trgovina bijelim rob-ljem. — SP 1932, 191.
- Bettiol Giuseppe: L'efficacia della consuetudine nel diritto penale. — SP 1932, 246.
- Wolf Erik: Vom Wesen des Täters. — SP 1932, 305.
- Kadečka Ferdinand: Das österreichische Pressrecht. — SP 1933, 34.
- Hoche A. E.: Das Rechtsgefühl in Justiz und Politik. — SP 1933, 35.
- Schnek Friedrich: Zur Neuordnung des Strafverfahrens in Österreich. — SP 1933, 40.
- Mirička August: Trestni právo procesni. — SP 1933, 38.
- Peters Karl: Die kriminalpolitische Stellung des Strafrichters bei der Bestimmung der Strafrechtsfolgen. — SP 1933, 93.
- Hönigsberg Lavoslav: Komentar štamparskog prava. — SP 1933, 145.
- Wronsky Siddy u. Kornfeld Arthur: Sozialtherapie und Psychotherapie in den Methoden der Fürsorge. — SP 1933, 153.
- C. Picone-Chiodo: Qu'est ce qu'un Criminel? Comment assurer la défense sociale. — SP 1933, 154.
- Subotić M. Dušan: Šest osnovnih problema kriv. prava. — SP 1933, 197.
- Loewenfeld Philipp: Das Strafrecht als politische Waffe. — SP 1933, 203.
- Lindemann Curt: Gibt es ein eigenes Wirtschaftsstrafrecht? — SP 1933, 203.
- Zingg Ernst: Schuld und Sühne im Strafrecht. — SP 1933, 249.
- Čubinski P. Mih.: Naučni i praktički komentar zakonika o sud. kriv. postupku. — SP 1933, 292.
- Peić Dušan: Praktična primena novog kriv. zakonika i zakonika o sud. kriv. postupku u sudovima na području beogradske kasacije. — SP 1933, 294.
- Reik Theodor: Der unbekannte Mörder. Von der Tat zum Täter. Wien 1932. — SP 1934, 43.
1. Sauer Wilhelm: Wendung zum nationalen Strafrecht. — 2. Wolf Erik: Krisis u. Neubau der Strafrechtsreform. — SP 1934, 83.
- Hrabanek Jan - dr. Milota Albert: Nové československé právo tiskové. SP 1934, 84.
- Von Hentig Hans: Eugenik und Kriminalwissenschaft. — SP 1934, 85.
- Hönigsberg Lav: Kriv. postupak o pravnim lekovima. — SP 1934, 150.
- Dahm Georg und Schaffstein Friedrich: Liberales oder autoritäres Strafrecht? — SP 1934, 151.
- Mirička August: Trestni právo hmotné. Část obecná i zvláštní. — SP 1934, 223.
- Gerland Heinrich: Der Rechtsschutz gegen politische Unehrllichkeit. — SP 1934, 228.
- Schaffstein Friedrich: Die Nichtzumutbarkeit als allgem. übergesetzlicher Schuldanschlussungsgrund. — SP 1934, 228.
- Frank Stanko: Kazneno pravo, II. Posebni dio; 1. svezak: Osnovi diobe posebnog dijela i zločin protiv života i tijela. — SP 1934, 305.
- Flandrak Fritz: Die Praesumptionen im Strafrecht. — SP 1934, 308.
- Milota Albert: Reforma trestního zákona v Československu. Bratislava 1934. — SP 1935, 50.
- Čulinović Ferdo: Žena u našem kriv. pravu. — SP 1933, 53.
- Flandrak Fritz: Die Auswirkungen einer individualistischen und uni-

- versalistischen Staatsauffassung auf die Gestaltung des Strafrechts. — SP 1935, 122.
- Von Hentig Hans: Die Strafe. Ursprung, Zweck, Psychologie. — SP 1935, 199.
- Veljović Milivoje R.: Rehabilitacija osudjenika. — SP 1936, 205.
- Knopf Werner: Die Entwicklung d. Religionsvergehen seit Anselm v. Feuerbach. — SP 1936, 305.
- Blagoyévitch O. Vidan: De l'influence du civil au Criminel et du Criminel au civil dans la législation Yougoslave. — SP 1936, 311.
- Frank Stanko: Kazneno pravo, II. pos. dio, II. zv.: Krivična djela protiv lične slobode i sigurnosti te krivična djela protiv časti. — SP 1937, 88.
- Marković Božidar: Udžbenik sud. kriv. postupka, 2. izd. — SP 1937, 134.
- Block Martin: Zigeuner, Ihr Leben und ihre Seele. — SP 1938, 94.
- Sauerlandt Max: Zur Wandlung des Zumutbarkeitsbegriffes im Strafrecht. — SP 1938, 146.
- Zirpins Walter: Kriminalistische Buchprüfung. — SP 1938, 148.
- Browe Peter S. I.: Zur Geschichte der Entmannung. — SP 1938, 225.
- Ilić Mihajlo: Sta treba izmeniti u zakonu o štampi. — SP 1938, 295.
- Klee Hans-Joachim: Die Bestimmung des Umfanges der Beweisaufnahme im Strafverfahren. — SP 1938, 350.
- Timoškin Vladimir: Nužna odbrana. — SP 1939, 257.
- Bayer Vladimir: Problem sudjelovanja nepravdnika u savremenom kaznenom sudovanju. — SP 1940, 226.
- Bayer Vladimir: Problem sudjelovanja nepravdnika u savremenom kaznenom sudovanju. — Zschr. f. osteurop. Recht, NF VI., 1940, 444, 445.
- Čubinski Mihailo: Kriminalna politika. — Zschr. f. osteurop. Recht, NF VI., 1940, 442—444.
- Gruhl Karl-Ernst: Grundfragen d. nationalsozialist. Wirtschaftsstrafrechts. — SP 1941, 86—87.
- ### III. Drobne vesti.
- K praksi protokoliranja v kazenskih rečeh. — SP 1907, 376.
- Glosa k lex Ofner. — SP 1910, 160.
- K preosnovi kriminalne policije. — SP 1911, 285.
- Kdo naj odločuje o prošnjah za spregled ali znižanje kazni v smislu §-a 419 k. z.? — SP 1912, 384.
- K pojmovanju pravnih nasledkov pri obsodbah po §§-ih 460, 461, 463 in 464 kaz. zak. — SP 1912, 160.
- Odvetniški koncipijent, zasebni obtožitelj — obenem pa substitut svojega šefa kot njegovega zastopnika? — SP 1912, 31.
- Nekaj za preiskovalne sodnike. — SP 1913, 288.
- Poročilo o policijski konferenci nemških zveznih držav l. 1912. — SP 1913, 255.
- Kriminalistični zavod na vseučilišču v Gradcu. — SP 1913, 319.
- Selbstverbrennung im religiösen Wahnsinne. — Groß-Archiv 61. zv., 1915, (Kleinere Mitteilungen), 187, 188.
- Boljševiška kazenskopravna zakonodaja. — SP 1922, 108.
- Izenačenje kazenskih zakonov. — SP 1922, 252.
- Borba zoper korupcijo na Poljskem. — SP 1922, 109.
- Analogon k našemu zakonu o zaščiti države v Švici. — SP 1922, 325.
- K problemu o smrtni kazni. — SP 1923, 199.
- Ženska na porotni klopi v Nemčiji. — SP 1923, 251.
- Jetnišnica za mladino v Wittlichu na Nemškem. — SP 1923, 291.
- Predlog zakona o uredjenju sudov. — SP 1924, 52.
- Zakon o zaščiti Čehoslovaške republike. — SP 1924, 97.
- Usmrtitev na zahtevo. — SP 1925, 144.
- K vprašanju preosnove predpisov za izvršitev kazni na prostosti. — SP 1925, 190.
- Steriliziranje hudodelcev. — SP 1925, 266.

- Priprave za novi kazenski zakonik v
 Čehoslovaški republiki. — SP 1926,
 311.
- Ali naj se napravi razlika med spo-
 četjem v zakonu in izven zakona,
 ko se presoja upravičenost odpra-
 ve telesnega ploda, storjene v stan-
 ju skrajne sile? — SP 1927, 190.
- Ali velja še § 393 kaz. zak. — SP
 1928, 48.
- Kazenska justica v gledališču na za-
 tožni klopi. — SP 1929, 175.
- Preiskava krvnih skupin v zakono-
 daji. — SP 1929, 247.
- Zasebne tožbe v kazenskih stvareh
 v Nemčiji — uradno odpravljuje.
 — SP 1931, 356.
- Glasovi zoper psihoanalizo. — SP
 1931, 355.
- Avstrijski zakon zoper nezvestobo.
 — SP 1932, 136.
- Italija odpravila poroto. — SP 1932,
 136.
- Štiristoletnica Carolinae. — SP 1932,
 308.
- Vprašanje porote v Avstriji in na
 Francoskem. — SP 1932, 196.
- Doslejnji historijat zakona o pre-
 krških. — SP 1933, 47.
- Zakonito predpisani izbris obsodb
 glede prekrškov. — SP 1933, 206.
- Delovanje kriminalno - biološkega
 društva. — SP 1934, 158.
- Uporaba analogije v kaz. pravu na
 svetovnem kongresu za kaz. pra-
 vo. — SP 1937, 195.
- Znanstveno delo prvega internac.
 kongresa za kriminologijo v Ri-
 mu (od 3.—8. oktobra 1938). — SP
 1939, 46.
- Vprašanje kvalifikacije neupraviče-
 nega prisvajanja divjačine z lo-
 vom (>krivolovstvo<). — SP 1939,
 46.

B. Pravna zgodovina.

I. Knjige in razprave.

- Dvojce slovenskih fevdskih priseg. —
 ČZN VIII., 1911, 33—36.
- Postanek in pomen inštrukcij za
 krvna sodišča na Štajerskem,
 Kranjskem in Koroškem. — ČZN
 IX., 1912, 98—115.
- Pravosodstvo kostanjeviške opatije
 v letih od 1631—1655. — ČZN XI.,
 1914, 33—67.
- Von der Strafgerichtsbarkeit inner-
 österr. Taidinge im 17. Jhd. —
 Groß-Archiv 60. zv., 1914, 350—359.
- Pravniški razgled po slov. narodnih
 pesmih. — SP 1914, 309—319.
- Pravni izrazi v prevodih vinogorske-
 skega zakona. — ČJKZ II., 1920,
 72—91.
- Pravosodstvo pri novomeškem in-
 korporiranem uradu nemškega vi-
 teškega reda v l. 1721—1772. —
 ZZR I., 1921, 22—100.
- Kolektivna odgovornost za kazniva
 dejanja pa naše narodno pravo. —
 PV III., 1923, 184—191; 206—212.
- Kriminalni proces zoper Jezusa Kri-
 sta v luči novejših pravnozgodov-
 inskih raziskavanj. — Čas 1923,
 398—405.
- Kultura in kazensko pravo v luči
 pravne zgodovine. — PV IV., 1924,
 129—135; 145—150; 164—167.
- Doneski k pojmovanju krivde in
 kazni v poznem srednjem veku. —
 PV IV., 1924, 185—190.
- Pravosodstvo cistercienske opatije v
 Kostanjevici in jezuitske reziden-
 ce v Pleterju od konca 16. do kon-
 ca 18. stol. — ZZR III., 1924, 1—118.
- O streljanju na Slovenskem. — Gru-
 da I., 1924, 115—118, 144—149.
- Dolenjsko vinogradništvo v 18. stol.
 — Gruda I., 1924, 241—249.
- Slovensko ljudstvo na Dolenjskem
 pred dvema, tremi stoletji. — LZ
 1924, 47—52; 111—117; 177—184;
 244—248.
- Naše vinogradništvo v luči pravne
 zgodovine. — Gruda II., 1925, 197—
 200; 225, 226; 261—264; 296—308;
 388—393.
- Dušanov zakonik. Primerjalni pri-
 kaz pravnih razmer po Dušanov-
 vem zakoniku in po istodobnem
 germanskem pravu s posebnim
 ozirom na Slovence. — Ljubljana
 1925, VIII + 214 str.
- Do kedaj so veljale gorske bukve na
 Slovenskem? — ČZN XX., 1925,
 113—119.

- Pravosodstvo klevevske in boštanj-ske graščine od konca 17. do začetka 19. stol. — ZZR V., 1926, 1—95.
- Kmečko dedno nasledstvo za časa veljavnosti gorskih bukev. — ČZN XXII., 1927, 105—148.
- Nova orientacija nemškega znanstvenega sveta glede pravne zgodovine Slovanov. — SP 1928, 219—229.
- Valvasor in slovenska ljudska sodišča. — GMD IX., 1928., 98—106.
- Od kod — vsobenjki? — ČZN XXIII., 1928, 165—175.
- Dotatna pojasnila k vprašanju o poreklu vsobenjkov. — ČZN XXIV., 1929, 90—94.
- Prispevek k zgodovini zelenaštva med Slovenci. — Šišičev zbornik (Zagreb), 1929, 201—210.
- Die niedere Volksgerechtbarkeit unter den Slovenen von Ende des 16. bis Anfang des 19. Jahrhunderts. — Jahrbücher f. Kultur u. Gesch. der Slaven NF V., Heft III., 1929, 299—368.
- Ljudsko pravo pod žuzemperško in soteško gorsko gosposko od konca 16. do začetka 19. stol. — ČZN XXV., 1930, 1—88.
- Kazenska pravda zoper Veroniko Deseniško. — Ljubljana, 1930, 26 str.
- Pravni institut »Klausel des allgemeinen Landschadenbundes« v slovenskih deželah. — ZZR VII., 1930, 32—64.
- Slovenska ljudska sodišča v dobi od 16. do 18. stol. — Rad Jugosl. Akad. znan. i umjetn., 239 zv. 1930, 1—55.
- Slov. Volksgerichte in der Zeit vom 16. bis 18. Jhd. (Auszug aus der im Rad, Bd. 239, S. 1—55 veröffentlichten Abhandlung). — Bulletin international de l'Académie Yougoslave des sciences de Zagreb, livre 4. 1931, 38—52.
- Die Rechtsidee d. Kollektivismus im slov. Volksrechte. — Przewodnik histor.-prawny II., 1931, 93—107.
- Značaj zakonika cara Dušana za našu državu. — Referat. Spom. IV. prav. kongr. Jugosl. (Skoplje) 1931, 29—36.
- Sorodni odmevi črnogorskih pravnih zgodbic in slovenskega običajnega prava. — ČZN XXVII., 1932, 1—35. (Ponatis v: Mičun M. Pavičević, Črnogorsko pravosude i pravno shvaćanje u anegdotalama. Zagreb 1933, str. XIII—XLIII.)
- Pravnoistorijski i kriminalnopolitički pogledi na otmicu. — Pravni Zbornik (Podgorica) I., 1933, 9—25.
- Kazenska sredstva po sodbah slov. ljudskih sodišč. — Przewodnik hist.-prawny IV., 1934, 10—26.
- Osebo- in rodbinskopravna vprašanja v pravosodstvu slovenskih ljudskih sodnikov. — ZZR X., 1934, 1—28.
- Pravna zgodovina za slovensko ozemlje. — Ljubljana 1935, 559 str.
- Kakšne kazni so dajali naši ljudski sodniki? — Vodnikova pratika 1935, 53—59.
- Ljubljanska rokopisna zbirka pravnih obrazcev in predpisov izza tridesetletne vojne. — Kron II., 1935, 24—29; 101—106; 195—199; 285—289.
- Ob stoletnici rojstnega dne Baltazarja Bogišića. — SP 1935, 1—9.
- Ali se je slovensko ljudstvo zavedalo, kaj je bila pravna podlaga za njegovo avtonomno sodstvo? — ČZN XXX., 1936, 83—86.
- Slovenski pregovori in reki pa naše pravo. — Vodnikova pratika 1936, 36—41.
- O poreklu svobodnjakov. — ČZN XXXI., 1936, 116—126.
- Pravne razmere v Brežicah od l. 1585. do l. 1651. — ZZR XII., 1936, 26—67.
- Praznični dnevi slov. ljudskega sodstva. — Vodnikova pratika 1937, 34—39.
- O jezikovnem vprašanju pri sodiščih francoske Ilirije. — ČZN XXXII., 1937, 143—153.
- Pravnozgodov. prikaz dokaznega postopanja pri sodiščih slov. ozemlja s posebnim ozirom na ljudska sodišča. — ZZR XIV., 1938, 35—84.
- Simbolična pravna dejanja in izražanja med Slovenci. — SP 1938, 241—258, 323—336 in poseben od-tis. (Gl. tudi SP 1938, 359—360.)

- O »krvavem penezu« in sorodnih dajatvah. — GMD XX., 1939, 272—283.
- O dednih pravicah vdov pri Južnih Slovanih. — Vodnikova pratika I, 1939, 68—76.
- »Gorske bukve« v izvorniku, prevodih in preredbah. — Pravni spomeniki slov. naroda (Akad. znanosti) I., 1940, 276 str.
- Pravnozgodovinska študija o prisegi pri Slovencih. — ZZR XVI., 1940, 44—86.
- Priseganje oddavnaj do današnjih dni. — Vodnikova pratika 1941, 49—56.
- O pravnih spominih v slovenskih narodnih pesmih. — Vodnikova pratika 1942, 57—66.
- II. Književna poročila.**
- Kaspret A.: O večah. — SP 1908, 28.
- Staničič Alexa: Über den Ursprung der Zadruga. — SP 1908, 381.
- Planer E.: Recht und Richter in den innerösterr. Landen. — SP 1911, 26.
- Planer E.: Recht und Richter in den inneröster. Landen. — Not Z 1911, 15.
- Hauptmann Ludmil: Das Schöffentum auf slov. Boden. — SP 1912, 379.
- Časopis za zgodovino in narodopisje. Letnik I.—X. — SP 1914, 374—375.
- Tagány Karl: Lebende Rechtsgewohnheiten und ihre Sammlung in Ungarn. — SP 1922, 318.
- Ehelfolf - Koschaker: Ein altassyrisches Rechtsbuch. — SP 1923, 196.
- Kadlec Karlo-Taranovski: Prvobitno slov. pravo pre X. veka. — SP 1924, 292.
- Goldmann Emil: Beiträge zur Gesch. des fränkischen Rechts. — SP 1925, 42.
- Marković Čeda: Zakonik Hamurabia. — SP 1926, 42.
- Patzelt Erna: Entstehung und Charakter der Weistümer in Österreich. — SP 1926, 95.
- Kantorowicz Hermann: Aus der Geschichte der Freirechtslehre. — 1926, 175.
- Mal Josip: Uskočke seobe i slovenske pokrajine. — SP 1926, 300.
- Taranovski Fedor: Dušanov zakonik i Dušanovo carstvo. — SP 1927, 86.
- Schmid Heinrich Felix: Die Burgbezirksverfassung bei den slav. Völkern in ihrer Bedeutung f. die Gesch. ihrer Siedlung u. ihrer staatl. Organisation. — SP 1927, 177.
- Čáda Frant: Pečatidla českých měst a obcí v archivu národního muzea v Praze. — SP 1927, 182.
- Taranowski Fedor: Historija prava poludniowo-slowanskiego. — SP 1927, 233.
- Jelić M. Ilija: Krvna osveta i umir u Crnoj gori i severnoj Arbaniji. — SP 1927, 236.
- Solovjev V. Aleksander: Dva priloga proučavanja Dušanove države. — SP 1928, 42, 43.
- Solovjev Al.: Značaj vizantin. prava na Balkanu. — SP 1928, 24—241.
- Solovieff Alex.: Le droit byzantin dans la Codification d'Etienne Douchan. — SP 1928, 286.
- Mell A.: Das steirische Weinbergrecht u. dessen Kodifikation. — SP 1929, 236.
- Mitter Fr. W.: Die Grundlagen d. Gerichtsverfassung u. das Eheding der Zittauer Ratsdörfer vom Beginn des 16. bis zum Ende d. 18. Jhdts. — SP 1929, 302.
- Solovjev A., Zakonodavstvo Stefana Dušana, cara Srba i Grka. — SP 1929, 342.
- Byloff Fr.: Volkskundliches aus Strafprozessen der österr. Alpenländer mit bes. Berücksichtigung d. Zauberei u. Hexenprozesse 1455—1850. — SP 1929, 349.
- Ullmann I. G.: Das Strafrecht der Städte der Mark Meissen, der Oberlausitz, des Pleissner, Oster- u. Vogtlandes während des Mittelalters. — SP 1929, 349.
- Jelić Ilija M.: »Vasojevički zakon od dvanaest točaka.« — SP 1930, 43.
- Kostrenčić Marko: Fides publica (javna vera) u pravnoj historiji Srba i Hrvata do kraja XV. veka. — SP 1930, 246.

- Albertoni Aldo: Diritto bizantino, diritti balcanici, diritto italiano. — SP 1930, 293.
- Kostrenčić Marko: Slobode dalmatinskih gradova po tipu trogirskom. — SP 1931, 122.
- Jelić Ilija M.: Šta znači kamen o vratu? — SP 1931, 123.
- Petrović Radmila: »Vasojevički zakon od dvanaest točaka« gosp. Ilije Jelića. — SP 1931, 124.
- Kos Milko: Studija o Istarskom razvodu. — SP 1931, 220.
- Korošec Viktor: Hethitische Staatsverträge. Ein Beitrag zu ihrer juristischen Wertung. — SP 1931, 286.
- Jelić Ilija: Tragovi gostinske obljube kod našega naroda. Istorijsko-pravna studija. — SP 1931, 287.
- Taranovski Teodor: Istorija srpskog prava u Nemanjičkoj državi, II. deo: Istorija krivičnog prava. — SP 1931, 293.
- Čulinović F.: Dušanov zakonik. — SP 1931, 345.
- Taranovski Teodor: Istorija srpskog prava u Nemanjičkoj državi, I. deo: Istorija državnog prava. — SP 1932, 242.
1. Zarnow Gottfried: Gefesselte Justiz. Politische Bilder aus deutscher Gegenwart. 2. Eike von Repkow: Justizdämmerung. Auftakt zum Dritten Reich. — SP 1932, 304.
- Skwarczyński Paweł: Stanowisko cudzoziemców w dawnym prawie polskiem koronnem. — SP 1932, 359.
- Borowski Stanisław: Sredniowieczny sąd senjorów miasta Gradcu kolo Zagriebia. — SP 1933, 34.
- Taranovski Teodor: Uvod u istoriju slovenskih prava. — SP 1933, 144.
- Koranyi Karol: Die heilige Schrift und das weltliche Recht, vornehmlich im Mittelalter. — SP 1933, 252.
- Dąbkowski Przemysław: Księga alfabetyczna dawnego prawa prywatnego polskiego. — SP 1933, 294.
- Kelemina Jakob: Pravne starine slovenske v filološki luči. Ljubljana 1933. — SP 1934, 82.
- Borowski Stanisław: Materijaly do ćwiczeń seminaryjnych z historii prawodawstw słowiańskich: I. Statuty Cara Duszana z lat 1349 i 1354. Warszawa 1934. — SP 1934, 309.
- Dąbkowski Przemysław: Kronika historyczno-prawna za rok 1933. Lwów 1934. — SP 1934, 310.
- Stanojević Aleksander: Shvatanje našega naroda o pravdi. Beograd 1934. — SP 1935, 132.
- Kos Milko: Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Ljubljana 1936. — SP 1936, 195.
- Waldmann: »Deutsches Recht in Sprichwörtern von Dr. Johann Fried. Eisenhart.« Berlin 1935. — SP 1936, 201.
- Polec Janko: Svobodniki na Kranjskem. Ljubljana 1936. — SP 1937, 91.
- Koranyi Karol: Ze studjów nad międzynarodowemi traktatami w średniowieczu. We Lwowie 1936. — SP 1937, 189.
- Puetzfeld Carl: Deutsche Rechtsymbolik. Berlin 1936. — SP 1937, 190.
- Dąbkowski Przemysław: Księgi sądowe lwowskie w dawnej Polsce. We Lwowie 1937. — SP 1937, 303.
- Čulinović Ferdo: Narodno pravo. Zbornik pravnih misli iz naših narodnih umotvorina. Beograd 1938. — SP 1939, 86.
- Mal Josip: Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen. Ljubljana 1939. — SP 1939, 144.
- Koranyi Karol: Bibliografia historycznoprawna za lata 1926—1936: I. Lwów 1938. — SP 1939, 206.
- Torggler Karl: Stadtrecht und Stadtgericht in Klagenfurt. Beiträge z. Geschichte des Verfassungsrechtes in den oesterreichischen Alpenländern. — SP 1939, 254.
- Urošević Lazar: Pravosudje i pisano pravo u srednjevekovnoj Srbiji u svetlosti današnjeg pisanog prava. — SP 1940, 51.
- Solovjev Aleksander: Predavanja iz Istorije slovenskih prava (narodne pravne istorije s obzirom na istoriju slovenskih prava). Beograd 1939. — SP 1940, 102.

- Kučinić Viktor: Veronika Desenička u svjetlu historije. Zagreb 1939. — SP 1940, 173.
- Funk Wilh.: Alte deutsche Rechtsmale, Sinnbilder und Zeugen deutscher Rechtsgeschichte. — SP 1940, 375.
- Spomenica Dra. Valtazara Bogišića: O 30 godišnjici njegove smrti. — SP 1941, 41.
- Dabinović A.: Hrvatska državna i pravna povijest. — GMD XXII, 1941, 143—148.
- Dabinović Antun: Hrvatska državna i pravna povijest. — SP 1941, 246.
- Solovjev Aleksandar: Bogišićeva zbirka Omiških isprava XVI.—XVII. veka. — SP 1942, 59.

C. Razno.

I. Knjige in razprave.

- More li zastavni dolжник še ne izbrisano hipoteko odstopiti novemu upniku na tistem mestu, kjer je prvotno vpisana? — SP 1901, 173—186.
- Pomen pred dovolitvijo izvršbe potrebnih zasliseb zavezanca ter poizvedb. — SP 1905, 261—295.
- Zastopanje strank v pravnem postopanju po notarjih — disciplinarno kaznivo? — SP 1907, 97—101.
- Gegenstand der Einvernehmung des Verpflichteten nach § 358. EO. — Gerichtshalle, 1907, Nr. 18.
- Večniki, mari sosodniki? — SP 1910, 54—55, 89—90.
- Enotnost zasebnopravnega pravosodja v Avstriji in Nemčiji. — SP 1911, 321—333.
- O podlagah odločbam po nemškem in avstr. c. pr. redu. — SP 1911, 356—361.
- Avstrijski načrt zakona za varstvo stavbnih terjatev. — SP 1912, 112—125, 161—177.
- Volčič Edvard †: — Mjes. 1912, 33—35.
- Der österr. Entwurf eines Gesetzes, betr. die Sicherung der Bauforderungen. — Not Z 1912, št. 33.
- Der österr. Entwurf eines Gesetzes zur Sicherung der Bauforderungen. — Archiv f. Rechts- u. Wirtschaftsphilosophie. 1912, 366—370.
- O pravadah z nezakonskimi roditelji. — SP 1913, 225—238.
- Austrijski nacrt zakona za osiguranje gradjevniht tražbina. — Mjes. 1913, 274—278.
- Jože Razboršek je porotnik. — KMD 1913, 58—63.
- Pravdarska strast — gotova propast. — Slov. Večernice, 68. zv. 1914, 65—83.
- Zmote in prevare. Povest. — KMD 1919, 39—60.
- Pravna pomoč pri sodiščih na zaprosilo okrajnih glavarstev. — SP 1920, 149—153.
- Anton Kaspret † — SP 1920, 311—314.
- Prof. Anton Kaspret † — LZ XL., 1920, 700—704. (Gl. Njiva I., 1921, 158.)
- O odvetniški imuniteti de lege lata et ferenda. — Pravni Pregled 1921, 1—18.
- Spomini bivšega sodnika. — SN 29. avg. 1921. (Tavčarjeva št.)
- Smernice za prevajanje ital. kaz. zakonika. — PV II., 1922, 1—5.
- Ivan Kavčnik † — PV II., 1922, 145—147.
- Ali je naša kraljevina stara ali nova država? — SN 13. in 14. okt. 1922, št. 282 in 283.
- Slovinci i zakonodavstvo. — Nova Evropa, 1923, 69—73.
- Kino! — Prerad 1923, 49—52.
- Država i pravosudje. — Nova Evropa 1924, 259—262.
- L. Lipovec (M. Dolenc): Spodobni ljudje. — Četvero pretiranih komedijic-enodejank z enakim epilogom. — »Splošna knjižnica« Zvezne tisk. in knjig. št. 30—34, 1924, 36+40+48+28+63. str.
- Zakonodavna tehnika. — Referat. Spom. na prvi zbor pravnika (Zagreb 1924) 1925, 51—56.
- Sluhateljstvo 10 semestrov ljubljanske univerze. — Mladina 1925, 23—27.

- O denarnih krizah v preteklih in današnjih časih. — Trgovski List 19., 23., 28., 30. maja; 2., 4., 9., 11., 13., 16. junija 1925, št. 58, 59, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69.
- Valorizacijske razmere na Francoskem. — Trgovski List 30. jun. in 2. jul. 1925, št. 75, 76.
- Valutarne in valorizacijske razmere na Poljskem. — Trgovski List 16., 18., 21., 25. julija 1925, št. 82, 83, 84, 86.
- Valutne razmere Sovjetske Rusije. — Trgovski List 15., 18., 20., 22. avg. 1925, št. 95—98.
- Valorizacijske razmere v češkoslovaški republiki — in mi. — Trgovski List 10., 12., 14., nov. 1925, št. 132, 133, 134.
- Zdražbarji. Kmečka povest iz predvojnne dobe. — Kmetijska Matica 1926, 126 str.
- Načrt zakona o pobijanju nedopustne spekulacije z življenjskimi potrebščinami. — Trgovski List 3., 6. aprila 1926, št. 39, 40.
- Drugi pravniški kongres v Ljubljani. — Čas 1926, 41—44.
- Prisilno poravalno postopanje in naši trgovci. — Trgovski List 11., 13. okt 1927, št. 117, 118.
- Poravalni red v Nemčiji. — Trgovski List 18. okt. 1927, št. 120.
- Dr. Josip Šilović — 70 letnik. — SP 1928, 225—228.
- »Policiji« prilikom 20 godišnjice. — Policija 1933, 1034—1037.
- Dve, tri epizodice doživete v Bratislavi. — Pravni sjezd pravniki státtú slovanškých v Bratislavě, 1933 (1934) 213, 214.
- Spomini na Bratislavo izza slovanškega pravniškega kongresa. — Življenje in Svet 1934, knj. 15, št. 6, 7, 8, 134—137; 157—159; 182—184.
- »Usoda« ljubljanske prisilne delavnice. — Kron. IV., 1937, 72—76.
- II. Književna poročila.**
- Schücking M.: Das Nationalitätenproblem. — SP 1909, 29.
- Erzberger M.: Der Kampf gegen Katholizismus in Österreich. — SP 1909, 188.
- Žmavc I.: Die Gesundung des sozialen Lebens durch die angewandte Wissenschaft. — SP 1909, 187.
- Zitelmann Ernst: Die Vorbildung der Juristen. — SP 1910, 189.
- Hilscher-Winkler: Die rechtliche Stellung der Arztes. — SP 1910, 285—287.
- Nacionalne matrike: (Bernatzik Edmund: Über nationale Matriken.) — SP 1910, 353—358.
- Hedemann J. W.: Die Fortschritte der Zivilrechts im XIX. Jhd. — SP 1911, 62.
- Hanausek G.: Das gesetzliche Erbrecht u. Pflichtteilsrecht des Ehegatten in den Entwürfen einer Novelle zum ABGB. — SP 1911, 219.
- Hanausek G.: Das gesetzliche Erbrecht und Pflichtteilsrecht etc. — NotZ 1911, 54.
- Tolstoi N. L. Über das Recht, Briefwechsel mit einem Juristen. — SP 1911, 283.
- O podlagah odločbam po nem. in avstr. c. p. r. (Bayer Hermann, Entscheidungsgrundlagen im deutschen u. österr. Zivilprozesse). — SP 1911, 356—361.
- Bayer Hermann: Entscheidungsgrundlagen im deutschen u. österr. Zivilprozesse. — Not Z 1911, 369.
- Ott E.: Die in Österr. geplante Beschränkung der Revision mit Rückblicken auf deren Geschieke in Deutschland. — NotZ 1911, 241.
- Smirić E.: Njemačko-tal.-hrvatska ili srpska terminologija. — SP 1912, 155.
- Hanausek G.: Amerikanische Skizzen. — SP 1913, 316—318.
- Skedl A.: Zur Zivilprozessreform. — Archiv f. Rechts- u. Wirtschaftsphilosophie VI., 1913, 546.
- Hendel M.: Rechtsschutz gegen abgeirrte Zwangsvollstreckungsakte nach dem österr. und deutschen Rechte. — SP 1914, 221—222.
- Lehfeldt Bernhard: Österr. u. reichsdeutscher Zivilprozeß. — SP 1915, 28.
- Protić Stojan: Vladni predlog ustave. — SP 1921, 76.
- »Pravni Pregled« (Beograd 1921). — SP 1921, 178.

- Goršič France: Socialna zaščita de-
ce i mladine. — SP 1922, 244 in
SN 11. jun. 1922.
- Pitamie Leonid: I. Plato, Aristoteles
u. die reine Rechtstheorie. II. Die
Verfassung des Königreiches der
S. K. u. Sl. — SP 1922, 244.
- Kušej Rado: Verska anketa u Beo-
gradu in njeni zaključci. — SN
4. marca 1922.
- Perić Živojin: Glavne karakterne
crte ustava SHS od 28. juna 1921.
— SN 4. okt. 1922.
- Perić Živojin: I. Einheitsstaat oder
Bundesstaat in Jugoslavien? II. L'
unification de la législation civile
en Yougoslavie. III. Die Verein-
heitlichung des Zivilrechts in Ju-
goslavien. — SP 1923, 248.
- Arandjelović Dragutin i Subotić
M. Dušan: Uredba o ubrzavanju
rada kod sudskih i islednih vlasti.
— SP 1923, 39.
- Frank Ludwig: Seelenleben und
Rechtssprechung. — SP 1923, 286.
- Silović Josip: 1. Zaštita djece. 2.
Vanbračna djeca. — SP 1923, 106.
- Zupanić Niko: Bela Srbija. — SP
1923, 196.
- Štebi M. A.: Vzgoja in zaščita obrt-
nega in industrijskega naraščaja.
— SP 1924, 242.
- Erdmann Otto Karl: Die Kunst
Recht zu behalten. — SP 1925, 91.
- Gössl Fran: Misterij duše. — SP
1925, 138.
- Tandler Julius: Ehe und Bevölke-
rungspolitik. — SP 1925, 41.
- Rietzler Erwin: Die Abneigung ge-
gen die Juristen. — SP 1925, 261.
- Bachrach Adolf: Recht, Gesellschaft,
Ehe. — SP 1926, 301.
- Kovačič Fran: Slovenska Štajerska
in Prekmurje. — SP 1926, 170.
- Sprema pravniku za praksu. — Ži-
vot 1927, 6—10.
- Rode Walter: Österreichs fröhliche
Agonie. — SP 1927, 89.
- Čubinski M.: Izjednačenje i refor-
ma zakona u kraljevini SHS. —
SP 1927, 187.
- Pilez Alexander: Okkultismus und
Rechtspflege. — SP 1928, 242, 243.
- Slovenska knjiga o državi. (L. Pita-
mie, Država) — PV VIII. 1928,
36—38.
- Calker Fritz: Wesen und Sinn der
politischen Parteien. — SP 1928,
289.
- Walter Fr.: Geist der Juristen. —
SP 1929, 237.
- Döring W. O.: Psychoanalyse u. In-
dividualpsychologie. — SP 1929,
237.
- Sellheim H.: Die Bestimmung der
Vaterschaft nach dem Gesetz und
v. naturwissenschaftl. Standpunkt.
— SP, 1929, 295.
- Sajovic Rodolfo: Rassegna completa
di legislazione Jugoslava. Anni
1925—1928. — SP 1930, 295.
- Bruns Carl Georg: Grundlagen und
Entwicklung des internationalen
Minderheitsrechtes. Eine Ueber-
sicht. — SP 1930, 48.
- Abraham Hans Fritz: Vom Rechte,
das mit uns geboren. Das Ziel
(Der Weg) Der Meister. — SP
1931, 47.
- Ruff Georg: Das Liebesverhältnis im
bürgerlichen Recht. — SP 1932,
300.
- Žmavc Andrej: Vinski zakon in kle-
tarski vedež. — SP 1932, 254.
- Spektorski E.: Zgodovina socialne
filozofije. Zv. I. Od starega veka
do XIX. stoletja. — SP 1932, 351.
- von Hippel Ernst: Die Krise des
Rechtsgedankens. — SP 1933, 249.
- Sapir Boris: Dostojevsky und Tol-
stoj über Probleme des Rechts.
— SP 1933, 152.
- Lazarević Vasa: Medjunarodna Poli-
cija. Istorija, rad, rezultati. —
SP 1933, 248.
- Spektorski E.: Zgodovina social-
ne filozofije. Zv. II. XIX. sto-
letje in začetek XX. Ljubljana
1933. — SP 1934, 37.
- Vrhovec Kristina: Fran Milčinski —
vzgojnik. Ljubljana 1939. — SP
1940, 106.

III. Drobne vesti.

- Poročila iz »Juristenvereina« v
Gradcu. — SP 1906, 127, 190.
- Iz »Juristenvereina« v Gradcu. —
SP 1907, 31, 159, 190.

- Razpis just. min. od 17. febr. 1852. št. 17.431 — neveljaven? — SP 1907, 192.
- Iz graškega »Juristenvereina«. — SP 1908, 30, 62, 190, 383.
- Iz graškega »Juristenvereina«. — SP 1909, 96.
- Zaslišavanje prič v Ameriki — po konzulatih? — SP 1910, 384.
- Vojaška taksa v konkurznem postopanju. — SP 1910, 288.
- Pristojnost pri adopciji nedoletnih zakonskih otrok. — SP 1910, 288.
- Obseg mandatacije po §-u 111 jur. norme. — SP 1910, 192.
- Za mednarodno menično pravo. — SP 1911, 95.
- Die Jahrhundertfeier des A. B. G. B. — NotZ 1911.
- Dve imunitetni vprašanji. — SP 1912, 254.
- Opombe k objavljanju odločb v našem listu. — SP 1913, 93—96.
- Spadajo podatki dokaznega postopanja v dejanski stan sodbe? — SP 1913, 384.
- Pravoznanstveni stiki držav, nastalih na biv. avstro-ogrskem ozemlju. — SP 1920, 229.
- Kronika juridične fakultete v Ljubljani v letu 1921. — SP 1922, 105.
- Svetosavska temata za leto 1923 na pravni fakulteti v Ljubljani. — SP 1922, 108; 1923, 48; 1924, 100; 1925, 96; 1926, 102; 1927, 48.
- Materinstvo — zakonito odpravljlivo. — SP 1922, 255.
- Ženski privilegium favorabile na Angleškem odpravljen. — SP 1923, 291.
- Kronika juridične fakultete v Ljubljani. — SP 1923, 46, 251.
- Kazni za pijanstvo med starimi Srbi. — Prerod 1924, 5—6.
- Sodstvo v boju proti alkoholu. — Prerod 1924, 11—12.
- Skupni znanstveni izlet beograjskih, zagrebških in ljubljanskih vseučiliških slušateljev. — SP 1925, 143.
- Ali še velja zakon o društvenem pravu z dne 15. nov. 1867 št. 134 drž. zak.? — SP 1926, 182.
- Zakonodajna tehnika v desetem letu obstoja države SHS. — SP 1928, 95, 96.
- Primer prigodne polemike zoper sodstvo. — SP 1934, 238.
- »Pravna slovenščina.« — SP 1936, 48.

D. Bibliografski pregled v številkah.

Število knjig in razprav:	kazenskopravnih	190
	pravnozgodovinskih	55
	raznih	45
	skupaj	290
Število književnih poročil:	kazenskopravnih	154
	pravnozgodovinskih	67
	raznih	56
	skupaj	277
Število drobnih vesti:	kazenskopravnih	38
	raznih	27
	skupaj	65
Skupaj spisov		632

H. Frank Lapajne

Dr. Stanko Lapajne.

Po hudi bolezni je dne 15. novembra 1941 umrl v Ljubljani dr. Stanko Lapajne, redni profesor državlanskega in mednarodnega zasebnega prava.

Stanko Lapajne se je rodil dne 11. julija 1878 v Ljutomeru kot sin Ivana Lapajmeta, pedagoškega, zgodovinskega in gospodarskega pisatelja. Svojo mladost je preživel v Krškem, kjer je bil njegov oče ravnatelj meščanske šole; tam je dokončal ljudsko šolo in prvi razred meščanske šole, nato prestopil v drugi razred gimnazije v Ljubljani in maturiral (1896) z odliko. Pravo je študiral v Gradcu (1896—1898), nato v Pragi, najprej na nemški, nato na češki univerzi. Na tej univerzi je opravil izpite in rigorozne, vse z odliko. Iz dobe študija se je spominjal posebno Rande («Dve reminiscenci na Rando», Slovenski Pravniki, 1934, 221); presenetljiva podobnost obeh mož morda ni slučaj. Po končanih študijah je stopil v prakso pri okrožnem sodišču v Gorici in postal avskultant. V sodni službi ni ostal; odločil se je za odvetništvo in služboval kot odvetniški kandidat v Novem mestu, Ptujju in na Dunaju, tu v pisarni dr. Kozića.

O njem piše: »Kot pravnik je bil tako izboren, da ga je zagrebška pravna fakulteta želela pridobiti za svojo učno moč«. »Vesetje do strokovnejše izobrazbe v mednarodnem pravu sem dobil v odvetniški pisarni na Dunaju, kjer je bil moj šef juriskonzult ruskega poslaništva in konzulata, in sem mu veliko pomagal pri teh agendah,« poroča sam. V letih 1905 in 1906 je obiskoval predavanja Strisowerja in se kot izredni slušatelj zanimal za mednarodno zasebno in kazensko pravo ter za pravno filozofijo. Mimogrede je obiskoval tudi visoko trgovsko šolo v Lipskem in specialne kurze za juriste na dunajski eksportni akademiji; tam je položil tudi izpit iz pomorskega prava. Na priporočilo slovenskega vseučiliškega odseka je dobil l. 1907. potovalno ustanovo naučnega ministrstva, da se usposobi za učno moč na bodoči slovenski univerzi. Odločil se je za Pariz, za študij mednarodnega in kazenskega prava. Tako je v zimskem semestru 1907-8 obiskoval predavanja na

Sorboni (Renault, Lainé, Darras, Rey). Priložnost za študij je izkoristil z njemu lastno marljivostjo. Dokaz resnega dela je njegov tretji objavljeni spis »Prvi dogovor haagske konvencije...« (Slovenski Pravniki, 1910, 161). V Parizu se je seznanil z Bogiščem. Sam poroča, da je »užival čast in srečo, bivati v družbi tega doslej neprekosnega jugoslovanskega pravnikarja« (»Osebni spomini na Baltazarja Bogišča ob njegovi stoletnici rojstva«, Slovenski Pravniki, 1935, 61). V začetku leta 1908. je moral »nenadoma svoje pariške študije pretrgati, ker je umrl moj dunajski šef in sta me vdova in pisarniško osebje prosili, naj prevzamem osirotelo pisarno«. Oprijel se je odvetništva in dosegel redek sloves. »Njegovi nastopi pred upravnim in vrhovnim in kasacijskim sodiščem na Dunaju so zbujali občo pozornost in odkrito priznanje. Malodane vsako njegovo zastopanje praktičnega primera pred najvišjo instanco je bilo hkratu teoretično duhovito izcizelirana in prepričevalno utemeljena študija.« Poleg svojega poklicnega dela se je kot blagajnik »Podpornega društva za slovenske visokošolce na Dunaju« toplo zavzemal za naše dunajske dijake. Od Dunaja se je poslovil o božiču l. 1917., ko so ga izredni dogodki napotili v domovino. Naselil se je kot odvetnik v Krškem. Iz njegove obsežne prakse omenim samo slovito pravdo zoper Južno železnico zaradi nesreče pri Sevnici l. 1919. (prim. Pravni Vestnik 1927, 147).

Z ustanovitvijo univerze v Ljubljani se mu je odprla pot, na katero se je pripravljaj. Jeseni l. 1919. je prosil za pripustitev k habilitaciji za mednarodno zasebno in kazensko pravo. Fakultetni svet je prošnji ugodil in mu podelil učni nalog. Ta odločitev ga je iskreno veselila; sporočil je: »...stavim ves svoj čas in vse svoje moči vseučilišču na razpolago.« Prijavil je svoje dveurno predavanje »Mednarodno zasebno in kazensko pravo s posebnim ozirom na medpokrajinsko pravo kraljestva SHS« in začel predavati aprila 1920. Jeseni istega leta je bil izvoljen in imenovan za rednega univerzitetnega profesorja za meddržavno zasebno in kazensko pravo in za obče državljansko pravo. Odslej se je dve desetletji, polni neumornega dela, ves posvetil znanosti in vzgoji.

Njegovo znanstveno delo obsega dve področji: državljansko pravo in mednarodno zasebno pravo.

Na področju državlanskega prava si je izbiral za predmet svojih razprav sporne probleme in jim iskal samonikle rešitve. Posebno so ga zanimali problemi civilnega neprava. Kadar ga »povzroči pravni subjekt z ravnanjem zoper lastno pogodbeno obveznost«, gre za pogodbeno nezvestobo. Obdelal jo je v obsežni razpravi »Pogodbena nezvestoba« (Slovenski Pravniki, 1931, 164) in v njej dal »sistematičen pregled sankcij, ki ga pogrešam doslej v slovstvu«. Izza vrst pogodbene nezvestobe, ki »nastane ob vsaki razliki med dejanskim stanjem, pričakovanem po pogodbeni obljudi, in med resnično nastalim«, analizira obče in posebne sankcije: spolnitveni zahtevek, odstopno upravičenje in odškodninski zahtevek, poleg njih pa še posebne sankcije za primer zamudne in hibne spolnitve. V razpravi »Reparacije civilnega prava« (Slovenski Pravniki, 1927, 14, posnetek »Zivilrechtsreparationen«, Prager Jur. Ztschr., 1928, 19) je obdelal tiste primere civilnega neprava, ki so zbrani pod označbo obveznosti *ex variis causarum figuris*. Med vsemi temi obligacijami je »neko tesno, še neodkrito sorodstvo, iz katerega se razlagajo bistveno enake norme zanje«, namreč norme, ki se »zelo približujejo onim, ki veljajo za deliktne obligacije«. Pri iskanju te skupne narave izhaja iz dvojnosti pravne sfere vsakega pravnega subjekta: obstojita dve sferi, ena, ki jo »obvladuje pravni subjekt s svojo voljo (s svojimi pravnimi posli), in druga, ki jo obvladuje zakonodavec s svojo avtoriteto, prezirajoč voljo pravnega subjekta«. V pravni sferi, ki je »prepuščena v eksploatiranje pravnemu subjektu, morejo nastati imovinske premembe, zlasti okrnitve zgolj z voljo pravnega subjekta in po vsebini te volje. Vse, kar bi se na tem, recimo, avtonomnem pravnem področju pripetilo brez volje pravnega subjekta ali z njegovimi vicioznimi posli, bi bilo nepravno, bi bila dejanska, ne hkrati pravna prememba v njegovi pravni sferi. Ker pa izhaja iz bistva vsake pravno urejene države, da trpi v svojih mejah le pravni, ne zgolj dejanski promet, zato mora biti podan remedij zoper vsako dejansko, ne hkrati pravno spremembo v avtonomnih pravnih sferah državljanov. Ta remedij je po preprosti logiki restitucija *statusa quo ante*«. Obligacije *ex variis causarum figuris* ravno »streme in dosežejo... odpravo kvarne dejanske, ne hkrati pravne premembe v njih pravnih sferah«. Zato imenuje te obligacije restitucijske, in sicer v razliko od drugih (na pr. stvarnopravnih) reparacijske. Tako se izkažejo trije izvori obli-

gacij: poslovni, deliktni in reparacijski. Na osnovi take zamisli karakterizira skupne znake reparacij (namreč poškodbo, dejanje ali dogodek, ki jo povzroči, vzročno zvezo ter pomanjkanje privolitve, včasih tudi okoriščenje) ter analizira s tega stališča reparacije veljavnega prava: izpodbijalne, kondikijske, jamčevalne, gestijske, regresne, verzijske, impenzne itd. S problemom reparacij se je bavil že preje, ko je obdelal eno vrsto reparacij v razpravi »Današnje kondikcije« (Zbornik, V., 333, posnetek »Die heutigen Konditionen«, Prager Jur. Ztschr., 1926, 132). Ta »zagonetni obligacijski zahtevek« nastaja »ob spolnjevanju obveznosti radi tega, ker manjka spolnitveni pogodbi eden ali več zakonitih elementov«. Svojo rešitev gradi na nazoru, da je spolnitev pogodbe dvostransko opravilo, namreč spolnitvena pogodba. »S tem je kondikijski problem skoro rešen: činitev je pogodba, in činitvena causa je njena vsebina. Te dve tezi tvorite osnovo.« Kondikijski zahtevek nastane, če »vsebina spolnitvene pogodbe fizično ni možna ali pravno ni dopustna«, a se je spolnitev navzlic temu opravila. V tem primeru »postane ta spolnitev nična radi pomanjkanja enega glavnih elementov za veljavnost pogodbe«, ker »če causa ni podana ali ni brez vicija, tudi spolnitev ni veljavna«. Tako je kondikcija »podana zgolj kot korektiv ničnih spolnitev«. Še enkrat se je vrnil k reparacijam v svoji razpravi »Regresni zahtevki našega državljankega prava« (Zbornik, IX., 98). V njej dokazuje za regresne zahtevke, ki »nastajajo plačniku materialno tujih dolgov proti liberiranim dolžnikom na nadoknadenje plačilnih sredstev«, njih originarno, namreč reparacijsko naravo. Regresni zahtevki nastanejo s plačilom materialno tujega dolga; »čim je tak tuj dolg plačan, ugasne plačanemu dolgu ustrezajoča terjatev, ki po svoji ugasnitvi ne more biti več predmet prenašanja«. Zato »nastane regres ex lege, kakor vsakemu drugemu odškodninskemu upravičencu«.

Ta raziskovanja so ga navedla na problem kavzalnosti. V svoji razpravi »Teorija adekvatne kavzalnosti« (Pravni Vestnik, 1926, 1) opozarja na to, da je odločilna le tista kavzalnost, ki jo uzakoni norma, ker »ne more nobena teorija kavzalnosti, tudi ne ona o adekvatnosti efekta, postulirati zase, da bode uporabljena pri razlagi zakonov. Uporabljiva je temveč tista kavzalnost, iz katere izhaja zakonodajalec, katero je on sprejel v zakonsko določbo (zakonska kavzalnost)«. Teorija adekvatne kav-

zalnosti ostane »neizmerne vrednosti za jurisprudenco«, ker je uporabna tam, kjer »se od zakonodajalca uzakonjena kavzalnost ne da izslediti«. Istemu problemu je posvetil tudi razpravo »Spori v pogledu vzročne zveze« (Zbornik, XI., 133). V njej usvaja Ehrenzweigov nazor o juristični vzročni zvezi, da služi »kot kriterij za razlikovanje od naravne vzročne zveze relativnost protipravnosti delinkventovega dejanja v nasprotju k njeni abstraktnosti«; delinkvent je »moral kršiti s svojim dejanjem pravno normo, statuirano od zakonodavca za odvrnitev baš take škode, kakršna je nastala... Za odgovarjanje za škodo ne zadostuje naravna, ampak je treba juristične vzročne zveze... Potreba jurističnosti vzročne zveze prihaja v definiciji do izraza že v predpostavki protipravnosti dejanja. Čim je delinkventovo dejanje protipravno, preneha biti že s tem zgolj naravni pogoj škode ter postane njen vzrok«. Vse te zamisli je formuliral de lege ferenda v svojem »Načrtu odškodninsko-pravnih določb za jugoslovanski državljanski zakonik« (Zbornik, XIV., 256, tudi »Entwurf eines Schadenersatzrechtes für das jugosl. Bürg. Gesetzbuch«, Ztschr. f. osteurop. Recht, 1938, 176).

Na področju državlanskega prava so zbudili njegovo pozornost tudi problemi zastaranja. V razpravi »Spori o osnovnih pojmih zastaranja« (Zbornik; VII., 103) piše: »Po mojem prepričanju je zastaranje... tista vrsta ugašanja, ki jo povzroči poškodba pravice, in ki se dovrši radi opuščene reakcije zoper poškodbo. Poškodba pravice bi torej bila izhodišče zastaranja, pasivnost poškodovanega upravičenca njegov osnovni razlog... Ob dosti širokem razumevanju pojma poškodbe nimamo več povodov, ampak en sam povod za zastaranje in eno samo vrsto zastaranja. Tak povod tvori sleherna razlika, ki se pokaže med dejanski nastopajočim in po vsebini pravice pričakovanim stanjem stvari. A tako razliko more povzročiti dvojne vrste ravnanje: ravnanje druge osebe (kršitev) in ravnanje upravičenca samega (samopoškodba)«. Tako se pokaže zastaranje kot »legitimiranje in perpetuiranje stanja poškodovane pravice radi opuščene reakcije zoper poškodbo v zakoniti (zastaralni) dobi«. S tega stališča rešuje vprašanje o predmetih zastaranja v tem smislu, da so »vse pravice dostopne i kršitvi i samopoškodbi. Niso pa podvržene vse zastaranju ob obeh načinih poškodbe«. V tem oziru razlikuje med pravicami na očuvanje ter med pravicami na premembo obstoječega stanja. V duhu tega pojmo-

vanja je prispeval kot pripravo za bratislavski kongres pravno primerjalno študijo »Zastaranje (po pravnih redih slovanskih držav)« (Slovenski Pravniki, 1933, 49). Na temelju svoje dogmatske analize osvetljuje pravne ureditve ter opozarja na smer-nice za »čim večje vsebinsko zблиžanje zastaralnega prava slovanskih držav«. De lege ferenda je oblikoval svoje zamisli v »Načrtu priposestovalno- in zastaralno-pravnih določb za jugo-slovanski državljanski zakonik« (Zbornik, XV., 78).

Bavil se je tudi s spornimi problemi posesti. Pod skromnim naslovom »Pripombe k naši in moderni posestni zaščiti« (Slovenski Pravniki, 1930, 113) je razkril »novo utemeljitev za ščitenje posesti... Moja misel je, da se posestna zaščita ne daje zaradi same sebe, kakor se daje zaščita pravic, ampak da je refleks (avtomatična posledica) druge pravne ideje... Ona druga pravna ideja je: Pravno urejena država more trpeti le pravne premembe obstoječega dejanskega stanja in mora reprobirati vse nepravne. Reprobira jih na ta način, da jih odstranjuje, s čimer se implicite restituira staro dejansko stanje, ali, kakor smo navajeni reči, štiti posest.« Po tem pojmovanju razčleni obe predpostavki posestne zaščite, namreč posest in nje kršitev, ter oba »korektiva zoper kršitev posesti«, samoobrambo in tožbo. Posebno vrsto posestne zaščite je priporočil v razpravi »Potreba nove tožbe (odvzetne, actio tollendi)« (Slovenski Pravniki, 1934, 195).

V razpravi »O pravni naravi tožbenih zahtevkov« (Pravni Vestnik, 1927, 17; tudi »O právní pováze žalobnih nároků«, Vše-hrd, 1927) ugotavlja, da so »tožbeni zahtevki po svoji naravi pravice materialnega, obligacijskega in odškodninskega prava«. S tem »je odkrit pravi predmet, ki naj mu bo v bodoče posvečen nauk o zaščiti zasebnih pravic... Ta nauk naj pokaže tožbene zahtevke, abstraktne in konkretne, v vseh pravnika zanimajočih pogledih«. Njih ureditev spada v »poseben oddelek zasebnega prava«, namreč v oddelek o zaščiti pravnih pravic, misel, ki novim zakonodajam ni več tuja. Samosvoja je tudi rešitev, ki jo najde za razlikovanje službene in deloprevzemne pogodbe v razpravi »Prispevek k razlikovanju službene in delovršne pogodbe« (Pravni Vestnik, 1928, 64; tudi »Zur Unterscheidung der Dienst- und Werkverträge«, Prager Jur. Ztschr., 1930, 409), namreč množstvo in enojnost spolnitvenih dejanj, enako zamisli njegovih prvih dveh objavljenih razprav: »Zmota ali prevara«

(Slovenski Pravniki, 1902, 225), v kateri obravnava pojem zmote po o. d. z.-ju, in druge, iz področja prometnega prava, namreč »Železnica, ladja, avtomobil« (Slovenski Pravniki, 1906, 321).

Iz rodbinskega prava je posebno pomembna razprava »Za odpravo pojma zakonski zadržek« (Slovenski Pravniki, 1926, 1). S stališča, da je ženitev pravno opravilo, je treba presojati tudi zahteve za nje veljavnost, namreč ženitno sposobnost, možnost in dopustnost, izjavo volje in predpisano obliko. »Skoro vsa pozitivna prava, tudi najnaprednejša, uporabljajo pojem zakonskega zadržka in prepovedi... S pojmom zakonski zadržek je to, kar se zahteva za veljavnost pravnih poslov pozitivno, za ženitno pogodbo izraženo negativno.« S tega stališča analizira zakonske zadržke po njihovi pravi naravi in opozarja na praktično pomembnost tega razčiščenja za mednarodno zasebno pravo. Življenjske probleme zakona obravnava v dveh razpravah, v obeh de lege ferenda, namreč v svojem referatu za sarajevski pravniški kongres (1927) »Pravni položaj supruge u bračnome, imovinskom i nasljednome pravu« (Spomenica, 1927, 176) in v razpravi »Pravni učinki sklenjenega zakona po predhodnem načrtu jugoslovanskega državlanskega zakonika« (Slovenski Pravniki, 1937, 101), ki vsebuje njegov osnutek osebnega in imovinskega zakonskega prava z utemeljitvijo. V tem osnutku ostro zavrača m. dr. želje »feministk in za njimi šepajočih zakonodaj, naj obstoje osebnopravni učinki zakona samo iz vsebinski enakih pravic in dolžnosti... Te želje greše zoper človeško prirodu in jih odklanjam. Priroda ni ustvarila obeh spolov za to, da bi si delala (v splošnem neuspešno) konkurenco pri opravljanju enih in istih poslov, ampak za to, da bi se dopolnjevala s svojimi različnimi funkcijami v življenju in z (tem funkcijam ustrežajočimi, normalno tudi) različnimi sposobnostmi in nagnjenji. V splošnem je odkazala priroda ženskemu svetu lažje naloge nego moškemu, zopet v modrem uvaževanju, da bi ne bilo več zdravega naraščaja, če bi se izčrpala oba spola. Nas, civilistov, dolžnost je, da sledimo modrosti prirodnih zakonov, ne pa, da grešimo zoper nje«. Na tem mestu je treba omeniti informativno »Das Eherecht im Rechtsgebiet Slowenien-Dalmatien« (Das Eherecht der europäischen Staaten und ihrer Kolonien, III., 1937, 1039), obsežno recenzijo »Ustav i bračno pravo« (Slovenski Pravniki, 1926, 49), »Žena in dedno pravo« (Ženski svet, 1925, 286) ter referat za drugi pravniški kongres v Beo-

gradu (1925), »Treba li zjednačiti muško i žensko potomstvo u pravu nasledja«.

Sistematski pregled napredka našega državlanskega prava od leta 1918. dalje je dal v svojem predavanju na pravni fakulteti Komenskega univerze v Bratislavi dne 16. decembra 1932. Predavanje je izšlo najprej v bratislavskem Pravnem Obzoru (»Vývoj a nynější úprava občanského práva v Jugoslavii«), nato kot »Razvoj in sedanje stanje našega državlanskega prava« (1934). Ta pregled je nadaljeval pod naslovom »Civilnopravna zakonodaja kraljevine Jugoslavije v letu 1934« (Slovenski Pravník, 1935, 209). Obravnaval je tudi avtorsko pravo (»Nove pravice naših avtorjev«, Čas, 1931) ter ustavna (»Ustava in jezik«, Njiva, 1921) in manjšinska vprašanja (Naša doba, 1930, 59).

Ob svojem teoretičnem delu je čutil kot pravnik in patriot dolžnost, da s svojim obsežnim znanjem prispeva h kodifikaciji državlanskega prava. To delo ga je od leta 1936. dalje docela prevzelo. O teh problemih je predaval svojim slušateljem, o njih je neutrudno pisal in razpravljaj. Poleg že omenjenih prispevkov iz področja zakonskega, odškodninskega in priposestvalno-zastaralnega prava je objavil še »Načrt pooblastilno- in poverilno-pravnih določb za jugoslovanski državljanski (obligacijski) zakonik« (Zbornik, XVI., 87), »Obrestovano posojilo in denarno posojilo de lege lata et ferenda« (Zbornik, XVII., 30) z obsežno utemeljitvijo, »Spori za mejo« (Zbornik, X., 113), kritično razpravo s predlogom za novo ureditev, ter »Nepravilnost določbe § 697, predosnove — § 703 o. d. z.-a« (Pravosudje, 1938, 120). Njegovo temeljno delo o načrtu državlanskega zakonika so »Mnenja«, ki so izhajala od srede leta 1936 kot priloga Slovenskega Pravnika. V njih je po uradni predosnovi obdelal kritično uvodne določbe, pravo osebnosti, otroško in varuško pravo ter vse stvarno in dedno pravo. Bil je duša Pravnikovega odbora za proučevanje predosnove državlanskega zakonika. Na njegovo pobudo se odbor ni omejil samo na kritiko uradnega osnutka, marveč je izdelal svoj lastni načrt, plod napornega dela dveh let (od novembra 1936 do maja 1938).

Njegovo obsežno delo de lege ferenda izpričuje sijajnega pravnega tehnika in doslednega dogmatika, opremljenega z ogromnim dokumentarnim znanjem, smislom za potrebe življenja in z veščino precizne formulacije. Kakor doba med obema vojnama, v kateri je delal, pa tudi on ni občutil, da zrastejo

velike kodifikacije le kot plod globokih duhovnih dogajanj: samo takrat zažarijo elementarno živa spoznanja v notranjem ognju borbe za novi svet.

Drugo torišče njegovega znanstvenega dela je mednarodno zasebno pravo. Tu je zoral ledino, nato obdeloval polje tri trda desetletja, dokler ni ustvaril našo vedo o mednarodnem zasebnem pravu in si pridobil s tem čast ustanovitelja te pravne panoge pri nas.

Njegovo delo na tem področju je izredno obsežno. Od prve razprave iz te panoge, »Prvi dogovor haagske konvencije z dne 12. julija 1902 in avstrijsko matrimonialno pravo« (Slovenski Pravniki, 1910, 193), do za nas epohalnega »Mednarodnega in medpokrajinskega zasebnega prava« (1929) je v nešteti razpravah obdelal to panogo poglavje za poglavjem. Dognal ji je osnovne nauke v razpravah »Kaj je in kaj ni mednarodno zasebno pravo« (Zbornik, III., 138), »Občni del k mednarodnemu zasebnemu pravu« (Zbornik, IV., 133) ter »Novo meddržavno kazensko pravo« (Slovenski Pravniki, 1922, 263). Preiskal je mednarodne viře, predvsem haaške konvencije, v razpravah: »Prvi dogovor haagske konvencije...«, »Haaški dogovor o varuštvu« (Pravni Vestnik, 1922, 19), »Haaški procesni dogovor« (Pravni Vestnik, 1923, 6), »Haaški konvenciji o učinkih sklenitve mednarodnega zakona na osebno- in imovinsko-pravne odnošaje zakoncev dd. 17. jul. 1905 in o uravnavi razvoda in ločitve takega zakona dd. 12. jul. 1902« (Pravni Vestnik, 1926, 17), »Haaški dogovor o preklicu in sličnih skrbstvenih ukremitvah (z dne 17. julija 1905)« (Pravni Vestnik, 1926, 117), »Referat o programu V. haške medjunarodne konferencije za medjunarodno privatno pravo« (Arhiv za pr. i dr. nauke, 1924, XXV., 59) in »K programu VI. haške konferencije za medjunarodno privatno pravo« (ibid., 1927, XXXII., 95). Spisal je posamezna poglavja našega medpokrajinskega in mednarodnega zasebnega prava: »Koližijske norme civilnega medpokrajinskega prava v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev« (Zbornik, I., 199), »Medpokrajinska pravna pomoč v naši kraljevini« (Slovenski Pravniki, 1923, 201), »Vprašanje medpokrajinske izvršbe« (Slovenski Pravniki, 1924, 74), »Mednarodni stečaji in mednarodne zapuščine« (Slovenski Pravniki, 1925, 49), »Meddržavno in medpokrajinsko stečajno pravo kraljevine Srbov, Hrvatov in Sloven-

cev« (Zbornik, II., 132), »Kolizijska norma mednarodne kupo-prodaje« (Slovenski Pravniki, 1929, 85) ter de lege ferenda »Nacrt zakona za pravnu pomoč u našoj kraljevini« (Arhiv za pr. i dr. nauke, 1925, XXVIII., 292). Poleg tega je obdelal tudi »Mednarodno zasebno pravo italijanskega codice civile« (Pravni Vestnik, 1923, 93) in »Črnogorsko mednarodno zasebno pravo v luči modernega« (Pravni Vestnik, 1925, 38).

Iz dela dveh desetletij je zrastle njegovo življenjsko delo »Mednarodno in medpokrajinsko zasebno pravo kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev s pravnimi granami-posestrinami« (1929). Po tem dejanju, ki mu je prineslo v strokovnem svetu nedeljeno priznanje, ni počival. Kakor v državljanskem pravu se je posvetil tudi tu delu za izboljšanje, posebno za zблиžanje sorodnih formalnih in materialnih zasebnopravnih sistemov. Z vso gorečnostjo se je oklenil bratislavske ideje. Izza članka »Potřeba unifikace mezinár. soukromneho práva slovanských statů« (Pravni Obzor, 1932) je prispeval za bratislavski kongres svoj klasični referat »Izenačenje mednarodnega privatnega in procesnega prava v slovanskih državah« (Slovenski Pravniki, 1933, priloga). Delo, ki ga je prevzel kot član izvoljene komisije, je on vestno opravil. Teoretične osnove je izdelal v razpravi »Contribution à une Union slave de Droit international privé en matière de contrats« (Revue critique de Droit international, 1934, 873, nato Ljubljana, 1935), načrt sam pa je objavil z utemeljitvijo pod naslovom »Izenačeno mednarodno zasebno pravo za slovanske države srednje in južne Evrope« (Zbornik, XII., 185, tudi »Leitsätze für ein einheitliches internationales Privatrecht für die slawischen Staaten Mittel- und Südeuropas«, Ztschr. f. osteurop. Recht, 1936, 766, ter »Nacrt uniformnog medjunarodnog privatnog prava za slavenske države Srednje i Južne Evrope«, Arhiv za pr. i dr. nauke, 1936, XLIX., 375). Razmotrival je tudi o uvrstitvi kolizijskih norm v državljanski zakonik v članku »Gde da zakonodavac stavi naše buduće kolizione norme« (Arhiv za pr. i dr. nauke, 1939, XXXVIII, 535). Medtem se ni izneveril teoretičnim raziskovanjem; napisal je »Bemerkungen zur Kollisionsnorm des internationalen Kaufgeschäfts« (Blätter für int. Privatrecht, 1939, 66), »La lex loci laesionis comme règle de conflit des lois en matière de prescription en droit international« (Annuaire de l'Association Yougoslave de Droit International, I., 1931, 229, tudi »Lex loci laesionis

jako kolisni norma v mezinárodním právu promlčecím«, Právni Obzor, 1932), v drugem letniku istega zbornika (1934, 230) pa »Le droit international privé en matière d'adoption« ter prispeval za *Mélanges Streit* (Atene, 1939, 531) članek »Für die Beurteilung der internationalen privatrechtlichen Vertragsverletzung nach der lex loci laesionis«.

Nemogoče je ob kratkem predočiti pravo sliko o bogastvu misli, obsežnosti snovi in duhoviti premišljenosti njegovega dela na področju mednarodnega zasebnega prava. Omejiti se je treba na opis njegovega stališča o posebno značilnih problemih. Mednarodno zasebno pravo, »skupni pojem norm, ki razmejujejo v mednarodnih zasebnopravnih razmerjih območja kolidujočih zasebnopravnih redov dveh ali več držav«, je javno pravo, ker ne »urejuje zasebnih pravic in obveznosti državljanov raznih držav med seboj, temveč kaže državam samim pot, v katerih mejah naj statuirajo in uporabljajo lastne zasebnopravne rede«. Ker je javno in formalno — ne obsega namreč materialnih norm — je prisilno navzlic priznani avtonomiji strank. V pridržni klavzuli (*ordre public*) vidi »oviro nastanku in razvoju MZP-a« in se izreka za nje zakonito konkretizacijo. Sporni kvalifikacijski problem rešuje v tem smislu, da naj odloča tista kvalifikacija, ki jo z normo spaja tuji pravni red; večinsko mnenje kvalifikacije po *lex fori* odklanja, ker »greši posredno zoper vrhovni cilj kolizijskega prava, doseči uporabo enega in istega pravnega reda«. V svojem »Izenačenem mednarodnem zasebnem pravu...« gre korak naprej in priporoča — po vzgledu Rabla — kvalifikacijo »na podlagi pravilne pravne narave dotičnega pravnega razmerja (institucije)« (§ 6). »Drug nerešen problem je zavračanje... V načelu sem tudi jaz, skladno z naukom doktrine, zoper upoštevanje zavračanja (vsake vrste). A od tega načela moram delati izjemo, kadar mu nasprotuje volja domačega zakonodavca, bodisi da domači zakonodavec izrečno zaukazuje sprejem zavračanja..., bodisi da izhaja iz skrbnega tolmačenja domače kolizijske norme, da domači zakonodavec ni hotel določiti definitivno uporabnega materialnega prava, ampak da je v tem pogledu podredil svojo voljo volji inozemskega zakonodavca.«

Iz posebnega dela omenim samo eno izmed njegovih številnih samostojnih rešitev. Svojo zamisel o razlikovanju med ustanovitveno in spolnitveno pogodbo (gl. Slovenski Pravniki,

1927, 67, Zbornik V., 352) je z uspehom uveljavil v mednarodnem zasebnem pravu. S tem, da je spolnitev obveznosti osamosvojil od nje ustanovitve, je razčlenil doslej pretežno veljavni *lex loci contractus* v *lex loci stipulationis* ter *lex loci solutionis* in dal vsakemu točno določljiv, samostojen obseg veljavnosti. *Lex loci stipulationis* razčleni še naprej v *lex loci tradendi* ter *lex loci acquirendi*. S tem so dobile posamezne faze obligacijskega razmerja teoretično dosledne in obenem praktično uporabne navezne okolnosti.

»Dejanskih ovir, ki nasprotujejo nastanku in razvoju MZP-a, juristi ne morejo odpraviti, pač pa pravne.« Poleg ugotavljanja najprimernejših kolizijskih norm mora pomagati tudi »pojmovna jurisprudenca«. »Končni apel veljaj depolitizaciji kolizijskih norm. V današnji dobi zasebno pravo ni več *politicum*, in zato tudi njegovo mednarodno razmejevanje ne sme ostati politično.«

Osnovni znak njegovega pravnega nazora je pozitivizem. Pravna norma je temelj raziskovanj, iz nje črpa pravo, na njej gradi svoje pravne konstrukcije. Njegov pozitivizem ni formalističen. »Praksa uporablja, kadar ni v zakonih jasnih določb, neku splošna (še neznana) pravna načela in sodi čisto po pravičnosti«, piše v »Današnjih kondikcijah«. Ni se spuščal v filozofske spekulacije, niti v raziskovanje temeljnih osnov prava: njega je prevzemala volja po spoznavanju prava, kakršno je, po njega boljši sistemizaciji in doslednejši pojmovni konstrukciji. Zato njegov pozitivizem tudi ni neploden. Ne omejuje se na eksegezo besedila, marveč ureja, gradi in oblikuje svoja teoretična dognanja na temelju poduhovljenega besedila norme kot manifestacije pravnega sistema, s pronicljivim duhom in strogo doslednostjo.

Druga osnovna poteza je njegov idealistični dogmatizem. Sam poudarja svoje »veselje do dogmatičnega raziskovanja prava«. Prepričan je o tem, da obstoji izza pozitivnega prava tisti popolni, absolutni pravni red, ki ga mora znanost odkriti po njega nepopolnem utelešenju v postavljenem pravu. Zato piše: »Kakor eratične formacije blodijo po zasebnopravnem sistemu še vedno tkzv. *obligationes ex variis causarum figuris*«; dognati jim hoče, »iz katerega samostojnega *proprium ius* se rodijo te obligacije«, ker »gre za pravni *remedium*, ki je ute-

meljen v neki osnovni pravni ideji in je vedno iz iste snovi, dasi se po raznih državah in zakonih preliva po različnih posodah.« *Pravilna rešitev je samo ena, kakor more biti samo eno pravilno pravo.* »Katera kvalifikacija je pravilna, katera nepravilna, na to daje odgovor teorija, in sicer le v enem smislu: pravilnem. Če sta v pozitivnih zakonodajah dva zakonodavca uvrstila isto pravno razmerje v dve različni skupini..., je to zame samo dokaz, da je bil eden zakonodavcev slab teoretik, ali pa da je teorija sama še na dolgu rešitve sporne kvalifikacije« (Zbornik, XII., 204).

Na samostojna, še neodkrita pota ga vodi ustvarjalni dvom, kritičnost nasproti doktrini (v prvi razpravi podčrtava svoje »pomisleke proti obstoječemu nauku«), kakor tudi nasproti praksi (Slovenski Pravniki, 1910, 171). Navzlic dogmatski usmerjenosti metode njegovega znanstvenega dela niso enostranske, marveč so sintetične: dogmatska razglabljanja izpopolnjujejo historično razumevanje, pravnoprimerjalna razgledanost in etičen smoter. Njegovo delo prešinja ideja o zaščiti pravice in odstranitvi krivice. Nikjer mu ne zadošča sama zakonska zapoved: povsod išče za najuspešnejšim sredstvom, kako zagotoviti pravico in onemogočiti ali vsaj popraviti krivico. Ta značilnost daje njegovim spisom neko skoro apostolsko borbenost za ločitev dobre ga od zla.

Vse njegovo znanstveno delo ima izrazito življenjsko, teleološko noto. Pravna raziskovanja mu niso prilika za blesteče besedovanje ali brezčasovno pisanje, marveč so prispevek znanstvenika k napredku prava, v katerem živi njegov narod in on sredi med njim. S tega vidika določa naloge pravne vede, ko piše: »Še več očitkov zadene pravoznanstvo, ki ni opravilo legislativi in judikaturi potrebnega predhodnega teoretičnega dela«. V razpravi o mejnih sporih opozarja: »Ob občutljivi pravicoljubnosti kmetskega prebivalstva mi za ene njegovih najpogostejših sporov ne moremo nuditi določb nejasne vsebine ali dvomljive vrednosti. Prav tako ne sme za te spore veljati: minima non curat iudex... Pravica za malega kmetiča ne sme biti potisnjena v stran«. Odtod dosledni končni namen njegovega dela: izkoristiti vsak dober teoretični izsledek za popolnejšo normo legis ferendae.

Kakor v svojem življenju je preprost, odkrit, dosleden in skromen tudi v znanstvenem delu. Svoje zamisli gradi preprosto,

a z velikimi potezami, tako da prepričujejo s svojo širino in globino in ne zapeljujejo s pretkanostjo ali gostobesednostjo. Njegovi spisi so domala vsi brez običajnega znanstvenega aparata, tudi brez drobiža pod vrsto, kjer so se celo veliki možje razkrili za majhne. Njegov slog je preprost, jedrnat, da skoro skop in terja zaradi svoje lapidarne zgoščenosti neredko znaten napor.

V študijskem letu 1932/33. je bil dekan pravne fakultete. Takrat je dal pobudo za ustanovitev Društva prijateljev juridične fakultete in na ta način zagotovil izhajanje Zbornika znanstvenih razprav.

Dijaki so ga ljubili in spoštovali kot izvrstnega učitelja, marljivega predavatelja in iskrenega prijatelja. Njegova predavanja niso privlačevala zaradi oblike ali popularnosti, marveč zgolj zaradi svoje notranje vrednosti. Na univerzo in slušatelje je mislil tudi v dneh bolezni: seminarju za mednarodno zasebno pravo, ki ga je osnoval in vodil z redko skrbnostjo in znanjem, je podaril že za živa vse svoje knjige s tega področja, univerzitetni knjižnici pa v oporoki vso svojo pravno knjižnico.

Slava njegovemu spominu!

Dr. Stojan Bajič

Red. univ. prof. dr. Aleksander Bilimovič:

Cena pri dvostranskem monopolu.

V starem prostem gospodarstvu je prevladovala konkurenca. V nereguliranem novem gospodarstvu so se razširili enostranski monopoli. V novejšem, po javni oblasti reguliranem in korporativno organiziranem gospodarstvu pa pridobivajo čim dalje več na svojem pomenu dvostranski monopoli. Tako gospodarstvo se bliža stanju, v katerem so glavne produkcijske panoge, ponudba glavnih surovin in polfabrikatov kakor tudi glavnih pridobitnih činiteljev in povpraševanje po njih monopolizirani. Razen atomizirane ga povpraševanja po dobrinah neposrednega osebnega konsuma se gospodarstvo čim dalje bolj bliža tistemu stanju, ki ga lahko imenujemo *univerzalni dvostranski monopol*.

Tako je na pr. ponudba različnih vrst dela monopolizirana v rokah zadevnih delavskih sindikatov, povprašujejo po njih pa monopolne podjetniške organizacije. Različne surovine monopolno ponujajo združeni proizvajalci in monopolno povprašujejo po njih drugi združeni proizvajalci itd.

V zvezi z izpremembo gospodarske strukture se menjajo tudi problemi, ki jim posvečajo svojo pozornost gospodarski teoretiki. V prejšnjih časih je vzbujala glavno zanimanje konkurenčna cena. Njena teorija je bila najbolj skrbno obdelana in na njej so bili zgrajeni glavni teoretični sistemi. Pozneje je bilo posvečeno več pozornosti monopolni ceni pri enostranskem monopolu. Dvostranski monopol pa se je razmotrival le kot umetno zamišljen teoretičen primer, kot neka teoretična kurioziteteta. V zadnjem času pa je ravno dvostranski monopol postal predmet živahne teoretične obravnave.

Z razvojem nauka o monopolu je gospodarska teorija pričela razlikovati ne samo čiste oblike konkurence in monopola, temveč poleg tega še različne prehodne oblike, na pr. oblike oligopola (*monopolistic ali imperfect competition, be-*

schränkte Konkurrenz ali unvollständiges Monopol), kadar nastopa ne veliko, ampak le neznatno število tekmovalcev, tako da utegne vsak izmed njih občutno vplivati na tržni položaj. Ločeno se proučuje tudi kot posebna vrsta oligopola duopol (Dyopol), kadar nastopata na eni ali na obeh straneh samo dva tekmovalca. Heinrich von Stackelberg podaja v svojem spisu o »Marktform und Gleichgewicht«¹ tole shemo tržnih oblik:

Povpraš. \ Ponudba	Atomistična (polipol)	Oligopol	Monopol
Atomistično (polipol)	Dvostranska konkurenca	Oligopol ponudbe	Monopol ponudbe
Oligopol	Oligopol povpraševanja	Dvostranski oligopol	Omejeni monopol ponudbe
Monopol	Monopol povpraševanja	Omejeni monopol povpraševanja	Dvostranski monopol

Kakor vidimo, predstavlja dvostranski monopol čisto in skrajno tržno obliko, diametralno nasprotno dvostranski konkurenci.

¹ Wien und Berlin 1934, str. 3. Besedi monopol in oligopol se nanašata prav za prav le na ponudbo in prodajo, ker pomeni *πολιών* prodajati. Za monopol in duopol povpraševanja in nakupa bi treba bilo rabiti besedi *μονοον* in *ολιγοον* od *ὀνεισται* kupovati in *ὁ ὄρωσ* nakup. Dvostranski monopol pa je obenem tudi dvostranski *μονοον*. V razliki od monopola in oligopola predstavlja konkurenca polipol oz. polion, ker pri njej nastopa več oseb. Umberto Ricci pa rabi izraz polipol (polipolio) za označitev tržnega stanja, pri katerem so dvostransko monopolizirane vse glavne gospodarske panoge. Toda tako stanje imenujemo po Ericku Schneiderju »univerzalni monopol«. Hans Möller (Kalkulation, Absatzpolitik und Preisbildung, Wien 1941, str. 28—29 in 35) razlikuje še popolni in nepopolni trg, t. j. trg z enotno ceno vsakega blaga in trg, na katerem radi nepopolne preglednosti trga in posebnih vezi med posameznimi prodajalci in kupecmi ni take enotne cene. Za monopol in oligopol na nepopolnem trgu rabi Möller izraz monopoloid oz. oligopoloid. Pri konkurenci pa govori o prosti in polipolistični konkurenci. Pri dvostranskem monopolu te razlike seveda ni.

Jedro problema dvostranskega monopola sestoji v sledečem.

Pri dvostranski konkurenci nastopa na vsaki strani toliko oseb, da nobeno posamezno gospodarstvo ne more občutno vplivati niti na splošno ponudbo oz. povpraševanje, niti na ceno. Zato se cena ustanavlja avtomatično po zakonih o molekularnih gospodarskih procesih in sicer na tisti strogo določeni višini, pri kateri se povpraševanje izenačuje s ponudbo. Poedincu ne preostaja ničesar drugega kot prilagoditi svojo ponudbo oz. povpraševanje tej avtomatično ustanovljajoči se ceni.

Pri enostranskem monopolu monopolist lahko vpliva bodisi na ponudbo oz. povpraševanje, toda tedaj trg določa ceno, po kateri se ta količina blaga da prodati oz. kupiti, bodisi na ceno, tedaj trg določa količino, ki se da po tej ceni prodati oz. nabaviti. Monopolist izbira pri tem takšno ponudbo ali pa ceno, pri kateri bi cena krat prodaja manj produkcijski stroški, t. j. čisti donos monopolista bil maksimalen. Ta maksimum je razen redkih izjemnih slučajev strogo določen. Zaradi tega se tudi pri enostranskem monopolu cena avtomatično ustanavlja na določeni višini. Če pri tem povpraševanje po blagu raste oz. pojema bolj počasi kot se znižuje oz. zvišuje cena,² tedaj ima monopolist razlog dvigati ceno, ker se s tem povečuje njegov čisti donos. V takih primerih je javna oblast čestokrat primorana posegati v prosto igro monopolnega trga in omejevati korist monopolista. Toda z vidika teorije o ceni se tudi pri enostranskem monopolu cena avtomatično ustanavlja na strogo določeni višini.

Če sedaj preidemo k dvostranskemu monopolu, naletimo predvsem na vprašanje o tem, ali se tudi pri tej tržni obliki cena avtomatično ustanavlja na strogo določeni višini, ali pa je ta cena *n e d o l o č e n a*. Za avtomatično ustanovljajočo se ceno se smatra pri tem cena, ki nastaja brez kakršne koli zunanje intervencije iz stremljenja vsake stranke za maksimalno gospodarsko koristjo.

² Tako povpraševanje se imenuje neelastično in je Marshallov koeficient njegove elastičnosti, t. j. $\epsilon = -\frac{dx}{x} : \frac{dp}{p}$, (kjer pomeni p ceno in x povpraševanje), manjši od 1.

V književnosti o dvostranskem monopolu prevladuje mnenje, da sta pri njem določeni samo višja in nižja meja, ki ju cena ne more prekoračiti, da pa je med tema mejama možna poljubna cena. Kje bo ležala ta cena, to ni določeno in je odvisno od razmerja strankinih moči (Machtverhältnisse) in poslovne spretnosti strank.³ Razmerje strankinih moči pa je le deloma odvisno od čisto-gospodarskih momentov; važno, čestokrat odločilno vlogo igrajo pri njih številni negospodarski momenti. Tako smatra že Carl Menger (Grundsätze, 1871), da ostaja cena pri »izolirani izmenjavi« nedoločena. Istega mnenja je bila cela dunajska šola (Böhm-Bawerk, Wieser, Philippovich). Istotako prihaja Francis Isidro Edgeworth že v »Mathematical psychics« (1881) in v svojih poznejših spisih, v katerih detajlno obravnava ta problem, do zaključka, da pri dvostranskem monopolu ni določenega ravnovesja, ampak le meje, v katerih je možna poljubna cena. Edgeworthovo stališče zastopa tudi Alfred Marshall (Principles of economics, 1890) in Pigou (»Equilibrium under bilateral monopoly« v The Economic Journal, 1908), ki z ozirom na neugodne za stranke posledice odkritega spora zožuje meje, v katerih se more cena gibati, vendar pa načelno zavrača obstoj določenega ravnovesja pri tej tržni obliki. Enako smatra Vilfredo Pareto v »Cours d'économie politique (1896) in po njegovem vzorcu cela vrsta drugih zastopnikov matematične šole. Istega mnenja sta bila s početka Joseph Schumpeter (Wesen und Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie, 1908) in Knut Wicksell (Vorlesungen über Nationalöko-

³ Francoski teoretiki imenujejo to »la capacité à contracter« (François Perroux, Capitalisme et communauté du travail, Paris 1938, str. 208), italijanski pa »la forza contrattuale« (Giovanni Demaria, Nuovo corso di economia politica corporativa, I. Torino 1939, str. 489—500). V svoji razpravi »Zur Frage der Bewertung der wirtschaftlichen Güter«, ki je bila l. 1911. objavljena v dunajski »Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung« (20. Band) pravimo o tem tole: ... das hängt davon ab, inwieweit es den Wirtschaften I und II gelingen wird, das Angebot ihrer eigenen Ware herabzudrücken und das der fremden zu erweitern. Es hängt von zahlreichen Bedingungen ab, die sich unter dem Begriff »Geschäftsgewandtheit« zusammenfassen lassen (str. 669).

nomie. 1913). Dvostranski monopol pri pridobitnih gospodarstvih analizira Arthur Bowley (Mathematical groundwork of economics. 1924, nemški prevod: Grundzüge der mathematischen Ökonomik. 1934, str. 46 in 103, in Bilateral monopoly. 1928) ter prihaja do zaključka, da pri tem monopolu ni določene točke ravnovesja. Ravno tako smatra Hans Mayer (Preis-Monopolpreis v Handw. d. Staatswissenschaften. VI⁴), da »vselej, kadar stopita drug nasproti drugemu dva monopolista, cena ni enoznačno določljiva«. Tudi Gaston Leduc (La théorie des prix de monopole. 1927) je istega mnenja. Slednjič nanovo utemeljuje isto prevladujoče mnenje sodobni teoretik monopola Heinrich von Stackelberg v gori navedenem spisu (str. 24—27 in 87—93).

Proti temu prevladujočemu mnenju je nastopal svoj čas Albert Eberhard Schäffle (Das gesellschaftliche System der menschlichen Wirtschaft. 1873), ki je mislil, da se cena ustanavlja »sredi med svojima dvema ekstremoma«, kar je seveda zelo enostavno, toda neutemeljeno. V novejšem času sta izpremenila svoje prejšnje naziranje WickSELL in Schumpeter. Prvi razmotriva v »Mathematische Nationalökonomie« (1927) dvostranski monopol med enim delavcem in enim podjetnikom ter pravi, da v tem primeru določa ceno ponudnik in se po tej ceni ravna povpraševalec. Kajti, ako bi mogel ceno določati povpraševalec, bi to nasprotovalo monopolu ponudnika. Toda istotako bi nasprotovalo monopolu povpraševalca, če bi ceno mogel določati monopolist-ponudnik. Cena torej ostaja nedoločena. Schumpeter navaja v uvodni razpravi k WickSELLovi razpravi še en argument za to, da je tudi pri dvostranskem monopolu cena gospodarsko določena. Ta argument obstoji v temle: po vsaki poljubno vzeti ceni (Walrasova »prix crié par hasard«) eden izmed monopolistov ponuja to in drugi povprašuje po tem, kar mu obeta maksimalno korist oz. maksimalen čisti donos, ter se pri tem ustanovi tista cena, pri kateri bo ponudba enaka povpraševanju: taka cena, ki ustvarja na trgu stanje ravnovesja, je, torej popolnoma določena. Schumpeterjev argument ponavlja Schneider v knjigi o »Reine Theorie monopolistischer Wirtschaftsformen« (1932) in ga utemeljuje matematično s tem,

da izraža ves problem v obliki sistema enačb, katerih število je enako številu neznank. Pri tem Schumpeter trdi, da bo taka monopolna cena drugačna, kakor bi bila pod istimi pogoji pri konkurenci, dočim se po Schneiderju ta cena ujema s konkurenčno ceno. V tem oziru je pravilno Schneiderjevo mnenje, ker cela navedena argumentacija prav za prav simulira konkurenco. Išče se namreč cena, ki bi nastala pod podanimi pogoji, če bi namesto dvostranskega monopola obstajala dvostranska konkurenca. Skupna Schumpeterjeva in Schneiderjeva pogrška pa obstoji v tem, da pri dvostranskem monopolu taka simulirana konkurenčna cena ni edina možna in za obe stranki najugodnejša cena, kakor je to pri pravi konkurenci. Zaradi tega ni nobenega razloga, da bi stranki izbrali ravno tako simulirano konkurenčno ceno in da bi se torej avtomatično ustanavljala prav taka cena, ne pa kaka druga, ki bi bila bolj ugodna za eno ali drugo stranko. Ker pa more pri dvostranskem monopolu v razliki od enostranskega monopola vsaka stranka vplivati ne samo na ceno ali ponudbo oz. povpraševanje, ampak istodobno na ceno in ponudbo oz. povpraševanje, se lahko ustanovi na trgu ravnovesje pri najrazličnejših cenah. Takih ravnovesij je torej nešteto možnih in ni ene določene točke ravnovesja, ki bi jo avtomatično ustanavljali gospodarski pogoji, kakor se to godi pri pravi konkurenci. Danski nacionalni ekonom F. Zeuthen (gl. »Il monopolio del lavoro« v »Nuova collana di economisti stranieri e italiani«, vol. XI, Torino 1936, str. 529—572, kjer je prestavljen tudi en del njegove razprave »Du monopole bilatéral«, objavljene v »Revue d'économie politique, 1933) se bavi z ustanovitvijo mezde pri dvostranskem monopolu. Upoštevajoč različno pri različni višini mezde ugodnost za stranki sporazuma ali spora in ž njim zvezanega rizika, prihaja Zeuthen do zaključka, da je mezda tudi pri dvostranskem monopolu enoznačno gospodarsko določena. Dejansko pa dokazuje Zeuthenova razprava še enkrat, da je pri tem monopolu mezda odvisna od razmerja strankinih moči in da jo je možno določiti le na podlagi natančnega znanja celotnega relativnega položaja obeh strank. Teoretično pa je možno zožiti meje, v katerih se more pri tem gibati mezda, s pomočjo različnih pred-

postavk. Na prav takih predpostavkah je zgrajena Zeuthenova argumentacija. Slednjič smatra P. Jannaccone,⁴ da je dvostransko monopolna cena povsem določena, če imata oba monopolista enako »capacité à contracter«, Guglielmo Masci⁵ pravi, da je predpostavka enakosti strankinih moči realizirana v korporativnem gospodarstvu, in Perroux izraža v gori navedeni knjigi (str. 209—210) in v članku »Pour et contre la communauté de travail« (Archives de Philosophie du droit et de Sociologie juridique, 1938, št. 3—4, str. 37—67) mnenje, da taka enakost obstaja pri »communauté de travail«, t. j. pri svobodnih sindikatih. Toda taka enakost strankinih moči in torej njej ustrezajoča cena, ki bi jo direktno ali indirektno ustanovila javna oblast, ki regulira gospodarski proces, bi ne bila cena, ki bi se avtomatično ustanavljala

⁴ Citiramo Jannacconeja po Perrouxu, ker nismo imeli pri roki njegove razprave o »Questioni controverse intorno alla teoria del baratto« v Riforma sociale (1907), pretiskane v njegovi knjigi o »Prezzi e mercati« (Torino 1936).

⁵ »Natura ed effetti economici del contratto di lavoro« v »Saggi critici di teoria e metodologia economica« (1934) in »Corso di economia politica corporativa«, Giuseppe Di Nardi, ki je l. 1934. objavil spis o »L'indeterminazione nel monopolio bilaterale«, analizira v svoji novi knjigi »I limiti di oscillazione del salario nei rapporti collettivi di lavoro« (Bari 1938) različno ravnanje strank pri dvostransko monopolni določitvi mezde. Pisec priznava obstoj »cone nedoločenosti« (zona di indeterminazione), toda razlikuje v njej različne delne cone (širšo, ožjo in najožjo) z mezdami, ki so bolj in bolj oddaljene od obeh skrajnih mej in obenem bolj in bolj verjetne. Razen tega ugotavlja Di Nardi posebne »privlačne točke« (centri di attrazione), na katerih se najlažje ustanavlja monopolna mezda. Slednjič razlikuje Di Nardi dvostranski monopol dveh nasprotnih strank v nereguliranem kapitalističnem gospodarstvu in mezno pogodbo med monopolno organiziranimi podjetniki in delavci pri korporativni ureditvi gospodarstva. Tu se mezda ustanavlja ne z mezdnim bojem, temveč s sporazumom sindikatov, ali s posredovanjem korporacijskih organov, ali pa z odlokom državne oblasti. Sklicujoč se na »Carta del Lavoro«, pravi Di Nardi, da se na ta način določena mezda more ustanavljati po sledečih kriterijih: normalni življenjski minimum (esigenza normale di vita), ki določa nižjo mejo, produktivteta dela (rendimento di lavoro) in produkcijska zmožnost (possibilità della produzione). V kolikor se ti kriteriji ne ujemajo med seboj, je možna torej tudi v korporativnem gospodarstvu pri dvostranskem monopolu različna mezda. Gl. o tem tudi Francesco Vito. Economia politica corporativa. 2^a ed. Milano 1941, str. 192—198.

pod vplivom gospodarskih pogojev. Pri tem, kakor naglašava Gaetan Piron v svojih ugovorih Perrouxu (*Essai sur le corporativisme*, 1938), javna oblast lahko ustanavlja monopolno ceno po različnih načelih, zasledujoč različne narodnogospodarske, socialne in politične smotre. Tako pravi na pr. Jannacone, da se pri regulaciji monopolne cene lahko dosežejo tri različne »točke ravnovesja« (points d'équilibre): 1. točka enake maksimalne koristi od izmenjave za obe stranki (point du maximum d'égalité), 2. točka enakega minimalnega odklona od absolutnega maksima (point du sacrifice égal minimum) in 3. točka maksimalne koristi za obe stranki skupaj (point du maximum collectif). Možna je seveda cela vrsta še drugih točk ravnovesja, med njimi na pr. točka enake maksimalne absolutne koristi za obe stranki. Vse te točke pa nikakor ne pomenijo, da je dvostransko monopolna cena avtomatično gospodarsko določena. Narobe uprav zaradi tega, ker ni ta cena sama po sebi določena in se lahko ustanavlja na različni višini odvisno od razmerja strankinih moči, more javna oblast pri dvostranskem monopolu ali direktno določati ceno po teh ali drugih vidikih, ali pa indirektno vplivati na njo z uvedbo gotovega gospodarskega režima, ki bi preprečeval izkoriščanje ene stranke in bi tako rekoč v večji ali manjši meri izravnal strankine moči. Vendar o kaki natančni enakosti njihovih moči ni mogoče govoriti pri tem, ker ni niti sam pojem strankinih moči noben določen pojem.

Če pa pri dvostranskem monopolu ni niti avtomatične enoznačno določene cene, niti enoznačno določenega tržnega ravnovesja, ne sledi iz tega, kakor misli Schneider, da bi moral tedaj z naraščanjem dvostranskega monopola nezogibno nastati gospodarski kaos: »wir würden einem wirtschaftlichen Chaos zustreben, beherrscht vom Zufall und nicht mehr regiert von unerbittlichen wirtschaftlichen Gesetzen.«⁶ Tudi v to trditev je treba s teoretičnega vidika vnesti korekture. »Neizprosni gospodarski zakoni« delujejo pri dvostranski konkurenci in enostranskem monopolu, ker so pri njih cene in vsi drugi gospodarski elementi avtomatično enoznačno določeni. Pri dvostranskem monopolu take

⁶ E. Schneider, op. cit., str. 84.

avtomatične enoznačnosti (Eindeutigkeit) ni. Tu so možne v gotovih mejah različne cene in vse, kar je zvezano s temi različnimi cenami. Ni torej enoznačno delujočega neizprosne- ga gospodarskega zakona. Toda iz tega ne sledi, da je pri tem teoretično nujen kaos in ni mogoče stabilno ravnovesje. Če obstajajo določene in ustaljene vzajemne moči monopolistov, ali pa če na določen način posega v mehanizem cen in v potek gospodarskega procesa javna oblast ali od te oblasti kontrolirano delovanje gospodarskih organizacij, tedaj so teoretično možne določene stabilne monopolne cene in s tem ustvarjeno stabilno ravnovesje gospodarskega procesa. Praktično je to seveda v vsakem konkretnem primeru odvisno od racionalnosti in stabilnosti delovanja dotične javne oblasti oz. dotičnih gospodarskih organizacij. Odvisno je to tudi od stabilnosti izven- in izvedenskih pogojev, ki včasih odločilno vplivajo na celotni gospodarski proces. Toda od teh pogojev je odvisna tudi stabilnost konkurenčnega gospodarstva in spričo kakih posebno močnih motilnih izven- in izvedenskih pogojev (na pr. za časa vojne) se utegne regulirano monopolno gospodarstvo ne samo teoretično, ampak tudi praktično izkazati kot bolj stabilno kakor neregulirano konkurenčno gospodarstvo. Naloga, pred katero stoji pri ustvarjenju racionalne stabilnosti monopolnega gospodarstva javna oblast, je seveda zelo težka. Ta naloga je tem težja, čim bolj se razširjajo dvostranski monopoli in se celotna gospodarska struktura bliža univerzalnemu monopolu. Lahko bi rekli celo, da naraščajo pri tem težave smotrene regulacije mnogo hitreje od naraščanja dvostranskih monopolov. Celo pri pravilni izbiri regulacijskih smotrov otež- koča praktično izvedbo smotrene in uspešne regulacije po- manjkanje potrebnih statističnih podatkov. Tudi vzporedno nelegalno gospodarstvo, ki se le z velikimi težavami da po- bijati, včasih občutno moti pravilno funkcioniranje legal- nega reguliranega gospodarstva.

Gori navedena teoretična izvajanja o nedoločenosti cene pri dvostranskem monopolu pojasnimo z dvema primeroma, izmed katerih se prvi nanaša na takozv. »izolirano izme- njavo«, t. j. na izmenjavo med dvema potrošnikoma go- spodarstvom, drugi pa na izmenjavo med dvema pridob- itnikoma gospodarstvom. Na teh primerih pokažemo:

1. kako se določata dve skrajni meji, med katerima se more cena gibati, 2. v čem leži nedostatnost *Schneiderjeve* simulirane konkurenčne cene in 3. kaj predstavljajo različne »točke ravnovesja«.

Za izolirano izmenjavo vzamemo dve potrošni gospodarstvi I in II, pri čemer ima I pred izmenjavo a enot blaga A in II — b enot blaga B. Naj bo dalje skala potreb ali funkcija koristi pri I za blago A — $U_{1a}(a_1)$ in za blago B — $U_{1b}(b_1)$ ter pri II — $U_{2a}(a_1)$ in $U_{2b}(b_1)$. Slednjič naj bo cena blaga $A=1$. To so podani subjektivni in objektivni gospodarski pogoji.

Neznank imamo pri tem 5 in sicer: količine vsakega blaga pri vsakem gospodarstvu po izmenjavi, ki jih označimo z a_1, b_1, a_2 in b_2 , in ceno blaga B, ki jo označimo s p. Ker pa skupna množina vsakega blaga ostane po izmenjavi ista kot je bila pred izmenjavo, lahko rečemo, da $a_2 = a - a_1$, in $b_2 = b - b_1$. Razen tega pomeni p razmerje med oddano količino A in dobljeno količino B, t. j. $p = \frac{a - a_1}{b_1}$. S pomočjo teh treh enačb je mogoče 5 neznank privedi na dve neznanki in sicer na a_1 in b_1 . Za njuno določitev potrebujemo torej dve enačbi.

Nižjo in višjo mejo za ceno p najdemo na tale način. Nižja meja leži tam, kjer II nima od izmenjave nobene koristi (absolutni minimum) in I doseže maksimum koristi (absolutni maksimum). S tem imamo potrebni dve enačbi in sicer:

$$\begin{aligned} U_{2a}(a - a_1) + U_{2b}(b - b_1) - U_{2b}(b) &= 0 \\ [\varphi(a_1, b_1) &= 0] \\ U_{1a}(a_1) + U_{1b}(b_1) - U_{1a}(a) &= \max \\ [f(a_1, b_1)]. \end{aligned} \quad (1)$$

Maksimum funkcije f pod dodatnim pogojem $\varphi = 0$ najdemo, kakor je znano, po formuli

$$\frac{\delta f}{\delta a_1} \cdot \frac{\delta \varphi}{\delta b_1} - \frac{\delta f}{\delta b_1} \cdot \frac{\delta \varphi}{\delta a_1} = 0. \quad (2)$$

Iz teh dveh enačb dobimo a_1 in b_1 ter s pomočjo gori omenjenih treh enačb tudi a_2, b_2 in p.

Če vzamemo aritmetični primer in sicer: $a = 10; b = 9;$
 $U_{1a}(a_1) = 200a_1 - 10a_1^2; U_{1b}(b_1) = 180b_1 - 10b_1^2; U_{2a}(a_1) = 150a_1 -$

$-5a_1^2$ in $U_{2b}(b_1) = 120b_1 - 5b_1^2$,⁷ tedaj $\varphi(a_1, b_1) = 150(10 - a_1) - 5(10 - a_1)^2 + 120(9 - b_1) - 5(9 - b_1)^2 - (120 \cdot 9 - 5 \cdot 9^2) = 0$; $f(a_1, b_1) = 200a_1 - 10a_1^2 + 180b_1 - 10b_1^2 - (200 \cdot 10 - 10 \cdot 10^2) = \max$, odkod $a_1 = 6,95$, $b_1 = 6,56$, $a_2 = 3,95$, $b_2 = 2,44$, $p = 0,46$ in absolutni maksimum $I = + 657,55$.

Višja meja za p leži tam, kjer I nima od izmenjave nobene koristi in II doseže maksimum koristi. S tem imamo tile dve enačbi:

$$U_{1a}(a_1) + U_{1b}(b_1) - U_{1a}(a) = 0 \\ [\varphi(a_1, b_1) = 0] \quad (1)$$

$$U_{2a}(a - a_1) + U_{2b}(b - b_1) - U_{2b}(b) = \max \\ [f(a_1, b_1)],$$

odkod

$$\frac{\delta f}{\delta a_1} \cdot \frac{\delta \varphi}{\delta b_1} - \frac{\delta f}{\delta b_1} \cdot \frac{\delta \varphi}{\delta a_1} = 0. \quad (2)$$

V našem aritmetičnem primeru dobimo pri tem: $a_1 = 2,98$, $b_1 = 3,38$, $a_2 = 7,02$, $b_2 = 5,62$, $p = 2,08$ in absolutni maksimum $II = + 648,11$.

Kakor vidimo, vsili pri dvostranskem monopolu vsak monopolist, ki ima moč doseči absolutni maksimum koristi, šibkejšemu monopolistu ne samo ceno svojega blaga, temveč tudi obseg njegove prodaje in nakupa tujega blaga. V našem primeru leži cena p med $0,46$ in $2,08$, drugače rečeno: $0,46 < p < 2,08$. Pri prvi ceni dobi I absolutni maksimum koristi ($+ 657,55$), II pa absolutni minimum (± 0); pri drugi ceni dobi II absolutni maksimum koristi ($+ 648,11$), I pa absolutni minimum (± 0). Vsaka cena, ki leži med tema mejama je možna in čisto gospodarsko ni določena, temveč je odvisna od razmerja strankinih moči.

Schneiderjeva argumentacija, ki simulira konkurenco, se izraža matematično takole.⁸ Cena p , ki je, kakor

⁷ Grafično predstavljajo te funkcije koristi dvigajoče se krivulje s pojemajočim dvigom (parabole 2. stopnje). Prvi odvodi od njih so $\frac{dU_{1a}(a_1)}{da_1}$, $\frac{dU_{2b}(b_1)}{db_1}$, $\frac{dU_{1a}(a_1)}{da_1}$ in $\frac{dU_{2b}(b_1)}{db_1}$ ter označujejo mejne koristi. V našem aritmetičnem primeru so ti odvodi enaki $200 - 20a_1$, $180 - 20b_1$, $150 - 10a_1$ in $120 - 10b_1$ ter grafično predstavljajo padajoče premice, paralelne za A in B pri vsakem gospodarstvu.

⁸ Op. cit., str. 81. Pri primerjavi naših formul s Schneiderjevimi je treba samo upoštevati, da je naša cena p enaka $\frac{1}{p}$ v Schneiderjevi označbi.

smo videli, zvezana z a_1 in b_1 s pomočjo enačbe $p = \frac{a - a_1}{b_1}$, je cena ravnovesja ponudbe in povpraševanja, ustreza torej enačbam $a = a_1 + a_2$ in $b = b_1 + b_2$, kar predstavlja nam že znani enačbi: $a_2 = a - a_1$ in $b_2 = b - b_1$. Toda cena p , pravi Schneider, je tudi stabilna cena, t. j. cena, pri kateri vsak monopolist dobiva maksimum koristi, dosegljiv pri ceni ravnovesja. Maksimum koristi pa se doseže tedaj, kadar sta tehtani (t. j. ulomljeni s ceno) mejni koristi (Paretova l'ofelimità elementare ponderata)⁹ vsakega blaga za vsako gospodarstvo enaki. Na ta način dobimo pri dveh neznankah a_1 in b_1 dve enačbi, ki enoznačno določata ceno. Ti enačbi sta tile:

$$\frac{dU_{1a}(a_1)}{da_1} = \frac{dU_{1b}(b_1)}{db_1} \cdot \frac{1}{p} \quad (1)$$

$$\frac{dU_{2a}(a_2)}{da_2} = \frac{dU_{2b}(b_2)}{db_2} \cdot \frac{1}{p} \quad (2)$$

S pomočjo gori navedenih treh enačb se te dve enačbi pretvarjata v dve enačbi z dvema neznankama:

$$\frac{dU_{1a}(a_1)}{da_1} = \frac{dU_{1b}(b_1)}{db_1} \cdot \frac{b_1}{a - a_1}$$

$$\frac{dU_{2a}(a - a_1)}{d(a - a_1)} = \frac{dU_{2b}(b - b_1)}{d(b - b_1)} \cdot \frac{b_1}{a - a_1},$$

iz katerih dobimo a_1 in b_1 in preko njih p kakor tudi a_2 in b_2 .

V našem aritmetičnem primeru dobimo: $a_1 = 5_{,61}$, $b_1 = 5_{,49}$, $a_2 = 4_{,39}$, $b_2 = 3_{,51}$ in $p = 0_{,8}$. Korist, ki jo imata stranki od izmenjave, bo pri tem za I enaka + 494_{,1} in za II enaka + 246_{,7}.

Kakor vidimo, leži cena $p = 0_{,8}$ v gori navedenih mejah in korist vsakega monopolista od izmenjave je različna, toda manjša od njunih absolutnih maksimov. Taka cena in tako tržno ravnovesje sta torej možni. Nikakor pa nista edini možni. To pa iz enostavnega razloga. Dva maksima, izvirajoča iz enačb (1) in (2), sta samo relativna maksima pri ceni p , toda vsak monopolist, če ima zadostno moč, se ne

⁹ Manuale di economia politica. Milano 1909, str. 155.

ustavi pri relativnem maksimu, temveč stremi za tem, da se kolikor mogoče približa svojemu absolutnemu maksimu, in pri za njega ugodnejši ceni lahko doseže večjo korist kot pri gori navedeni simulirani konkurenčni ceni. Tedaj pa ne doseže nasprotna stranka niti svojega relativnega maksima, kar pomeni, da bo kršena enačba (1) ali (2). Lahko pusti ena stranka, da nasprotnik pri novi ceni celo ohrani svoj relativni maksimum, stranka sama pa krši svoj lastni relativni maksimum, vendar vkljub temu doseže večjo korist od izmenjave kot pri simulirani konkurenčni ceni, t. j. pri enačbah (1) in (2). Tako če dvigne v našem primeru II ceno p do $1,0$ ter pusti pri tem, da I ohrani svoj relativni maksimum, II pa krši svoj lastni relativni maksimum, bomo imeli $a_1 = 5,5$, $b_1 = 4,5$, $a_2 = 4,5$, $b_2 = 4,5$. Tedaj bo II vkljub kršeni enačbi (2) imel od izmenjave korist $+337,5$, t. j. mnogo več kot pri enačbah (1) in (2). Ti enačbi nista torej tisti, h katerim stremita stranki pri dvostranskem monopolu. Na vsak način ena izmed njih lahko odpade. Ostane tedaj samo ena enačba pri dveh neznankah ali v celoti 4 enačbe pri 5 neznankah, kar je matematični izraz nedoločenosti sistema.

Morda bi kdo rekel, da je simulirana konkurenčna cena, pri kateri vsak monopolist doseže svoj relativni maksimum koristi, cena, ki bi nastala pri enakosti moči obeh strank. Toda taka trditev sploh ostaja neutemeljena, dokler ni pojasnjeno, kaj je prav za prav »enakost moči«, ki so čestokrat popolnoma heterogene. Dalje, simulirana konkurenčna cena, kakor smo videli, res zmanjšuje razliko koristi, ki nastaja tedaj, če je ena ali druga stranka v stanju zvišati svojo korist od izmenjave do absolutnega maksima in znižati to korist nasprotniku do 0. Toda ta cena in ž njo zvezana relativna maksima še nikakor ne pomenijo gospodarske enakosti. Korist od izmenjave je lahko pri takih maksimih za vsako stranko zelo različna. V našem primeru znašata ti koristi $+494,1$ in $+246,7$, kar je prej izraz neenakosti moči kot njihove enakosti. To je tudi popolnoma razumljivo, ker pri konkurenci zmaguje močnejši, ne pa da bi se izenačevale moči. Kar pa je posebno važno, je to, da pri dvostranskem monopolu v nasprotje od konkurence ni nobenih avtomatično delujočih moči, ki bi privajale do take simulirane

konkurenčne cene ter bi onemogočale nastanek kake druge cene. Navedena cena je samo ena izmed možnih točk ravnovesja. Toda, kakor smo videli, ni to niti točka, ki se enoznačno avtomatično določa po neizprosnih gospodarskih zakonih, niti edina točka, v kateri se izenačuje ponudba in povpraševanje, niti točka, ki bi pomenila gospodarsko enakost strank.

Če bi želeli doseči bolj enakomerno razdelitev koristi od izmenjave ali največjo skupno korist, ali pa absolutno enakost koristi, bi morali izbrati eno izmed tistih točk ravnovesja, o katerih smo govorili prej.

Prva izmed teh točk je točka enake maksimalne koristi od izmenjave za vsako stranko ali točka enakega maksimalnega (pozitivnega) odklona navzgor od absolutnega minima. Za določitev te točke imamo pri dveh neznankah a_1 in b_1 dve enačbi, iz katerih ena izraža enakost koristi od izmenjave in druga pogoj maksima te koristi za eno izmed strank, vse eno za katero, ker je korist obeh strank v tem primeru enaka. Enačbi sta tile:

$$U_{1a}(a_1) + U_{1b}(b_1) - U_{1a}(a) - [U_{2a}(a - a_1) + U_{2b}(b - b_1) - U_{2b}(b)] = 0 \quad [\varphi(a_1, b_1) = 0] \quad (1)$$

$$U_{1a}(a_1) + U_{1b}(b_1) - U_{1a}(a) = \max [f(a_1, b_1)],$$

odkod

$$\frac{\delta f}{\delta a_1} \cdot \frac{\delta \varphi}{\delta b_1} - \frac{\delta f}{\delta b_1} \cdot \frac{\delta \varphi}{\delta a_1} = 0. \quad (2)$$

V našem aritmetičnem primeru dobimo: $a_1 = 4,85$, $b_1 = 4,88$, $a_2 = 5,15$, $b_2 = 4,12$, $p = 1,06$ in za vsako stranko enako maksimalno korist od izmenjave + 374,8.

Cena p in korist od izmenjave ležita v mejah gori navedenih ekstremov. Če primerjamo ceno 1,06 s simulirano konkurenčno ceno, vidimo, da se je cena blaga B dvignila. S tem se je znižala korist I in povečala korist II.

Druga točka je točka enakih minimalnih (negativnih) odklonov navzdol od absolutnih maksimov koristi od izmenjave ali točka enake minimalne žrtve za vsako stranko. Kako se iščeta absolutna maksima, smo videli zgoraj. Označimo ta dva maksima z M_1 in M_2 . Tedaj imamo za določitev navedene točke dve enačbi in sicer enačbo enakosti odklonov od absolutnih maksimov in

enačbo, ki izraža pogoj minuma tega odklona za eno izmed strank. Enačbi izgledata takole:

$$M_1 - [U_{1a}(a_1) + U_{1b}(b_1) - U_{1a}(a)] - M_2 + [U_{2a}(a - a_1) + U_{2b}(b - b_1) - U_{2b}(b)] = 0 \quad [\varphi(a_1, b_1) = 0] \quad (1)$$

$$M_1 - [U_{1a}(a_1) + U_{1b}(b_1) - U_{1a}(a)] = \min |f(a_1, b_1)|,$$

odkod

$$\frac{\delta f}{\delta a_1} \cdot \frac{\delta \varphi}{\delta b_1} - \frac{\delta f}{\delta b_1} \cdot \frac{\delta \varphi}{\delta a_1} = 0. \quad (2)$$

V našem primeru pri $M_1 = +657,5$ in $M_2 = +648,1$ dobimo: $a_1 = 4,87$, $b_1 = 4,9$, $a_2 = 5,13$, $b_2 = 4,1$, $p = 1,05$ in enaka minimalna odklona od absolutnega maksima $-278,0$. Pri takih negativnih odklonih od absolutnega maksima znaša pozitivna korist, ki jo ima vsaka stranka od izmenjave, za I $+379,5$ in za II $+370,1$. Razlika med njima odgovarja razliki v absolutnih maksimih.

Tretja točka ravnovesja, o kateri govori J a n n a c c o n e, je točka kolektivnega maksima koristi od izmenjave, t. j. točka maksimalne skupne koristi za obe stranki. Ako označimo ta kolektivni maksimum s S, tedaj dobimo dve enačbi, potrebni za določitev navedene točke, v obliki enačb, ki izražata dva pogoja maksima S. Imamo namreč:

$$S = U_{1a}(a_1) + U_{1b}(b_1) - U_{1a}(a) + [U_{2a}(a - a_1) + U_{2b}(b - b_1) - U_{2b}(b)] = \max,$$

odkod dobimo dve enačbi:

$$\frac{\delta S}{\delta a_1} = 0 \quad \text{in} \quad \frac{\delta S}{\delta b_1} = 0.$$

V našem primeru bo tak maksimum dosežen pri $a_1 = 5$, $b_1 = 5$, $a_2 = 5$, $b_2 = 4$ in $p = 1$. Kolektivni maksimum koristi od izmenjave bo znašal $+750$ in sicer za I $+400$ in za II $+350$.

V vseh gori navedenih točkah imata stranki po izmenjavi različno absolutno korist. Ako bi hoteli doseči popolno enakost koristi, bi morali najti točko enakih maksimalnih absolutnih koristi. V tem primeru bo ena enačba izražala enakost absolutnih koristi in druga pogoj maksima te koristi za eno izmed strank. Imamo torej:

$$U_{1a}(a_1) + U_{1b}(b_1) - [U_{2a}(a - a_1) + U_{2b}(b - b_1)] = 0 \quad (1)$$

$$[\varphi(a_1, b_1) = 0]$$

$$U_{1a}(a_1) + U_{1b}(b_1) = \max [f(a_1, b_1)].$$

odkod

$$\frac{\delta f}{\delta a_1} \cdot \frac{\delta \varphi}{\delta b_1} - \frac{\delta f}{\delta b_1} \cdot \frac{\delta \varphi}{\delta a_1} = 0. \quad (2)$$

V našem primeru dobimo: $a_1 = 3_{,0}$, $b_1 = 4_{,1}$, $a_2 = 6_{,1}$, $b_2 = 4_{,0}$ in $p = 1_{,40}$. Absolutna korist vsake stranke znaša po izmenjavi 1197_{,3}, kar pomeni za I + 197_{,3} in za II + 522_{,3} koristi od izmenjave.

Rezultati posameznih točk ravnovesja so razvidni iz tele tabele:

	Brez izmenjave	Absolutni maksimum za I	Absolutni maksimum za II	Simulirana konkurenca	Enaka maks. korist od izmenjave	Enak min. odklon od abs. maksima (— 278 _{,0})	Kolektivni maksimum koristi od izmenjave	Enaka maks. absolutna korist
Po izmenjavi $\begin{cases} a_1 \\ b_1 \\ a_2 \\ b_2 \end{cases}$	10 0 0 9	6 _{,95} 6 _{,56} 3 _{,05} 2 _{,44}	2 _{,98} 3 _{,38} 7 _{,02} 5 _{,62}	5 _{,61} 5 _{,49} 4 _{,39} 3 _{,51}	4 _{,85} 4 _{,88} 5 _{,15} 4 _{,12}	4 _{,87} 4 _{,9} 5 _{,13} 4 _{,1}	5 5 5 4	3 _{,9} 4 _{,1} 6 _{,1} 4 _{,9}
Ponudba in povpraš. A	—	3 _{,05}	7 _{,02}	4 _{,39}	5 _{,15}	5 _{,13}	5	6 _{,1}
Ponudba in povpraš. B	—	6 _{,56}	3 _{,38}	5 _{,49}	4 _{,88}	4 _{,9}	5	4 _{,1}
p	—	0 _{,46}	2 _{,08}	0 _{,8}	1 _{,06}	1 _{,05}	1 _{,0}	1 _{,49}
Korist od izmenjave $\begin{cases} I \\ II \end{cases}$	—	+657 _{,5}	0	+494 _{,1}	+374 _{,8}	+379 _{,5}	+400	+197 _{,3}
	—	0	+648 _{,1}	+246 _{,7}	+374 _{,8}	+370 _{,1}	+350	+522 _{,3}
I + II	—	+657 _{,5}	+648 _{,1}	+740 _{,8}	+749 _{,6}	+749 _{,6}	+750	+719 _{,6}
Absolutna korist $\begin{cases} I \\ II \end{cases}$	1000	1657 _{,5}	1000 _{,0}	1494 _{,1}	1374 _{,8}	1379 _{,5}	1400	1197 _{,3}
	675	675 _{,0}	1323 _{,1}	921 _{,7}	1049 _{,8}	1045 _{,1}	1025	1197 _{,3}
I + II	1675	2332 _{,5}	2323 _{,1}	2415 _{,8}	2424 _{,6}	2424 _{,6}	2425	2394 _{,6}

Iz tabele se vidi, da vsaj v našem aritmetičnem primeru dajejo točke enake koristi od izmenjave, enakega odklona od absolutnega maksima in kolektivnega maksima skoro iste rezultate. Samo na skrajnih mejah neenakosti strankinih

moči, t. j. pri absolutnem maksimu za eno ali drugo stranko, se dobiva mnogo manjša skupna korist, kar predočuje anti-socialen, t. j. za družbo kot celoto škodljiv značaj teh ekstremov. Toda tudi popolno izenačenje absolutne koristi precej znižuje skupno korist. V našem primeru daje tudi simulirana konkurenčna cena skoro isto skupno korist od izmenjave in absolutno kolektivno korist kot druge točke ravnovesja. Vendar je pri njej razlika v koristih posameznih strank mnogo večja.

Pripomniti pa je treba, da smo izvedli vse te račune samo radi bolj nazorne predložitve posebnosti dvostranskega monopola. S tem nikakor nočemo povedati, da je razloženo izračunavanje navedenih točk ravnovesja tudi praktično izvedljivo.¹⁰ Kajti navedeni računi zahtevajo izmerljivo, in to ne samo za eno in isto osebo, ampak tudi za različne osebe izmerljivo subjektivno korist. Subjektivna korist pa je psihičen občutek in psihični občutki so le primerljive intenzivne veličine, ne pa izmerljive ekstenzivne količine, za različne osebe pa niso niti primerljive. To razen številnih tehničnih težkoč načelno ovira določitev navedenih »točk ravnovesja« v praksi. Posebno, ker za določitev posameznih točk ne zadoštuje samo določiti njim ustrezajočo ceno p , temveč je treba še določiti količini a_1 in b_1 . To pa zaradi tega, ker so pri vsaki ceni možne najrazličnejše kombinacije a_1 in b_1 od relativnega maksima za I do relativnega maksima za II. Izmed teh nešteti kombinacij le ena ustreza dotični točki ravno-

¹⁰ Zato se ne strinjamo s Perrouxiom, ki trdi, da navedene točke ravnovesja »désignent des réalités concrètes qui, dans une hypothèse particulière déterminée, peuvent s'exprimer par des chiffres« (op. cit., str. 210). Prej ima prav Henri Guittou, ki v članku »Capitalisme et communauté de travail« (La vie intellectuelle, 10 avril 1938, Paris 1938, str. 72) smatra Jannaccione-Perrouxove točke za nereelne in abstraktne. Toda Guittou se moti, kadar smatra, da so te točke nereelne zato, ker niso uporabljive za »personnes morales«, pri katerih ne gre za subjektivno korist in »réactions psychologiques«. Mislimo, da ravno narobe, te točke niso izračunljive prav za fizične osebe (potrošna gospodarstva), ker ni izračunljiva subjektivna korist, izračunljive pa so za pridobitna gospodarstva, kjer namesto subjektivne koristi stopa objektivni in zato izračunljivi, v denarju izraženi čisti donos.

vesja. Samo simulirana konkurenčna cena e_0 ipso enoznačno določa ustrezajočo kombinacijo a_1 in b_1 , ker se pri njej relativni maksimum za I ujema z istim maksimumom za II.

Niti simulacija konkurence, katera baje daje možnost najti točko stabilnega ravnovesja brez znanja in pritegnitve psihičnih veličin, in sicer s tem, da se določa tista cena, pri kateri je ponudba vsakega blaga enaka povpraševanju po njem, ne pomaga mnogo. Kajti pri dvostranskem monopolu, kakor smo videli, lahko nastane ravnovesje ponudbe in povpraševanja pri vsaki ceni, ki leži v mejah absolutnih maksimumov. Razlika med simulirano konkurenčno ceno in drugimi cenami je samo v tem, da pri prvi tako ravnovesje nastaja samo pri eni kombinaciji a_1 in b_1 , dočim nastaja pri drugih cenah pri nešteti kombinacijah od relativnega maksima za I do relativnega maksima za II, kakor namreč nanesemo razmerje strankinih moči. Meje za a_1 in b_1 pri vsaki podani ceni p lahko najdemo s pomočjo tehle enačb:

$$p = \frac{a - a_1}{b_1}, \text{ odtod } a - a_1 - b_1 p = 0 \quad [\varphi(a_1, b_1) = 0] \quad (1)$$

in za I:

$$U_{1a}(a_1) + U_{1b}(b_1) = \max$$

oz. za II:

$$U_{2a}(a - a_1) + U_{2b}(b - b_1) = \max [f(a_1, b_1)],$$

odkod

$$\frac{\delta f}{\delta a_1} \cdot \frac{\delta \varphi}{\delta b_1} - \frac{\delta f}{\delta b_1} \cdot \frac{\delta \varphi}{\delta a_1} = 0. \quad (2)$$

Iz teh enačb dobimo za vsako ceno mejni kombinaciji a_1 in b_1 ter odtod njima ustrezajoči kombinaciji a_2 in b_2 .

Tako dobimo v našem aritmetičnem primeru pri $p = 1,0$ kombinacije ravnovesja ponudbe in povpraševanja, ki ležijo med:

$$a_1 = 5,5, \quad b_1 = 4,5, \quad a_2 = 4,5, \quad b_2 = 4,5 \quad (\text{max za I}) \text{ in}$$

$$a_1 = 4, \quad b_1 = 6, \quad a_2 = 6, \quad b_2 = 3 \quad (\text{max za II}),$$

drugače rečeno dobimo enakost ponudbe in povpraševanja počeni od $4,5A$ do $6A$ in od $4,5B$ do $6B$.

Pri $p = 0,5$ dobimo ravnovesja, ki ležijo med:

$$a_1 = 6,4, \quad b_1 = 7,2, \quad a_2 = 3,6, \quad b_2 = 1,8 \quad (\text{max za I}) \text{ in}$$

$$a_1 = 8,2, \quad b_1 = 3,6, \quad a_2 = 1,8, \quad b_2 = 5,4 \quad (\text{max za II}),$$

t. j. enakost ponudbe in povpraševanja od 3,₆A do 1,₈A in od 7,₂B do 3,₀B.

Pred javno oblastjo, ki bi hotela izbrati ceno, leži torej preveč odprtih možnosti, da bi bila naloga izbire lahka. Zato, v kolikor stranki sami ne prideta do primernega sporazuma in v kolikor mora javna oblast intervenirati, utegne ona le zelo približno najti eno ali drugo pravično ceno. Navodila za to more zaradi neizračunljivosti subjektivnih koristi javna oblast dobiti le iz objektivnih reakcij strank na predpisano ceno.

Nalogo javne oblasti pa olajšuje dejstvo, da je povpraševanje po dobrinah neposrednega konsuma dosedaj celo v najbolj reguliranih in organiziranih narodnih gospodarstvih atomistično, t. j. konkurenčno. Drugače rečeno obstajajo za te dobrine le enostranski monopoli ponudbe z velikim številom povpraševalcev-konsumentov. Cena je pri takih monopolih enoznačno določena. V kolikor pa smatra oblast avtomatično nastalo monopolno ceno za previsoko in neupravičeno, ima potrebne kriterije v produkcijskih stroških oz. v višini čistega dobička producenta, in trgovca. Ako pa po maksimirani ceni povpraševanje presega ponudbo, mora vzpostavljati ravnovesje s tem, da racionira povpraševanje z uvedbo nakaznic, točk in dr. tehničnih pripomočkov.

Dvostranski monopoli pa so večinoma razširjeni med pridobitnimi gospodarstvi, kakor tudi med delavci in delodajalci. Tak dvostranski monopol bomo sedaj predočili z našim drugim primerom. Bistvena posebnost tega monopola obstoji v tem, da cilj, za katerim stremita dva monopolista-pridobitnika, ni maksimalna neizmerljiva subjektivna korist, temveč maksimalni izmerljivi objektivni, v denarju izraženi čisti donos. Ta posebnost pridobitnega dvostranskega monopola je obenem njegova prednost, ki olajšuje reguliranje monopolne cene od strani javne oblasti.

Vzemimo primer, ki ga posnema po Bowleyu in obravnava Schneider.¹¹ Na eni strani imamo sindikat

¹¹ Op. cit., str. 64—65. Izpremenili smo samo nekatere številke. Vzeli smo $p = 10 - \frac{D}{10}$ namesto $p = 12 - \frac{D}{15}$, podporo brezposelnim smo upoštevali v znesku 1 denarne enote namesto 3 enot in zvišali

premogovnikov in na drugi strani sindikat rudarjev. Gre za določitev mezde pri tem dvostranskem monopolu. Funkcionalna zveza med ceno premoga (p), izraženo v denarnih enotah za tono, ter povpraševanjem po premogu in torej obsegom dnevne produkcije (D ton) naj bo: $p = 10 - \frac{D}{10}$. Vzeta je torej linearna funkcija, pri kateri je $D = 100 - 10p$, povpraševanje enakomerno pojema z naraščanjem cene. Naj dalje produkcijski stroški sestojijo samo iz dela in se za produkcijo 1 tone premoga potroši dnevno delo 1 delavca, čigar dnevno mezdo označimo s π denarnih enot.

Tedaj znaša dnevni čisti donos premogovnikov (G):

$$G = (p - \pi) D = 10D - \frac{D^2}{10} - D\pi.$$

Naj znaša slednjič število članov delavskega sindikata 60 in izplačuje ta sindikat vsakemu nezaposlenemu članu dnevno podporo v znesku 1 denarne enote. Tedaj je dnevni zaslužek zaposlenih delavcev enak $D\pi$ in njihov čisti zaslužek (L) po izplačilu podpor znaša:

$$L = D\pi - (60 - D) = D\pi + D - 60.$$

Višja meja za L leži tam, kjer $G = 0$ (absolutni minimum) in $L = \max$ (absolutni maksimum). Pri tem imamo dve neznaniki D in π in dve enačbi in sicer:

$$10D - \frac{D^2}{10} - D\pi = 0 \quad [f(D, \pi) = 0] \quad (1)$$

in

$$D\pi + D - 60 = \max [f(D, \pi)],$$

odkod

$$\frac{\delta f}{\delta D} \cdot \frac{\delta \varphi}{\delta \pi} - \frac{\delta f}{\delta \pi} \cdot \frac{\delta \varphi}{\delta D} = 0. \quad (2)$$

Iz teh enačb dobimo: $D = 55$ in $\pi = 4,5$. Zaposlenih je torej 55 delavcev in mezda znaša 4,5, pri čemer je $G = 0$, $L = 242,5$ in $p = 4,5$ denarnih enot.

Nižja meja za G leži tam, kjer je narobe $G = \max$ (absolutni maksimum), vsakemu zaposlenemu delavcu pa

smo število delavcev na 60. Vse te izpremembe, ki ne menjajo bistva Schneiderjevega primera, smo uvedli zaradi bolj enostavnih računov.

ostane po izplačilu podpor brezposelnim vsaj toliko, kolikor dobiva brezposelni delavec (absolutni minimum), t. j. toliko, da je $L = D$ ali

$$D\pi + D - 60 = D \text{ ali } D\pi - 60 = 0.$$

Imamo torej enačbi:

$$\text{in} \quad D\pi - 60 = 0 \quad [\varphi(D, \pi) = 0] \quad (1)$$

$$10D - \frac{D^2}{10} - D\pi = \max [f(D, \pi)],$$

$$\text{odkod} \quad \frac{\delta f}{\delta D} \cdot \frac{\delta \varphi}{\delta \pi} - \frac{\delta f}{\delta \pi} \cdot \frac{\delta \varphi}{\delta D} = 0. \quad (2)$$

Iz teh enačb dobimo: $D = 50$ in $\pi = 1,2$. Zaposlenih je torej samo 50 delavcev in mezda znaša 1,2, pri čemer je $G = 190$, $L = 50$ in $p = 5$ denarnih enot.

V teh mejah t. j. med $\pi = 4,5$ pri $D = 55$ in $\pi = 1,2$ pri $D = 50$, sta možna najrazličnejša G in L . G se torej lahko giblje med 0 in 190, L pa med 242,5 in 50, t. j. $0 < G < 190$ in $50 < L < 242,5$.

Navedene meje se zožujejo, če predvidevata stranki možnost izbruha spora in upoštevata vse posledice tega spora. Toda v tem se že pokaže vpliv strankinih moči kakor tudi najrazličnejših negospodarskih momentov.

Schneider pa misli, da se tudi pri tem dvostranskem monopolu mezda določa avtomatično in enoznačno. Ta mezda se ustanavlja na ta način, da sindikat podjetnikov določa tisto produkcijo D , ki mu donaja pri mezdi π maksimalni G , in delavski sindikat določa tisto mezdo π , ki mu daje pri tem D maksimalni L . S tem dobivamo tile dve enačbi:

$$G = 10D - \frac{D^2}{10} - D\pi = \max,$$

$$\text{odkod} \quad \frac{\delta G}{\delta D} = 10 - \frac{D}{5} - \pi = 0. \quad (1)$$

Iz te enačbe imamo, da je $D = 50 - 5\pi$. Če postavimo v L namesto $D = 50 - 5\pi$, dobimo:

$$L = D\pi + D - 60 = (50 - 5\pi)\pi + 50 - 5\pi - 60 = \\ = 45\pi - 5\pi^2 - 10 = \max,$$

$$\text{odkod} \quad \frac{dL}{d\pi} = 45 - 10\pi = 0. \quad (2)$$

Iz enačb (1) in (2) imamo: $D = 27,5$, $\pi = 4,5$, $G = 75,5$,
 $L = 91,25$ in $p = 7,25$.

Toda iz tega nikakor ne sledi, da bi se vsaka stranka zadovoljila s svojim relativnim maksimumom ($G = 75,5$ in $L = 91,25$) in ne stremela za tem, da bi se, v kolikor to dovoljuje razmerje strankinih moči, približala svojemu absolutnemu maksimumu ($G = 190$ oz. $L = 242,5$) na račun druge stranke. Tako bo sindikat rudarjev stremel za tem, da zviša mezdo nad $4,5$ ali zaposlitev nad $27,5$ ali pa oboje. Na drugi strani bo sindikat premogovnikov stremel za tem, da zniža mezdo pod $4,5$ pri istem ali celo večjem D . S tem pa bo kršena ali enačba (1) ali enačba (2). Ostane samo ena enačba z dvema neznankama, kar pomeni nedoločenost sistema. Ravnovesje $\pi = 4,5$ pri $D = 27,5$ ne predstavlja torej nobenega avtomatično enoznačno določenega, t. j. edino možnega ravnovesja. Odvisno od razmerja strankinih moči so možni v gori navedenih mejah najrazličnejši π , G in L ugodni za eno ali drugo stranko.

Tudi pri pridobitnem dvostranskem monopolu mora javna oblast, v kolikor je le mogoče, prepustiti organiziranim strankam sporazumno določiti ceno. Intervenirati mora le tedaj, če ne pride do sporazuma, ali sporazum izrazi preveliko neenakost moči in močnejša stranka izkorišča šibkejšo, ali če sporazum dveh monopolnih strank ustreza njenim interesom, toda nasprotuje splošnim narodnogospodarskim ali drugim važnim interesom.

Pri svoji intervenciji javna oblast lahko zasleduje različne smotre in v zvezi s tem lahko izbere različne »točke ravnovesja«. Tudi v tem primeru so možne gori navedene točke in sicer:

1. Točka za obe stranki enakega maksimalnega + nad nižjo mejo. Tedaj mora biti:

$$(G - 0) - (L - D) = 0 \quad [f(D, \pi) = 0] \quad (1)$$

in $L - D = \max [f(D, \pi)],$

$$\text{odkod} \quad \frac{\delta f}{\delta D} \cdot \frac{\delta \varphi}{\delta \pi} - \frac{\delta f}{\delta \pi} \cdot \frac{\delta \varphi}{\delta D} = 0. \quad (2)$$

Iz teh enačb dobimo: $D = 50$, $\pi = 3,1$, $G = 95$, $L = 145$
in $p = 5$.

2. Točka za obe stranki enakega minimalnega odklona navzdol od absolutnega maksima. Tedaj mora biti:

$$(190 - G) - (242,5 - L) = 0 \quad [\varphi(D, \pi) = 0]$$

$$\text{in} \quad 242,5 - L = \min [f(D, \pi)].$$

Iz tega dobimo: $D = 55$, $\pi = 2,77$, $G = 95,5$, $L = 147,5$ in $p = 4,5$.

3. Točka za obe stranki enakega absolutnega čistega donosa. Tedaj mora biti:

$$G - L = 0 \quad [\varphi(D, \pi) = 0]$$

$$\text{in} \quad L = \max [f(D, \pi)]$$

Dobimo: $D = 55$, $\pi = 2,25$, $G = 121,25$, $L = 121,25$ in $p = 4,5$.

4. Točka maksimalnega kolektivnega, t. j. za obe stranki skupnega čistega donosa. Tedaj mora biti:

$$S = G + L = \max,$$

odkod imamo dve enačbi in sicer:

$$\frac{\delta S}{\delta D} = 0 \quad \text{in} \quad \frac{\delta S}{\delta \pi} = 0.$$

Pri funkciji $p = 10 - \frac{D}{10}$, v kateri ni π , se da iz teh enačb določiti samo D , ki bo znašal 55. Kar pa se tiče π , njegova višina ostane nedoločena, ker pri vsakem π znašajo produktijski stroški ($D\pi$) ravno toliko, kolikor znaša zaslužek zaposlenih delavcev ($D\pi$). Pri seštevanju skupnega donosa se te dve vsoti krajšata, tako da S ne vsebuje π in njegova višina ni odvisna od višine π . S bo namreč enak:

$11D - \frac{D^2}{10} - 60$. Ta S bo maksimalen, če:

$$\frac{dS}{dD} = 11 - \frac{D}{5} = 0.$$

Imamo torej samo eno enačbo.

Iz te enačbe dobimo samo $D = 55$, višine π pa ne moremo dobiti. Toda nedoločeni π je samo posledica nesrečno izbrane funkcije p v Schneiderjevem primeru. Ako vzamemo namesto te funkcije kakršno koli funkcijo, v kateri je zapopaden tudi π , kar bi pomenilo, da je cena premoga odvisna tudi od zaslužka delavcev, tedaj bo π enoznačno določen.

Tako naj bo na pr.:

$$p = 29 - \frac{D}{2} + 2\pi - \frac{8\pi^2}{D}$$

Tedaj bo:

$$S = 30D - \frac{D^2}{2} + 2D\pi - 8\pi^2 - 60.$$

Ta S bo maksimalen pri $D = 40$ in $\pi = 5$, odkod $p = 14$, $G = 360$, $L = 170$ in $S = 530$. K temu je pripomniti, da je maksimalni kolektivni čisti donos obeh monopolnih strank lahko tudi antisocialen, če zvišajo na pr. lastniki premogovnikov in zaposleni v njih delavci svoj skupni čisti donos na račun konsumentov premoga.

Možne so seveda tudi še različne druge »točke ravnovesja« v mejah absolutnih maksimov dveh monopolnih strank.

Kakor vidimo, je mehanizem regulacije cene pri dvostranskem monopolu pridobitnih gospodarstev isti kot pri izolirani izmenjavi potrošnih dobrin. Važna razlika pa je v tem, da za to regulacijo ni potrebno znanje psihičnih veličin. Potrebno je samo znanje funkcij povpraševanja po produktih, ki se proizvajajo monopolno oz. z monopoliziranimi činitelji, funkcij produkcijskih stroškov in drugih objektivnih pogojev, pod katerimi se vrši poslovanje monopolnih pridobitnih gospodarstev. Za to potrebni podatki se morejo dobiti potom navadnega in statističnega proučavanja teh gospodarstev in tržnih odnosov.

Dalje vidimo, da more javna oblast tudi pri dvostranskem monopolu pridobitnih gospodarstev regulirati monopolno ceno po najrazličnejših gospodarskih, socialnih in izvengospodarskih političnih vidikih. Izbira teh različnih regulacijskih vidikov je možna vprav radi tega, ker je pri dvostranskem monopolu cena znotraj široke cone v mejah absolutnih maksimov čistega donosa ene ali druge stranke **n e d o l o č e n a**. Regulacija vsakega dvostranskega monopola se seveda ne sme vršiti **i z o l i r a n o**, upoštevajoč samo interese njegovih strank, temveč **k o m p l e k s n o**, upoštevajoč dosego primerne ravnovesja celotnega narodnega gospodarstva.

Conclusione.

Il prezzo nel monopolio bilaterale.

Alessandro Dott. Bilimovič.

Nel suo articolo l'autore mette in rilievo l'importanza del problema del monopolio bilaterale per l'economia moderna che viene caratterizzata da un predominio sempre crescente delle organizzazioni monopolizzate. Dopo aver fatto un breve sommario delle opinioni dei diversi teorici, l'autore aderisce all'opinione secondo la quale sono determinati nel monopolio bilaterale soltanto il limite superiore e quello inferiore del prezzo. Fra questi limiti il prezzo resta teoricamente indeterminato. La sua altezza dipende dal rapporto delle forze contrattuali dei contraenti, e questo rapporto a sua volta non dipende soltanto dai fattori economici, ma anche dagli altri momenti sociali e politici. I soprannominati limiti estremi si restringono, se il prezzo avvicinandosi all'uno od all'altro limite aumenta la probabilità dello scoppio di un conflitto che causa i costi per ambedue i contendenti. L'autore illustra il suo punto di vista con due esempi di cui l'uno si riferisce al monopolio bilaterale dei due consumatori e l'altro alla definizione del salario nel caso delle organizzazioni monopolizzate degli imprenditori e dei lavoratori. Questi due esempi danno all'autore l'occasione per dichiarare la particolarità e il significato dei «punti dell'equilibrio» di cui parla lo Jannaccone, e per dimostrare il difetto nel tentativo dello Schneider di provare che anche nel monopolio bilaterale il prezzo è univocamente determinato. Infine l'autore deduce dalla sua analisi teorica alcune conclusioni pratiche riguardo alla parte ed ai compiti che appartengono all'autorità pubblica nel monopolio bilaterale.

Dr. Viktor Korošec, univ. profesor:

Bēl madgalti.*

Prispevek k poznavanju upravnega ustroja
hetitske države.

I.

Klinopisne plošče, ki so bile predvsem v letih 1906. in 1907. najdene blizu turške vasi Boghazkői (145 km vzhodno od Ankare) pod ruševinami nekdanje hetitske prestolnice Hattušaša,¹ so nam odkrile zgodovino hetitske države.² Le-ta je obstajala v Mali Aziji že morda od 19. stoletja³ naprej do približno leta

* Okrajšave:

ak. = akadjsko.

AO = Der Alte Orient. Leipzig.

Bo St = Boghazkői-Studien. Leipzig.

G ö t z e, Kleinasien = Kulturgeschichte des Alten Orients. III. Abschnitt, 1. Lieferung: A. Götze, Kleinasien, A. Christensen, Die Iranier (= Handbuch der Altertumswissenschaft, III. Abt., 1. Teil, 3. Band), München 1933.

het. = hetitsko.

K Bo = Keilschrifttexte aus Boghazkői (= Wissenschaft. Veröff. der Deutschen Orientgesellschaft, Bd. 30. in 36.), Leipzig 1916—1923.

KIF = Kleinasiatische Forschungen I., 1930.

KUB = Keilschrifturkunden aus Boghazkői. Berlin 1921 ss.

MVAe G = Mitteilungen der Vorderasiatisch-Aegyptischen Gesellschaft. Leipzig.

SP = Slovenski Pravniki. Ljubljana.

sum. = sumersko.

VAB = Vorderasiatische Bibliothek. Leipzig.

ZA. N. F. = Zeitschrift für Assyriologie, Neue Folge. Leipzig.

¹ Za zgodovino izkopavanj prim. L. Delaporte, Les Hittites (v L'Évolution de l'humanité), Paris 1936, str. 4 ss.; K. Bittel, Die Ruinen von Boghazkői, Berlin-Leipzig 1937, str. 100 s.

² Za splošno orientacijo prim. A. Götze, Kleinasien, München 1933; A. Götze, Das Hethiter-Reich (= AO 27, 2), Leipzig 1928; L. Delaporte, Les Hittites, Paris 1936; F. Hrozný, Die älteste Geschichte Vorderasiens, Prag 1940.

³ Datiranje je v zvezi z datiranjem Hammurabijeve dinastije v Babilonu, ki je njen padec povzročila osvojitve Babilona po Muršilišu I. (po

1200. pred Kristusom; v drugi polovici svojega obstoja (novo hetitsko kraljestvo) je spadala med takratne vodilne velesile (Egipt, Babilon in Asirija ter eventualno tudi Ahijava).⁴

Med najdenimi teksti je mnogo takih, ki zanimajo pravnega zgodovinarja, in sicer iz prav posebnega razloga. Kakor so hetitske ploščice jezikoslovcu odkrile indoevropski jezik, ki je — če računamo z najstarejšimi zgodovinskimi začetki — vsaj za pol tisočletja starejši od najstarejše znane staroindijske besede,⁵ nam podobno vzbujajo hetitski pravni spomeniki vsaj upanje, da v njih razkrijemo sledove doslej najstarejšega indoevropskega prava.⁶ Seveda ne smemo pričakovati, da bo vsaka norma, ki jo iz raznih hetitskih predpisov izluščimo, že indoevropska. Povsod se namreč moramo vprašati, ali ni bila dotična norma morda prevzeta v hetitsko pravo od avtohtonega ne-indoevropskega proto-hatijskega prebivalstva,⁷ ali pa če ni bila — podobno kakor klinopisna pisava — recipirana iz mezopotamskega, zlasti babilonskega⁸ pravnega področja. Na splošno sicer lahko ugotovimo kot značilno potezo hetitskega pravnega razvoja izrazito samoniklost in svojsko miselnost, ki se zavestno razlikuje od miselnosti, ki jo najdemo v Mezopotamiji.⁹

Götze, Kleinasien str. 78, l. 1758. pr. Kr.). Glede poznejšega datiranja prim. W. Otto, Die älteste Geschichte Kleinasiens. Kritische Bemerkungen zu B. Hroznýs gleichnamigem Werk (= Sitz.-Ber. der Bayer. Akademie der Wiss., 1941, II, 3), München 1941, str. 6, 29, op. 1. — Sam vobče sledim datiranju pri Götzeju.

⁴ Prim. V. Korošec, Hethitische Staatsverträge. Ein Beitrag zu ihrer juristischen Wertung (= Leipziger rechtswissenschaftliche Studien, H. 60), Leipzig 1931, str. 46 s.

⁵ Götze, Kleinasien, str. 53.

⁶ Prim. Korošec, Po sledovih najstarejšega indoevropskega javnega prava, SP 54 (1940), str. 336 ss. — Za splošen pregled hetitskega prava prim. G. Furlani, Il diritto degli Hittiti (v Conferenze romanistiche), Milano 1939.

⁷ Semkaj utegne spadati določba § 171 het. zakonika, po kateri sme mati izključiti sina iz družine, ali ga pa zopet sprejeti v družino. — Prim. Korošec, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, rom. Abt., 52. Bd., 1932, str. 167.

⁸ To utegne veljati glede določb §§ 29 in 30 het. zakonika z ozirom na §§ 161 in 160 Hammurabijevega zakonika. Prim. Korošec, l. c., str. 163 s.; Korošec, Raub- und Kaufhe im hethitischen Recht (= Studi in onore di S. Riccobono, I.), Palermo 1932, str. 560 ss.

⁹ To ne velja samo za pravno področje. Tako so se v svojih kraljevskih Hetiti prvi povzpeli do precejšnje kritičnosti; oni so prvi, ki so napi-

Drugače kakor v Babiloniji in Asiriji, kjer je bilo najdenih že na desetisoče zasebnih listin, nam doslej znane hetitske ploščice niso razen zakonika¹⁰ ohranile skoro nobenih spoznavnih virov za zasebno pravo. Tem bogatejša žetev se obeta raziskovalcu javnega prava. Naj omenimo le Telipinuševo ustavo¹¹ (ok. 1650), mednarodno pogodbo z Egiptom¹² (1289) in številne vazalne pogodbe.¹²

Za spoznavanje notranjega ustroja in uprave hetitske države so posebno važne tkzv. »službene instrukcije«, službena navodila. Tako označujejo moderne edicije hetitske tekste, v katerih so hetitski vladarji zbrali predpise za različne skupine svojih funkcionarjev. Najvažnejše izmed njih je v avtografski (klinopisni) izdaji objavil H. E h e l o l f leta 1925. v 13. zvezku zbirke Keilschrifturkunden aus Boghazköi (= KUB XIII).¹³

Med njimi je doslej v literaturi vzbudila še največ pozornosti »instrukcija za vse tempeljske ljudi«, ki je objavljena kot četrti tekst v omenjeni zbirki (KUB XIII, 4).¹⁴ Tekst, dopolnjen po duplikatih, je obenem s prevodom in s pripombami objavil E. S t u r t e v a n t najprej v Journal of the American Oriental Society (54., str. 363—406)¹⁵ in nato še v svoji Hittite Chrestomathy.¹⁶ V obširni in izčrpni razpravi je G. F u r l a n i¹⁷ razkril

sali historična poročila, prosta golega osebnega vladarjevega hvalisanja, pretiravanja lastnih uspehov in zamolčevanja neuspehov — popolnoma drugače, kakor to srečujemo v poročilih asirskih vladarjev. — Prim. A. G ö t z e, Hethiter, Churriter und Assyrer. Hauptlinien der vorderasiatischen Kulturentwicklung im II. Jahrtausend v. Chr. Geb., Oslo 1936, str. 73 s.; H. G. G ü t e r b ö c k, Die historische Tradition und ihre literarische Gestaltung bei Babyloniern und Hethitern bis 1200 (v ZA., N. F. 8 (1934), str. 1—91; 10 (1938), str. 45—149).

¹⁰ V naslednjem citiram po F. H r o z n ý, Code Hittite, Paris 1922.

¹¹ Prim. K o r o š e c, Po sledovih najstarejšega indoevropskega javnega prava, SP. 54 (1940), str. 336 ss.

¹² Prim. K o r o š e c, Hethitische Staatsverträge, str. 5 ss. in passim.

¹³ Nadaljnje »instrukcije« so objavljene v KUB XXI pod št. 41, 42, 45, 46 in KUB XXVI, 17 i. dr.

¹⁴ Hetitski tekst se označuje v podpisu, ki ustreza nadpisu, kot: »Prva plošča določb za vse ljudi svetišča, za božje kuharje, božje orače in za božje pastirje goved (in) božje pastirje ovac« (KUB XIII, 4, IV, 78—81). Duplikati so KUB XIII, 5, 6, 17, 18, 19 in KUB XXVI, 31.

¹⁵ Meni nedostopno.

¹⁶ A Hittite Chrestomathy by Edgar H. Sturtevant and George Bechtel, Philadelphia 1935, str. 127—174.

njeno bogato, predvsem sakralnopravno vsebino. Instrukcija pa vsebuje tudi izredno zanimivo, za zasebno pravo pomembno singularnopravno določbo.¹⁸ Gre za predpise v varstvo tempeljske lastnine. Tempeljski ljudje, ki jim je bila poverjena skrb za dotično svetišče in redno oskrbovanje bogoslužja, načelno niso smeli imeti ne zlata ne srebra. Ako je hetitski vladar komu izmed njih podaril »srebro, zlato, orodje (ali) bron«, je moralo biti to izpričano na posebni listini, ki je navajala ime kralja, datum daritve (KUB XIII, 4, II, 36: »na ta praznik so mu to dali«), težo darila in imena prič (II, 36 ss.: »in priče naj bodo potem navedene: ,Ko so mu to dali, so bili navzoči ta in ta!«). Obdarjenec ni smel darila trajno obdržati, ampak ga je moral javno (II, 40: »ne na skritem kraju«) in ob navzočnosti »gospodov mesta Hatti« (II, 41) prodati. Le-ti so o prodaji napravili zapisnik in ga zapečatili. Pozneje, najbrže kadar se je kralj nahajal v prestolnici, so mu zapisnik predložili in ga vnovič zapečatili (II, 43 s.).¹⁹ Iz teh določil razvidimo, da je bila zasebna listina tudi po hetitskem pravu potrebna, vsaj kot *ius singulare*.²⁰

Nadaljnja instrukcija, ki jo po Ehelolfovi izdaji štejemo kot KUB XIII, 3,²¹ podaja predpise za dvorne uslužbence, kuharje, čevljarje, usnjarje, donašalce vode itd. Vsem se nalaga

¹⁷ Sul testo hittita »I doveri degli addetti ai templi« (v Studi e materiali di storia delle religioni, XIV), 1938, str. 82—130; (= Saggi sulla civiltà degli Hittiti, Udine 1939, str. 225—286: Norme di diritto sacro hittita).

¹⁸ Prim. M. San Nicolò, Zur Frage der Schriftlichkeit des Abchlusses von Rechtsgeschäften bei den Hethitern (v Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, rom. Abt., 56. Bd., 1936), str. 236—238. — H. G. Güterböck, Das Siegel bei den Hethitern (v Symbolae ad iura Orientis antiqui pertinentes Paulo Koschaker dedicatae), Leiden 1939, str. 29 s.

¹⁹ KUB XIII, 4, II, 29 ss. = KUB XIII, 5, II, 38 ss. = KUB XIII, 6, II, 21 ss. = Sturtevant, Hittite Chrestomathy, str. 154 s., vv. 36 ss.

²⁰ M. San Nicolò, o. c., str. 238 smatra za verjetno, da ne gre tu le za singularnopravno določbo, ampak da temelji omenjeni predpis na splošni normi, po kateri bi bila zasebna listina s pričami splošno potrebna ob sklepanju kupnih pogodb. Vendar se mi zdi zaenkrat vsaj verjetnejše, da imamo pred seboj le singularnopravno določbo, ki ima svoj zadnji razlog v težnji, da si ne bi tempeljski funkcionarji prisvajali tempeljske imovine.

²¹ Ohranjeni del je s transkripcijo, prevodom in komentarjem objavil Joh. Friedrich, Reinheitsvorschriften für den hethitischen König (v Altorientalische Studien, Bruno Meissner... gewidmet, I. Bd., Leipzig 1928, str. 46—58).

dolžnost, da v svojem področju pazijo na snago in tako obvarujejo kralja, da ne pride v dotik s čim nečistim in profanim.

Predvsem vojaške organizacijske predpise vsebuje instrukcija KUB XIII, 20. Iz podpisa (IV, 7 s.) je razvidno, da jo je izdal kralj Tudhalijaš, najbrže IV., predzadnji hetitski vladar (1260—1230),²² in sicer za »vse prebivalstvo« (IV, 8: UN. MEŠ-*-an-na-aš hu-u-ma-an-da-aš*). Obenem prinaša v posebnem odstavku (I, 32—37) določbe, ki naj zagotavljajo objektivnost sodstva. K njim se še povrnemo.

Rimskim cesarskim mandatom, ki so vsebovali cesarjeva navodila provincialnemu namestniku, bi lahko vzporejali instrukcijo KUB XIII, 2.²³ Njen podpis, ki na hetitskih ploščah splošno nadomešča napis, ni sicer ohranjen, vendar smemo iz celotne vsebine sklepati,^{23a} da gre za zbirko navodil, ki jih je hetitski vladar izdal za posebnega vojaškega in upravnega načelnika, ki ga imenujejo včasih z babilonskim²⁴ nazivom *bēl madgalti* ali s hetitskim nazivom *aurijaš EN-aš*,²⁵ odnosno kakor so Hetiti to izgovarjali *aurijaš* (ali *aqarijaš*) *išhaš*.

Kdo je bil *bēl madgalti*, nam viri ne povedo izrečno. Mezopotamski napisi takega funkcionarja nikjer ne omenjajo. Akadijski izraz *bēl* je *status constructus*²⁶ od *bēlu*, ki pomenja »gospod«-a, enako kakor sumerski *en* ali hetitski *išhaš*. Akadijski izraz *madgaltu*, ki ga akadijski napisi ne poznajo, razlaga Götze²⁷ kot *nomen loci* k *dagalu* = »gledati«; torej pomenja

²² Prim. Götze, Kleinasien, str. 79.

²³ Duplikati so v KUB XIII, 1 in 24 ter KUB XXXI, 84—91.

^{23a} Za to govori tudi zelo poškodovani začetek duplikata KUB XIII, 1, ki ima v I, 2: LÜ.MEŠ *BE-EL MAD-K|AL-...* — Glede vsebine prim. tudi Götze, Kleinasien, str. 100 s.

²⁴ V naslednjem so hetitske besede tiskane kurzivno, sumerske s pokončnimi velikimi črkami, akadijske (= babilonsko-asirske) pa s kurzivnimi velikimi črkami; isto velja glede predznakov (determinativov) in končnic (fonetičnih komplementov). Kolikor pa je jezikovna pripadnost kake besede izrečno označena, se navadno uporablja kurzivni tisk.

²⁵ Da sta oba izraza istovetna, dokazuje mesto KUB XIII, 24, 12: *na-an BĒL MAD-KAL-TI e-ip-du*, ki kot duplikat ustreza mestu KUB XIII, 2, IV, 22: *na-an a-ū-ua-ri-ja-aš EN-aš e-ip-du* (= njega naj prime *bēl madgalti* ozir. *aurijaš išhaš*)! — Prim. Götze, Madduwattaš (= MVAe G 32, 1), Leipzig 1928, str. 109, op. 4.

²⁶ *Status constructus* je krajša oblika samostalnika, od katerega je odvisen drug samostalnik v genetivu.

²⁷ Götze, Madduwattaš (= MVAe G 32, 1), str. 109.

»razgled(ovališče), stražišče«. Hetitski izraz *auriš*, *aṣariš* pomenja »tabor(išče)«, v zvezi s tem je LÚ *auriṣalaš* (sum. *lu* = človek) »mejni stražnik, graničar«. Oba samostalnika sta etimološko izpeljana od glagola *auš-* = »gledam«. ²⁸

Instrukcija KUB XIII, 2 je hkrati naš glavni vir za presojanje položaja, ki ga je imel *bēl madgalti* v hetitskem upravnem ustroju. Instrukcija, od katere nam je ohranjena komaj polovica, ²⁹ kaže v svoji redakciji že precejšnjo sistematiko. Predvsem so posamezne skupine predpisov med seboj ločene po vodoravnih črtah in tako že zunanje razvidne kot posebni odstavki. Tudi v vsebinskem pogledu je njen redaktor precej spretno uredil sorodne določbe in tako obravnava zaporedoma dolžnosti, ki jih ima *bēl madgalti* kot: 1. vojaški poveljnik; 2. upravni načelnik svojega okrožja; 3. glede nadziranja bogočastja; 4. glede sodstva; 5. glede novih naseljencev; 6. glede skrbi za kraljevo imovino.

Če upoštevamo, da se je hetitska država morala neprestano boriti z nemirnimi sosednimi narodi za svoj obstoj, je pač umljivo, da govori instrukcija KUB XIII, 2 najprej o dolžnostih, ki jih je imel *bēl madgalti* na svojem ozemlju kot vojaški poveljnik.

Ker nam začetek prvega stolpca instrukcije ni ohranjen, začetek duplikata KUB XIII, 1 pa je zelo poškodovan, ni prav jasno, na kateri dejanski stan navezujejo prve ohranjene določbe. Götz e (KIF 1, 196) domneva, da gre za določila o postopku, kadar vojaška četa zasede kako mesto na meji sovražnega ozemlja.

Bēl madgalti je moral namestiti straže po različnih potih in cestah, ³⁰ zlasti po tistih, ki so vodile v sovražnikovo deželo. ³¹

²⁸ E. Tenner, Ein hethitischer Annalertext des Königs Muršiliš II., Leipzig 1926, str. 24.

²⁹ Manjka namreč začetek prvega, drugega in četrtega stolpca ter konec prvega, tretjega in četrtega stolpca. V začetku prvega stolpca manjka kakih 34 vrstic, kakor to kaže duplikat KUB XIII, 1, I, čigar 35. vrsta ustreza 1. vrsti naše instrukcije (cf. Götz e, KIF 1, 196). Koncem prvega stolpca manjka, primerjano z drugim in tretjim, kakih 16 vrstic. Tako bi morali posamezni stolpci imeti po približno 80 vrstic, kar tudi ustreza velikosti plošč v KUB XIII, 4, kjer ima nepopolni drugi stolpec 76, celotni tretji in četrti pa po 83, ozir. 81 vrstic. — KUB XIII, 2 ima ohranjenih od prvotnih morda blizu 320 vrstic le kakih 152 vrstic, tudi če štejemo vse do nečitljivosti poškodovane vrstice.

³⁰ KUB XIII, 2, I, 1—6. — ³¹ KUB XIII, 2, I, 8—12.

Zanimiv je predpis, da se morajo mesta zapirati in da ni iz njih (njihovega okoliša) dovoljeno puščati ne žanjcev, ne goved, ne ovc, ne konj³² — najbrž zato, da ne bi polja ostala neobdelana. Straže mora *bēl madgalti* nadzirati; zoper sovražnikov napad so se morale braniti in sovražnika tri dni zasledovati.³³ O vseh važnejših dogodkih je moral takoj poročati vladarju.³⁴ Posebno skrbno je moral tudi nadzirati utrjena mesta, ki so bila na njegovem področju, v njegovi provinci³⁵ (I, 22: *ma-ni-ia-aḥ-ḥi-ia an-da*). Nadaljnja vsebina prvega stolpca nam ni ohranjena.

V drugem stolpcu, čigar začetek tudi manjka, so najprej našteje dolžnosti, ki zadevajo *bēl madgalti*-ja kot načelnika redne (»od leta do leta«)³⁶ uprave, torej tudi v mirni dobi, čeprav je iskati zadnji razlog za marsikatero teh določb v skrbi za vojno pripravljenost.

Tako je moral *bēl madgalti* poskrbeti, da je bilo v utrjenih mestih nakopičenega dovolj lesa za kurjavo; količina je podrobno predpisana. Enako je moral zagotoviti zadostno zalogo slame in sena. Napolnjena skladišča je moral zapečatiti in vsako leto pregledati.³⁷ Skrbno je moral nadzirati različna poslopja, katerih pomena zaenkrat še ne poznamo podrobneje. Le-ta so morala biti posnažena in pomita s čisto vodo (*ne-e-u-it u-i-te-ni-it*).³⁸ Dalje je moral poskrbeti, da pri stavbah ni odpadal omet in da so bili njihovi temelji trdni. Dobro zgrajena so morala biti tudi različna gospodarska poslopja, kakor skladišča, stavbe za slamo, stavbe v gozdovih, sadovnjakih in vinogradih.³⁹ Pri drugih mestnih stavbah mora pregledati opornike; če so strohneli, jih je treba nadomestiti.⁴⁰ Posebej se mu nalaga tudi skrb za nekatere ptiče, ki so se nahajali (morda v posebnih stoječih vodah, ribnikih in mlakah) v njegovi provinci.⁴¹

³² I, 7 s.: *na URU. ḪAL. ḪI. A an-da iš-tap-pa-an-du na-aš-ta LÚ. MEŠ ŠE-KIN-TAR GUD UDU ANŠU. KUR. RA [UR]U-az kat-ta li-e tar-na-an-zi.* — ³³ KUB XIII, 2, I, 13–19. — ³⁴ KUB XIII, 2, I, 19, 20 s.

³⁵ KUB XIII, 2, I, 20 ss. — ³⁶ KUB XIII, 2, II, 4 in 11.

³⁷ II, 5–12. Medtem ko napravi tekst XIII, 2 odstavek že za 10. vrsto, ga duplikat XXXI, 87, II, 12 napravi pravilneje za 12. vrsto. Prvi je na to opozoril G ö t z e v *Annalen des Muršiliš* (= *MVAeG* 38), str. 220; on je tudi prevedel vv. 11–12. — ³⁸ II, 13–15. — ³⁹ II, 16–20. — ⁴⁰ II, 21–23.

⁴¹ II, 24–25; prevod pri F. Sommer-A. Falkenstein, *Die heitisch-akkadische Bilingue des Hattušili I. (Labarna II.)*. (= *Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, H. 16), München 1938, str. 103, op. 5.

Bēl madgalti je imel tudi nadzor nad izvrševanjem bogočastja v svoji provinci. V posameznih mestih so bili za to neposredno poklicani »starci« in različne skupine svečnikov.⁴² Le-te je moral nadzirati (*kap-pu-u-id-du* = dosl. »naj prešteje«, II, 27) in zahtevati od njih obračun (EGIR-an *kappuūatten*, II, 33). Kadar je bilo kako svetišče razpadlo, jih je moral opozoriti, da so ga zopet obnovili.⁴³ V nekaterih primerih sta morala *bēl madgalti* in mestni načelnik (*maškim*) sama oskrbeti potrebna popravila.⁴⁴ Kadar pa se je izgubilo kako bogoslužno orodje, so ga morali nadomestiti svečeniki.⁴⁵ Obnovljeno orodje je *bēl madgalti* moral žigosati in predložiti kralju⁴⁶ — *ratio legis* utegne biti pri tem predpisu ista, kakor pri že omenjeni prepovedi glede pridobivanja zlata ali srebra po tempeljskih funkcionarjih (KUB XIII, 4, II, 21 ss.). Končno je moral *bēl madgalti* poskrbeti, da so se ob določenih dneh vedno opravljale proslave v čast določenim božanstvom; pobrigati se je moral tudi, da je bil postavljen nov svečenik ali bogoslužni funkcionar, kjer takega ni bilo.⁴⁷ Kolikor so se ponekod opravljale daritve v čast vodnjakom,⁴⁸ goram in rekam, se te daritve niso smele opuščati⁴⁹ — ista konservativna poteza hetitske zakonodaje, kakor jo bomo našli še enkrat glede sodnega kaznovanja.

Nato slede v tretjem stolpcu za pravnika najbolj zanimive določbe, ki urejajo izvrševanje sodne oblasti, kolikor zadeva to *bēl madgalti*-ja. O njih bomo govorili v drugem delu naše razprave.

Koncem tretjega stolpca podaja instrukcija navodila, kako naj *bēl madgalti* ravna s tistim, ki se naseli v njegovi pokrajini kot kmetovalec.⁵⁰ Iz besedila je razvidno, da se je hetitski kralj zavedal težav, s katerimi se bo imel boriti novi naseljenc, in je pri tem računal tudi z nestalnimi elementi med kolonisti. Zato naroča svojemu oblastniku v provinci, naj — pač za prvi začetek — naseljenca oskrbi z vsem potrebnim: s semenskim žitom,

⁴² II, 27. — ⁴³ II, 26—35. — ⁴⁴ II, 36—41. — ⁴⁵ II, 39—41.

⁴⁶ II, 42 s. — ⁴⁷ II, 43—III, 3.

⁴⁸ III, 4—7. — ⁴⁹ KUB XIII, 2, III, 8.

⁵⁰ KUB XIII, 2, III, 36—41. — Odstavek je transkribiral in prevedel G ö t z e, Madduwattaš (= MVAe G 32, 1), str. 63. Vendar me njegov prevod zadnjega stavka (vv. 40 s.) ne zadovoljuje; glavne težave delata pri tem še ne dovolj pojasnjena izraza *šūanza* in *pitta*. K poslednjemu izrazu prim. G ü t e r b o c k, ZA. N. F. 8, str. 230 s.

z govedi in ovcami, s sirom, siriščem⁵¹ in volno. Če je prvi naseljenc pobegnili (III, 39: KUR-az ar-ḥa ú-iz-zi = »gre iz dežele stran«), pa se je prav tam naselil nov kolonist, je moral *bēl madgalti* tudi njemu preskrbeti potrebno semensko žito; ostale stvari, zlasti živino, je pač dobil še po prvem naseljencu. — Ta določba je zanimiva priča o hetitski kolonizacijski in populacijski politiki, ki je skušala v deželah, ki so bile zaradi neprestanih vojn pogosto opustošene, obnoviti gospodarsko življenje. Že iz vazalnih pogodb vemo, da so hetitski vladarji skušali privabiti v svojo državo in v njej obdržati gospodarsko produktivne stanovce: poljedelce in obrtnike (tkalce, tesarje, usnarje i. dr.). V vazalnih pogodbah je kralj večkrat obljubil vazalom, da jim bo vrnil njihove kmetovalce in obrtnike, ki bodo k njemu pribežali,⁵² medtem ko jim ne bo vračal njihovih ubeglih plemičev in vojakov. To kaže, da je bilo hetitskim vladarjem predvsem na tem, da se okrepi njihova vojaška sila, čeprav morda na račun vazalov. Na drugem mestu pa jim je bila skrb za gospodarski napredek; v tem pogledu ni hetitski vladar več poudarjal svojega preponderantnega položaja, ampak je skušal varovati produktivne stanovce tudi v vazalovi deželi.

Po veliki vrzeli, ki nato v tekstu sledi, naroča instrukcija v ohranjenem in čitljivem delu četrtega stolpca *bēl madgalti*-ju posebno pažnjo glede kraljeve imovine, kolikor se ta nahaja na njegovem ozemlju: palač in hiš, polja, semenja in služinčadi, zaposlene na kraljevih domenah.⁵³ Zelo zanimiva je podrobna diferenciacija mogočih imovinskih deliktov zoper kraljevo imovino, ki mora *bēl madgalti* glede njih tajno poizvedovati.

Glasi se:⁵⁴

⁵¹ Götze, l. c. prestavlja takó akadski izraz *imzu* (= Lab). — Isti izraz se uporablja včasih v zvezi s samostalnikom NINDA in pomeni »kvašeni« kruh; gl. Sommer-Ehlof, Das hethitische Ritual des Papanikri von Komana (= Bo St 10, Leipzig 1924), II, 32 in 46.

⁵² Prim. Friedrich, Staatsverträge des Hatti-Reiches in hethitischer Sprache (= MVA eG 31, I in 34, 1) I, str. 58, v. 39 s., str. 140, v. E 41 ss.; II, str. 76, v. 65 ss.; Korošec, Hethitische Staatsverträge, str. 81.

⁵³ KUB XIII, 2, IV, 9—12.

⁵⁴ Duplikata sta v KUB XIII, 1, IV, 4—9 in v KUB XIII, 24, 6—8.

- 13 [ma-]ni-ia-ah-ḫi-ia-ták-kán ku-e É . GAL^{LIM} . ḪI . A LUGAL
É . ḪI . A BE-LU-TI-IA
- 14 [an-d]a na-aš-ta EGIR-an ar-ḫa pu-nu-uš-ki na-aš-šu dam-
-mi-iš-ḫa-a-an
- 15 [ku-i]š-ki ku-it-ki ḫar-zi na-aš-ma-za da-a-an ku-iš-ki ku-it-
-ki ḫar-zi
- 16 na-aš-ma-za ḫa-ap-pi-ra-an ku-iš-ki ku-it-ki ḫar-zi na-aš-ma
MAL + ŠE
- 17 ku-iš-ki ki-nu-ua-an ḫar-zi na-aš-ma-za-kán GUD LUGAL
ku-iš-ki
- 18 ku-na-an ḫar-zi na-aš-ma-kán MAL + ŠE . ḪI . A ku-iš-ki
ša-ra-a
- 19 a-da-a-an ḫar-zi nu-za GIŠḪAR . ḪI . A KAB-la-aš-ma ḫar-
-ni-in-kán ḫar-zi
- 20 na-at-za EGIR-an kap-pu-u-i

Služinčad na kraljevih posestvih, ki so jo tvorili sužnji in sužnje, je bila v imovinskem pogledu pod posebno kraljevo zaščito. Če je namreč kdo odvezel služinčadi kako stvar, ga je *bēl madgalti* moral prijeti in poslati pred kralja.⁵⁵

Ko smo tako bežno pregledali splošno vsebino instrukcije KUB XIII, 2, si končno zastavimo vprašanje: kaj je bil *bēl madgalti*?⁵⁶

Iz določil instrukcije izhaja, da je bil na poverjenem mu teritoriju hkrati vojaški poveljnik, načelnik civilne uprave, nadzornik nad bogoslužjem in svečeništvom, za kraljem vrhovni sodnik⁵⁷ in čuvar kraljeve domencialne imovine. Po tem kopičenju oblasti spominja *bēl madgalti* na položaj rimskega provincialnega namestnika klasične dobe, ki je podobno združeval v svojih rokah vojaško in civilno upravo ter sodno oblast.

V Muršiliševih analih se omenja *bēl madgalti* mesta Ištahara, ki je sam s svojimi četami dosegel pomemben vojaški uspeh.⁵⁸ Ali smemo sklepati, da je bil *b. m.* od kralja imenovani

⁵⁵ KUB XIII, 2, IV, 21 s. — ⁵⁶ Prim. G ö t z e , Kleinasien, str. 100 s., 119.

⁵⁷ O tem več v naslednjem poglavju.

⁵⁸ KBo II, 5, I, 13 = G ö t z e , Die Annalen des Muršiliš (= MVAe G 38), str. 180.

2, IV, 13—20:

- 13 Glede kraljevskih palač (in) hiš mojega gospodstva, ki (so) v tvoji provinci,
- 14 opravi tajno poizvedbe: ali je kdo kaj poškodoval,
- 15 ali je bil kdo zase kaj vzel,
- 16 ali je bil kdo zase kaj prodal, ali v žitnico
- 17 kdo vlomil, ali kraljevo govedo kdo
- 18 ubil, ali je bil kdo žito (doslovno: žitnice)
- 19 porabil (dosl.: pojedel) in zase (inventarne?) listine⁵⁹ zlobno uničil?
- 20 To tajno preglej!

poglavar samo za določeno mesto? Zoper tak sklep govori že dejstvo, da se v instrukciji KUB XIII, 2 omenja poseben mestni načelnik, s sumerskim nazivom *maškim uruki* ki se včasih imenuje obenem z *bēl madgalti*-jem, toda vedno za njim⁶⁰ — očitno, ker je bil po činu nižji. *Bēl madgalti* prihaja po besedilu instrukcije v razna mesta svojega teritorija bodisi nadzorovat bogoslužje, bodisi sodit.⁶¹ Iz teh navedb jasno sledi da je bil *bēl madgalti* namestnik hetitskega vladarja na večjem teritoriju, kakor pa so bila posamezna mesta z okolico. *Bēl madgalti* je bil torej hetitski provincialni namestnik.

Iz instrukcije povzemamo tudi izraz za provinco. Imenovala se je *maniāhhi-*;⁶² samostalnik je izpeljan od glagola *maniāh-*, ki pomeni »vročiti, izročiti, upravljati«. ⁶³ Iz Hattušiliševega

⁵⁹ K temu izrazu prim. Güterbock, Das Siegel bei den Hethitern (v Symbolae Koschaker), str. 34. — ⁶⁰ KUB XIII, 2, II, 38; III, 9.

⁶¹ KUB XIII, 2, II, 36; III, 29; prim. tudi III, 12 s.

⁶² Kolikor pregledam, slovarji in besedni seznami tega samostalnika še ne navajajo. V instrukciji KUB XIII, 2 se uporablja samo v dativu-lokativu: IV, 9: *maniāhhiya* = »v provinci«, II, 24 in IV, 13: *maniāhhiya -tāk-kān* = »v tvoji provinci«.

⁶³ Prim. Götz e, Hattušiliš (= MVAeG 29, 3), str. 60 ss.; Annalen des Muršiliš (= MVAeG 38), str. 299.

teksta poznamo tudi izraz za upravo odn. upravljanje: *manijaḥ-ḥatar*.⁶⁴ Po hetitskem izražanju gre torej pri provinci za ozemlje, ki je določenemu oblastniku prepuščeno v upravljanje.

Upravno stanje, kakor ga ureja obravnavana instrukcija KUB XIII, 2, je veljalo nedvomno samo za hetitsko državo v ožjem smislu, medtem ko je bil ustavni in upravni položaj vazalnih dežel urejen po posebnih vazalnih pogodbah. Preostane nam še vprašanje, ali je bila vsa hetitska država (v ožjem smislu) razdeljena na take province (*manijaḥi-*) z *bēl madgalti*-ji na čelu, ali pa je taka ureditev veljala samo za posebno ogrožene mejne province? Zaenkrat poznamo premalo ustreznih določb, da bi mogli na to vprašanje zanesljivo odgovoriti. Vsekakor je značilno, da instrukcija KUB XIII, 2 predpostavlja, da je *bēl madgalti* tako rekoč stalno v boju s sovražnikom⁶⁵ ter da je redno daleč od hetitskega kralja.⁶⁶ Vse to bi bolj govorilo za to, da je bil *bēl madgalti* kraljevi namestnik v ogroženih, obmejnih provincih in je zato tudi imel — podobno kakor srednjeveški

KUB XIII,

9 *nam-ma a-ū-ri-ia-aš* EN-aš LUMAŠKIM URUKI LÚ . MEŠ
ŠU . GI DI-NA-TIM

10 SIG₅-in *ḥa-aš-ši-kán-du nu-[u]š-ša-an kat-ta ar-mu-uš-kán-du*

11 *ka-ru-ū-li-ia-az-ia* [ma-]aḥ-ḥa-an KUR.KUR -kán an-da ḥu-
-ur-ki-la-aš

12 *iš-ḥi-ú-ul i-ia-an ku-e-da-ni-aš-kán* URU-ri ku-aš-ki-ir na-
-aš-kán

13 *ku-ḡa-aš-kán-du ku-e-da-ni-ma-aš-kán* URU-ri ar-ḥa pár-ḥi-
-iš-ki-ir

14 *na-aš-kán ar-ḥa pár-ḥi-iš-kán-du nam-ma-za* URU-aš EGIR-
-an-da ḡa-ar-ap-du

15 *nam-ma u[a-ta]r-na-aḥ-ḥa-an e-eš-du na-aš-ša-an* EGIR-pa
li-e

16 *ku-iš-ki tar-na-i ku-i-ša-an-ša-an* EGIR-pa tar-na-i na-an
ša-ku-ḡa-an-za

⁶⁴ Götze, Hattušiliš, str. 60 ss. — ⁶⁵ Prim. zgoraj vojaške določbe.

⁶⁶ Prim. KUB XIII, 2, I, 20 s.: »Če je Moje Sonce (= hetitski kralj) blizu«, naj provincialni namestnik pride pred kralja!

mejni grof⁶⁷ — večjo oblast kakor drugi provincialni namestniki. Vendar mora to vprašanje zaenkrat ostati še odprto.

II.

Še bolj kakor doslej naštete določbe nas zanimajo predpisi o sodstvu v hetitski državi — kolikor jih moremo posneti iz obeh instrukcij KUB XIII, 2 in KUB XIII, 20. Besedilo ustreznih določb podajam v naslednjem v transkripciji in prevodu — kolikor je ob sedanjem stanju filološkega dognanja to mogoče. Glede prevoda mi je vestna dolžnost, da se z iskreno hvaležnostjo spominjam nepozabnih svojih akademskih učiteljev, gospodov profesorjev Dr. Pavla Koschaker-ja in Dr. J. Friedrich-a, ki sta me pred 14 leti uvajala v študij klinopisnih in zlasti hetitskih tekstov. Tudi glede tu objavljenih določb dolgujem v filološkem pogledu marsikatero pobudo njunim takratnim blagohotnim nasvetom. Vendar se glede navzočega svojega prevoda nisem mogel z njima posvetovati; zato nosim za prevod vso odgovornost jaz sam.

2, III, 9 ss.:

-
- 9 Dalje naj *bēl madgalti*, mestni *maškim* (in) starci pravde
- 10 dobro razsojajo in ? ? !
- 11 In kakor je od nekdanj v (posameznih) deželah glede kaznovanja
12. postava narejena (, takó naj ostane)! V katerem mestu so jih usmrčevali, naj jih
- 13 usmrčujejo, v katerem mestu pa so jih kaznovali s pregnanstvom,
- 14 naj jih kaznujejo s pregnanstvom! Dalje naj se pozneje mesto očisti!
- 15 Dalje bodi ukazano: nazaj naj ga
- 16 nihče ne pusti! Kdor ga pusti nazaj, njega (naj) zapro (!)?!
-

⁶⁷ Pogodba Muršiliša II. s Targašnallišem (= Friedrich, MVAe G 31, 1) omenja posebnega »mejnega gospoda« = ZAG-aš EN-aš (oz. BE-LU), vv. 25 in 28. Njegovega položaja zaenkrat ne moremo podrobneje določiti.

- 21 *ma-a-an DI-NU-ma ku-iš*
 22 MA-HAR *tup-pi-az ši-ia-an ú-da-i nu a-ú-ri-ia-aš EN-aš*
 DI-NAM
 23 SIG₅-in *ha-an-na-ú na-at-kán aš-ša-nu-ud-du ma-a-an-kán*
 DI-NU-ma
 24 *šu-ua-at-ta-ri na-at MA-HAR DUTUŠI up-pa-ú*
-
- 25 A-NA BE-LÍ-ma-at-ša-an *li-e i-e-iz-zi A-NA ŠEŠ-ia-at-za-an*
 26 NIN-ZU [LÚa]-ri-ši-ia *li-e i-ia-zi MA-AŠ-GA-AN-NA-za li-e*
ku-iš-ki
 27 *da-a-i DI-NAM ša-ra-az-zi kat-te-ra-aḥ-ḥi li-e kat-te-ir-ra*
- 28 *ša-ra-az-ia-ḥi li-e ku-it ha-an-da-an a-pa-at i-iš-ša*
-
- 29 *ku-e-da-ni-ma-aš-ša-an URU-ri EGIR-pa a-ar-ti nu*
 LÚ . MEŠ URULIM
 30 *ḥu-u-ma-an-du-uš pa-ra-a ḥal-za-a-i nu ku-e-da-ni DI-NAM*
e-eš-zi
 31 *na-at-ši ha-an-ni na-an-kán aš-nu-ut IR LÚ GEMÈ LÚ*
ua-an-nu-mi-ia-aš
 32 SAL-ni *ma-a-an DI-ŠU-NU e-eš-zi nu-uš-ma-ša-at ha-an-ni*
na-aš-kán aš-nu-ut

KUB XIII,

- 32 DI-NAM . ḤI . A KURTI *ku-e ha-an-ne-iš-kat-te-e-ni na-at*
 SIG₅-in *ha-an-ni-iš-ki-it-ten na-at-za-kán a-pi-e-el*
 33 ŠA É-ŠU ŠA ŠEŠ-ŠU NIN-ŠU *ha-aš-ša-an-na-aš-ši pa-an-*
ku-na-aš-ši LÚka-e-na-an-ti LÚa-ri-eš-ši
- 34 ŠA NINDA KAŠ *ma-a-ni-ia-aḥ-ḥi-ia-at-ti li-e ku-iš-ki i-ia-zi*
nu ša-ra-a-az-zi DI-šar
 35 *li-e kat-te-ir-ra-aḥ-te-e-ni kat-te-ir-ra-ma ha-an-ne-eš-šar*
li-e ša-ra-a-az-zi-ia-aḥ-te-ni
 36 *ku-it-ma DI-šar šu-me-el U-UL tar-aḥ-ḥu-u-ua-aš na-at*
 LUGAL-ia-ša *BE-LI-KU-NU me-na-aḥ-ḥa-an-da*
 37 *ú-da-at-ten na-at LUGAL-uš a-pa-a-ši-la pu-nu-uš-zi*

-
- 21 Če pa kdo tožbo
 22 na listini pečateno predloži, naj *bēl madgalli* pravdo
- 23 dobro razsodi in naj to ? ? ! Če pa se sodba
- 24 izpodbija (?), naj jo pošlje Mojemu Soncu!
-
- 25 Svojemu gospodu pa naj tega ne stori! Svojemu bratu,
 26 svoji sestri in svojemu tovarišu naj tega ne stori! Zastave
 (= darila?) si nihče naj ne
 27 vzame! Pravde naj zgornjemu ne napravi za spodnjo,
 spodnje
 28 naj ne napravi za zgornjo! Kar je prav(ično), to stori!
-
- 29 V katero mesto pa zopet prideš, tedaj mestne prebivalce
- 30 vse skličiči skupaj! Kdor ima kako tožbo,
- 31 mu jo razsodi in ga ? ? ! — Če imajo suženj (ali) sužnja
 ali *uannumijaš*- žena
 32 kako pravdo, jo jim razsodi in jih ? ? !
-

20, I, 32 ss.:

-
- 32 Pravde dežele, ki jih razsojate, razsojajte jih dobro! Tega
 naj glede lastne
 33 svoje hiše, glede svojega brata, svoje sestre, svojega po-
 tomstva, svojega sorodstva (v stranski črti?), svojega svaka,
 svojega tovariša,
 34 (in) radi izročitve kruha in opojne pijače nihče ne stori!
 Zgornjemu pravde
 35 ne napravite za spodnjo, spodnje pravde pa ne napravite za
 zgornjo!
 36 Pravdo pa, ki je ne zmorete, pošljite pred kralja, svojega
 gospoda!
 37 Kralj sam jo bo preiskal.
-

1. Sodni ustroj.

Kako je bilo v hetitski državi urejeno sodstvo, je doslej skoro popolnoma neznano. Hetitski zakonik določa v § 173 kazni za zločin upora zoper kraljevo pravosodstvo in kazni za zločin upora zoper pravosodstvo posebnega dostojanstvenika, ki se je imenoval LUDUGUD;¹ njegovega položaja zaenkrat še ne moremo točneje določiti. V prvem primeru postane »hiša« krivca »kup mrličev(?)«, v drugem primeru zadene samo krivca smrtna kazen.²

Od obeh instrukcij, katerih odlomke podajam v prevodu, se KUB XIII, 20 ne bavi z vprašanjem, kdo ima sodno oblast, ampak to predpostavlja kot splošno znano (I, 32). Več izvemo iz instrukcije KUB XIII, 2, ki pravi, da »naj *bēl madgalti*, mestni *maškim* in starci pravde dobro razsojajo« (III, 9 s.).

Mestni *maškim* (sumersko *lūmaškim uruki*, akadijsko *rabiš alim*)³ je sumerski naziv za funkcionarja, ki je najbrž kot zaupnik hetitskega vladarja načeljeval upravi določenega mesta in nadziral krajevne upravne činitelje. Da *maškim* ni bil morda zastopnik prebivalstva in kot tak načelnik krajevne samouprave, nam s precejšnjo verjetnostjo kažejo že omenjeni predpisi glede popravljanja svetišč, nadomestitve izgubljenega bogoslužnega orodja ipd. Ta dolžnost zadeva navadno le krajevne činitelje,⁴ izjemno pa zadeva skupno provincialnega namestnika in mestnega *maškim-a*.⁵ *Bēl madgalti* in mestni *maškim* sta postavljena

¹ Sommer-Falkenstein, Die hethitisch-akkadische Bilingue, str. 30.

² Prim. G. Furlani, La corresponsabilità familiare presso gli Hittiti (= Symbolae Koschaker), str. 13.

³ V sumerskih tekstih pomeni *maškim*: roparja, izterjevalca davkov in carinika; že v Urukaginovi dobi se uporablja tudi za sodnega prisednika. Prim. A. Deimel, Sumerisches Lexikon, II. Teil, Rom 1928, str. 505, pod 295, d, 2 in 6; Thureau-Dangin, Die sumerischen und akkadischen Königsinschriften, Leipzig 1907 (= VAB I, 1), str. 48, 7, 15. — Akadijski ekvivalent za *rabišu* se pogosto uporablja v El-Amarnskih ploščah in pomeni visokega faraonovega zaupnika. Prim. J. A. Knudtzon, Die El-Amarna-Tafeln (= VAB II), II. Teil, Leipzig 1915, str. 1188 in passim; Sommer, Die hethitisch-akkadische Bilingue, str. 160. — Za babilonsko pravno pravo prim. A. Walther, Das altbabylonische Gerichtswesen (= Leipziger Semitistische Studien VI, 4–6), Leipzig 1917, str. 169 ss.

⁴ KUB XIII, 2, II, 26–35, 39 (konec)—41.

⁵ KUB XIII, 2, II, 37–39 (začetek).

jasno v nasprotje z lokalnimi činitelji, kar si najlažje razložimo takó, da je bil mestni *maškim* postavljen od vladarja, enako kakor je bil to provincialni namestnik. Naše pojmovanje je v skladu s F. Sommer-jevo razlago izraza *maškim*, ki ga dobesedno prevaja kot »nadzornik«.⁶

»Starci«, s sumerskim nazivom *lu.meš šu.gi*, nastopajo v hetitskih tekstih kot zastopniki prebivalstva, zlasti takrat, kadar naj pri zmagovalcu izprosijo dobrohotno ravnanje.⁷ Že v hetitsko-akadijski bilingvi Hattušiliša I. iz starega kraljestva (okrog 1800 pr. Kr.) se omenjajo »starci mesta Hattušaša«.⁸ Mislim, da je pritrđiti Sommer-jevemu mnenju, da z izrazom »starci« niso bili mišljeni najstarejši meščani, ampak pripadniki nekatereh socialno vplivnih skupin, bodisi rodbin ali stanov, ki so splošno veljali za zakonite predstavnike prebivalstva.⁹

Instrukcija KUB XIII, 2 nam ničesar ne pove, za katere zadeve so bili pristojni mestni načelnik in »starci«. Molk našega vira je razumljiv, ker je njegov namen, da normira samo pravni položaj provincialnega namestnika.

Běl madgalti je predvsem moral izvrševati svojo sodno oblast v mestih svoje province (III, 29 ss.). Kadar je »zopet« prišel v kako svoje mesto, je moral sklicati mestne prebivalce na sodni zbor. Sklicevanje sodnih zborov (*tulijan halza-*) se v hetitskih tekstih večkrat omenja, tako v Telipinuševi ustavi kakor tudi pri klicanju božanstev za garante vazalnih pogodb.¹⁰ Tako izvrševanje sodnih funkcij v raznih mestih province spominja na Avgustovo ureditev konventov (*conventus*, διαλογισμός) v Egiptu, kjer je cesarjev prefekt v določenih razdobjih prihajal

⁶ Die hethitisch-akkadische Bilingue, str. 159: wörtlich etwa »Aufpasser«. — Sommer, l. c., tudi ugotavlja, da se v doslej znanih hetitskih tekstih *maškim* uporablja vedno z dopolnili (n. pr. *maškim* mesta).

⁷ N. pr. KBo III, 4, III, 14; KBo IV, 4, IV, 31; KBo V, 8, IV, 1; prim. Götzte, Die Annalen des Muršiliš (= MVAeG 38), str. 310 in Madduwattāš (= MVAeG 32, 1), str. 18, v. 73, str. 28, v. 39.

⁸ Sommer, Die heth.-akkad. Bilingue, str. 8, v. 59; str. 103.

⁹ Sommer, o. c., str. 103.

¹⁰ Prim. Hrozný, Hethitische Keilschrifttexte aus Boghazköi (= Boghazköi Studien, H. 3), Leipzig 1919, str. 119; Sommer, Hethitisches II (= BoSt. H. 7), Leipzig 1922, str. 14 in op. I. — Prim. tudi mesta, ki jih našteva J. Friedrich, Staatsverträge des Hatti-Reiches in hethitischer Sprache (= MVAeG 31, 1 in 34, 1), Leipzig 1926—1930, II. Teil, na str. 212 s. v. *tulija*.

v tri najvažnejša mesta, tam pregledal finančno poslovanje in obenem tudi sodil.¹¹ Za hetitskega provincialnega namestnika, ki so ga najbrž zelo zaposlovale čisto vojaške zadeve, ni bilo mogoče statuirati določenih sodnih dni. Zato prepušča instrukcija njihovo določitev njemu samemu, ko mu nalaga to dolžnost za takrat, ko pride »zopet (EGIR-*pa*)« v mesto.

Ali je na takih provincialnih sodnih zborih zbrani narod pri sojenju aktivno sodeloval, nam instrukcija ne pove. Nedvomno je bilo mogoče tako aktivno sodelovanje na sodnem zboru (vrhovnih dostojanstvenikov?), kakor ga predvideva Telipinuševa ustava za dinastične spore.¹²

Provincialni sodni zbori so imeli namen, da je na njih vsakdo lahko prišel do svoje pravice: ne le svobodni meščani,¹³ ampak tudi sužnji in sužnje ter celo socialno posebno zapostavljena *ḡannumijaš*-žena¹⁴ — ista misel, ki jo Hammurabi proslavlja kot važen uspeh svoje kodifikacije.¹⁵ S tem, da instrukcija pripoznava pravnomočno sposobnost sužnjem in sužnjam, nam nudi nov dokaz za trditev,¹⁶ da je bil položaj hetitskih sužnjev mnogo ugodnejši kakor pa položaj rimskih.

Medtem ko je bil pravnomočni postopek na sodnem zboru ustmen, je moral *bēl madgalti* soditi tudi takrat, kadar je tožitelj predložil svojo tožbo na »listini pečateno«.¹⁷ Žal nam instrukcija ne pove, kaj misli s tem izrazom. Ali je redaktor mislil na tožbo, ki jo tožitelj vloži pismeno — v nasprotju z ustmenim postop-

¹¹ Prim. *Mitteis-Wilcken*, *Grundzüge und Chrestomathie der Papyruskunde*, Leipzig-Berlin 1912, I. Bd., 1. Hälfte, str. 32 s., II. Bd., 1. H., str. 25 s. in passim.

¹² KBo III, 1, II, 50 ss.; prevod ima *J. Friedrich*, *Aus dem hethitischen Schrifttum*, 1. Heft (= AO 24, 3), str. 21.

¹³ KUB XIII, 2, III, 29—31.

¹⁴ KUB XIII, 2, III, 31 s. — Kaj zaznamuje izraz *ḡannumijaš*, doslej še ni znano.

¹⁵ Prim. epilog Hammurabijevega zakonika, XXIV desno, vv. 59—62; XXV desno, vv. 2 ss.

¹⁶ Hetitski suženj je imel konubij tudi nasproti prostim, dalje kazensko zaščito, čeprav manjšo kakor prosti in je bil najbrže tudi imovinsko sposoben. Prim. *Korošec*, *Einige Beiträge zum hethitischen Sklavenrecht* (v *Festschrift Paul Koschaker*, III, Bd., Weimar 1939, str. 127—139).

¹⁷ KUB XIII, 2, III, 21—24; glede pečatenja prim. *H. G. Güterbock*, *Das Siegel bei den Hethitern* (v *Symbolae Koschaker*, str. 26—36), zlasti str. 30.

kom na sodnem zboru — ali pa gre za uveljavljanje tožbenega zahtevka, ki je izpričan po listini, opremljeni s pečati. Nedvomno gre za pravdno zahtevo, ki je privilegirana vsaj toliko, da jo more tožitelj naperiti vsak čas, ne glede na sodne zборе. V tej posebnosti lahko ugotovimo tudi za hetitsko pravo sled pojmovanja, ki daje listini prednost pred drugimi dokazili; to nazarje je značilno za vzhodno miselnost in je končno zmagalo tudi v postklasičnem rimskem pravu.¹⁸

Prednost postopanja na podlagi listine se kaže tudi v tem, da mora *bēl madgalti* predložiti pravdni spor kralju, če je namreč njegova sodba »zavržena« (*šuyattari*, KUB XIII, 2, III, 24), kar bo pač pomenilo »izpodbijana«. Oblika *šuyattari* je 3. oseba ednine prezentovega passiva od glagola *šuyā-*. Ta glagol srečujemo pogostokrat v pravnih tekstih in v zakoniku,¹⁹ vendar njegov pomen kljub mnogim prizadevanjem²⁰ še vedno ni popolnoma dognan. Po smislu more biti v našem tekstu mišljeno izpodbijanje. Ta pomen se približuje pomenu, ki sta ga Friedrich²⁰ in Götz²⁰ dognala za sestavljenko *para šuyā* = »pregnati, izgnati, zavreči«.²¹ Popolno jasnost morejo tudi tu prinesiti šele novi teksti.

Po vsem tem smemo s precejšnjo verjetnostjo sklepati, da je *bēl madgalti* na sodnih zborih razsojal dokončno, medtem ko je zoper njegovo sodbo imela stranka pravico priziva na kralja, kadar se je tožbeni zahtevek opiral na pečateno listino.

Drug primer kraljevskega sodstva omenja instrukcija KUB XIII, 20, I, 36 s. Kadar namreč prvi sodnik, ki naj pravdni spor razsodi, tega »ne zmore«,²² mora spor predložiti hetitskemu kralju, da on razsodi. — Zanimivo je, da najdemo podobno

¹⁸ Prim. C. 4, 20, 1 in 9.

¹⁹ Prim. stereotipno sankcijo v zakoniku: *parnaššea šuyāizzi* (§§ 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8 i. dr.); dalje § 171.

²⁰ F. Sommer, Das hethitische Ritual des Pāpanikri von Komana (= Bo St. 10, str. 55); J. Friedrich, Sprachliches zu den hethitischen Gesetzen (v ZA., N. F., Bd. 2, 1925, str. 40 ss.) zlasti str. 45 s. (= Hethitische Studien, str. 37 s.); A. Götz, Zur Interpretation der hethitischen Gesetze (v ZA., N. F. 2, str. 254 ss.), zlasti str. 262 ss., prim. tudi ibd. str. 16 s.

²¹ Za ta pomen prim. § 171 zakonika; prim. tudi Friedrich, l. c.

²² *tarḥ* pomeni »morem, zmorem, premagam«; prim. Sturtevant, Hittite Glossary, 2nd ed., Philadelphia 1936, s. v., in tam navedeno literaturo.

določbo tudi na plošči KBo III, 3.²³ Tu poroča Muršiliš II., da je podelil mesto Bargo svojemu vazalu Abirattašu. Ko ureja njegovo razmerje do sosednih vazalov, določa tudi, kako naj se rešujejo spori, ki utegnejo nastati med njimi.²³ Najprej naj jim razsoja duhovnik, ki naj stopi med nasprotnike. Kadar pa je spor prevelik in ga ne morejo²⁴ rešiti, naj ga predlože hetitskemu kralju.

Tudi ob drugih prilikah se poroča o pripravljenosti hetitskega kralja, da, če treba, tudi sam razsoja spore med državnimi velikaši.²⁵ Nedvomno je kralja pri tem vodila predvsem skrb za zunanjo moč države, ki bi lahko hudo trpela zaradi morebitnih notranjih razprtij.

Medtem, ko nam o vprašanju, kdo je imel sodno oblast, daje nekaj podatkov samo instrukcija KUB XIII 2, najdemo v obeh instrukcijah KUB XIII, 2 in KUB XIII, 20 važno določbo, v katerih primerih je sodnik izključen od sojenja.

Po prvi instrukciji²⁶ ni smel *bēl madgalti* soditi takrat, kadar je šlo za njegovega »gospoda«, brata, sestro ali »tovariša-prijatelja(?)«. Pri tem sta nejasna izraza »gospod« in »tovariš«. »Gospodje« se v tekstih sicer pogosto omenjajo kot posebno privilegirani stan, toda navadno le v zvezi z vojaško organizacijo.²⁷ V literaturi ni njihov pomen še podrobneje dognan. Predvsem je težko določiti, kdo naj bi bil »gospod« nasproti *bēl madgalti*-ju, razen če smatramo, da je bil to hetitski vladar.²⁸ Vendar je

²³ KBo III, 3, III, 27—33 (prevedel Friedrich, AO 24, 3, str. 19 s.): »Če pa je kak spor (*DINU*), naj stopi med vas duhovnik v svrhu razsodbe (*A-NA DI. HI. A*) in naj vas povpraša po sporu. Če pa je kak spor prevelik in ga ne morete rešiti (*ma-a-an DI-NU-ma ku-it-ki 30*) *šal-li-eš-zi na-at ar-ḥa e-ip-pu-u-ua-an-zi 31* *U-UL tar-ah-te-ni*), tedaj ga pošljite semkaj (?) pred Moje Sonce (naziv hetitskega vladarja) in Moje Sonce ga bo rešilo.«

²⁴ Tudi v tem predpisu je uporabljen isti glagol *tarḥ-* (gl. op. 22), kakor ga uporablja instrukcija KUB XIII, 20, I, 36.

²⁵ Prim. vazalno pogodbo s Targašnallišem: Friedrich, MVAeG 31, 1, str. 62 s., § 11, vv. 11—21; prim. tudi KBo III, 4, IV, 2—13 (prevedel Friedrich, AO 24, 3, str. 20 s.).

²⁶ KUB XIII, 2, III, 25 s.

²⁷ Posebni instrukciji za »kraljeve sinove«, »gospode« in LÚ.MEŠ SAG sta v KUB XXI, 42 in XXVI, 42. V KUB XIII, 4, II, 41 se omenjajo »gospodje mesta Hatti«, ki morajo sodelovati kot priče, kadar kak »tempeljski človek« odsvoji stvar, ki jo je bil prejel od kralja kot darilo (gl. zgoraj I, pred 19. op.).

²⁸ Prim. KUB XIII, 20, I, 36: »kralju, vašemu gospodu«.

komaj verjetno, da bi instrukcija imela v mislih sodstvo o pravadah, pri katerih bi bil udeležen vladar. Enako negotov je izraz *araš*, ki ga prestavljamo s »prijateljem, tovarišem«. ²⁹ V tedanjih nemirnih časih bi še najprej mislili na tovarištvo v vojni; nikakor ni izključena misel na pobratimstvo. Vendar preko domnev v tem pogledu ne pridemo.

Druga instrukcija ³⁰ podaja še obširnejšo določbo o izključenosti sodnika. Tu ni več omenjen »gospod«, pač pa so brat, sestra in »tovariš«. Vrh tega so izvzete tudi zadeve, v katerih gre za sodnikove potomce (*haššatar*), ³¹ krvne sorodnike stranske črte(?) (*pankur*) ³² in svake.

V neposredni zvezi s tem ima instrukcija nadaljnjo določbo, ki prepoveduje izvrševanje sodstva v namenu, da bi si sodnik preskrbel jed ali pijačo. ³³ Če si predočimo, da je hetitski eksistenčni ideal obsežen v treh željah: jesti kruh, piti vodo in postaviti si hišo, ³⁴ nam postane prepoved boljše razumljiva. Domnevati smemo, da podkupljivosti sodnikov ni bilo treba izrečno prepovedovati. Pač pa so se verjetno pojavljale v praktičnem življenju različne manjše nepravilnosti; take skuša omenjena določba odpraviti.

Zanimivo je, da ima tudi prva instrukcija takoj za primeri izključenosti sodnika stavek: *MAŠGANA-za lē kuiški dāi* = nihče naj si (-za) ne vzame *maškanu*. ³⁵ Akadijska beseda *maškanu* pomeni »prostor, skladišče, skedenj«. ³⁶ V novobabilonskih pravnih listinah pomeni *maškanu* »zastavo« (*pignus*). ³⁷ Vendar

²⁹ Friedrich, Hethitische Studien, str. 44; Sommer, Die Ahhijavā-Urkunden, str. 174 s.; Sturtevant, Hittite Glossary, s. v.

³⁰ KUB XIII, 20, I, 32 ss. — Nekoliko drugače prevaja Sommer, Die hethitisch-akkadische Bilingue, str. 76, op. 2.

³¹ *haššatar* (abstraktum od glagola *haš-* = roditi) pomeni »potomstvo, rodbino«. — Prim. Sommer, Hethitisches II (= Bo St 7), str. 8 ss.; Ahhijavā-Urkunden, str. 136 s.

³² *pankur* razlaga Sommer (Die hethitisch-akkadische Bilingue, str. 76) kot »krvno sorodstvo« (Blutsverwandtschaft). Ker pa so potomci že prej posebej omenjeni, pomeni izraz pač le krvne sorodnike v stranski črti.

³³ Prim. Sommer, Die heth.-akkadische Bilingue, str. 104.

³⁴ N. pr. XIII, 4, II, 70 s.; Sommer, o. c., v. I, 31 ss., III, 20 ss.; prim. tudi III, 29, 34 in 48. — ³⁵ KUB XIII, 2, III, 26.

³⁶ Deimel, Akkadisch-šumerisches Glossar, Roma 1937, str. 277; R. Labat, L'Akkadien de Boghaz-Köi, Bordeaux 1932, str. 166.

³⁷ M. San Nicolò-A. Ungnad, Neubabylonische Rechts- und Verwaltungsurkunden, Beiheft: Glossar, Leipzig 1937, str. 98 s.

prepoved, jemati zastavo ni iz celotnega konteksta prav razumljiva. Pač pa zadobi prepoved dober smisel, če *maškanu* pomeni darilo. Taka prepoved ustreza prepovedi iz druge instrukcije, da se pravosodstvo ne sme opravljati v svrhu sodnikovega preživljanja. Obe določbi sta uvrščeni neposredno za razlogi sodnikove izključenosti; zato je skrajno verjetno, da sta si tudi smiselno podobni.

2. Postopek.

Kakšen je bil pravdni postopek, nam instrukciji ne povesta. Vršil se je najbrže po nezapisanem običajnem pravu. Da vsaj nekoliko spoznamo hetitsko miselnost, si oglejmo terminologijo, ki jo uporabljajo.

Izraza za sodnika doslej še ne poznamo. »Soditi, razsoditi« se pravi hetitsko *ḥanna-*,³⁸ njegov iterativ-durativ se glasi *ḥaššik-* = razsojati.³⁹ Izpeljanka od glagola *ḥanna-* je *ḥanneššar*, ki se piše tudi ideografsko DI-šar⁴⁰ ali DI-eššar,⁴¹ ali pa se mesto nje uporablja sumerski izraz DI,⁴² odnosno babilonski ekvivalent *DINU(M)* [akuzativ *DINA(M)*, plural *DINATI(M)*].⁴³ *Ḥanneššar* pomeni »spor, pravdo«⁴⁴ ali pa tudi »sodbo«.⁴⁵ Iz tega razvidimo, da posamezne faze pravnega postopka v hetitski terminologiji še niso točno razlikovane.

Zaenkrat nepremagljive težave nam dela drugi strokovni izraz, glagol *aš(ša)nu-*. Instrukcija KUB XIII, 2 naroča trikrat, enkrat za listinski postopek,⁴⁶ dvakrat za postopek pred sodnim zborom,⁴⁷ naj *bēl madgalti* pravdo razsodi (*ḥannau*, *ḥanni*) in ukrene še nekaj, kar je izraženo z besedo *ašnut*, oz. *ašnuddu*. Obe obliki sta velelnika (2. in 3. sing.) od glagola *aš(ša)nu-*, ki

³⁸ Pomen je prvi dognal J. Friedrich v *Orientalistische Literaturzeitung* 1923, str. 45 s. (meni nedostopno); prim. Sturtevant, *Hittite Glossary*, s. v.

³⁹ Ehelolf, *KIF* I, str. 141, op. 2. — ⁴⁰ n. pr. KUB XIII, 20, I, 34, 36.

⁴¹ Prim. Hattušilišev tekst: MAeG 29, 3 in MVAeG 34, 2, vv. III, 14, 17, 23, 79, IV, 12; ibidem KBo VI, 29, II, 3, 4, 6.

⁴² n. pr. KUB XIII, 2, III, 32.

⁴³ n. pr. KUB XIII, 2, III, 9, 21, 22; KUB XIII, 20, I, 32; Sommer, *Aḥijavā-Urkunden*, str. 18, v. IV, 46.

⁴⁴ n. pr. v Hattušiliševem tekstu v. III, 14, 17; KBo VI, 29, II, 3.

⁴⁵ n. pr. l. c. III, 16, 23, 79, IV, 12.

⁴⁶ KUB XIII, 2, III, 23. — ⁴⁷ KUB XIII, 2, III, 31, 32.

pomeni »storiti, napraviti, oskrbeti, pripraviti«. ⁴⁸ Podobno se nalaga v KUB XIII, 2, III, 9 s. osebam, ki jim je poverjena sodna oblast, naj pravde dobro razsojajo (*ḥaššikandu*) in nato *katta arnuškandu*. Preverb *katta* = »doli, skupaj«, glagol *arnušk-* je iterativ-durativ od glagola *arnu-* = »premakniti, spraviti, pustiti priti«. ⁴⁸ Pri tem je treba še ugotoviti, da ima sodnikovo ravnanje označeno kot *ašnut-*, oz. *ašnuddu* vsaj na sodnem zboru za svoj objekt pravdne stranke, medtem ko ima sojenje za svoj objekt pravdo. ⁴⁹

Vprašati se moramo, kaj naj bi moral sodnik po izrečeni sodbi še ukreniti glede strank? Brez novih tekstov tega vprašanja ni mogoče rešiti. Samo opozorimo naj pri tem na naslednjo možnost. V mnogih babilonskih listinah, ki jih imenujejo *duppi la ragāmim*, najdemo namreč takoj za sodnikovo sodbo še posebno klavzulo, v kateri izjavljata stranki (ali pa ena izmed njih), da se na dotični tožbeni zahtevek ne bodeta povračali (*tūru*), da ga ne bodeta uveljavljali (*ragāmu, baqūru*). Svojo izjavo potrđita s prisego. ⁵⁰ Nekaj podobnega je morda ukrenil tudi hetitski sodnik; glagol *aššanu-* = »pripraviti, prirediti, oskrbeti, opraviti,« govori za to možnost. Vendar vse to ne zadošča, da bi zaenkrat smeli zagovarjati to možnost vsaj kot hipotezo, ampak se moramo zadovoljiti z *non liquet*.

Kako zelo so poleg verskih tudi pravne ideje in institucije vplivale na hetitsko miselnost, nam kaže dejstvo, da hetitski vladarji radi označujejo vojno napoved kot poziv na pravdo, v kateri naj med nasprotnikoma razsodi božanstvo (božja sodba, ordal). ⁵¹ Muršiliš II. n. pr. zaključuje vojne napovedi različnim svojim nasprotnikom s pozivom na božjo sodbo, ki naj odloči o

⁴⁸ Prim. Sturtevant, Hittite Glossary s. vv.

⁴⁹ KUB XIII, 2, III, 31: *nat-ši ḥanni nan-kan ašnut*; v. 32 *nušmaš-at ḥanni naš-kan ašnut*. — Nejasno ostane vprašanje za III, 23 in za III, 10.

⁵⁰ B. Landsberger, Die Serie *ana ittišu*, Roma 1937, str. 80, vv. 24, 25; J. G. Lautner, Die richterliche Entscheidung und die Streitbeendigung im altbabylonischen Prozessrechte (= Leipziger rechtswiss. Studien, H. 3), str. 2 ss., 39 ss.; M. Schorr, Urkunden des altbabylonischen Zivil- und Prozessrechts (= VAB 5), Leipzig 1913, str. 350 s.; M. San Nicolò, Eid, članek v Reallexikon der Assyriologie, II. Bd., str. 305 ss., zlasti str. 307 s.

⁵¹ Prim. G. Furlani, Il giudizio del dio nella dottrina religiosa degli Hittiti, v Saggi sulla civiltà degli Hittiti, Udine 1939, str. 203—224.

njunem sporu.⁵² »Tešup,⁵³ moj gospod, naj razsodi najino pravdo (nu-ua-an-na-aš . . . DINAM ha-an-na-a-ú, KBo III, 4, II, 14)!« »Bogovi naj stopijo na mojo stran in naj [pravdo] razsodijo [meni] v prid (ha-an-na-an-du, KUB XIV, 17, III, 19)!« Isto misel poudarja Hattušiliš III., ko pojasnjuje,⁵⁴ zakaj se je uprl nečaku Urhi-Tešupaš-u in ga pahnil s prestola. V tej zvezi ne razpravljamo o etični upravičenosti Hattušiliševega ravnanja, ampak nas zanima le njegovo utemeljevanje. Ko se je Hattušiliš odločil, da se upre, je sporočil svoj sklep kralju v posebnem pismu. Zaključil je s pozivom, naj njun spor razsodita boginja Ištar iz Šamuhe in bog viharja iz Nerika.⁵⁵ Svoj končni uspeh razlaga Hattušiliš kot dokaz za to, da je z božjo sodbo ugotovljeno, da je bila pravica na njegovi strani.⁵⁶

V obširnejšem Hattušiliševem pozivu na božjo sodbo⁵⁷ naletimo na izraze, ki so značilni za hetitsko pravdno pojmovanje. Gre za pridevnika *šarazziš* = »zgornji« in *katterraš* = »spodnji«, od obeh sta izpeljana glagola *šarazzijahh-* in *katterrahh-*, ki dobesedno pomenita »napraviti za zgornjega«, oz. »napraviti za spodnjega«.⁵⁸

⁵² Prim. Götze, Die Annalen des Muršiliš (= MVAe G 38), str. 46 s., str. 48 s.; prim. tudi Furlani, o. c., str. 220 s.

⁵³ Božanstvo viharja se piše DU, hetitske izgovorjave doslej ne poznamo. Hurriti so ga imenovali *Tešup*. — Prim. Götze, Kleinasien, str. 130, op. 9.

⁵⁴ Götze, Hattušiliš. Der Bericht über seine Thronbesteigung nebst den Paralleltexen (= MVAe G 29, 3); Neue Bruchstücke zum grossen Text des Hattušiliš und den Paralleltexen (= MVAe G 34, 2).

⁵⁵ Besedilo nam je dvakrat ohranjeno. Prvo, krajše (Götze, MVAe G 29, 3, str. 28 ss., vv. 72 s.) pravi: »Nama bodeta Ištar iz Šamuhe in Tešup iz Nerika razsodila pravdo (hannesšar hanmanzi).«

Obširnejše besedilo je v tekstu KBo VI, 29, II, 2—8 (Götze, MVAe G 29, 3, str. 48 s.): »Stopiva torej pred (boga) Tešupa, mojega gospoda, in pred (boginjo) Ištar, mojo gospo, radi sodbe (pravde?, DI-ešni; Götze, l. c.: zum Gerichte)! Če zgornji (šarazziš) v pravdi (si?, boš?) ti, naj napravita za zgornjega (šarazzijahhandu) tebe! Če pa (sem?, bom?) zgornji v pravdi jaz, naj napravita za zgornjega mene!«

⁵⁶ Götze, MVAe G 29, 3, str. 30 s., vv. III, 78 s.: »Ali bi bili (božanstvi) mar napravili pravičnega (handan) vélikega kralja za spodnjega nasproti malemu kralju? Ker je sedaj on začel z menoj prepir, sta ga božanstvi s sodbo napravili nasproti meni (nan-mu-kán) za spodnjega (DI-ešnaz katterrahhr).« — Glede *handa-* (= pravičen) prim. Sommer, Die hethitisch-akkadische Bilingue, str. 98 in op. 3 s. — ⁵⁷ Besedilo (KBo VI, 29, II, 2 ss.) gl. v 55. opombi. — ⁵⁸ J. Friedrich, Hethitisches Elementarbuch, I. Teil, Heidelberg 1940, str. 32, § 149.

Enako se izražata tudi instrukciji KUB XIII, 2, III, 27 s. in KUB XIII, 20, I, 34 s., kakor kažejo prevedeni odlomki. *Bēl madgalli* odnosno »tisti, ki razsojajo pravde dežele«, naj ne napravijo pravde zgornjemu za spodnjo, spodnjemu za zgornjo! Smisel norme leži na dlani: sodnik naj sodi pravično, objektivno! Tisti, na čigar strani je pravica, naj v pravdi zmaga, naj ostane zgoraj, njegov nasprotnik pa naj podleže, naj ostane spodaj! Gre za simbolično izražanje, ki morda ni tako redko, kakor bi prvi hip mislili. Pravo povzema svojo terminologijo po tipičnih in nazornih odnošajih vsakdanjega življenja. Na tak način so nastali n. pr. izrazi *obligatio*, *solutio*, *aditio hereditatis* v rimskem pravu;⁵⁹ tudi mi govorimo o stranki, ki je podlegla v pravdi.

Hetitski pravnik ima pred očmi fizično borbo med dvema nasprotnikoma, ali še verjetneje sodni dvoboj. Rezultat borbe se bo redno pokazal tako, da bo zmagovalec zgoraj, premagani pa spodaj. Rzsodnik, ki je pri borbi navzoč, mora s sodbo ugotoviti, kdo je zmagovalec, s tem, da ga pripozna, dokončno »napravi za zgornjega«, njegovega nasprotnika pa dokončno »napravi za spodnjega«.

Če prenesemo te izraze na pravdno področje, nam postane hetitsko izražanje umljivo. V pravdi razsoja sodnik o tem, kdo je »zgornji« in kdo je »spodnji«. ⁶⁰ »Zgornjega« (na čigar strani je pravica), mora s sodbo (*DI-ešnaz*) »napraviti za zgornjega« (*šarazzijahh-*),⁶¹ njegovega nasprotnika mora prav tako s sodbo »napraviti za spodnjega« (*katter(r)ahh-*).⁶² V dikciji obeh instrukcij pa se kot direktni objekt omenja mesto oseb njuna pravda (ak. *dinu*, het. *hanneššar*),⁶³ medtem ko je osebni objekt v dativu (*šarazzi*).

Pri tem hetitskem izražanju nam ostane še ena težava. Ali ni notranje nasprotje v normi, da naj sodnik ne napravi zgor-

⁵⁹ Prim. M. Dolenc, Simbolična pravna dejanja in izražanja med Slovenci (v SP 52 (1938), str. 241 ss. in 323 ss.; izšlo tudi v ponatisu).

⁶⁰ Tako poroča Hattušiliš III. o izidu božje sodbe v KBo VI, 29, II, 10 ss. (= Götz e, MVAc G 29, 3, str. 48 s.): »In Ištar ... je ločila (?) med zgornjim in spodnjim ...«

⁶¹ Prim. KBo VI, 29, II, 4 ss. (prevod v 55. opombi); Götz e, MVAc G 34, 2, str. 16, v. 23.

⁶² Primer glej v 56. opombi; prim. tudi Götz e, l. c. v. 20.

⁶³ KUB XIII, 2, III, 27; KUB XIII, 20, I, 34, 35.

njemu pravde za spodnjo? Kako je mogoče govoriti o zgornjem, preden je sodnik razsodil? Pomisleka ni več, če je *šarazziš* (zgornji) tisti, ki po hetitskem pojmovanju mora dobiti pravdo — pač zato, ker je na njegovi strani pravica. Podobno je njegov nasprotnik *katter(r)aš*, ker mora po vsej pravici pravdo izgubiti. Zato pridevnika *šarazziš* odnosno *katter(r)aš* ne pomenita tistega, ki je v pravdi zmagal odn. podlegel,⁶⁴ ampak tistega, ki mora iz notranjih razlogov pravičnosti v pravdi zmagati odn. podleči.

Tako ima v instrukcijah vsebovana norma, naj sodnik ne napravi zgornjemu pravde za spodnjo in obratno, zares le ta pomen, da nalaga sodniku dolžnost, da objektivno, pravično sodi.

Zagotovitev objektivnosti v sodstvu je dalje namen že obravnavanih določb o tem, kdaj je sodnik izključen od sojenja.

Kot poziv k objektivnosti je tudi razumeti pozive, naj sodniki pravde »dobro«, to je pač pravično razsojajo.^{64a}

Isto načelo je končno lepo formulirano v naši prvi instrukciji z besedami: *kuit handan apat iša*⁶⁵ = kar je prav, to delaj!

3. Materialne norme.

Kakor je iz objavljenih odlomkov instrukcij KUB XIII, 2 in KUB XIII, 20 razvidno, moremo iz njih povzeti samo en materialnopravni predpis, ki posega hkrati tudi na javnopravno področje.

Hetitska država je bila v zadnjih dveh stoletjih svojega obstoja sestavljena iz več delov, katerih ustavnopravni položaj je bil različno urejen.⁶⁶ Z vazali v nekaterih pokrajinah so hetitski vladarji sklepali vazalne pogodbe.⁶⁷ V njih so pripoznavali vazalu večjo ali manjšo samostojnost. Taka pogodba se je imenovala

⁶⁴ G ö t z e, MVAeG 29, 3, str. 129 s. v. navaja za *šarazziš* pomene: »oberster, der (im Prozess) Ueberlegene«, za *kattera-*: »unterer, der (im Prozess) Unterlegene«; S t u r t e v a n t, Hittite Glossary ima s. vv.: *šarazziš* = upper, ... successful (in a law suit); *katter(r)aš* = lower; worse, defeated. — Zanimivo je, da so Hetiti ločili tudi zgornje in spodnje bogove (*šarazzeš* in *kattereš* DINGIR. MEŠ); prim. T e n n e r, ZA. N. F. 4, str. 187.

^{64a} KUB XIII, 2, III, 10, 23; KUB XIII, 20, I, 32.

⁶⁵ KUB XIII, 2, III, 28.

⁶⁶ Prim. G ö t z e, Kleinasien, str. 89 ss., zlasti 94 ss.

⁶⁷ E. F. W e i d n e r, Politische Dokumente aus Kleinasien, Die Staatsverträge in akkadischer Sprache aus dem Archiv von Boghazköi (= Bo St 8

išhiul = »vez«, ki jo je hetitski vladar sestavil, vazal pa s prisego potrdil,⁶⁸ in jo tako sprejel kot postavljeno normo, »postavbo«. V notranji hetitski državi — brez vazalnih pokrajin — se omenjajo *išhiul* tudi za manjše teritorije, zlasti za mesta.

Take predpise ima očitno v mislih instrukcija KUB XIII, 2, ko omenja,⁶⁹ da je v njih urejeno državno kaznovanje za najhujša hudodelstva (*hurkilaš*⁷⁰ *išhiul*). Instrukcija predvideva, da to vprašanje ni za vsa mesta enako urejeno. V nekaterih se krivci kaznujejo s smrtjo, v drugih s pregnanstvom iz mestne skupnosti. Instrukcija normira, naj tudi v bodoče ostane vse pri starem. Dodaja samo podrobno določbo glede kaznovanja s pregnanstvom. Kdor je bil izgnan iz določenega mesta, naj bo izgnan za vedno; nihče mu ne sme dovoliti, da bi se vrnil v isto mesto. Kdor bi vkljub temu to dovolil, naj se kaznuje s posebno kaznijo, ki je zaenkrat radi nejasnega glagola *šakuša*- še ni mogoče podrobneje določiti. G ö t z e misli na zaporno kazen.⁷¹

Iz teh predpisov razvidimo, da je hetitski zakonodavec skušal vpoštevati tudi v kazenskoprnem pogledu z zdravim konservativizmom različne krajevne in kulturne razmere.

Žal nam instrukciji ničesar ne povesta o posameznih deliktih in njihovih dejanskih stanih. Pač pa lahko ugotovimo iz teksta KUB XIII, 9, I, 3 ss., da so razlikovali kot dve glavni skupini deliktov: *ešhar* = krvni delikt in *taiazil* = tatvino, imovinski delikt.⁷² Krvne delikte ima pred očmi že Telipinuševa ustava, ko govori o »gospodu krvi« (*ešhanaš išhaš*).⁷³ O tem pa podrobneje ob drugi priliki.

in 9), Leipzig 1923; J. Friedrich, Staatsverträge des Hatti-Reiches in hethitischer Sprache (= MVAe G 31, 1 in 34, 1), Leipzig 1926, 1930; V. Korošec, Hethitische Staatsverträge. Ein Beitrag zu ihrer juristischen Wertung (= Leipziger rechtswiss. Studien, Heft 60), Leipzig 1931.

⁶⁸ Prim. Korošec, o. c., str. 23, 27 ss. — ⁶⁹ KUB XIII, 2, III, 11—16.

⁷⁰ Izraz *hurkil* smatra Götze, ZA, NF., 2. Bd., str. 255 s. op. 1 kot smrtno kazen. Ravno naš tekst dokazuje, da to ne velja brezizjemno, ker je mogoča tudi kazen pregnanstva.

⁷¹ Götze, MVAe G 38, str. 203.

⁷² KUB XIII, 9, II, 3 s.: *ma-a-an e-eš-ḥa-na-aš-ša ku-iš-ki šar-ni-ik-zi-il pi-ia-an ḥar-zi...*

l. c. II, 8 s.: *ma-a-an ta-i-iz-zi-la-aš-ša ku-iš-ki šar-ni-ik-zi-el pi-ia-an ḥar-zi.*

⁷³ KBo III, 1, IV, 19 s. (prevod Friedrich, AO 24, 3, str. 22, § 49). Prim. SP 54, 338 s.

Ob zaključku navzočega članka se s spoštovanjem in hvaležnostjo spominjam treh nepozabnih svojih akademskih učiteljev, ki jih je mnogo prezgodaj bela žena iztrgala iz naših vrst: kanonista Rada Kušaja, pravnega zgodovinarja in kazenskopravnika Metoda Dolenc in civilnopravnika Stanka Lapajna. Naj bi bila tudi ta razpravica vsaj skromna počastitev in pripoznanje njihovega pionirskega dela, ki so ga vsi trije s toliko vnemo vsak na svojem področju vršili!

Hkrati pa naj bi članek pokazal čitatelju način dela mlade pravne orientalistike in mu odkril tudi težave, s katerimi se ima boriti!

Conclusion.

Il *bēl madgalti*.

Un contributo alla conoscenza della struttura interna dello Stato Hittita.

I.

Le fonti giuridiche dello Stato Hittita, il quale, nella seconda metà del secondo millennio a. C., era tra le grandi potenze di quel tempo, ci fanno sperare di trovare nelle stesse almeno qualche traccia dell'antichissimo diritto indoeuropeo. La maggioranza dei testi giuridici hittiti in caratteri cuneiformi ha grande importanza per la conoscenza del diritto pubblico hittita. Tra questi sono molto interessanti le cosiddette «istruzioni di servizio» (Dienstinstruktionen). Le più importanti sono state pubblicate da H. Ehelolf in «Keilschrifturkunden aus Boghazköi, Heft XIII» (= KUB XIII). La nostra indagine richiama dapprima l'attenzione sulle istruzioni già tradotte ed esaminate: KUB XIII, No 4 (regolamenti dei doveri degli addetti ai templi) (Sturtevant, Furlani, San Nicolò); KUB XIII, No 3 (regolamento per il personale alla corte reale) (Friedrich).

La presente ricerca si occupa soprattutto dell'istruzione KUB XIII, No 2. Oltre a ciò prende in considerazione alcune analoghe disposizioni dall'istruzione KUB XIII, No 20. Questa ultima, pubblicata dal re Tudḫališaš (probabilmente il Quarto, 1260—1230), contiene delle disposizioni militari, vigenti per «tutta la popolazione» (IV, 8).

L'istruzione KUB XIII, 2 (con i duplicati in KUB XIII, No 1 e 24, KUB XXXI, 85—91), della quale approssimativamente la metà è conservata, contiene le disposizioni per un funzionario pubblico hittita, il cui titolo babilonese era *bēl madgalti*, (risp. in equivalente hittita *auriḫaš išhaš*). Il titolo significa letteralmente «il signore dell'accampamento militare» (Grenzschutzkommandant, come è stato tradotto da Götz, Kleinasien, 119).

L'istruzione KUB XIII, 2 tratta con un sistema assai perspicuo i doveri del *bēl madgalti*, come segue:

1. i doveri derivanti dalla sua qualità di capo militare;
2. i doveri a cui doveva corrispondere quale capo dell'amministrazione civile;
3. il controllo del culto;
4. le funzioni giudiziarie;
5. il promuovere la colonizzazione interna;
6. la cura del patrimonio del re, trovandosi nel suo territorio amministrativo. In queste norme è molto interessante il vasto differenziamento dei delitti che l'istruzione considera come possibili contro il patrimonio del re (KUB XIII, 2, IV, 13—20).

Riservandosi le disposizioni sulla organizzazione giudiziaria nel secondo capitolo della sua indagine, l'autore espone sommariamente il contenuto dell'istruzione KUB XIII, 2 e definisce la posizione del *bēl madgalti* come segue. Il *bēl madgalti* era il *praeses provinciae* nell'impero hittita, quest'ultimo, compreso nel senso stretto (cioè fuori degli Stati tributari). Nel territorio, consegnatogli dal re, egli era comandante in capo militare, capo dell'amministrazione civile, ispettore superiore del culto, giudice, promotore della colonizzazione interna e provveditore del patrimonio reale.

Insoluta rimane la questione se tale ordinamento governativo fosse generale, cioè se un *bēl madgalti* fosse a capo di ciascuna provincia hittita, oppure se vi fossero dei *bēl madgalti* soltanto nelle province periferiche, le più minacciate dai nemici.

Dall'istruzione KUB XIII, 2 possiamo anche rilevare il termine tecnico per la provincia hittita: *manijahhi-*, cioè il territorio consegnato all'amministrazione (= *manijahhatar*, l'espressione, già nota dal testo di Hatušiliš).

II.

Nel secondo capitolo della sua indagine l'autore si occupa delle disposizioni giurisdizionali, contenute nell'istruzione KUB XIII, 2.

1. Organizzazione giudiziaria.

Dall'istruzione KUB XIII, 2 desumiamo qualche interessante notizia sull'organizzazione giudiziaria hittita. Il nostro testo ci fa conoscere come amministratori della giustizia nella provincia hittita: il *bēl madgalti*, il *maškim* della città e i vecchi. Oltre a ciò il testo tratta soltanto del *bēl madgalti*. Questi doveva esercitare il potere giurisdizionale nei due casi.

Il *bēl madgalti*, arrivato in qualche città della sua provincia, era obbligato a tenere ivi un giorno d'udienza. A questo scopo convocava tutta la popolazione della città e decideva le liti propostegli non solo dai cittadini ma anche dagli schiavi o dalle schiave o da una — per altro ignota — donna *qannumišaš*. La capacità di essere parte come pure la capacità processuale dunque non erano limitate ai cittadini liberi, ma erano esplicitamente riconosciute anche agli schiavi. — Per altro questi giorni d'udienza nelle province hittite rammentano i *conventus* del *praefectus Aegypti*, introdotti da Augusto.

Il *bēl madgalti* era inoltre obbligato a decidere la lite presentatagli dall'attore »sigillata nel documento«. Rimane incerto, se questa frase significava, che la domanda fosse proposta in iscritto, su una tavola sigillata, oppure — più probabile — che la pretesa fosse fondata su un documento. Per questo procedimento due particolarità erano caratteristiche: primariamente l'attore poteva proporre la sua domanda fuori dei giorni d'udienza. Poi, qui era possibile un appello dalla sentenza del *bēl madgalti* al re di Hatti. Al contrario concludiamo che la giurisdizione del *bēl madgalti* nei giorni d'udienza era definitiva, senza alcuna possibilità d'impugnazione delle sue decisioni da parte delle parti in lite. Con questa occasione impariamo a conoscere il termine per l'impugnazione di una sentenza: *šūqa-DINAM*).

Quanto alla giurisdizione dei re di Hatti, varii testi ci permettono di constatare che i re di Hatti esprimevano molte volte la prontezza a decidere personalmente le controversie nascenti tra i loro vasalli, menzionando specialmente il caso, che il primo giudice non potrebbe decidere la causa (KBo III, 3, III, 27 ss.). Una tale eventualità insieme col rinvio al re è prevista anche nell'istruzione KUB XIII, 20 (I, 36 s.).

Inoltre l'istruzione KUB XIII, 2 contiene una disposizione sull'astensione del giudice. Il *bēl madgalti* era obbligato ad astenersi, quando si trattava delle cause del suo »signore«, di suo fratello, di sua sorella o del suo camerata (*ariš*). Un'altra disposizione sull'astensione dei giudici si incontra nell'istruzione KUB XIII, 20 (I, 32—34); essa è ancora più dettagliata. Oltre le cause del fratello, della sorella o del camerata — il »signore« è omissa — arrecavano l'astensione anche le proprie cause (»della sua casa«) del giudice, le cause della sua prole (*haššatar*), dei suoi parenti collaterali (*pankur*) e dei suoi cognati (*kaenaš*).

Immediatamente dopo l'enumerazione dei casi dell'astensione, le due disposizioni contengono anche una speciale proibizione, tra le quali sembra esistere un parallelismo. Nel KUB XIII, 20 (I, 34) si proibisce al giudice, di giudicare »per motivo del pane (o) della bevanda« (F. Sommer Die hethitisch-akkadische Bilingue, 104: »das... soll niemand um des Lebensunterhalts willen tun«). L'istruzione KUB XIII, 2 dispone però, che nessuno prenda per sè (= -za), in suo favore un *mašgannu*. Questo termine babilonese, assai oscuro, sembra — secondo il senso — qui significare »il dono«. Se nostra spiegazione è giusta, le due disposizioni tendevano a garantire l'incorruttibilità della giurisdizione hittita.

2. La procedura.

Il termine hittita per il giudice non ci è ancora noto. Il verbo *hana* significa il »giudicare«, e l'iterativo-durativo ne è *haššik-*. Il sostantivo *haneššar* (coi suoi equivalenti: il sumero DI, il babilonese *DINU*), scritto anche *DI-(eš)šar*, significa tanto »la lite, la controversia, il processo« quanto »la sentenza«.

Quanto alla terminologia ci rimane ancora una difficoltà, che adesso non possiamo risolvere. L'istruzione KUB XIII, 2 menziona — immediatamente in connessione all'obbligo del *bēl madgalti* di decidere le cause — un altro obbligo dello stesso, espresso col verbo *aš(ša)nu-* (III, 23: *aššanuddu*,

III, 31, 32: *ašnut*) (e una volta con simile espressione *katta arnuškandu*, III, 10). Il verbo *aš(ša)nu-* significa »preparare, aggiustare, provvedere, procurare«. Il senso giuridico della frase in questione ci rimane però ancora oscuro. Con massima riserva, l'autore congetture che si tratti probabilmente delle disposizioni del giudicante, che avevano lo scopo di assicurare l'efficacia della sua sentenza e di escludere una rinnovazione della lite (cf. i documenti babilonesi *duppi la ragāmim*).

Per la terminologia giuridica hittita è molto caratteristica un'altra frase che si incontra nelle istruzioni KUB XIII, 2 (III, 27 s.) e XIII, 20 (I, 34 s.) e che già conosciamo dal testo del Hattušiliš III., il quale la usa nel suo appello al giudizio di dio. Ciò è la proibizione, imposta al giudicante, di »non fare al superiore la sua causa inferiore, nè di fare la causa inferiore superiore«. Questa distinzione tra il superiore (*šarazziš*) e l'inferiore (*kattera-*) sembra desunta dalla lotta tra due avversari. Il compito dell'arbitro nella lotta, analogamente del giudice nella lite, è di decidere, quale dei due avversari è rimasto vincitore. Il senso giuridico di questa disposizione era di inculcare al giudice l'obbligo dell'obiettività e giustizia.

Allo stesso scopo miravano le norme concernenti tanto l'astensione dei giudici quanto i numerosi appelli ai giudicanti di giudicare le cause bene (KUB XIII, 2, III, 10, 23; XIII, 20, I, 32).

Il principio stesso è formulato expressis verbis in KUB XIII, 2, III, 2: »Ciò che è diritto, fallo!«

3. Norme del diritto materiale.

L'istruzione KUB XIII, 2 contiene anche una disposizione molto interessante non solo per il diritto penale hittita ma pure per quello costituzionale. La disposizione si occupa della punizione dei delitti capitali (*hurkit*) (III, 11—16). Il testo indica che, fin dai tempi più antichi (*karulijaz*, III, 11), questa materia era variamente regolata per singole città provinciali in speciali regolamenti (*išhiul*) (regolamenti municipali): in alcune città si condannavano i delinquenti a morte, in altre all'esilio. La nostra istruzione conferma e mantiene questa regolazione regionalista, aggiungendo soltanto la proibizione riguardo alla riammissione dell'esiliato nella comunità della città.

Pur troppo non conosciamo niente sulle fattispecie dei singoli delitti. Generalmente possiamo constatare che gli Hittiti distinguevano due gruppi di delitti: i delitti del sangue (*ešhar*) e i delitti contro il patrimonio, il cui prototipo era il furto (*tajazil*). Questa distinzione risulta chiaramente dal testo KUB XIII, 9 (I, 3 ss.). Su questo tema però spero di parlare un'altra volta.

*

Seguono le disposizioni dalle istruzioni KUB XIII, 2 e XIII, 20, tradotte e trascritte dall'autore nel suo studio.

KUB XIII, 2, IV, 13—20:

- 13 (Quanto ai) palazzi reali (e) le case della mia Signoria, trovantisi nella tua provincia,
14 fa delle investigazioni in segreto, sia che qualcuno abbia danneggiato

- 15 qualche cosa, sia che qualcuno si sia appropriato qualche cosa,
 16 sia che qualcuno abbia venduto qualche cosa per sè, sia che nel granaio
 17 qualcuno sia penetrato, sia che qualcuno abbia ucciso un bue del re,
 18 sia che qualcuno abbia mangiato dei cereali
 19 e in suo favore abbia distrutto i documenti (dell'inventario).
 20 Tutto questo esamina in segreto!
-

KUB XIII, 2, III, 9—16:

- 9-10 Inoltre che il *bēl madgalti*, il *maškim* della città (e) i vecchi giudichino
 bene le cause e le...!
 11 E come, fin dai tempi più remoti, nei singoli paesi
 12 il regolamento è stabilito per i delitti capitali (,così rimanga)! Nella
 città dove si uccidevano,
 13 si uccidano! Nella città però, dove si esiliavano,
 14 si esiliino! Inoltre (che quindi) si purifichi la città!
 15 Poi sia ordinato: nessuno lo
 16 riammetta! Chi lo riammette, sia incarcerato(?!)!
-

KUB XIII, 2, III, 21—32:

- 21 ...Se qualcuno propone una domanda
 22 sul documento sigillato, che il *bēl madgalti* giudichi la causa
 23 bene e la...! Se però la sua sentenza
 24 sarà impugnata (?), la mandi al Mio Sole!
-
- 25 Al suo signore però non lo faccia! A suo fratello,
 26 a sua sorella, al suo camerata non lo faccia! Nessuno prenda per sè
 un *maškannu*.
 27 Al superiore la sua causa non faccia inferiore, (la causa) inferiore
 28 non faccia superiore! Ciò che è diritto, fallo!
-
- 29-30 Nella città, in cui tu ritorni, convoca tutti i cittadini! Chi ha una do-
 manda,
 31 decidigliela e lo...! Se uno schiavo (o) una schiava (o) una donna
qannumišaš
 32 ha qualche domanda, decidila loro e li...!
-

KUB XIII, 20, I, 32—37:

- 32 Le cause del paese, le quali giudicate, giudicatele bene! (Se si tratta
 di questo (= del giudice)
 33 della sua casa, di suo fratello, di sua sorella, della sua discendenza,
 dei suoi collaterali, del suo cognato, del suo camerata,
 34 (e) a motivo del pane (e) della bevanda, nessuno lo faccia! Al superiore
 la causa
 35 non fate inferiore, la causa inferiore però non fate superiore!
 36 La lite, che non poteste decidere, mandate al re, vostro signore!
 37 Il re, lui stesso, l'esaminerà.

Hon. predavatelj dr. Ciril Kržišnik:

Separatio bonorum.

Po rimskem pravu je bil dedič zapustnikov vesoljni naslednik, kar pomeni, da so v hipu, ko je dedič pridobil dediščino, zapustnikove podeljive pravice in obveznosti prešle na dediča. Pridobljena dediščina se je združila z dedičevo imovino v enoto in z vso imovino je poslej dedič neomejeno odgovarjal tako za svoje lastne obveznosti, kakor tudi za zapustnikove dolgove.¹ Neprijetne posledice tega načela so občutili posebno takrat, kadar je gospodarsko trdni dedič pridobil pasivno dediščino ali pa kadar je zelo zadolženi dedič pridobil aktivno dediščino. Kajti v dedičevem konkurzu zapustnikovi upniki niso dobili popolnega plačila, marveč obenem z dedičevimi upniki le določeno kvoto svojih terjatev, medtem ko bi bila zapuščina sama zadoščala za popolno kritje njihovih zahtevkov.

Neomejeno odgovornost nekaterih domačih dedičev (*domestici heredes*) za zapuščinske dolgove je ublažil že pretor: Osebam, ki so bile do zapustnikove smrti pod njegovo očetovsko oblastjo (*patria potestas*) ali moževo oblastjo (*manus*) in so z njegovo smrtjo postale *sui iuris* (*heredes sui et necesarii*), je pretor pomagal s posebno pravno dobroto: *beneficium abstinendi*. Za to je bilo potrebno samo to, da se *suus heres*, ki je bil dediščino pridobil s samim pripadom, ni vtikal v dediščinske zadeve.² Če se je dedič skliceval na to pred pretorjem, je pretor zapuščinskim upnikom odrekel

¹ V literaturi je sporno, v kateri dobi je bila priznana podedljivost zapustnikovim terjatvam in dolgovom. Večina piscev je mišljenja, da so bile obligacije podedljive že po civilnem pravu. V. Korošec pa je v knjigi: *Die Erbenhaftung nach römischem Recht*, Leipzig 1927, postavil tezo, da so obligacije postale podedljive šele po pravu pretorske dobe. To tezo sta sprejela romanista H. Siber in W. W. Buckland. Prim. V. Korošec-G. Krek, *Zgodovina in sistem rimskega zasebnega prava*, I/2 (1941), str. 393. op. 1.

² D. 29, 2, 57 pr.

tožbo (*denegare actionem*) zoper njega. Dediču ni bilo treba posebej zaprositi za *beneficium abstinendi*.³

Domači dedič je bil tudi suženj, ki ga je gospodar postavil v oporoki za dediča in mu obenem podelil prostost (*heres necessarius*). Takemu dediču-osvobojevcu je pretor na prošnjo podelil *commodum separationis* takrat, kadar je bila patronova dediščina pasivna. S podelitvijo te pravne dobrote je dedič-osvobojenec dosegel, da mu je ostala ohranjena njegova po osvoboditvi pridobljena imovina in so se zapustnikovi upniki morali zadovoljiti z delnim kritjem iz zapuščine same. Enako kakor pri pravni dobroti *beneficium abstinendi*, se tudi dedič-osvobojenec ni smel vtikati v zadeve patronove zapuščine.⁴

Končno je Justinijan I. 531. uvedel pravno dobroto popisa zapuščine (*beneficium inventarii*) in z njo omogočil dediču, da je poslej odgovarjal le do vrednosti zapuščine (*pro viribus hereditatis*).⁵

Primerno je bilo, da pretor svoje pomoči ni omejil samo na dediča, ampak se je zavzel tudi za zapustnikove upnike,

³ Ta pravna dobrota je bila poznana že sredi prvega stoletja pr. Kr., ker jo je porabil triumvir M. Antonij glede zapuščine svojega očeta. Gl. Cie. Phil. II, 16, 42: *Quamquam hoc maxime admiratus sum, mentionem te hereditatum ausum esse facere, cum ipse hereditatem patris non adisses*. P. Bonfante, Corso di diritto romano, vol. VI, Le successioni, 1930, str. 388, op. 2.

⁴ D. 42, 6, 1, 18. *Commodum separationis* je domnevno mlajšega porekla kot *beneficium abstinendi*. Masurij Sabin ga je verjetno že poznal, ker je zagovarjal mnenje naj osvobojenca ne zadene sramota konkurza, ko je bil prisiljen sprejeti prezadolženo dediščino, zaradi česar je postal kridar (Gai inst. II, 154). Kajti če je osvobojenec dosegel *commodum separationis*, je ostal prezadolženec samo še po imenu in je sramoto konkurza tembolj občutil kot nepravilno, ker si je ohranil svojo lastno imovino in se je samo zapuščinski stečaj izvedel v njegovem imenu. Predaleč gre S. Perozzi, Istituzioni di diritto romano, 2. ed., 1928, vol. II., str. 626, op. 2: *Sulla loro origine (scil. commodum separationis in separatio bonorum) non sappiamo altro se non che esistevano all'età di Labeone*. Vsaj za *separatio bonorum* Solazzijeva trditev nima v virih opore, zelo dvomljivo pa je, če je v Ulpijanovem tekstu. D. 42, 8, 10, 10 iskati *commodum separationis*.

⁵ C. 6, 30, 22. V literaturi je sporno, ali je dedič, ki si je izposloval *beneficium inventarii*, odgovarjal le s predmeti zapuščine (*cum viribus hereditatis*) ali pa do višine vrednosti zapuščine (*pro viribus hereditatis*). Justinijanovo besedilo v C. 6, 30, 22 §§ 4 in 4a ni popolnoma jasno.

katerih terjatve so bile v nevarnosti napram prezadolženemu dediču. Zaščita teh upnikov je bila tem bolj upravičena, ker so bili upniki skleпали pravne posle z zapustnikom, zaupajoči v njegovo osebo in zanašajoči se na njegovo imovino, iz katere bodo njihove terjatve pokrite, če treba tudi s prisilno izterjavo. Naenkrat je sedaj namesto plačevitega dolžnika stopil prezadolženi ali vsaj gospodarsko šibkejši dedič, kakor pa je bil zapustnik. Da bi ostala zapustnikova imovina ohranjena v prvi vrsti za poplačilo zapustnikovih upnikov, je pretor na njihovo zahtevo dovoljeval ločitev zapuščine (*separatio bonorum*) od dedičeve imovine; dovoljena ločitev je imela ta pravni učinek, da so bili poslej iz zapuščine prvenstveno poplačani zapustnikovi upniki, za njimi pa voliljemniki; šele morebitni ostanek je ostal dediču in nanj so mogli poseči z izvršbo tudi dedičevi upniki.

I. Zgodovina.

Sedes materiae za pravno dobroto ločitve zapuščine sta naslova D. 42, 6: *De separationibus* in C. 7, 72: *De bonis auctoritate iudicis possidendis seu venundandis et de separationibus*.

Viri nazivajo navedeno ločitev zapuščine od dedičeve imovine *separatio bonorum*⁶ ali kratkoma *separatio*⁷, enkrat tudi *commodum separationis*.⁸ Po zaslugi občepravne doktrine se je udomačil izraz *beneficium separationis*, s katerim je pravni lik nekako označen kot pendant k Justinijanovemu *beneficium inventarii*.

Separatio bonorum je honorarno pravnega izvora. Z verjetnostjo smemo sklepati na to že iz stavka v Digestah (42, 6, 1. pr.): *Sciendum est separationem solere impetrari decreto praetoris*. Besedilo pretorjevega edikta, s katerim

Večina romanistov zagovarja odgovornost pro viribus; Bonfante (Corso VI, str. 398 ss.) in W. Kunkel (Jörs-Kunkel-Wenger, Römische Recht, 2. izd., Berlin, 1935, str. 345, op. 7) pa odgovornost eum viribus.

⁶ C. 7, 72, 2; ... ut quotiens separationem bonorum postulant...

⁷ D. 42, 6, 1 pr.: separationem solere impetrari...; D. h. t. 1, 1: solet autem separationem permitti...; D. h. t.: creditores Titii non impetrabunt separationem... quia licet mihi separationem impetrare... et passim.

⁸ D. 42, 6, 6, 10: ... amiserunt separationis commodum.

naj bi ta obljubljal, kdaj in pod katerimi pogoji bo dovoljeval ločitev zapuščine, nam ni ohranjeno.⁹ Da pa je bila separacija obljubljena v ediktu, potrjuje reskript cesarja Gordijana III. (l. 238.—244. po Kr.): *Est iurisdictionis tenor promptissimus, indemnitatique remedium edicto praetoris creditoribus hereditariis demonstratum, ut quotiens separationem bonorum postulant, causa cognita impetrent.*¹⁰ Brez dvoma ima Gordijan v mislih *edictum perpetuum*, kjer je Julijan pod skupnim naslovom »*de separationibus*« uvrstil določbe o ločitveni pravici zapuščinskih upnikov (*separatio bonorum*) in dediča-osvobojenca (*commodum separationis*). Kdaj je pretor zapuščinskim upnikom začel podeljevati separacijo, ne vemo. *Ex silentio* smemo domnevati, da ta pravna dobrota v Ciceronovi dobi še ni bila znana.¹¹

Najstarejši vir, ki omenja ločitev zapuščine, je ohranjen že iz sredine klasične dobe in sicer so to Julijanove Digeste (46. knj.). Iz njih je bil o separaciji en fragment sprejet v Justinijanove Digeste.¹² Značilno je, da Gaj v svojih institucijah ločitvene pravice zapuščinskih upnikov sploh ne omenja, medtem ko dokaj natančno obravnava manj važni *separationis commodum* dediča-osvobojenca. Da bi Gaj separacije ne bil poznal, ni verjetno, saj je pisal institucije okrog l. 161. po Kr., torej približno 30 let pozneje, kot pa je Julijan uredil pretorjev edikt (*Edictum perpetuum* okrog l. 129. po Kr.), verjetno tudi ni, da bi bil ta pravni institut namenoma zamolčal. Njegov molk si moremo razložiti, če s *Sibrom* smatramo, da Gaj ni spisal izvirnega učbenika, ampak je samo pripravil novo (zadnjo) izdajo Kasijevih institucij.¹³ Podobno tudi v Justinijanove institucije niso bile sprejete določbe o separaciji, najbrž radi tega, ker jih niso

⁹ O. Lenel, *Edictum perpetuum*, 3. izd., Leipzig 1927, str. 433.

¹⁰ C. 7, 72, 2.

¹¹ E. Costa, *Cicerone giureconsulto*, 2. izd., Bologna 1927, Vol. I, str. 211 ss. Papiri, kolikor moremo doslej ugotoviti, separacije ne omenjajo. Prim. Collinet, *La papyrologie et l'histoire du droit* (v *Papyri und Altertumswissenschaft*), München 1934, str. 218—221; H. Kreller, *Erbrechtliche Untersuchungen auf Grund der graeco-ägyptischen Papyrusurkunden*, Leipzig-Berlin 1919, str. 120.

¹² D. 42, 6, 6.

¹³ H. Siber, *Römisches Recht I, Römische Rechtsgeschichte*, Berlin 1925, str. 57.

vsebovale Gajeve institucije, ki so bile redakcijski komisiji glavni vir pri sestavi njihovega dela.

Po našem mnenju je določbe glede ločitve zapuščine v korist zapustnikovim upnikom sprejel v edikt šele Julijan. Kajti če bi bile določbe o ločitvi zapuščine že pred Julijanom postale stalna sestavina pretorjevega vsakoletnega edikta (*edictum tralaticium*), bi bil Ulpijan bržčas ohranil izvirno ediktno besedilo. Iz njegovih spisov je v Digeste sprejet pretežni del teksta o ločitvi zapuščine, pa ediktnega besedila sploh ne navaja, kar pade v oči tembolj, ker Ulpijan v svojih komentarjih k ediktu posebno rad navezuje svoja izvajanja na ediktno besedilo z ustaljenim uvodom »*ait praetor*«. ¹⁴

Pretor je uvedel ločitveno pravico dediča-osvobojenca kakih 100 let prej, kakor pa je bila pripoznana ločitev zapuščinskim upnikom. Spričo tako dolge dobe je komaj verjetno, da ne bi bil *commodum separationis* urejen že v pretorjevih ediktih pred Julijanom. ¹⁵ Ko pa je Julijan v svojem ediktu uredil obe separaciji, jima je najbrže sam dal skupno besedilo; žal nam ga Justinijanova kodifikacija ni ohranila.

II. Kdo sme zahtevati bonorum separacijo.

Pristojen za dovoljevanje ločitve zapuščine je bil v Rimu pretor, v provincah pa provincialni namestnik. ¹⁶ Dovoljevala se je z dekretom na prošnjo upravičenca. Svojo odločbo je pretor izdal za vsak primer posebej šele potem, ko je proučil utemeljenost prosilčeve zahteve. ¹⁷

¹⁴ Gl. D. 42, 4, 2 pr.; D. h. t. 5, 2; D. h. t. 7, 1; D. 42, 5, 9 pr.; D. h. t. 25; D. 42, 8, 1 pr.; D. h. t. 16 pr.

¹⁵ Bonfante dvomi, če je *commodum separationis* sploh bil urejen v ediktu (Corso VI, str. 364): Io avrei dubbio altresì che vi fosse un editto relativo allo schiavo istituito erede necessario poiche il tenore del testo relativo sembra piuttosto alludere ad una concessione ex decreto. Ali se ni pretorjev dekret, izdan v vsakem posameznem primeru, vendarle moral opirati na neko splošnejšo ediktno določbo?

¹⁶ D. 42, 6, 1, 14: De his autem omnibus an admittenda separatio sit, necne praetoris erit vel praesidis notio, nullius ulterius, hoc est qui separationem indulturus est.

¹⁷ C. 7, 72, 6 ... causa cognita impetrent.

Zaprositi so smeli za separacijo predvsem zapuščinski upniki. V tem soglašajo klasiki Julijan, Papinijan, Pavel in Ulpijan.¹⁸ Papinijan pripoznava vrh tega ločitveno pravico tudi tistim zapustnikovim upnikom, katerih terjatve so omejene po pogoju ali roku D. 42, 6, 4: *Creditoribus qui ex die vel sub condicione debentur et propter hoc nondum pecuniam petere possunt, aequae separatio dabitur, quoniam et ipsis cautione communi consulitur*. Papinijanov tekst je, kolikor se nanaša na terjatve pod odložnim pogojem, osumljen kot interpoliran, po našem mnenju upravičeno.¹⁹ Zato smemo zaključiti, da upnikom s pogojnimi terjatvami klasično pravo ločitve ni dovoljevalo, pač pa jo je dovoljevalo Justinijanovo pravo. Le-to je tudi sicer izenačilo pravni položaj upnikov, ki imajo terjatve pod odložnim pogojem z upniki, ki imajo rokovne terjatve; prepričevalno je to dokazal Bonfante.²⁰

Poleg zapustnikovih upnikov pripoznavajo viri ločitveno pravico tudi volilobjemnikom. Da so volilobjemniki mogli zahtevati ločitev po Justinijanovem pravu, ni nobenega dvoma; po našem mnenju so imeli to pravico že po klasičnem pravu, čeprav nekateri pisci o tem dvomijo.²¹

O separacijski pravici volilobjemnikov razpravljata dva klasika, Julijan in Papinijan.

Iul. D. 42, 6, 6 pr. *Quotiens heredis bona solvendo non sunt, non solum creditores testatoris sed etiam eos quibus legatum fuerit impetrare bonorum separationem aequum est, ita ut, cum creditoribus solidum adquisitum fuerit, legatariis vel solidum vel portio quaeratur*.

¹⁸ Iul. D. 42, 6, 6 pr; Pap. D. 42, 6, 3; Paul. D. 42, 6, 5; Ulp. D. 42, 6, 1.

¹⁹ Sum, da je navedeno mesto interpolirano, vzbuja slovnična nepravilnost: *creditores qui... debentur*, in Bizantincem priljubljeni izraz *aeque*. Prim. Guarneri Citati, *Indice delle parole, frasi e costrutti ritenuti indizio di interpolazione nei testi giuridici romani*. Milano 1927, str. 60.

²⁰ Bonfante, *Della separatione del patrimonio del defunto da quello dell'erede nel diritto romano e nel diritto civile*, *Scritti giuridici varii I*, Torino 1926, str. 585; Corso VI, str. 355 ss.

²¹ Ferrini, *Opere IV*, str. 186, op. 1.; Bonfante, Corso VI, str. 357 ss; Perozzi, *Istituzioni*, vol. II, str. 637, op. 1, ki pa za svoje mnenje ne navaja razlogov.

Pap. D. 42, 6, 4, 1: *Legatarios autem in ea tantum parte quae de bonis servari potuit, habere pignoris causam convenit.*

Ferrini trdi, da klasično pravo volilobjemnikom ločitve ni pripoznavalo in domneva, da sta oba navedena teksta interpolirana.²² Bonfante pa dvomi, če je že klasično pravo volilobjemniku dovoljevalo separacijo.²³ Po mnenju obeh je bil volilobjemnik nasproti dediču učinkovito zaščiten z drugimi pravnimi sredstvi. Volilobjemnik, čigar zahtevk iz volila je bil omejen z rokom ali s pogojem, je smel zahtevati, da mu je dedič s poroki zavaroval izplačilo volila (*cautio legatorum servandorum causa*).²⁴ Ako pa dedič zahtevane varščine (kavcije) ni dal, je pretor prepustil volilobjemniku sopošest zapuščine obenem z dedičem; pri tem je volilobjemnik nadziral dedičevo razpolaganje z zapuščino (*missio in possessionem legatorum servandorum causa*).²⁵ Ako pa je dedič vtoževal izplačilo volila, a ni prišel do poplačila svojega zahtevka v roku 6 mesecev po uveljavljanju svoje terjatve, je moral dedič prepustiti volilobjemniku svojo lastno imovino v posest. To je določil s posebnim reskriptom cesar Karakala (*missio Antoniniana*).²⁶

Bonfante tudi pogrēša v Julijanovem fragmentu jasni slog, ki drugače odlikuje tega velikega klasika in se mu zdi, da je z navajanjem volilobjemnikov naravna besedna zveza v tekstu raztrgana; vse to mu vzbuja dvom v pristnost Julijanovega fragmenta. Papinijanov tekst pa po njegovem mnenju poudarja, da imajo zapušćinski upniki pri poplačilu iz zapušćine prednost pred volilobjemniki; pri tem misli Papinijan na razmerje med njimi v primeru, kadar jim je pretor

²² Opere IV, str. 106, op. 1.

²³ Corso VI, str. 357.

²⁴ D. 36, 3: *Ut legatorum seu fideicommissorum servandorum causa caveatur*; C. 6, 54: *Ut in possessionem legatorum vel fideicommissorum servandorum causa mittatur et quando satisfari debet.*

²⁵ D. 36, 4: *Ut in possessionem legatorum vel fideicommissorum servandorum causa esse liceat.* Prim. tudi D. 36, 4, 5 pr ... *nec tam possessio rerum ei quam custodia datur; neque enim expellendi heredem ius habet, sed simul cum eo possidere iubetur, ut saltem taedio perpetuae custodiae extorqueat heredi cautionem.*

²⁶ D. 36, 4, 5, 16.

prepustil posest zapuščine v svrhu zavarovanja njihovih zahtevkov.²⁷

Ferrinijevi in Bonfantejevi pomisleki glede pristnosti Julijanovega in Papinijanovega fragmenta se nam ne zdijo utemeljeni. Pomisliti je treba sledeče: volilojemnikom je pretor res nudil izdatno zaščito nasproti dediču, kakor je že zgoraj omenjeno. Vendar je zahteva po pripoznanju separacijske pravice že po klasičnem pravu imela svoj utemeljen razlog. Separacijski upravičenci so namreč mogli zahtevati ločitev zapuščine le v dedičevem stečajju, torej tedaj, ko volilojemnik ni mogel več pričakovati, da bo prezadolženi dedič dobil dobre poroke. Enako tudi uvedba v posest zapuščine odnosno dedičeve imovine med stečajnim postopanjem volilojemniku ne bi koristila; saj bi njegova terjatev še vedno ostala navadna stečajna terjatev in bi se volilojemnik moral zadovoljiti s kvoto, kakršno bi tudi sicer dobil v dedičevem stečajju. Šele separacija, ki je ločila zapuščino od dedičeve imovine, je izključila vse ostale stečajne upnike od poplačila iz zapuščine; zapuščina je tako ostala ohranjena za prvenstveno poplačilo separatistov. Pravne posledice volilojemniku dovoljene separacije so bile tedaj dokaj učinkovitejše kot pa so mu jih mogle dati druga zgoraj navedena pravna sredstva.

Ferrini in Bonfante opirata svoje domneve o interpolaciji Julijanovega in Papinijanovega fragmenta baš na prepričanje, da volilojemnikom separacija po klasičnem pravu ni bila niti potrebna. Toda z ozirom na pravkar povedano je bila separacija v korist volilojemnikov upravičena že po klasičnem pravu. S tem pa izgubi svojo stvarno podlago tudi domneva, da bi bila oba teksta interpolirana.

Po našem mnenju nikakor ni nujno, da se Papinijanov tekst nanaša ravno na primer, da so si dedičevi upniki izposlovali *missio in possessionem rei servandae causa*, volilojemnik pa *missio in possessionem legatorum servandorum causa*, s čimer bi zapustnikov upniki in volilojemniki pridobili na zapuščinskih stvareh zastavno pravico po oblastveni

²⁷ D. 36, 4, 5, 4: Postquam rei servandae creditores possidere coeperunt, legatorum servandorum gratia missus in possessionem creditoribus potior non habebitur.

odredbi (*pignus praetorium*). Zastavno pravico, o kateri govori Ulpijan (*pignoris causa*), je namreč utegnil dedič pridobiti na zapuščinskih stvareh tudi v separacijskem postopku. Na zahtevo separacijskih upravičencev je bil uveden o zapuščini poseben stečaj; pretor je v takem primeru predlagatelj-separatistom prepustil posest zapuščine prav tako kot vsakemu drugemu upniku, na čigar predlog se je uvedel stečaj o dolžnikovi imovini.²⁸

Vprašanje je, ali so dobili volilorejmniki separacijsko pravico že takrat, ko jo je pretor uvedel za zapustnikove upnike. Ugotoviti moramo, da jo omenja že Julijanov fragment (D. h. t. 6 pr.), ki je povzet iz njegovih Digest. Vendar je značilno, da jo šele utemeljuje, češ da je pravično (*aequum est*), da se poleg zapustnikovim upnikom ista pripozna tudi volilorejmnikom. Iz te Julijanove formulacije lahko domnevamo, da edikt (*edictum perpetuum*) še ni pripoznal volilorejmnikom ločitvene pravice; pač pa je potrebo po takšni zaščiti volilorejmnikov zagovarjal Julijan v svojih Digestah, katere je spisal že po ureditvi edikta.²⁹

Oba klasika, Julijan in Papinijan pa poudarjata, da imajo pri poplačilu iz zapuščine zapustnikovi upniki-separatisti prednost pred volilorejmniki. Zahtevki volilorejmnikov pridejo do popolnega ali delnega kritja šele potem, ko so zapuščinski upniki popolnoma poplačani.³⁰

Gospodarski pomen je imela ločitev zapuščine za zapustnikove upnike in volilorejmnike takrat, kadar je bila dediščina aktivna, dedič pa zadolžen. V nasprotnem primeru, če je bila dediščina prezadolžena, dedič pa aktiven, so potrebo po zaščiti čutili dedičevi upniki in dedič sam, ker je dedič po prevzemu prezadolžene dediščine osebno odgovarjal za zapuščinske dolgove. Vendar ni rimsko pravo

²⁸ Gl. L. Wenger, Institutionen des römischen Zivilprozessrechts, München 1925, str. 226 ss. Na strani 227, op. 28 navedeni deli italijanskega romanista Solazzija: Questioni sulla »missio in bona rei servandae causa« in Studi sul concorso dei creditori nel diritto romano, ki obravnavata rimsko stečajno pravo, mi žal nista dostopni.

²⁹ P. Krüger, Geschichte der Quellen, str. 184, zlasti op. 40; Th. Kipp, Geschichte der Quellen des römischen Rechts, 2. Aufl., Leipzig 1903, str. 50 in 110.

³⁰ Isto poudarja C. 7, 72, 1.

nikoli pripoznalo dedičevim upnikom separacijske pravice.³¹ Ulpijan utemeljuje to odklonilno stališče s tem, da kakor dolžniku upnik ne more ubraniti, da ne bi s prevzemom novih obveznosti poslabšal svojega gospodarskega položaja, tako tudi ni možno preprečiti, da dedič ne bi sprejel prezadolžene dediščine. Ulpijan izvaja dalje, da celo v primeru, če je dedič sprejel prezadolženo dediščino v namenu, da s povečanjem svoje zadolženosti spravi v nevarnost terjatve svojih upnikov, le-ti zoper tako škodljivo dedičevo ravnanje nimajo nobenega pravnega sredstva.³² Nedvomno tudi dedičevi upniki niso mogli niti po izpodbojnem pravu odstraniti škodljivih posledic, zvezanih z dedičevim sprejemom prezadolžene zapuščine.³³ Šele Justinijanovo pravo je dedičevim upnikom iz utemeljenih razlogov zagotovilo zaščito. Justinijan pravnega sredstva ni izrečno imenoval, najbrž pa je dedičevim upnikom dovolil postavitev v prejšnji stan.³⁴

³¹ D. 42, 6, 12: Ex contrario autem creditores Titii non impetrabunt separationem, nam licet alicui adiciendo sibi creditorem creditoris sui facere deteriorem condicionem.

³² D. 42, 6, 1, 5: Quaesitum est, an interdum etiam heredis creditores possunt separationem impetrare, si forte ille in fraudem ipsorum adierit hereditatem. sed nullum remedium est proditum; sibi enim impotent, qui cum tali contraxerunt: nisi si extra ordinem putamus praetorem adversus calliditatem eius subvenire, qui talem fraudem commentus est: quod non facile admissum est.

³³ Bonfante trdi (Scritti I, str. 592 ss.; Corso VI, str. 358), da sprejema dediščine ni bilo dopustno izpodbijati z izpodbojno tožbo (a^o Pauliana). To utemeljuje s tem, da D. 42, 8 (Quae in fraudem creditorum facta sunt ut restituantur) med izpodbojnimi dejanji ne omenjajo sprejema dediščine. Določba D. 42, 8, 3 pr. o izpodbojnosti prevzema posameznih obveznosti pa ne velja za sprejem dediščine, ker ima sprejem dediščine po svoji vsebini in svojih učinkih povsem drugačno pravno naravo kakor pa prevzem posamezne obveznosti. Bonfantejeva utemeljitev je sprejemljiva za Justinijanovo pravo. Za klasično pravo po našem mnenju izpodbojnost sprejema dediščine ni verjetna. Kajti klasično pravo enotne izpodbojne tožbe ni poznalo. Upnik je edino njemu dostopno pravno sredstvo — interdictum fraudatorium — verjetno mogel uporabiti šele po vnovčenju stečajne mase (venditio bonorum). Gl. Jörs-Kunkel-Wenger, Röm. Recht, str. 263, zlasti op. 1-4; G. Krek, Obligacijsko pravo (Zgodovina in sistem rimskega zasebnega prava, II), str. 469—474.

³⁴ Bonfante Scritti I, str. 594; Corso VI, str. 360; gl. tekst v opombi 32: nisi si forte ... quod non facile admissum est. Ta del Ulpijanovega

Dediču rimsko pravo načeloma ni priznavalo ločitvene pravice. Drugačen pa je bil položaj takrat, ko je pretor prisilil dediča, da je sprejel dediščino, katero je nato moral izročiti vesoljnemu fideikomisarju. Če ob času restitucije vesoljnega komisarja ni bilo (na pr. ker je umrl) bi bil fiduciarni dedič ostal obremenjen z zapuščinskimi dolgovi. Že klasično pravo je upoštevalo prekarni položaj, v katerega je zašel dedič prisiljen in mu je dovoljevalo postavitvev v prejšnji stan.³⁵ Kadar pa fiduciarni dedič sam ni zaprosil zanjo, so po Justinijanovem pravu smeli njegovi upniki predlagati postavitvev v prejšnji stan.³⁶

Samo v enem primeru je rimsko pravo vendarle dovoljevalo dediču ločitev zapuščine. Navaja ga Julijan v Digestah.³⁷ Osvobojenka je sprejela prezadolženo zapuščino in nato umrla. Njen dedič patron zahteva ločitev osvobojenkine zapuščine od prezadolžene zapuščine. Julijanovo mnenje, da je treba patronovi zahtevi ustreči, je jasno, ni pa gotovo ali je v besedilu »*non est iniquum succurri patrono*« mišljena ločitev zapuščine ali pa morda kako drugo pravno sredstvo in je nejasno besedilo res dalo povod za različna tolmačenja.³⁸ Po našem mnenju je bila patronu pripoznana prava

fragmenta je nedvomno interpoliran, o čemer priča kompilatorjem priljubljeni izraz »nisi si«. Prim. Guarneri Citati, Indice, str. 60.

³⁵ D. 42, 6, 1, 6; Ulpijan se sklicuje na reskript cesarja Antonina Pija. Odlomek tega reskripta je ohranjen v D. 36, 1, 11, 2. Restitutio in integrum potrjuje v D. 42, 6, 1, 6 besedilo: ut perinde testatoris bona venirent, atque si adita hereditas non fuisset... ut quasi separatio quaedam praestetur, v D. 36, 1, 11, 2 pa: perinde permittatur venundari bona Antistiae, ac si heres ei non extitisset, ki dokazujejo, da se je po sprejemu dediščine stečaj izvedel v zapustnikovem imenu; to pa je bilo mogoče samo, če se je s postavitvijo v prejšnji stan razveljavil sprejem dediščine; sama ločitev zapuščine tega pravnega učinka ni imela.

³⁶ D. 42, 6, 1, 6: Tekst creditoribus quoque huiusmodi heredis desiderantibus hoc idem praestandum puto, licet ipse non desideravit, ut quasi separatio quaedam praestetur, je interpoliran. Prim.: Ferrini, Opere IV, str. 168; Bonfante, Scritti I, str. 598; Corso VI, str. 361.

³⁷ D. 42, 6, 6, 1: Si liberta heres instituta bonorum possessionem secundum tabulas petiisset eius, qui solvendo non erat, quaesitum est, an bona eius separari ab hereditariis debent? respondit: non est iniquum succurri patrono, ne oneraretur aere alieno, quod liberta petendo bonorum possessionem secundum tabulas contraxerit.

³⁸ Solazzi je predlagal dvojno razlago: ali je patron izpodbijal nastop dediščine z a^o Fabiana, ali pa je pretor dovolil patronu postavitvev

ločitev zapuščine. Patron sicer ni bil upnik osvobojenke,³⁹ ampak njen dedič; zato je njegov položaj nekoliko podoben položaju dediča-osvobojenca, ki zahteva *separationis commodum*. Stečaj o prezadolženi zapuščini se je opravil v patronovem imenu in patrona je zadela sramota stečaja. Vendar ta sramota ni mogla biti občutena kot nekaj krivičnega za patrona, ki je prostovoljno sprejel dediščino, zaradi katere je postal kridar, medtem ko je bil dedič-osvobojenec prisiljen sprejeti dediščino, s katero so bile združne neprijetne posledice stečaja.

Sodedič more zahtevati ločitev zapuščine le toliko, kolikor radi združitve upravičenosti in obveze v sodedičevi osebi terjatev ni ugasnila, t. j. kolikor je proti sodedičem ostal še vedno zapuščinski upnik.⁴⁰

III. Zoper koga gre bonorum separatio.

Separacijski upravičenci so zahtevali ločitev zapuščine zoper dediča. V literaturi je sporno, ali je bila ločitev dopustna le zoper oporočnega dediča, ali pa zoper vsakega dediča ne glede na to, na osnovi katerega delacijskega razloga je pridobil dediščino.

Ferrini⁴¹ je postavil trditev, da so po klasičnem pravu mogli separacijski upravičenci zahtevati ločitev le zoper oporočne dediče, medtem ko jih je pretor glede zadol-

v prejšnji stan takrat, kadar je že osvobojenka sama mogla za to prositi. Fadda pa meni, da je pretor dovolil patronu izpodbijati sprejem dediščine (bonorum possessio), katero je osvobojenka pridobila brez patronovega privoljenja (citirano po Bonfante, Corso VI, str. 362). Solazzijeva prva razlaga ni sprejemljiva, ker sprejem dediščine ni bil izpodbojen (prim. zgoraj opombo 33). Ostali dve razlagi pa nimata v Julijanovem tekstu nobene prijemljive opore.

³⁹ Bonfante, Corso VI, str. 362: Eglì è quasi un creditore rispetto ai beni dei suoi liberti, dogmatično ne obrazloži tega izjemnega primera patronove separacijske pravice.

⁴⁰ C. 7, 72, 7: Si uxor tua pro triente patruo suo heres extitit nec ab eo quicquam exigere prohibita est, debitum a coheredibus pro besse petere non prohibetur, cum ultra eam portionem qua successit actio non confundatur, sin autem coheredes solvendo non sint, separatio postulata nullum ei damnum fieri patiatur.

⁴¹ Ferrini, Nuovi appunti sulla »separatio bonorum«, Bullettino dell'Istit. di dir. romano 13 (1900), str. 32—40. Opere IV, str. 183—192.

ženih intestatnih dedičev ščitil s posebnim pravnim sredstvom *satisfatio suspecti heredis*.⁴² Ferrini utemeljuje svojo tezo takole: pretor je separacijo uvedel z dvema ediktoma; z enim ediktom je obljubil separacijo dediču-osvobodjencu, ki je mogel biti postavljen za dediča samo v oporoki. S posebnim ediktom pa je pripoznal ločitveno pravico zapustnikovim upnikom; v Justinijanove Digeste sprejeti teksti glede separacije se po Ferrinijevem mnenju v svoji pristni klasični obliki nanašajo le na oporočno dedovanje. Šele Justinijanovi kompilatorji so razširili uporabnost separacije tudi na dedovanje po zakonu, kar potrjuje predvsem Ulpijanov fragment (D. 42, 6, 1, 7), v katerem so kompilatorju izraz *testator* (oporočitelj) nadomestili z izrazom *defunctus* (zapustnik).⁴³

Po našem mnenju je pritrčiti Ferriniju toliko, da je pretor že v edikt sprejel splošno obljubo, pod katerimi pogoji bo v konkretnem primeru dediču osvobodjencu pripoznal *commodum separationis*.

Ni pa prepričevalna Ferrinijeva ugotovitev, da viri po svojem prvotnem klasičnem besedilu dovoljujejo ločitev le zoper oporočne dediče. Predvsem že zgoraj omenjeni očitno interpolirani Ulpijanov tekst ne dokazuje jasno, da so kompilatorji z interpolacijo hoteli dati tekstu širši pomen, kot pa je bil prvotni. Morda so res v drugi polovici fragmenta nadomestili izraz *testator* z Bizantincem bolj priljubljenim izrazom *defunctus*, toda če bi bili kompilatorji nameravali izvesti spremembo, kakoršno vidi Ferrini, moramo reči,

Ferrinijevo tezo sta sprejela Lenel (EP³, str. 433, op. 10) in Perozzi (Istituzioni, 2 izd., str. 636, op. 3). Zavračajo pa jo Solazzi, Fadda in Bonfante. Prim. Bonfante, Corso VI, str. 364.

⁴² Gai, 4, 102; D. 42, 5, 31; Zapuščinski upniki (ne pa vililojemniki, ki imajo druga pravna sredstva, o katerih smo že razpravljali, gl. op. 24—26) so smeli zahtevati, da jim zadolženi dedič poplačilo terjatve zavaruje s poroki. Če dedič v določenem roku njihovi zahtevi ni ugodil, je pretor prepustil zapuščino upnikom v posest in nato se je opravila *bonorum venditio* zapuščinske imovine. *Satisfatio suspecti heredis* omenja prvi, kolikor moremo ugotoviti, Cicero, *Ad Quintum fratrem* I, 2, 10. Vprašanje, če in v kakšni zvezi sta bili separacija in *satisfatio suspecti heredis*, doslej še ni zadovoljivo pojasnjeno. Prim. Bonfante, Corso VI, str. 351—353; Tumedei, *La separazione*, str. 26 ss.

⁴³ D. 42, 6, 1, 17.

da ni razloga, zakaj bi bili interpolirali samo drugi del fragmenta, ne pa tudi prvega.

Pritrditi pa moramo Ferriniju, da viri v naslovu o separacijah nikjer izrečno ne omenjajo dedovanja »*ab intestato*«, pač pa se več fragmentov izrečno nanaša na oporočno dedovanje.⁴⁴ V prilog Ferrinijevega stališča govori tudi dejstvo, da najstarejši Julijanov fragment omenja oporočiteljeve upnike in voliljemnike. Toda na drugi strani so viri v večini primerov ohranili bolj široko izražanje in navajajo kot separacijske upravičence dediščinske upnike brez razlikovanja ali je dedič oporočni ali pa intestatni.⁴⁵

Med teksti, ki naj izrečno govore o oporočnih dedicah navaja Ferrini⁴⁶ mesto iz Ulpijanovega fragmenta D. 42. 6. 1, 4: *adversus... municipes... separatio*. Popolno Ulpijanovo besedilo se glasi takole: *Sed etiam adversus fiscum et municipes impetraretur separatio*.

Tekst sam doslej še ni bil osumljen kot interpoliran.⁴⁷ Ni pa povsem jasen njegov pomen. Domnevati smemo, da je bil prvotni tekst v Ulpijanovem komentarju k ediktu širši in da so kompilatorji sprejeli v Digeste samo del Ulpijanovega stavka, kar priča že začetek »*sed etiam*«, ki kaže zvezo na neko predhodno misel. Tudi konjunktivni naklon »*impetraretur*« sam nima v stavku nobene opore. Mogoča je dvojna razlaga. Prva je ta, da je bila ločitev dopustna tudi tedaj, kadar so med zapuščinskimi upniki fiskus ali mestne občine s svojimi privilegiranimi terjatvami,⁴⁸ a ti niso zahtevali ločitve. Za to razlago govori tudi izraz *adversus*, s katerim Ulpijan na drugem mestu označuje pravni učinek separacije

⁴⁴ D. 42, 6, 1, §§ 6, 7, 8, 17, 18; D. h. t. 6, 1; C. 7, 72, 7.

⁴⁵ D. 42, 6, 1, §§ 1–5, 10, 11, 16; D. h. t. 3, 4, 5, 7; D. h. t. 6, 1; C. 7, 72, 2.

⁴⁶ Opere IV, str. 184.

⁴⁷ Gl. Index interpolationum, tom. 3., str. 248.

⁴⁸ Tako Tumedei, La separazione dei beni ereditari, Bologna 1917, str. 38, op. 1. Enako Baviera in Solazzi (cit. istotam); dalje tudi P. Oertmann, Das beneficium separationis im römischen und heutigen Recht, Grünhutszeitschrift 17 (1890), str. 262 in C. Losana, La separazione del patrimonio del defunto da quello dell'erede, 2. izd., Torino 1914, str. 201, o. p. l.; Prim. L. Mitteis, Römisches Privatrecht bis auf die Zeit Diokletians, I. Bd., Leipzig 1908, str. 370 ss. in str. 389 ss.

zoper zapustnikove upnike.⁴⁹ Po drugi razlagi pa so fiksus in mestne občine mišljene kot zapustnikov vesoljni nasledniki, glede katerih pa Ulpijan dopušča zahtevek na ločitev zapuščine.⁵⁰

Bolj verjetna je prva razlaga. Z izrazom *adversus* viri namreč v naslovu o separacijah nikjer ne označujejo predlagateljevega odnosa napram dediču. Tudi iz stvarnih razlogov je prva razlaga lažje sprejemljiva. Kajti pri nasledstvu fiskusa, ki nikdar ni bil dedič ne po oporoki ne po zakonu, marveč v izjemnih primerih le vesoljni naslednik po kaducitetnem pravu,⁵¹ za separacijo ni bilo potrebe. Fiskus je pridobil kot *caducum* le čisto zapuščino,⁵² ki je ostala po izplačilu zapuščinskih dolgov in so tedaj bili separacijski upravičenci že itak dovolj zaščiteni, ko so se njihovi zahtevki poplačali še preden je zapuščina prešla v fiskusovo imovino.

Nasprotno pa so mestne občine mogle biti pravi dediči. Že *SC. Apronianum* iz l. 117. ali 123.⁵³ po Kr. je določil, da smejo mestne občine pridobiti dediščino kot vesoljni fideikomisarji. Ta senatov sklep se torej opira na oporočno dedovanje. Drug senatov sklep, ki ga omenja Ulpijan⁵⁴ pa je mestnim občinam omogočil, da so jih mogli lastni osvobodenci postaviti v oporoki za dediče. Splošna *testamenti factio passiva* je bila municipijem pripoznana šele v postklasični dobi.⁵⁵

⁴⁹ D. 42, 6, 1, 8: ... utique audiendos et adversus Secundi et adversus Tertii creditores...

⁵⁰ Bonfante, Corso VI, str. 365; Ferrini, Opere IV, str. 184 fiskusa v tej zvezi ne omenja, pač pa prišteva mestne občine med oporočne dediče.

⁵¹ Gl. Bonfante, Corso VI, str. 317—319.

⁵² D. 49, 14, 11: Non possunt ulla bona ad fiscum pertinere, nisi quae creditoribus superfutura sunt: id enim bonorum cuiusque esse intellegitur, quod aeri alieno superest. Gl. tudi D. 49, 14, 1, 1: An bona, quae solvendo non sint, ipso iure ad fiscum pertineant, quaesitum est. Labeo scribit etiam ea, quae solvendo non sint, ipso iure ad fiscum pertinere. sed contra sententiam eius edictum perpetuum scriptum est, quod ita bona veneunt, si ex his fisco acquiri nihil possit.

⁵³ Mitteis, Röm. Recht, str. 377 ss.; Bonfante, Corso VI, str. 319 ss.

⁵⁴ D. 38, 3, 1, 1 ... qua ratione alio senatus consulto heredibus eis institutis a liberto acquirere hereditatem permissum est...

⁵⁵ S konstitucijo cesarja Leona I. l. 469. prim. C. 6, 24, 12; Bonfante smatra, da je ta konstitucija interpolirana in da so omenjeno pravico

Municipiji pa niso dedovali po svojih osvobodjencih samo takrat, kadar so jih ti v oporoki postavili za dediče, ampak tudi intestatno. Ako je tak osvobojenec umrl brez oporoke in brez potomcev, je pripadla dediščina mestni občini kot patronu.⁵⁶

Kljub temu, da so mestne občine mogle biti pravi dediči, ni razloga, zakaj naj bi bil Ulpijan še posebej opozarjal, da je separacija mogoča tudi zoper nje, pač pa je verjetnejše, da je poudaril, da je separacija dopustna tudi tedaj, kadar imajo mestne občine privilegirane terjatve zoper zapuščino. To razlago potrjuje dejstvo, da Ulpijan v tej zvezi ne razlikuje med pravnim položajem fiskusa na eni in municipiji na drugi strani; ker je fiskus brez dvoma omenjen le kot zapuščinski upnik, velja prav isto tudi glede municipijev.

Tako vidimo, da je bila že po klasičnem pravu separacija uporabna zoper vsakega dediča.

IV. Bonorum separatio in konkurz.

Ločitev zapuščine je dovoljeval pretor ali provincialni namestnik z dekretom. S tem je uvedel separacijski postopek. Sedaj nastane vprašanje, ali je bil separacijski postopek povsem samostojen, ali pa je bil izvedljiv le med izvršilnim postopanjem. Viri namreč obravnavajo ločitev zapuščine v okviru predpisov za izvršilno postopanje in sicer v tesni zvezi s stečajem o dedičevi imovini (*venditio bonorum*).

Teoretično bi si bilo mogoče zamisliti zvezo med dedičevim stečajem in separacijskim postopkom na tri načine: 1. separacija ni v nobeni nujni zvezi s stečajem o dedičevi imovini; 2. dovoljena separacija nujno povzroči stečaj zapuščine, ne pa stečaja o dedičevi imovini; 3. separacijo morejo upravičenci predlagati samo po uvedbi stečaja o dedičevi imovini. Vsaka izmed teh navedenih možnosti je v literaturi že našla svojega zagovornika.⁵⁷

mestnim občinam pripoznali šele Justinijanovi kompilatorji (Corso VI, str. 320).

⁵⁶ D. 38, 3, 1 pr: Municipibus plenum ius in bonis libertorum libertarum defertur, hoc est id ius quod etiam patrono. Prim. tudi Lenel, EP³, str. 357.

⁵⁷ Prim. Tumedei, La separazione, str. 13 ss.

Zastopniki prvega mnenja⁵⁸ se sklicujejo na to, da viri nikjer izrečno ne zahtevajo, da bi uvedba stečaja o dedičevi imovini bila pogoj za dosego separacije. Res pa večkrat omenjajo separacijo v zvezi s stečajem, toda viri obravnavajo le bolj pogostne in nazorne primere (*id quod plerumque fit*), ne podajajo pa abstraktne, splošno veljavne določbe.

Drugo naziranje,⁵⁹ da predlog na ločitev zapuščine nujno povzroči uvedbo stečaja o zapuščini, se opira na dvoje mest v virih. V prvem tekstu pravi Ulpijan,⁶⁰ da se po dovoljeni separaciji upniki-separatisti poplačajo iz zapuščine, dedičevi upniki pa se morajo zadovoljiti s dedičevo imovino in se tako opravi stečaj prav za prav dveh oseb (*quasi duorum fieri bonorum venditionem*). Na drugem mestu razpravlja Pavel o učinkih separacije in trdi, da so si upniki s predlogom na ločitev namesto dedičeve odgovornosti izbrali stvarno varnost, ki jim jo nudi zapuščina in so s tem povzročili stečaj prav za prav zapustnikove imovine.⁶¹

Oba navedena zgleda res potrjujeta, da so separatisti dobili poplačilo svojih terjatev v zapuščinskem stečaju. Vendar Ulpijanov in Pavlov tekst ne izključujeta, da zapuščinski stečaj ni v zvezi z dedičevim stečajem. Ulpijan namreč nazorno podaja časovno zaporednost za separacijo

⁵⁸ E. Hofmann, Zur Lehre vom beneficium inventarii und von der separatio bonorum. Grünhutszeitschrift 8 (1881), str. 570; Oertmann, Das beneficium separationis, str. 272 ss.; B. Windscheid, Lehrbuch des Pandektenrechts, 9. Aufl., 1906, 3. Bd., str. 484, op. 3; H. Dernburg, Pandekten, 8. Aufl., 1912, 2. Teil, str. 1062; Ferrini, Apunti sulla »separatio bonorum«, Opere IV, str. 169; A. Köppen, Lehrbuch des heutigen römischen Erbrechts, Würzburg 1895, str. 219.

⁵⁹ Heimbach in Ubbelohde (Archiv für die civilistische Praxis, Bd. 61, str. 163) citirano po Hofmannu, zur Lehre vom beneficium inventarii, str. 570.

⁶⁰ D. 42, 6, 1, 1: Solet autem separationem permitti creditoribus ex his causis: ut puta debitorem quis Seium habuit: hic decessit: heres ei extitit Titius: hic non est solvendo: patitur bonorum venditionem: creditores Seii dicunt bona Seii sufficere sibi, creditores Titii contentos esse debere bonis Titii et sic quasi duorum fieri bonorum venditionem.

⁶¹ D. 42, 6, 5: ...cum enim separationem petierunt, recesserunt a persona heredis et bona secuti sunt et quasi defuncti bona vendiderunt...

važnih pravnih dejstev od zapustnikove smrti dalje in priznava zapustnikovim upnikom separacijsko pravico šele potem, ko je otvorjen stečaj o dedičevi imovini. Pavel pa razpravlja samo o pravnih učinkih dovoljene separacije, ne omenja pa pogojev za nje dovolitev; iz njegovega molka o dedičevem stečaju še ne moremo sklepati, da Pavel razpravlja o stečaju zapuščine, uvedenem radi predloga na separacijo, toda izven dedičevega stečaja.

Najbolj verjetno se nam zdi vsaj za klasično pravo tretje naziranje, da morejo upravičenci predlagati separacijo samo med dedičevim stečajem.⁶² Pravilna je sicer trditev zastopnikov drugega mnenja, da viri nikjer izrecno ne zahtevajo otvoritev stečaja kot pogoj za dovolitev separacije. Toda ključ za pravilno rešitev tega vprašanja moramo iskati v Julijanovem ediktu, ne pa v Digestah ali Kodeksu. Julijan je v ediktu uvrstil določbe o separaciji pod naslov: »*Quemadmodum a bonorum emptore vel contra eum agatur*«; v tem naslovu ureja med drugim tudi pravni položaj privilegiranih stečajnih upnikov.⁶³ V ediktu je razporedil pravno snov skladno s potekom pravnega in izvršilnega postopanja. Posamezne pravne institute navaja v onem stadiju postopka, v katerem so bili uporabljivi. Z uvrstitvijo predpisov o separaciji med določbe o stečajnem postopanju, je Julijan jasno pokazal, da je separacija dopustna šele v dedičevem stečaju. S takim tolmačenjem razvrstitve snovi v ediktu se povsem ujemajo številni teksti v naslovu o separaciji, ki izrecno govore o ločitvi zapuščine po uvedbi stečaja o dedičevi imovini.⁶⁴

⁶² A. Brinz, Lehrbuch der Pandekten, 2. Aufl., 1886, 3. Bd., str. 206; Solazzi v Bull. dell'Ist. di dir. rom. 11 (1898) citirano v Bonfante, Corso VI, str. 366, op. 4; Bonfante, Corso VI, str. 366—367.

⁶³ Lenel, EP³, str. 429: De privilegiariis creditoribus.

⁶⁴ D. 42, 6, 1, 1: ...heres ei extitit Titius: hic non est solvendo: patitur bonorum venditionem... D. h. t. 1, 7: substituti bona veneant... D. h. t. 1, 8: et Tertii bona veneant...; D. h. t. 1, 9: si filii familias bona veneant...; D. h. t. 3 pr: debitor fideiussori heres extitit eiusque bona venierunt...; D. h. t. 3, 1: bonis fideiussoris venditis...; D. 42, h. t. 5: quasi defuncti bona vendiderunt...; D. 42, 8, 10, 11: Si impubes patri heres extiterit eiusque mortui bona veneant, separatione impetrata...

Pomisleki zoper pravilnost teh izvajanj bi se mogli vzbuditi radi tega, ker nekateri fragmenti v Digestah⁶⁵ in Kodeksu⁶⁶ dovoljujejo separacijo tedaj, ko je dedič prezadolžen (*non solvendo esse*), medtem ko dedičevega stečaja sploh ne omenjajo. Toda tudi ti teksti še ne dokazujejo, da bi bil pretor dovoljeval separacijo izven stečaja samo radi prezadolženosti; iz dedičevega »*non solvendo esse*« smemo vsaj z veliko verjetnostjo sklepati, da je prezadolženost povzročila otvoritev stečaja in so nato med stečajnim postopanjem upravičenci zahtevali separacijo.

Tudi obratno lahko ugotovimo, da vsaj po klasičnem pravu prezadolženost ni bila nujen pogoj za otvoritev stečaja. Pretor je namreč prepustil upnikom dolžnikovo imovino v posest (*missio in bona rei servandae causa*) in jim dovolil nje prodajo (*bonorum venditio*) ne le radi prezadolženosti, ampak tudi iz drugih razlogov, na pr. če dolžnik judikatne terjatve ni plačal ali če v procesu ni bil zastopan,⁶⁷ če je dolžnik pobegnil,⁶⁸ ali če je bil odsoten.⁶⁹ V takih primerih je pretor pač moral ugotoviti, upoštevajoč imovinske razmere kridarja, če so terjatve separatistov res v nevarnosti in je šele na to dovoljeval separacijo.

Justinijanovi kompilatorji so pri sestavi Digest in Kodeksa obdržali razvrstitev snovi po zgledu Julijanovega edikta. Vendar razvrstitev snovi v njima nima istega pomena kot v ediktu, ker sta Digeste in Kodeks zbirki materialnega prava, ne pa formalna pravdna postopnika.⁷⁰ Zato iz uvrstitve določb o separaciji med predpise izvršilnega postopanja, kakor je ohranjena v obeh navedenih zbirkah, za Justinijanovo dobo ne moremo napraviti istih zaključkov, kot smo to storili za klasično dobo na podlagi Julijanovega edikta.

⁶⁵ D. 42, 6, 6 pr: Quotiens heredis bona solvendo non sunt...: D. h. t. § 1: ... qui solvendo non erat.

⁶⁶ C. 7, 72, 7: ... sin autem coheredes solvendo non sint, separatio postulata nullum ei damnum fieri patiat. Prim. tudi k temu paralelni tekst C. 4, 16, 6.

⁶⁷ Lenel, EP³, str. 413: Qui iudicatus prove iudicato erit quive ita ut oportet defensus non fuerit. Prim. Wenger, Institutionen, str. 225.

⁶⁸ Lenel, o. c., str. 415: Qui fraudationis causa latitabit.

⁶⁹ Lenel, o. c., str. 415: Qui absens iudicio defensus non fuerit.

⁷⁰ Bonfante, Corso VI, str. 367.

Justinijanovi kompilatorji klasičnih fragmentov o separaciji na onih mestih, kjer govore o stečaju ali o prezadolženosti, niso izpreminjali. Tako nam Justinijanova zakonodaja kakega lastnega stališča glede tega vprašanja ni ohranila. Domnevati pa smemo, da je bila po Justinijanovem pravu separacija dosegljiva tudi izven dedičevega stečaja; pri tem niti ni bilo potrebno, da bi bil dedič prezadolžen.⁷¹

Pretor je dovoljeval separacijo šele potem, ko je proučil, da so podani za to vsi pogoji (*causa cognita*). V tem ugotovitvenem postopku je dedič moral brez dvoma izkazati obstoj svoje terjatve, radi katere prosi za separacijo. Po klasičnem pravu je pretor presodil, če je prosilčeva terjatev v nevarnosti v onih primerih, kadar stečajno postopanje ni bilo uvedeno radi dedičeve prezadolženosti, ampak iz drugih razlogov.⁷²

Separacije pretor namreč ni mogel dovoliti takrat, kadar se je zapuščina dejansko tako pomešala z dedičevo imovino, da ločitev ni bila več izvedljiva. Dokler se posamezne zapuščinske stvari še dajo prepoznati, je bila ločitev glede njih dopustna.⁷³ Prosilčevo zahtevo po separaciji pa je moral odbiti tudi tedaj, ako je dedič v dobri veri (*bona fide*) dediščino prodal še preden je upravičenec separacijo zahteval.⁷⁴

Na drugi strani pa je bil dedič v vedni negotovosti, kdaj bodo separacijski upravičenci uveljavljali svoje zahtevke. Zato so Digeste določile, da je treba zaprositi za separacijo v roku petih let odkar je dedič pridobil dediščino.⁷⁵ F e r r i -

⁷¹ Bonfante, Corso VI, str. 367.

⁷² Gl. op. 67—69.

⁷³ D. 42, 6, 1, 12: Praeterea sciendum est, posteaquam bona hereditaria bonis heredis mixta sunt, non posse impetrari separationem... quid ergo si praedia extent vel mancipia vel pecora vel aliud quod separari potest? hic utique poterit impetrari separatio...

⁷⁴ D. 42, 6, 2: Ab herede vendita hereditate separatio frustra desiderabitur, utique si nulla fraudis incurrat suspicio: nam quae bona fide medio tempore per heredem gesta sunt, rata conservari solent. Odsvojitvev dediščine z namero oškodovati separacijske upravičence je bila izpodbojna.

⁷⁵ D. 42, 6, 1, 13: Quod dicitur post multum temporis separationem impetrari non posse, ita erit accipiendum, ut ultra quinquennium post aditionem numerandum separatio non postuletur.

ni je dognal, da so se za ta rok odločili šele kompilatorji.⁷⁶ Pred sestavo Digest rok za uveljavljanje separacije ni bil določen, marveč je bilo to prepuščeno pretorjevemu preudarku. Navedeni petletni rok je prekluzivni ne pa zastaralni in ga je moral separacijo dovoljujoči magistrat sam od sebe upoštevati. Zapustnikovi upniki in volilojemniki so končno izgubili ločitveno pravico ako so pripoznali dediča za svojega dolžnika. Kot tako pripoznanje je veljala zlasti z dedičem sklenjena prenovitvena pogodba:⁷⁷ enake pravne posledice so nastopile, če je separacijski upravičenec sprejel od dediča obresti⁷⁸ ali zastavo.⁷⁹

V. Učinki pravne dobrote bonorum separacije.

Dedič je po separaciji ostal še naprej zapustnikov vesoljni naslednik. Toda v dedičevi imovini, ki je bila po pridobitvi dediščine že pravno homogena, sta se po separaciji zopet ločila dva dela: dedičeva prvotna imovina in zapuščina. Dedičeve terjatve zoper zapustnika, ki so bile s pridobitvijo dediščine *iure confusionis* ugasnile, so znova oživele, prav tako pa tudi njegovi dolgovi napram zapuščini. Dedič je s separacijo izgubil pravico, da sme razpolagati z zapuščino; odsvojitvev zapuščinskih stvari po dovoljeni separaciji bi bila neveljavna.⁸⁰

Najbolj zanimivo je, kakšne pravne posledice je imela separacija v procesualnem pogledu. Omenili smo že, da je

⁷⁶ Opere IV, str. 169—170.

⁷⁷ D. 42, 6, 1, 10: Illud sciendum est eos demum creditores posse impetrare separationem, qui non novandi animo ab herede stipulati sunt, ceterum si eum hoc animo secuti sunt, amiserunt separationis commodum...

⁷⁸ D. 42, 6, 1, 10: Sed et si usuras ab eo ea mente, quasi eum eligendo exegerunt, idem erit probandum.

⁷⁹ D. 42, 6, 1, 15: Si quis pignus ab herede acceperit, non est ei concedenda separatio, quasi eum secutus sit... — Ločitvene pravice pa upravičenci niso izgubili, ako je dedič umrl (D. 42, 6, 1, 8), ali kadar je upravičenec moral zoper dediča s tožbo uveljavljati svoj zahtevek radi tega, da ni pravice izgubil, na pr. radi zastaranja: D. 42, 6, 7: Qui iudicium dictaverunt heredi, separationem quasi hereditarii possunt impetrare, quia ex necessitate hoc fecerunt.

⁸⁰ To sledi a contrario iz D. 42, 6, 2. Gl. tekst v op. 74.

pretor po klasičnem pravu dovoljeval separacijo le takrat, če je bil o dedičevi imovini otvorjen konkurz. Nastane vprašanje, ali se je separacija izvedla v samem dedičevem stečajju, ali pa je bila poleg dedičeve potrebna še posebna *venditio bonorum* glede zapuščinske imovine. Pomisliti je treba, da se je klasična *bonorum venditio* izvršila tako, da je upravitelj prezadolženčeve imovine (*magister bonorum*) to imovino prodal na javni dražbi. *Bonorum emptor*, pridobitelj prezadolženčeve imovine, se je pa zavezal, da bo poplačal terjatve stečajnih upnikov bodisi stoodstotno, ali pa le določeno kvoto.⁸¹ Ako je bila dovoljena separacija, bi bilo tedaj treba posebej ugotoviti kvote, katere odpadejo na prednostne terjatve⁸² dedičevih upnikov, upoštevajoč vrednost dedičeve imovine in posebej kvote, ki naj odpadejo na prednostne in navadne terjatve separatistov z ozirom na vrednost zapuščine. Ako bi vrednost zapuščine preseerala terjatve separatistov, bi bilo treba to upoštevati pri ugotavljanju kvot, ki naj se izplačajo stečajnim upnikom-neseparatistom. Tako preračunavanje bi bilo stečajno postopanje zelo otežkočilo. Zato je bilo pač potrebno, da sta se opravila dva stečaja, eden o dedičevi imovini, drugi glede zapuščine.⁸³ Toda tudi v konkurzu zapuščinske imovine je bil prezadolženec dedič, ker s separacijo ni bila razveljavljena pridobitev dedičine (*aditio hereditatis*).

Kadar upnikom, ki so zaprosili za separacijo, sama zapuščina ni zadoščala za poplačilo njihovih zahtevkov, je nastalo vprašanje, ali smejo primanjkljaj zahtevati od dediča. Viri nam na to vprašanje ne dajo enotnega odgovora.

⁸¹ Prim. Wenger, Institutionen, str. 227 ss.

⁸² Na pr. terjatve fiskusa, municpijev, pogrebni stroški, terjatve žene in varovanca. Seznam privilegiranih stečajnih terjatev podaja Lenel, EP³, str. 429. Prim. Wenger, Institutionen, str. 228.

⁸³ O ločenem zapuščinskem stečaju govorita Ulpijan in Pavel, gl. op. 60 in 61. Nujnost dveh stečajnih postopanj je proučeval Solazzi (Ancora del diritto dei creditori separatisti v *Bullettino dell' Ist. di dir. rom.* vol. 13, 1901, str. 248—249). Solazzijevo delo nam ni dostopno. Bonfante (*Corso VI*, str. 369), po katerem povzemamo, navaja samo zaključek Solazzijevega dela: Questo meccanismo è stato studiato con scrupolosa diligenza dal Solazzi, e il risultato della sua disamina è come non fosse possibile procedere se non con una duplice bonorum venditio.

Ulpijan⁸⁴ in Pavel⁸⁵ zastopata mnenje, da upniki po dovoljeni separaciji ne morejo več iskati poplačila svojih terjatev iz dedičeve imovine. Svoj nauk opirata na to, da so si separatisti mesto dedičeve osebne odgovornosti izbrali stvarno varnost, ki jim jo nudi zapuščina. Nasprotno pa Papinijan⁸⁶ zagovarja mnenje, naj tudi separatisti lahko krijejo neporavnane dele svojih zahtevkov z dedičevo imovino, toda šele potem, ko bodo poplačani dedičevi upniki.

Nasprotje med Ulpijanom in Pavlom na eni in Papinijanom na drugi strani je očitno. To antinomijo sta poskušali razrešiti že občepravna doktrina in moderna romanistika.⁸⁷

⁸⁴ D. 42, 6, 1, 17: Item sciendum est vulgo placere creditores quidem heredis, si quid superfuerit ex bonis testatoris, posse habere in suum debitum, creditores vero testatoris ex bonis heredis nihil. cuius rei ratio illa est, quod qui impetravit separationem, sibi debet imputare suam facilitatem, si, cum essent bona idonea heredis, illi maluerint bona potius defuncti sibi separari, heredis autem creditoribus hoc imputari non possit at si creditores defuncti desiderent, ut etiam in bonis heredis substituantur, non sunt audiendi: separatio enim, quam ipsi petierunt, eos ab istis bonis separavit. si tamen temere separationem petierunt creditores defuncti, impetrare veniam possunt, iustissima scilicet ignorantiae causa allegata.

⁸⁵ D. 42, 6, 5: Si creditores hereditarii separationem bonorum impetraverunt et inveniatur non idonea hereditas, heres autem idoneus: non poterunt reverti ad heredem, sed eo, quod semel postulaverunt, stare debent. sed si post impetratam separationem aliquid heres adquisierit, si quidem ex hereditate, admitti debebunt ad id quod acquisitum est illi qui separationem impetraverunt: sed si illis satisfactum fuerit, quod superest tribuetur propriis heredis creditoribus at si ex alia causa heres adquisierit, non admittentur hereditarii creditores, quod si proprii ad solidum pervenerunt, id quod supererit tribuendum hereditariis quidam putant: mihi autem id non videtur: cum enim separationem petierunt, recesserunt a persona heredis et bona secuti sunt et quasi defuncti bona vendiderunt, quae augmenta non possunt recipere. idemque existimo dicendum, etiamsi circa separationem bonorum decepti minus consecuti sunt quam proprii heredis creditores, proprii autem heredis creditores habent propria eius bona et personam, quae potest donec vivit acquirere.

⁸⁶ D. 42, 6, 3, 2: Sed in quolibet alio creditore, qui separationem impetravit, probari commodius est, ut, si solidum ex hereditate servari non possit, ita demum aliquid ex bonis heredis ferat, si proprii creditores heredis fuerint dimissi. quod sine dubio admittendum est circa creditores heredis dimissis hereditariis.

⁸⁷ Literaturo navajajo: Tumedei, La separazione, str. 46 ss.; Oertmann, Das beneficium separationis, str. 316 ss.; Bonfante, Corso VI, str. 371 ss.

Zadovoljive rešitve ni podala niti prva niti druga. Slednja išče z ugotavljanjem interpolacij klasično jedro nasprotujočih si fragmentov, da bi s tem ugotovila, katero stališče je bilo veljavno po klasičnem odnosno po Justinijanovem pravu. Nekateri romanisti so trdili,⁸⁸ da zastopata Ulpijan in Pavel klasični nauk, medtem ko je Papinijanov tekst interpoliran. Toda tudi nasprotno naziranje, da je Papinijanov tekst pristen, Ulpijanov in Pavlov fragment pa interpolirana, je bilo v literaturi že zastopano.⁸⁹

Zelo verjetno je, da so kompilatorji besedilo navedenih fragmentov razširili z lastnimi dostavki,⁹⁰ vendar je po našem mnenju vsak fragment še ohranil svoj prvotni smisel. O tem nas prepričuje Pavel, ki priznava, da nekateri zastopajo njemu nasprotno stališče: *quod si proprii ad solidum pervenerunt, id quod supererit, tribuendum hereditariis quidam putant: mihi autem hoc non videtur*. To nasprotno stališče je ohranjeno ravno v Papinijanovem fragmentu in ni izključeno, da Pavel s »*quidam putant*« misli na Papinijana.⁹¹ Vsekakor pa Pavlov tekst dokazuje, da je to vprašanje bilo sporno že po klasičnem pravu. Nikakor si namreč ne moremo razložiti, da bi bili šele kompilatorji spremenili prvotno enotna naziranja navedenih klasikov in tako v istem naslovu sami ustvarili antinomijo.⁹²

Iz jasnega in določnega besedila Ulpijanovega in Pavlovega fragmenta smemo sklepati, da podajata za klasično dobo veljavno pravo; nasprotno pa Papinijan svoje mnenje

⁸⁸ E. Costa, Papiniano, Studio di storia interna del diritto romano, vol. III, Bologna 1896, str. 197; Ferrini, Archivio giuridico 63, str. 549; Bull. 13, str. 38 ss.; Fadda: Concetti fondamentali del diritto ereditario romano, Napoli 1902, II, str. 408—409.

⁸⁹ Baviera, Storia e teoria della separatio bonorum v Studi e documenti di storia e diritto, vol. 20, 1899, str. 39—52; Il commodum separationis nel diritto moderno, Bologna 1901, str. 82—91.

⁹⁰ Prim. Bonfante, Corso VI, str. 371 ss.; Scritti I, str. 638 ss.; Tu-medei, La separazione, str. 46—62.

⁹¹ Ferrini, ki smatra, da so Papinijanov tekst kompilatorji tudi smiselno bistveno spremenili, trdi, da bi bil Pavel Papinijana gotovo določneje označil, ne pa s »*quidam putant*«, če bi bil Papinijan res zastopal mnenje, ki je vsebovano v njegovem fragmentu. Prim. Ferrini, Opere IV, str. 190 ss., in Bonfante, Corso VI, str. 374.

⁹² Bonfante, Corso VI, str. 374.

bolj zagovarja (*probari commodius est*), kot pa trdi, da mu je dejansko pripoznana veljavnost. To nasprotje med obema naziranjima je deloma izravnalo šele Justinijanovo pravo. To je separatistom izjemoma dovoljevalo, da so smeli seči tudi na dedičevo imovino, kadar so radi nepoznanja dejanskih okoliščin nepremišljeno zahtevali separacijo (*si tamen temere separationem petierunt creditores defuncti, impetrare veniam possunt, iustissima scilicet ignorantiae causa allegata*).⁹³ Prav za take izjemne primere je po Justinijanovem pravu utegnilo biti pripoznano Papinijanovo stališče kot pravilno in je bil zato njegov fragment uvrščen v Digeste.⁹⁴ Sicer pa je veljalo strožje naziranje, kakor ga zagovarjata Ulpijan in Pavel.

V nekoliko podoben položaj kot omenjeni separatisti, ki so nepremišljeno zahtevali separacijo, je prišel upnik v primeru, ki ga navaja Papinijan.⁹⁵ Porok umrje in njegov dedič je dolžnik. Potem, ko je dolžnik pridobil zapuščino po svojem poroku, se o njegovi (dolžnikovi) imovini otvori stečaj. Upnik se odloči, da bo poiskal poplačilo svojega zahtevka iz porokove zapuščine in zahteva separacijo. Ko porokova zapuščina ne zadošča za kritje terjatve, nastane vprašanje, ali bo upnik še mogel zahtevati kritje primanjkljaja iz dolžnikove imovine. Papinijan pravi, da bo upnik uspel. Papinijanov odgovor ne nasprotuje klasičnemu pravu kakor ga zastopata Ulpijan in Pavel. Upnik ni namreč

⁹³ D. 42, 6, 1, 17. Navedeno mesto v Ulpijanovem tekstu je brez dvoma interpolirano. O tem pričajo izrazi: »causam allegare« in »temere«. Gl. Guarneri, Citati, Indice, str. 10, 87.

⁹⁴ Pri tem so kompilatorji pripoznali veljavnost Papinijanovemu stališču v Ulpijanovem interpoliranem fragmentu. Gl. op. 93.

⁹⁵ D. 42, 6, 3: Debitor fideiussori heres extitit eiusque bona veni-erunt: quamvis obligatio fideiussionis extincta sit, nihilominus separatio impetrabitur petente eo, cui fideiussor fuerat obligatus, sive solus sit hereditarius creditor sive plures, neque enim ratio iuris, quae causam fideiussionis propter principalem obligationem, quae maior fuit, exclusit, dammo debet adficere creditorem, qui sibi diligenter prospexerat. Quid ergo, si bonis fideiussoris separatis solidum ex hereditate stipulator consequi non possit? utrum portio cum ceteris heredis creditoribus ei quaerenda erit, an contentus esse debebit bonis, quae separari maluit? sed cum stipulator iste non adita fideiussoris a reo hereditate bonis fideiussoris venditis in residuum pro misceri debitoris creditoribus potuerit, ratio non patitur eum in proposito summo-
vereri.

zahteval kritja primanjkljaja od dolžnika kot porokovega dediča, ki je s pridobitvijo dediščine prevzel porokove obveznosti, ampak kot od svojega prvotnega dolžnika.

Ferrini je v Papinijanovem tekstu ugotovil grecizme,⁹⁶ ki kažejo, da so kompilatorji tekst spremenili. Tudi vsebinsko po Ferrinijevem mnenju tekst nasprotuje klasičnemu procesnemu pravu, ker dopušča, da sme upnik primanjkljaj, ki ni bil pokrit iz porokove ločene zapuščine, terjati še od dolžnika. Ferrinijevim izvajanjem se je v celoti pridružil Bonfante,⁹⁷ ki poudarja, da je navedeno pravico upniku pripoznal šele Justinijan s tem, da je odpravil konsumpcijski učinek litiskontestacije.⁹⁸

Pritrditi moramo Ferriniju in Bonfanteju, da je Papinijanov tekst interpoliran. Toda njunemu izvajanju, da se Papinijanov fragment po svoji vsebini sklada z Justinijanovim procesnim pravom, ne pa s klasičnim, se ne moremo pridružiti. Saj upnik, ki je zahteval separacijo, ali ki je samo prijavil svojo terjatev v ločenem stečaju o zapuščinski imovini, s tem še ni sklenil z dedičem-dolžnikom nobene litiskontestacije. Zahteva, da se dovoli separacija ali prijava terjatve v stečaju, pa ni imela uničujočega učinka litiskontestacije. O tem ne more biti nobenega dvoma, saj je upnik, ki v dolžnikovem stečaju ni bil popolnoma poplačan, smel iskati kritje primanjkljaja s ponovno izvršbo v ono dolžnikovo imovino, katero je dolžnik pridobil po končani *bonorum* vendiciji. V primeru, ki ga navaja Ulpijan, pa je upnik primanjkljaj prijavil v stečaju o dolžnikovi lastni imovini.

Dovoljena separacija je učinkovala le v korist onim upnikom in volilobjemnikom, ki so jo zahtevali. Pravni položaj ostalih separacijskih upravičencev, ki za separacijo niso zaprosili, se pa ni razlikoval od pravnega položaja dedičevih osebnih upnikov.⁹⁹

⁹⁶ Opere IV, str. 190: ... sed cum stipulator iste (*οὐτος ὁ στιπουλάτωρ*) ... in residuum (*εἰς τὸ λοιπόν*) permisceri ... Gl. op. 95.

⁹⁷ Bonfante, Scritti I, str. 641, op. 1; Corso VI, str. 375 ss.

⁹⁸ C. 8, 40, 28, 2; Prim. Krek, Obligacije, str. 125 in 175.

⁹⁹ D. 42, 6, 1, 16; vendar so mnjenja o razlagi tega mesta Digest deljena. Prim. Bonfante, Corso VI, str. 378 ss.

Summarium.

Separatio bonorum a praetore introducta est, ut nomina creditorum hereditariorum ex hereditate dissolverentur, cum heres, qui non erat solvendo idoneam hereditatem adiit.

Quando beneficium hoc a praetore introductum sit, accurate statui non potest. Separationem bonorum in edicto perpetuo iam redactam esse confirmatur rescripto Gordiani imperatoris (C. 7, 72, 2). Mentione dignum est, quod Gaius in Institutionibus suis (post edictum perpetuum scriptis) eam non memorat, cum separationis commodum servi cum libertate instituti, quod minoris momenti sit, laudat. Opinamur una cum H. Siber Gaium non opus suum scripsisse, sed tantummodo novam ultimamque editionem Institutionum scholae Cassianae redegisse. Nostra opinione praecepta de separatione a Iuliano demum edicto inserta sunt, minime vero a praetoribus qui ante eum fuerunt. Quae ex eo concludi possunt, quod Ulpianus, qui in expositionibus suis textu edicti perpetui verbis »ait praetor« semper iisdem tam crebro utitur, textum edicti de separatione memoriae non tradidit.

Separatio a creditoribus heredis legatariisque impetrari potuit, et quidem a legatariis iam aetate classica, quamvis nonnulli auctores hac de re dubitent. Separatio aetate classica tantummodo in bonorum venditione a praetore dabatur, cum cautio legatorum servandorum causa, missio in possessionem legatorum servandorum causa, missio Antoniniana legatario nullam amplius utilitatem praebere poterant. Ut hoc beneficium etiam legatariis praestaretur, Iulianus demum in Digestis post edicti ordinationem compositis, requisivit. Separatio heredi ipsi eiusque creditoribus non admittebatur.

Separationem ii, quibus hoc beneficio uti licebat, cum adversus heredes scriptos tum adversus heredes ab intestato postulare poterant. Sententia Ferrinii, qui affirmat separationem aetate classica tantummodo adversus heredes scriptos postulari posse, verisimilis non est, quia testimoniis probari non potest. Ad fiscum et municipes quod attinet, contendimus eos in D. 42, 6, 1, 4 tantummodo ut creditores hereditarios memorari, qui nomina privilegiata adversus heredem habeant; adversus fiscum vero separationem non consistere, cum ad fiscum solummodo ea pars hereditatis pertinuerit, quae nominibus solutis superfuerit.

Praetor separationem aetate classica in venditione bonorum admittebat et quidem cum heres non erat solvendo. Hoc concludi potest ex dispositione edicti perpetui, in quo de separatione una cum bonorum venditione agebatur. Cum hac expositione fontes conveniunt, qui pluribus locis explicite confirmant, separationem in bonorum venditione datam esse. Aetate classica praetor separationem

admittebat tantummodo si heres non erat solvendo. Haud necessario concedenda erat in omni bonorum venditione, quia bona veniri poterant, etiam si forsitan heres solvendo erat. Secundum ius Iustinianum separatio impetrari potuisse videtur etiam extra bonorum venditionem, immo si heres solvendo erat.

Aditio hereditatis separatione impetrata valere non desiit. Bona heredis iterum in duas partes dividebantur, in bona heredis propria et in bona defuncti. Bonis defuncti nomina creditorum hereditariorum legatariorumque solvenda erant. Duae bonorum venditiones fiebant, altera bona heredis propria veniebant, altera bona defuncti. Quod antinomiam illam inter Ulpianum et Paulum et inter Papinianum spectat, putamus, eam iam aetate classica exstitisse, non vero a compilatoribus demum excogitam esse, sed re vera sententias supradictorum iurisconsultorum inter se discrepuisse. Cum aetate classica tum aetate Iustiniani strictior Ulpiani et Pauli sententia praevalebat. Cum autem plures erant, qui separationem petere poterant, sed nonnulli tantum separationem impetraverunt separatio tantummodo his usui erat, ceteri vero ad creditores heredis numerandi.

Izr. univ. prof. dr. Gorazd Kušej:

Mešana državna oblika.

Sodobna veda o državi ima svoje obče priznane pojme, izdelane po tistem enotnem tipu države, ki je vse 19. in še prvo četrtino 20. stoletja izključno obvladal evropsko celino in kateri obvladuje anglosaksonsko območje še danes. Ta tip se nazivlje **u s t a v n a** država. Spoznavna pomembnost te državne oblike je tolika, da zaenkrat na evropski celini nanovo nastajajoče državne tvorbe najlaže na ta način točneje opišemo in opredeljujemo, da pokažemo, koliko se bodisi po svoji idejni zasnovi, bodisi po svoji organizacijski izgraditvi oddaljujejo od nje. Zato je problematika ustavne države še vedno zanimiva in je njeno poznavanje koristno in potrebno celo tam, kjer se je državni razvoj obrnil v popolnoma novo smer,¹ v še večji meri pa velja to za tiste državne oblike, ki so sicer spremenile bolj ali manj idejno zasnovo klasične **u s t a v n e** države, a kljub temu pridržale glavno strukturno ogrodje njene organizacije javne oblasti, tako da po tej strani še vedno predstavljajo neki, čeprav bistveno spremenjeni **k o n s t i t u c i o n a l i z e m**.²

¹ V tem oziru sta poučni obe izdaji Huberjevega dela o ustavnem stanju narodnosocialistične Nemčije (Dr. Ernst Rudolf Huber, *Verfassung*, 1937 in isti, *Verfassungsrecht des großdeutschen Reiches*, 1939), kjer skuša vse sedanje nemške osnovne ustavne institucije izklesati v antitezi k ustreznim institucijam tradicionalne ustavne države.

² Italijanska ustavnopravna veda n. pr. zavestno navezuje na institucije tradicionalne ustavne države, kar tudi povse ustreza fašističnemu ustavnopolitičnemu stremljenju, ki skuša kolikor se le dá ohraniti že zgodovinsko utrjeno ustavno obliko, pri tem pa ji vendar dati vsebino, ustrežajočo fašističnemu nazoru o državi. V opredelbi italijanske državne oblike najdemo zato vedno tudi prvo »ustavnosti« kot neko splošno tipizacijo te državne oblike, kateri nato sledi še bliže določujoče spoznavne prvine. Prim. n. pr. Romano, *Corso di Diritto Costituzionale*,⁶ str. 119, 120; Tesaurò, *Diritto Costituzionale*,⁴ str. 312, kjer beremo: »...il nostro governo... va qualificato monarchico, rappresentativo, costituzionale, corporativo, del Primo Ministro, di partito e, propria-

Zato smo mnenja, da tudi v času, ko se tipična ustavna država umika na evropski celini med zgodovinske državne oblike, ni brez zanimivosti, opozoriti na misli nekaterih klasičnih političnih piscev, ki so vsak zase ustrezno okolju in času, v katerem so živeli, zasnavljali posamezne miselne sestavine, iz katerih se je izza 18. stoletja stvoril tisti idealni pojem ustave, po katerem ima ustavna država svoje ime kot tista državna tvorba, ki tako ustavo uresničuje.³ Ker je šlo pri tem za svojstveni politični ideal, za tkzv. liberalno ustavo, katere vsebina je priznanje in zaščita na poseben individualističen način pojmovane osebne svobode in zasebne lastnine, je razumljiv pretežni delež, ki ga je imela pri izgradnji te državne oblike teoretičnopolitična spekulacija. Ta je uporabljala razne spoznave starejših političnih mislecev in piscev in bolj ali manj zavestno navezovala na tista njihova dognanja, ki so utegnila koristiti njenim stremljenjem. Med taka dognanja spada nauk o tkzv. mešani državni obliki, ki je vzklik že v starem veku, našel odziv tudi v srednjem veku in se posebno razvil v Angliji, kjer je dobil že vse poteze klasičnega konstitucionalizma. Evropska celina je prevzela ta nauk pretežno v Montesquieujevi obliki načela delitve oblasti in v tej obliki je tudi odločilno vplival na severno-ameriške ustavodajce. Tu kakor tam pa se je ta nauk mešal z racionalistično-individualističnim nazorom o naravnem predružbenem stanju, o prirojenih in neodsvojljivih pravicah poedincea in o pogodbi načelno enakopravnih in enakovrednih poedincev, s katero so ustanovili politično družbo za učinkovito zaščito teh pravic.⁴ Da se je ta liberalno-

mente fascistae. Dalje Zan z u e c c h i, Istituzioni di Diritto Pubblico,³ str. 106 ss.

³ Udarno je ta idealni pojem ustave in obenem njegovo vsebino označil čl. 16 francoske deklaracije človeških in državljanskih pravic z l. 1789. z besedami: »Toute société dans laquelle la garantie des droits n'est pas assurée, ni la séparation des pouvoirs déterminée, n'a point de Constitution«. Ta člen pa je samo dopolnilo čl. 2, kjer je rečeno, da je smoter vsake politične združbe »la conservation des droits naturels et imprescriptibles de l'homme«. Te pravice so »la liberté, la sûreté et la résistance à l'oppression«.

⁴ Enostavno in jasno je to izrazila n. pr. ustava države Massachusetts iz l. 1780. Kakor da bi slišali Locke a, najbolj vplivnega teoretika

demokratska legitimacijska osnova države in njene oblasti, znana kot načelo narodne suverenosti mogla zvezati v ustavni monarhiji z monarhičnim načelom in da je organizacijska struktura ustavne republike bila povsem posneta po tisti ustavne monarhije, tako da smo imeli v resnici opravka z enotnim tipom ustavne države ne glede na njen monarhični in republikanski značaj, je zasluga sposobnosti mešane državne oblike, ki ume združiti navidez nasprotna politična oblikovalna načela.

V naslednjem pristopamo prikazu nekaterih značilnih izvajanj tistih klasičnih političnih piscev in mislecev, ki so v kakšni pomembnejši zvezi z naukom o mešani državni obliki.

I.

Sam pojem mešane državne oblike je v zvezi z Aristotelovo kategorizacijo političnih oblikovalnih načel. Kakor znano, je Aristotel postavil glede njih dvojje sodil. Eno, ki ga lahko imenujemo obče pravilno ustavnopolitično vodilo je tisto, da mora imeti splošna dobrobit, splošna korist prednost pred lastno, sebično koristjo vladajočih oseb. Temu sodilu, ki je substancialne narave je nato dodal še sodilo oblične narave, ki je prav pod vplivom njegovega ugleda postalo obče priznано in katerega se poslužujemo še danes. Za določitev tega sodila je izhajal s pojma

načela narodne suverenosti pred Rousseaujem, se nam zdi, ko beremo: »The end of the institution, maintenance, and administration of government, is to secure the existence of the body politic, to protect it, and to furnish the individuals who compose it with the power of enjoying in safety and tranquillity their natural rights and the blessings of life: and whenever these great objects are not obtained, the people have a right to alter the government, and to take measures necessary for their safety, prosperity and happiness. — The body politic is formed by a voluntary association of individuals; it is a social compact, by which the whole people covenants with each citizen and each citizen with the whole people, that all shall be governed by certain laws for the common good. It is the duty of the people, therefore, in framing a constitution of government, to provide for an equitable mode of making laws, as well as for an impartial interpretation and a faithful execution of them; that every man may, at all times, find his security in them.« Gl. Newton Thorpe, American Charters, Constitutions and Organic Laws, knj. III., str. 1888 s.

politične suverenosti kot »najvišje« oblasti v državi. To najvišjo oblast utelešuje v vsaki državi nek suvereni, najvišji organ, kateremu so vsi drugi podrejeni. V III. knjigi svoje Politike pravi: »Najvišja državna oblast mora pristajati ali enemu ali več osebam ali mnogim«. Po združitvi tega številčnega sodila z vsebinskim, kakovostnim, ali vladajoči izvršujejo oblast v občo blaginjo ali lastno korist, pride do sledečega zaključka: »Navadno imenujemo monarhijo tisto državo, ki jo vlada ena oseba v korist skupne blaginje; aristokracijo tisto, ki jo vlada več kakor ena oseba, vendar pa samo njih nekoliko; kjer pa vlada množica državo v korist javnega dobra, govorimo o politeji«. ⁵ Tem »pravilnim« državnim oblikam, ki vse merijo na skupno korist, na skupno blaginjo, je zoperstavil »pokvarjene«, kjer vladajoče osebe zlorablajo oblast v svoje zasebne koristi. Tako se sprevrže monarhija v tiranijo, aristokracija postane oligarhija, ko jo izvršuje vlada maloštevilnih ljudi samo v korist bogatinov, politeja pa, ki jo danes imenujemo demokracijo, vlado ljudstva, postane demokracija. Aristotelovega naziva, namreč ohlokracija, vlada drhali, čim vlada množica samo v korist revnih. Omembe vredno je nadalje, da sta Aristotelu veljali monarhija kot vlada najsposobnejšega posameznika in aristokracija kot vlada malega števila najsposobnejših poedincev kot najboljši državni obliki v nekem absolutnem smislu, namreč če pustimo v nemar ozir na njune ostvaritvene možnosti. Če se pa postavi vprašanje po relativno najboljši državni ureditvi, t. j. po ureditvi, ki se da najlažje izvesti s povoljnim uspehom, tedaj se izreka Aristotel za politejo. V neki primeri pravi, da je množica večje vrednosti kakor posamezniki, vzeti za se. Vzporeja jo vodi, ki se da toliko težje pokvariti, kolikor več je je. ⁶

Aristotelovim državnim oblikam je dodal še eno Polibij. ⁷ Grk po rodu, je prišel v Rim l. 167. pr. Kr. in se proslavil s svojimi Historijami, v katerih je tudi razpravljal o tedanji rimski ustavi. Z ozirom na njo je podvrigel kritični

⁵ Pitamic, Država, str. 66, odkoder je vzet prevod.

⁶ De la Bigne de Villeneuve, Traité général de l'État, II, str. 159 s.

⁷ O njem gl. Spektorski, Zgodovina socialne filozofije, I, str. 68 s.

oceni dotedanjo običajno klasifikacijo državnih oblik, ki je poenostavila Aristotelovo tako, da je smatrala za razločujoč vidik samo število vladajočih oseb, ter jo odklonil, zagotavljač, da obstoja še ena državna oblika in da je prav ta najboljša, namreč tista, ki združuje monarhično, aristokratsko in demokratsko prvino.⁸

Tako je Polibij postavil nauk o tkzv. mešani državni obliki, ki naj bi vsebovala sestavine vseh treh pravih Aristotelovih političnih oblikovalnih načel. To dognano državno obliko je videl uresničeno v rimski ustavni ureditvi in o njej napisal, da vsebuje vse tri dobre Aristotelove oblikovalne prvine ter da vsaka izmed njih po svojih osebnih nosilcih vrši v državi najvišjo oblast. Dejal je, da je bil vsaki od njih dodeljen njen delež oblasti »s takim vestnim ozirom na enakost in uravnovešenost, da nihče, niti domačin ne more zagotovo reči, ali je ustava kot celota aristokracija, ali je demokracija ali monarhija«, čemur se po njegovem mnenju ni treba čuditi »zakaj če omejimo naše opazovanje na oblast konzulov, jo bomo mogli smatrati za kraljevsko, če se omejimo na oblast senata za aristokratično; in če se končno ozremo na oblast naroda, se nam zazdi kot jasen primer demokracije«.⁹

Potemtakem je že Polibij spoznal bistvo mešane državne oblike v porazdelitvi državne oblasti in sile med razne osebe, ki so bile predstavnice monarhičnega, aristokratskega in demokratskega elementa v državi. To porazdelitev je obenem pojmoval kot nekako načelno ravnovesje v državni oblasti sami, ki daje uspešno jamstvo za pravilno izpolnitev državnih nalog in za ustaljenost ustavnega reda ter z njim zvezanega družbenega miru. V tem je videl prednost pred čistimi, absolutnimi Aristotelovimi političnimi oblikami. Nedvomno je to izrazil v teh besedah: »Uspeh (dodelitve) oblasti, ki jo imajo posamezni deli (mišljeni so konzuli kot predstavniki monarhičnega, senat kot predstavnik aristokratskega in ljudske komičije kot predstavnice demokratskega načela) za vzajemno podpiranje ali oviranje je v zvezi, dovolj močni, da obvlada vse težave, ki bi utegnile nastati in njen posledek

⁸ *Historiae*, VI., 3.

⁹ *Historiae*, VI., 11.

je ustava, kakršne ni mogoče najti boljše... Zakaj če bi kateri od teh treh delov kazal nagib, da bi nedovoljeno prikrajšal ostala dva, mora vzajemna odvisnost vseh treh in možnost, da ostala dva lahko zaustavita in omejita nedopustne zahteve, enostavno zavreti take težnje; in tako se torej vzdrži pravilno ravnovesje.¹⁰

Dobro stoletje kasneje je Cicerone¹¹ v svojem delu *De Republica* podal slično analizo mešane državne oblike. Sledeč Aristotelu je sicer priznaval kot teoretično najboljšo vladavino monarhijo, a za praktično najboljšo ostvarljivo državno obliko mešano kot »zmerno združitev kraljestva, plemstva in demokracije«. Napisal je, da ljubi v državi »neko najvišjo in kraljevsko oblast, dalje del avtoritete, prepuščen veljakom ter končno nekaj koncesij sodbi in volji narodovi«. Taka ustava nudi po njegovih besedah »veliko enakost, potrebno svobodnim narodom, poleg tega pa še ustaljenost«. Medtem ko se monarhije, aristokracije in demokracije v svoji čisti obliki često spuste v nasprotno skrajnost, »kar pospešuje državne prevrate«, v primeru vladavine, oblikovane po pravilni zmesi vseh teh treh oblikovalnih političnih načel »prevrati ne morejo nastati, razen če bi poglavarji zagrešili težke napake«. In na nekem drugem mestu zopet zatrjuje, da ustava ne more biti stalna in varna pred nasilnimi spremembami, če v državi pravice, zvanja in funkcije niso na primeren način razdeljene, tako da bo imela eksekutiva dovolj sile, senat dovolj avtoritete in narod dovolj svobode.¹⁴

Oba, Polibij in Cicerone sta zasnovala svoj pojem praktično najdovršenejše državne oblike, namreč mešane, ob pogledu na rimsko ustavo v času, ko je dajala državi močen zalet in krepak razmah. Bolj pod vtisom stvarnosti kakor po miselni spekulaciji sta prišla do tega naziranja. In kar je treba posebno podčrtati, je to, da za to ustavo ni bilo samo značilno neko ravnovesje oblasti, razdeljene med posamezne državne organe, temveč da so ti organi — kar velja

¹⁰ *Historiae*, VI., 18.

¹¹ Spektorski, n. d., str. 69 s.

¹² Marriotti, *The Mechanism of the Modern State*, I., str. 27.

¹³ Citirano po Villeneuveu, n. d., str. 208 s.

¹⁴ Marriotti, n. d., str. 375.

vsaj za senat in ljudske komicije v polni meri — bili predstavniki različnih družbenih slojev. Tako je postala sama državna organizacija smotrno sredstvo za urejeno izravnavanje morebitnih nasprotujočih si ali vsaj med seboj tekmujočih družbenih sil. Prav tako pa je treba poudariti, da je pač pri tej primitivni mešani državni obliki bistvena porazdelitev oblasti med posamezne organe tako, da se oblast s tem uravnovesi, umiri, da pa pri tej porazdelitvi ne gre za nikakršno sistematično diferenciacijo niti državne oblasti, niti njenih nosilcev v tem smislu, da bi določene državne atribucije, sorodne po svoji notranji, vsebinski povezanosti in enakem načinu državnega delovanja, potrebnega za njihov doseg, torej pod nekim vidikom funkcionalne enotnosti bile dodeljene posameznim različnim organom. »Konzuli so izvrševali eksekutivno oblast, ki je bila, če že ne v miru, vendar v vojnem času absolutna. Senat je bil najvišja stopnja v finančnih vprašanjih, v ureditvi sporov med obdavčenci, v zunanji in kolonialni politiki ter kot sodišče v primeri veleizdaje in drugih težkih zločinstev. A samo narod je lahko odločal v stvareh, kjer je šlo za življenje ali smrt, le on je lahko napovedal vojno ali sklenil mir, potrjeval mednarodne pogodbe in deloval kot izvor počaščenja in kaznovanja. Tako popolno je bilo v resnici ravnovesje med posameznimi deli — konzuli odvisni od senata in naroda, senat nadzorovan po narodu, narod odvisen od senata in konzulov — da se je vse gibalo kakor namerno sestavljen stroj.«¹⁵

Zanimivo je, da je tudi najznačilnejši predstavnik srednjeveškega mišljenja in znanja, Tomaž Akvinski bil zagovornik mešane drž. oblike. On ni prišel do tega zaključka toliko iz neposrednih zaznav kakor iz spekulativnih predpostavk, pri čemer je bil očitvidno pod vtisom Ciceronovih izvajanj. Najprikladnejša in najsmotrnejša praktična rešitev vprašanja po najboljši obliki vladanja se mu je zdela »združitve monarhije in aristokracije z demokratičnimi prvina-mi.«¹⁶ Verjetno je, da mu je to rešitev narekovala njegova narava, ki je v vsem njegovem miselnem prizadevanju težila »z brezprimerno sposobnostjo izravnovati nasprotja.«¹⁷ Pri

¹⁵ Marriott, n. d., str. 381.

¹⁶ Villeneuve, n. d., str. 209.

¹⁷ Spektorski, n. d., str. 109.

abstraktnem teoretičnem proučevanju problema najboljše državne ureditve se je sicer izrekel za čisto monarhijo in to zato, ker je smatral, da najvišjo dobroto družbe, njeno enotnost, v kateri se kaže družbeni mir, najbolje varuje to, kar je samo enota. Spoznal je, da je načelo enotnosti pogoj vsakemu redu, iz česar je izvedel svoj dokaz enotnosti, svoj argumentum unitatis, ki je bil zanj vsaj teoretično odločilen. Pod tem vidikom je dajal prednost monarhiji i pred aristokracijo i pred monarhijo, a aristokraciji pred demokracijo. Z motrišča nevarnosti zlorabe oblasti, torej s praktičnega stališča, pa se mu je po načelu corruptio optimi pessima, pokazal obrnjeni red. Zato se je spričo stvarnosti odločil za eklektično rešitev kot najbolj upravičeno in zagovarjal mešano državno obliko.¹⁸

Lahko rečemo, da je srednjeveška fevdalna država, kolikor sploh zasluži ime država, kazala vseskozi oblikovne zmesi, kajti za njo je bilo značilno dvojstvo vladarja, kralja (rex) in kraljestva (regnum), t. j. mogočnih fevdalcev, ki so po svoji socialni pomembnosti edini predstavljali tedanji politični narod.¹⁹ Ta država je bila v resnici federacija oblasti, katero so vsak zase proizvajali tkzv. državni stanovi, to so gospodarsko, družbeno in prav zato politično vpoštevni činilci na določenem ozemlju. Svoj pravni izraz pa je našla ta federacija v medsebojnih pogodbah teh stanov in različnih dogovorjenih koncesijah. S tega motrišča je tudi pri tej državni tvorbi šlo za mešano državno obliko z značilno delitvijo oblasti na podlagi ravnovesja družbenih in političnih sil, katerih nosilci, namreč vladarji ter priznani stanovi odnosno njihovi poklicani predstavniki so se vzajemno omejevali.

Čim so odpadle okoliščine, ki so omogočale to vrsto političnih tvorb, ko je jelo fevdalstvo zgubljeni svoj družbeni smisel in polagoma propadati, s čimer je šel vstric razkroj njegovih stanov, so zopet dobile pretežni pomen državne oblike, ki so mnogo bolj nalikovale antičnim vzorcem. Novi razvoj je bil v korist osrednjim političnim organom, ki so združili v sebi čedalje več družbene sile, z njo premagali

¹⁸ Summa theologiae I, II., 105, 1.

¹⁹ Jellinek G., Allgemeine Staatslehre,³ str. 696.

prejšnji pluralizem oblasti in osnovali enotno, absolutistično državo, katera velja za časovno prvo predstavnico sodobne države. Zopet se je znotraj najvišje teritorialne zapovedovalne organizacije pojavil samo po eden najvišji suvereni organ, ki je načelno izvrševal sam vso državno oblast. In po sodilu, ali je ta organ ena sama fizična oseba ali združba več oseb, torej zopet po številu vladajočih, so se države sedaj pod vplivom *Macchiavelli*jeve delitve ločile v monarhije in republike. Med temi zadnjimi so nadalje še razlikovali po ožji ali širši osnovi, iz katere so prihajali na svoj položaj vladajoči, aristokracije odnosno oligarhije in demokracije. Razumljivo je, da je pri takem stanju stvari nauk o mešani državni obliki zgubljal na pomenu, stopal v ozadje in končno zapadel pozabi.

II.

Medtem ko je na evropski celini šel konec srednjega in začetek novega veka državni razvoj v smer absolutizma in čistih političnih oblikovalnih načel, se je v Angliji pojavilo pojmovanje, ki spominja in deloma zavestno navezuje na nauk o mešani državni obliki. Težišče tega nauka pa ni bilo več toliko v golem in izključnem pomešanju in ravnovesju čistih političnih obrazil, temveč v smotru, ki se naj na ta način doseže in ta smoter naj bi bilo *jamstvo objektivne pravne norme, zakona*. Ta prenos težišča je zvezan s posebnim pojmovanjem zakona, po katerem bodi objektivna pravna norma, ne človek voditelj države po krilatici: *credimus legem esse ducem*. Ne ustreza resnici mnenje, da bi bil zakon od kralja odvisen po absolutistični formuli »*si veut le roi, veut la loi*«, temveč je narobe zakon nad kraljem.²⁰ Da se je moglo razviti tako pojmovanje, iz katerega je vzrasla moderna zamisel ustavne države, katere grobo izraženo bistvo je prav isto, namreč naj v državi vlada objektivno pravo, ustava in zakoni, a ne kakšna fizična oseba po svoji samovolji, so vzrok posebne angleške ustavne prilike. Tam se je namreč že zgodaj dovršila koncentracija politične in družbene sile v dveh ustavnih organih, v kralju in parlamentu. Čim si je parlament priboril značaj pred-

²⁰ Spektorski, n. d., str. 132.

stavnik a vsega naroda, si je prisvojil nalogo, ščititi poedinca nasproti kralju in njegovi vladi kot neposrednim izvajalcem državne sile. Meje posegu državne sile nasproti posamezniku odnosno delovanju dotičnih državnih organov pa je dajalo obče pravo, common law, nezapisani, vendar obče priznani in pri sodiščih uporabljeni zakon ter s sodelovanjem parlamenta in kralja dane postave, statuti. Tako je parlament obenem postal čuvar pravilnega izvrševanja prava, zakonov. To je bil nekak ustavno organizacijski pogoj za emancipacijo zakona izpod izključne kraljeve oblasti. Zato je mogel že Bracton, veliki angleški jurist, ki je pisal v 14. stoletju, v knjigi »O angleških zakonih in običajih« odločno odkloniti absolutistično formulo »quod principi placuit legis habet vigorem« kot nesprejemljivo za svojo domovino. In dalje je utemeljeval po zakonih omejeno monarhijo sledeče: »Rex autem habet superiorem, Deum scilicet; item legem per quam factus est rex; item curiam suam, videlicet comites, barones, quia comites dicuntur quasi socii regis, et qui habet socium habet magistrum; et ideo si rex fuerit sine fraeno, id est sine lege, debent ei fraenum ponere, nisi ipsimet fuerint cum rege sine fraeno.«²¹ — Isto misel je nato zastopal Fortescue, ki je pisal sredi 15. stoletja. Pod vplivom Aristotela in Tomaža Akvinskega ter motreč domače ustavne razmere, je v delu »O vladi Anglije« razločeval tkzv. *Dominium Regale* ali absolutno monarhijo, dalje *Dominium Politicum* ali politejo, torej demokratično republiko in končno *Dominium Politicum et Regale* kot sestavo obeh teh dveh državnih oblik, katera je uresničena v ustavni monarhiji. Anglijo je prišteval temu tretjemu tipu, za kate-rega bistvo je smatral okolnost, da »podložniki niso dolžni pokoravati se kakršnikoli zakonom niti plačevati kakršnikoli davkov, katerih niso sami odobrili«. V drugem delu »De Laudibus Legum Angliae« piše prav tako: »Kralj Anglije ne more po svoji mili volji spreminjati zakonov dežele, zakaj oblika njegovega vladanja ni samo ‚dominium regale‘, ampak tudi ‚dominium politicum‘... V zakonih kraljestva ne more napraviti nobenih sprememb brez pristanka svojih podložnikov, niti jim ne more proti njihovi volji nalagati

²¹ Marriott, n. d., str. 29, Spektorski, n. m.

novih davkov; tako vživa narod, vladan po takih zakonih, katerim je sam dal svoje privoljenje in odobrenje, svojo lastnino varno in brez tveganja, da bi mu jo mogel odvzeti bodisi kralj, bodisi kdorkoli... zakaj on je postavljen, da štiti svojim podložnikom življenje, lastnino in zakone; v to svrhu in v ta namen mu je prenešana oblast od naroda in na nobeno drugo oblast se ne more pravično sklicevati.²²

Ta odstavek Fortescuejevega hvalospeva na angleške zakone je nad vse zanimiv in dragocen zategadelj, ker poudarja, da je vrednost zakonov v privolitvi in odobrenju naroda, kar pomeni, da naj bodo zakoni postavljeni neposredno ali posredno od tistih, nad katerimi se bodo izvajali. Pravo naj bo torej po svojem izvoru avtonomno, iz naroda samega, a oblast vladarja je tudi samo »po volji naroda«, prenešana in poverjena za pravilno izvrševanje prava. S tem je ustvarjena zavestno zveza med ustavno državo in načelom narodne suverenosti. Obenem je podan dokaz, da to načelo ne zahteva za ostvaritev radikalne demokratične državne oblike, temveč da je brez težav združljivo z mešano državno obliko.

Isto naziranje je po našem mnenju konec 16. stoletja izrazil tudi Thomas Smith v knjigi »De Republica Anglorum«. Izšla je l. 1583., t. j. šest let po pisčevi smrti,²³ torej v času, ko sta bila po eni strani absolutizem Tudorjev pod kraljico Elizabeto na višku,²⁴ po drugi strani pa ustanova parlamenta že popolnoma izoblikovana.²⁵ Bil je pod vplivom Bodinovega nauka o suverenosti in ga prikrojil angleškimi ustavnim razmeram tako, da je proglasil kot »najvišjo in absolutno oblast v angleškem kraljestvu... parlament«, seveda parlament v značilni angleški predstavi, ki je izražena s pojmom »the king in parliament« in obsega kralja, dom lordov in dom komun.²⁶ Če je s tem združil v parlamentu kot

²² Marriott, n. d., str. 28 s., Spektorski n. m., Jellinek, n. d., str. 508.

²³ Jellinek, n. d., str. 572.

²⁴ Marriott pravi, da je pisal Smith »at the zenith of the Tudor dictatorship«. N. d., str. 29.

²⁵ Jellinek, n. d., str. 601.

²⁶ Spektorski, n. d., str. 166.

suverenem organu monarhično, aristokratsko in demokratsko načelo, je plačal še svoj posebni doprinos zamisli narodne suverenosti, ko je prvi v angleški ustavni teoriji izrecno zapisal, da parlament predstavlja vsakega Angleža, bodisi da je v njem navzoč sam ali po zastopniku in se smatra privolitev parlamenta za privolitev vsakogar.²⁷ Tu je videl razlog oblasti parlamenta, smatrajoč jo za oblast vsega kraljestva. In ni naključje, da je *Smithov* sodobnik, *Richard Hooker*, znan posebno kot cerkven filozof, tedaj zastopal misel o družbeni pogodbi kot osnovi države, s čimer se je tudi postavil na stališče, da je načelo narodne suverenosti počelo države. Dosledno temu je smatral, da sta zakonodajec odnosno njegova volja, izražena v zakonu, nad vladarjem po izreku »lex facit regem«.²⁸

Tako vidimo v *Bractonu*, *Fortescueju*, *Smithu* in *Hookeru* početnike teorije konstitucionalizma, kakor ga pojmujejo še danes. Od njih gre prema črta do *Lockea*, *Montesquieuja* in dalje k *Siéyèsu* in *Constantu*.

III.

Nauk o mešani državni obliki je imel, kakor smo videli, že od nekdaj za svoje bistvo, da se različne državne atribucije dodelé različnim osebam v izvrševanje in sicer kot predstavnikom bodisi monarhičnega, bodisi aristokratskega ali demokratskega načela. Poudarjeno je tudi bilo, da zato v tej državni obliki ne more ena oseba ali kakšna skupnost oseb zbrati vso državno oblast in jo zlorabiti v lasten prid na škodo skupnosti. Tako nosi mešana državna oblika v svojem jedru zahtevo po ločitvi oblasti, ki je kasneje popolnoma zasenčila sam nauk o mešani državni obliki. Ta zahteva, ki je samo nekakšna racionalizacija nauka o mešani državni obliki, je tudi nastala kot zavestna ustavnopolitična zahteva v Angliji. Nastala pa ni samo kot odpor proti očitnim težnjam *Stuartovcev*, da bi uvedli »načelni absolutizem«, t. j. neodgovorno osebno vladavino, katero so utemeljevali z »božje pravnim«
poreklom monarhije — stale so *Karla I.*

²⁷ Citat po *Marriottu*, n. d., str. 29 in *Jellineku*, n. d., str. 572, op. 3.

²⁸ *Marriott*, n. d., str. 30.

l. 1649. glavo in kasneje Jakoba II. l. 1688. prestol — ampak tudi kot uspeh skušenj s tkzv. »dolгим parlamentom«, kateri je zasedal od l. 1641. do 1653., ko ga je Cromwell razpustil. Že tedaj se je pokazalo, da preti lahko tudi od strani parlamenta nevarnost zlorabe državne oblasti, če združuje zakonodajo z vlado. Tako je l. 1650., torej v letu po Karlovi usmrtitvi zahteval Isaac Pennington v spisu »A Word for the Commonweal«, da ne smeta ostati izvršujoča in zakonodajna dejavnost v rokah istih oseb. In šest let kasneje je Marchamont Needham v svojem delu »The Excellency of a Free State« razlagal, kako potrebna bi bila ločitev izvršujoče in zakonodajne oblasti.²⁹

Tako je naravno, da je John Locke,³⁰ prvi teoretik liberalne ustavne države, ki je dobila svojo tehničnoorganizacijsko dograditev v Angliji ravno po tako imenovani »slavni revoluciji« z l. 1688. s prihodom Viljema Oranskega na prestol in z istočasno zakonsko opredelitvijo pravic parlamenta v znani »Bill of rights and liberties«, podal pravcato teorijo o ločitvi oblasti, videč v njej težišče organizacijske problematike države. V svojih »Dveh razpravah o državni vladi (Two treatises of civil government)« — izšli sta l. 1690. in sta nekakšno »filozofsko opravičilo« revolucije z l. 1688.³¹ — loči zakonodajno oblast kot najvišjo oblast v državi od njej podrejene eksekutivne oblasti. Kot tretjo oblast navaja federativno, ki odloča o miru in vojni ter sklepa mednarodne pogodbe, poleg nje pa še »prerogative«, t. j. skup vseh tistih pristojnosti, katere izvaja kralj sam brez sodelovanja parlamenta po lastni pobudi v javnem in-

²⁹ Hasbach, Gewaltentrennung, Gewaltenteilung und gemischte Staatsform, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, XIII., zv. 1., 1916, str. 563 s. — ³⁰ Spektorski, n. d., str. 192 s.

³¹ Marriott, n. d., str. 32. To opravičilo je položil Locke v samo zasnovo države. Izvajal jo je iz zamisli družbene pogodbe. To družbeno pogodbo so sklenili enakovredni posamezniki, obdarjeni s prirojenimi in neodsvojljivimi pravicami do osebne lastnine in svobode zato, da bi jim jih državna skupnost bolje varovala kakor bi jih mogli v predružbenem stanju varovati sami. Iz tega izvora države potem izvaja narodovo pravico do upora, čim bi se vladajoči pregrešili zoper smisel družbene pogodbe in z njo ustvarjenega zakonitega državnega stanja. Prim. tudi Pitamic, n. d., str. 192 s. — Ésméin, Éléments de Droit Constitutionnel français et comparé,^o str. 1107.

teresu.³² Omembe vredno je, da je *Lockea* zanimal samo odnos med zakonodajno in izvršujočo oblastjo in da je tudi v kasnejšem razvoju teorije poglavitno ta odnos v ospredju ustavnopolitičnega zanimanja. Zahteval je, da morata biti ti dve oblasti na ta način ločeni, da sta izročeni v izvrševanje različnim osebam in sicer iz sledečih razlogov: »Zakonodajna oblast je tista, kateri gre pravica, da določi kako naj se državna sila uporablja za čuvanje skupnosti in njenih članov. Ker se pa zakoni, katere je treba stalno izvrševati in katerih moč mora biti brez prestanka, lahko naredi v kratkem času, ni treba da bi bila zakonodajna ves čas v dejstvu, ker nima vedno opravka. Tudi je za človeško slabost skušnjava, zlorabiti oblast, prevelika, če imajo iste osebe, ki dajejo zakone, tudi oblast, da jih izvršujejo. Zakaj tedaj bi se lahko oprostile od pokorščine nasproti zakonom, katere delajo same in bi zakon prilagajale svojim osebnim koristim i tedaj, ko ga naredi i tedaj, ko ga izvajajo; tako bi lahko uveljavljale svoje lastne interese, ki bi bili različni od tistih, ki jih ima skupnost in ki bi nasprotovali namenu družbe in vlade. Zato je v vseh dobro urejenih državah, kjer gledajo na javno dobrobit kakor je treba, zakonita oblast izročena številu oseb, ki imajo, zakonito zbrane, bodisi same ali skupno z drugimi³³ pravico dajati zakone; in čim so jih dale, se razidejo in so same podvržene zakonom, katere so napravile: to je nova in tesna vez, ki jih zadržuje in jim nalaga skrb, da delajo zakone za javno dobrobit. Toda ker imajo zakoni, ki so narejeni enkrat za vselej ter v kratkem času, stalno in trajno moč, tako da zahtevajo nepretrgano izvajanje in zavedno pažnjo, je potrebna neka oblast, ki vedno deluje in bdi nad izvajanjem zakonov, ki so bili narejeni in ki ostanejo v veljavi.«³⁴ — Za izvršno in federativno oblast pa je *Locke* nasprotno zahteval združitev v isti roki.³⁵

³² Second treatise of civil government, ki nosi v nekaterih izdajah tudi samostojen naslov: Of civil government. Pitamic, n. d., str. 99 s., Jellinek, n. d., str. 602. — ³³ Pod uplivom angleške ustave misli tu *Locke* na kralja, ki potem sankcije sodeluje s parlamentom pri zakonodaji. — ³⁴ Second treatise, §§ 143, 144.

³⁵ Obe ti oblasti namreč zahtevata, kakor pravi, »družbeno silo, vsled česar bi bilo zgrešeno, da bi se javna sila dala v roke različnim,

Očitno je, da je Locke povzel svojo teorijo o ločitvi oblasti po angleškem pozitivnem ustavnem stanju. Njen politični smisel je videl v tem, da gre pri njej za enega izmed »načinov za uravnovešanje vladne oblasti s pomočjo dodelitve posameznih njenih delov različnim rokam«,³⁰ ki daje v prvi vrsti uspešno varnostno jamstvo proti npravno pokvarjenim zakonodajcem in zagotovi za pravično, ob javnem dobru orientirano zakonodajo. Javno dobro pa je Locke u bila zaščita »prirojenih in neodsvojljivih pravic« osebne svobode in zasebne lastnine. Tako je dognal zvezo med individualno pravno vrednoto in med nje- no uspešno zaščito potom ustavnopolitičnega načela ločitve oblasti, ki je s svoje strani zopet izvedljivo samo v mešani državni obliki.

Vsa ta zveza je našla kasneje še bolj zavestnega izraza pri Bolingbrokeu. Bolingbroke ni bil teoretik, temveč praktičen politični pisatelj in svojih naziranj ni podal v kakšnem sistematičnem delu, ampak v raznih polemičnih razpravah, katere je obelodanil v letih 1720 do 1749. Za obravnavani predmet sta najvažnejši »Razprava o strankah (Dissertation on Parties)« ter »Ideja o domoljubnem kralju (The idea of a Patriot King)«. Njegove misli, nastale v času, ko je Anglija pod vladno prvih dveh kraljev iz hano-veranske dinastije bila v resnici pod vodstvom maloštevilne strankarske klike, ki si je na razne koruptne načine znala podvreči i dom lordov i dom komun, tako da je tedaj ta država dejansko predstavljala primer prave oligarhije, ki je zlorabljala javno oblast v osebno korist tankega vlada-jočega sloja, so toliko pomembne, da so vredne navedbe. Bolingbroke ne zahteva le odprave koruptnih strank, temveč odpravo strankarske vlade sploh, kajti »strankarska vlada ... mora vedno končati v vladi klike«. Obstoji naj samo ena stranka, namreč stranka vseh poštenih domoljubov in njo naj vodi vladar, ki ljubi svobodo svojega naroda in ki

nepodrejenim si osebam... kajti tedaj bi bila javna sila pod različnim vodstvom, kar bi včasih lahko dovedlo do razsula in propasti«. Second treatise, § 148.

³⁰ Hasbach, n. d., str. 564 s.

stremi, s pomočjo svoje pravice veta, po splošnem dobru. Njegova prva dolžnost je, da si izbere modre državnike za svetovalce — ministre. Od državnih oblik mu velja kot najboljša monarhija, ker se po njegovem mnenju najlažje spoji z demokratskimi in aristokratskimi prviniami, ne da bi pri tem kaj zgubila na svojem sijaju ali svoji moči. Da more taka država procvitati, se mora tudi plemstvo zavedati svojega ustavnopravnega položaja in svojih dolžnosti. Ne sme biti odvisno niti od kralja niti od ljudstva. Lordi »morajo predstavljati srednji stan in so poklicani posredovalci med obema ostalima (mišljena sta kralj in ljudstvo) v sklopu naše ustave«. Nato nadaljuje: »Potom zmesi monarhične, aristokratske in demokratske oblasti, združene v enem sestavu, in s pomočjo treh stanov, držečih drug drugega v ravnovesju, je bila naša svobodna ustava tako dolgo obvarovana, odnosno vselej zopet vzpostavljena v svoja izvirna načela... Tako so parlamenti nasprotovali slabim in bogokletnim vladarjem, jih zadrževali, spreobrnili in kaznovali; tako je krona omejila dejanske in dvomljive prekoračitve oblasti parlamentov in vročekrvnost enega doma je pomirilo ali njegov duh dvignilo ravnanje drugega doma. Parlamenti so imeli dober vpliv na ljudstvo s tem, da so mu obvarovali mir, a ljudstvo na parlamente, ker jih je držalo v mejah, ki so jim delale skušnjave, da bi jih prestopili«. Te vzajemne ovire, katere ustvarja ustava, so tudi po *Bolingbroke*ovem mnenju pogoj za svobodo državljanov in za trajnost ustavnega reda, medtem ko enostavne državne oblike ne trajajo dolgo in vodijo v najhujšo tiranijo, ko prenašajo najvišjo, neomejeno oblast posamezniku, najiminentnejšim osebam ali vsemu ljudstvu. Le v državi, ki vse tri politične oblikovne prvine meša, lahko vsaka od njih razvije svoje posebne prednosti, škodljivi nagoni, ki jih ima seveda tudi vsaka, se pa izločijo potom protiučinkov ostalih dveh.³⁷

Pri tem je treba posebno podčrtati, da *Bolingbroke* ni bil nikakšen načelen rojalist, temveč pripadnik načela ljudske suverenosti, kakor so ga v Angliji izoblikovali *Fortescue*, *Smith*, *Hooker*, *Locke*. Od njegovega »domoljubnega

³⁷ *Hasbach*, n. d., str. 576 s.

kralja« ni več daleč do državnega glavarja monarhičnega ali republikanskega kova, ki se neposredno naslanja na zaupanje ljudstva, na javno mnenje in ki ima vsled tega tisti ugled, da lahko podpre, če se mu zdi prav, svoje ministre tudi zoper parlament. Tehnično sredstvo za doseg tega namena je razpust parlamenta, kateremu slede volitve, potem katerih pride narod v položaj, da neposredno izrazi svoje mnenje. S tem je ustvarjena možnost za vzpostavitev ravnovesja tudi med parlamentom in narodom. Pod tem vidikom je sto let kasneje Constant osvetlil ustavnopravni položaj kralja, smatrajoč ga za nepristranskega rabsodnika med nosilci politične sile, namreč med narodom, parlamentom in vlado, z dolžnostjo skrbeti za pravilno ravnovesje med naštetimi političnimi činilci. V tej nalogi je videl svojstveni smisel kraljevega ustavnopravnega položaja in to njegovo pristojnost konstruiral kot posebno kraljevsko, nevtralno ali tudi brzdaajočo, umerjajočo oblast (*pouvoir royal, neutre, modérateur*).³⁸

Bolingbrokeovih izvajanj končno tudi zato ni mogoče prezreti, ker veljajo za pobudo kasnejših idealnih konstrukcij o angleški ustavi, od katerih je postala najpomembnejša Montesquieujeva, ki jo je podal v slav-nem 6. poglavju XI. knjige svojega dela »Duh zakonov« (l. 1748.). Tako sta Bolingbroke in Montesquieu v največji meri pripomogla angleški ustavi do tistega slovesa,

³⁸ Constant de Rebecque, *Cours de Politique Constitutionnelle*, I, str. 18 s.; Jellinek, n. d., str. 605; Krabbe, *Kritische Darstellung der Staatslehre*, str. 217; Spektorski, n. d., II., str. 49 s. Constantu je pri zasnovi »kraljevske oblasti« lebdel pred očmi bržkone zgodovinski zgled vladanja angleškega kralja Jurija III. Mnenja je tudi bil, naj kralj to svojo oblast izvaja predvsem oprt na zgornji dom, senat. To misel je bržkone povzel po Bolingbrokeu in Montesquieuju, ki je namenil domu lordov nekakšno umerjajočo nalogo i nasproti spodnjemu domu i nasproti izvršujoči oblasti, t. j. kralju in njegovi vladi (*Ésprit des lois*, XI., 6). Temu vplivu je mogoče treba pripisati, da je čl. 5 francoskega ustav. zak. z dne 25. febr. 1875 dal predsedniku republike pravico razpusta poslanske zbornice pred zakonitim iztekom njenega mandata samo v soglasju s senatom. V istem smislu *Prévost-Paradol* v knjigi *La France nouvelle* II., str. 106. To delo je važno zato, ker je že nekako v naprej dajalo obrise francoske ustave z l. 1875.

da je bodisi potem v njunem tolmačenju ali v svoji dejanski izoblikovanosti postala vzor tipične državne ureditve preteklega stoletja in prve četrtine sedanjega.

IV.

Gotovo je, da je Montesquieu³⁹ pri svojem opisu angleške ustave bil pod Lockeovim uplivom kakor tudi pod uplivom Swifta, ki je že l. 1701. v nekem priložnostnem spisu zahteval ravnovesje med oblastjo kralja, plemstva in ljudstva, ter Bolingbrokea. Vendar je njegova zasluga, da je stisnil zadevno snov z aforistično eleganco v kratko poglavje in izluščil kot cilj angleške ustave svobodo. Montesquieujeva lastnina je nadalje razlikovanje državnega delovanja na zakonodajno, izvršno in sodno. To razlikovanje je postalo klasično in obvladuje tudi današnja sistematiko državno- in pravno-teoretične znanosti. Končno je še njegova svojina zahteva, naj se ti v vsaki državi podani, po svojem notranjem bistvu različni načini udejstvovanja javne oblasti, torej objektivno različne državne funkcije dodele posebnim organom, ki naj bodo med seboj ločeni, da ne pride do mešanja teh funkcij v istih rokah. Te funkcije, poverjene različnim organom v izvrševanje, so s stališča teh organov gledane del javne oblasti, dodeljen izključno njim, vsled česar se je pod tem formalno-organizacijskim vidikom za nje udomačil izraz »oblasti«. S tem je Montesquieujev nauk, običajno nazvan nauk o ločitvi ali tudi delitvi oblasti dal osnovo za materialno-funkcionalno in formalno-organizacijsko razlikovanje državnega delovanja. Ustavopolitični pomen Montesquieujevega nauka pa je v poudarjanju zveze med to ločitvijo oblasti, torej med nekim ustavnotehničnim organizacijskim sredstvom in svobodo. A ker mu je svoboda »pravica storiti vse, kar zakoni dovoljujejo«, nekako po Ciceronovem izreku »omnes legum servi sumus ut liberi esse possimus«,⁴⁰

³⁹ O Montesquieujevem mestu v socialni in politični zgodovini gl. Spektorski, n. d., I., str. 230 s. in še posebno isti »Montesquieu«, Arhiv za pravne i društvene nauke, drugo kolo, knj. XXXVIII.—1939, str. 97 s.

⁴⁰ Pro Cluentio, § 53.

je s tem nakazal zvezo med svobodo in zakonitostjo s potrebo po posebnih ustavnih jamstvih. Izvedljiva so pa taka jamstva le v mešani državni obliki, kar sicer ni izrecno zapisal, pač pa molče nakazal s tem, da jih je smatral podane prav v angleški ustavi.

Ločitev oblasti je Montesquieu zagovarjal takole: »Kadar sta v isti osebi ali istem kolegiju združeni zakonodajna in izvršujoča oblast, ni svobode, zakaj bati se je treba, da bo isti monarh odnosno senat delal tiranske zakone, da bi jih lahko tiransko izvrševal. Tudi ni svobode, če ni sodna oblast ločena od zakonodajne in izvršujoče. Če bi bila združena z zakonodajno, bi bila oblast nad življenjem in svobodo državljana samovoljna, ker bi bil sodnik zakonodajec. Če bi bila združena z izvršujočo oblastjo, bi imel sodnik silo tlačitelja. — Vse bi bilo zgubljeno, če bi izvrševal isti človek ali isto telo prvakov, plemičev ali naroda vse tri oblasti, namreč tisto, ki dela zakone, tisto, ki izvršuje pravne odredbe in tisto, ki sodi zločine ali spore med posamezniki.«⁴¹

V angleški ustavi je videl to ločitev izvedeno na sledeči način. Zakonodajno oblast bi moral imeti v svobodni državi prav za prav ves narod, zakaj v njej »se mora vsak človek, o katerem se misli, da ima svobodno dušo, vladati sam«. Ker je to v velikih državah nemogoče, a tudi v majhnih zvezano z velikimi nepravilnostmi, mora narod storiti po svojih zastopnikih vse tisto, česar sam ne more. Predstavniki imajo tudi to veliko prednost, da so sposobni za razpravljanje javnih zadev, medtem ko narodu ta sposobnost manjka. Parlament ne sme biti izvoljen, da bi dejansko upravljal (*pour prendre une résolution active*), ker tega ne bi dobro zmož, temveč da dela zakone in pazi, da se pravilno izvajajo. V to svrhu mora imeti možnost, preiskati, na kakšen način se izvajajo zakoni; gre mu tudi pravica, odločati vsako leto o javnih dajatvah ter o številu vojne sile, katero poverja izvršujoči oblasti. Ne sme pa imeti pravice, soditi osebo in ravnanje tistega, ki upravlja in izvršuje, namreč monarha. »Njegova oseba mora biti sveta, kajti potreben je državi, da v njej zakonodajno telo ne postane tiransko.« A zasledovati in ka-

⁴¹ *Ésprit des lois*, XI, 6. Vse ostale izvirne navedbe Montesquieujevega besedila so vzete iz iste knjige in istega poglavja.

znovati se smejo njegovi svetovalci — ministri — ker tisti, ki vlada in upravlja, ne more nič slabega storiti, „če nima hudobnih svetovalcev, ki sovražijo zakone...“ Zakonodajni organ naj bo sestavljen iz dveh domov in sicer iz plemiškega doma, v katerem je članstvo dedno in iz doma, ki je voljen, da predstavlja narod. Vsak od njiju zaseda in sklepa zase. Ker pa imata vsak po svojem poreklu posebne poglede in interese, je s tem doseženo, da plemstvo lahko zaustavlja težnje ljudstva, kakor ima tudi ljudstvo pravico, zaustavljati težnje plemstva. Plemiškemu domu namenja tudi še umerjajočo vlogo nasproti izvršujoči oblasti, ne da bi jo točneje obravnaval. Zakonodajno telo se mora sestajati v določeni zaporednosti in ne sme biti stalno zbrano, ker bi sicer nastala nevarnost, da bi samo začelo obnavljati svoje članstvo. »Če si pa slede zakonodajna telesa drug drugemu, narod, ki ima slabo mnenje o sedanjem, s pravico stavlja svoje nade v bodoče.« — Izvršujoča oblast »mora pripasti monarhu, kajti ta del vladanja, ki skoro vedno zahteva trenotno dejavnost (une action momentanée) bolje upravlja ena sama oseba kakor množica... Če ne bi bilo monarha in bi bila izvršujoča oblast zaupana nekemu številu oseb, vzetih iz zakonodajnega telesa, ne bi bilo več svobode, zakaj obe oblasti bi bili združeni, ker so iste osebe včasih zares, vedno pa lahko udeležene pri obeh oblasteh.«⁴² — Pravilni odnos

⁴² V tem stavku vidijo nekateri Montesquieujevo obsodbo parlamentarnega režima. Tako n. pr. Hasbach, n. d., str. 586. On smatra, da pristavku »če ne bi bilo monarha« ni pripisovati nobenega pomena, češ z njim je samo hotel obsodbo dejanskega angleškega vladnega sistema ublažiti zavoljo svojih angleških prijateljev (»...ein Anzeichen, daß er seinen englischen Freunden die Pille versüßsen wollte«). Drugi zopet Montesquieuju očitajo, da je vsa njegova konstrukcija angleške ustave napačna in da je pokazal popolno nerazumevanje za dejansko ustavno stanje. Vendar niti eno niti drugo mnenje ni točno iz sledečih razlogov. Montesquieu je bil v Angliji v letih 1729 do 1731, da se na lieu mesta pouči o tamošnjih ustavnih razmerah. Slika je tedaj bila taka, da je kralj sicer poverjal dejansko izvajanje vlade prvemu ministru in njegovim tovarišem, vendar se je še vedno smatralo, da kralj ni samo oblični temveč stvarni titular izvršujoče oblasti. Prvemu ministru je nato pripadla skrb, ustvariti dobre odnošaje vlade s parlamentom. Bil je običajno vodja najvplivnejše klike gornjega doma in z raznimi pripomočki je stremel za tem, da ustvari soglasje med vlado, zgornjim in spodnjim domom.

med zakonodajno in izvršujočo oblastjo zahteva, da ima monarh pravico »zaustavljati namere (les entreprises) zakonodajnega telesa, sicer bi postalo despotično. Ker bi si lahko dalo vso oblast, ki si jo le more zamisliti, bi uničilo vse ostale oblasti«. — »Nasprotno zakonodajna oblast ne potrebuje sredstev za zaustavljanje izvršujoče oblasti. Kajti izvršujoča oblast ima svoje naravne meje, vsled česar je brez koristi, da bi jo še utesnjevali; poleg tega se izvršujoča oblast izvaja le nad trenutnimi stvarmi.« — Sodna oblast je po *Montesquieuju* na nek način nevidna in kakor da je sploh ni »invisible et nulle«, ker jo izvajajo nestalna porotna sodišča, ki se sestajajo le od časa do časa po potrebi. Če sodna oblast z vidika nestalnosti svojih organov nekako ne obstoja, tudi ne obstoja kot upoštevna politična sila, zakaj sodniki so samo »usta, ki izgovarjajo besede zakona«. Njih sodbe smejo biti vedno le »točno besedilo zakona«, kajti če bi bile samo posebno mnenje sodnika (une opinion particulière du juge), bi živeli v družbi, ne da bi točno poznali obveznosti, katere v nji sklepamo. Zato za *Montesquieuja* sodna oblast ni upoštevna pri njegovi balansi politično pomembnih oblasti. Tako izkleše svoj ustavni ideal v teh-le stavkih: »Izvršujoča oblast se mora udeležiti zakonodaje po svoji možnosti preprečevanja (faculté d'empêcher), sicer bi bila kmalu ob vse svoje prerogative. Če bi zakonodajna oblast sodelovala

V resnici je bila tiste čase Anglija vladana kot »absolutna oligarhija«. O kakšni parlamentarni vladi v sedanjem pomenu besede ni bilo ne duha ne sluha. In če nekateri smatrajo *Walpoleov* odstop s položaja prvega ministra (l. 1742.) kot prvi primer parlamentarizma, do katerega je prišlo vsled nezaupnice, izražene mu od dveh zaporednih spodnjih domov, od prvega, ki ga je razpustil *Walpole* in od drugega, ki se je po novih volitvah sestal (Spektorski, n. d., I., str. 234, Država i njen život, str. 87), smatrajo drugi kot pričetek angleškega parlamentarizma šele l. 1782., ko je prišlo do prve solidarne spremembe kabineta ali celo l. 1803., ko je *Pitt* izrecno formuliral zahtevo, da mora biti prvi minister voditelj večinske stranke v parlamentu in da mora iz njenih pristašev sestaviti kabinet (*Schmitt C.*, Verfassungslehre, str. 321). Zato očitno, da *Montesquieu* ni doumel parlamentarnega sistema in z njim dejanskega angleškega ustavnega stanja, ni posebno utemeljen, saj je šlo za nekaj, kar je bilo v najboljšem primeru šele v zametku, katerega razvoj še ni bilo mogoče predvideti. Zato *Montesquieu* ni mogel drugače kot opisati angleško ustavo na podlagi zanesljivih, tedaj še ustaljenih zapisanih ali običajnih prav-

pri izvršujoči, bi bila izvršujoča oblast prav tako izgubljena... Če bi imel kralj tak delež pri zakonodaji, da bi lahko sam zapovedoval (statuer), ne bi bilo več svobode. Toda ker je kljub temu treba, da se brani, se je mora udeležiti s svojo pravico preprečevanja. — Evo torej temeljne ustave vladavine, o kateri govorimo. Ker je zakonodajno telo sestavljeno iz dveh delov, se lahko drug drugega omejujeta po vzajemni možnosti preprečevanja in oviranja. Oba nadalje veže izvršna oblast, katero samo zopet veže zakonodaja.«

Tako je Montesquieu z naukom o ločitvi oblasti prav za prav samo do popolnosti z racionaliziral nauk o mešani državni obliki kot tisti, ki uspešno varuje svobodo na temelju zakonitosti. Pomembno je, da je celo Rousseau,⁴³ ki je v svoji »Družbeni pogodbi« propovedoval neposredno, radikalno demokracijo, torej politično čisto oblikovalno načelo, ravno pod silo svoje zasnove

nih pravil. Slavni angleški jurist Blackstone, ki je l. 1765., torej skoro 20 let po izidu »Duha zakonov«, vsekakor pa več ko 30 let po Montesquieujevem bivanju v Angliji, izdal svoje klasične »Komentarje k zakonom Anglije«, je še tedaj in kot domačin povrhu popolnoma ignoriral razvijajočo se ustanovo kabineta ter parlamentarnega sistema in smisel angleške ustave enako tolmačil kot Montesquieu (Spektorski, Zgodovina socialne filozofije, I., str. 259). Vendar se zdi tudi upravičeno mnenje, da Montesquieu ni zapiral oči pred stvarnostjo in da je z navedenim stavkom vsaj prikrito priznal, da kralj, katerega je smatral čisto po tedanjem pojmovanju še za aktivnega šefa izvršujoče oblasti, lahko izbere svoje svetovalce, ministre iz zakonodajnega telesa, ne da bi zato prišlo do združitve zakonodajne in izvršne oblasti, ker je kralj tisti in ne ministri, kateremu pripada izvršujoča oblast. Odstavek proti koncu 6. pogl. XI. knjige, v katerem pravi: »Ni moja namera preiskovati, če Angleži trenutno uživajo svobodo ali ne, meni zadostuje, da povem, da jo ustvarjajo njihovi zakoni, kaj več pa ne preiskujem« — je zato verjetno treba tolmačiti tako, da Montesquieu ni odobral v resnici obstoječega »oligarhično absolutističnega« režima vodilnih klik gornjega doma. Da tak režim nima nič skupnega s pravim, lahko bi rekli vzornim parlamentarizmom, se vidi iz nekako za klasično priznane Redslobove opredelbe tega režima kot »un système d'équilibre entre les pouvoirs exécutif et législatif«, pri čemur se Redslob sklicuje ravno na Montesquieujevo načelo ločitve oblasti. Gl. Redslob, Le Régime Parlementaire, str. 1 s. Državnega glavarja pa imenuje »la force génératrice du mécanisme«, n. d., str. 5 s.

⁴³ Spektorski, n. d., I., str. 237 s., pos. str. 240.

zakona tudi prišel do zaključka, da je za varstvo zakona bolje, če se eksekutiva uredi po drugačnem političnem obrazilu. S tem je tudi on priznal potrebo omiljenja radikalnodemokratskega načela po aristokratskem ali monarhičnem. Po njegovem pojmovanju je sicer edino narod suveren v državi in mu gre zato načelno vsa oblast nedeljena, zakaj suverenost se ne dá niti odtujiti niti deliti. Kljub temu je mnenja, naj narod izvršuje samo zakonodajo kot najvišjo oblast v državi. Temu je razlog njegov nazor o zakonu. Zakon je namreč »splošna volja« (volonté générale), ki »edina more voditi oblast države v smeri namena njene ustanovitve, ki je skupna dobrobit.«⁴⁴ Da bi zakon tej svoji nalogi ustregel, mora imeti določeno vsebino. Ona je v skupnem interesu, ki druži večino individualnih volj, poklicanih za določitev splošne volje. Splošna volja, izražena v zakonu mora zato biti splošna po svojem predmetu in po svojem bistvu, izhajati mora z vseh in meriti mora na vse člane skupnosti. »Ona namreč zgubi svojo naravno pravilnost, kadar meri na individualen in določen predmet, ker tedaj sodimo o stvari, ki nam je tuja ter nimamo nobenega pravega načela primernosti, ki bi nas vodilo.«⁴⁵ Poleg tako določene vsebinske prvine zahteva Rousseau kot nasprotnik reprezentativnega parlamentarnega sistema še oblični pogoj, da mora o zakonu odločiti ves narod oziroma točneje njegova večina. Tedaj o pravilnosti odločitve ne more biti dvoma, ko odloča narod kot suvereni zakonodajec o narodu kot skupnosti posameznikov, ki so podvrženi njegovemu pravu.⁴⁶ Zato se protivi temu, da bi zakonodajec sam izvrševal zakone, ker bi se s tem njegova pažnja obračala na partikularne objekte in interese. Izvršujoča oblast (la puissance exécutive) naj zato pripade posebnemu vršilcu (à un agent propre), ki združuje vso javno silo in jo stavlja v dejstvo po navodilih splošne volje. »Vlada ali najvišja uprava« ni zato nič drugega kot »legitimno izvajanje izvršujoče oblasti in vladar (prince) ali magistrat človek oziroma telo, kateremu je ta uprava poverjena.« A čeprav je vlada samo podrejeni

⁴⁴ Contrat social, II., 1.

⁴⁵ Contrat social, II., 4.

⁴⁶ Contrat social, II., 6. Pitamic, n. d., str. 240 s.

sluga (ministre) suverenov, Rousseau za njo vendar zahteva neko neodvisnost, zakaj le v njej vidi jamstvo, da bo država mogla pravilno delovati. »Če bi hotel suveren vladati (gouverner) ali izvršujoče oblastvo (magistrat) delati zakone — potem pravi — sledi praviloma nered, ker tedaj javna sila in volja ne delujeta več v soglasju in se država ... sprevrže v despotizem.«⁴⁷ Zato Rousseau ne prikriva, da nikdar ni bilo in nikdar ne bo čiste demokracije, ker se »naravnemu redu protivi, da bi veliko število vladalo in majhno bilo vladano«. Tudi »ni mogoče zamisliti si, da bi bil narod nepretrgoma zbran, da bi reševal javne zadeve, a lahko je videti, da ne more ustanoviti oblastev, katerim poverja izvrševanje oblasti (des commissions), ne da bi se spremenila oblika upravljanja.«⁴⁸

Pravo sintezo Rousseau je v ega radikalnodemokratskega nauka o narodni suverenosti z Montesquieujevim naukom o ločitvi oblasti je nato poskusil Siéyès.⁴⁹ Tudi on je potrdil združljivost nauka o narodni suverenosti z mešano državno obliko. Siéyès je izhajal neomajno iz osnove narodne suverenosti, češ, da se »narod oblikuje sam po naravnem pravu... da biva pred vsem drugim, da je izvor vsega«, da je »njegova volja vedno zakonita, da je sama zakon«,⁵⁰ vendar je odklanjal neposredno demokracijo kot neizvedljivo in zahteval reprezentativno demokracijo na podlagi splošne in enake volivne pravice, absolutnega večinskega načela in ene same zakonodajne nedeljene skupščine narodnih predstavnikov.⁵¹ To obliko demokracije je še posebno tesno zvezal z načelom narodne suverenosti potem pojma ustanavljaljoče, ustavotvorne oblasti (pouvoir constituant). Ta oblast pripade narodu, samo on ima pravico ustvariti ustavo. Z ustavo se

⁴⁷ Contrat social, III., 1.

⁴⁸ Contrat social, III., 4.

⁴⁹ Spektorski, n. d., I., str. 248 s.

⁵⁰ Qu'est-ce que le tiers état?, V., VI.

⁵¹ Qu'est-ce que le tiers état?, IV., 6, 7. Zanimiva je njegova tam podana kritika dejanskih angleških ustavnih razmer, odklanjanje lordske zbornice kot tipično stanovske zbornice in končno ugotovitev, da je angleška ustava samo ogrodje opreznostnih in varnostnih pravil zoper nered.

nato ustanove posamezne ostale oblasti, ki so za državo normalne. One so za razliko od ustanavljajoče samo ustanovljene (*pouvoirs constitués*). Ustava sama razpade po svojem bistvu v dva dela. Prvi ureja organizacijo in funkcijo zakonodavnega telesa, drugi organizacijo in funkcijo raznih »dejavujočih«⁵² oblastev. Tisti del ustave, ki postavlja zakonodajno telo, ustanovi v vsaki ustavi narodna volja neposredno, ostale ustavne zakone pa že posebna zastopajoča volja. Tako je poskrbljeno, da si ustrezajo vsi deli vlade, ki vsi zavise v poslednji stopnji od naroda.⁵² Čeprav je zakonodajno telo na prvem mestu, so organi izvršujoče oblasti od njega neodvisni, kajti ustanovljene oblasti niso druga od druge odvisne, odvisne so samo od naroda, ki je ustanavljajoč. V tej obliki je Siéyès prevzel nauk o ločitvi oblasti. V pojmu ustanavljajoče oblasti kot vrhovnemu in neposrednemu izrazu narodne suverenosti je našel enotno počelo vsej državni oblasti, ki se izživilja potem ustanovljenih, med seboj ločenih, neodvisnih, avtonomnih oblasti. Tako je našel prav s pomočjo načela narodne suverenosti konstrukcijski način za enotnost države kljub ločitvi in delitvi njene oblasti. Ogrevan se je za zmes demokratskih političnih prvin z monarhičnimi in sicer je dajal zopet prednost volivni monarhiji pred dedno, češ da se v taki monarhiji laže kakor v republiki izvede ločitev oblasti, ki je »resnični obrambni zid svobode«.⁵³

V.

Prikazali smo misli nekaterih klasičnih političnih piscev, ki so potem nauka o mešani državni obliki bodisi v njegovi prvotni primitivni zasnovi bodisi v racionalizirani zasnovi nauka o ločitvi oblasti pomagali krojiti tipično državno ureditev 19. stoletja in prve četrtine 20. stoletja. Prav vse njene sestavine, bodisi politično idejne bodisi organizacijsko teh-

⁵² Qu'est-ce que le tiers état?, V.

⁵³ Prim. Siéyèsov članek v *Moniteurju* z julija l. 1791., kjer je polemiziral z angloameriškim publicistom Thomasom Payneom. Gl. Brandt, Emmanuel Siéyès, Was ist der dritte Stand? Predgovor, str. 24.

nične smo lahko našli pri njih. Idejna zasnova je individualistična pravna dobrina osebne svobode in zasebne lastnine, katerih vsebino in zaščito točneje urejata ustava in zakoni. Uspeh te zaščite mora biti varnost posameznikove pravne situacije. Ta je dosegljiva samo tedaj, če je vse državno delovanje naprej določljivo in preračunljivo. S tem je dobljena osnova za ocenjevanje in presojanje državnega oblastnega delovanja raz vidik pravilnosti in nepravilnosti. Tej svrhi služijo od »političnih« oblastni, t. j. zakonodajne in izvršne neodvisna sodišča, ki sodijo samo po objektivnem, v zakonih izraženem pravu. Določljivost in preračunljivost državnega delovanja nadalje pomeni, da noben državni organ sam zase ne sme imeti pristojnost, izvrševati vse atribucije, ki jih država ima, ampak, da vsak organ nasprotno vrši samo kompetence in funkcije, katere mu daje ustava in zakoni. Obstoj večjega števila samostojnih, avtonomnih državnih organov, ki so med seboj glede izvrševanja svojih pristojnosti neodvisni, omogoča vzajemno kontrolo teh organov. Da pa bo ta kontrola uspešna in da bo jamčila stalnost ustave in pravnega reda, naj bodo posamezni načini državnega delovanja, posamezne državne funkcije dodeljene v pristojnost organom, ki so sestavljeni po tistem čistem političnem oblikovalnem načelu, ki je najbolj sposobno opravljati dotično vrsto državnih funkcij. Za sodno funkcijo to ne velja, ker je smatrana za čisto pravnotehnično delovanje, ki nima nobenega lastnega političnega poudarka. Zakonodajja je poverjena bodisi samo demokratskemu načelu v Siéyèsovem smislu, bodisi demokratskemu in aristokratskemu načelu skupaj, kakor se to zdi prav Montesquieuju. Eksekutiva je prepuščena v izvajanje monarhičnemu načelu, vse pa tako, da si zakonodajni organi in najvišji eksekutivni organ države ne kako ravnovesje. Ta strukturna shema velja v enaki meri za ustavno monarhijo kakor za republiko. Monarhovo sodelovanje pri zakonodaji se spremeni v veto, čigar poudarek je le še na preprečenju, oviranju in ne več v statuiranju iz lastne moči. V dualistični ustavni monarhiji, kjer si držita monarh in parlament, torej predstavnik monarhičnega in demokratskega oziroma aristokratskega in demokratskega

načela še sama politično ravnotežje, je veto absoluten, v ustavni monarhiji parlamentarnega kova, kjer se tehtnica politične sile nagiba že k parlamentu, pa dobi veto samo še odložilno moč in prepusti odločitev dejansko volivnemu telesu. V ustavni republiki je pravica veta, ki jo ima predsednik že z vsega početka toliko bolj oslabljen, da ga že ponovno določeno izražena volja zakonodajnega telesa ukloni. Kot najprimernejše organizatorno načelo eksekutive je priznано monarhično. Paradokсно pa je, da je najbolj čisto izvedeno v republikanski Zvezi severnoameriških držav. Tam je predsednik res aktivni šef izvršujoče oblasti in v vseh pristojnostih, ki gredo po ustavi njemu, tudi dejansko odločilen. Ta njegova oblast se politično opira na radikalno demokratsko osnovo, ker ga voli narod in ne mogoče parlament. Morebitno zlorabo oblasti naj ovre njegova kratka funkcijska doba 4 let. Običajni tip ustavne monarhije ali republike sicer tudi daje eksekutivo v roke ene same osebe, monarha ali predsednika, vendar ta oseba ne more sama pravno veljavno ukrepati, ker je vezana na sodelovanje svojih ministrov, ki zopet odgovarjajo za svoje lastne čine in tiste državnega poglavarja zakonodajnemu telesu. Zato šef eksekutive, kadar je po ustavi in zakonih pristojen odločati, ni monokratičen organ temveč kolegialen organ, katerega pravno upoštevna volja zahteva soglasje vsaj dveh ali še več individualnih volj. S tem je monarhično načelo namerno »moderirano« po aristokratskem, da bi se že z vsega početka izključila ali vsaj otežila možnost osebne zlorabe državne oblasti. Vsa razlika med ustavno monarhijo in republiko je konec koncev ta, da v monarhiji pride monarh na svoj položaj dednim potem, predsednik pa potem volitev. Edini ostanek nekdanje pomembnosti polnovrednega monarhičnega načela je, da daje prednost pred republiko iz razloga, ker v monarhiji ne more biti političnega boja za najvišje mesto, s čimer je v njej dobljena neka mirna in nevtralna točka v vsej državni organizaciji. Z nje je najlažje ustvarljiva balansa tudi med parlamentom in narodom. Končno bodi omenjeno, da se dadó v ustavno državno tvorbo vgraditi tudi neposredno radikalnodemokratske prvine v obliki referendumov in ljudske iniciative.

Ta kratka idejna in strukturna shema ustavne države, ki pridobi mnogo na razumljivosti v luči nauka o mešani državni obliki, lahko služi kot zanesljiva stalnica pri določanju značilnosti tistih sodobnih državnih tvorbo, ki ji nasprotujejo bodisi po miselni zasnovi in iz nje izvedenega smotra, bodisi po ustroju, navadno celo po obojnem.

Conclusione.

La forma mista di governo.

In questo saggio l' a. spiega i pensieri di parecchi scrittori politici classici dall' antichità sino al diciottesimo secolo, che si riferiscono al concetto della forma mista di governo. Egli propugna l' opinione che le idee di questo concetto che si trovano già nell' antichità presso Polibio e Cicerone, e nel Medio Evo presso S. Tommaso d' Aquino si svaluppano largamente prima in Inghilterra e dopo, sotto l' impressione dell' ordinamento e della teoria costituzionale inglese, in Francia. In Inghilterra come in Francia il concetto primitivo della forma mista di governo si trasforma successivamente nel concetto più razionalizzato del costituzionalismo classico, avente come basi delle idee liberali e democratiche ma appositamente combinate con degli elementi aristocratici e monarchici. Per provare questa sua opinione l' a. dà un breve riassunto dei rispettivi pensieri di Polibio, di Cicerone, di S. Tommaso, di Bracton, Fortescue, Smith, Hooker, Locke, Bolingbroke, Montesquieu, Rousseau e Siéyès.

Da questo punto di vista la teoria della forma mista di governo fornisce uno strumento adatto per meglio chiarire la natura e la struttura di organizzazione di questo Stato che nella sua forma monarchica ossia repubblicana rappresenta lo Stato-tipo — conosciuto sotto il nome dello Stato Costituzionale — del diciannovesimo e del primo quarto del corrente secolo.

L' a. crede infine che un tale saggio non sia privo di un certo senso di attualità, dato che la teoria dello Stato si serve sempre dei concetti e delle nozioni elaborati in rapporto a questo Stato-tipo, benchè gli Stati dell' Europa continentale se ne allontanino già tanto in riguardo alle idee che loro sono alla base quanto alla loro struttura di organizzazione. Inoltre è da osservare che le nuove forme di governo sono tutte recenti e si trovano ancora in uno stadio di perpetua evoluzione, mentre lo Stato Costituzionale significa una forma stabilita di governo che diviene di più in più una forma storica, servendo perciò da solido punto di appoggio per una migliore concezione di queste altre forme di governo e da criterio sicuro per mettere in rilievo tutto quanto ne li distingue.

Univ. prof. Aleksander Maklecov:

Značilne posebnosti italijanskega kazenskega zakonika z dne 19. oktobra 1930.

I. Uvod.

Predzgodovina kazenskega zakonika iz l. 1930.

Razvoj materialnega kazenskega prava v Italiji tekom zadnjega stoletja označimo na kratko lahko tako-le: Do leta 1870., t. j. do zedinjenja Italije, je na ozemlju poedinih držav (staterelli) bodoče Italije veljalo šestero različnih materialnih kazenskih zakonikov.¹ Po zedinjenju Italije vse do leta 1889. so ostali v veljavi le trije pokrajinski kazenski zakoniki:

1. Toskanski kazenski zakonik (il Codice Toscano) iz l. 1853., ki so ga smatrali v tem času za enega izmed naprednejših.

2. Sardinski kazenski zakonik iz l. 1859., ki je bil zgrajen po zgledu Napoleonovega Code pénal iz l. 1810.

3. Sardinski kazenski zakonik z nekaterimi spremembami iz l. 1861. je bil v veljavi v južnih pokrajinah Italije (Il Codice sardo con le modificazioni introdotte del Decreto luogotenenziale del 17 febbraio 1861).

Delo na preosnovi in izenačenju materialnega kazenskega prava, ki je privedlo do ustvaritve prvega enotnega italijanskega kaz. zakonika (un codice penale unico per tutto lo Stato), je trajalo 25 let, od 1864. do 1889. leta, pod 14. justičnimi ministri. Dokončni načrt, izdelan na podlagi pred-

¹ To so bili poleg kazenskega zakonika Cerkevne države (Il Regolamento sui delitti e sulle pene per lo Stato Pontificio) sardinski, toskanski, parmski, sicilijanski zakoniki in tkzv. Codice criminale per i stati estensi.

hodnih osnutkov po navodilih ministra pravde Zanardellija, je bil potrjen od kralja in objavljen dne 30. junija 1889 ter dobil obvezno moč dne 1. januarja 1890.

Zanardellijev kz. iz l. 1889. je bil zelo skrbno izdelan ter ostal brez bistvenih sprememb v veljavi skozi celih 40 let. Pripadal je številu kazenskih zakonikov, navdahnjenih z idejami liberalističnega individualizma. Podobno toskanskem kz. ni poznal smrtne kazni. Kriminalno-politične zahteve italijanske antropološko-pozitivistične šole (Lombroso, Ferri, Garofalo), ki so vprav v tem času prihajale v ospredje, niso našle odmeva v kz. iz l. 1889.²

S formalno-legislativne strani je Zanardellijev kz. ustrezal zahtevam takratne zakonodajne tehnike. Italijanski kriminalist Battaglini ga označuje celó kot zgled legislativne umetnosti — »un bell'esempio dell'arte di fare le leggi«.³ Karakteristično je, da sta Turčija in švicarski kanton Tessin skoro v celoti posnela Zanardellijev kazenski zakonik.

Čas je tekel in postopoma razodeval nove potrebe. Širokopotezno preosnovo kz. iz l. 1889. je zamislil justični minister Lodovico Mortara, ko je po svetovni vojni l. 1919. ustanovil posebno komisijo pod vodstvom prvaka antropološko-pozitivistične šole Enrica Ferrija (Commissione reale per la riforma delle leggi penali istituta con R. decreto 14. settembre 1919). Že izbira za predsednika komisije vodje antropološko-pozitivistične šole, kakor tudi sestava komisije, v katero so bili poklicani skoro izključno pristaši iste smeri kot so Garofalo, Ottolenghi in dr.,⁴ sta pričala o tem, da se bo

² »...Le idee della Scuola positiva non trovarono ...alcuno sbocco nel Codice del 1889.« Giulio Battaglini: *Principii di diritto penale*. Milano 1929. VII., str. 125. — R. v. Hippel pravi o italijanskem kz. iz l. 1889.: Es bewegt sich in den Bahnen entschieden, aber maßvollen Fortschritts. Von der »positiven« Schule wurde es daher als »eklektisch« und veraltet bekämpft, während einige klassische Juristen es als zu modern ablehnten. — R. v. Hippel: *Strafrecht I.*, str. 405. — Primerj. tudi: F. v. Litzl: *Der italienische Strafgesetzentwurf von 1887. Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge*. I. Bd. Berlin 1905, str. 254 in Enrico Ferri: *Il Progetto Zanardelli di Codice Penale*. (Discorso parlamentare, 6 maggio 1888). Enrico Ferri: *Studi sulla criminalità*. Seconda edizione. Torino, 1926.

³ Giulio Battaglini, cit. delo, str. 124.

⁴ Drugo smer sta zastopala v komisiji le Stoppato in Carnevale. *Relazione*, str. 3.

reforma vršila v duhu idej pozitivistične šole. Komisija je dobila od vlade široka pooblastila glede preosnove kazenskega prava, zlasti v svrhu smotrenejše in učinkovitejše zaščite družbe pred habitualno zločinstvenostjo (*«un più efficace e sicuro presidio contro la delinquenza abituale»*).⁵

Leta 1921. je ministrstvo pravde objavilo prvo knjigo Ferrijevega osnutka, ki je vsebovala občni del kz. s podrobno obrazložitvijo p. n.: *Relazione sul Progetto preliminare di Codice penale italiano (libro I)*. Istočasno je izšel francoski, nemški in angleški prevod načrta kz. iz l. 1921.

O Ferrijevem prednačrtu iz l. 1921. se je mnogo pisalo; pri nas ga je kritično obravnaval prof. Metod Dolenc.⁶ Draistično karakteristiko prednačrta je dal graški kriminalist Adolf Lenz, ki je označil ta osnutek kot *«ein Strafgesetzbuch ohne Schuld und Strafe»*, *«un codice penale senza colpa e senza pena»*. Zgrajen v duhu osnovnih načel pozitivistične šole, je prednačrt iz l. 1921. zavrgel tradicionalne kriterije kazenske odgovornosti — vračunljivost in krivdo. Kot edino merilo tkzv. legalne odgovornosti (la *responsabilità legale*), ki velja brez razlike i za vračunljive i za nevračunljive osebe, je proglasil storilčevo nevarnost za pravni red.⁷ Vprašanje o stopnji krivde je nadomestil z vprašanjem o okolnostih, ki izpričujejo večjo ali manjšo storilčevo nevarnost (*circostanze di maggiore o di minore pericolosità*). Namesto pluralizma pravnih posledic kaznivih dejanj (kazni, očuvalne in vzgojne odredbe) je dobil monopolno veljavo etično brezbarvni pojem sankcij. Ferri je odrekal državi pravico da sodi zločince in priznaval edinole pravico države do zaščite pred njimi.⁸

⁵ *Relazione*, str. 3.

⁶ M. Dolenc: Osnovne ideje italijanskega prednačrta za kz. *Pravni Vestnik*, 1922, št. 3.

⁷ V tem pogledu je posebno značilna uradna izjava justičnega ministra Mortare: *«Il grado della offesa che subiscono le leggi della convivenza civile da un fatto delittuoso non si misura della imputabilità, ma dalla temibilità e pericolosità dell'autore.»* Mortara: *Discorso inaugurale dei lavori della Commissione Reale per la riforma delle leggi penali*.

⁸ *«Dio solo può giudicare: gli uomini, e quindi lo Stato, possono soltanto difendersi.»* Enrico Ferri: *Fascismo e scuola positiva nella difesa contro la criminalità*. 1926.

Radikalni Ferrijevi prednačrt je izzval v Italiji mnogo ugovorov, med drugim tudi od strani pravnih fakultet v Neaplju (Arturo Rocco), Padovi (Manzini), Bologni (Stopatto), katoliške fakultete socialnih ved v Milanu (Battaglini) in dr.⁹ V slovenskem kazensko-pravnem slovstvu je prof. Metod Dolenc že kmalu po izidu Ferrijevega prednačrta izrazil prepričanje, »da bi bilo pravosodstvo, ki ni oprto na principu osebne odgovornosti, podobno drevesu s koreninami, ki niso globoko v zemlji zarastene, ampak se drže le površine tal« (cit. razprava, str. 40).

Fašistični prevrat iz l. 1922. ni bil ugoden za usodo Ferrijevega osnutka. Nova načela državnega in družabnega reda niso bila združljiva z enostransko materialistično in utilitaristično usmerjenostjo tega načrta. Njegova usoda je bila torej zapečaten, čeprav ni moči trditi, da prednačrt iz l. 1921. ni vplival na posamezne določbe kz. iz l. 1930., zlasti one, ki se tičejo kriminalne tipologije.¹⁰

Fašistični revoluciji je sledila preosnova skoro vseh pannonog italijanske zakonodaje.¹¹ Že dejstvo, da ima kazensko pravo izrazito sekundarni značaj ter beleži vsako bistveno spremembo v občenem pravnem in družabnem ustroju, je nujno narekovalo potrebo po preosnovi kazenskega prava v novi Italiji. Pobudo v tem smislu je dal l. 1925. justični minister Alfredo Rocco. Z izredno energijo in vztrajnostjo je v razmeroma kratkem času izvedel zamišljeno preosnovo do konca tako, da je novi italijanski kazenski zakonik nerazdružljivo zvezan z njegovim imenom. Ko je Alfredo Rocco pred zbornico in senatom obrazložil osnovna načela reforme, je parla-

⁹ Posebno zanimivo je mnenje Artura Rocca. Gl.: Relazione alla facoltà giuridica della R. Università di Napoli sul Progetto preliminare del Codice penale Italiano. Arturo Rocco: Opere giuridiche, Volume terzo, Roma, 1933.

¹⁰ Vsekakor ni točna trditev Ferrija, da se novi italijanski kz. le glede vprašanja krivde bistveno razlikuje od antropološko-positivistične smeri, sicer pa sledi njenim praktičnim predlogom (»per tutto il resto accoglie la massima parte delle proposte pratiche della Scuola positiva italiana«). Enrico Ferri: Il Progetto Rocco di Codice penale italiano, Principii di Diritto penale, Torino, 1928. Str. 822.

¹¹ Gl. k temu zanimiva izvajanja predsednika kasacijskega sodišča v Rimu, Dr. Salvatore Messina: Natur und Merkmale der faschistischen Kodifikation, Z. d. Akademie f. deutsches Recht, 1941, H. 18.

ment izglasoval pooblastilni zakon: La legge, che delega al Governo del Re la facoltà di emendare il Codice Penale. Na to je posebna komisija pravnikov izdelala prednačrt kz. iz l. 1927. (Progetto preliminare di un nuovo Codice Penale), ki ga je pregledala še druga ministerialna komisija (una Commissione ministeriale).

Pod osebnim vodstvom Alfreda Rocca se je delo komisije pravnikov nadaljevalo. L. 1929. je bil dokončni načrt (Il Progetto definitivo di un Nuovo Codice Penale) z obrazložitvijo vred predložen parlamentarni komisiji, ki je podala na to svoje kritične pripombe. Dne 19. oktobra 1930 je minister Rocco predstavil kralju besedilo načrta, v katerem je upošteval pripombe omenjene komisije, obenem s kratko obrazložitvijo in istočasno z načrtom zakonika o sodnem kazenskem postopanju. Oba načrta sta bila istega dne odobrena, dne 26. oktobra 1930 objavljena ter dne 1. julija 1931 dobila obvezno moč.¹²

II. Značilne posebnosti novega italijanskega kaz. zakonika.

Da si bomo na jasnem glede značilnih posebnosti novega italijanskega kz. je treba predvsem opredeliti njegov odnos do prejšnjega kz. iz l. 1889.

Alfredo Rocco je posebno naglašal, da preosnova ne stremi za korenito spremembo temeljev prejšnjega kazenskega prava, temveč za prilagoditvijo kazenske zakonodaje novim življenjskim potrebam. Naloga reforme je prej izpolnitev pomanjkljivosti kot popolna ukinitvev norm bivšega kz.¹³ Čeprav v področju kazenskega prava ni šlo za

¹² Oceno novega italijanskega kz. v zvezi z njegovo prvo desetletnico gl. v članku: De Marrico: Il primo decennale del Codice penale fascista. Annali di diritto e procedura penale. Anno X, fasc. 12, dicembre 1941-XX.

¹³ Že v svojih izjavah pred parlamentom je Alfredo Rocco opozarjal, »che per la riforma del codice penale era necessario integrare e completare le norme del codice del 1889; più che sopprimere o radicalmente modificare le norme medesime«. (Relazione a S. M. il Re, str. 6.) Komentatorja novega kz. Saltelli in Di Falco povdarjata s svoje strani, da »il nuovo codice non presenta innovazioni che si possano considerare come

radikalni preobrat, temveč le za evolucijo, je treba vendar priznati, da so spremembe, ki jih je uvedel novi kz., bile izredno važne.

Obstojalo je več razlogov, ki so narekovali dalekosežno revizijo prejšnjega kz. V teku 40 let in zlasti še po fašistični revoluciji je Italija doživela bistvene spremembe v svojem gospodarskem, družabnem in političnem življenju. Te spremembe niso bile samo konjunkturnega, temveč tudi strukturnega značaja. Kazenski zakon iz l. 1889. je po več desetletjih svoje veljave deloma zastarel. To se vidi zlasti iz tega, da ni vpošteval v zadostni meri pomena poklicne in vobče habitualne kriminalitete pa tudi ne posebnih nalog države pri pobijanju zločinственosti maloletnih in duševno manj vrednih oseb. Njegove sankcije so bile skoro izključno čisto-kazenske narave. Očuvalna sredstva specialno-preventivnega značaja v njem niso prišla do prave veljave. Preosnova kazenskih in drugih zavodov ni bila dosledno izvedena.

Kriminalno-političnim motivom, ki so narekovali potrebo po reformi kazenskega prava, so se pridružili razlogi politično-ideološkega značaja. V tem pogledu je zelo značilno stališče reformatorjev italijanske kazenske zakonodaje do različnih smeri v kazensko-pravni vedi. Omenili smo že, da je Ferrijeva pozitivistična *profession de foi*, ki je prišla do izraza v prednačrtu iz l. 1921., bila zanje nesprejemljiva. To pa že zaradi tega, ker je zanikala temeljne osnove kazenske odgovornosti kot sta vračunljivost in krivda. Ideja pozitivistov, da je človeška volja le slepa manifestacija mehničnega determinizma (*una cieca manifestazione di un determinismo meccanico*)¹⁴ nasprotuje ljudski zavesti.

dissonanti profondamente dalle fondamentali partizioni sistematiche del codice abrogato. La conoscenza di questo codice, dunque, sarà sempre necessaria all' esegesi della nuova legislazione penale. Saltelli - Di Falco: *Commento teorico-pratico del nuovo Codice penale. Con prefazione del Guardasigilli Alfredo Rocco. Vol. I. Parte prima. Roma, 1930. Anno IX, str. 15.* — Gl. tudi Guglielmo Cuboni: *Della opportunità di un nuovo Codice penale italiano. Scritti in onore di Enrico Ferri. Torino, 1929.*

¹⁴ Saltelli - Di Falco: cit. delo, str. 11. — Prim. tudi poglavje p. n.: *Il Codice penale Italiano Rocco e i postulati della antropologia*

Prav tako omenjena koncepcija ni v skladu s psihološko realnostjo, ki nas uči, da sta svoboda in odgovornost za človeška dejanja temelj, na katerem je zgrajeno vse naše življenje, individualno in socialno, moralno in gospodarsko, politično in pravno. Že s tem, da je italijanski kazenski zakonik sprejel kriterij vračunljivosti (*imputabilità*, čl. 85 in nasl.), je manifestiral svoje nesoglasje z absolutnim determinizmom antropološke šole, po kateri so človeška dejanja zgolj slepi proizvod nujnosti, ki ji je baje podrejena človeška volja.

Stališče italijanskega kz. je nekako na sredi med absolutnim indeterminizmom in mehničnim determinizmom. To je tkzv. *psihološki determinizem*. Človeška dejanja so sicer determinirana, toda le v smislu avtodeterminacije, t. j. sposobnosti subjekta, da ravna po zavestnih nagibih v skladu s svojim individualnim značajem (*«una facoltà di determinarsi per motivi consci in conformità del carattere individuale di ciascuno»*). Edinole nauk o psihološkem determinizmu — pravijo motivi h kz., — je združljiv z obstojem morale in prava v splošnem in zlasti še kazenskega prava.¹⁵

Prav tako kakor radikalizem modernistov je redaktorjem novega italijanskega kz. bil tuj tudi negibčni konservativizem klasikov, ki ga je življenje prehitelo. Očitani so jim pretirani individualizem kot idejno dedščino francoske revolucije in nezadostno upoštevanje zahtev novejšje kriminalne politike.

Splošni zaključek v pogledu sporov in nesoglasij med različnimi strujami v kazensko-pravni vedi je bil ta, da se zakonodajec ne sme vezati na šolske ideologije, temveč mora imeti pred očmi pred vsem praktične potrebe državnega in družabnega življenja.¹⁶ Mora torej stremeti za neko organ-

criminale v knjigi: Fr. Agostino Gemelli: *Metodi, compiti e limiti della psicologia nello studio e nella prevenzione della delinquenza*. Seconda edizione. Milano, 1938-XVI.

¹⁵ Relazione di Ministro Guardasigilli (Alfredo Rocco). Podrobneje gl.: A. Maklecov: *Vračunljivost, krivda in nevarnost* (VII. Utemeljitev kazenske odgovornosti v novi italijanski zakonodaji), Zb. znan. razprav XVI.

¹⁶ *«In verità, era ormai tempo di non vincolare il legislatore a ideologie scolastiche.»* Saltelli-Di Falco, str. 11. — *«L'essenza del diritto penale italiano rimane*

sko celoto in za višjo sintezo, ki stoji nad doktrinalnimi spori in nesoglasji posameznih teoretičnih struj.

Nova totalitarna zakonodaja se gradi, po besedah komentatorjev novega italijanskega kz., »na razvalinah demokratično-liberalne države«, »sullo rovino dello stato democratico liberale«. ¹⁷ Novi red proglašaja primat države nad individom: individ v državi, a ne izven ali celo proti državi (»L'individuo nello Stato, non fuori e contro lo Stato«). Vsled železne nujnosti skupne discipline se mora poedinec podrediti kolektivu. Pravo izhaja od države in služi državi. Individualne volje se morajo usmeriti k višjemu cilju. In ta cilj ni sebični blagor poedinca, temveč je prospah in veličina države kot celote. V razliko od demokratično-liberalne države totalitarna država ni agnostična, »non è uno stato agnostico«, to se pravi ne prepušča svoje usode svobodni igri političnih skupin, temveč ima določen politični, socialni in gospodarski program, ki mu hoče vztrajno slediti v svojem delovanju. ¹⁸

V področju kazenskega prava je težnja za uveljavljanjem državne avtoritete nerazdružljivo zvezana s povečanjem pomena splošno-preventivne funkcije kazni in s poostritvijo kazenske represije. Omenjena tendenca je značilna tudi za druge kazenske zakonike, ki so bili izdani po kakem večjem preobratu in si stavili nalogo, zavarovati in utrditi novi državni in družabni red.

Kazen ni samo ostala v novem italijanskem kazenskem zakoniku glavna oblika sankcij, temveč se je njena strogost znatno povečala. Spiritus rektor italijanske reforme

intatta, mentre la riforma consiste nell'applicazione di più provvidi principi di politica legislativa penale, in nuovi istituti, in perfezionamenti tecnici.« Relazione di Ministro Guardasigilli (Alfredo Rocco), str. 6.

¹⁷ Saltelli-Di Falco, cit. delo, str. 4. Prim. tudi besede Manzinija: »È manifesto che lo Stato fascista si ispira a principi che non sono quelli dello Stato demo-liberale.« Vincenzo Manzini: Trattato di diritto penale italiano secondo il Codice de 1930. Volume primo. Torino, 1933, XI., str. 290.

¹⁸ V tem pogledu je posebno značilna izjava justičnega ministra Alfreda Rocca na seji spodnje zbornice dne 9. marca 1928: »Dal punto di vista sostanziale, lo Stato fascista abbandona l'agnosticismo dello Stato liberale-democratico; ha un suo contenuto, una sua volontà.« Cit. po Battaglini, str. 11, op. 1.

kazenskega prava, Alfredo Rocco, očita prejšnji zakonodaji preveliko popustljivost napram zločincem (»I sentimenti di eccessiva indulgenza verso i delinquenti«).¹⁹ Po njegovih besedah, je eden izmed smotrov reforme ravno poostritev kazenske represije — »il rinvigorimento della repressione penale«.²⁰

Novi kz. je uvrstil med kazenska sredstva tudi smrtno kazen, ki je ni poznal kz. iz l. 1889, in ki je bila nanovo uvedena v Italiji z zakonom 25. novembra 1926. Tudi v tem primeru so bili odločilni državni interesi, pred katerimi so se morali ukloniti interesi poedinca.²¹ Alfredo Rocco vidi v ponovni uvedbi smrtne kazni »rečno znamenje izpremenjene miselnosti italijanske nacije«.²² Glavni razlogi, ki jih navajajo uradni motivi h kz. v prid ohranitve smrtne kazni, so sledeči: najhujša kazniva dejanja so povsod zagrožena z najtežjimi kaznimi, in sicer bodisi z dosmrtno ječo ali s smrtno kaznijo. Obstoja torej dilema, ki jo drastično oblikuje Alfredo Rocco, sledeč Tardeju, tako-le: »far soffrire senza far morire o far morire senza far soffrire«. Ni moči reči, pravijo uradni motivi, da bi bila druga rešitev, za katero se je zavzel novi kz., manj pravična in manj humana od prve. Tudi sklicevanje na možnost usodnih zmot pri izrekanju smrtne kazni, po mnenju motivov italijanskega kz., ni prepričevalno. Saj z neizbežnimi zmotami zdravnikov in kirurgov ni mogoče utemeljevati odpravo medicine in kirurgije. — Splošno-preventivni (strašilni) učinek smrtne kazni pa stoji, po mnenju urednikovega novega kz., izven dvoma.²³ Takšno je stališče nove italijanske kazenske zakonodaje do smrtne kazni.

¹⁹ Relazione, str. 34. ²⁰ Relazione, str. 16.

²¹ »Ai fini immanenti della società si sacrificano, se sia necessario, i fini dell'individuo...« »In questa materia non è il punto di vista individuale che deve prevalere, ma quello sociale.« Relazione, str. 11.

²² Saltelli-Di Falco, str. 166. — Relazione, str. 12. — Prim. tudi Arturo Rocco: Sul ripristino della pena di morte in Italia. Arturo Rocco: Opere giuridiche. Volume terzo. Roma, 1933. O dejanskem obsegu uporabe smrtne kazni gl. notico p. r.: La pena di morte nel primo decennio dell'applicazione del Codice penale. Annali di diritto e procedura penale. 1941, fasc. 5, str. 357 in nasl.

²³ Ta učinek »non va misurata dai delitti che si commettono, ma da quelli molto più numerosi che non si commettono, e che si commetterebbero, se la pena non esistesse«. Relazione, str. 11.

V zvezi s svojo splošno ideološko usmerjenostjo se novi italijanski kz. zavzema za povečano zaščito države, njene zunanje in notranje »osebnosti« (la personalità internazionale dello Stato e la personalità interna dello Stato), kakor tudi za učinkovito zaščito pravnih dobrin, ki jih smatra nova država za posebno važne. Med temi pravnimi dobrinami stoje na prvem mestu religija, neoviran razvoj zdravega rodu, rodbina in morala.²⁴

Poseben zakon o zaščiti države (la legge 25 novembre 1926, n. 2008) in določbe kz. o istem predmetu pričajo o tem, da stremi nova Italija za okrepitvijo avtoritete države in njenih organov tudi s kazenskimi sankcijami.

Kar se tiče zaščite religije in morale uveljavlja novi kz. izrazito spiritualistično smer. Pri tem vpoštevata katoliško tradicijo Italije.²⁵ Katoliška religija uživa povečano zaščito kot »la religione dello Stato« (čl. 402 in nasl.) in šele na to pridejo na vrsto priznani kulti, »i culti ammessi nello Stato« (čl. 406).

Posebno energičnih sredstev se poslužuje novi italijanski kz. radi ohranitve rodbine kot osnovne družabne celice. Strogo kaznuje med drugim tudi kršitev obveznosti v pogledu vzdrževanja in skrbstva za člane rodbine (violazione degli obblighi di assistenza familiare, čl. 570).

Skrbeč za razvoj zdravega rodu, oblikuje kz. celo vrsto kaznivih dejanj zoper to pravno dobrino (Titolo decimo: Dei delitti contro la integrità e la sanità della stirpe, čl. 545—555). Sem spadajo zlasti pobijanje umetnega splava, veneričnega okuženja, sterilizacije in maltuzianske propagande. Sistematično lahko uvrstimo sem tudi represivna sredstva zoper delikte alkoholikov in narkomanov. Za novi kz. je

²⁴ »Stato, religione, moralità, famiglia sono le finalità precipue del nuovo codice, in conformità ai postulati della rivoluzione fascista.« Battaglini, cit. delo, str. 168.

²⁵ »Lo stato fascista possiede una sua morale, ha la sua religione, che non può essere in Italia, paese cattolico per tradizione, che la religione cattolica.« Saltelli-Di Falco, cit. delo, str. 5. »...Se questa religione non è predominante nelle colonie, non perciò perde il carattere di Religione dello Stato... e non viene meno, quindi, il titolo di preferenza che le spetta sugli altri culti.« Relazione, str. 48.

značilna tudi odredba čl. 92., po kateri pijanost, ki ne izvira iz naključja ali višje sile, ne samo ne izključuje, temveč niti ne zmanjšuje vračunljivosti storilca. V vseh teh primerih ne gre toliko za zaščito morale v ožjem smislu besede, kolikor za zaščito nedotakljivosti in zdravega razvoja rase.²⁶

Uveljavljanju ideje avtoritarne države stavi zakonodajec določene meje. Alfredo Rocco naravnost svari pred tem, kar imenuje »*eccessi della statolatria*« (Relazione, s. 7). Kakor naglašata francoski kriminalist H. Donnedieu de Vabres, je za novi italijanski kz. karakterističen čut mere, ki ni združljiv z nobenim pretiravanjem, z nobeno prenapetostjo: »*Le génie latin s'y manifeste, avec ses caractères de souplesse, de mesure, de retenue*«. ²⁷

Ta umerjenost se razodeva med drugim tudi v tem, da je italijanski kz. ostal zvest ideji zakonitosti v kazenskem pravu. V razliko od kazenskega prava drugih avtoritarnih držav vztraja pri nedopustnosti uporabe analogije in *malam partem*. Načelo: *nullum crimen, nulla poena sine lege* (čl. 1. kz.) je ostalo nedotaknjeno. Zakonodajec vidi v njem še vedno največje jamstvo državljanske svobode — »*il presidio massimo per la libertà dei cittadini*«. ²⁸

²⁶ »...All'offesa di ogni altro interesse prevale l'offesa all'integrità e continuità della razza e elemento essenziale della vita della nazione e dello Stato.« Relazione, str. 53.

²⁷ H. Donnedieu de Vabres: *La politique criminelle des états autoritaires*, Paris, 1938. Str. 20.

²⁸ Saltelli-Di Falco, str. 22. — To razliko posebno naglašata prof. G. Bettioli (Trst): »Unser autoritärer faschistischer Gesetzgeber hat es vorgezogen... die hohen Güter der Gewißheit und Rechtssicherheit nicht zu opfern.« »Das Beispiel der national-sozialistischen oder sovjetischen Gesetzgebung kann für uns nicht maßgebend sein, denn jedes Volk hat — so wie es eine eigene moralische Physiognomie besitzt — eine eigene juristische Tradition und ein ihm eigentümliches Kulturerbe zu wahren.« Giuseppe Bettioli: *Neue Strömungen in der italienischen Strafrechtslehre*. Zeitschrift f. die gesamte Str. RW., 59. Bd., 5.—6. Heft, 1940. Str. 512, 513. — Prim. tudi Giuliano Vassali: »Nullum crimen sine lege.« *Giurisprudenza italiana*, 1939. V najnovejšem času se tudi nekateri italijanski kriminalisti (n. pr. Maggiore, Antolisei) zavzemajo za dopustnost analogije v kazenskem pravu. Maggiore predlaga *de lege ferenda* to-le formulo: »È reato ogni fatto espressamente previsto come reato dalla legge penale e repressa con una pena da esse stabilita, E altresì reato ogni

Zakonodajec tudi drugače omejuje strogotost kazenske represije. Priznava izrečno, da se mora v primerih, kjer je benevolentno ravnanje zaslužen, tako ravnanje tudi praktično izvajati.²⁹ To velja posebno z ozirom na take ustanove kot so pogojna obsodba, rehabilitacija, tkzv. sodni odpust kazni (perdono giudiziale, čl. 169. kz.), vzgojne odredbe napram maloletnikom in pod. Kakor naglašajo Alfredo Rocco, ga je pri izvajanju reforme vedno vodila ideja dobrohotnosti in širokogrudnosti napram onim, ki tega zaslužijo (»criteri di indulgenza e di larghezza verso i meritevoli«). Kajti čezmerna strogotost utegne spraviti človeka v obup in povzročiti nove delikte.³⁰

Končno ne smemo pozabiti, da nova italijanska kazenska zakonodaja, ki se sicer zavzema za smotreno rasno higijeno,³¹ pripisuje pretežen pomen preventivnim ukrepom te vrste.

Iz vsega tega se jasno vidi, da zmernost pri izvajanju vodilnih idej reforme predstavlja eno izmed značilnih potez nove italijanske kazenske zakonodaje. Videli smo, da je zakonodajec odklonil novotarije Ferrijevega prednačrta, ki so se mu zdele preradikalne. To pa nikakor ne pomeni, da je njegovo stališče napram novim idejam v kriminologiji

fatto che offende l'autorità dello Stato ed è meritevole di pena secondo lo spirito della Rivoluzione fascista e la volontà del Duce, unia interprete della volontà del popolo italiano. Tale fatto ove non sia previsto da una norma penale, è punito in forma di una disposizione analoga.« Navajamo po članku: Dr. Friedrich Schaffstein: Rechtslehre in der neuen italienischen Strafrechtswissenschaft. Zeitschrift f. die gesamte Str. RW., 59. Bd., 5.—6. Heft, 1940. Str. 532.

²⁹ Komentatorji kz. govore v tem smislu o »mezzi efficaci assai cauti, per notevolmente mitigare la rigidità delle norme generali al fine di consentire l'applicazione giudiziale dei principi di equità«. Saltelli-Di Falco, cit. delo, str. 14.

³⁰ »Il rigore eccessivo non potrebbe produrre che disperazione e incitamento a commettere nuovi reati.« Relazione, str. 35.

³¹ Gl. k temu: I. Evola: Sintesi di dottrina della razza. Milano, 1941-XIX. — Giacomo Acerbo: I fondamenti della dottrina fascista della razza. Roma, 1940—XVIII. — G. Maggiore: Razza e fascismo. Palermo, 1939. V Italiji izhajajo posebne strokovne revije: La difesa della razza (od l. 1938.) in Razza e civiltà, rivista mensile del Consiglio Superiore e della Direzione generale per la Demografia e la Razza (od l. 1940.).

vobče odklonilno. Zakonodajec se je zavedel tega, da mora socialna zaščita pred zločini znatno razširiti svoj okvir v primeri s prejšnjim. Ta zaščita ne sme imeti samo represivnega, temveč tudi preventivni značaj. Ravno zaradi tega so bile uvedene in sicer v širokem obsegu očevalne odredbe. Njih sistem je v novem italijanskem kz. tako podrobno in natančno izdelan, da je služil kot zgled za druge države, ki so se po svojih zastopnikih udeležile kongresa za kazensko pravo v Rimu l. 1928.³²

Tudi kriminalno-politična zahteva nove dobe, da se pri vprašanju odgovornosti mora upoštevati poleg dejanja tudi storilčeva osebnost, je prišla v italijanskem kz. do jasnega izraza. Novi italijanski kz. je bil eden izmed prvih, ki je uvedel legalno tipologijo zločincev. V tem pogledu so naročito važne določbe kz. o posebno nevarnih delinkventih, namreč o zločincih iz navade, poklica in o tkzv. zločincih po nagnjenju (*delinquenti per tendenza*). Drugo poglavje četrtega oddelka kz. je *ex professo* posvečeno kriminalni tipologiji (*della recidiva, dell'abitudine e professionalità nel reato e della tendenza a delinquere*, čl. 99—109).³³

Izmed novih kriminalno-političnih načel uveljavlja zakonodajec nadalje tudi idejo o individualizaciji kazenske represije in sicer tako sodne kakor tudi upravne (*individuazione giudiziaria e amministrativa della pena*). Prva se izraža predvsem v razširitvi diskrecionarne oblasti sodnika pri določitvi in odmeri kazni.³⁴ Druga pa sestoji v sodni kontroli nad izvrševanjem kazni in v ustanovitvi posebnega organa v to svrhu pod imenom nadzorovalnega sodnika (*il giudice di vigilanza*).³⁵

³² Zasluge Rocca v tem pogledu priznava tudi Ferri: »Questa disciplina delle misure di sicurezza rappresenta certamente il progresso più avanzato che la legislazione italiana possa registrare nei suoi annali.« Enrico Ferri: *Il Progetto Rocco di Codice penale italiano, Principii di Diritto Criminale*. Torino, 1928. Str. 829.

³³ Omejujemo se v tej zvezi le na gornje ugotovitve, ker nameravamo vprašanju o očevalnih odredbah in o tipologiji zločincev v italijanskem kz. posvetiti posebne razprave.

³⁴ Gl. k temu: *Girolamo Bellavista: Il potere discrezionale del giudice nell'applicazione della pena*. Milano, 1939-XVII.

³⁵ Relazione, str. 13, govori v tem smislu o »una vigilanza dell'esecuzione amministrativa delle pene come e più delle misure di sicu-

Glavni urednik novega italijanskega kz. Alfredo Rocco je pripadal tkzv. tehnično-juridični šoli v kazenskem pravu. Ta šola ima posebne zasluge v področju dogmatično-konstruktivne obdelave kazenskega prava in legislativne tehnike. Omenjamo to posebej, ker prehajamo sedaj na karakteristiko italijanskega kz. z zakonodajno-tehnične strani. Vpliv metod tehnično-juridične šole na notranjo strukturo in zunanjo obliko novega kz. stoji izven dvoma. Pri njegovi izdelavi se je posebno pazilo na to, da mora kz. v čim večji meri ustrezati najbolj napredni zakonodajni tehniki.³⁶ Njegovi uredniki so posvetili posebno pozornost strogo logični sistematični razčlenitvi gradiva in oblikovanju izklesanih pravnih pojmov. Slednjemu členu kz. predhaja marginalna rubrika, ki sintetično označuje njegovo vsebino ter olajšuje preglednost in pravilno razlago.³⁷

Nekateri kritiki so očitali urednikom, da ima novi kz. značaj »učenega kazenskega zakonika«: »Tutto il codice è un tipo di codice dotto«, pravi Battaglini.³⁸ Enrico Ferri vidi formalni nedostatek novega kz. v tem, da so njegove definicije, zlasti v občnem delu, nekoliko akademične. Take definicije bi spadale prej v traktat o kazenskem pravu kot v kazenski zakonik.³⁹ Podobni očitki so se slišali tudi od strani parlamentarne komisije.⁴⁰

rezza«. Zakonodajec je poveril to funkcijo »alla stessa Autorità giudiziaria creando a tal fine un organo giurisdizionale, sotto il nome di giudice di vigilanza«.

³⁶ »Le ripartizioni del codice sono fatti in base a criteri rigorosamente scientifici e conformi alla più progredita tecnica legislativa.« Relazione, str. 14.

³⁷ »Ogni articolo di codice è preceduto da una sua propria rubrica, che ne indica sinteticamente il contenuto... Queste rubriche, come quelle più generali dei titoli e dei capi, possono avere anche valore esegetico.« Relazione, str. 14.

³⁸ Battaglini, cit. delo, str. 153.

³⁹ »...Ci sono, specialmente nel libro primo, delle definizioni che me sembrano un poco accademiche più appropriate ad un trattato di diritto penale che ad un Codice che da dagli ordini.« Ferri, Il Progetto Rocco di Codice Penale Italiano. Str. 829.

⁴⁰ Tako n. pr. je komisija z ozirom na določbo čl. 45 kz. izrazila mnenje, da »in un codice disposizioni non necessarie... sono sempre fonti di dubbi e pretesti a complicazioni dottrinarie«. Relazione, str. 20.

Glede trditve, češ da se novi kz. preveč ukvarja s čisto doktrinalnimi definicijami in distinkcijami, pripominja Alfredo Rocco naslednje:

1. Način, katerega so se posluževali redaktorji kz., ustreza načelu določenosti objektivnega prava (»principio della certezza del diritto obiettivo«, str. 20).

2. Odredbe, ki vsebujejo formulacijo osnovnih načel kazenskega prava, v kazenskem zakoniku niso odveč, kajti kz. ni namenjen samo poklicnim pravnikom, ki bi se jim ti predpisi zdeli nemara aksiomatični, temveč vsebuje navodila za vse osebe, ki so podrejene njegovi veljavi.⁴¹

3. Kz. sicer ni znanstveni traktat, vendar mora biti tudi kz. sistematičen, kar predpostavlja notranjo skladnost in popolnost. Z izčrpno ureditvijo gradiva so bile odpravljene številne nejasnosti, ki so povzročale težave v prejšnji sodni praksi.

Obseg novega italijanskega kz. je mnogo bolj obširen, če ga primerjamo z drugimi novejšimi zakoniki in načrti. Vsebuje namreč 734 členov, dočim jih ima švicarski kz. 401, prav toliko b. jugoslovanski kz., dočim ima francoski načrt kz. iz l. 1934. — 496. Le občni del italijanskega kz. ima 240 členov.

Enega glavnih vzrokov take razsežnosti smo ravnokar navedli: zakonik uvaja celo vrsto določb splošnega značaja, ki jih drugi zakoniki nimajo. Italijanski kz. obravnava n. pr. *ex professo* vprašanje o vzročni zvezi (čl. 40, 41). To vprašanje se smatra običajno kot čisto-faktično, ki ga je težko podrediti natančni pravni reglementaciji. Redaktorji novega italijanskega kz. se v zaščito svojega stališča sklicujejo na to, da je pomanjkanje določb o vzročni zvezi v prejšnjem kz. delalo preglavice sodni praksi.⁴² V kz. najdemo več takih določb, ki jih večina drugih kazenskih zako-

⁴¹ »Non può mai ritenersi superflua nel codice penale la dichiarazione di un principio di diritto, perchè questo codice non serve soltanto ai giuresconsulti, ma costituisce una guida per la condotta di tutti e deve quindi codificare anche quei principi, che ai giurisperiti possono sembrare assiomatici.« Relazione, str. 21.

⁴² Podrobneje gl. P. A n t o l i s e i: 1. Le disposizioni del nuovo codice sul rapporto di causalità, Rivista penale 1932, fasc. 10—11 in 2. Il rapporto di causalità nel diritto penale. 1934.

nikov nima: n. pr. o naključju in višji sili (čl. 45), o *actiones liberae in causa* (čl. 77), o *aberratio ictus* (čl. 82), o *error in persona* in še dr.

Občni del italijanskega kz. vsebuje nadalje odredbe, ki smo jih po pravici pogrešali v našem kz. Sem spadajo med drugimi občni predpisi o prisilni objavi sodbe (*la pubblicazione della sentenza di condanna*) (čl. 36 in 186), o pravnem pomenu privolitve poškodovanca (čl. 50), o nalogu nadrejene osebe in o njegovem vplivu na kazensko odgovornost podrejenca (čl. 51), o splošnih načelih odgovornosti za tiskovne delikte (čl. 57).

Nenavadna obsežnost novega italijanskega kz. ima še druge vzroke:

1. V njem so zapopadene tudi določbe o prekrških — (*delle contravvenzioni*), ki zavzemajo vso tretjo knjigo zakonika s 84 člani (čl. 650—734).

2. Kz. vsebuje posebno poglavje o splošnih načelih izvrševanja kazni na prostosti (čl. 141—149).

3. Dočim obsegajo specialne določbe o očuvalnih odredbah v našem kz. samo deset paragrafov (§§ 50—60), urejuje italijanski kz. podrobno najprej občna načela za uporabo očuvalnih odredb (čl. 199—214) in šele na to poedine očuvalne odredbe (čl. 215—240).

4. Italijanski kz. ima poseben oddelek o tkz. civilnih sankcijah, ki so zvezane z *obligationes ex delicto* (čl. 185—198).

5. Posamezna poglavja posebnega dela kz. imajo neke vrste občni del (*disposizioni comuni*).

6. Nekatera poglavja posebnega dela kz. so postala obsežnejša, ker je zakonodajec upošteval nove oblike kaznivih dejanj. To velja zlasti za področje tkzv. gospodarskega kazenskega prava (*titolo ottavo: dei delitti contro l'economia pubblica, l'industria e il commercio*, čl. 499—518), ki obsega med drugim nove vrste kaznivih dejanj kot n. pr. gospodarski bojkot (čl. 509), nasilna zasedba podjetij (čl. 508), gospodarska sabotaza (čl. 508), groba kršitev kolektivnih pogodb (čl. 509) in še dr.⁴³

⁴³ Gl. k temu: Dr. Rudolf Trofenik: Kaznjiva dejanja zoper narodno gospodarstvo. »Čas«, 1941, št. 7—8.

Vzrok obsežnosti novega italijanskega kz. ne tiči torej v njegovi kazuističnosti, ki se je smatrala po pravici kot glavni zakonodajno-tehnični nedostatek starejših kazenskih zakonikov.⁴⁴ Ta vzrok je treba iskati predvsem v zakonodajčevem stremljenju k stvarni popolnosti in sistematični zaokroženosti, kakor tudi v težnji, da postane kz. dostopen ne samo strokovnjakom, temveč tudi laikom.

III. Zaključki.

Skušali smo ugotoviti najbolj značilne posebnosti novega italijanskega kz. in s tem opredeliti njegovo mesto v kazenski zakonodaji nove dobe. Prepričali smo se, da v razliko od Ferrijevega prednačrta iz l. 1921. novi italijanski kz. ne pomeni ostrega preloma s tisočletno zgodovinsko tradicijo kazenskega prava ter ohranja nedotaknjeno socialno-etično načelo osebne odgovornosti za krivdo. Istočasno upošteva novi kz. v polni meri moderne kriminalno-politične zahteve zlasti v pogledu bolj učinkovitega pobijanja habitualne zločinstvenosti predvsem s pomočjo široko zasnovanega in dosledno izvedenega sistema očevalnih odredb.

Ideološko je novi italijanski kz. nerazdružljivo zvezan s koncepcijo totalitarne države. Individualna volja se, po tej koncepciji, mora ukloniti pred vodilno voljo kolektiva. Nova država nastopa odločno zoper popustljivost napram trdovratnim kršilcem pravnega reda. V zvezi s tem je tudi poostritev kazenske represije in uvedba smrtne kazni.

Ideološka preusmeritev od liberalno-demokratične k totalitarni državi je zahtevala povečano zaščito države, religije, morale, rodbine in rase.

Na drugi strani je za novi italijanski kz. značilna umerjenost, ki izključuje prenapetost kazenske represije. Kz. je ostal zvest načelu legalnosti v kazenskem pravu, v katerem vidi slej ko prej osnovno jamstvo državljanjske svobode. Sprejel je nadalje celo vrsto ustanov kot so pogojna obsodba,

⁴⁴ »Naturgemäß hat sich mit der fortschreitenden Kultur die Strafgesetzgebung von der Kasuistik bis zur Generalisierung erhoben. Sie ist schon lange ihre keiner Begründung bedürftige selbstverständliche Methode.« Adolf Wach: Legislative Technik. V. D. des deutschen und ausl. Strafrechts. A. T., Bd. VI. Str. 38.

pogojni odpust, rehabilitacija, sodni odpust kazni, s katerimi je nepopustljiva strogost kazenskega zakona v pogledu popravljivih zločincev znatno omiljena. Končno zakonodajec ni smatral za potrebno, da bi uvedel preveč radikalna sredstva rasne higijene.

Z legislativno-tehnične strani se novi italijanski kz. odlikuje z zelo skrbno izdelanimi pravnimi konstrukcijami in z dovršeno zunanjo arhitektoniko.

Conclusione.

Le particolarità del Codice Penale Italiano del 19 ottobre 1930.

In seguito all'esame minuto del Codice Penale dell'anno 1930, l'autore arriva alle seguenti conclusioni:

A differenza del Progetto preliminare del Codice Penale per i delitti dell'anno 1921, legato al nome di Enrico Ferri, il Codice Penale Italiano dell'anno 1930 del Ministro Guardasigilli Alfredo Rocco, viene basato sulla tradizione storica millenaria nell'evoluzione del diritto penale e conserva intatti i principii dell'imputabilità psichica dell'uomo e della retribuzione di colpa concretata nel delitto.

Nello stesso tempo il nuovo Codice Penale Italiano prende in considerazione le esigenze della politica criminale moderna. Ciò è evidente particolarmente dalle norme del Codice riguardanti i delinquenti abituali, professionali e quelli per tendenza, nonché dalle sue prescrizioni sulle misure amministrative di sicurezza che concorrono con la pena nella lotta contro il delitto.

Il nuovo Codice Penale Italiano è strettamente legato all'idea dello Stato autoritario. La volontà individuale deve venire sottoposta alla volontà superiore della collettività. Il nuovo Stato combatte con energia contro i trasgressori incorreggibili dell'ordine legale. Da ciò deriva la necessità del rinvigorimento della repressione penale e l'introduzione della pena di morte.

All'ideologia dello Stato autoritario è congiunto anche il bisogno di rinvigorimento della difesa penale riguardante la personalità dello Stato, il sentimento religioso, la moralità pubblica e l'integrità della stirpe.

D'altra parte la particolarità specifica del Codice Penale Italiano è il suo senso di moderazione che esclude il rigore eccessivo della repressione penale.

In questo riguardo dobbiamo sottolineare anzitutto il fatto che il Codice Penale Italiano ha conservato il principio: *nullum crimen, nulla poena sine lege*, nel quale vede tuttora il presidio massimo per la libertà dei cittadini.

Non è niente meno caratteristico che il Codice abbia accolto parecchie istituzioni moderne come p. es. la sospensione condizionale delle pene, il perdono giudiziale per i minori, la liberazione condizionale e la riabilitazione. In questo modo, il rigore della repressione penale concernente i delinquenti correggibili è abbastanza mitigata e ad essi viene data la possibilità d'adattamento sociale.

Per l'indirizzo generale della nuova legislazione penale italiana è infine importante di non aver introdotto i mezzi troppo radicali riguardo all'igiene della razza.

Dal punto di vista della tecnica legislativa il nuovo Codice Penale Italiano eccelle per le costruzioni giuridiche eseguite con grande precisione e per la perfetta composizione esterna.

Univ. doc. dr. Vladimir Murko:

Veljavne določbe nove uredbe o državnem računovodstvu.

Predpisi o državnem računovodstvu v Ljubljanski pokrajini izvirajo iz različnih virov. Zato ni lahko orientirati se danes o tem, katere norme so še v veljavi in katere nove so jih nadomestile.

I. Stara zakonodaja in njena veljavnost.

Prejšnja jugoslovanska zakonodaja o tej pravni snovi je imela čudno usodo. Zakon o državnem računovodstvu iz l. 1910., ki je bil z novelami razširjen na vse bivše jugoslovansko državno ozemlje, je namreč zaradi svoje okornosti vzbujal nešteto kritik, ki so dovedle do izdaje novega zakona o državnem računovodstvu z dne 15. julija 1934, objavljenega v Službenih novinah z dne 19. julija 1934, št. 164—XLII. Zakon iz l. 1910. je bil postal tudi zelo nepregleden zaradi številnih novel, objavljenih najpogosteje v raznih finančnih zakonih, ki so zelo pogosto določali, da se vkljub določbam zakona o drž. računovodstvu predpisujejo izjemne norme. Pogosto ponavljanje takih določb je kazalo, kako neumestne ali vsaj nepraktične so posamezne določbe zakona¹ in kako majhno veljavo imajo njegove določbe, katere je mogoče menjati z vsakim drugim zakonom, torej tudi finančnim, pač po načelu *lex posterior derogat priori*. Če naj se spoštujejo za državno gospodarstvo tako važne določbe, bi pač morale imeti večjo pravno veljavo kot navadni zakoni, ker se drugače določbe takega načelnega zakona prelahko izigrajo.

Zakon iz l. 1934. je doživel žalostno usodo. V njegovem zadnjem §-u (246.) je sicer določeno, da stopi v življenje, ko

¹ Niketićeva izdaja novega zakona iz l. 1934. navaja na str. 123 do 180 vladino obrazložitev novega zakona in njegove prednosti v primeri s starim zakonom.

ga kralj podpiše in se objavi v Službenih novinah, obvezno moč pa dobi šele dne 1. aprila 1936. Skoro dveletna *vacatio legis* naj bi omogočila državnemu aparatu in drugim javnim korporacijam, za katere velja vsaj deloma zakon o državnem računovodstvu (z. d. r.), da se seznanijo z njegovo vsebino in prilagodijo svoja finančna gospodarstva predpisom novega zakona, ki so prinašali precej sprememb, tako da bi povzročile posamezne določbe (zlasti o državnih fondih, podjetjih in evidenci državne imovine) precej dela. Zakon iz l. 1934. torej velja kot zakon: za vsako njegovo spremembo ali ukinitvev je bila potrebna zopet zakonska določba, četudi ni nikoli dobil obvezne moči. Pričetek njegove obvezne moči se je namreč odlagal za zaporednimi finančnimi zakoni največ menda zaradi težavnega prehoda k novim predpisom, po uradnih izjavah² avtorjev nove uredbe o državnem računovodstvu (u. d. r.) pa zaradi tega, ker so bili merodajni krogi proti uveljavljenju glavnega načela novega z. d. r. o dodelitvi državnih financ na finance državne administracije ter državnih podjetij.

Ker so se vedno bolj množile pritožbe gospodarskih krogov zoper nadaljnje uporabljanje starega zakona, novi pa je zgubil svoj ugled zaradi večnega odlaganja, je bila dne 10. marca 1941 v Službenih novinah objavljena uredba o državnem računovodstvu (u. d. r.) z dne 7. marca 1941, ki se naslanja v zelo številnih določbah na z. d. r. iz l. 1934., kar se vidi tudi iz števila njenih paragrafov: 255 v primeri z 246 zakona. Z. d. r. iz l. 1934. je bil sicer zelo moderen, ker je urejal marsikatero pravno snov, ki je manjkala v dosedanjem z. d. r. iz l. 1910., nova u. d. r. pa je prinesla še nekaj novih določb, ki upoštevajo spremenjene gospodarske razmere (n. pr. kompenzacijske pogodbe, vpliv spremembe gospodarskih razmer, zlasti cen, na državne pogodbe).

Tudi nova u. d. r. ni dobila takoj obvezne moči. Seveda je klavzula o njenem uveljavljenju manj jasna kot v z. d. r. iz l. 1934. § 255. u. d. r. določa namreč, da stopa v veljavo dne 1. aprila 1941 izvemši določbe § 228, odst. 2., § 248 in 254, odst. 2., ki stopijo v veljavo (»na snagu«) z dnem objave v Službenih novinah. Obe prvi določbi sta za nas brezpo-

² J. Lloyd z dne 12. marca 1941.

membni, ker se nanašata na državne samostojne naprave, zadnja pa je določala, da se smejo za sestavo in izvršitev proračuna za periodo od 1. aprila do 31. decembra 1941 uporabiti določbe starega z. d. r. Izvrševanje nove uredbe je tudi otežkočeno, ker niso bili izdani nikakršni pravilniki, ki bi urejali podrobneje razna vprašanja, urejena s pravilniki, izdanimi po z. d. r.

Uredba bi torej morala dobiti in je dobila obvezno moč dne 1. aprila 1941 glede vseh ostalih določb. V polnem obsegu pa je obvezno veljala le 1 dan, ker je dne 2. aprila 1941 izšla v Službenih novinah nova uredba, ki določa, da se uveljavljanje uredbe zaenkrat odloži, izvzemši III. poglavje — Pogodbe, po katerem se je treba ravnati takoj, in ki vsebuje §§ 113—186.³ V takratnih napetih časih pač ni bilo mogoče izvesti vse dalekosežne reforme, ki jih prinaša nova u. d. r. Obljubljeni pravilniki sploh niso bili objavljeni. Glede starih določb o državnih pogodbah in nabavah pa je očitno prevladovalo načelo, da jih je treba čimprej odpraviti in nadomestiti z modernimi določbami nove uredbe, ki znatno olajšujejo in pospešujejo sklepanje pogodb, kar je važno zlasti pri hitro spremenljivih cenah. Uporabljanje novih določb III. poglavja tudi ni moglo povzročiti kakega večjega dela in težkoč, četudi ni bilo rešeno v prehodnih in končnih določbah vprašanje, po katerih predpisih naj se sklenejo pogodbe, ki še niso bile dokončno sklenjene. § 251. določa namreč le, da ostanejo še naprej v veljavi pogodbe, sklenjene preden je stopila v veljavo u. d. r., dočim veljajo za njihovo spremembo določbe nove uredbe.

Nedvomno je torej, da so določbe III. poglavja uredbe dobile dne 1. aprila 1941 obvezno moč tudi na ozemlju Ljubljanske pokrajine, in jih je tu našla v veljavi tudi nova italijanska okupacijska oblast, ki je zavzela stališče pravne kontinuitete,⁴ obenem pa pridržala Visokemu komisariatu

³ O zelo nedoločeni rabi izrazov »zakon stopi v veljavo« in »dobi obvezno moč« gl. J. Jurkovič: Zakon stopi v veljavo. Slov. p. 1930, str. 238 sl.

⁴ Ducejev razglas z dne 24. IV. 1941-XIX. — Gazzetta ufficiale št. 99 z dne 26. aprila 1941-XIX. — Določbe o upravljanju sodstva v prej. jugoslovanskih ozemljih, ki so sedaj sestavni del Italije in so zasedene od italijanskih oboroženih sil ter Upravna in sodna ureditev

Ljubljanske pokrajine pravico spremembe veljavnih norm »iz nujnih razlogov v javnem interesu«. O teh spremembah, ki se nanašajo tudi na obvezno III. poglavje, bomo še govorili.

Preden preidemo na glavne določbe nove uredbe, zlasti pa njenega tretjega poglavja, moramo ugotoviti, ali veljajo norme III. poglavja še za druge javne korporacije — poleg države in njenih samostojnih naprav, za katere so že sedaj veljali celoma ali delno predpisi zakona o državnem računovodstvu ali specialni predpisi, ki urejajo tudi njihove nabave.

Za občine določa pravilnik o finančnem poslovanju v občinah (Sl. list 24. kos iz l. 1936. v čl. 116.), da se vrše vse nabave, prodaje, dela in ostale pogodbe, katerih vrednost presega vsoto 50.000 dinarjev (19.000 lir), po javni dražbi, ki jo je treba opravljati skladno s predpisi, ki veljajo za državne nabave, prodaje, dela in ostalo, dočim odloča o opravljanju in izvrševanju manjših takih nabav itd. občinski odbor sam. Za nabave mestnih občin, presegajoče 100.000 din (38.000 lir) velja skoro dobesedno isto kot za nabave občin nad 50.000 din po določbi navodil o izvrševanju določbe § 124. zakona o mestnih občinah (Sl. list 56. kos iz l. 1936.).

Tudi za Ljubljansko pokrajino kot naslednico Dravske banovine velja določba čl. 24. uredbe o ugotovitvi imovine, načinu uprave in budgetiranju banovin in o likvidaciji imovinskih razmerij dosedanjih sreskih in oblastnih samouprav (Uradni list 112. kos z dne 8. nov. 1929), po kateri se morajo vse nabave, prodaje, vsa dela in ostalo, česar vrednost presega vsoto 100.000 din (38.000 lir) vršiti na javni dražbi, ki jo je opraviti na način in po predpisih, veljavnih za državne posle. Pravilnik o ustroju računovodstvene in blagajniške službe pri banovinah, obljubljeni v § 68. zakona o banski upravi (Uradni list Kr. b. up. d. b. 1. kos iz l. 1929.) ni nikoli izšel, pač pa veljajo po § 71. istega zakona naprej določbe gori cit. uredbe iz l. 1929. »za sestavo, odobritev,

za ozemlje prejšnje kraljevine Jugoslavije, zasedeno po italijanskih oboroženih silah z dne 17. maja 1941-XIX. — Gaz. uff. št. 116 z dne 17. maja 1941-XIX. — Gl. tudi čl. 3 Kr. ukaza o ustanovitvi Ljubljanske pokrajine — S. L. z dne 7. maja 1941-XIX., 37. kos.

izvrševanje in veljavnost banovinskega proračuna, načina uprave in zadolževanja banovinske imovine in druga vprašanja, urejena z isto uredbo«. Zakon o banski upravi predvideva še posebne kontrolne ukrepe, ... da se preprečijo evt. zlorabe, obenem pa zavaruje točno in hitro poslovanje banske uprave, pri čemer je dopustno odstopati od predpisov zakonov o drž. računovodstvu in o glavni kontroli.

Ker se omenjeni predpisi z eno izjemo ne sklicujejo (za občine, mestne občine in banovino) na zakon o državnem računovodstvu, nego na predpise, veljavne za državne posle, morajo za njihove posle veljati novi predpisi, veljavni za državne posle, torej določbe uredbe o d. r. Torej odpade vprašanje, ali bi veljale določbe nove uredbe o d. r., če bi se kak zakon skliceval na določbe z a k o n a o d. r. Verjetno bi se v zadnjem primeru vendarle uporabile določbe nove uredbe o d. r., ker je zakonodajalec gotovo mislil veljavno zakonodajo o d. r., ne glede na formalno obliko te zakonodaje (zakon ali uredba z zakonsko močjo).

Verjetno je obstajal tudi namen, da se določbe nove uredbe o d. r. razširijo po možnosti na občinske in banovinske finance, ker se ravnajo predpisi o njihovem finančnem poslovanju pretežno po načelih državnega računovodstva; seveda so ta načela prevzeta v besedilo njihovih predpisov kot samostojni predpisi, ki imajo stvarno isto vsebino kot državni predpisi, pa veljajo seveda naprej, če se tudi spremenijo ustrezni državni predpisi.

Tudi občine in mestne občine bi se torej morale natančneje seznaniti s predpisi III. poglavja nove uredbe, ki pa se v praksi menda nikjer ne uporablja, zlasti tudi zato, ker je njeno besedilo težko dostopno. Razen v Službenih novinah in v Finansijskem glasniku in v posebni izdaji Zbirke finansijskog zakonodavstva namreč celotno besedilo uredbe ni izšlo; enako kakor z. d. r. iz l. 1934., tudi nova uredba o d. r. ni več izšla v slovenskem prevodu v Službenem listu; Trgovski list je vsaj v marcu 1941 objavljal slovenski prevod III. poglavja. Kljub tej pomanjkljivi publikaciji pa je uredba vendar veljavna in dobila obvezno moč, ker je po prejšnjih predpisih zadoščala publikacija v Službenih novinah, ki so izšle še pravočasno, namreč pred 6. aprilom 1941 kot

dnevom, ki velja kot merodajen zato, ali naj ima v Ljubljanski pokrajini pravno veljavo in obvezno moč kak bivši jugoslovanski zakon ozir. pravna norma sploh.

II. Glavna načela uredbe o državnem računovodstvu.

Preden se posvetimo študiju predpisov III. poglavja, moramo kratko navesti vsebino in razdelitev nove uredbe.

Državno računovodstvo obsega: 1. izdelavo in izvrševanje drž. proračuna; 2. polaganje računov o drž. izdatkih in prejemkih, o stanju drž. imovine ter o stanju, izdatkih in prejemkih drž. skladov in ustanov kakor tudi poslovanje drž. blagajn; 3. sklepanje pogodb in dogovorov; 4. upravljanje in ravnanje z drž. imovino ter imovino drž. fondov in ustanov; 5. poslovanje samostojnih drž. naprav in 6. kontrolo nad gornjimi opravili.

Tem nalogam državnega računovodstva ustrezajo v glavnem tudi posamezna poglavja uredbe. Uvodnim določbam (§§ 1—6) sledijo I. poglavje: Državni budžet (proračun) (§§ 7—64); II. poglavje: Računovodstvena in blagajniška služba (§§ 65—112); III. poglavje: Pogodbe (§§ 113—186); IV. poglavje: Državna imovina (§§ 187—213); V. poglavje: Samostojne državne naprave (§§ 214—236); VI. poglavje: Kontrolna služba (§§ 237—246), dočim vsebujejo §§ 247—255 prehodne in končne določbe.

I. poglavje, Drž. proračun, vsebuje: 1. osnovne določbe, 2. izdelavo drž. proračuna⁵ in 3. izvrševanje drž. proračuna. Proračun predvideva, predhodno odobruje in predhodno razporeja vse drž. izdatke in prejemke za dobo 1 leta, t. j. za čas od 1. januarja do 31. decembra. Manjka določba, da je to zakon. Računsko leto traja 3 mesece delj kot proračunsko leto, t. j. do 31. marca. Budžet se deli na finančni zakon

⁵ Uredba uvaja izraz »predračun rashoda i prihoda«, ki naj bi se uporabljal po m. m. tudi v slovenščini, ker najbolj ustreza pojmu. Izraz preračun, ki se je pri nas pričel uporabljati, pa je neumesten, ker se navadno preračunava nekaj, kar je že bilo računano, ne pa nekaj, kar se šele izračuna vnaprej. Po izvršitvi predračuna pa dobimo obračun, ki ustreza pojmu zaključnega računa. Izraz »proračun« naj se uporablja naprej za »budžet«, ki vsebuje finančni zakon in predračun izdatkov in prejemkov.

in na predračun izdatkov in prejemkov. Ti se delijo na oddelke, poglavja, partije in pozicije. Izdatki se delijo na redne, izredne in investicijske, torej drugače, kakor dosedaj, prejemki pa so redni in izredni. Budžetska rezerva se ustvarja za nezadostno predvidene in nepredvidene izdatke. Nova je določba, da se izvršitev novih zakonov odlaga, dokler ni v zakonu ali v budžetu kritja za povzročene izdatke. Prejemki se določajo v višini, doseženi v zadnjem zaključenem računskem letu. Redni izdatki se smejo pokrивati le z rednimi prejemki. Za izredne in investicijske izdatke je torej dopustno kritje z izrednimi prejemki, zlasti s posojili.

Predračun izdatkov izvršujejo pristojni naredbodavci z odločbo o angažiranju izdatkov in z izplačilno naredbo. Uvaja se natančnejša evidenca o angažiranih izdatkih, ki se morajo gibati v predračunski višini in ki se izkazujejo poleg efektivnih izdatkov in prejemkov tudi v državnem zaključnem računu enako kot neizterjane davčne terjatve. Za angažiranje stvarnih in investicijskih izdatkov veljajo določbe III. poglavja.⁶ Odločbi o angažiranju sledi

izplačilna naredba, s katero ugotovi naredbodavec izvršitev nekega dela, službe ali pogodbe ter znesek izplačila. Odpade torej posebna likvidacija-akt, s katerim se je ugotovila izvršitev teh pogojev. Naredbodavec lahko svojo naredbodajno pravico prenese popolnoma ali deloma na pomožne naredbodavce, ki so navedeni sedaj jasno v § 49. (1). Delni prenos vsebuje le pravico do izdaje izplačilne naredbe. Posebne določbe so o delih v režiji, o črpanju iz obeh budžetskih rezerv, o virmanih in o naknadnih in izrednih izdatkih. Funkcija naredbodavca je najstrože ločena od računodajnika-načelnika računovodstev, ta pa zopet od blagajnika, ki izplačuje izdatke in sprejema prejemke. Za poslovanje samostojnih drž. ustanov so že v tem poglavju razne olajšave, ki naj jim omogočijo hitrejše poslovanje, da morejo neodvisno od raznih strogih formalnih predpisov vršiti potrebne posle, upoštevajoč spremenljive gospodarske razmere.

⁶ Tu se že kaže nevarnost, če se iz zakona kot celote iztrga le njegov del in se ne upošteva medsebojna zveza med različnimi določbami, ki deloma imajo obvezno moč, deloma pa je nimajo.

Poglavje II. se deli na A) računovodstveno in B) blagajniško službo. Pod A) spada: 1. proračunsko in izvenproračunsko poslovanje; 2. poslovanje s tekočimi računi; 3. poslovanje z depoziti; 4. vodenje podatkov o drž. imovini; 5. polaganje računov celotnega drž. gospodarstva in 6. izvrševanje pomožne službe za naredbodavce, pod B) ni podrubrik.

V § 70. so natančno navedene glavne obveznosti računodajnika, ki mora pri vsaki izplačilni ali izterjevalni naredbi ugotoviti, ali vsebuje naredba vse predpisane sestavine, ali stanje otvorjenega kredita dopušča izplačilo, ugotovi čisti znesek plačila, izda plačilni ali izterjevalni nalog in priskrbi vizum pristojnega organa Glavne kontrole. Plačila izvršuje ozir. sprejema blagajna, ki je lahko državni ali privilegirani denarni zavod, pri katerem se po možnosti centralizirajo vse gotovine, tako da se dajo doseči precejšnji prihranki na gotovini. Neizvršeni izplačilni nalogi se prenesejo v korist upnikovega tekočega računa, iz katerega se lahko izplačajo naknadno enako kot angažirani izdatki, za katere se ni pravočasno izdal izplačilni nalog. Sledijo številne možnosti, kdaj se sme izplačilo vršiti v breme računa obratne glavnice glavne drž. blagajne, ki je omogočal že v prejšnjih letih pogosto prav znatna izvenproračunska izplačila. Zlasti so taka izplačila dopustna za izjemne, neodložljive in nujne potrebe. Regulirano je tudi vprašanje začasnih izplačil iz državnih blagajn. Poleg predračunskih izdatkov in izdatkov v breme obratne glavnice so možna tudi izplačila v breme državnih skladov in ustanov, ki se morajo načelno predlagati v odobritev Glavni kontroli. Po tekočih računih se vršijo predvsem medsebojni promet drž. blagajn, samostojnih naprav, skladov in ustanov, kreditne operacije, izplačila in vplačila za tuj račun, zlasti pa obveznosti in terjatve, ki se niso knjižile niti kot predračunski izdatki in prejemi niti kot izdatki in prejemi obratne glavnice. Depoziti (finančni, sodni, upravni in drugi) se morajo obračunavati ločeno od drž. prejemkov in izdatkov. Predpisi o vodstvu podatkov o drž. imovini se nahajajo pretežno v IV. poglavju. Končna vrednost državne imovine na koncu vsakega budžetskega leta se izkazuje v inventarju in pregledu celotne drž. imovine.

Drž. z a k l j u č n i r a č u n vsebuje: 1. račun dejanskih izdatkov in prejemkov; 2. račun obratne glavnice; 3. račun bilance (stanje vseh drž. terjatev in dolgov, vštevši gotovino, vred. papirje, depozite); 4. stanje: a) inventarske vrednosti drž. nepremičnin in premičnin, b) ostalih aktiv in pasiv samostojnih drž. naprav, skladov in ustanov, c) neamortiziranih drž. dolgov, č) neizterjanih davčnih terjatev ter 5. pregled celotne drž. imovine in dolgov. Za inventarizacijo javnega dobra, imovine drž. uprave in imovine brez posebnega namena kakor tudi za imovine samostojnih državnih naprav, skladov in ustanov je bil predviden 3-letni rok. Tu je torej prišlo do veljave načelo italijanskega zakona iz l. 1883. o sestavi pregledov o celotni drž. imovini in obveznostih, ki omogoča tudi kontrolo vsakoletnega končnega uspeha drž. gospodarstva.

Blagajniško službo vršijo poleg drž. blagajn tudi pooblašteni denarni zavodi. Poročila o blagajniškem stanju naj omogočijo racionalno uporabo in razdelitev vse državne gotovine. Blagajnik kontrolira le lahko spoznavne podatke, namreč ali je izdal pristojni računodajnik izplačilni nalog na predpisanem obrazcu v zakonitem roku (t. j. najpozneje v 2-mesečni dodatni periodi po zaključku proračunskega leta) in je prispel blagajni nalog na predpisani način, opremljen z vizumom krajevne kontrole.

B l a g a j n i š k a p o m o ž n a s r e d s t v a so blagajniški boni z dospelkom do konca računskega leta, izjemoma tudi daljšim, če so izdani ustrezno pogodbi o nabavah in delih, blagajniški zapiski z dospelkom od 3 mesecev do 3 let in začasna posojila pri drž. denarnih zavodih v tekočem računu. Taka posojila se morajo likvidirati do konca dotičnega računskega leta. Za vse ostale državne zadolžitve in finančne transakcije zaradi konverzije je potreben poseben zakon.

Poglavje IV. d r ž. i m o v i n a. Njo upravlja načelno finančni minister, kolikor ni drugače določeno. Uredba razlikuje javno dobro, ki služi splošni rabi, nepremičnine, premičnine, ostale stvarne pravice in terjatve, po namenu pa javno dobro, imovino drž. uprave, imovino samostojnih drž. naprav, imovino brez posebnega namena ter imovino drž. skladov in ustanov. Določbe navajajo zlasti način oce-

njevanja in morebitnih odpisov (različno po kategorizaciji), odstop in zamenjavo, prodajo pa dopušča le na podstavi zakonske pooblastitve, razen v nekaterih primerih, ko se smejo prodati tudi brez zakona. Oddaja v najem ali zakup je seveda vezana na razne formalnosti, ki se stopnjujejo z višino najemnine in najemninsko dobo. Predpisi o prodaji inventarskih predmetov in potrošnega materiala so vsebovani v poglavju o pogodbah. Za državne terjatve je predpisana točnejša evidenca, ki naj zagotovi redno odplačevanje in event. obrestovanje. Le izjemoma je dovoljen odlog plačil. Za spremembe pogojev pri drž. terjativah veljajo prav tako določbe poglavja o pogodbah. Posebej so navedene določbe o prevzemanju držav. jamstva za tuje obveznosti, o obremenjevanju drž. imovine s hipotekami in o zastavitvi državnih prejemkov. Načelno je tudi za take operacije potreben zakon. V gospodarskih podjetjih se sme država udeleževati le v splošnem interesu, če je jamstvo omejeno in si je država zagotovila udeležbo v upravi in nadzorstvu sorazmerno vloženi glavnici. Že po uredbi ima finančni minister pravico do kontrole podjetij, kjer je država udeležena vsaj s 75%. Kreditiranje gospodarskih podjetij ali jamstvo je dopustno le v splošnem interesu.

Poglavje V.— samostojne državne naprave — ne ureja le drž. podjetij, kakor jih je imenoval z. d. r. iz l. 1934., temveč vse take naprave, ki se ustanavljajo le na podstavi zakona ozir. zakonskega pooblastila radi smotrenega izkoriščanja drž. imovine, drž. privilegijev in monopolov, zaradi organizacije denarnega prometa, narodnega varčevanja, narodnega kredita in novih gospodarskih panog ali zaradi zadovoljevanja splošnih kulturnih, zdravstvenih in socialnih potreb. Za te naprave veljajo posebne uredbe, ki urejajo večjo ali manjšo samostojnost posameznega podjetja, zlasti če ima svoj upravni in event. tudi nadzorni odbor. Finančnemu ministru izročajo le presežke prejemkov. Glavna kontrola vrši le naknadni pregled letnih sklepnih računov, sicer pa imajo samostojno računovodstvo in blagajniško službo, ki dopušča enostavnejši način sklepanja pogodb. Ustanove imajo prednost pri drž. nabavah, ki se jim lahko oddajo na enostavnejši način. Tudi za dobave drugim drž. podjetjem ali napravam jim pripada ustrezna odškod-

nina. Določbam o bilanciranju njihove osnovne in obratne glavnice sledi pooblastilo za najemanje kratkoročnih posojil iz drž. gotovine ali na denarnem trgu ali tudi z drž. kreditnimi operacijami. Pasivne naprave krijejo svoje izdatke z dotacijo iz drž. proračuna. Njihovi predračuni prejemkov in izdatkov so sestavni del drž. predračuna, vendar pa se smejo izkazovati tudi ločeno od predračuna drž. administracije ali se izkaže v drž. predračunu le saldo (aktivni ali pasivni), pri čemer so lahko njihovi predračuni neodvisne priloge predračuna drž. administracije ali tudi ne. Posebej so normirani: cennitve posameznih aktivnih in pasivnih postavk, odpisi, sestava računa zgube in dobička in bilance ter ustanavljanje in dotiranje raznih skladov.

Poglavje VI. — Kontrolna služba. To službo vršijo računovodstva pri drž. oblastvih in samostojnih drž. napravah, pristojni naredbodavci ali upravniki, finančni ravnatelji in njim izenačeni starešine ter finančni minister. Računska kontrola je stalna in občasna preko odposlancev. Računovodstva pri oblastvih, banskih upravah in samostojnih drž. napravah morajo po § 238. izvrševati stalno kontrolo nad izvrševanjem te uredbe, torej vsaj, kolikor pri teh oblastvih in napravah izvršujejo to uredbo — glede pogodb. Urejeni so še: odpravljanje nerednosti in nepravilnosti, vlaganje odškodninskih tožb pri Glavni kontroli, redni in izredni pregledi blagajn in imovinskih predmetov, ki lahko povzročijo suspenzijo odgovorne osebe in potrebo po zavarovanju škode na njeni imovini, izjemoma tudi kazensko odgovornost.

III. Pogodbe.

Najvažnejše so seveda določbe III. poglavja — Pogodbe, ki bi torej morale veljati v polnem obsegu, kolikor niso bile spremenjene z italijanskimi normami, ki se tičejo predvsem pristojnosti za sklepanje pogodb ter odrejanje izdatkov in morebitnih soglasij. Vendar moramo poudariti, da za uporabo teh določb ne zadošča le poznavanje ustreznih paragrafov, ker je pač to poglavje le del celote, in se da marsikatera določba tega poglavja razumeti in uporabljati le, če se poznajo nekatere izrecne določbe iz drugih poglavij, ki se morajo uporabljati zaradi svoje stvarne vsebine, pogosto pa

zato, ker se III. poglavje sklicuje na te paragrafe (n. pr. na § 39, odst. 2, § 222, odst. 2, § 6, § 61, odst. 2, § 38, odst. 2, § 207) ki se lahko sklicujejo zopet na druge paragrafe izven III. poglavja. Taki paragrafi, na katere se sklicuje III. poglavje, se bodo verjetno tudi morali uporabiti, ker je sicer določba ustreznega paragrafa iz III. poglavja event. neuporabljiva. V prejšnjih izvajanjih smo tudi navedli več primerov, ko se paragrafi izven III. poglavja sklicujejo na določbe III. poglavja, ki v takih primerih večinoma ne bodo veljali. V takih primerih bodo pač morala priti do veljave splošna interpretacijska načela.

Zelo važno tako vprašanje tudi za Ljubljansko pokrajino je, ali veljajo določbe III. poglavja za sklepanje pogodb o prodaji inventarskih predmetov in potrošnega materiala (§ 203, odst. 3) in določbe o odstopanju od predpisov III. poglavja pri samostojnih drž. napravah (§§ 181, 182), ko pa v III. poglavju ni definiran pojem take naprave, niti investicijskega izdatka niti ni določb o upravnem odboru (§ 216, odst. 2).

III. poglavje vsebuje odstavke: 1. osnovne določbe, §§ 113 do 118; 2. pogoji, §§ 119—121; 3. jamstvo (kavcija), §§ 122 do 128; 4. javne dražbe, §§ 129—146; 5. neposredne pogodbe, §§ 147—156; 6. pismene ponudbe, §§ 157—160 in 7. skupne določbe, §§ 161—186.

Važno je, na katere pogodbe se nanašajo določbe tega poglavja. Iz § 113, ki navaja glavne osnovne odredbe, bi se dalo sklepati, da le na »vse nabave, dela, zakupe in ostale usluge, ki povzročajo državi izdatke«. Po § 184. veljajo tudi za nabave, dela in ostale usluge, za katere obremenjujejo izdatki državne sklade, ustanove ter ostala izvenproračunska sredstva. Vendar smo videli ravnokar zgoraj, da veljajo določbe tega poglavja tudi za pogodbe samostojnih drž. naprav, pa tudi za pogodbe o prodaji izdelkov in pridelkov (§ 181) samostojnih drž. naprav, za pogodbe, ki dajejo državi prejemke (§ 184, odst. 2) ter za prodajo inventarskih predmetov in potrošnega materiala (§ 203, odst. 3), za spremembo dogovorjenih terjatev glede zneska, roka plačil ali obrestne mere (§ 208), le deloma pa za prodajo drž. nepremičnin (§ 198) in dajanje drž. nepremičnin v zakup (§ 199). V teh primerih, ko ne gre za izdatek iz drž. blagajne, ki bi

povzročil angažiranje in izplačilno naredbo ter nalog, bodo pač veljale določbe III. poglavja včasih »po naravi posla« (§ 184, odst. 2) le smiselno ozir. se ne bodo uporabljale določbe, ki se morejo tikati le izdatkov.

Namen vseh teh določb je, zagotoviti državi sklenitev in izvršitev vseh pogodb po najugodnejših možnih pogojih, upoštevajoč seveda tudi pravične interese sopogodbениkov in narodnega gospodarstva. Temu vprašanju se v sistemih finančne vede posveča vse premala pozornost. Sicer najdemo v njih navadno dolge razlage o angažiranju, likvidiranju (ev. še konstatiranju) in izplačilnih naredbah, toda redkeje⁷ bomo našli smisel vseh pogosto tako obsežnih, pogosto formalističnih in zato nestrokovnjaku nerazumljivih določb, ki naj zajamčijo najugodnejše pogoje. Lahko pa celo povzročijo škodo državi ali sopogodbениku ali obema. Zato je mnogo odvisno od prakse, zlasti od mentalitete uradništva in političnih faktorjev. Da zaslužijo javne pogodbe brezpogojno tudi v finančni vedi malo obširnejše obravnavanje, se da utemeljiti že z dejstvom, da se nanaša v večini držav vsaj polovica, pogosto pa tudi 60% vseh državnih izdatkov na materialne izdatke, ki se vršijo na podstavi posebnih pogodb. Neobravnavanje pogodb v finančni vedi opravičujejo nekateri pisci s tem, da državni izdatki sploh ne spadajo v finančno vedo. Ker pa druge stroke predpostavljajo, da se finančna veda, zlasti pa finančno pravo, pečata tudi z drž. izdatki, se vprašanje izdatkov zanemarja.⁸

Državne pogodbe se lahko sklepajo po u. d. r. na 3 načine: 1. z javno licitacijo, ki je lahko pismena ali ustna; 2. z neposredno pogodbo ter 3. na podstavi pismenih ponudb. Stari z. d. r. je poznal le javne dražbe in neposredne pogodbe, katerim je prišteval neutemeljeno tudi pismene po-

⁷ N. pr. poglavje Submissionswesen v Lotzovi Finanzwissenschaft, 2. izd., Tübingen 1931, str. 247; pogosteje v italijanski literaturi, n. pr. Ingresso Istituzioni di diritto finanziario, ki posveča pogodbam znaten del II. dela (Napoli 1937). Ponekod se sklepanje pogodb obravnava natančneje v upravnem pravu ali pa v posebnem nauku o drž. računovodstvu-komptabiliteti. Izmed novejših piscev posveča Jèze (Cours de finances publiques 1929-30) v knjigi o drž. izdatkih, strani 159-189 »tehničnim načinom stvarnih izdatkov (dobavam, javnim delom, prevozom)«. Na str. 160 graja, da se tehnična stran teh izdatkov zamolčuje.

⁸ Gerloff-Meisel, Handbuch der Finanzwissenschaft, I. del.

nudbe. U. d. r. zahteva načelno (§ 113) javno dražbo, neposredne pogodbe (neobvezno!) dopušča v primerih § 147, pismene ponudbe pa (tudi neobvezno!) v primerih § 157. Z naredbo o izvršitvi kakega posla odreja naredbodavec tudi način sklenitve pogodbe.

Neposredne pogodbe se smejo sklepati brez javne dražbe le z osebami, ki so proizvajalci ali pooblaščenici po obrtnem zakonu ali drugih zakonih za take pogodbe (izvzemši primera iz t. 6.): 1. za vsak posel z ocenjeno vrednostjo do din 3.000.— (lir 1.140.—); 2. za nabavo materiala za nujna režijska popravila železniških ali drugih gradbenih objektov po nepredvidenih nezgodah v višini do din 300.000.— (lir 114.000.); 3. za posle, ki morajo ostati tajni v državnem interesu; 4. za oborožitev in bojno opremo; 5. v nujnih primerih (pri pogodbah nad din 100.000.— [lir 38.000] je treba predhodnega soglasja finančnega ministra); 6. za nabavo predmetov, ki se dobijo le pri eni osebi; 7. za nabavo znanstvenih knjig, sanitetskega in lekarniškega materiala, instrumentov, strojev in konstrukcij s posebno izdelavo; 8. za nabavo specialnih predmetov za znanstvene poskuse; 9. za posle z državnimi napravami; 10. za popravila in predelavo orožja, municije, instrumentov, bojne opreme, orodja, strojev in strojnih instalacij; 11. za nakup jahalne, vprežne in tovarne živine za vojsko kakor tudi konj in druge živine za pleme; 12. za nabavo žita, sena in slame za vojsko, predvsem od proizvajalcev (zadrug) po cenah, objavljenih po občinah; 13. za nabavo živil za bolnike, vojske, gojence in dijake v drž. zavodih v vrednosti do din 20.000.— (lir 7.600.—); 14. za nabavo materiala za razsvetljavo, kurjavo in stelje za vojsko ob manevrih ter premoaga za drž. železnice; 15. za nabavo kmetijskih pridelkov ozir. izdelkov hišne industrije predvsem od proizvajalcev do din 50.000.— (19.000 lir); 16. če edini ponudnik na drugi javni dražbi ali pri 2. primeru pismenih ponudbah ponudi ceno nižjo od najnižje cene na prvi dražbi; 17. če se na drugo javno dražbo ozir. ponovno iskanje pismenih ponudb ne javi nihče (v tem primeru je potrebno predhodno soglasje fin. ministra); 18. za posle v inozemstvu.

Pismene ponudbe so dopustne za posle v vrednosti do din 300.000.— (lir 114.000.—) ozir. z izdatki v vred-

nosti do din 60.000.— (lir 22.800.—) letno, če ne trajajo nad 3 leta. Komisija se obrača s pismenim pozivom neposredno na čim večje število oseb, sposobnih za tak posel, in objavi poziv tudi na svoji uradni deski, pri vrednosti nad din 50.000 (lir 19.000.—) tudi v Službenem listu. V pozivu se navajajo vsi pogoji, zlasti tudi primeren (10-dnevni, ev. krajši ali daljši) rok za vložitev ponudb, ki se lahko vložijo (vedno v zapečatenem ovoju) tudi neposredno v roke člana komisije.

Neposredne pogodbe in pismene ponudbe zelo olajšujejo in pospešujejo sklepanje znatne večine pogodb, ker sploh odpadejo ali se skrajšajo roki od objave dražbe do otvoritve ponudb in se v nekaterih primerih neposredne pogodbe izvršijo takoj s prevzemom predmetov za plačilo. V ostalih primerih mora naredbodavec na podstavi vseh upoštevnihih ponudb šele odločiti, kateremu ponudniku se kot najugodnejšemu odda posel. Rok za tako odločbo je v gornjih primerih skrajšan.

Normalna pot je javna licitacija, pismena ali ustna, ki se mora objaviti v Služb. listu vsaj 20 dni pred dražbo in navaja, kdo odreja dražbo (pismeno ali ustno), posel s kratkimi podatki iz posebnih pogojev o količini, kakovosti, obsegu, roku in ocenjeni vrednosti (te ni treba navajati), kraj, dan in čas dražbe, kje so na vpogled ali na razpolago pogoji in obrazci, višina jamstva, dokaze o usposobljenosti, rok, dokler je ponudnik vezan na te pogoje.

Pogoj i so splošni in posebni. Po § 120. se tičejo splošni pogoji ponudnikove usposobljenosti, jamščine in posledic neizvršitve pogodbe glede jamščine, dočim vsebujejo posebni pogoji določbe o načinu izvršitve posla, o količini, kakovosti in obsegu, o roku in kraju izvršitve posla, o preskušanju, ocenitvi in prevzemu, načinu izplačila in o sodišču, pristojnem za spore. Nekateri »posebni« pogoji so vsekako splošnega značaja in se najdejo (v podobnem besedilu) tudi v Splošnih pogojih za izvrševanje gradbenih del, izdanih od ministrstva za gradbe K št. 15.330 z dne 16. aprila 1940. Že v pogojih je treba določiti, ali naj se sprejemajo ponudbe za ves posel ali za njegove posamezne dele. Tudi z ozir. na § 198, odst. 1. obrtnege zakona naj se omogoči udeležba čim večjemu številu udeležencev s tem, da se odobrujejo delne ponudbe. Ta določba naj favorizira manjše podjetnike, ker

bi se sicer moglo udeleževati javnih dražb le malo število večjih podjetnikov, na drugi strani pa se poveča število ponudnikov tudi v drž. interesu, ker lahko država pri večji izbiri doseže ugodnejše pogoje. Vendar pa se zahteva za vsak odstop pogodbenih pravic in obveznosti na drugega predhodna naredbodavčeva odobritev (§ 172).

Pogoji so sestavni del pogodbe. Če presega ocenjena vrednost 300.000 din (114.000 lir), je treba poslati pogoje v pregled državnemu pravobranilstvu.

Primernost ponudnika obsega njegovo moralno, materialno in strokovno usposobljenost za celotno izvršitev posla.

Razen tega naj zagamči točno (glede kakovosti in količine) in pravočasno izvršitev vseh obveznosti jamščina v višini 5% ocenjene vrednosti posla (za tujce 10%). Izjemoma se sme predpisati tudi višja kavcija. Pri naših oblastvih je bila običajna 10%-na kavcija, ki se mora položiti navadno že pred licitacijo, razen če je izrečno dopustna naknadna položba po dodelitvi posla. Kavcije so oproščene le državne naprave, banovinska podjetja ter podjetja z vsaj 80%-no drž. udeležbo na glavnicah. Jamščina se lahko položi v: 1. gotovini; 2. državnih in državno garantiranih obveznicah ter blagajniških bonih in zapisih po nominalni vrednosti; 3. v kotiranih borznih papirjih, pripuščenih od finančnega ministra — v višini $\frac{3}{4}$ borznega tečaja na dan pologa (obveznice kakor tudi ti papirji se obračunajo po neizpolnitvi pogodbe po borznem tečaju na dan prodaje); 4. garancijska pisma domačih denarnih zavodov, registrirana pri fin. direkciji ali ministrstvu in 5. vložne knjižice Drž. hipotekarne banke, Poštne hranilnice in samoupravnih hranilnic. Knjižice se smejo sprejeti le, če ni omejitev glede izplačila, garancijska pisma pa se morajo (§ 146) po oddaji posla v vrednosti do din 100.000.— (lir 38.000.—) zamenjati v polnem znesku za druge dopustne jamščine, pri večjih poslih pa se morajo zamenjati do polovice za take jamščine.

Javna licitacija naj zagamči čim večjo izbiro realnih ponudb. Zato so predpisane številne kavtele, ki naj izključijo dogovore med ponudniki, na drugi strani vplivanje na nepristranost uradnikov, ki opravljajo licitacijo javno — zaradi kontrole in poenostavljenja pogojev. Tročlanska komisija sme upoštevati le formalno pravilne taksi-

rane ponudbe, ki ustrezajo vsem pogojem uredbe; zlasti naj vsebujejo ponudnikovo izjavo, da so mu pogoji znani in pristaja na nje, reverz duplikata o položeni jamščini, dokaz o primernosti in izjavo o poreklu predmetov ponudbe. Ponudbe se lahko pošljejo do pričetka dražbe tudi po pošti, vendar je priporočljiva osebna udeležba (vsaj po pooblaščenem zastopniku). Za uspelost prve javne dražbe so potrebni vsaj trije upoštevni ponudniki. V nasprotnem primeru se ponudbe sploh ne odprejo, ustna licitacija pa se sploh ne prične. Če so navzoči vsaj 3 ponudniki, se ponudbe odprejo. Ponudba, ki ne ustreza pogojem, se sploh ne upošteva, četudi bi bila najugodnejša. Ostala je seveda v fiskalnem interesu določba, da morajo ponudniki predložiti tudi potrdilo o plačanih davkih, ki je načelno potrebno tudi pri izplačilu pogojenega zneska.

Zapisnik o izidu pismene ali ustne licitacije, ki mora navajati vse ponujene cene, dostavi komisija v 3 dneh (ev. do 15 dni) naredbodavcu z mnenjem, kateri izmed ponudnikov je najugodnejši in ali je dala dražba ugodne rezultate.

Po proučitvi teh vprašanj odloči *n a r e d b o d a v e c*, kateremu ponudniku se *o d d a p o s e l* kot najugodnejšemu z ozirom na vse okolnosti, ki so važne za oceno ugodnosti ponudbe za državo, upoštevajoč pri tem določbe o zaščiti domače industrije in delavnosti (§ 183 u. d. r.). Če presega znesek angažiranega izdatka 1.000.000 din (380.000 lir), se zahteva (§ 115) za odločbo o oddaji posla predhodno soglasje finančnega ministra, za posle nad din 10.000.000 (lir 3.800.000) pa še soglasje predsednika in podpredsednika ministrskega sveta. S tem je odpadlo preje obvezno zamudno iskanje podpisov vseh ministrov. Pri poslih v vrednosti od din 300.000 do 1.000.000 (lir 114.000 do 380.000) se zahteva soglasje fin. ministra le za nalog o izvršitvi posla (ne za oddajo). Vse te kompetence, vštevši kompetenco odbora za oceno drž. nabav, ki se je moral zaslišati v primerih § 116, odst. 1, vrši sedaj Visoki komisar Ljubljanske pokrajine.

Po neuspeli prvi licitaciji (zaradi nezadostnega števila ponudnikov, neupoštevni ponudb ali neugodnih cen) se lahko v najmanj 5-dnevem roku odredi druga javna dražba, veljavna že ob navzočnosti dveh upoštevni ponudnikov.

(O možnosti sklenitve neposredne pogodbe z edinim ponudnikom gl. stran 260.) Dopusten je tudi razpis nove dražbe.

Ponudnik ostane v obvezi s svojo ponudbo načelno 30 dni od dne javne dražbe. V tem času se mu mora objaviti sprejem ponudbe; od tega dne kot dne sklenitve pogodbe tečejo vsi pogodbeni roki, zlasti oni za izvršitev pogodbe. Jamščine ostalih ponudnikov se vrnejo po veljavnosti odločbe o oddaji posla.

Neposredne pogodbe veljajo šele, ko jih odobri pristojni naredbodavec. Sklenitev pogodb iz t. l., § 147, se lahko poveri enemu uradniku, v vseh ostalih primerih pa se sklenejo komisijskim potom. Izjemoma (§ 150) lahko naredbodavec pooblasti določenega uradnika ali komisijo, da sklene posel brez njegove odobritve kratkim potom, ga izvrši, prevzame in izplača pogojeno ceno v primerih § 147, t. 1, 2, 11, 13, 14 in 15, v primerih iz § 147, t. 3, 5, 6, 7 in 8 pa le, če skupna vrednost ne presega din 100.000.— (lir 38.000.—) in v primeru § 147, t. 12. Komisija ozir. uradnik mora izvršiti poverjeni posel in opravičiti izdatek, opravljeni iz danega predujma, v 10 dneh s poročilom in originalnimi računi. Ponudene cene morajo seveda ustrezati krajevnim in povprečnim tržnim ali borznim cenam, kar naj zajamči (v zvezi z določbami zakona o Glavni kontroli o odgovornosti uradnikov) vestno izpolnitev nakupa.

Če je za veljavnost neposrednih pogodb potrebna naredbodavčeva odobritev, je ponudnik vezan na ponudbo 20 dni od podpisa zapisnika o pogodbi. Če presega vrednost neposredne pogodbe din 10.000.— (lir 3.800.—), mora sopogodbениk položiti v izogib razvezi pogodbe in odškodninske odgovornosti jamščino, razen v primerih sklenitve pogodbe kratkim potom s takojšnjim izplačilom (§ 150).

O pismenih ponudbah, pri katerih je ponudnik vezan na ponudbo največ 15 dni, odloča naredbodavec, katera izmed vsaj 3 predloženih ponudb je najugodnejša, nakar sam odstopa izvršitev posla. Če pri poslih v vrednosti nad din 10.000 (lir 3.800) ponudnik ne položi v 15 dneh kavcije, se pogodba razveže ob ponudnikovi odgovornosti za škodo.

Skupne določbe vsebujejo deloma zelo raznovrstne določbe.

Predvsem je v njih urejen važen primer, ko se »zaradi spremenjenih razmer in okolnosti, nepredvidljivih ob sklenitvi pogodbe, pokaže potreba po spremembi ali razvezi pogodbe«, ki je pa dopustna le ob soglasju obeh strank. Vendar se ne sme zahtevati sprememba ali razveza, če se poveča ali zniža prvotno dogovorjena vrednost posla pod 10%. Pri povečanju te vrednosti nad 10% sme sopogodbenik zahtevati naknado viška, presegaajočega 10% ali pa razvezo pogodbe, naredbodavec pa mora zahtevati v primeru znižanja vrednosti nad 10% znižanje cene, kolikor presega teh 10%. Če sopogodbenik na to ne pristane, sme naredbodavec pogodbo razvezati. Vendar postane vsaka odločba o spremembi ali razvezi pravnomočna šele s soglasjem finančnega ministra po prejšnjem zaslišanju odbora za oceno drž. nabav, povečanega v ta namen za 3 člane. Taka določba je zelo aktualna pri spremembah v cenah (mezdah), pa tudi v primeru večje spremembe oddanega dela in štiti enako interese države kot sopogodbenika.

Podaljšanje rokov za izvršitev pogodbe je potrebno pogosto, da more sopogodbenik izvršiti svoje delo brez nevarnosti razveze pogodbe, ki mu grozi, če ne izvrši prevzete obveznosti »vsem ... po pogodbi« (§ 162). Naredbodavec sme podaljšati rok na pravočasno prošnjo samo enkrat največ za 30 dni, na večje podaljšanje mora pristati finančni minister; vendar mora sopogodbenik v takem primeru plačati od vrednosti neizvršenega dela po 2 din (0.78 lire), od vsakih 1000 din (380 lir) v korist Narodnega invalidskega sklada, izvzemši primer nepremagljive sile ali neizvršitve pogodbe od strani drž. organov.

Po izvršitvi del je potreben prevzem po posebni kolavdacijski komisiji, izvzemši neposredne pogodbe v vrednosti do 3.000 din (1.140 lir). Komisija sprejme ali zavrne predmet pogodbe po ugotovitvi, ali ustreza dogovorjenim pogojem. V primeru spora med komisijo in sopogodbenikom sme le ta po odločbi komisije zahtevati izvedeniško mnenje (»veštačenje«) po posebni tročlanski komisiji, ki ima isto nalogo kot prva komisija in je njena odločba obvezna za državo in sopogodbenika. Če je v pogodbi dogovorjen jamčevalni rok, se po njegovem poteku izvrši še superkolavdacija po posebni komisiji. Po komisijski zavrnitvi pravočasno

izvršenega dela, ki v celoti ali delno ne ustreza pogojem, sme naredbodavec mesto razveze pogodbe določiti naknadni največ 30-dnevni rok za izpolnitev pogodbe; v tem primeru mora sopogodbenu plačati denarno kazen (»penale«), ki mora biti višja od gori navedene kazni. Če sopogodbenu izvrši delo po dogovorjenem roku, ne da bi prosil za podaljšanje ali če se mu podaljšanje na prošnjo ni dovolilo, sme vendarle naredbodavec prevzeti posel (ne razvezati pogodbe), vendar le po soglasju finančnega ministra in po zaslišanju Odbora za oceno drž. nabav (torej ne glede na vrednost posla!) in ob plačilu penala po din 5.— (lir 1.90) dnevno od vsakih din 1.000 (lir 380.—) vrednosti posla.

Pri poslih, predvidenih s proračunom po količini, vrsti in posameznih cenah, se smejo plačati tudi viški dela. Pri vrednosti viška do 10% od vrednosti pogojene vrste posla odloča naredbodavec, pri višku nad 10 do 20% ali če presega višek 20%, je potrebno soglasje finančnega ministra in odbora za oceno drž. nabav, pri viških nad 20% pa tudi sporazum predsednika in podpredsednika ministrskega sveta, torej ne glede na vrednost! Odobreni viški se lahko izročijo v izvršitev po veljavnih dogovorjenih cenah dosedanjemu glavnemu sopogodbenu. Drugače veljajo za popolnoma nov posel, enako naknadna dela.

Plačilo vnaprej se ne sme dogovoriti, izvzemši s predhodnim soglasjem finančnega ministra v korist: 1. podjetij notorne kreditne sposobnosti in podjetij, ki delajo za narodno obrambo, če ne prevzemajo poslov brez predhodnega plačila; 2. denarnih zavodov, ki vršijo službo za drž. ali samoupravna posojila; 3. za nakupe zgradb in zemljišč; 4. v korist znanstvenikov in umetnikov za njihova dela; 5. obrtnikov za nabavo potrebnih surovin do višine dane jamščine, vendar največ do 25% dogovorjene cene. Plačilo v tuji valuti se sme dogovoriti le po predhodnem soglasju finančnega ministra.

Iz pogodbenukega izplačila se predvsem pokrijejo morebitna škoda, povzročena državi zaradi neizvršitve pogodbe, nato terjatve tretjih oseb, izvirajoče iz sklenjenega posla (n. pr. delavske mezde, akordne plače, dobavitelji materiala), končno pa terjatve ostalih sodno zavarovanih upnikov. Jamščina zapade državi pri razvezi pogodbe. Z njo

se krije materialna škoda države. To ne izključuje jamstva sopogodbениkovega s celo imovino za morebitno večjo škodo. Pri delni razvezi pogodbe zadrži država le del jamščine, ki ustreza neizvršenemu delu pogodbe.

Za rešitev sporov o povrnitvi škode so pristojna redna sodišča, izjemoma tudi razsodišča in borzna sodišča za posle, sklenjene na borzi ali v tujini.

Državne in samoupravne davščine ter takse trpi sopogodbениk po zakonih, veljavnih na dan predložitve ponudbe ali sklenitve neposredne pogodbe. Morebitne večje plačane državne davščine se vrnejo sopogodbениku, več plačane samoupravne davščine in taksa pa vrne dotična samouprava. Dokazovanje plačila trošarin ter uvoznin itd. seveda ne bo vedno lahko. Morebitno znižanje davščin in taks gre torej v korist sopogodbениka, kolikor ne bi mogla država po § 163 zahtevati viška nad 10% vrednosti pogodbe ali razvezo.

Izključitev sopogodbениkov iz udeležbe pri poslih z državo za čas od enega do treh let je dopustna v 7 precej raztegljivih primerih §-a 177, zlasti tudi za podkupovanje drž. uslužbencev in sprejemanje nagrad za (ne-)udeležbo pri dražbah, pa tudi za nesolidnost in zanemarjenje delodajalskih obveznosti. Kontrola nad izvrševanjem delodajalskih obveznosti je bila dosedaj urejena v splošnih pogojih. Niti posredni niti neposredni ponudniki ali sopogodbениki ne smejo biti (§ 186) aktivni državni uslužbenci⁹ pri nabavah, delih in ostalih dobavah in uslugah državi.

Gradbena dela v režiji smejo izvrševati le izjemoma za to usposobljene državne naprave, če tako zahtevajo izredna nujnost, tajnost ali sam značaj posla in njegova smotrenost in koristnost. Nabava materiala in sklepanje pogodb se vršita po III. poglavju. Izvrševanje poslov do din 100.000 (lir 38.000) odobrava naredbodavec, za večje posle pa je potrebno soglasje finančnega ministra, za posle nad 2.000.000 din (760.000 lir) tudi predsednika in podpredsednika vlade. Natančnejše določbe o izvrševanju režijskih del predpiše pristojni minister v sporazumu s finančnim ministrom.

⁹ Profesor torej ne bi smel državi prodati knjige, izdane v samozaložbi.

Te določbe bi stopile na mesto Pravilnika za izvrševanje gradbenih del v režiji (Sl. l., 37. kos z dne 26. junija 1931).

Samostojne državne naprave, ki morajo načelno sklepati pogodbe po določbah III. poglavja, smejo odstopati od teh določb pri: 1. nabavi surovin in polizdelkov, če jih predelujejo; 2. nabavi materiala za svoje delavnice ter pogonskih sredstev; 3. investicijskih delih; 4. režijskih delih; 5. prodaji svojih izdelkov in pridelkov in 6. pri nabavi monopolskih predmetov. O izvršitvi in oddaji nabavnih poslov odloča upravni odbor, kjer obstoja, sicer pa starešina; le pri večjih poslih pa je treba odločbe resornega ministra ali celo soglasja finančnega ministra. Za prodajo pridelkov in izdelkov za gotovino po predpisanem ceniku ali po borznih cenah ni omejitev. Za prodajo po prodajalcih in na tržiščih so predvideni poseben postopek in pogoji. Nakup monopolskih predmetov se vrši z neposrednimi pogodbami ali na podstavi pismenih ponudb.

Zaščita domače produkcije je urejena v § 183. po načelu, da se morajo vse državne potrebe zadovoljevati redno z domačimi pridelki, izdelki ali surovinami. Zato se smejo dražb udeleževati načelno le domači državljani in tujci, ki imajo podjetja v državi. Šele če domačega materiala ni ali ni zanj primernih ponudb, se smejo druge licitacije udeležiti tudi tuji podjetniki. Vendar smejo biti v tem primeru ponudbe domačih državljanov za 10% dražje od najnižjega ponudka. Tudi pri nakupu blaga tujega porekla imajo prednost domači ponudniki. Tu moramo opozoriti na določbe IX. poglavja I. dela obrtnega zakona, ki ureja v §§ 196—205 ugodnosti za povzdigo delavnosti v državi. Te določbe, ki urejajo obširno tudi prednosti domačih producentov pri državnih in samoupravnih licitacijah, so za domače rokodelske in industrijske proizvode še ugodnejše kot določbe uredbe, ker smejo biti ponudbe domačih podjetij za domače proizvode celo za 15% dražje od inozemskih (§ 198. obrt. z.). Tam je tudi predpisana natančna in težko izvedljiva evidenca o podjetjih, ki se udeležujejo javnih licitacij, zlasti tudi o njihovem domačem kapitalu, osebnju in izvoru blaga. Te določbe bodo morale veljati vse tudi naprej za javne pogodbe, »kolikor niso v nasprotju s predpisi te uredbe« (§ 252, odst. 1. u. d. r.). Zmanjšanje razlike v cenah med

domačimi in tujimi ponudniki od 15% na 10% je vsekako poslabšalo konkurenčne pogoje za domačo produkcijo.

Za udeležbo banovinskih gospodarskih podjetij in naprav pri drž. nabavah veljajo isti predpisi kot za samostojne državne naprave, za občinske in druge javne naprave pa isti predpisi kot za privatnike, razen kolikor se lahko z ozirom na javnopravni značaj dopustijo olajšave glede jamščine, dokaza usposobljenosti in izvršitve pogodbe.

Kompenzacijske pogodbe s tujimi državnimi napravami ali zasebniki so pridržane ministrskemu svetu, ne da bi za nje veljale določbe tega poglavja.

IV. Italijanska zakonodaja.

Po okupaciji se je ohranila na ozemlju Ljubljanske pokrajine pravna kontinuiteta, ker je ostala v veljavi bivša jugoslovanska zakonodaja, kolikor se seveda z ozirom na spremenjene razmere ni spremenila z normami, izdanimi po centralni vladi ali po Visokem komisariatu. Zlasti so se seveda spremenile kompetence, ker spadajo vsi posli (otvarjanje kreditov, angažiranje izdatkov, kontrola, odločbe, odobritve, predhodno soglasje), za katere so bili dotedaj pristojni centralni organi v Beogradu, v kompetenco Visokega komisariata. S tem se je seveda poenostavila instančna pot.

Drugo važno spremembo prinašajo »začasni predpisi o ureditvi upravne službe v Ljubljanski pokrajini« z dne 31. julija 1941 (Sl. l., 62. kos), po katerih upravlja načelno Visoki komisariat vse prejemke in izdatke, za katere je bila pristojna državna ali pokrajinska uprava. Izdatke odreja Visoki komisar, ki lahko prenese odrejanje izdatkov do višine 30.000 lir na podprefekta, izdatkov do 3.000 lir, za tehnične posle pa do 15.000 lir pa na druge podrejene organe. Za odobritev pogodb in izvrševanje del in nabav v lastni režiji je pristojen Visoki komisar, ki lahko prenese odobranje pogodb do 30.000 lir.

Neposredna izplačila upnikom odreja Visoki komisariat s plačilnimi nalogi, opremljenimi z vizumom ravnatelja računovodstvenega urada, ki potrjuje s tem zakonitost izdatka, pravilnost obremenitve in razpoložljivost sredstev. Če ne da vizuma, vrne spise Visokemu komisariatu s svojim poročilom.

Če vztraja ta na izvršitvi izdatka, izda pismeni nalog ravnatelju računovodstvenega urada, obenem pa ga priobči glavnemu drž. računovodstvu.

Spremembo dosedanjih predpisov o izvajanju javnih del pa prinaša Kr. uredba z dne 7. novembra 1941-XX: Navodila o uporabi zakona z dne 4. septembra 1941-XIX, št. 1034 o izvajanju javnih del v Ljubljanski, Reški, Zadrski, Splitski in Kotorski pokrajini (Sl. l. z dne 17. decembra 1941, kos 101), od katerih naj se izvedejo v Ljubljanski in Reški pokrajini dela v znesku 135.000.000 lir. Ta dela se izrekajo po čl. 15. za občekoristna in nujna ter neodložljiva v smislu čl. 71. in sl. italijanskega zakona z dne 25. junija 1865, št. 2359 in poznejših njegovih sprememb. Odobritev izvršnega projekta, ki mora ustrezati pogojem iz čl. 16. cit. zakona, velja kot odobritev detajliranega načrta z vsem pravnim učinkom po tem zakonu.

Začasni predpisi za izvrševanje proračuna Visokega komisariata Ljubljanske pokrajine z dne 7. februarja 1942-XX (Sl. l. 13. kos), objavljeni po dovršitvi tega članka, posegajo le neznatno v vprašanje sklepanja in izvrševanja pogodb. Olajšani so virmani, za porabo rezervnih kreditov v zneskih nad 100.000 lir pa je potrebna predhodna odobritev finančnega ministra. Pač pa se napoveduje »dokončna ureditev stvari«.

Conclusione.

Le norme vigenti del nuovo decreto concernente e la contabilità di Stato.

Dopo l'occupazione italiana della Provincia di Lubiana ivi è ritenuta in vigore tutta la legislazione ex-jugoslava, in quanto che non sarebbe modificata dall'Alto Commissario per la Provincia. Di tal modo è restata in vigore anche la legislazione concernente la contabilità di Stato, valida, in quanto riguarda i contratti, in parte anche per il banato e i comuni.

Il nuovo decreto, concernente la contabilità di Stato, pubblicato il 10 marzo 1941 nella Gazzetta ufficiale di Belgrado, dovrebbe entrare in vigore al 1 aprile 1941, ma invero col decreto 2 aprile 1941 fu stabilita l'entrata in vigore immediata soltanto del III. capitolo, concernente i contratti. I §§-i 113—186 sono dunque entrati in vigore prima dell'occupazione italiana anche nella Provincia di Lubiana, benchè non pubblicati nel Bollettino ufficiale della Provincia di Lubiana.

La comparazione di queste norme del nuovo decreto colla legislazione anteriore (legge concernente la contabilità di Stato di 1910) dimostra un progresso notevole nel senso della semplificazione delle norme concernenti la conclusione e l'esecuzione dei contratti pubblici. La rapidità necessaria specialmente durante un periodo di prezzi crescenti è ottenuta mediante l'accorciamento dei termini e l'applicazione moltiplicata dei contratti diretti, di modo che i contratti conclusi a base di asta pubblica in realtà non formeranno più il caso normale. Il decreto ha dovuto soddisfare simultaneamente alle richieste di semplificazione e di controllo necessario, che garantisca la conclusione e l'esecuzione dei contratti, più favorevoli per lo Stato, ma ha tenuto conto anche dei giusti interessi dell'appaltatore, potente p. e. richiedere l'aumento dei prezzi convenuti o la risoluzione del contratto nel caso d'un aumento di prezzi, eccedente 10%.

Il trattato è diviso in 4 parti: I. »La legislazione anteriore e la sua validità« è consecrata alla validità delle norme anteriori. II. »I principi del decreto concernente la contabilità di Stato« interpretano le norme principali del decreto, non entrate in vigore, e dimostrano la divisione della materia, necessaria anche alla comprensione delle norme, concernenti i contratti. III. »I contratti« trattano più dettagliatamente le rispettive questioni principali. L'autore constata che i contratti sono negletti nella scienza delle finanze, eccetti alcuni autori

italiani e francesi. IV. »La legislazione italiana« tratta le modificazioni avvenute nella legislazione concernente la contabilità di Stato dopo l'occupazione italiana e relative specialmente alla competenza per la conclusione e l'approvazione dei contratti, spettante adesso nella più grande parte all'Alto Commissariato per la Provincia di Lubiana.

Red. univ. profesor dr. Rudolf Sajovic:

Pravosodstvo, mednarodna pristojnost, podsodnost.

1. Problem. Često se trdi, da je v normah o krajevnih pristojnostih (ali na kratko o podsodnostih) izraženo, kako daleč segajo sodne funkcije države.¹ Ista trditev se ponavlja tudi ob poskusih, da se začrta razmejitev med sodnimi oblastvi različnih držav oz. med tujimi si pravnimi območji. Z dokaj prepričljivimi razlogi se zatrjuje, da so sodna oblastva določnega pravnega področja poklicana razsoditi o vsaki pravni stvari, ako je podana zanjo krajevna pristojnost,² t. j. da morejo soditi tudi o pravnih razmerjih, ki bi na prvi pogled ne bile domače ali narodne pravne stvari, ampak so mednarodne, ker gre za pravna razmerja, pri katerih sta obe stranki tujca ali pa vsaj ena izmed njiju, se nahaja vsaj ena v inozemstvu, ali pa so predmeti teh pravnih razmerij tamkaj. Nadaljnjo okolnost, da gre za tujo sodno stvar, ako naj se uporabi na sporno pravno razmerje tuje pravo, smem popolnoma preiti, ker je postalo že obče načelo, da pravo, ki naj se na to razmerje uporabi, nima na izbero sodnega postopka nobenega vpliva. Saj ne dopuščajo, da navedem samo en primer, §§ 34 sl. odz. uporabe tujega prava le takrat, kjer naj bi bilo to upoštevno že skraja, ampak dovoljujejo pri sklepanju pravnih poslov sploh nadomestitev domačega prava s tujim, § 367 cpp. pa tuje pravo v tej posledici naravnost navaja kot ono pravo, po katerem naj sodnik reši predloženo mu pravno vprašanje.

Po tem naziranju bi za mednarodne pravne stvari odpadla sleherna potreba, ustvariti si poleg krajevne pristojnosti kak drug pojem. Vendar se to dela in tako imenujejo

¹ Sperl, Lehrbuch d. bürg. Rechtspflege, str. 29.

² Neuner, Internationale Zuständigkeit, str. 30 sl. Reu, Die staatl. Zuständigkeit im internationalen Privatrecht, str. 89, 93. Rosenberg, Lehrbuch d. deutschen Zivilprozessrechts, str. 45.

nekateri avtorji one krajevne pristojnosti, ki določajo sodišča za razsojo o mednarodnopravnih stvareh, mednarodne (internacionalne). Pa najsi se tak poseben pojem uporablja ali ne, s tega stališča se obravnavata i navadna, narodna podsodnost kakor tudi mednarodna pristojnost popolnoma enako.³

Drugi jemljejo izraz mednarodna pristojnost v obsežnejšem smislu. Ker jim pomeni podsodnost tudi možnost in dopustnost izvrševanja pravosodstva, razumejo z njim, ali je država kot celota upravičena soditi o določnem mednarodnopravnem razmerju.⁴ Pri takem pojmovanju izgine razlikovanje med pravosodstvom in podsodnostjo v mednarodnopravnih stvareh. Obe je nadomestil en sam in edini pojem in to je mednarodna pristojnost. Namesto tega izraza se je pričel v nemškem slovstvu v najnovejšem času uvajati izraz državna pristojnost, češ da ta določa, ali je država pristojna ali ne in to z državnimi normami, in da ne gre za pristojnosti mednarodnopravnih subjektov kakor mednarodnih sodišč oz. razsodišč.⁵

Pojmovanje mednarodne pristojnosti kot skupne za pravosodstvo in pristojnost skraja ni povzročilo različnega vrednotenja iste. Predpostavke, učinki in posledice mednarodne pristojnosti so se smatrale za enake onim narodne pristojnosti.⁶ Toda poudarjanje, da gre pri mednarodni pristojnosti obenem tudi za vprašanja pravosodstva, je dovedlo do tega, da so pričeli gledati tako na ugotavljanje mednarodne pristojnosti kakor tudi na nje trajanje strože, z drugimi besedami, obravnavati so pričeli mednarodno pristojnost kakor pravosodstvo sploh. In to tako tamkaj, kjer so

³ Za avstrijsko pravo Pollak, System d. österr. Zivilprozessrechts, str. 250. Sperl, op. c. str. 29. Za nemško pravo gl. Rosenberg, op. c. str. 45, 46.

⁴ Tako Morelli, Il diritto processuale civile internazionale, str. 84. Neuner, op. c. str. 1, 13. Neuner, Der Begriff der internationalen Zuständigkeit als Gegenstand der Gesetzgebung mit besonderer Berücksichtigung des Entwurfs für eine neue italienische Z. P. O., Annuario di Diritto comparato e di Studi legislativi, XIII/6, str. 360.

⁵ Gl. Reu, c. str. 23, 85 sl.

⁶ Tako Neuner, Intern. Zuständigkeit, str. 43 sl. za nemško pravo.

ločili še med pravosodstvom in mednarodno pristojnostjo kot dvema različnima pravdnima predpostavkama,⁷ kakor tudi, kjer so združili oba pojma v eno samo predpostavko.⁸

Tudi za naše pravo je nastal in ostal doslej še nerazčiščen problem, ali imamo v pogledu mednarodnopravnih stvari eno in edino pravdno predpostavko, namreč mednarodno pristojnost, ali imamo poleg te še ono pravosodstva. Nadalje, kaj velja glede ugotavljanja in trajanja mednarodne pristojnosti, če jo sprejmemo kot enotno ali pa kot posebno predpostavko poleg one domačega pravosodstva.

Meddržavne razmejitve podsodnosti posameznih držav ni, niti s kolektivnimi niti z dvostranskimi mednarodnimi pogodbami se ni posrečilo doslej urediti vsaj nekoliko to pravno področje. V nekaterih mednarodnih pogodbah je vendar nekaj ponavljajočih se načel, ki se počasi kot obče veljavna krčijo pot in osvajajo tako pravoznanstvo kakor pravosodstvo.

Toda to so le drobci iz skupine raznih vprašanj. Pravosodstvo je izliv državne vrhovnosti, zato si določa vsaka država sama svoj pravni red,⁹ si ustvarja sama področje svojega pravosodstva in to več ali manj po vidikih lastnih potreb.

S tem je dobljena podstava, na kateri naj se izvrše preiskovanja o mednarodni pristojnosti in o vzajemnih razmerjih med njo, pravosodstvom in podsodnostjo. Iz lastnih zakonov je treba izluščiti pravila za izvrševanje sodstva, tako v notranjem državnem prometu kakor v zunanjem, mednarodnem. Tuja prava prihajajo pri tem le toliko v poštev, kolikor so v njih izražena načela skupaj z onimi domačih zakonov dala že nekakšno mednarodnopravno priznано načelo.

⁷ Tako Lapajne, Mednarodno in medpokrajinsko zasebno pravo, str. 229. Pagenstecher, Gerichtsbarkeit u. internationale Zuständigkeit als Prozessvoraussetzungen, ZAIPR 1937, str. 337 sl.

⁸ Tako za avstrijsko pravo že prej Neuner, op. c. str. 42, nadalje pod Pagenstecherjevim vplivom tudi za nemško Neuner, Der Begriff der internationalen Zuständigkeit itd. Nadalje Reu, op. c. 88, 89. Za italijansko pravo Morelli, op. c. str. 185.

⁹ Lapajne, op. c. str. 212 pravi: »Razmejitev kolidujočih sodstev urejujejo avtonomne zakonodaje.«

Ob takšnem stanju ne smemo nikdar pozabiti, da govore narodni zakoni — in na te smo ob pomanjkanju mednarodnih navezani — predvsem iz vidika narodne ureditve sodstva. V slovstvu predlagani izraz mednarodna pristojnost jim je neznan. Vendar vprašanje, ali naj se prevzame ta izraz, po gori podanih različnih stališčih, ne bo pomenilo vselej zgolj terminološke rešitve, ampak utegne vsaj tu pa tam kazati tudi na obravnavanje, ki je različno od onega, ki mu je podvržena podsodnost.

V naslednjem bom uporabljal izraz mednarodna pristojnost v pomenu krajevne pristojnosti (podsodnosti) za mednarodnopravno stvar, kolikor gre za to v civilnem pravnem ali razsodnem postopku.

2. Razmerje med pravosodstvom in podsodnostjo. Po § 1 zus. izvršujejo sodno oblast redna sodišča, kolikor ni to pridržano s posebnimi zakoni drugim uradom (zlasti upravnim), napravam (ustanovam) in izrednim (po zakonskih besedah posebnim) sodiščem. Vsebinsko dopolnjuje to določbo § 1 cpp., ki pravi, da izvršujejo redna sodišča sodno oblast v zasebnopravnih stvareh, to pa seveda le z omejitvijo, ki jo predvideva § 1 zus. Pravosodstvo obsega torej predvsem le sodstvo o zasebnopravnih stvareh. Če ne gre za tako pravno stvar in če nadalje ne spada pred redno sodišče, po § 40 v zvezi s §§ 335/2, 355 in 356 cpp. ni dopustna redna pravna pot. Po vsem tem je za dopustnost redne pravne poti prvo ločilo svojstvo stvari kot zasebnopravne, ni pa to edino, treba je še, da ni stvar odkazana v rešitev kakemu drugemu oblastvu. Pravdni zadržek nedopustne redne pravne poti je takšne narave, da učinkuje še po pravnomočni sodbi. Kadar o njem ni bilo izrečno odločeno, sme izreči kasacijsko sodišče na predlog vrhovnega upravnega oblastva izvedeni sodni postopek za nič.

Brž ko stoji, da so poklicana o pravni stvari soditi redna sodišča, se pojavi vprašanje, katero izmed množice obstoječih sodišč bo smelo vzeti v roke stvar, oziroma se pojavi vprašanje pristojnosti. Pri tem se utegne pripetiti, da za pravno stvar ne najdemo nobene po zakonu postavljene podsodnosti; civilnopravni postopnik omenja to sam v § 98. V takem primeru določi krajevno pristojnost kasacijsko sodišče (§ 25).

Iz tega sledi, da je dopustnost redne pravne poti oz. obstoj pravosodstva močnejša predpostavka od pristojnosti, da je treba najprej preiskati, ali je redna pravna pot sploh dopustna, in šele nato načeti vprašanje pristojnosti. (V tej zvezi je odločilna le krajevna ali na kratko podsodnost.) Kakor pa redna pravna pot ni vselej izključena, če tudi za pravno stvar ni nobene podsodnosti, saj predstavlja prvo vprav določba za določitev podsodnosti po § 25 cpp., tako tudi golo dejstvo, da je za neko pravno stvar splošno podsodnost določena, v vsakem konkretnem primeru redne pravne poti še ne ustanavlja. Na to kažejo n. pr. predpisi, pred katerimi oblastvi se uveljavljajo zahtevki iz službenih pogodb. Za te je deloma pravna pot dopustna, deloma ne, ker spadajo nekateri pred izredna sodišča.

Vse to velja predvsem za t. zv. narodne pravne stvari. Ni torej točno, da bi obstoj neke podsodnosti utemeljeval že tudi pravosodstvo.

3. Pravosodstvo in mednarodna pristojnost. Na podstavi obeh nav. §§ 1 zus. in 1 cpp. se ne more absolutno trditi, da bi bile predmet domačega sodstva zgolj narodnopravne stvari, kakor tudi ne, kdaj moremo o takih govoriti. Če pregleđamo določbe o krajevnih pristojnostih, vidimo, da se dajo uporabljati tako na domačine kakor tujce, na pravna razmerja in v pogledu predmetov, ki so v zvezi ali s tukajšnjimi pravnimi subjekti ali s tem ozemljem ali pa tudi ne. Kot posebno značilne primere teh naj navedem n. pr. podsodnost imovine, podsodnost po kraju, kjer je bilo storjeno dejanje nečedne tekme (§ 22 nel. konk.), prav tako podsodnost po kraju izpolnitve, predvsem pa vzajemno podsodnost po § 99 cpp. V vrsto teh podsodnosti spada tudi podsodnost prebivališča (§§ 61 sl.), za katero trdijo, da zasluži kot obča navezna okolnost, naj se po njej sploh določa obstoj ali neobstoj domače sodne oblasti in to pred vsemi drugimi.¹⁰

Ne glede na to, da tudi druge podsodnosti po svojem besedilu nikakor ne izključujejo, da se ne bi uporabljale tudi na mednarodne pravne stvari, navedeni primeri to naravnost dopuščajo. Predvsem je vzajemna podsodnost dopol-

¹⁰ Neuner, *Inter. Zuständigkeit*, str. 24. Lapajne, *op. c. s.* 216 jo smatra kot tako glede imovinskopravnih stvari.

nilo ostalih, pa najsi bi za mednarodnopravno stvar že bila podana kaka podsodnost ali pa ne, torej zlasti tudi, če bi brez nje sploh ne bila mogoča tožba v tuzemstvu. To vse pa seveda z isto omejitvijo kakor pri narodnih pravnih stvareh, namreč da gre za zasebnopravno stvar in da je pozvano soditi o njej redno civilno sodišče v razsodnem postopku.

Razen tega pravi čl. 19 uepp., da se uporabljajo predpisi prvega dela civilnega pravnega postopnika o sodiščih vključno določbe o pristojnostih tudi o onih zasebnopravnih stvareh, ki spadajo po državnih pogodbah ali načelih mednarodnega prava pod sodno oblast naših sodišč ter niso izvzete s posebnimi zakonskimi predpisi sodni oblasti rednih sodišč. Ta določba sodno oblast domačih sodišč s pridelitvijo novih mednarodnopravnih stvari pomnožuje. Podsodnosti zanje je iskati v civilnopravnem postopniku, kolikor bi se taka ne našla, prihaja tudi tu določba § 25 epp. na pomoč. S tem dobi ta določba še drugo funkcijo. Dočim služi deloma za dopolnjevanje v onih primerih, kjer gre za očitno narodnopravno stvar, kakor v primeru § 98 epp., se uporablja tudi na mednarodne pravne stvari, kakor v postopniku izrečno določeno v § 64, nadalje na one, ki so prideljene našim sodiščem na podstavi čl. 19 uepp.

Iz dejstva, da predpisi civilnopravnega postopnika mednarodnopravnih stvari ne izključujejo, da so nekatere podsodnosti naravnost prikrojene ali pa vsaj v veliki meri mišljene vprav zanje, da mnoge druge brez izjeme dopuščajo, da se uporabljajo na narodne kakor na mednarodne pravne stvari, smemo upravičeno sklepati, da je pravosodstvo ali izvrševanje sodnih funkcij naših sodišč splošno, da obsega torej brez razlike vse narodne in mednarodne stvari, ki jih imamo za civilnopravne. Ni to morda zaradi tega, ker bi zakonodavec hotel dati domačim sodiščem nekako svetovno — kakor bi se lahko izrazil — sodstvo, prepuščajoč jim to tudi glede pravnih razmerij, ki očitno ne spadajo v krog življenjskih koristi in družbenih razmerij njegovih pripadnikov, marveč ker je hotel predvsem in v kakršnem koli položaju zaščititi domačina. Tega ni storil na način, kakor francoski zakonodavec, ki je omogočil tožbo zoper vsakega francoskega državljana, najsi se mudi kjer koli, pred francoskimi sodišči, marveč s tem, da je z opustitvijo neke splošne

nadomestne podsodnosti dejansko onemogočil tožbe o pravnih razmerjih, ki v gori omenjeni krog življenjskih koristi in družbenih vezi ne spadajo. Ni torej podsodnost predpostavka za redno pravno pot, kakor se trdi, marveč narobe, tako da velja po civilnopravnem postopniku v tem pogledu popolna vzporednost med narodnimi in mednarodnimi stvarmi. To kažeta prepričevalno §§ 64 cpp. in čl. 19 ucpp., ki predpostavljata oba zasebnopravno stvar.

Brž ko se odločimo, da je redna pravna pot za mednarodne zasebnopravne stvari pred našimi sodišči z isto vsebino podana kakor v narodnem pravnem prometu in to ne samo v posameznih primerih, poznamo že tudi razliko med obema pravnima predpostavkama, med dopustnostjo redne pravne poti in med krajevno pristojnostjo tudi za mednarodno stvar in odklanjamo naziranje, po katerem pomenita obe predpostavki eno in isto. Do istega zaključka moremo priti še po drugi poti.

Oglejmo si naslednji primer! Ljubljanski trgovec je prodal ogrskemu blago. Vložil je tožbo na plačilo pri domačem sodišču, sklicujoč se na podsodnost po kraju izpolnitve pogodbe. Izkáže se, da taka klavzula ni bila dogovorjena, pa skuša tožilec utemeljiti podsodnost po § 97 cpp. Toda toženec je pravočasno, že prej izterjal svoje terjatve na področju civilnopravnega postopnika. Tožilcu ne preostane sedaj nič drugega, kakor da se sklicuje še na vzajemno podsodnost, uporabljajoč pri tem ogrsko podsodnost kraja, kjer se vodijo o trgovinskem poslu trgovinske knjige (§ 32 zak. čl. I: 1911). Vprašam sedaj, ali je sploh mogoče sklicevanje na podsodnost § 97, še bolj na podsodnost vzajemnosti, ako ne gre za zasebnopravno stvar, ako redna pravna pot za dotično stvar sploh ne bi bila dopustna.

Res je, da se zadnjemu razlogu lahko prigovarja, da podsodnost vzajemnosti za vsak posamezni primer pravosodstvo šele ustvarja. Toda ta očitke moremo odbiti, češ da je mogoče poslužiti se vzajemne podsodnosti samo takrat, kadar gre za civilnopravno stvar, kakor pravi postopnik izrečno. Če ni civilnopravne stvari, če gre po narodni ureditvi za upravno stvar, ni mesta za vzajemno podsodnost, pa najsi bi inozemsko sodišče tudi obravnavalo take stvari.

Tretji odst. § 101 cpp. pravi, da se spori, vobče odvzeti področju rednih sodišč, ne morejo spravljati prednje na podstavi sporazumov o pristojnosti sodišč. Splošno priznano je, da sporazum na določeno sodišče tudi glede mednarodno-pravnih stvari ni izključen. Vzemimo naslednji primer. Toženeec inozemec ima v tuzemstvu prebivališče. Po § 61 cpp. se more tožba zoper njega brez vsakega pridržka vložiti. Obe stranki pa se lahko sporazumeta tudi, naj sodi namesto sodišča obče podsodnosti izključno drugo sodišče. Kaj je ta dogovor? Ali gre za dogovor o pravosodstvu ali o pristojnosti? Ako rečemo, da sta stranki postavili namesto ene pristojnosti samo drugo, imamo sporazum o pristojnosti. Za dogovor o redni pravni poti ga moramo smatrati, če v mednarodnih stvareh gori omenjene razlike ne priznavamo, kajti z odpravo podsodnosti izključimo tudi pravosodstvo. Z dogovorom o drugi podsodnosti priključimo odpravljeno pravosodstvo zopet v življenje. Najsi se zgodi tu tudi *uno actu*, pomeni vse skupaj vendarle razpolaganje o pravosodstvu.

To slednje pa ni mogoče. Države si določajo obseg pravosodstva same, stranke na to nimajo nobenega vpliva, zlasti ne morejo podeliti sodišču pravosodstva, ako to ni predvideno, ako ga sploh ni. Zato je gornje razpolaganje mogoče le, ako se tiče zgolj podsodnosti, redna pravna pot pa mora biti podana neodvisno od te, šele obstoj pravosodstva dopušča zamenjavo podsodnosti. Zato bo tudi dogovor dveh inozemcev, naj jima rzsodi tukajšnje sodišče pravni spor, veljaven, če gre za civilnopravno stvar, o kateri smejo soditi domača sodišča. Tega ne bi mogla storiti, ako bi zakon razsojo o takih stvareh sploh odklanjal.

Po naši pravni ureditvi je torej tudi glede mednarodnih stvari razlikovati med pravdno predpostavko redne pravne poti, ki obsega tudi obstoj pravosodstva,¹¹ in med ono podsodnosti, ki jo v teh stvareh lahko imenujemo mednarodno pristojnost. Pregledati pa bo seveda treba, ali se obravnavata

¹¹ Tako tudi Lapažne, op. c. 229, vendar prideljuje mednarodni pristojnosti učinke redne pravne poti, gl. pri op. 7. Nadalje Pollak, op. c. str. 250. O razmerju med redno pravno potjo in pristojnostjo, zlasti tudi v terminološkem pogledu gl. Sajovic, O absolutno nični sodbi, Razprave pravnega razreda ljublj. Akademije znanosti in umetnosti, 1941, str. 216—221.

mednarodna pristojnost in podsodnost enako, po istih vidikih, ali pa veljajo za mednarodno pristojnost strožji predpisi, oni, ki uravnavajo dopustnost redne pravne poti. Pripomnim samo, da je bilo razlikovanje med obema predpostavkama ob uzakonitvi avstr. civilnopravnega reda tudi glede mednarodnih stvari živo.¹² Pa tudi danes ni še nobene potrebe, razlagati besedilo zakona drugače kakor ob njega nastanku.

S tem se izrekam za mednarodno sodstvo za enako obravnavanje kakor glede narodnih stvari. Ali nasprotuje to morda načelu mednarodnega procesnega prava, da države s pripustitvijo lastnega sodstva vendar ne smejo posezati v pravno področje drugih?¹³ Kot odgovor na to vprašanje si oglejmo njega najnovejšo ureditev, kakor jo je izvedel italijanski civilni procesni zakon z dne 28. oktobra 1940.

Italijanski zakonik razlikuje med pravosodstvom (*giurisdizione*) in pristojnostjo (*competenza*). Vobče predpostavlja, da imajo italijanska sodišča pravosodstvo nad vsemi italijanskimi državljani, a izvrševati ga morejo le, če je podana tudi kaka krajevna pristojnost. Kar se tiče inozemcev, navaja zakonik v čl. 4 izrečno primere, v katerih smejo soditi italijanska sodišča tudi tem. Za določitev teh primerov deloma sicer navaja okolnosti, ki bi utemeljevale podsodnost kakor prebivališče, bivanje, ležečo zapuščino, vzajemnost, kakor tudi pravne stvari v splošnem, n. pr. obveznostna razmerja, pravno zvezo s stvarjo, o kateri že teče pravda pred italijanskim sodnikom, predvsem pa okolnost, da se inozemec podvrže sam italijanskemu sodstvu. Toda vse te okolnosti so navedene samo splošno, ne pa tako podrobno, da bi se moglo na njih podstavi tudi že določiti pristojno sodišče. Obstoječo podsodnost si je treba šele poiskati. Zatorej ne bo dovolj, da se je inozemec podvrigel italijanskemu sodstvu, z nasprotnikom se bo moral dogovoriti tudi, katero konkretno sodišče naj bo pristojno. Res je, da se bo to zgodilo največkrat z enim in istim pravnim poslom, lahko pa je oboje tudi ločeno. Nadalje dovoljuje italijanski zakonik dogovor o podsodnostih (čl. 29), ne dopušča pa dogovora na inozemska sodišča,

¹² Gl. Walker, Streitfragen aus dem internationalen Zivilprozessrecht, str. 105 sl.

¹³ Gl. o tem Reu, op. c. 48 sl., passim, 150 sl.

razen če gre za obveznostna razmerja med inozemci ali med inozemcem in Italijanom, ki ne prebiva niti se ne mudi v Italiji (čl. 2).

To zadnje podčrtava nad vse razločno razliko med pravosodstvom in podsodnostjo, čeprav je izvrševanje pravosodstva praktično mogoče le, ako je postavljena potrebna podsodnost za konkretni primer.

O ureditvi italijanskega procesnega zakonika moremo reči, da je sistematično in metodološko sicer drugačna kakor po našem civilnopravnem postopniku. Toda dejanske razlike, tako lahko rečem, med njima ni. Najsi nudi naš zakonik številne mednarodne pristojnosti, vendar bodo zvečine le malokaterne praktične. Dejansko ne bodo prevladovale le samo one, ki so naštetje tudi v italijanskem zakoniku, tiste, ki v tem niso omenjene, niti ne bodo postale kdaj potrebne.

Zaključek iz vsega tega je ta, da razlikovanje med pravosodstvom (dopustnostjo redne pravne poti) in med podsodnostjo tudi, kar se tiče mednarodnih pravnih stvari, ni nič samovoljnega.¹⁴

4. Omejitve domačega pravosodstva. Prav često se izraža naziranje, da je domače pravosodstvo omejeno ali izključeno takrat, kadar si razsojo o dotični pravni stvari pridržuje tuje pravosodstvo izključno zase. Toda Lapajne pravi na mnogih mestih, da sodišča *praeter legem* niso siljena vzdržati se predmetnega sodstva.¹⁵ Če si namreč določa država meje svojega pravosodstva sama, more biti le iz norm o teh mejah razvidno, kdaj si je država tako omejitev naložila. Če pa nekateri trdijo, da bi bilo upoštevanje izraženega naziranja vsekakor zaželeno, da bi odpadli s tem mnogi primeri, ko sodišča ene države ne priznavajo sodb, ki so jih izrekla sodišča v drugi državi, to zopet ni popolnoma točno, ker bi lahko nastajali dvomi, ali je res ena ali druga država upravičena pridržati si za dotično pravno stvar izključno pravosodstvo.

Take izrečne omejitve domačega pravosodstva po civilnem pravnem postopniku ni. O splošni negativni omejitvi

¹⁴ Tako tudi Reu ob zaključku razmotrivanj o tem vprašanju, op. c. str. 162.

¹⁵ Op. c. 217, 218, 220.

tudi ne moremo govoriti, kadar uravnavajo nekatere dvostranske mednarodne pogodbe pravosodstvo o določnih pravnih stvareh kakor n. pr. o zakonskih pravnih, ugotavljanju zakonskega rojstva in pod. Te pogodbe uravnavajo razmejitve pravosodstva le med dotičnima državama, pogodbenima strankama. Bilo pa je takih dvostranskih mednarodnih pogodb še premalo sklenjeno, da bi nasproti besedilu zakonov, ki v teh stvareh še dopuščajo domače sodstvo, samo na podlagi takih pogodb izključili na splošno v pogledu vseh držav domače pravosodstvo, da bi v te pogodbe sprejeto omejitev proglasili že za splošno veljavno mednarodnopravno načelo.

Pač pa utegne biti podana izključitev po kolektivnih mednarodnih pogodbah. Kadar odkazujejo te eni ali drugi državi sodstvo za neko pravno stvar (n. pr. mednarodne konvencije o prevozu blaga, potnikov in prtljage po železnicah, o mednarodnem zrakoplovnem prometu), se mora država, ki ni pozvana, vzdržati sodstva o dotični pravni stvari, ona je od izvrševanja istega izključena. V takih primerih tudi sporazum o podsodnosti ne more učinkovati.

Imamo podsodnost, ki se mnogo pojavlja v mednarodnih pogodbah. To je t. zv. podsodnost nepremične stvari (*forum rei sitae*). Italijanski civ. procesni zakonik zavrača vsako tuje sodstvo o nepremičninah, ki leže v Italiji, prav tako izključuje lastno o tujih. Civilnopravdni postopnik tega ne dela, določa sicer posebno t. zv. izključno podsodnost, ne zabranjuje pa drugih izbernih, prav tako tudi dogovorjene ne. V nekaterih pravnopomočnih pogodbah se odklanja priznavanje tujih sodb o pravnih razmerjih, tičočih se domačih nepremičnin, v drugih zopet ne. Iz domače zakonodaje torej ni moči izvesti stavka, da bi bila redna pravna pot za tožbe o nepremičnini, ležeči v tuji državi, nedopustna.¹⁶ Če se vprav v slovestvu in to brez razlike navaja primer, da sme soditi le država, v kateri nepremičnina leži, moremo izvajati to le iz splošnega mednarodnopravnega načela, da ne veljajo o

¹⁶ Tako je avstrijska sodba, priobčena v ZBl 45, 382, izrekla, da določa § 81 a. j. n. izključno podsodnost samo nasproti domačinom, ne pa nasproti tujcu, ki ima prebivališče v tuzemstvu, in da so avstrijska sodišča pristojna soditi o nepremičnini tega tujca, čeprav je zemljišče v inozemstvu.

nepremičninah le zakonski predpisi države, kjer je ta nepremičnina, ampak da določa ta država tudi red, po katerem se ta razmerja ugotavljajo. V podporo tega morem navesti še določbo, da so tudi izdeželne osebe podvržene domačim sodiščem, če se nanaša pravna stvar na nepremičnine, ki so v naši državi ali na takšne nepremičnine drugih oseb. Če so torej v pogledu nepremičnin celo izdeželne osebe podvržene domačemu sodstvu, moremo to tolmačiti le tako, da je glede njih vsako drugo sodstvo razen ono kraja, izključeno.¹⁷

Izključitev vsakega drugega sodstva pa navaja še k nadaljnjim zaključkom. Kjer poudarja zakonodavec »izključno podsodnost« kot res absolutno izključno, ne samo občo podsodnost izključujočo, tamkaj izključuje taka podsodnost tudi ono po obojestranskem sporazumu.¹⁸ Kakor podsodnost nepremične stvari v notranjem pravosodnem redu ni absolutno izključna, tako je glede na gori povedano nemogoče odvzeti z dogovorom sodstvo o nepremičnini in ga podeliti drugi državi. *Forum rei sitae* je torej po mednarodnem pravnem redu izključno nepremakljivo, vendar ne s stališča konkretne narodne norme, ampak ker izhaja to iz množice raznih pravnih redov. Če postavlja naš pravdni red drugo takšno normo (n. pr. § 82 cpp.), sosednji pravdni red pa je ne pozna, sosednjemu sodstvu po njegovem pravnem redu dotična stvar sicer ni odvzeta, a po našem sosedna sodba ne bo priznana, ne izvršljiva, ker si jo je pridržal naš pravdni red izključno sebi.

Tožbi, s katero se uveljavlja zahtevek, ki je po gori povedanem izločen iz domačega pravosodstva, nedostaje pravdne predpostavke redne pravne poti. Na to mora paziti sodišče vselej, na vsaki stopnji postopka, po službeni dolžnosti.

¹⁷ Gl. zlasti *Reu*, op. c. str. 55. *Lapa j n e*, op. c. str. 224. Iz tega vidika se seveda sodbi, navedeni v op. 16, ne more pritrčiti. Sodba pa zasluži pozornost, ker podaja dobro razlikovanje med dopustno pravno potjo in mednarodno pristojnostjo. Če bi ne bilo redne pravne poti za nepremičnino, ležečo v inozemstvu — to po naziranju sodečega sodišča — bi je tudi toženčevo tuzemsko prebivališče ne moglo ustanoviti.

¹⁸ Gl. *Sajovic*, O izterjevanju in odmeri advokatskih stroškov, *Pravosude* 1940, str. 204.

5. Spremembe glede pravosodstva in pristojnosti med pravdo. Poseben pomen dobi razlikovanje med enim in drugim pojmom, če se pripete v njih pogledu kake spremembe med pravdo. Dobro znana je določba § 26 cpp., po kateri se določa obstoj pristojnosti po trenutku vložene tožbe, dočim je za predpostavko redne pravne poti odločilni trenutek konec pravde. Če je civilnemu sodišču odvzeto sodstvo, preden je bila stvar dokončana, mora sodišče po službeni dolžnosti upoštevati to tudi na najvišji stopnji, razveljaviti ves dotlejšnji postopek in odbiti tožbo s sklepom.

Določba § 26 cpp. sama ne pove, ali se nanaša le na narodne pravne stvari, ali naj se uporablja tudi v mednarodnih. Ker postopnik predpostavlja, kakor dokazano gori, tudi v mednarodnopravnih stvareh i redno pravno pot i podsodnost, se lahko reče, da že s tem zavrača stavek, da obravnava mednarodno pristojnost enako kakor predpostavko redne pravne poti, torej trditev, ki so jo izrekli nekateri brez vsake nadaljnje utemeljitve¹⁹ ali pa, ker so posplošili primer nepremične stvari,²⁰ Razen tega nasprotujejo taka naziranja čl. 19/1 uepp., ki daje za obravnavanje mednarodne pristojnosti izrečno enake predpise kakor za narodne. Čl. 19/1 je v tem pogledu nujno dopolnilo § 26 cpp.

Uporaba strožjega predpisa brez razlike na vse mednarodne pravne stvari, po katerem bi se morala tožba kot nedopustna zavrniti, če bi med pravdo odpadla za določitev podsodnosti navezna okolnost, ne da bi se spremenila tudi narava zasebnopravne stvari kot take, tudi ni v skladu z dejanskimi potrebami, ki so soodločujoče za sprožitev sodnega postopka. Vpraša se, katero obravnavanje je primernejše, kaj pospešuje bolj nemoteno in neovirano izvrševanje pravosodstva. Odgovor, ki ga bo dal pregled nekaterih značilnejših primerov, se bo glasil, da je s potrebami pravosodstva bolj združljivo, če se obravnava mednarodna pristojnost kakor podsodnost. To razmotrivanje bo obenem tudi še nadaljnji prispevek za pravilnost odgovora na vprašanje o razlikovanju med pravosodstvom in mednarodno pristojnostjo sploh, ki je bilo sicer rešeno že gori.

¹⁹ Tako za avstrijsko pravo Neuner, op. c. str. 42, 44. Pagenstecher, op. c. 438, 449. Reu, op. c. 194.

²⁰ Tako Lapajne, op. c. 232.

a) Pravdni internacionalisti, ki v najnovejšem času vneto zagovarjajo, naj se obravnava mednarodna pristojnost kakor redna pravna pot, si izbirajo za izhodišče raziskavanjem predvsem t. zv. statusne stvari. Gotovo je, da te po številnosti prekašajo druge, med temi zlasti zakonske pravde. Toda prenašanje zaključkov nemških pravnikov na naše stanje ne bi bilo srečno izbrano, ker se prav v tej točki nemški pravdni red in naš pravdni postopnik hudo razlikujeta. Nemški zakon določa podsodnost za razvezne pravde prvenstveno po soprogovem prebivališču, glede inozemcev pa še pravi, da se sme vložiti razvezna tožba v Nemčiji le, če je nemško sodišče pristojno tudi po zakonih države, ki ji pripada soprogo (§ 606).

Naš postopnik določa nasproti temu za vse zakonske pravde kot navezno okolnost poslednje skupno prebivališče zakoncev (§ 73).²¹ Katero skupno prebivališče, ali ono pred vložitvijo tožbe, ob vložitvi iste ali ono, ki je zakoncema skupno tik pred sodbo? Vprašanje ni odveč, saj se često dovoli ločeno bivališče šele med pravdo, ali prebivališče ostane skupno do pravnomočne rešitve pravde, lahko se med pravdo ustanovi drugje, celo v inozemstvu. Da, še več, dandanes mnogi ločenci vzdržujejo skupno gospodinjstvo, prebivajo v isti hiši, celo v istem stanovanju. Izvedli so pač *separatio a thoro*, ne pa tudi *a mensa e cohabitatione*.

Dočim gleda nemški zakon na soproгово državljanstvo, na zakone tuje države, je za civilni pravdni postopnik edina navezna okolnost za določitev krajevne pristojnosti skupno prebivališče. Vendar ga navedeni primeri obstoja ne zanimajo, vzletel je za podlago samo vsakdanjega, da je skupno prebivališče ono, ki je bilo poslednje že ob vložitvi tožbe. Iz materialij (1., str. 73) je posneti, da so prevladovali oziroma na ženo, da so izbrali to navezno okolnost. Tem ozirom je

²¹ Arandelović, Gradansko procesno pravo I, str. 87. Eisner, Judikatura sudova na pojedinim pravnim područjima naše države o pitanjima međunarodnog i međupokrajinskog (interlokalnog) privatnog prava v Godišnjaku Pravnog fakulteta sveučilišta u Zagrebu 1941, str. 143, 144. Eisner, Medjunarodno, međupokrajinsko (interlokalno) i međjuversko bračno pravo Kraljevine Jugoslavije, str. 124. Goršič, Komentar gradanskog parničnog postupka I, str. 370. Konstantinović, Le droit international du nouveau Code de procédure civile yougoslave v Annuaire de l'Association Yougoslave de Droit International, str. 217.

zadoščeno le, če ostane enkrat določena podsodnost nespremenljiva med celo pravdo, to pa tudi, če bi se skupno prebivališče preneslo pozneje v inozemstvo.

Če je torej, kakor kažejo izčrpne Eisnerjeve beležke v obeh navedenih delih, — vseobče naziranje, da naš zakon pri presojanju podsodnosti za zakonske pravde v § 73 c.p.p. ne gleda na državljanstvo pravnih strank ampak zgolj na prebivališče, ki jima je bilo poslednje skupno pred vložitvijo tožbe ali pa je bilo tako ob vložitvi, je gotovo, da spremembe tega po vloženi tožbi ne morejo imeti nobenega vpliva. Najsi kaže morda tudi ta primer, da je prebivališče kaj nestalna navezna okolnost, to navzlic temu, da bodo spremembe skupnega prebivališča v zakonskih pravnih med pravdo redke, v največ primerih celo izključene, je na drugi strani vendarle gotovo, da je v § 73 c.p.p. kot odločilna prevzeta navezna okolnost nespremenljiva. Lahko bi govorili, da je odpadla, ako bi zakon zahteval nje obstoj samo v trenutku vložene tožbe, ne more biti pa govora o tem, da je ni več, kadar sta se zakonca razšla že pred pravdo, kadar prihaja v poštev prebivališče, ki je bilo zakoncema že davno pred pravdo skupno. To je možno samo enkrat. Določitev takšne navezne okolnosti je v skladu s sistemom zakona, da poznejše spremembe ne vplivajo na podsodnost.

Samo mimogrede naj pripomnim, da bi mogel prenos ali zopetno osnovanje skupnega prebivališča imeti kaj pomena samo, če bi si ga izbrala zakonca v državi, ki ji pripadata kot državljana. Če bi se ustanovilo drugje, sploh ni razloga, zakaj naj bi država, ki nima močnejše navezne okolnosti, prevzela pravosodstvo drugi.

b) Osebe, ki nimajo nobenega prebivališča sploh, pa tudi ne bivajo v državi, smejo biti tožene zaradi obveznosti, ki jih morajo izpolniti tu, pri sodišču svojega poslednjega prebivališča ali bivanja v naši državi (§ 63/2 c.p.p.). Tudi ta podsodnost je navezana na okolnost, ki je bila podana pred vložitvijo tožbe in ostane zato nespremenljiva. Ali naj tožilec zasleduje še med pravdo takega toženca, ali si ni vendar kje v inozemstvu ustanovil prebivališča, da bi tožbo v tuzemstvu umaknil in jo vložil v inozemstvu?

c) Tožilec vložil tožbo zoper inozemca, ki ima tu, v državi prebivališče. Tožba je vložena torej pred pravilno izbranim

sodiščem. V teku pravde se zazdi tožencu, da bi bilo bolje, če bi se sodbi izognil, pa se preseli v inozemstvo. Ali naj se samo zaradi takega dejanja, izvršenega očitno, da se onemogoči sodba, zavrne tožba *a limine iudicii*?

č) Tožeča stranka vloži tožbo pri sodišču, pristojnem po kraju izpolnitve. V širšem smislu obsega ta podsodnost več naveznih okoliščin, namreč poleg osnovne, navedene v § 85 cpp., tudi še one iz §§ 86 in 87, nadalje moremo enako obravnavati tudi podsodnost po kraju stanišča (poslovalnice oz. obratovalnice, § 84 cpp.).

Na tako tožbo, v kateri je tožilec izkazal z listino dogovor o podsodnosti, je razpisalo sodišče razpravo.

Stranki pa se moreta med pravdo tudi premisliti in določiti drug kraj za izpolnitev pogodbe, tega prenesti celo v inozemstvo. Ali naj sodnik na takšno naznanilo in ko stranki ne navajata nobene druge okoliščine za določitev istega sodišča, zavrne tožbo kot nedopustno, češ da ni več redne pravne poti? To ne more biti, prav tako kakor ne, če bi stranki med pravdo spremenili prvotni dogovor o pristojnosti (§ 101 cpp.) in se z novo pogodbo pogodili na inozemsko sodišče.

Takih namernih strankinih dejanj, ki bi utegnile vplivati na podsodnost, navedem lahko precejšnje število. Stranka proda med pravdo tuzemsko obratovalnico (§ 84), inozemski zavod opusti v tuzemstvu stalno zastopništvo (§ 99/3), toženec odsvoji imovino, ki jo ima v državi (§ 99/1), zlasti odstopi denarno terjatev drugi osebi. Iz razlogov nemotenega izvrševanja pravosodstva, torej tudi pravne varnosti, ne moremo dopustiti, da bi taki dogodki mogli vplivati kako na sodno pristojnost. Postopnik pozna en edin primer take vrste, sklenitev razsodiščne pogodbe po vloženi tožbi, a tega izrečno navaja in določa posledice (§ 694).

S strankinim dejanjem se torej utrditev pristojnosti (*perpetuatio fori*) tudi v mednarodnih stvareh ne more uničiti. To bi dejansko pomenilo konvencionalni proces, ki ga civilnopravdni postopnik odločno odklanja. Isto velja, če se neodvisno od strankine volje spremene okoliščine, ki so bile v začetku odločilne za določitev pristojnosti kakor n. pr. sprememba državnih mej, po kateri pride toženčevo prebivališče v inozemstvo, bi padel tjakaj kraj izpolnitve pogod-

be itd. Med obema primeroma ni nobene razlike razen v tem, kako je prišlo do spremembe za podsodnost potrebnih naveznih okoliščin. V zakonu za spremembo pristojnosti ni opore, ni je pa tudi v mednarodnih pogodbah, prav tako ne v splošnih priznanih načelih mednarodnega procesnega prava.²² Gori izrečeni razlogi so močnejši od abstraktnih načel.

To seveda ne velja za primere, v katerih bi redna pravna pot postala nedopustna.

d) Pri sodišču, kjer je vložena tožba, sme vložiti toženec nasprotno tožbo, dokler ni ustna razprava o tožbi na prvi stopnji končana (§ 94). Najsi se vloži nasprotna tožba, pa čeprav sodnik obe tožbi združi celo v skupno razpravljanje, vsaka tožba obdrži samostojnost in se mora kot taka obravnavati. Ali povzroči umik prve tožbe po tožilcu, da je odpadla podsodnost za nasprotno tožbo. Za narodno pravno stvar ni nobenega dvoma, da traja pristojnost navzlic umiku še nadalje (§ 26 cpp.),²³ za mednarodno pa se moramo odločiti po gornjih izvajanjih prav tako. Z vložitvijo tožbe se tožilec sicer ni podvrgel tukajšnjemu pravosodstvu na splošno, ampak samo za določeno pravno stvar, ustanovil pa je navezno okoliščino za podsodnost, ki je poprej ni bilo. Seveda to le takrat, če gre za pravno stvar, o kakršni smejo soditi domača sodišča sploh.

To stališče daje odgovor še na drugo vprašanje, ki nanj ne odgovarjajo enotno. Za izdeželne osebe se deloma trdi, da se smejo zoper nje vložiti nasprotno tožbo.²⁴ Toda temu se ne more pritrčiti. Domačemu pravosodstvu izdeželne osebe niso podvržene, razen kolikor določa to čl. 19 uepp. Vložitev tožbe po nji ustanavlja sicer podsodnost, ne pa domačega pravosodstva na splošno. Zato navzlic podsodnosti sodišče ne more postati pristojno. Izvzeti je le primer, da je nasprotna

²² Tako tudi Pollak, op. c. str. 357. Novi italijanski procesni zakonik pa pravi v čl. 5: »La giurisdizione e la competenza si determinano con riguardo allo stato di fatto esistente al momento della proposizione della domanda, e non hanno rilevanza rispetto ad esse i successivi mutamenti dello stato medesimo.«

²³ Tako tudi Zuglia, Gradansko procesno pravo I, str. 328.

²⁴ Tako trdi za naše pravo Zuglia, op. c. str. 21. Nasprotno pa Pollak, op. c. str. 251.

tožba zoper vloženo tožbo edino obrambno sredstvo, kajti takšno ne sme biti izključeno. Zato izdeželne osebe v tuzemstvu ne moreš tožiti, čeprav tu prebiva, najsi ima v tuzemstvu imovino, kakor tudi ne moreš tega storiti, ako bi bila samo pasivni sospornik v smislu § 90 cpp., ako bi sama tukaj tožila. Ta primer lepo kaže, da po našem pravu ni mogoče istovetiti mednarodne pristojnosti s pravosodstvom in da se tega nedostatek ne more obravnavati enako kot pomanjkanje redne pravne poti. Na tem ne spremeni nič dejstvo, da bi bila sodba, ki so jo pričakovale stranke kot domačo, ob izreku izrečena od tujega sodišča, ki je postalo namreč tuje med pravdo.

6. Preskus mednarodne pristojnosti. Odgovor na vprašanje, ali naj bo mednarodna pristojnost istovetna z dopustno redno pravno potjo ali pa je enake pravne narave kakor podsodnost, vpliva tudi na način preskusa, ali je v odločilnem trenutku potrebna navezna okolnost podana.

Civilni pravdni postopnik pozna dvoje odločilnih trenutkov, vložitev tožbe in prvi narok, ter dvoje načinov preskusa, namreč po službeni dolžnosti in na nasprotnikov prigovor. Preskus po službeni dolžnosti more biti ali zgolj praven, torej opirajoč se edino na strankine dejanske trditve, ali pa je tudi dejanski v tem smislu, da preskuša sodišče tudi resničnost naveznih okoliščin, ki so jih stranke zatrjevale.

Prvi preskus vsake tožbe je ob nje vložitvi in je vselej samo praven. Postopnik izključuje v tem trenutku vsako preskušanje in dokazovanje tožilčevih činjeničnih navedb (§ 39). Takšen pravni preskus zadošča, če se pojavi le vprašanje redne pravne poti. Okoliščini namreč, ki oznamenjujejo neko pravno stvar za zasebnopravno ali ustanavljajo redno pravno pot, se spoznajo iz kakršnih koli navedb, ker so pač svojstvo zahtevka, ki se uveljavlja s tožbo. Če pa takoj ne, se razkrijejo v teku poznejšega razpravljanja same po sebi in to tudi v dejanskem pogledu, n. pr. ali je v pravdo zapletena stvar v tuzemstvu ali ne. S tem je zadosti ustrezno zahtevi, da je treba paziti na redno pravno pot v vsakem položaju pravde, po službeni dolžnosti, v pravnem in dejanskem pogledu. To tudi omogoča nje preskus še po pravnomočni sodbi v smislu § 40 cpp.

To pravilo se na mednarodno pristojnost ne more prenesti kar tako. Zanj je namreč zgolj pravni preskus vedno nezadosten. In vendar je samo tak dopuščen po § 39 cpp. N. pr.: sodišče mora pač ugotoviti, ali pozna dotična tuja država res podsodnost po kraju, kjer se vodijo trgovinske knjige, ne preiskuje pa, ali vodi tožilec tudi sam take knjige v območju sodišča, pri katerem je vložil tožbo. Ali, po § 85 cpp. mora priložiti tožilec sporazum z listino že tožbi in sicer v izvirniku, da ima sodišče o dogovoru potrebni dokaz. A ob vložitvi tožbe sodišče nikdar ne preskuša, ali je ta listina pristna, pa tudi ne, ali je ena ali druga stranka inozemec, kar bi bilo po naziranju nekaterih važno, če bi se listina izkazala za ponarejeno. Zakaj naj bi bil takšen preskus, ki je ob vložitvi tožbe nedopusten, pozneje naenkrat zapovedan? Ker leži na dlani razlika v možnosti spoznanja redne pravne poti in podsodnosti, bi bil moral postopnik dejanski preskus naveznih okoliščin za pristojnost, še posebej pa preskus po službeni dolžnosti, naravnost predpisati, če bi ga zahteval.

Gremo pa lahko še dalje. Brž ko se je toženec zglasil na sodišču, je ustanovil za določitev podsodnosti potrebno navezno okoliščino, ki jo more odstraniti samo, če pravočasno in izrečno prigovarja nepristojnost (§§ 101/4 cpp.). Njegov prihod ustanovi navezno okoliščino, ki stopi namesto poprejšnje po tožilcu zatrjevane, a ne podane, s pogojem, da nedostatka ne prigovarja. Prihod na sodišče se od drugih kot navezna okoliščina ne razlikuje prav v ničemer kot samo po zunanjem pojavu. Bistvo vseh teh je namreč prav v tem, da je tožena stranka pripomogla sama v kakršni koli meri pri njih nastanku n. pr. se tu naselila, ima tu obratovalnico, se je zavezala tu pogodbo izpolniti, je sodolžnik tukajšnje obveznosti, se je dogovorila na to sodišče, je k temu sodišču prišla. Skratka, je sama sodelovala, da se je uresničil od zakona za nastanek podsodnosti določeni dejanski stan.

Ker je torej na prvem naroku navezna okoliščina že podana, preskuša sodišče obstoj mednarodne pristojnosti samo na toženčev prigovor, to sicer tudi v dejanskem pogledu, a v okviru strankinih trditvev. Prepustiti se mora tožencu, da se s prigovorom brani, da uveljavljene mednarodne pristojnosti ni. Glede preskusa te velja torej isto kakor za podsodnost, uporablja se skozi in skozi § 101/4 cpp. v zvezi s čl. 19/1

uepp.²⁵ Zadnja določba izključuje tudi v tem primeru različno strožje obravnavanje mednarodne pristojnosti od podsočnosti.

Naziranje, da sprejemamo toženčev prihod kot navezno okolnost, moremo razviti še nadalje. Kakšen je učinek zamudne sodbe, ki jo izreče sodnik o mednarodni pravni stvari, čeprav okolnosti, ki bi ustanovljale podsočnost, ne bi bile podane? Za narodno stvar ni dvoma, da nastopi zaradi zamude izključitev, da toženec pozneje ne more uveljavljati prigovora nepristojnosti. Za mednarodno pravno stvar bo položaj drugačen. Ali je inozemec dolžan, braniti se pred sodiščem, ki je zanj tuje, če ni nobene okolnosti, ki bi navezovala na to sodišče? Ali more priti v neugoden položaj, če se pozivu nepristojnega sodišča ne odzove? Najbrž ne, kajti sicer bi bila odprta pot, nagajati inozemcem pred sodišči. Od inozemca zato ne moremo zahtevati, naj se pride branit pred nepristojno sodišče. Če pride, mora izrečno prijaviti nepristojnost, sicer postane sodišče pristojno (§ 101/4 cpp.). Če se ne zgledi, ni nobene navezne okolnosti. Z vložitvijo tožbe namreč sodna oblast zoper osebo, ki tej oblasti ni podvržena, ne nastane. Zato v takem primeru zamuda ni mogoča. Na tem ne spremeni nič dejstvo, da je bil toženec po predpisih in določbah mednarodnih pogodb vabljen, saj mu je dalo šele vabilo možnost, potrebno navezno okolnost ustanoviti.²⁶

Zoper tako zamudno sodbo se more toženec braniti z razlogom pomanjkanja mednarodne pristojnosti, po pravno-močnosti sodbe je mogoča tudi odstranitev sodbe po § 40 cpp.

7. Zaključek. Po gornjih izvajanjih ne more ostati dvomljivo, da je po našem pravu prvo pravosodstvo ali redna pravna pot. Krije se glede mednarodnih stvari s pravosodstvom v narodnih, je pa nje obseg manjši, ker so izločene pravne stvari izdeželnih oseb z nekimi izjemami, pravna razmerja glede nepremičnin, ležečih onkraj državnih mej, in končno pravne stvari, ki so z mednarodnimi pogodbami odkazane pravosodstvu drugih držav, to lahko tudi le v razmerju nasproti posameznim državam.

²⁵ Tako tudi Pollak, op. c. str. 357. Enako ureja vprašanje ital. proc. zak. čl. 37/2.

²⁶ Podobno zadnji stavek čl. 37/2 ital. proc. zak.

Druga predpostavka²⁷ je mednarodna pristojnost, ki se izvzemši pravkar navedene izjeme, kolikor sicer iz norme ne izhaja drugače, krije tako po obsegu kakor po ugotavljanju in učinkovanju s podsodnostjo. Še nadaljnjo izjemo zaznamujemo za zamudne sodbe, ki jih je izreklo za inozemca toženca nepristojno sodišče.

Razloženo razmerje med sodno pravno potjo in mednarodno pristojnostjo navzlic nekaterim drugačnim glasovom iz zadnjih let mednarodnemu pravnemu redu ni nasprotno. Vzdržuje se dokaj v nemškem slovstvu in pravosodstvu, prepričevalno potrjujeta isto italijansko in francosko pravo, čeprav je izhodišče zadnjih različno od naše ureditve, ker oba pojmujeta pravosodstvo v prvi vrsti kot izvrševanje sodne oblasti nad lastnimi državljani.

Izraz mednarodna pristojnost po razloženem ni prevzet v onem pomenu, ki se uporablja v tujem slovstvu. Tega se moramo zavedati. Če sem se odločil za drugačno uporabo, sem storil to, ker se mi ne zdi potrebno, uvajati nov izraz, ki ga domače pravo ne pozna, za pojem, ki ga krije redna pravna pot. Drugič zaradi tega, ker se sklada s pojmom krajevne pristojnosti, kakor ga ustanavlja civilni pravdni postopnik. Končno bi še lahko rekel, da bi bil izraz mednarodna pristojnost v predlaganem pomenu na mestu le takrat, kadar bi določali mednarodni pravni viri ali vsaj po domačih zakonih priznani ali sprejeti viri razmejitev med pravosodstvom posameznih držav. Do take ureditve pa je še dolga pot, čeprav se pojavljajo glasovi, da bi bilo v interesu svetovnega pravosodstva, če bi se države sporazumele o ureditvi sodne oblasti, če bi dosegle mednarodno razmejitev svojih pristojnosti.²⁸

²⁷ Tudi glede izraza »pravdna predpostavka« ne sledim, kakor se lahko razvidi iz vsega, nemški terminologiji. Ta razlikuje med »pristni-mi« predpostavkami, ki se uvažujejo vselej po službeni dolžnosti, in med onimi, ki se upoštevajo zgolj na strankin prigovor, t. zv. pravnimi zadržki. Uporabljam vse skozi enoten izraz.

²⁸ Gl. Sp e r l, Eine internationale Zuständigkeitsordnung in bürgerlichen Rechtssachen.

Conclusione.

Secondo l'affermazione di molti autori le autorità giudiziarie di uno Stato non debbano giudicare che nel caso in cui una tale autorità, a cui spetti la rispettiva causa, venga prestabilita dal relativo ordinamento giuridico. Dagli stessi, questa opinione viene trasmessa anche alle cause internazionali (Morelli, Neuner e altri). In relazione a ciò si afferma (Lapajne, Neuner, Pagenstecher, Reu) che, ai sensi del codice di procedura civile austriaco rispett. anche quello jugoslavo, la cosiddetta competenza internazionale venga più rigorosamente giudicata che non quella relativa alle cause nazionali, che essa si esamini sempre d'ufficio, in riguardo giuridico e di fatto, e in ogni stadio della lite, e che, conseguentemente, per la soluzione del problema sull'esistenza della competenza internazionale, è decisivo il momento della pronuncia della sentenza.

L'autore del trattato »Giurisdizione, competenza internazionale, competenza territoriale«, opponendosi a questa opinione, dimostra che i menzionati autori sono pervenuti ad essa soltanto per non aver a sufficienza esaminato il rapporto tra la giurisdizione e la competenza secondo la detta legge oppure generalizzando l'esempio della cosa immobile. L'autore non assume il termine »competenza internazionale« nel senso da indicare con esso la competenza integrale dello Stato, ma piuttosto nel significato del diritto e dovere di un'autorità giudiziaria concretamente determinata di procedere nella causa. Dalle disposizioni della detta legge (i §§-i 25, 26, 39 Ccp., art. 19 l. d'introd.) lo stesso deduce, comprovate dai vari esempi uniche opportune, le seguenti tesi:

La detta legge si occupa, in primo luogo, della giurisdizione. La stessa corrisponde, in quanto alle cause internazionali, alla giurisdizione in quelle nazionali, tuttavia, l'estensione ne è diminuita, eliminate le cause delle persone esterritoriali, le cause relative a beni immobili situati al di là della frontiera e, finalmente, sebbene forse soltanto in relazione a singoli Stati, quelle rinviate da convenzioni internazionali alla giurisdizione degli altri.

Un'altra tesi è la competenza internazionale, la quale, preso riguardo delle dette eccezioni, e salva un'altra disposizione della norma, corrisponde di portata nonchè di accertamento ed effetto alla competenza territoriale. Ancora un'altra eccezione fanno le sentenze contumaciale pronunciate da parte di autorità giudiziaria incompetente per lo straniero convenuto.

Il trattato rapporto tra la giurisdizione e la competenza internazionale non è contrario, nonostante alcune diverse voci degli ultimi

anni, all'ordinamento giuridico internazionale. Esso è assai sostenuto nella letteratura e giurisdizione tedesca, e affermato in modo convincente dai diritti italiano e francese, sebbene partano questi ultimi da un punto di partenza diverso dall'ordinamento secondo la detta legge, concependo ambedue i diritti la giurisdizione in prim'ordine come esercizio del potere giudiziario sopra i propri cittadini.

Prof. dr. Evgen Spektorski:

Teorija in empirija.

Svetovno naziranje, ki ga smatrajo doslej mnogokateri kot edini izraz pravega znanstvenega duha, je postalo v zadnjem času predmet kritične revizije. Ena izmed njegovih temeljnih tez je trditev, da je prava veda samo čista empirija brez kakršnih koli vnaprej zgrajenih teorij. V Nemčiji je to veda brez predpostavk (die voraussetzungslose Wissenschaft) ali »čisto iskustvo« Avenariususa ali »opisovanje brez razlage« Kirchhoffa ali »zapisniški stavki« nedavnega »dunajskega kroga« z M. Schlickom in R. Carnapom na čelu. V Angliji je to tisto malikovanje dejstev, ki ga je zasmehoval Dickens v svojem romanu »Težki časi«: »Zahtevam dejstva in še enkrat dejstva; naučite dejstva te fante in dekleta, samo dejstva; dejstva, to je vse, kar rabimo na tem svetu; kultivirajte dejstva in odstranjujte vse ostalo!« Tako pridiga top in trmast pedagog s štirioglatim čelom, štirioglatimi rameni, štirioglatimi nogami, štirioglatim prstom, z lesenim glasom in z diktatorskim tonom. V Franciji je to tisti »scientizem«, za katerega so se zavzemali ne samo suhoparni pedanti kot Littré, temveč tudi Taine v knjigi »De l'intelligence«.

Pristaši čiste empirije mislijo, da so ravno oni pravi pozitivisti. Med tem je bil sam utemeljitelj pozitivne filozofije Comte povsem drugačnega mnenja. Čeprav je, podobno Aristotelu, smatral, da ne gre pravo spoznanje od človeka k svetu, temveč od sveta k človeku, vendar ni hotel »gledati na kamnolom kot na zgradbo« ter je imenoval »disperzivni« empirizem »čisti idiotizem«. Vztrajal je pri tem, da je »v vsaki dobi potrebna teorija, da bi se dejstva povezala med seboj«. Kot pravo in primarno znanje je smatral le abstraktne vede. Konkretno vede pa je pojmoval ne kot samostojno kopičenje empiričnega gradiva za poznejše še neznane teorije, temveč kot uporabo že znanih abstraktnih zakonov na to gradivo. Včasih je šel še dalje ter je trdil, da »konkretno

vede tako rekoč ni«. Ne samo da ni zanikal apriorne metode, temveč je celo resno dopuščal možnost zgraditve zgodovine a priori. Nikoli ni izvršil niti enega empiričnega raziskovanja.

Oče pozitivizma ni bil torej niti empirik niti empirist. Bolj zahtevni so bili v tem pogledu oni znanstveniki, ki so kakor Littré razlagali pozitivizem kot strogi empirizem. Vendar se tudi oni niso mogli izogniti teoriji. Tako je n. pr. Taine bil prepričan, da je zgradil ves svoj znanstveni nauk na dejstvih. In vendar ni sprejemal poljubnih dejstev, temveč »dobro izbrana drobna dejstva« v smislu one naturalistične teorije, v istinitost katere je verjel. S tem je v bistvu potrdil Royer-Collardovo pripombo, da ni ničesar bolj brezsmiselnega kakor dejstvo kot tako. Iz takih Taineovih formul kot so »istinite halucinacije« ali celo »istinita resnica« se vidi, da je imel neko anticipirano, čeprav nezavedno teorijo o istinitosti, ki je bila pred tem, kar je smatral kot čisto empirijo.

Osnovno teoretično predpostavko empiristov tvori načelni ontologizem. Njih gnozeologija je fenomenologija stvarnosti. Trdijo, da bitje predhaja misli in da se resnica »javlja«, to se pravi, da se razodeva v »pojavih«. Veritas sequitur esse rerum. Ali, kakor je opredeljeval Littré, ta oče tistega, kar imenujejo Francozi le chosisme, la vérité est la qualité par laquelle les choses apparaissent telles qu'elles sont. Spoznanje se potemtakem realizira kakor bi svet narekoval, veluti dictante mundo, po Baconovem izreku. V soglasju s tem pojmovanjem je Jacobi izvajal Vernunft od vernahmen, Baader je učil: Cogitor, ergo sum, ergo sum cogitans; Schopenhauer pa je zatrjeval: »die Vernunft ist weiblicher Natur: sie kann nur geben, nachdem sie empfangen hat«. Mutatis mutandis se na pozitivno znanje prenaša teološki pojem »teofanije«.

Toda znanstvena resnica se ugotavlja na povsem drugačen način. Če je res, da je ona vsebovana že v pojavih kot takih, potem bi se morali neizobraženi ljudje smatrati kot bolj učeni, nego poklicni znanstveniki. Saj neuki ljudje ne komplicirajo svojih vtisov z nobenimi teorijami znanstvenega izvora. Še več! Potem bi bilo treba priznati, da stoje živali na višji stopnji v znanstvenem pogledu. Saj so njih čutni

organi — vid, sluh, vonj, tip, te, po Laromiguièrovih besedah, »machines à abstraction« — neredko mnogo bolj dovršeni kot pri človeku; aksiomatični, teoretični problemi so jim povsem tuji. Če bi bila resnica vsebovana v čisti empiriji, bi bilo treba zapreti vse akademije in univerze kot nekoristne in celo škodljive ustanove.

Če se znanstveno spoznanje istoveti s čisto empirijo, potem se neznanost smatra kot znano, smoter spoznanja kot njegov vzrok, konec kot začetek. V tem primeru je treba upoštevati Poincaréov izrek: »une accumulation de faits n'est plus une science qu'un tas de pierres n'est une maison«. Tiste »termionične« pojave, na katerih temelji sodobna radiotehnika, so že od vekomaj pasivno sprejemali vsi ljudje, ne izvzemši znanstvenikov. In vendar nobenemu ni prihajala v glavo misel, prenašati Ciceronove govore, Bossuetove pridige ali Paganinijevo igro. Vzrok je bil v tem, da so takratne znanstvene teorije načelno izključevale možnost empirične podstaty v tem pogledu. Ko pa je bila zgrajena nova teorija, so bili ugotovljeni tudi novi pojavi. Znanstveno spoznanje je plod zavesti in razuma, ki ga je Kant opredeljeval kot sposobnost k principom. To ni pasivni refleks, ki je podoben temu, ki ga je povzročal Pavlov s svojimi poizkusi na pasjih želodcih, temveč aktivna refleksija. To ni reprodukcija, temveč produkcija; to ni percept, temveč je koncept; to je Descartesov cogito, to se pravi co-agito; to je Leibnizeva apercipcija. Znanstvena resnica ni dana, temveč je nekaj, kar je šele treba dognati. Vsaka ontologija ni ničesar drugega kot plod ontologizma, t. j. vnaprej zgrajene teorije o stvarnosti. V tem pogledu ne tvori izjeme niti tista naturalistična teorija, ki jo običajno izpovedujejo pristaši čiste empirije. V tej teoriji je dogmatična razlaga pojavov časovno pred njihovim proučevanjem. Med dogme naturalistične teorije spada ontološki determinizem, ki se razširja tudi na človeka z vso njegovo dejavnostjo. In tedaj prihajamo do paradoksnega zaključka, da se kot pasivni proizvod tkzv. prirode, kot njen suženj, kot njen robot smatra tisti obdelujoči in ustvarjajoči homo faber, ki si s pomočjo tehnike zelo uspešno podreja in deloma celo zaslužnjuje prav isto prirodo.

Pravi kritični znanstveni nauk gre drugo pot, namreč pot od zavesti do spoznanja, od človeka do sveta. Potemtakem

se vse dogme ontologizma pretvarjajo iz primarnih in neovrgljivih dejstev v ideje, ki so podrejene principielnemu vrednotenju in eksperimentalnemu preizkusu. To torej niso *rationes essendi et fiendi*, temveč *rationes cognoscendi*. Človek postaja na ta način faktor vede, ki ji sam postavlja smotre. In bistvo spoznanja se tedaj lahko oblikuje v treh stavkih: vsaka veda je intencionalna; vsaka veda je eksperimentalna; vsaka znanstvena empirija se gradi s pomočjo teorije.

Vsaka veda je intencionalna. Intencije pri tem ne smemo pojmovati v sholastičnem in Meinongovem smislu usmerjenosti misli na ta ali oni objekt, ki je dan (*actus mentis quo tendit ad objectum*), temveč v smislu namere, postavitve smotra, povsem zavestnega akta. Formula *primum spectare, deinde cogitare* nima smisla niti v pogledu neposrednih občutkov vida, kajti samo s človekovo umetnostjo ustvarjena občutljiva plošča gleda, ne da bi mislila, ali točneje, niti ne gleda, temveč dobiva enostavno odtisek od zunaj. Kadar pa se poklicni znanstvenik bavi s svojim delom, vidi le tisto, na kar specialno gleda. Gleda pri tem vedno z zavestno namero zagledati nekaj, kar pričakuje. Ta aspekt je tisto, kar imenujejo romanski filozofi »finalistična vizija«. Znanstvenika zanima v tem slučaju vprašanje »quid est spectandum« kot specialni primer vsakega znanstvenega problema: quid est inquirendum? Veda se ne ustvarja s pomočjo podzavestnega ali nezavestnega procesa, ki ga določajo ontološki vzroki, temveč s pomočjo zavestne in smotrne akcije. Le diletantje morejo verjeti, da je bilo za odkritje fizičnega zakona Arhimedu dovolj, da se pogrezne v kopelj, ali, da je zadostovalo za odkritje zakona težnosti, da je jabolko padlo na Newtonovo glavo. Arhimed je vzkliknil »Našel sem«, ker je že pred tem dolgo in vztrajno iskal. In ko so Newtona vprašali, kako je prišel do svojega zakona, je odvrnil: »Stalno sem mislil na to«. Kopičenje za vsak slučaj vseh mogočih opazovanj, ki utegnejo biti koristna tudi za teorijo, to je malo produktivna metoda Baconovih »gozdov«. Kopičenje zaradi morebitne praktične uporabe pa je metoda Edisona, ki z ničemer ni obogatil teoretične vede.

Če ne bi bila veda aktivna in svobodna intencija, temveč pasivna reprodukcija enoznačne resnice bitja, bi bila vsaka

možnost spoznavnih zmot nepojmljiva. To je jasno pokazal Descartes v svojem četrtem »Razmišljanju«: *d'où est ce donc que naissent nos erreurs? C'est, à savoir, de cela seul que la volonté étant beaucoup plus ample et plus étendue que l'entendement, je ne la contiens pas dans les mêmes limites.* Vsaka znanstvena misel je postulat. In njena mati je želja. Njena primarna modalnost ni esse, temveč posse. Leibniz in posebno Christian Wolf sta na tej modalnosti utemeljevala metafiziko in kozmologijo (po Baumeisterju *philosophia est scientia possibilium*), Poincaré pa — vso matematiko in naravoslovje. Svet možnosti je neskončno bolj obširen kot svet stvarnosti. In zato je Lamartine povsem upravičeno trdil: *»Le réel est étroit, le possible est immense«*. Znanstveniki izbirajo one možnosti, ki ustrezajo svobodno izbranim teoretičnim in praktičnim namenom.

Predmet znanstvene intencije je neka ideja. V tem smislu je vsakemu spoznavnemu aktu svojstven idealizem. In ni slučajno, da je Demokrit imenoval svoje atome »ideje«. Temu nikakor ne nasprotuje materializem, ki ga izpovedujejo mnogi znanstveniki. Ideja materije zavzema vse njih spoznavne interese. Materializem je v mnogih ozirih slab idealizem. In vendar je to tudi idealizem svoje vrste. Isti smisel imajo tudi vsi drugi »izmi«, ne izvzemši »senzualizma«. Nekateri izmed njih niso ničesar drugega kakor propaganda intencij posameznih znanstvenikov, intencij, ki niso vedno pravilno pojmovane: darvinizem, mendelizem, freudizem. Drugi proglašajo eno samo vedo kot pravo znanost in hkratu kot edini temelj za vsako znanstveno spoznavanje vobče, kot tisto, kar imenujejo Nemci *Grundwissenschaft*. Takšen je »fizicizem« S. Simona in Comta ali »fizikalizem« tistega, kar Carnapova šola imenuje enotna veda (*Einheitswissenschaft*). Takšen je tudi smisel historizma, psihologizma, sociologizma, juridizma itd. Intencionalen značaj regulativne ideje ima tudi »determinizem«. To ni ničesar drugega kot svobodno izbrana smer znanstvene misli, ki prav tako lahko izbere indeterminizem, kakor dela to cela vrsta novejših fizikov. Že možnost take alternative, že dejstvo, da se deterministi vneto zavzemajo za pravilnost svoje teorije, potrjuje vprav to, kar oni zavračajo, namreč svobodo izbire. Neodvisno od teh ali drugih metafizičnih »izmov« predstavlja

vsaka veda neko spoznavno intencijo. In baš zato je Comte po analogiji z »juristi« in »ekonomisti« pisal: teologi, biologi, zoologi, sociologi.

V svojem stremljenju utemeljiti in potrditi vse te »izme«, t. j. svoje teoretične intencije, je vsaka veda eksperimentalna. Bolje rečeno: vsaka veda je eksperiment. Ni nobenega razloga, da bi smatrali eksperiment kot monopol naravoslovja. Zgodovinarji, sociologi, ekonomisti in pravniki ne eksperimentirajo nič manj kot biologi, kemiki in fiziki. Bistvo vsakega eksperimenta obstoji v preizkusu pravilnosti teorije s pomočjo bodisi druge teorije, bodisi teh ali drugih občutkov, včasih neposrednih, včasih po umetno povzročenih. Celo zakoni, kakor pravi Boutroux, »so vprašanja, ki jih stavlja eksperimentator naravi«. Eksperiment sestoji neredko v izbiri samo takega gradiva, ki potrjuje določeno teorijo. Eksperimentator vpraša tedaj quid est demonstrandum? Pri tem pa ali ne opaža dejstev, ki mu ne ustrezajo, ali jih zavrača — tant pis pour les faits, ali gre preko njih. Cremonini ni hotel opazovati Jupitra s teleskopom, ker se je bal, da bi zagledal sopotnike tega planeta, čijih obstoj je načelno zanimal. Zaradi potrditve neke teorije se ponekod zatekajo k fiktivnim podatkom kot so imponderabilia stare kemije ali eter Faradaya in Maxwella. V svoji knjigi »Die Philosophie des als ob« je Vaihinger prepričevalno pokazal, da v znanosti kar mrgoli različnih fikcij. V istem smislu je razumel eksperiment Zola, ki je skušal razširiti doktrino čistega empirizma na umetnost. V knjigi o eksperimentalnem romanu je pisal: »Eksperimentator izvaja poizkus, hočem reči, sili osebe, da se gibljejo in s tem pokaže, da bo zaporednost dejstev takšna, kakor jo zahteva determinizem«. Najprej se torej proglašča dogma determinizma. Na to se pa pod njo prisilno podrejuje izmišljena dejstva, exempla ficta. In takozvani »človeški dokumenti« Zolaja niso ničesar drugega kot dokazna sredstva v svrhu potrditve »formule«, da človeško življenje samo »nadaljuje in izpopolnjuje fiziologijo, ki se s svoje strani opira na fiziko in kemijo«. Zolajevi eksperimenti spominjajo na Aristotela, ki je, v soglasju s svojo apriorno teorijo o hierarhičnem ustroju kozmosa, učil, da ima ženska manj zob kot moški, da je desna stran telesa bolj topla kot leva, ali da ptiči nimajo utripanja. Eksperiment je včasih v tem,

da označujejo nek pojav, ki je ostal nerazumljiv in neobrazložen, s kakšno besedo in se s tem zadovoljujejo:

Denn eben wo Begriffe fehlen.

Da steht ein Wort zu rechter Zeit sich ein.

Tako so postopali sholastiki, ki so po Leibnizevih besedah nadomeščali zrno stvari s slamo terminov. Isto srečavamo po besedah Petra Ramusa »morbum scholasticum« pri onih biologih, za katere se z izrazom »tropizem« raziskovanje končuje že tam, kjer se v bistvu še niti ni pričelo. Čisto verbalni pomen ima tudi »specifična energija čustev« Johanna Müllerja, ki nas spominja na Molièrovo vim dormitivam. Še sedaj ni zastarela Montaigneva pripomba: on échange un mot pour un autre mot, et souvent plus incogneu.

Manj dogmatični raziskovalci eksperimentirajo, da bi ugotovili, v koliko se potrjujejo ali, kakor se izražajo pragmatisti, v koliko »se izplačajo« v teoretičnem ali praktičnem pogledu te ali one epistemološke možnosti. Pri tem se dogaja, da daje intencija objektivizma prevladujočo smer temu, kako vodijo znanstveniki svoje misli, če se poslužimo jezika Descartesa in »Logike« Port Royaala. In tedaj utegnejo tako rekoč naleteti na take »pojave«, ki jih prisilijo, da podvomijo v pravilnost nekih teorij in da poskusijo druge. Zelo nazorna je v tem pogledu metodološka izpoved Montesquieuja v začetku »Duha zakonov«: J'ai bien des fois commencé et bien des fois abandonné cet ouvrage; j'ai mille fois abandonné aux vents les feuilles que j'avais écrites; je sentais tous les jours les mains paternelles tomber; je suivais mon objet sans former de dessein; je ne connaissais ni les règles ni les exceptions; je ne trouvais la vérité que pour la perdre; mais quand j'ai découvert mes principes, tout ce que je cherchais est venu à moi; et dans le cours de vingt années, j'ai vu mon ouvrage commencer, croître, s'avancer et finir«. In v poglavju VI. knjige XXVIII. Montesquieu slovesno izjavlja: tout se plie à mes principes. Tocqueville je v predgovoru k svoji knjigi »L'ancien régime et la révolution« pokazal, kako je on eksperimental gledel vprašanja o nastanku upravne centralizacije v Franciji. Že etimologija besede »metoda« označuje pot, ki mu znanstveniki slede, da bi dosegli določen smoter. Metoda je v istem odnosu do inten-

cije kakor sredstvo do cilja. Nobenih zavestnih metod ni moči izvajati iz pasivne empirije. Pripisovati metodi pomen nekega cilja zase pa znači pozabljati radi sredstva na cilj in rezultat. To znači pretvarjati vedo v služkinjo tiste tehnologije, ki jo označuje furor technicus, o katerem piše Vierkant: »Tehnicizem je stanje, kadar se tehnika doživlja kot cilj zase namesto, da bi bila sredstvo za nek cilj; klasični zgleđ tega tvori znano malikovanje prometnih sredstev, čigar podzavestna podlaga je ta-le: ljudje eksistirajo radi tega, da bi se gibal kar moči hitreje«.

V svojem popolnem obsegu sestoji vsak zavedni intencionalni postopek ne samo iz ciljev in sredstev, temveč tudi iz uspehov. Uspeh znanstvenega postopka, t. j. metodičnih, od teorije naravnanih poskusov, predstavlja takšna stvarnost, ki se bistveno razlikuje od občutkov in sploh neposrednih dojemov. Ona ni »objektivna« sama po sebi, ampak zato, ker ustreza postulatu »objektivizma«. Znanstvena empirija je nekaj povsem drugega kot fenomenologija neposredne skušnje navadnega »človeka s ceste«, kakor pravijo Angleži ali »die Erfahrung von Hinz und Kunz«, kakor pravijo Nemci. Zavaljo tega je Spencerjeva opredelitev znanosti kot sistematiziranega zdravega razuma če že ne povsem napačna, vsaj preveč enostranska. Teorija brez empirije je prazna ter predstavlja po Schopenhauerjevem dovtipu namesto Wissenschaftslehre neko Wissenschaftsleere. Toda tudi empirija je brez teorije slepa in, kadar dobiva svoj vid, ne pomeni to, da se znanstveno gledanje adekvatno ujema z neposrednim dojmom. Narobe pomeni to, da se znanstvenik odreka takega dojma in stavi na mesto njega svojo konstrukcijo, kot je storil na pr. Demokrit, ki je nadomestil vonje, okuse in barve z atomi in praznoto. Znanstvenik dobiva namreč nekako ezoterično razumsko gledanje, zaradi česar mu je dostopno tisto, česar ne opazijo profani. Znanstveniki so v tem oziru slični onim »materam«, o katerih pravi Mephistopheles Faustu: »sie sehn dich nicht, nur Schemen sehen sie«. Znanstvena stvarnost ni mundus sensibilis, ampak mundus intelligibilis. Niso samo regulacijske ideje znanja noumenalne, kakor je trdil Kant, temveč tudi njegovi uspehi.

Nastaja vprašanje: Zakaj se taki znanstveni empiriji daje prednost pred neposrednimi dojmi? Zakaj vidijo v njej

znanstveniki, kakor se je izrazil Leibniz, *phaenomena bene fundata*? Saj se tako malo ujema z gradivom, ki ga naravno dobivamo s pomočjo naših čutov — teh po Heraklitovi izjavi slabih prič — da znanstveniki več zaupajo umetnim aparatom. Ona se ne ujema niti z dojmi vseh ljudi ali vsaj njihove večine po načelu, s katerim je hotel Vincencij Lirinski zapeljati teologe: *quod semper, quod ubique, quod ab omnibus creditum est*. Čeprav so v zadnjem času sociologi Durkheimove šole privajali vso gnoseološko problematiko na tak »sociologizem«, je vendar Essertier prepričevalno dokazal v svoji knjigi »Des formes inférieures de l'explication« (1927), da znanstveno znanje nastaja in se razvija kot individualni protest proti splošno priznanim nazorom. Ni res, da bi znanost dobivala svojo hrano od demokracije, ampak narobe hrani znanost demokracijo, v kolikor prodirajo s pomočjo pedagoške ali kake druge propagande v ljudske množice ideje in predstave znanstvenikov. Merilo resničnosti znanstvene empirije leži v specialnih intencijah znanstvenikov, v njihovih problemih in teoremih. Takšni so na pr. notranja logična doslednost, adekvatnost teoretičnemu dogmatu, konstrukcijska elegantnost, za katero čestokrat velja »se non è vero, è ben trovato«, ujemanje s kako hipotezo, tehnična utilitarna uporabnost (Platonova »panurgija«). Vsi taki kriteriji pa so relativni. Sodobna veda priznava vse to in vidi celo v tem velike prednosti. Kajti le-to podeljuje znanstvu pravo dinamiko in preprečuje njegovo stagnacijo. Vsak odgovor postaja namreč prej ali slej le povod za nova vprašanja.

Znanstvena empirija in neposredni dojmi se torej nikakor ne ujemajo med seboj. V tem smislu ima prav Le Roy, ko pravi, da »plus le fait est scientifique, moins il est donné dans l'expérience nue«. Pisalna miza, pri kateri dela prirodoslovec, je, v kolikor jo vidi s svojim očesom izven svojega znanstvenega gledanja, pohišstvo s trdo ploščo, predali in stojali. Z vidika fizikalne teorije je pa ista miza nekak čebelnjak neštetihi atomov, protonov, elektronov in še bolj drobnih elementov. Kadar gre isti prirodoslovec preko ceste in misli na to, da ne bi kot Curie postal žrtev prometne nesreče, ne vidi pred seboj emanacije ali vibracije svetlobnih valov, temveč pešce, avtomobile in avtobuse. Eddington trdi, da bi lažje velblod šel skozi šivankino uho kot znanstvenik skozi

navadna vrata, če bi hotel pri tem reševati vse znanstvene probleme vstopanja. Zato svetuje tudi znanstvenikom, naj kar naravnost hodijo skozi vrata. Isti Eddington piše, da mora za učenjaka, ki privaja vse pojave na elektrone in kvante, tudi njegova žena predstavljati precej komplicirano diferencialno enačbo. Vendar mora tak učenjak biti dosti takten, da bi ne vnašal tega svojega naziranja v družinsko življenje. Posebno jasno se zavedajo razlike med neposrednimi dojmi in znanstveno empirijo angleški učnjaki, ki so zelo občutljivi napram temu, kar imenujejo *Common sense*. Tako se je na pr. Hume priznaval: »Obedujem, igram šah, ali se v dobrem razpoloženju pogovarjam s prijatelji; ko pa se po dveh — treh urah razvedrila vračam k svojim razmišljanjem, so le-ta zame tako hladna, vsiljena in naravnost smešna, da ne čutim nobene volje, poglobljati se vanje«. Še bolj je oddaljeno od znanstvene empirije zadržanje ljudstva, ki ne pripada h klerikom znanosti. Ono, v kolikor je odvisno od svoje izobrazbe, eklektično združuje neposredne dojme, znanstveno empirijo in metafizična verovanja. Tisti, sicer precej redki raziskovalci, ki ne priznavajo nobene druge empirije razen znanstvene, predstavljajo tolikokrat zasmehovan tipus raztresenega učenjaka. Njihova raztresenost izvira odtod, ker, kakor je rekel Plato, vidijo samo tisto, kar vedno obstoja in se nikdar ne godi, ter ne vidijo tistega, kar se vedno godi in nikdar ne obstaja. Ljudstvo zasmehuje njihovo naivnost, oni pa se narobe čudijo njegovemu »naivnemu realizmu«. Ko je Descartes rekel, da ne zaupa nobenim neposrednim dojmom in je zgradil povsem nov svet, ki je bil za njega edini resnični svet, je s tem formuliral bistvo vsake znanstvene empirije. Ne samo zanj, ampak tudi za vsakega znanstvenika velja epitafija, ki jo je sestavil Huygens: »Il faisait voir aux esprits ce qui se cache aux yeux«.

Kako umetna je empirija, ki jo ustvarja znanstvena teorija, o tem posebno nazorno priča pravoslovje. Če rabimo Gényeve izraze, lahko rečemo, da v njem »le construit« prevladuje nad »le gonné«. Tako na pr. označuje pravni subjekt ali osebo z besedo »persona«, s katero so Rimljani označevali krinko, ki so jo nosili igralci na odru. In juridična fenomenologija take pravno okrinkane »personae« se lahko

razhaja s fizičnim in duševnim človeškim življenjem. S pravnega vidika se človek lahko rodi pred svojim fizičnim rojstvom (*nasciturus*) in lahko umre pred svojo fizično smrtjo (*capitis deminutio maxima*; »državljska smrt«, ki je bila na Francoskem odpravljena šele l. 1854), lahko pa živi tudi po svoji smrti (*saisine*; *le mort saisi le vif*); lahko pa sploh ni nobena oseba, naj bo tudi filozof kot je bil na pr. Epiktet (*servus nullum caput habet*). Ko so bile na vse ljudi razširjene človeške in državljanjske pravice, ni pomenilo to, da so bile končno z vseh ljudi snete vse krinke in vsa »vestimenta juris«, temveč samo to, da so bili vsi oblečeni v novo pravno uniformo. Tudi na stvari se včasih nadeva krinka pravne osebe; takšne so na pr. vsakovrstne »*universitates bonorum*«. Tvrdba »*Dombi in sin*« ne pomeni mračnega starčka in njegovega šibkega otroka, ampak posebno umetno ali po Savignyevem nauku fiktivno bitje.

Pravno razmerje ni nikakor dejansko razmerje in pravna volja, kot to posebno naglašča Kelsen, ni neposredna dejanska volja. Zakon ni s pravnega vidika fizična skupnost ali duševno sorodstvo (*Wahlverwandschaft*). Zato za pravnika ne velja izrek: »*Boire, manger, coucher ensemble, est mariage se me semble*«. Ne veljajo zanj niti besede Dobčinskega v Gogoljevi veseloigri »*Revizor*«, ki je prosil za legalizacijo svojega pred zakonom rojenega ali po francoski terminologiji naturalnega sina in je zatrjeval, da »je bil le-ta rojen tako dovršeno kakor bi bil v zakonu«. Niti lastnina ni dejanska posest (*possessio phaenomenon*), ampak metafizična institucija (*possessio noumenon*). Kant je izjavil, da je »izključno empirični nauk o pravu sličen leseni glavi iz Phaedrove basni: takšna glava lahko utegne biti lepa, toda na žalost nima možganov«. Hauriou privaja vse pravo na »institucije«, te pa na »ideje«.

Upoštevaajoč navedene posebnosti pravne empirije, je Ihering kljub vsej svoji nenaklonjenosti napram »pojmovni jurisprudenci« zapisal tole: »Pravnik priznava dve dejanji tam, kjer priznava profan samo eno; tudi tam, kjer le-ta ne vidi nobenega dejanja, ugotavlja pravnik eno ali več dejanj.« Erhard Weigel in Puffendorf sta v XVII. stoletju celo zgradila nad fizičnim prostorom posebni moralni prostor

(*spatium morale*), v katerem imajo svoj »situs« moralna bitja (*entia moralia*).

Tudi druge humanitarne vede, tako normativne kot indikativne, gradijo svojo lastno empirijo. Takšne so na pr. universalije, ki se imenujejo država ali gospodarstvo. Družba je za sociologe neka razumska »*unitas essentiae*«, »*universale ante res*« v smislu sholastičnega realizma. V tej družbi ne delujejo živi ljudje, ampak neki teoretični »socialni činitelji«.

Istotako je odvisno od regulacijskih teorij umetna tista stvarnost, ki jo gradijo zgodovinarji. Zgodovina ne obuja preteklosti, ker učenjaki ne utegnejo napravljati takih čudežev. Ona je le umetna rekonstrukcija dejanskega življenja s pomočjo mrtvega gradiva. Takšna je ne samo nomotetična zgodovina, ki hoče privedi tok dogodkov na neke zakone, in ne samo socialna zgodovina, ki privaja vse na delovanje narodov, stanov, razredov in sploh universalij, ampak tudi idiografična zgodovina. Zato je Windelband uvajal v tako zgodovino »vrednote«, Rickert pa je smatral za njen spoznavni regulativ »kulturo«. Pred kratkim umrli Merežkovski pripominja, da ostaja dejanski Napoleon vendar neznan vojak, čeprav je bilo o njem napisanih več kot 40.000 knjig. Ta Napoleon ostane nepoznan tudi tedaj, če se o njem napiše še toliko novih knjig. Zavaljo tega je nek angleški filozof (Whately) smatral za koristno, da napiše knjigo »*Historic doubts about Napoleon*«, v kateri dokazuje, da je možno negirati celo obstoj tega incognito. Nietzsche je nazval zgodovinska dejstva kot *facta ficta*.

Pretekli dogodki in njihovo medsebojno razmerje se ustanavljajo intencionalno. Tako se je zgodovina francoskih ustanov, dokler so jo pisali taki učenjaki kot Hotman, pisec »*Franko-Galije*«, te »utopije preteklosti«, ali predhodnik »*nordizma*« Boulainvilliers ali Montesquieu, ki je vse pozitivno izvajal »iz germanskih gozdov«, pojmovala kot prodiranje germanskih načel v Galijo. V XIX. stoletju se je ta tradicija, ki so jo podpirali ga. Staël, Lamartine, Guizot, Renan, Gobineau in drugi germanofili, nadaljevala do vojne 1870.—71. leta. Nato pa je bila zgodovinska perspektiva izpremenjena. Tako je Fustel de Coulanges jel dokazovati,

da germanski barbari niso mogli dati civilizacije rimski Galiji, da pa je narobe uprav ta Galija, čije ustanove so se razvijale naprej, civilizirala barbare, ki so vdrli vanjo. V renesančni in »prosvitljeni« dobi so slikali zgodovinarji srednji vek kot mračno in barbarsko dobo. V nasprotju s tem so romantično razpoloženi zgodovinarji začetka XIX. stoletja idealizirali in poetizirali srednjeveško dobo. Ob 150 letnici francoske revolucije je D. Halévy spisal »L'histoire d'une histoire«, v kateri je zbral zanimive podatke o tem, kako so se pri različnih zgodovinarjih v zvezi z njihovimi šestokrat nasprotnimi teorijami menjale slike preteklosti celo v svojih najbistvenejših potezah. Intence zgodovinarjev prehajajo šestokrat v prave tendence. Tako na pr. utemeljujejo individualisti nastanek lastnine skladno z Iheringovo teorijo, etatisti v smislu Hobbesova izreka »constitutio proprietatis civitatis opus est«, in sociologisti kakor primitivni komunizem. Isti Fustel de Coulanges se je pritoževal, da je »zgodovina postala pri nas neka vrsta državljanske vojne«, Huysmans pa je imenoval zgodovino »le plus solennel des mensonges«. Kot eden izmed številnih primerov naj navedemo Seignobosovo knjigo »Histoire sincère de la nation française«. V tej knjigi trdi njen pisec, ki se smatra za enega izmed stebrov tkzv. laicizma, da sta bili na pr. edini posledici križarskih vojn moda nositi brado in uvedba kopalnic s toplo vodo v evropskih mestih, ki pa so zopet izginile v XV. stoletju. Kako se ne bi ob tej priliki spomnili na Helvetija, ki je imenoval zgodovino »roman dejstev« ali Voltairea, ki je zaklical: »et voilà justement comme on écrit l'histoire«.

Po prvi svetovni vojni so postale skrajno tendenčne take vede kot sta etnografija in dialektologija ali taka metoda kot je statistična, s pomočjo katere je možno baje dokazati vse. Sodobno francosko sociologijo deli prof. Aron v katoliško in Durkheimovo. O. Neurath usmerja svojo »empirično sociologijo« proti sovjetski ideologiji. Drugi predstavnik dunajske šole Ph. Frank dela to isto s prirodoslovjem (*Das Kausalgesetz und seine Grenzen*, 1932). Nehote se spominjamo pri tem Nietzschevih besed, ki je rekel: »auch die Wissenschaft ruht auf einem Glauben, es gibt gar keine voraussetzungslose Wissenschaft«.

Še bolj se empirija humanitarnih ved oddaljuje od neposrednih dojmov, kadar se gradi s pomočjo naravoslovnih teorij in paradigmov. Pripadniki take metodologije so prepričani, da pojasnjujejo »obscurum per clarum« če učijo, da je družba mehanizem ali organizem, da ima pravo svojo anatomijo in fiziologijo (Ihering), sekrecijo (Scelle), mašinerijo (Lundstedt), da je treba »moralo obravnavati kot kemijo«, da so »čednosti in grehi« produkti, slični žolču in sladkorju (Taine), da je človek stroj (La Mettrie), ali agregat materije in energije (Haeckel), ali mehanizem, ki sestoji iz mehanizmov, ki zopet sestojijo iz mehanizmov (Le Dantec), ali pa celo akvarij iz 40 l mlačne morske vode, v kateri živijo celice (Oliviero). Ničesar čudnega ni tedaj, ako je po dva in pol tisoč letih po Sokratovem klicu »spoznaj samega sebe« mogla iziti knjiga Alexisa Carrela z značilnim nazivom: »L'homme cet inconnu«. Res je tedaj, da »difficultatem facit doctrina«, ali, če rabimo mutatis mutandis Aragojevo formulo, »de la lumière ajoutée à de la lumière peut produire de l'obscurité«.

Čestokrat se sliši, da v naravoslovju ni umetnih konstrukcij, ki so značilne za humanitarne vede, ker so naravoslovne vede konkretne, točne, objektivne in popolnoma adekvatno reproducirajo pravo stvarnost, t. j. prave dejanske pojave. Toda Rickert ima prav, kadar trdi, da tvori upravo stvarnost mejo za postavljanje naravoslovnih pojmov. Max Weber pa je smatral, da se v naravoslovju v razliko od humanitarnih ved pojmovanje nadomešča s pojmi. S temi pojmi se ustvarja empirija, ki je povsem drugačna kot tista, ki jo dobivamo z našimi čuti. Za njen substrat se smatra bodisi materija, bodisi energija, bodisi neka druga substanca, ki se zopet razvršča v atome, erge, gene, kvante, protone, elektrone, pozitrone, neutrone, fotone in slične elemente. Nato pa se namesto teh elementov stavi matematični pojem veličine. Tedaj, kot se je izrazil že Sext Empirik, »numero cuncta assimilantur«. Numerus numerans kot teorija preoblikuje stvarnost v numerum numeratum. Tako prihajamo do Kantove trditve, da je naravoslovje v toliko znanstveno, v kolikor se da privedi na matematiko.

Na ta način se dobiva tista »narava«, s katero se tako ponašajo prirodoslovci. Le-ta se tem bolj oddaljuje od dejan-

skih pojavov, ki jih dojemamo s svojimi čuti, čim bolj se stvarnost nadomešča z matematiko. In to s takšno matematiko, ki je bolj precizna kakor stvarna, ker stavi in rešuje svoje probleme, ne ozirajoč se na to, ali jim ustreza nekaj konkretnega. Ker izhajajo te matematične konstrukcije iz popolnoma pogojnih predpostavk, ima pogojni in samovoljni značaj tudi naravoslovna empirija. Zaradi tega so različne tudi znanstvene predstave o tkzv. naravnih pojavih. Jules Tannery navaja besede nekega astronoma, ki mu je rekel, da »ni luna, ki jo vidimo, tista, ki ga zanima«. Istotako razlikuje Heisenberg »das quantentheoretische Partikelbild« in »das quantentheoretische Wellenbild«. Duhem razlikuje faits pratiques in faits théorétiques. Jeans pa pravi, da imajo svetlobni pojavi popolnoma različno obliko odvisno od tega, ali dajejo dotični fiziki prednost emanacijski ali ondulacijski teoriji. Isti pisec trdi, da ne tvorijo tri prostorne dimenzije obenem s četrto, za katero smatra Minkowski čas, ničesar drugega kot mrežo, na katero rišejo znanstveniki svoje slike sveta; kdor istoveti tako sliko z originalom, je sličen tistemu, ki bi mislil, da določa mlin smer vetra in toplomer segreva sobo.

Ko je H. Poincaré v razliko od Newtona, čigar geslo je bilo »hypotheses non fingo«, pretvoril celo geometrične aksiome v hipoteze in ko je moderno naravoslovje osvojilo staro filozofsko relativnostno idejo, se je pri sodobnih fizikah pojavila želja, da bi v celoti rekonstruirali svetovno sliko ter jo prilagodili novim teorijam. Oni so že več ko siti konstrukcij, zgrajenih na tradicionalnih mehaničnih nazorih in jih skušajo demontirati. Ohranjajo še deterministično doktrino pri makroskopičnem proučevanju narave, toda v »mikrofiziki« dajejo prednost indeterminizmu. Pri tem gredo tako daleč, da piše na pr. De Broglie o »samovolji« atomov. Modalnost »nujnosti«, zvezana z determinizmom, se vedno bolj umika pred modalnostjo »možnosti«: »posse« stopa namesto »necesse« pri razlaganju »esse«. V zvezi s tem je Heisenberg pretvoril vzročno povezanost pojavov v »razmerje netočnosti«. Reichenbach pa naglašja, da »kvantna mehanika zapušča strogi pojem zakona«. Nastaja čuden pojav: medtem ko se zaostali družboslovci naslanjajo na zastarelo naravoslovje in trdovratno negirajo svobodo človeka v imenu natu-

ralističnega determinizma, vračajo napredni naravoslovci ne samo človeku, temveč tudi mrtvi naravi njeno svobodo. Če celo atom ni determiniran, tako nas opozarja Eddington, je težko priznati, da bi bil duh bolj mehaničen kot atom. De Broglie pa trdi v svoji knjigi o »Materiji in svetlobi« (1937), da moderna fizika »nikakor ne ovira procvita umetnosti« in da »se čut dolžnosti javlja v človeškem srcu kot nekaj, kar se ne da izkoreniniti«.

Čestokrat se po načelu *pars pro toto* istoveti znanstvo sploh, kakor to delajo Francozi, z naravoslovjem (*sciences*). Radi tega so ideje modernih fizikov zelo važne za splošni nauk o znanstvu. Te ideje vračajo svobodo znanstvenemu spoznanju in ne pričajo o propadanju ali bankrotu znanstva, ampak o njegovem novem povzdigu. Znanost se osvobojuje predčasne stabilizacije in naivne vere v to, kar je Hegel imenoval »die letzte Wissenschaft«. Znanost se mobilizira. Vse, kar je absolutnega, se odstranja iz nje ter se preko metafizike vrača religiji, kamor prav za prav spada. V mejah relativnega pa se pred znanostjo odpirajo neomejene možnosti. In ravno tedaj, če se znanost ne pojmuje kot okorel sistem, popolnoma adekvaten »objektivni stvarnosti«, ampak kot postopek in sicer kot intencionalen teleološki proces, v katerem teorija nepretirano oplojuje empirijo, je mogoč resnični napredek znanosti.

Conclusioni.

Teoria ed esperienza.

Fra le dottrine, le cui esattezza viene oggidì contestata, un posto importante appartiene alla tesi, che la conoscenza scientifica s'acquista mediante la pura esperienza senza ogni teoria: la cosiddetta »*voraussetzungslose Wissenschaft*« dei Tedeschi ossia lo scientificismo puramente empirico, introdotto in Francia dai Littré e Taine, e disapprovato da Auguste Comte.

Infatti, nessuna conoscenza scientifica è possibile senza un'attività premeditata e finalistica. Ogni scienza deve essere considerata come un processo teleologico, determinato a sua volta non dalle cause, bensì dai fini, mezzi e conseguenze. Essa mira cioè ad uno scopo, scegliendolo dall'inesauribile mondo del possibile; e questi fini rappresentano »*rationes cognoscendi*« e non »*rationes essendi et fiendi*«. Ne deriva il senso dell'ontologismo e di tutti quanti gli »ismi«, non escluso il determinismo. Ogni scienza è sperimentale, poichè tende a verificare le sue teorie in conformità della predeterminata concezione della verità. Ogni scienza rappresenta, finalmente, una realtà la quale differisce essenzialmente dalle nostre impressioni immediate. Non solo nell'ambito delle scienze giuridiche la costruzione viene eretta su quanto ci è dato; lo stesso vale pure per le altre scienze, non esclusa la storia, anzi per questa idiografica; riguardo a ciò, le scienze naturali, e specialmente la fisica, confermano la regola generale. La concezione finalistica della scienza non significa in verun modo la sua decadenza; al contrario, essa, dandole un nuovo slancio che va rinnovandosi senza interruzione, la protegge dalla stagnazione precoce.

Dr. Milan Škerlj:

Družba z omejeno zavezo po ital. državljanem zakoniku in po jsl. trgovinskem zakonu (ustanovitev, kapitalska podstava, deleži).

1. Kakor skoraj vse zakonodaje celinske Evrope po l. 1918, sta tudi jugoslovanski trgovinski zakon z dne 2. oktobra 1937, Sl. N. št. 245-LXXIV-572 (I. in II. del) in italijanski državljanem zakonik, knjiga o podjetju in delu (codice civile, libro dell'impresa e del lavoro) z dne 30. januarja 1941-XIX sprejela družbo z omejeno zavezo (società a garanzia limitata). Oba sta jo sprejela kljub pomislekom, ki so se v obeh državah pojavljali zoper to obliko združenja, v obeh državah so pri njeni zakonski ureditvi sodločale skušnje, dobljene v jako sličnih (povojnih gospodarskih prilikah) na delu njihovih ozemelj na podstavi istega, t. j. avstrijskega zakona o družbah z omejeno zavezo z dne 6. marca 1906, drž. zak. št. 58, obema zakonodavcema so služili isti novejši zakonski načrti in zakoni, ki so nastali po l. 1918, kakor bulgarski, francoski, lihtenštajnski, madjarski, poljski, švicarski. Zato ne bo nezanimivo pregledati vsaj v glavnih potezah, kako oba najnovejša zakona rešujeta probleme družbe z omejeno zavezo.^{1 2 3}

¹ Kratice: družba z o. z. = družba z omejeno zavezo; C. c. l. lav. = codice civile, libro dell'impresa e del lavoro — tako v kr. dekretu 30. jan. 1941-XIX, št. 17; Jsl. t. z. = jugoslovanski trgovinski zakon; kjer pri »š« ali »č.« ni naveden zakon, je mišljen Jsl. t. z. odnosno C. c. l. lav.; reg. = register, registrski; trg. = trgovinski; avstr. = avstrijski.

² Družba z o. z. je bila sprejeta že v »Progetto preliminare per il nuovo codice di commercio« iz l. 1922 (čl. 144—158); »Codice di commercio, progetto« iz l. 1925 jo je urejal v čl. 147—158, »Codice di commercio, progetto ministeriale« iz l. 1940 v čl. 329—341, »Codice civile dell'impresa e del lavoro, bozze provvisorie« iz l. 1941 v čl. 404 do 417;

I. Pojem in ustanovitev. 2. P o j e m. Oba zakona dajeta pojem družbe z o. z. Čl. 406: »Pri družbi z o. z. je za družbene zaveze odgovorna samo družba s svojo imovino. Deleži (quote di partecipazione) ne morejo biti predstavljeni (rappresentante) po delnicah.« § 415. (1) Družba z o. z. ima s pravili določeno glavnico (osnovna glavnica), v kateri je vsak družbenik udeležen s po eno vlogo (osnovna vloga). Osnovne vloge ni da bi morale biti enake. (2) Družbeniki so družbi zavezani samo za dajatve in druge činitve, ki so določene s pravili; razen tega odgovarja vsak družbenik družbi tudi za vplačilo vlog ostalih družbenikov, toda samo do zneska osnovne glavnice. Za zaveze družbe družbeniki ne odgovarjajo. (3) Družba z o. z. je trg. družba ne glede na predmet podjetja. Obe definiciji sta nepopolni, naglašata samo nekaj, ne pa vseh bistvenih znakov te oblike združitve.⁴ V obeh definicijah pa je izraženo, da je družba z o. z. kapitalna družba s svojo, od imovine družbenikov povsem ločeno imovino. Razlike so večinoma bolj navidezne kot resnične: tudi po C. c. l. lav. mora biti osnovna glavnica določena s

sam zakon, ki stopi v moč 21. aprila 1942, jo obravnava v čl. 406—431. Prvi trije načrti so opremljeni z izčrpnimi obrazložitvami, ministrovoro poročilo k samemu zakonu žal še ni izšlo, prav tako ne uvodne in prehodne določbe. Od jsl. pripravljanih del sta v tisku izšla komisijski načrt po 2. čitanju l. 1933 in vladni predlog Narodni skupščini kot priloga stenografskih beležk Nar. skupščine za 2. redni sestanek 13. novembra 1935, oba z izčrpnimi obrazložitvami. V moč naj bi bil zakon stopil po posebnem uvodnem zakonu, ki je bil pripravljen, pa ni izšel.

³ Z zakonodavne strani sem se z družbo z o. z. bavil v študijah: »Društva s omejenim odgovornošću (povodom bugarskog i francuskog zakona o d. s o. o.)« v »Arhivu za pravne i društvene nauke«, knjiga XII (XXIX), 1926, str. 89, 171, 285 in sl., »Družba z o. z. po italijanskem osnutku trg. zakonika iz l. 1925« v »Pravnem vestniku«, 1928, str. 87 in sl., in »Reforme v pravu družb z o. z.« v »Slov. Pravniku«, 1933, str. 126 in sl.; poslednji članek se bavi z načrtom jsl. trg. zakona. Izvajanj v teh člankih brez nujne potrebe tu ne ponavljam. — O družbi z o. z. po novem ital. pravu je objavil kratek, jako informativen članek Enrico Soprano v »Rivista del diritto commerciale« 1941, št. 9—10. — Dovoljeni prostor me sili, da se v ti studiji omejim na ustanovitev, kapitalno osnovo in deleže, iz istega vzroka čim manj navajam določbe na našem pravnem področju veljajočega avstr. zak. o družbah z o. z.

⁴ To je v zvezi z definicijami, ki jih vsak obeh zakonov daje za druge oblike družb.

pravili in osnovne vloge ni treba da so enake (čl. 409, 408); tudi po C. c. l. lav. družbenik družbi ni zavezan za kaj drugega kot je določeno s pravili; tudi po Jsl. t. z.-u se o deležih ne smejo izdajati vrednostni papirji (§ 441). Prave razlike tudi ni v tem pogledu, da more po izrečni določbi Jsl. t. z.-a vsak družbenik imeti samo eno osnovno vlogo in dosledno tudi samo en delež, dočim C. c. l. lav. izrečne določbe o tem nima, kajti tudi po C. c. l. lav. se quote di partecipazione merijo po velikosti osnovnih vlog (quote di conferimento), ki more vsak družbenik imeti samo eno, kakor izhaja iz čl. 409, odst. 1, št. 5.⁵ Razlika je v tem, da je po Jsl. t. z.-u vsaka družba z o. z. trgovec, tako da za njeno poslovanje veljajo stvarno- in obligacijskopravne določbe trg. zakonika, pa tudi določbe o knjigovodstvu i. t. d., dočim po C. c. l. lav. ni tako: vpisati v register podjetij (registro delle imprese) se mora sicer vsaka družba z o. z., posebne določbe za trg. delavnost in trg. podjetja pa zanjo veljajo le, če ima katerega od predmetov podjetja, ki so naštetih v čl. 141 (čl. 142), zlasti zanje ne veljajo določbe o trg. knjigah.⁶ Najvažnejša razlika pa je, da po C. c. l. lav. drugi družbeniki niso družbi zavezani za vplačila, ki jih ne izvrši drug družbenik.

3. **Predmet podjetja.** Po obeh zakonih družba z o. z. ne sme opravljati zavarovalnih poslov (§ 417, čl. 723 C. c. l. oblig. — a contrario), sicer pa je razlika ta, da je po Jsl. t. z. dovoljen vsak drug predmet podjetja, dočim bo po C. c. l. lav. dovoljena le gospodarska delavnost z namenom koristi za družbenike. Čl. 183 namreč določa splošno, da zloži z družbeno pogodbo dvoje ali več oseb dobrine ali usluge (beni o servizi) za skupno opravljanje gospodarske delavnosti z namenom deliti koristi od te delavnosti, prim. tudi čl. 142, 141 in 185. Dejanski ta razlika ne pomeni mnogo; tudi pri nas skoro ni družb z o. z., ki bi jim ne bil namen gospodarska delavnost v korist članom. Da je izljudčena

⁵ Ustanovni spis (atto costitutivo) mora navesti »la quota di conferimento di ciascun socio«. — V tem smislu tudi Soprano, l. cit. št. 21.

⁶ Razlika je dejanski manjša kot se zdi, ker je novi ital. C. c. absorbiral trg. pravo, posebnega trg. zakonika poslej ne bo, stvarno- in zlasti obligacijsko-pravne določbe državljanskega zakonika bodo veljale tudi za trg. posle.

neposredna politična delavnost kot predmet delavnosti, je po obeh zakonih jasno, tu ni podjetja.

4. Način ustanovitve je po obeh zakonih simultanski; § 418 to izraža izrečno, C. c. l. lav. s tem, da v čl. 409 ne navaja čl. 267—274, ki urejajo sukcesivno ustanovitev deln. družbe. Nejasno je pa, ali ni razlike kar se tiče oblastvene dovolitve za ustanovitev. Po § 417 je potrebna le, če jo zahteva zakon ali uredba (§ 185), po čl. 263. 409 odst. 2 pa je dvomljivo, ali ni oblastvena dovolitev morda potrebna v vsakem primeru.⁷

5. Oblika pravil je po § 418 notarski akt, po čl. 409 pa se mora družba ustanoviti z »javnim aktom«, C. c. l. lav. pojmovno loči pri deln. družbi, ne pa pri družbi z o. z., ustanovni spis (atto costitutivo) od pravil (»statuto«), toda za deln. družbo je obenem rečeno, da je statut, ki vsebuje določbe o delovanju (funzionamento) družbe, del ustanovnega spisa, tudi če tvori poseben spis. To mora, dasi pri družbi z o. z. statut ni omenjen, po sami stvari veljati tudi za družbo z o. z., ni pa rečeno niti za deln. družbo, da bi moral statut biti »javni akt«. Jsl. t. z. govori samo o pravilih, ne da bi delal razliko med ustanovnim spisom in statutom, dasi mu ni povsem neznana (prim. § 194, odst. 1), vsebina »statuta« mora biti sprejeta v pravila, oblika je za vse skupaj notarski spis. Izvestno oblično razliko torej morda imamo.

6. Najmanjšega in največjega števila družbenikov ne določa nobeden obeh zakonov; da morata biti ob ustanovitvi vsaj dva, sledi iz pojma družbe. Bistvena razlika pa je, da po Jsl. t. z.-u združitve vseh deležev v eni roki ne pomeni prestopa družbe, po čl. 431 pa prestop družbe, če so vsi deleži več kot šest mesecev združeni v eni roki. Družba

⁷ »da obstoje vladne odobritve in ostali pogoji, ki jih zahtevajo posebni zakoni za ustanovitev družbe z ozirom na njen posebni predmet«. Ali se stavek »ki jih zahtevajo...« nanaša samo na »ostali pogoji« ali tudi na »vladne dovolitve«? Če le na »ostali pogoji«, je vladna odobritev potrebna v vsakem primeru. Zdi se, da je tako. Zakon določa, v eni točki to, kar je bilo v načrtu, ki je njegov neposredni prednik, razdeljeno v dve točki »1. da je ustanovitev dovoljena z dekretom ministra...« — »4. da obstajajo posebni pogoji, ki jih zahtevajo posebni zakoni...« (čl. 262 načrta).

z o. z. je s to določbo približana personalnim družbam, popolnoma dosledna pa določba ni, kajti tudi po C. c. l. lav. je družba z o. z. kakor tudi deln. družba pravna oseba (čl. 409 in 265), za deln. družbo pa združitev vseh delnic v eni roki ne pomeni prestanka.

7. Minimalna vsebina ustanovnega spisa je po C. c. l. lav. na videz znatno obširnejša kot po Jsl. t. z.-u. V resnici razlike niso tako velike. Če naj se, na primer, v ustanovnem spisu povedo ime, očetovo ime, prebivališče, državljanstvo, rasna pripadnost vsakega družbenika, je posebno prav za prav le, da treba navesti tudi državljanstvo in rasno pripadnost, ostalo se mora — očetovo ime pač le, če treba za utrditev istovetnosti — navesti že itak v notarskem spisu;⁸ če naj se v ustanovnem spisu pove, koliko osnovne glavnice je vplačane, treba po Jsl. t. z.-u to povedati v posebni izjavi poslovodij, ki se priloži prijavi za vpis; če naj se po čl. 409 t. 6 v ustanovnem spisu določi, kako se mora deliti dobiček, in po t. 7, kako se sklicuje skupščina, sta to vendar samo redovna predpisa, kajti, če ni drugače določeno v ustanovnem spisu, se po čl. 426 dobiček deli po razmerju osnovnih vlog in se po čl. 418 skupščina sklicuje s priporočnimi pismi. Bistvena razlika, osnovana v celem sistemu določb o zastopstvu, je pa, da treba navesti oblast (poteri) upravnikov in kateri od njih zastopajo družbo;⁹ Jsl. t. z. ne dopušča omejitve zakonske oblasti zastopanja z učinkom proti tretjim (§§ 297, 460), zato se seveda ne more določiti v pravilih.¹⁰

⁸ O rasi Jsl. t. z. ne govori, (tuje) državljanstvo se mora navesti v prijavi za vpis v trg. register le pri članih personalnih družb in pri članih organov kapitalskih družb.

⁹ Po C. c. l. lav. je mogoča omejitev oblasti zastopanja z učinkom proti tretjim, če je vpisana v register podjetij, prim. čl. 233, 318, 421.

¹⁰ Nejasno je po čl. 409, ali se morajo res v samem ustanovnem spisu postaviti upravniki in člani nadzornega organa (collegio sindacale), ali pa je zadosti, da se pove, kdo morejo biti in kako se postavljajo eni in drugi; dočim namreč zakon za družbenike zahteva navedbo imen, je tu le govor o osebah (persone), ki jim je poverjeno upravljanje in o tistih, iz katerih je sestavljen (componenti) nadzorni kolegij. Če velja drugo, ne bo razlike od Jsl. t. z., če prvo, je razlika, da po Jsl. t. z. imen v pravilih ni treba navesti.

8. Po C. c. l. lav. je potreben vpis v register podjetij, učinek je v bistvu isti kakor po Jsl. t. z.-u učinek vpisa v trg. register: šele z vpisom postane družba pravna oseba; iz poslov, ki se opravijo v imenu družbe pred vpisom, so tretjim neomejeno in nerazdelno odgovorni tisti, ki so poslovali. Podrobnejših določb o ti odgovornosti in o priznanju takih poslov za družbo in po družbi, kakor jih vsebuje § 212 (§ 426), pa C. c. l. lav. nima. Dvomljivo je, ali tudi C. c. l. lav. nalaga reg. sodišču, da pred dovolitvijo vpisa materialno preskusi popolnost in zakonitost prijave in prilog, t. j. zlasti ustanovnega spisa. Zbog razlike v dikiiji med čl. 135, ki splošno govori o pogojih (modalità) za vpis, in čl. 264 (409), ki ureja vpis kapitalskih družb, bi mislil, da treba vprašanje potrditi.¹¹ — Posebnost C. c. l. lav. je, da je prijavo zavezan vložiti tudi notar, ki je sestavil ustanovni spis in da jo sme, če notar ali upravniki zamude rok za vložitev prijave, vložiti celo vsak posamezni družbenik o strošku družbe, lahko pa tudi toži upravnike na vložitev prijave.

9. Hibna ustanovitvev. Določbe C. c. l. lav. so, kar se tiče vzrokov ničnosti (nullità) ustanovnega spisa — ustanovitve — in postopka za uveljavljanje ničnosti mnogo manj izerpne od določb Jsl. t. z.-a, vendar je rečeno, da sme sodni sklep o vpisu izpodbijati tudi javni tožilec (pubblico ministero), da izrek o ničnosti ne učinkuje ex tunc, marveč da družba preide v likvidacijo, da ostanejo veljavni posli, sklenjeni v imenu družbe, da družbeniki niso oproščeni vplačil, kolikor so potrebna za zadostitev družbinih upnikov, da se ne izreče ničnost, če se vzrok odstrani s spremembo ustanovnega spisa. Za vse to ni bistvene razlike od določb Jsl. t. z.-a.

II. Kapitalska podstava. 10. Najmanjša osnovna glavnica je po C. c. l. lav. 50.000 lir, po Jsl. t. z.-u 200.000 din, za družbe, ki so jim predmet podjetja bančni ali menjal-

¹¹ Stvar je po C. c. l. lav. tem važnejša, ker nima določbe § 419, po kateri so norme o družbi z o. z. prisilne, razen če zakon izrečno dopušča odstop o njih. Tudi od norm C. c. l. lav. bo dejanski znaten del prisilen in reg. sodišče bo imelo pri presoji ustanovnega pisma težjo nalogo kot bi jo imelo po Jsl. t. z.-u, ker bo moralo najprej ugotoviti, ali gre za prisilno normo. Ni pa dvoma, da je ta ureditev bolj prožna.

niški posli, pa 500.000 din.¹² Največji znesek ni določen v nobenem obeh zakonov, tako da se ustanove v obliki družbe z o. z. lahko tudi velika podjetja.

11. Osnovna glavnica se zbere iz osnovnih vlog. Vsak član sme prevzeti samo eno, ne sme pa biti manjša od 1000 lir odnosno 5000, pri bančnih družbah 10.000 din; po obeh zakonih mora znesek biti deljiv s 1000. Predmet dajatve je načelno denar, stvarni vložek mora biti izrečno dopuščen v ustanovnem spisu — pravilih. Na denarni vložek morajo biti vplačane po C. c. l. lav. ob ustanovitvi vsaj $\frac{3}{10}$ in sicer pri kakem kreditnem zavodu (čl. 263, 409), po Jsl. t. z.-u pa pred registracijo, če glavnica ni večja od 200.000 (500.000) din, vsaj polovica, od presežka vsaj $\frac{1}{4}$ (§ 424);¹³ stvarni vložki morajo biti po Jsl. t. z.-u v celoti izvršeni pred registracijo, C. c. l. lav. o tem ne govori, kakor tudi nima določbe, da mora biti z izjemo pri nekih pretvorbah podjetja, ki je že obstojalo v drugi obliki, na vsak način vsaj $\frac{1}{4}$ osnovne glavnice vplačana z gotovino (§ 420). Nobeden obeh zakonov torej ni sledil tistim zakonom, ki zahtevajo popolno vplačilo osnovne glavnice ob ustanovitvi: po pravici. — Če se osnovna glavnica ni povsem vplačala ob ustanovitvi, se morajo po Jsl. t. z.-u izvršiti nadaljnja vplačila na račun osnovnih vlog po določbah pravil in po skupščinskih sklepkih, sam poziv za vplačilo izdajajo poslovodje. Dasi C. c. l. lav. za ta del nima določb, bo po naravi stvari veljalo isto.

12. Nevarnosti, ki preti družbi, njenim članom in upnikom od nepravilne, previsoke, ocenitve stvarnih vložkov, skuša vsak zakon po svoje priti v okom. Po C. c. l. lav. mora član, ki vlaga stvarni vložek, predložiti zapriseženo poročilo veččaka, ki ga je določil predsednik zbornega sodišča prve stopnje. V poročilu mora biti opisan in ocenjen predmet vložka in povedati treba, po katerih vidikih se je predmet ocenil; poročilo se priloži ustanovnemu spisu. Pred potekom šestih mesecev od ustanovitve družbe

¹² Po švicarskem obligacijskem pravu (1936) 20.000 fr., po poljskem trg. zakoniku (1934) 10.000 zlotov. Razmerno velika zneska sta bila v Jsl. t. z.-u določena šele v Nar. skupščini, vladni predlog je določal 100.000, bančni posli družbam z o. z. sploh ne bi bili dovoljeni.

¹³ Vplačilo pri denarnem zavodu zahteva Jsl. t. z. samo za delniške družbe.

morajo upravniki in nadzorniki (sindaci) preskusiti pravilnost ocenitve in jo po potrebi ponoviti. Če se pokaže razlika, večja od $\frac{1}{5}$ vrednosti, s katero se je stvarni vložek poračunil na osnovno vlogo, sme član razliko doplačati z gotovino, sme pa tudi izstopiti; če ne doplača, se znižata znesek osnovne vloge in znesek osnovne glavnice (čl. 410, 277).¹⁴ Po Jsl. t. z.-u pa so za škodo od nepravilne ocenitve družbi odgovorni vsi družbeniki in poslovodje razen tistih, ki dokažejo, da za nepravilnost niso ne vedeli ne vedeti morali; če je razlika manjša od $\frac{1}{5}$ vrednosti, s katero je družba sprejela vložek, so odgovorni samo tisti, ki so zakrivali nepravilno oceno namerno ali iz velike nemarnosti.¹⁵ Ne ureja pa Jsl. t. z. učinka nepravilne ocenitve na osnovno vlogo in na osnovno glavnico; veljalo bo pač vobče isto kar po C. c. l. lav., vendar ne bo mogoč prostovoljni izstop člana.

Zanimivo je, da C. c. l. lav. ne omenja ustanovnih in naknadnih nabavk, pri katerih nevarnost nepravilne ocenitve ni manjša kot pri stvarnih vložkih. Pomagati si bo treba z jamčevanjem in odškodninsko zavezo odsvojlca in z odgovornostjo članov družbinih organov. Jsl. t. z. ravna z ustanovnimi in naknadnimi nabavkami kot s stvarnimi vložki, seveda mutatis mutandis; da tudi po Jsl. t. z.-u veljata odgovornost odsvojlcev in članov družbenih organov, se razume.

13. Druge činitve družbenikov. Oba zakona poznata postranske nedenarne dajatve (prestazioni); C. c. l. lav. sicer ne omenja naravnost, da morajo biti periodne, vendar morajo biti vsaj nekako trajne, ker zahteva čl. 279 (412), da se jim v ustanovnem spisu določi trajanje — kar seveda ne pomeni, kakor ne v § 244, da morajo veljati za ves čas trajanja družbe — in ker čl. 412 veže prenos deleža, s

¹⁴ Dasi ni izrečno določeno, da vloga in glavnica pri tem ne smeta pasti pod najmanjši zakonski znesek, se razume, da izpade v prvem primeru družbenik iz družbe in da v drugem preneha družba sama.

¹⁵ Kateri način bo uspešnejši, pokaže skušnija. Jsl. t. z. pozna pri deln. družbi sličen način kakor C. c. l. lav.; pri družbi z o. z. ga ni uvedel zbog razmerno znatnih stroškov ocenitve po veččakih; tudi je pričakovati, da bo osebna odgovornost članov in poslovodij učinkovala preventivno. Vsekakor pa ima tudi način C. c. l. lav. svoje prednosti: položaj se razčisti hitro, dočim se škoda lahko pokaže pozno, ko je dokazovanje morda že težko.

katerim je spojena taka zaveza, na pristanek upravnikov, kar ne bi imelo smisla, ko bi bile mogoče enkratne činitve in bi bile že izvršene. Ali so s pojmom »prestazioni« mišljene tudi činitve, ki niso dajatve, je odvisno od tega, kako široko se vzame pojem; po mojem mnenju so; po Jsl. t. z.-u o tem pri družbi z o. z. ni dvoma. Stvar prav pri družbah z o. z., pri katerih so člani tesno povezani z družbo, ni brez praktičnega pomena. Jasna je razlika med obema zakonoma kar se tiče naknadnih doplačil: Jsl. t. z. jih ureja, C. c. l. lav. jih ne pozna, tako da je prav dvomljivo, ali bi se mogla uvesti z ustanovnim spisom.¹⁶

14. Pravni posli med družbo in družbeniki so seveda dopustni po obeh zakonih, gotovo pa je, da utegnejo biti nevarni za druge upnike družbe. C. c. l. lav. zoper to nevarnost ne daje posebnih določb, Jsl. t. z. pa določa, na podstavi skušenj, da pridejo družbeniki s posojilnimi terjatvami zoper družbo v njenem stečaju na vrsto šele za drugimi upniki in da morajo celo vračila iz poslednjega leta pred uvedbo stečaja po zahtevi upravitelja stečajne mase vrniti tudi če ni razlogov za izpodbijanje, seveda kolikor treba za poplačilo drugih upnikov. Za predmete pa, ki jih je družbenik dal družbi v uporabo, ima družbenik odločitveni ali izločitveni zahtevek le, če je dajatev zgolj v uporabo vpisana v trg. register. Obe določbi veljata tudi za bližnje svojce družbenikov (§ 440). Možnost zaščite upnikov je torej po Jsl. t. z.-u izdatnejša.

15. Zvišanje osnovne glavnice je po obeh zakonih v bistvu urejeno enako, zlasti tudi opcijska pravica družbenikov. Pri znižanju pa je nekaj važnih razlik. C. c. l. lav. loči znižanje zbog — za predmet podjetja — prevelike glavnice od znižanja zbog zgub. V prvem primeru se glavnica lahko zniža z vračilom osnovnih vlog ali s tem, da se družbenikom odpuste nadaljnja vplačila. Znižanje sklne skupščina, izvršiti se sme sklep šele tri mesece po vpisu sklepa v register podjetij, če se med tem ni uprl upnik, čigar terjatev je nastala pred vpisom. Posebnega pozivnega

¹⁶ Naknadna doplačila poznata tudi švic. obligacijsko pravo in poljski trg. zakonik, urejata jih pa precej drugače kot Jsl. t. z. Zakaj jih C. c. l. lav. ni uvedel, ne vem; po načelu, ki velja za deln. družbe, ker se v življenju malo uporabljajo?

postopanja torej ni; celo navzlic uporu upnika sme sodišče dovoliti znižanje, toda naložiti mora družbi primerno varščino (čl. 379, 430). V drugem primeru morajo upravniki, če se je osnovna glavnicca zbog zgub znižala za več kot $\frac{1}{3}$, sklicati skupščino, da stori primerne ukrepe. Ni rečeno, kaj se zgodi, če se skupščina ne skliče ali če ne sklene primernih ukrepov, toda če se v prihodnji računski dobi zguba ne zniža pod $\frac{1}{3}$, mora skupščina, ki odobri bilanco, znižati osnovno glavnicco v razmerju z ugotovljeno zgubo. Ako tega ne stori skupščina, morajo upravniki in nadzorniki zaprositi, da sodišče ukrene znižanje glavnice; sodna odločba se vpiše v register (čl. 380, 430). Po Jsl. t. z. ni, kar se tiče postopka, razlike po vzroku znižanja. Ko je registrovan skupščinski sklep o nameravanem znižanju, morajo poslovodje trikrat opozoriti »stare« upnike, da bo družba njihove terjatve plačala ali zavarovala, če to zahtevajo v treh mesecih od poslednjega opozorila; znani upniki se obveste še posebej. Po preteku roka se prijavi sprememba pravil zbog znižanja glavnice za vpis v trg. register, ob prijavi treba izkazati, da je pozivni postopek izvršen in da so upniki po svoji zahtevi plačani ali zavarovani. Izplačila družbenikom so dopustna šele po pravnomočnosti vpisa znižanja glavnice, takrat so tudi šele oproščeni nadaljnjih vplačil (§ 474).

Zanimiva je določba čl. 430, da obdrže družbeniki v primeru znižanja zbog zgub članske pravice po prejšnji vrednosti vlog. V tem primeru namreč ne velja določba čl. 408 o najmanjših zneskih, tako da lahko posamezna vloga pade pod 1000 lir in glavnicca pod 50.000 lir, razen tega je mogoče, da znesek osnovne vloge ni več deljiv s 1000. Osnovna glavnicca se sicer mora v takem primeru sočasno zvišati vsaj na zakonski minimum, ni pa to določeno za osnovne vloge in tudi ne, da morajo še biti deljive s 1000. Zbog tega bi brez navedene določbe lahko nastale težave zlasti pri glasovanju.¹⁷

¹⁷ Če se je osnovna glavnicca 200.000 lir, sestavljena iz vlog po 80.000, 60.000, 40.000, 10.000, 9000 in 1000 lir, znižala na 120.000 lir, bodo vloge imele zneske po 48.000, 36.000, 24.000, 6000, 5400 in 600 lir, število glasov bo ostalo 80, 60, 40, 10, 9, 1. Določba ima svojo slabo stran, če se glavnicca obenem zviša. Nove vloge morajo biti najmanj po 1000 lir, glasovi za deleže, ki vstrezajo tem vlogam, se računajo po merilu en glas za 1000 lir, novi člani bodo torej imeli dejanski slabšo glasovalno

Jsl. t. z. nima take določbe, pa tudi v nobenem primeru ne dopušča osnovnih vlog manjših od zakonskega minimuma. To bo vsekakor sililo k posebni opreznosti pri določitvi zneska znižanja; izključeno ne bo, da bo kak družbenik moral prevzeti del zvišanja glavnice, če bo hotel ostati v družbi, ali pa se bo morala glavnica znižati bolj kot je neobhodno potrebno. Po drugi strani zbog tega stališča ne morejo nastati težave pri izmeri članskih pravic.

Če v celoti primerjamo določbe obeh zakonov o znižanju osnovne glavnice, treba reči, da ima vsak način dobre in slabe strani. Zaščita upnikov je krepkejša po Jsl. t. z.-u: podrobno urejeno pozivno postopanje, pravica zahtevati plačilo ali zavarovanje v vsakem primeru; po C. c. l. lav. samo v primeru znižanja zbog previsoko odrejene osnovne glavnice pravica upreti se znižanju, nič posebne zaščite, če se glavnica znižuje zbog zgub. Prvo bo sicer v praksi redno dovedlo do istega učinka kakor po Jsl. t. z.-u: družba bo morala, če je upor količkej osnovan, upnika plačati ali zavarovati, kajti pred sodišče v dvomljivem primeru ne pojde — saj varščina tudi imobilizuje družbina sredstva — več kot plačila ali zavarovanja upnik ne more zahtevati: ali je glavnica večja ali manjša, se njega tiče samo glede na njegovo varnost. Drugo pa se ne da zadosti utemeljevati z dejstvom, da se je zguba že zgodila. Prav zguba kaže, da je gospodarski temelj družbe omajan. Če se glavnica še formalno zniža, je omogočena delitev bodočega dobička članom, dobička, ki bi sicer služil popolnitvi imovine do prvotnega zneska glavnice; z znižanjem ostane nižji tisti gospodarski temelj, na katerega so upniki dali kredit. Po drugi strani se ne da tajiti, da dalekosežna zaščita upnikov po Jsl. t. z.-u v posameznih primerih lahko ogroža obstoj družbe ali njeno sanacijo; zlasti v primeru zgub bo družbi težko takoj plačati ali zavarovati upnike. Dvomljivo je, ali, po drugi strani, zaščita

pravico od starih, kar sanacij ne bo olajševalo, tem manj, ker je prav dvomljivo, ali so pri družbi z o. z. mogoči prednostni deleži: čl. 282 v poglavju o družbi z o. z. ni naveden. Po Jsl. t. z. so prednostni deleži — seveda tudi ne v pogledu glasovalne pravice — mogoči (§§ 447, 230), tako da je novim članom moči dati prednostno dividendo, prednost pri delitvi likvidacijskega dobička, pravico na izvesten upliv pri postavljanju poslovodij.

družbe po C. c. l. lav. ne sega predaleč, ko naj se v primeru zgub na sklep skupščine o znižanju glavnice čaka še celo poslovno leto, dejanski torej morda več kot celo koledarsko leto od ugotovitve zgub. Po §§ 470, 432 mora skupščina, kadar je zgubljena $\frac{1}{3}$ glavnice, takoj odločiti, ali naj dela družba dalje ali naj prestane in preide v likvidacijo. Za opustitev sklica skupščine ali za njeno pasivnost tudi Jsl. t. z. ne daje posebne sankcije, pač pa si v izvestnih primerih upniki lahko pomagajo sami na ta način, da pri sodišču predlagajo pregled družbinega poslovanja ali celo tožijo, da sodišče izreče prestanek družbe; upniki morajo sicer v takih primerih položiti varščino za škodo, ki preti družbi od predloga in pregleda odnosno od tožbe, vendar imajo močno orožje zoper pasivno držanje družbe in njenih organov (§§ 469, 477).¹⁸

16. Vplačevanje osnovnih vlog. Gl. t. 11. Ukrepi za primer zamude pri vplačevanju so po obeh zakonih sicer slični, podrobnejša ureditev pa je precej različna. Dasi ni rečeno, tudi po C. c. l. lav. ni dvoma, da družba lahko toži zamudnika za plačilo, praktična pa bo tožba le, kadar je zamudnik zanesljivo plačevit in je družbi do tega, da ga obdrži v družbi. Zato oba zakona dajeta določbe, po katerih pride družba prej in zanesljiveje kot s tožbo do popolnitve osnovne glavnice in se obenem znebi zamudnika. Po obeh zakonih pozovejo upravniki (poslovodje) zamudnika, da naj v teku enega meseca¹⁹ opravi zamujeno vplačilo. Po brezuspešnem preteku roka smejo upravniki — čl. 411 — delež prodati za ceno, ki je enaka bilančni vrednosti deleža po poslednji bilanci, z odbitkom vplačil, ki jih je član še dolžan. Ostali člani imajo pri kupu prednost. Če ni ponudb, se poskusi javna prodaja; ako tudi ta ne uspe, smejo upravniki člana izključiti, že izvršena vplačila zadržati družbi in

¹⁸ Določbe §§ 469, 477 niso omejene na primere že nastopivših, z bilanco ugotovljenih zgub, dovolj je, da način družbinega poslovanja očitno ogroža poplačilo terjatev ali da so se v poslovanju na škodo upnikov zgodila nepoštena dejanja ali hude kršitve zakona. Vendar morejo predlog staviti ali tožbo vložiti samo upniki, katerih terjatve znašajo vsaj polovico družbine osnovne glavnice. V podrobnosti se tu ne morem spuščati.

¹⁹ Po § 431 se sme določiti daljši rok, biti pa mora enak za vse zamudnike.

izterjati večjo škodo; za primanjkljaj, ki bi ostal, treba znižati osnovno glavnico. Da brez posebne izključitve izpade tudi član, čigar delež se je prodal, je jasno. Pot je torej po C. c. l. lav. strogo predpisana, ovinek je potreben le, če ima zamudnik prednike; ti so tri leta od prenosa deleža z zamudnikom nerazdelno zavezani za še ne izvršena vplačila in upravniki jih morajo prijeti, če je poziv zamudniku brezuspešen (čl. 415, 411). Nejasno je pa, ali smejo upravniki tožiti prednike, preden poskusijo prodajo, ali šele, če prodaja ne uspe, in čigav je v tem primeru delež: ali pripade predniku, ki plača zaostanek, ali ostane članu, zoper katerega bi imel prednik regres. Gotovo se bodo morali upravniki lotiti prednikov, preden izključijo zamudnika, kajti ob izključitvi pripadejo vplačila družbi in morda se mora znižati osnovna glavnica: to bo potrebno le, če in kolikor ne plačajo predniki. — Jsl. t. z. je opustil tako strogo določeno pot kakor jo pozna tudi avstr. zak. o družbah z o. z. in jo poskusil napraviti prožnejšo in zanesljivejšo. Predvsem naj bo družbi na voljo, da poskusi — tudi po izključitvi — primanjkljaj izterjati od zamudnika in njegovega pravnega naslednika (§§ 431, 445), in prav tako na voljo, da, po izključitvi, najprej prime prednike in potem poskusi prodajo, ali obratno: odločilno bo, ali je kateri od prednikov plačevit, po drugi strani, koliko je nade, da se bo delež kolikor toliko uspešno prodal. Če se vplačilo ni povsem izterjalo na nobenega od navedenih načinov ali se v šestih mesecih od izključitve ni poskusil nobeden teh načinov, morajo ostali družbeniki plačati primanjkljaj po razmerju prevzetih osnovnih vlog. O znižanju osnovne glavnice, če se ne more popolniti niti na ta način, zakon ne govori, ni pa dvoma, da se mora znižati. Pač pa je jasno rečeno, da pripade delež tistemu predniku, ki je plačal primanjkljaj ali zadnji ostanek primanjkljaja; predniki so namreč zavezani po vrsti, »mlajši« pred »starejšimi«.

Glavna razlika je pač ta, da po C. c. l. lav. ostali člani niso zavezani kriti končnega primanjkljaja. To boljše ustreza načelu kapitalske družbe, način Jsl. t. z.-a boljše štiti družbine upnike. Še ugodnejši je njihov položaj v družbinem stečaju, kjer so člani in njihovi predniki iz poslednjega leta pred uvedbo stečaja takoj in brez ozira na druge možnosti

izterjave nerazdelno zavezani plačati primanjkljaj, seveda le kolikor treba za poplačilo upnikov. Člani in predniki, ki bi zbog nerazdelne zaveze plačali več kot svoj sorazmerni del, imajo regres zoper tiste, ki so plačali premalo.²⁰

Posebej je s § 436 urejena zaveza za popolno vplačilo osnovnih vlog ob zvišanju osnovne glavnice: predniki, ki v času, ko se je sklenilo zvišanje, niso več bili člani ali so glasovali zoper zvišanje, kot predniki niso odgovorni za znesek zvišanja, subsidijarna zaveza vseh družbenikov pa ne zadeva tistih članov, ki so glasovali zoper zvišanje. Od teh določb je sama po sebi razumljiva tista, ki pravi, da prednik ni odgovoren za zvišanje, sklenjeno v času, ko on ni več bil član. To velja brez dvoma tudi po C. c. l. lav., dasi molči. Drugi dve določbi pa sta izjemi od načela, da veljavno storjeni skupščinski sklepi vežejo tudi preglasovane člane, tako da bi torej tudi morali prispevati h kritju primanjkljaja, bodisi da so po skupščinskem sklepu delež že odsvojili in tako postali predniki, bodisi da so še člani. Od teh dveh določb po C. c. l. lav. ena ne bo veljala, druga pa ne pride v poštev, ker C. c. l. lav. ne pozna zaveze članov kot takih, da plačujejo primanjkljaj zbog zamude drugih.

17. K zaščiti osnovne glavnice, družbine imovine sploh in s tem tudi upnikov, spada tudi določba, da družba ne sme pridobivati niti v zastavo sprejemati svojih deležev, t. j. deležev pri nji sami. Prepoved je po čl. 417 brezizjemna, §§ 448, 249 poznata izjeme, po drugi strani pa razširjata prepoved na pridobivanje deležev odvisnih družb.²¹

III. Deleži. 18. Merilo deleža, prenosnost. Merilo je načelno po obeh zakonih znesek vrednosti osnovne vloge. To določa § 441 s pristavkom »kolikor delež s pravili ni drugače določen«, za C. c. l. lav. pa se vidi to merilo zlasti iz določb čl. 430 (gl. op. 17) in čl. 419 o glasovalni pravici. Po obeh zakonih je delež načelno prenosen s posli med živimi in po dedovanju, tudi kot volilo. V podrobnostih pa je precej

²⁰ Razen v tem primeru, ko gre za nerazdelno zavezo, razmerje med več predniki, ki so plačali dele primanjkljaja, med seboj in razmerje med njimi in zamudniki v Jsl. t. z.-u ni urejeno.

²¹ Zanimivo je, da C. c. l. lav. pozna izjeme od prepovedi in razširitve prepovedi pri deln. družbi.

razlik. C. c. l. lav. sam ne omejuje prenosnosti, razen da zahteva, v skladu z Jsl. t. z.-om, pristanek družbe za prenos deleža, s katerim je zvezana dolžnost postranskih činitev in da družbi prepoveduje pridobivanje svojih deležev. Po Jsl. t. z.-u je prenos neomejeno dopusten le med družbeniki, pri nameravanem prenosu na nedružbenika imajo člani predkupno pravico, ki je natanko urejena. Oba zakona pa dopuščata omejitve prenosa s pravili. V tem pogledu je C. c. l. lav. strožji, s pravili se lahko povsem prepove prenos s poslom med živimi in prehod mortis causa (čl. 413). S to določbo je posebno naglašen notranji personalni značaj družbe z o. z., nihče naj ne pride vanjo brez njene volje. Kaj pa naj se v primeru prehoda mortis causa zgodi z deležem, ni rečeno; če ne bo določeno z ustanovnim pismom, ga bo treba izplačati in osnovno glavnico znižati za znesek ustrezajoče osnovne vloge, kar je za družbo v izvestnem trenutku lahko neprijetno. Bolj prožen je Jsl. t. z.; med živimi sme sodišče dovoliti prenos deleža s popolnoma vplačano osnovno vlogo, če društvo prenosa ne dovoli brez zadostnega vzroka,²² prehod deleža mortis causa na zakonskega druga in otroke, vštveši pastorko, posinovljence, zete in snahe pa se s pravili sploh ne more omejiti. V ostalih primerih se s pravili lahko odredi, da mora dedič ali volilojemnik delež prenesti osebi, ki mu jo imenuje družba. Postopek je urejen, družba more prenos zahtevati samo v teku meseca dni odkar je zvedela za pridobilca, že omenjene določbe o intervenciji sodišča veljajo tudi tu. Utis imam, da določbe Jsl. t. z.-a omogočajo omilitev nekaterih trdot, ki bi se utegnile pojaviti po C. c. l. lav., ne da bi preveč žrtvovale interes ustanoviteljev, da ostanejo »med seboj«.

19. Oba zakona urejata izvršbo na delež, ki ni svobodno prenosen, raz vidik, da naj se z izvršbo, po Jsl. t. z.-u tudi s stečajem, ne vsili brez potrebe družbi kot član oseba, ki ji ni prijetna. Tudi tu gre torej za element, ki družbo z o. z. približuje personalnim družbam. V podrobnostih je nekaj razlik. Najvažnejša je ta, da se po čl. 414,

²² Prav tako pa se sme družba obrniti do sodišča, če družbenik, ki hoče odsvojiti delež, brez zadostnega vzroka ne sprejme namesto pridobilca, ki ga je izbral sam, od družbe imenovanega mu pridobilca (§ 443).

čim je izvršba dovoljena, stranki in družba lahko dogovore o prodaji deleža. Če se to ne zgodi, se opravi javna prodaja, ki je neučinkovita, če družba v desetih dneh po »prisodbi« deleža postavi drugega kupca za isto ceno. Po § 443 pa sodišče opravi cenitev in obvesti poleg strank tudi družbo in tiste osebe, ki imajo po knjigi deležev na deležu stvarne pravice. Ocenitev ni potrebna, kadar se imenovane osebe dogovore o ceni. Javna prodaja se opravi le, če v 15 dneh po omenjeni obvestitvi ne prevzame deleža za določeno ceno kak družbenik ali oseba, s katero je družba zadovoljna. Prednost C. c. l. lav. je v tem, da je postopek lahko krajši in da se na javni dražbi morda doseže višja kot cenilna vrednost. Prav druga prednost pa se lahko obrne v nasprotje; če se na dražbi ne doseže cenilna vrednost, se bo za višjo kot doseženo ceno komaj javil kupec. Po Jsl. t. z.-u te nevarnosti ni, mogoče pa je, da se pred dražbo ne javi prevzemnik za cenilno vrednost in potem je družba primorana sprejeti kupca na dražbi. Samo praksa bo pokazala, kateri obeh načinov je boljši za upnike in za družbo. — Dasi se tudi po C. c. l. lav. deleža lahko drže »stvarne« pravice, na pr. vžitek, zastavna pravica, se zakon pri izvršbi na delež ne ozira nanje. To je dosledno, ker se po čl. 422 take pravice ne vpisujejo v knjigo družbenikov, kakor se vpisujejo po § 442; otežen je položaj upravičencev.

20. Delitev deleža. Zakona si nasprotujeta. Po C. c. l. lav. je delež deljiv s pravnim poslom med živimi in po dedovanju, če v ustanovnem spisu ni določeno drugače; deli morajo dosegati 1000 lir in biti deljivi s 1000. Poslednje velja analogno tudi po Jsl. t. z.-u,²³ deljiv pa je delež med živimi le, če pravila dopuščajo in tudi mortis causa le po pristanku družbe, vendar se s pravili lahko določi svoboda delitve med člani in med sodediči. Sploh zabraniti delitve mortis causa potemtakem pravila ne morejo, lahko jo pa vežejo na pristanek družbe, kar ne more pomeniti nič drugega kot da družbi ni treba sprejeti vsakega dediča dela deleža za člana, sicer bi bila antinomija. V § 446 je torej izražena ista misel kot pri prenosu deleža na nedružbenika, in res sta v

²³ Vendar sme družbenik pri delitvi deleža pridobiti del deleža, ki ne dosega 5000 (10.000) din, pa je deljiv s 1000.

§ 446 citirana tudi §§ 443, odst. 4 in 444; s poslednjim citatom je obenem pojasnjeno, da se delitev med bližnjimi svojci-dediči ne more s pravili vezati na pristanek družbe. Kljub načelno nasprotnemu stališču obeh zakonov razlika v življenju ne bo velika, ker oba zakona dopuščata — v nasprotnem pravcu — da se s pravili odstopi od načela.²⁴

21. Za primer skupnosti deleža, ki je včasih nezogibna, na pr. pri intestatnem podedovanju deleža po več sodedičih, če osnovna vloga ne znaša mnogokratnika 5000 (10.000) din ali 1000 lir, dajeta oba zakona istovetne določbe (čl. 416, 281, §§ 429, 237 in §§ 449, 245): soimetniki so za zaveze iz deleža odgovorni nerazdelno, pravice vrše po skupnem zastopniku; če ga ne postavijo, sme družba pravna dejanja, ki jih treba opraviti proti soimetnikom, opraviti proti komur koli izmed njih z učinkom zoper vse.

22. Po načelu »en družbenik — ena osnovna vloga — en delež« se spoje deleži in osnovne vloge, ki jih pridobi družbenik po ustanovitvi, s tistim, ki jih je prevzel (dobil) ob ustanovitvi. V zvezi s tem, po obeh zakonih priznanim načelom, določa § 441, da se v takem primeru pravice in bremena, ki so bile spojene ali so zadevale samo posamezne dele, iz katerih je nastal enotni delež, ne razširijo na ostale dele enotnega deleža. C. c. l. lav. nima take določbe,²⁵ vendar bi si ne upal trditi, da se po njem zbog imenovanega načela razširi na pr. dolžnost stranskih nedenarnih dajatev, ki je združena z delom enotnega deleža, na ostale dele, saj taka razširitev morda družbi ni niti zaželjena; do drugačne rešitve bi pa utegnili priti na pr. za zastavno pravico.

23. Izdajanje listin o deležih. Oblika prenosa. Po obeh zakonih je prepovedano o deležih izdajati listine vrednotnice: po Jsl. t. z.-u listine o deležih ne smejo biti indosabilne ali imetniške, po C. c. l. lav. ne smejo biti delnice. Ob podrobni raziskavi bi se našlo, da prepovedi nista povsem istovetni, namen obeh pa je isti: deleži

²⁴ Posebnost Jsl. t. z. je določba § 446, odst. 4: Na nedružbenike se ne more prenesti del deleža prej kot je preteklo leto dni od vpisa družbe v trg. register; obveza, da se del deleža prenese, prevzeta pred pretekom enega leta od registracije, ne velja. Namen teh določb je, da se prepreči skrita sukcesivna ustanovitev.

²⁵ Tudi ne avstr. zak. o družbah z o. z.

naj se ne mobilizujejo. Jsl. t. z. celo prepoveduje izdajanje listin, od katerih predložitve bi bilo odvisno izplačilo dobička (kuponov).

Pozitivnih določb o obliki prenosa deleža ali dela deleža C. c. l. lav. ne daje, celo pismenosti ne zahteva izrečno, gl. t. 24, odst. 2. Strožji je Jsl. t. z., ki zahteva za prenos deleža ali njega dela med živimi in za sporazum o bodočem prenosu notarski spis, razen če se delež prenese po določbah zakona o izvršbi in zavarovanju ali stečajnega zakona, ali če se proda delež izključenega člana ali ga pridobi prednik kot tak. Tudi s to otežitvijo prenosa naj se privežejo družbeniki bolj čvrsto na družbo.

24. Knjiga deležev ali družbenikov. Učinek prenosa ali prehoda proti družbi. Po obeh zakonih vodi družba spisek svojih članov, ki se po Jsl. t. z.-u imenuje knjiga deležev, po C. c. l. lav. knjiga družbenikov.²⁶ Za vodenje daje § 442 podrobne, čl. 422 bolj sumarne predpise, da se na pr. obremenitve deležev po C. c. l. lav. ne vpisujejo, je že omenjeno. C. c. l. lav. zlasti nima določbe, da mora družba sodišču javljati vsako spremembo pri deležih, izvzemši obremenitve, in razen tega pošiljati vsako leto spisek članov z označbo njihovih osnovnih vlog, vplačil in vračil, kakor tudi ne določbe, da sme knjigo deležev in omenjene vloge pri sodišču pregledati, kdor izkaže pravni interes na pregledu.

Važna je knjiga družbenikov (deležev) zlasti zato, ker dobi prenos ali prehod deleža po obeh zakonih učinek zoper družbo šele z vpisom v imenovano knjigo (čl. 413, § 445); med strankami velja pravni posel o deležu ali njega delu brez vpisa. Vpis prenosa po C. c. l. lav. lahko zahteva pridobilec ali prisvojilec, če predloži listino, iz katere se vidi prenos, lahko pa se prenos vpiše tudi na podstavi izjave odsvojitelca in pridobilca, ki jo podpišeta v knjigi družbenikov obe stranki in s svojim podpisom potrdi kateri od upravnikov.²⁷ Kako, na podstavi česa, po prijavi ali »po službeni dolžnosti« upravnikov se opravljajo drugi vpisi v knjigo družbenikov,

²⁶ Kljub imenu, »knjiga deležev«, tudi po Jsl. t. z.-u ne gre za realne, temveč za personalne folije.

²⁷ V tem primeru torej za vpis ni potrebna listino o prenosu.

v C. c. l. lav. ni rečeno. Jsl. t. z. izrečno nalaga poslovođjam dolžnost, da vpišejo, čim je družba vpisana v trg. register, v knjigo deležev ime, poklic, prebivališče vsakega družbenika, znesek prevzete osnovne vloge itd. Prav tako brez prijave morajo poslovođje vpisati izključitev družbenika, spremembo imetnika deleža, če se delež prenese zbog zamude vplačila na osnovno vlogo, prevzem nadaljnje osnovne vloge ob zvišanju glavnice in znižanje osnovnih vlog; vse druge spremembe, torej zlasti drugi prenosi in prehodi, delitve in obremenitve se tudi po Jsl. t. z. vpisujejo le po prijavi. Za prijavo je upravičen vsak udeleženec na podstavi redne listine; mišljen je zlasti notarski spis, kjer je predpisan. Dejal bi, da bodo morali upravniki tudi po C. c. l. lav. vpise, ki so predpisani z zakonom in kateri postanejo potrebni prav zbog izvrševanja uprave, opravljati brez prijave, torej zlasti prve vpise in vpise nadaljnjih vplačil na osnovne vloge, po mojem mnenju tudi prenose zbog zamude z vplačili na osnovne vloge. Pomniti treba, da ima čl. 413, ki govori o prijavi za vpis v knjigo družbenikov, na umu le prostovoljne prenose s pravnim poslom med živimi in prehode *mortis causa*. Pač pa se bo pridobitev deleža na javni prodaji v izvršbi vpisala po obeh zakonih le po prijavi, ker te prodaje — razlika od javne prodaje zamudnikovega deleža — ne povzročé upravniki (poslovođje), marveč sodišče. To bo veljalo tudi takrat, kadar v izvršbi (stečaju) pridobi delež oseba, ki jo je imenovala družba kot prevzemnika; tudi v tem primeru ne nastopa kot prodajalec družba, prenos je sodni čin.

IV. Zaključek. 25. Ni bilo mogoče v vseh podrobnostih preiskati določbe obeh zakonov o ustanovitvi družbe z o. z., o njeni kapitalski osnovi in o deležih, vendar kažejo naša razmotrivanja, da se oba zakona strinjata ali vsaj bistveno ne razlikujeta v večini osnovnih potez. Po obeh je družba z o. z. v svojem pravnem temelju kapitalaska družba s pravno osebnostjo, oba zakona ji dajeta v njeni notranji ureditvi mnogo elementov osebnih družb, oba skušata dati prožne določbe, da bi bila oblika družbe z o. z. čim bolj uporabljiva v gospodarskem življenju. Da C. c. l. lav. v nekaterih pogledih dosledneje izvaja posledice iz značaja družbe z o. z. kot kapitalске družbe, da Jsl. t. z. še bolj poudarja elemente

osebnih družb, se ne bo dalo tajiti, prav tako ne, da sega Jsl. t. z., kar se tiče zaščite upnikov, v nekaterih pogledih dalje od C. c. l. lav. Osnovni razliki sta pa, kar se tiče kapitalne osnove, pač samo ti, da en zakon pozna naknadna doplačila in odgovornost vseh družbenikov za popolno vplačilo cele osnovne glavnice, drugi ne.

Conclusioni.

Raffrontando le disposizioni del Codice civile, libro del lavoro e del nuovo Codice commerciale jugoslavo sulla costituzione delle società a garanzia limitata, sul loro fondamento patrimoniale e sulle quote di partecipazione, l'autore accerta, che le due leggi sono in accordo od almeno non differiscono essenzialmente nella maggior parte dei tratti fondamentali. Secondo tutt' e due le leggi le società a g. l. nel suo fondamento giuridico sono società di capitali con personalità giuridica, ambedue le leggi danno ad esse nel loro ordinamento interno molti elementi delle società personali, l'una e l'altra legge si danno premura di dare disposizioni elastiche, affinché la forma della società a g. l. sia quanto meglio adoperabile nella vita economica. Non potrà negarsi, che il C. c. L. Lav. in qualche rispetto traccia più logicamente le conseguenze della qualità della società a g. l. come società di capitali, che la legge jugoslava ancora di più del C. c. L. Lav. accentui gli elementi delle società personali, non potrà neanche contrastarsi, che la legge jugoslava, a quanto concerne la tutela dei creditori, dia, in qualche riguardo, disposizioni più efficienti che non il C. c. L. Lav. Differenze fondamentali però, rispetto al fondamento patrimoniale, sono solamente due: la legge jugoslava conosce i conferimenti supplementari e la responsabilità di tutti i soci per l'intero versamento di tutto il capitale, il C. c. L. Lav. non conosce tali disposizioni.

Altre, importanti ma non fondamentali differenze fra le due leggi sono: secondo l'art. 183 L. Lav. l'oggetto sociale deve essere una attività economica, la legge jugoslava non porta tale restrizione; l'ammontare minimo del capitale sociale e della quota di conferimento è sensibilmente più elevato nella legge jugoslava; questa legge disciplina non solo i conferimenti in natura, ma anche gli acquisti di fondazione. Per di più vi sono differenze abbastanza importanti, riferentisi alle misure contro la valutazione esagerata di conferimenti in natura, al mancato pagamento delle quote, al procedimento all'occasione della riduzione del capitale sociale e dell'esecuzione sulla quota. Finalmente, la tenuta del libro dei soci è regolata più minutamente nella legge jugoslava che non nella legge italiana, sopra tutto riguardo alle iscrizioni che gli amministratori devono fare in virtù della loro funzione, e alle iscrizioni di diritti reali sulle quote di partecipazione.

Priv. docent dr. Adolf Vogelnik:

Popis jugoslovanskega prebivalstva iz leta 1931 in popis prebivalstva Ljubljanske pokrajine iz leta 1941.

Popis prebivalstva, ki se je izvršil na dan 31. julija 1941 v Ljubljanski pokrajini, je zaključil desetletno praznino, ki je potekala od popisa jugoslovanskega prebivalstva iz leta 1931 in ki se je občutila vedno bolj neugodno. Podatki popisa 1931 so čezdalje bolj zastarevali, za potrebe javne uprave in gospodarstva se je bilo treba zatekati k raznim cenitvam in preračunavanjem, ki so postajala tembolj problematična, čimbolj smo se oddaljevali od prvotnega trdnega izhodišča, ki ga je postavil popis 1931, in čim bolj osnovne so bile splošne socialne in še posebej ekonomsko politične preobrazbe v razgibanem desetletju 1931 do 1941. Popis 1941 je osvežil, čeprav v omejenem obsegu, sliko našega prebivalstva, ki je v desetletnem presledku že dokaj obledela. Ta popis se je vendar izvedel na deloma drugačnih statistično-tehničnih osnovah kot oni leta 1931. Iz tega razloga rezultati obeh popisov, tudi v kolikor se tičejo zgolj onega dela popisnega področja, ki je bil obema popisoma skupen, ne bodo brez nadaljnjega vzporedljivi. S primerjalno analizo statistično-tehničnih načel, na katerih je počivala izvedba obeh popisov, hočemo zato poudariti posebnosti obeh popisov, izluščiti pomembnejše razlike med njima in jih premotriti v luči metodike¹ popisov prebivalstva, obenem pa presoditi njih načelni vpliv na popolnost, zanesljivost in medsebojno primerljivost rezultatov.

¹ V pogledu metodike popisov prebivalstva gl. zlasti F. Hiess, *Methodik der Volkszählungen*, Jena, 1931. — Dalje gl. na popis prebivalstva nanašajoča se poglavja znanih sistemov statistike: W. Winkel: *Grundriß der Statistik*, II. zv., *Gesellschaftsstatistik*, Berlin,

I. Pravne osnove popisa.

1. Vrsta pravne osnove.

Oba popisa jugoslovanskega prebivalstva, tako oni iz leta 1921., kakor oni iz leta 1931., sta se izvedla na osnovi posebnih popisnih zakonov, izdanih prav radi vsakokratnega popisa. Splošnega zakona o popisih prebivalstva, ki bi vseboval okvirne določbe glede izvedbe popisov, nismo poznali. Zakon o popisu prebivalstva, kmetijskih gospodarstev in domače živine za leto 1931. (imenoval se je tako, ker je bil združen s popisom prebivalstva tudi popis kmetijskih gospodarstev in živine) je izšel 31. januarja 1931, Sl. N. 29-VIII, izvršilna navodila k temu zakonu pa so bila izdana s pravilnikom predsednika ministrskega sveta z dne 24. febr. 1931, Sl. N. 52-XV. Prav tako se je pripravljajal tudi za izvedbo

1933. Od istega gl. tudi Volkszählungen, Hdwb. d. Staatsw., IV. izd., 8. zv., Jena, 1928. — F. Žizek, Grundriß der Statistik, 2. izd., Leipzig, 1923. Od istega gl. tudi: Wie statistische Zahlen entstehen, Leipzig, 1937. — G. v. Mayer: Statistik und Gesellschaftslehre, I. zv., Tübingen, 1913 in II. zv. (2. izd.) Tübingen, 1926. — Al. Kaufmann: Theorie und Methoden der Statistik, Tübingen, 1913. — H. Bowley: Elements de statistique (franc. prevod), Paris, 1929. — Dalje gl. razprave J. Griessmeier: Erhebungs-, Aufbereitungs- und Tabellierungstechnik. E. Lind: Die Volkszählungen. E. Heintel: Familien- und Haushaltungstatistik. R. Plate: Die Berufsstatistik. Gornje štiri razprave so bile objavljene v velikem zbirnem delu: Statistik in Deutschland nach ihrem heutigen Stand, Berlin, 1940. — Posebej glede popisov prebivalstva v Italiji gl. R. Benini: Principii di statistica metodologica, Torino, 1923. — F. Vinci: Manuale di statistica, Bologna, 1934. — VIII. Censimento generale della popolazione 21. aprile 1936-XIV. Volume I., Atti del censimento. Istituto centrale di statistica, Roma, 1937. — Popisa jugoslov. prebivalstva iz l. 1931. ni skušal, kolikor je nam znano, doslej še nihče sistematično prikazati. Prav tako tudi ni izdala Splošna državna statistika v Beogradu ob priliki objavljenja rezultatov popisa posebnega uvodnega zvezka, ki bi vseboval, kot je to običaj, vse predpise, obrazce in ostale podatke, tičeče se statističnotehnične izvedbe popisa. Prva knjiga Definitivnih rezultatov popisa stanovništva od 31. marta 1931, Beograd, 1937, prinaša na treh pičlih straneh (»Opšti dio«, str. V—VIII) nekaj splošnih podatkov. Nekaj podatkov vsebuje tudi razprava A. Andrejke, Doneski k zgodovini uradne statistike v Jugoslaviji, Beograd, 1937.

popisa, ki bi se imel vršiti v letu 1941, samostojen zakon, nekatere pripravljajoče okrožnice pa so bile že izdane (med njimi je bila posebno važna ona, ki je zahtevala ponovni pregled in ureditev spiskov krajev in hišne numeracije).

V Italiji se vrše popisi prebivalstva na osnovi okvirnega zakona iz l. 1871. in kr. zakonske naredbe iz l. 1930. Slednja je prvotno veljajoče desetletno popisno razdobje skrajšala na pet let in določila kot popisni dan vselej 21. april. Na tej splošni zakonski osnovi se izdajajo za izvedbo vsakokratnega popisa posebne podrobne določbe. Ker se je izvršil prvi popis prebivalstva po omenjeni naredbi iz l. 1939. na dan 21. aprila 1931 (bil je to po vrsti italijanskih popisov osmi), se je izvedel naslednji (deveti) 31. aprila 1936 ter bi se moral vršiti zadnji popis 21. aprila 1941. Tudi v Italiji pa je bil ta popis radi vojnih razmer odložen na kasnejši čas. Radi posebnih potreb, ki so se pojavile v zvezi s splošno upravo k. Italiji novopriključenega dela slovenskega ozemlja in z ozirom na to, da so bili podatki popisa iz l. 1931., v kolikor jih je bilo sploh mogoče reducirati na novo razmejene predele, že zastareli, se je odredil posebej za Ljubljansko pokrajino (in slično za Reški pokrajini priključen teritorij) izven splošnega okvira in brez formalne zveze z gori omenjenimi osnovnimi statističnimi popisnimi zakoni poseben popis prebivalstva, in sicer z naredbo št. 59 z dne 5. julija 1941, Službeni list Ljubljanske pokrajine z dne 5. julija 1941 (kos 54). Naredba postavlja zgolj splošna načela, po katerih naj se popis izvrši. Skoro istočasno z naredbo (dne 6. julija) je izšel Razglas o popisu prebivalstva, ki se je imel v obliki lepaka pritrditi na važnejših, javnosti dostopnih krajih in ki naj bi v popisni naredbi vsebovane splošne smernice popisa populariziral med ljudstvom. Izvedbo popisa v podrobnostih pa urejujejo Pravila za popis prebivalstva Ljubljanske pokrajine, ki so bila odobrena z odredbo Visokega komisarja št. 24 z dne 9. julija 1941 in objavljena v Službenem listu Ljubljanske pokrajine z dne 9. julija 1941 (kos 55). Važen vir za studij poteka popisa in presojo rezultatov popisa je poleg nekaterih internih okrožnic Visokega komisarja še 13 številkl. Bolletino di censimento (popisnega glasila), posebnega informacijskega glasila, ki ga je po potrebi za časa popisa izdajal

Osrednji popisni urad in kjer je objavljaj razna splošna in posebna navodila popisnim organom v pogledu nemotene in pravilnega poteka popisa.

2. Ustanovitev obveze dajanja za popis potrebnih podatkov in varstvo proti zlorabi.

Za izvedbo vsakega statističnega popisa in tedaj tudi za izvedbo popisa prebivalstva je potrebno, da zakon naloži popisancem kot dolžnost, da odgovore resnično in izčrpno na vsa vprašanja, ki se jim radi popisa stavljajo. Zakon o popisu prebivalstva iz leta 1931. je ustanovil tako obvezo v § 9., ki pravi lapidarno, da je vsakdo dolžan povedati resnico o vsem, kar je ob popisu vprašan. Povsem slično določilo vsebuje tudi naredba za izvedbo popisa 1941 v členu 4.

Če je ustanovitev take obveze potrebna spričo tega, da kažejo ljudje običajno iz najraznovrstnejših razlogov precejšnje nezaupanje do statističnih popisov in nagibajo k dajanju nepopolnih ter neresničnih podatkov, je tembolj potrebno dati prebivalstvu izrecno in slovesno zagotovilo, da velja za individualne podatke brezpogojna uradna tajnost in da se bodo podatki uporabili zgolj v statistične namene. Uspeh popisa je v veliki meri odvisen od tega, v koliko bo prebivalstvo uverjeno o strogem in nepopustljivem izvajanju gornjega osnovnega načela. Pri obeh popisih je našlo to načelo vidnega izraza. Paragraf 10 popisnega zakona iz l. 1931 določa, da se čuvajo vsi individualni podatki, zbrani s tem popisom, kot uradna tajnost, služijo edino v obče statistične namene in se ne smejo uporabiti za nikakršno obremenjevanje prebivalstva ne z davki, ne s kakimi drugimi dokladi. Razglas o popisu prebivalstva 1941 skoro s povsem sličnimi besedami izraža to osnovno načelo. — Slična zagotovila v zgoščeni obliki so bila natisnjena pri obeh popisih tudi na pglavitnem popisnem obrazcu (t. j. na družinskem listu pri popisu l. 1931. in na družinski poli ter poli za zajednice pri popisu l. 1941.).

Posebnih mer za varovanje tkzv. družinskih skrivnosti, kot jih poznajo nekateri popisni zakoni (na pr. pravica popisanca, da sme v diskretnih primerih oddati izpolnjen

popisni obrazec v zaprti kuverti ali pa da ga sme oddati neposredno popisni komisiji) ne pozna niti popis iz l. 1931, niti oni iz l. 1941.

3. Kazenske sankcije.

Zakon o popisu iz l. 1931 določa za kršilce pod prejšnjo točko omenjenih načel denarno kazen do 500 din (ki se izpremeni v primeru neplačila v zaporno kazen od 1 do 20 dni) ter povrnitev morebitne prizadejane škode; popisna naredba iz l. 1941 pa predvideva denarno kazen od 500 do 2000 lir, v hujših primerih pa zapor do treh mesecev.

Kazenske sankcije v zvezi z izvedbo popisa so preostanek iz prejšnjih časov, ko so zasledovali popisi prebivalstva neposredne fiskalne in vojaške namene. Če se kazenske določbe tudi še danes prevzemajo med osnovna pravna določila popisa, ne gre pri tem toliko za »njih dejansko izvajanje, ampak za načelno priznanje obveznega značaja izpolnitve statističnih obrazcev kot poročstva za popolnost rezultatov statističnega popisa.«² Uspeh popisa zavisi vsekakor v prvi vrsti od dobre volje, splošne zrelosti prebivalstva in njegovega zaupanja v splošno javno upravo, na drugi strani pa seveda od smotrenosti celotne statističnotehnične izvedbe popisa.

II. Splošna organizacija popisa.

1. Popisni organi.

Vrhovni popisni organ pri popisu l. 1931 je bila Splošna državna statistika v Beogradu, ki je vodila popis v dravski banovini po svojem statističnem uradu v Zagrebu. Pri izvedbi popisa po banovinah so morala seveda sodelovati in nuditi svojo pomoč vsa javna oblastva, zlasti pa vsa občeupravna oblastva. Pravilnik o popisu pa je ustanovil še dva posebna popisna organa, katerima je naložil poglavitno breme neposredne tehnične izvedbe popisa po banovinah, namreč banovinske in občinske popisne odbore s popisovalci kot pomožnimi organi. Ti odbori niso bili po svoji sestavi stati-

² A. I. Kaufmann: Theorie und Methoden der Statistik, Tübingen, 1913, str. 224.

stičnostrokovna telesa, ki bi bila sposobna v strokovnem pogledu voditi popis. Vanje je imenoval ban ozir. župan izbrane zastopnike ljudstva (upravne in cerkvene dostojanstvenike, zastopnike pridobitnih in kulturnih ustanov, druge ugledne občane), s čemer naj bi se podčrtalo sodelovanje prebivalstva pri popisu in utrdilo njegovo zaupanje v popis. Ker vendar osrednji državni statistični urad ni poslal v banovine svojih posebnih strokovno izvežbanih uradnikov, ki bi na mestu organizirali izvedbo popisa in toku popisa sledili od blizu korak za korakom, a so bili na drugi strani banovinski in občinski popisni odbori sestavljeni ne pod strokovnim, ampak pod reprezentančnim vidikom, je pravo strokovno vodstvo obviselo v zraku. V tem vidimo enega poglobitnih razlogov, da rezultati popisa niso dali tega, kar bi morali od njih pričakovati.

Popis prebivalstva l. 1941. je bil v strokovno organizacijskem pogledu neprimerno trdnejše zasidran, kot oni iz l. 1931. Izvedba popisa je slonela povsem na ogrodju v statistični stroki kvalificiranih ali vsaj tej stroki priučenih sodelavcev. Vrhovno strokovno vodstvo popisa je imel Osrednji popisni urad v Ljubljani, ki ga je vodil posebni odposlanec Osrednjega statističnega instituta v Rimu (načelnik oddelka za popise prebivalstva in anagraf pri tem zavodu). Neposredna izvedba popisa je pripadla občinskim tajnikom, katerim v pomoč za delo na terenu so bili dodeljeni popisovalci. Okrajni načelniki so igrali slično kot pred desetimi leti zgolj posredovalno vlogo. Niti, ki so vezale vrhovno vodstvo z občinskimi tajniki in po katerih so se pretakala navodila in preko katerih se je vršila neposredna kontrola, pa je predstavljala mreža osrednjih in pokrajinskih nadzornikov (po en osrednji inspektor — uradnik osrednjega statističnega zavoda — in po dva pokrajinska nadzornika na vsak okraj), ki so sledili popisu in ga nadzirali in dajali navodila neposredno na terenu. Izvedba popisa je bila skratka postavljena kot prvenstveno (statistično) tehnični problem, ki ga je bilo rešiti zgolj s tehničnimi delavci.

2. Popisno področje.

Osnovna zahteva, ki se stavi v pogledu popisnega področja na izvedbo popisa, se glasi: s popisom se mora zajeti

celotno popisno področje in samo določeno popisno področje; skrbeti je treba — z drugimi besedami — da ne ostane kak del popisnega področja nepopisan oziroma da se ne popiše dvakrat. Popisnega področja ni mogoče obvladati tako rekoč v enem samem zamahu. Treba ga je razdeliti na tako majhne delce, da lahko vsak tak delec popiše ena sama oseba v razmeroma kratkem času (kar zahteva načelo sočasnosti popisa). Upravna razdelitev popisnega področja na občine je naravna osnova za tako razdelitev, vendar ostanejo tako opredeljene popisne enote še vedno preobširne. Zato je treba vstvariti posebej radi izvedbe popisa še manjše, elementarne krajevne popisne enote, ki so se imenovalle pri popisu l. 1931. popisni krogi, pri popisu l. 1941. pa popisni okoliši.

Pri razdelitvi popisnega področja na manjše enote obstoji vselej nevarnost, da ostane del popisnega področja nepopisan ali pa da se popiše dvakrat, ako niso meje popisnega področja in njegovih delov točno določene.

Meje celotnega popisnega področja se ponavadi krijejo z državnimi mejami, tako da se v normalnih prilikah, v katerih se je na pr. vršil popis l. 1931., v tem pogledu izvedbi popisa ne porajajo težave. Drugače je bilo pri popisu l. 1941., ki se je vršil v izrednih okoliščinah, ko severna in severo-vzhodna meja popisnega področja (t. j. Ljubljanske pokrajine) še ni bila povsem točno določena. Podrobnejša navodila, ki so bila izdana za izvedbo popisa v obmejnih popisnih občinah, izdelava posebnih skic za obmejne predele itd. so skušali zadevne težave čimbolj premagati. Pri primerjavi rezultatov popisa l. 1931. z onimi l. 1941. bo treba poleg tega vpoštevati, da severna in severo-vzhodna meja popisnega področja ob popisu l. 1941. ne potekata skladno z mejami prejšnjih občin in da so bili na jugo-vzhodni meji priključeni k občini Adlešiči tudi kraji Šubatoveci, Miliči in Paunoviči, ki popreje niso pripadali dravski banovini. Od severnih mejnih občin so ostala napram stanju l. 1931. ista ali skoro ista (tako, da bo mogoče rezultate v prvem približku primerjati) področja samo naslednjih občin: Rovte, Št. Jošt, Polhov gradec, Primskovo, Mirna, Št. Jernej in Kostanjevica, ob vzhodni meji pa vse občine z izjemo Adlešičev. Področja ostalih severnih mejnih občin so se z

raznimi priključitvami in izgubami toliko izpremenila napram stanju l. 1931., da primerjava rezultatov obeh popisov ne bo brez nadaljnega dopustna.

Kakor pri razmejitvi celotnega popisnega področja morejo nastati težkoče tudi pri razmejitvi področja posameznih občin. Tako pri popisu l. 1931. kakor pri onem l. 1941. je spadalo med prve in najvažnejše naloge občinskih oblastev ozir. občinskih popisnih odborov v pripravljalnem stadiju popisa, da s pomočjo mape, spiskov naseljenih krajev in spiskov hiš, ki jih mora voditi vsaka občina, pregledajo meje občinskega področja, tako da se ne bi zgodilo, da bi občina popisala to, kar pripada sosednji občini, ali pa da ne bi del prebivalstva ostal nepopisan. Spiski o naseljenih krajih in spiski hiš so igrali tako pri opredelitvi občinskega področja, kakor pri porazdelitvi tega na popisne okoliše in pri kasnejši kontroli popisnega gradiva osrednjo vlogo. Popis l. 1941. se je mogel v tem pogledu nasloniti deloma na predpriprave, ki jih je odredila že Splošna državna statistika v Beogradu v zvezi z nameravanim, a kasneje opuščnim jugoslovanskim popisom za dan 31. aprila 1941.

Pri primerjavi podatkov obeh popisov po občinah se bo treba ozirati na že gori omenjene spremembe v teritorialnem obsegu obmejnih občin Ljubljanske pokrajine.

Porazdelitev občinskega področja na popisne okoliše predstavlja vselej težko nalogo pri večjih mestnih aglomeracijah, kjer ulični bloki ne tvorijo neke homogene, več ali manj zaključene, že po naravi dane popisne enote, kakršne predstavljajo na deželi na pr. posamezni kraji v okviru ene in iste občine.

Radi lažje izvedbe popisa v mestnih občinah, ki zavzemajo med ostalimi občinami tako po velikosti kot socialni strukturi posebno mesto, je že pravilnik za izvedbo popisa l. 1931. predvideval, da se združi več popisnih okolišev v večje enote, mestna popisna okrožja. Za mesto Ljubljano se je vzela za osnovo vstvaritve popisnih okrožij stara razdelitev mesta na sedem mestnih okrajev, katera razdelitev je vendar postala spričo naglega povojnega razvoja mesta in obširnih priključitev okoliških občin mestnemu področju v letu 1935 povsem nerabna in nesmotrna. Tako se je za popis l. 1941. mestno področje razdelilo povsem na novo na pet

mestnih popisnih okrožij, katerih vsako je razpadlo nadalje na 32 ozir. 33 popisnih okolišev. Razdelitev mesta Ljubljane na popisna okrožja in 163 popisnih okolišev je pomembno delo, ker bodo podrobni rezultati popisa obdelani tudi po posameznih mestnih okoliših in bodo tako slednji mogli služiti za osnovo raznovrstnim sociološkim, sanitarno-higien-skim in urbanističnim problemom mesta.

3. Popisni obrazci.

Glavna popisna obrazca popisa l. 1931. sta bila družinski list in popisnica. Družinskemu listu, ki je služil pri popisu l. 1931. zajetju gospodinjstev kot popisnih enot, sta odgovarjala pri popisu l. 1941. dva obrazca: družinska pola bele barve, namenjena popisu običajnih gospodinjstev, in pola za zajednice zelene barve za popis zavodskih gospodinjstev. S tem sta bili že na zunaj viden način poudarjeni razliki obeh glavnih vrst gospodinjstev, kar je bilo s statistično-tehničnega vidika nedvomno smotno.

Posebne individualne popisnice, ki se je morala izpolniti pri popisu l. 1931. za vsako prisotno popisano osebo, popis l. 1941. ni poznal. Dejansko je posebni individualni obrazec poleg družinske pole nepotreben, čim sprejmemo na družinsko polo vse znake, ki jih želimo ugotoviti s popisnico. Novejši popisi se v resnici zadovolje z enim samim vodilnim popisnim obrazcem, namreč z družinsko ozir. gospodinjsko polo. Tudi popis l. 1941. je poznal samo en vodilni popisni obrazec, čeprav v dveh podvrstah. Če se je pri popisu l. 1931. uporabljala tudi popisnica, je bila temu verjetno vzrok poleg tradicije okolnost, da se obdelava popisnega gradiva ni nameravala izvesti (in se tudi ni izvršila) s pomočjo statističnih števni strojev, ampak se je uporabilo ročno sortiranje in preštevanje obrazcev. Pri tem postopku je bilo seve nujno, da je obstajal za vsako osebo poseben števeni listek. Popisnica popisa l. 1931. je mogla tako služiti obenem kot bodoči števeni listek in s tem kasnejšo ročno obdelavo močno razbremeniti. Pri tem pa je trpela popisnica kot popisni obrazec, ker je bil njen format premajhen, prostor za odgovore pretesno odmerjen, poleg tega pa so morala odpasti iz popisnice vsa navodila za izpolnjevanje, ki so bila natisnjena na družinskem listu.

Nadaljna, bistvena razlika med obema popisoma se tiče izpolnjevanja popisnih obrazcev. V tem pogledu je popis l. 1931. sledil najmodernejšim zgledom. Popisanec je moral izpolniti samo popisnico, dočim je izpolnil družinski list popisovalec. Popisnica mu je služila pri tem kot predloga, mogli bi reči kot prvi koncept, iz katerega je prepisaval podatke v družinsko polo. Eventuelne pomanjkljivosti popisnice je mogel tako na mestu odpraviti. Pogoji za čimbolj točno in popolno izpolnjevanje popisnih obrazcev so bili tedaj podani pri popisu l. 1931. v idealni meri. Ako so pričakovani dobri rezultati izostali, sta bili temu razlog dve občutni pomanjkljivosti splošne organizacije popisa: pri popisu l. 1931. niti ni bilo preskrbljeno v zadostni meri za temeljit pouk popisovalcev, niti niso bile priznane popisovalcem nikake nagrade za njih težavni in težaški posel; popisovalci zato često niti niso zmogli niti niso imeli prave volje in vneme, da bi temeljito opravili nalogo, ki jim je bila zaupana. — Pri popisu l. 1941. so vodilne popisne obrazce (družinsko ozir. zajedniško polo) izpolnjevali načeloma popisanci sami.

O formulaciji posameznih vprašanj na popisnih obrazcih govorimo spodaj pri obravnavanju statističnih znakov. Ostali obrazci, ki so se uporabljali pri obeh popisih, so podrejenega pomena; služili so zgolj predhodni in naknadni kontroli izvedbe popisa in provizorni sumarni obdelavi popisnih rezultatov.

4. Popisni roki in potek popisa.

Os, okoli katere se časovno suče ves popis, je popisni dan. Na stanje in strukturo prebivalstva tega dne se nanašajo vsi rezultati popisa. Popisni dan pri popisu l. 1931. je bil 31. marec, oni pri popisu l. 1941. pa 31. julij. Popisni dan se postavi praviloma v tak letni čas in na tak dan v njem, ko se prebivalstvo čim manj oddaljuje od svojega domovilišča. Poletni čas in posebej počitniški čas, prazniki in nedelje so iz tega razloga kot popisni dnevi neprikladni. Popis l. 1941., ki se je vršil na dan 31. avgusta, se spričo izrednih prilik, ki so takrat vladale, na te teoretične zahteve ni mogel ozirati. Pač pa je bil pri popisu l. 1931. sprva kot popisni dan predviden verjetno zgodnejši termin (ali 31. december 1930,

tako da bi se popisi vršili zadnji dan vsako deseto leto, ki se končuje z ničlo, sledeč s tem zgledom mnogih držav; ali pa 31. januarja, da bi se popisni dan ob popisu l. 1931. ujemal z onim l. 1921., ki je padel na 31. januar). Ker se pa ni pravočasno poskrbelo za zakon o popisu prebivalstva — ta je izšel šele 31. januarja 1931 — se je v njem popis prebivalstva odredil šele na dan 31. marca.³

Ker se prebivalstvo tudi v teku dneva nenehoma izpreminja (rojstva, smrti itd.), je treba še v okviru popisnega dne določiti trenutek, tkzv. kritični trenutek, ki naj bo merodajen za presojo stanja prebivalstva. Tako pri popisu l. 1931. kot pri onem l. 1941. je bil kritični trenutek postavljen na polnoč, to je na zaključek popisnega dne. Zato se na pr. osebe, umrle pred polnočjo 31. marca (pri popisu l. 1931.) ozir. 31. julija (pri popisu l. 1941.) in otroci, rojeni po polnoči na gori omenjena popisna dneva, niso smeli popisati, ker niso bile več med živimi ozir. še niso zaživele.

Do roka, ki ga predstavlja popisni dan ozir. kritični trenutek, morajo biti končane vse priprave za izvedbo popisa. Da se morejo vse te priprave v miru in temeljito izvesti, mora biti vsekakor na razpolago zadostni čas med izdajo popisnih določb, ko se prične odkrita popisna kampanja, in popisnim dnevom. Velika hiba popisa l. 1931. je bila zopet v tem, da je bil pripravljalni rok od izdaje popisnih določb do nastopa popisnega dne prekratek. Že zakon o popisu prebivalstva, kmetijskih gospodarstev in domače živine je izšel kasno, namreč 31. januarja 1931, izvršilna navodila k temu zakonu pa so bila izdana šele s pravilnikom predsednika ministrskega sveta z dne 24. februarja istega leta, tedaj komaj dober mesec pred popisom. Zato ni čudno, če se niso mogle vse neposredne priprave v redu dokončati in vsi popisni organi dodobra seznaniti z dostikrat kompliciranimi določbami tega pravilnika.⁴

Tudi pri popisu l. 1941. so zakonske popisne določbe izšle primeroma kasno in pustile zelo kratko pripravljalno dobo. Naredba, s katero je bil odrejen popis prebivalstva za

³ Dr. Rudolf Andrejka: Doneski k zgodovini uradne statistike v Jugoslaviji. Beograd, 1937, str. 34.

⁴ Andrejka, o. c., str. 34.

dan 31. julij 1941, je izšla in bila objavljena, kot že zgoraj omenjeno, 5. julija, podrobnejša pravila pa šele 9. julija istega leta. Vendar je treba vpoštevati, da je bil ta popis skromnejši tako po stvarnem kakor krajevnem obsegu od onega leta 1931., da pa so ga na drugi strani vodili strokovni, teh poslov že vajeni uradniki, dočim je padlo pri popisu leta 1931. glavno breme neposredne izvedbe izključno na strokovno neizvežbane banovinske in občinske popisne odbore.

Zadnji dnevi pred popisom so bili namenjeni pri obeh popisih raznašanju popisnih obrazcev, tako da so se slednji ob kritičnem trenutku nahajali v rokah popisancev. Z izpolnitvijo popisnih obrazcev po stanju ob kritičnem trenutku se je izvršil grandiozni bliskovni posnetek vsega prebivalstva; fotografija prebivalstva je bila s tem posneta na neštetilnih ploščah, kot jih predstavljajo poedini popisni obrazci. V zaključni fazi so popisovalci pri obeh popisih obrazce od popisancev pobrali, jih pregledali, po potrebi popravili in izpopolnili, uredili in nato celotno gradivo odposlali osrednjemu statističnemu organu. Za to zaključno fazo je bil določen pri popisu l. 1931. še enkrat daljši rok (40 dni od popisnega dneva) kot pri popisu l. 1941., kar pa je razumljivo, če vpoštevamo, da je bil s popisom prebivalstva l. 1931. združen tudi popis kmetijskih gospodarstev in domače živine.

III. Popisni predmet.

1. Popisna enota.

Pri izvedbi popisa prebivalstva se morejo vzeti za osnovo ali posamezne osebe kot popisne enote ali pa širše družbene tvorbe, zlasti družine in gospodinjstva. Običajno se združujeta pri popisih oba načina. Temu sta sledila tudi popisa l. 1931. in 1941., ki sta skušala zajeti poleg posameznih oseb in njihovih znakov tudi še gospodinjstva.

V pogledu osebnega obsega obeh popisov je potrebno povdariti, da se je raztezal popis l. 1931. na vse ob kritičnem trenutku živeče in na popisnem področju nahajajoče se osebe, všteviši tudi vojaštvo (glede popisa zgolj začasno odsotnih glej spodaj), dočim so bili pri popisu l. 1941. izrecno

izvzeti od popisa vojaki italijanske oborožene sile vseh stopenj, všteti kr. karabinerje in kr. finančno stražo.

a) Osebe kot popisne enote:

Stari spor o tem, ali naj se vzame za osnovo popisne enote prisotno ali pa domovno prebivalstvo, se je v novejšem času nesporno rešil v prid slednjemu. Ugotavlja se sicer hkrati tudi prisotno prebivalstvo, uporablja pa se zgolj za objavo prvih provizornih, ne podrobneje obdelanih rezultatov.

Prisotno prebivalstvo obsega vse osebe, ki so se na popisni dan (ozir. točneje ob popisnem trenutku) nahajale na popisnem področju. Popisu prisotnega prebivalstva se tedaj izmaknejo vse one osebe, ki sicer stalno bivajo na popisnem področju, a so se nahajale prav ob popisu iz tega ali onega razloga začasno zunaj njega; na drugi strani pa zajame popis prisotnega prebivalstva osebe, ki sicer redno bivajo izven popisnega področja, a so se zgolj slučajno in predhodno nahajale ob popisu na njem. Zajetje prisotnega prebivalstva more biti tedaj izpostavljeno raznim slučajnim vplivom, ki so tem močnejši, čim bolj je celotno popisno področje ozir. njegovi posamezni deli zajeto v mrežo tujskega prometa in čim bolj letni čas ali popisni dan pospešuje tujski promet.

Domovno prebivalstvo zajame vse one osebe, ki imajo na popisnem področju svoje domovališče, to se pravi vse osebe, ki so se v nekem kraju naselile z namenom, da tam trajno živijo. Zato izpadejo iz obsega domovnega prebivalstva vsi oni, ki na popisnem področju nimajo svojega stalnega bivališča, čeprav so se ob popisu slučajno tam nahajali, na drugi strani pa vključuje domovno prebivalstvo tudi ob popisu na popisnem področju odsotne osebe, če imajo tam svoje stalno bivališče.

Ugotovitev domovnega prebivalstva je spoznavno pomembnejša, a v praksi težje izvedljiva (kako naj na pr. popišemo družino, ki je ob popisu vsa začasno odsotna?). Poleg tega more biti načelna ugotovitev domovališča pri nekaterih osebah dvomljiva (tako na pr. pri vseh osebah s stalnim sezonskim poklicem v letoviščih, zdraviliščih, poljedelskih delih, pri umobolnih v bolnicah, pri jetnikih, pri

študentih v študijskih središčih itd.). V vseh teh primerih morajo vsebovati popisne določbe jasna navodila, kako je popisati take osebe.

Oba popisa, tako oni iz l. 1931. kakor oni iz l. 1941. sta bila uglasena na zajetje tudi domovnega prebivalstva. Pri popisu l. 1931. o tem na prvi pogled ne bi sodili, zakaj rezultati popisa se tičejo v vseh svojih obdelavah izključno samo prisotnega prebivalstva. Domovno prebivalstvo se nikjer niti ne omenja. Vendar nam studij tehnične strani sestave poglavitnega popisnega obrazca, to je družinskega lista, kaže, da je bil vsaj prvotni namen popisa, nasloniti se na domovno prebivalstvo kot popisno enoto. Na družinskem listu je bilo treba namreč vse osebe, pripadajoče h gospodinjstvu, vpisati ločeno v tri skupine. V prvo skupino je bilo treba vpisati vse osebe, ki so stanovale stalno v kraju, kjer se je vršilo popisovanje, tkzv. trajno prisotne osebe; v drugo skupino je bilo vnesti vse začasno prisotne osebe, to je osebe, ki niso stanovale stalno v kraju popisa, temveč so se nahajale tam samo začasno, brez namena, da bi se tam stalno naselile; v tretjo skupino so se morale končno vpisati vse začasno odsotne osebe, to je osebe, ki so sicer stanovale stalno v kraju popisa, a so se nahajale ob popisu zunaj svojega stalnega bivališča. Osebe iz prve in druge skupine predstavljajo prisotno prebivalstvo, ki se je pri obdelavi edino vpoštevalo. Osebe iz prve in tretje skupine, t. j. stalno prisotne in začasno odsotne osebe, pa tvorijo domovno prebivalstvo zadevnega popisnega področja. — Popisne določbe iz l. 1931. vsebujejo tudi navodila, kako je reševati prej omenjene dvomljive primere domovališča: gostje v letoviščih, gojenci v raznih zavodih, vojaki na odsluženju kadrovskega roka, bolniki v bolnicah, obsojenci in kaznjenci v kazenskih zavodih in zaporih se smatrajo v kraju, kjer so se ob popisu dejansko nahajali, to je v kraju, kjer se nahaja sedež letovišča, vzgojnih zavodov, vojaške komande, bolnic in kazenskih zavodov, kot začasno prebivalstvo. Ta rešitev je bila vsekakor zelo sumarna. Sodobni popisi ločijo v teh primerih med osebami, ki jih iz posebnih razlogov moremo šteti med trajne člane zadevne zajednice in ki spadajo zato k domovnem u prebivalstvu kraja, kjer ima zajed-

nica svoj sedež, in ostalimi, nestalnimi člani, ki predstavljajo zgolj začasno prebivalstvo kraja.

Zakaj popisno gradivo l. 1931. ni bilo obdelano v nobenem primeru niti sumarno pod vidikom domovnega prebivalstva kot popisne enote, čeprav so bile osnove za tako obdelavo ne le podane, ampak celo zavestno postavljene, nam ni znano. Verjetno je, da se je pokazalo to razlikovanje med prisotnim in domovnim prebivalstvom premalo dojemljivo za širše prebivalstvo in so bile zadevne navedbe pre nezanesljive, da bi mogle služiti za smotrno obdelavo.

V Italiji igra pojem domovnega (ali stalnega) prebivalstva določene občine (*popolazione residente*) v splošni javni upravi zelo pomembno vlogo. Domovno prebivalstvo občine predstavlja njegovo zakonito prebivalstvo (*popolazione legale*), katerega velikost služi kot osnova raznim upravnim ukrepom. Zato je razumljivo, da italijanski popisi posvečajo posebno skrb ugotovitvi domovnega prebivalstva in podrobnejši opredelitvi pojma domovnega prebivalstva. Pri popisu l. 1941. je bila taka opredelitev še prav posebno važna, ker so imeli rezultati popisa služiti kot osnova za ustanovitev registra prebivalstva pri vsaki občini, v katerega se vpisuje načeloma samo domovno prebivalstvo zadevne občine. Dejansko moremo opaziti v celotni organizaciji popisa izrazito težnjo, strogo ločiti domovno od prisotnega prebivalstva. Navodila k izvedbi popisa l. 1941. so v tem pogledu dosti obširnejša kot pri popisu l. 1931. in razlikovanje med domovnim in prisotnim prebivalstvom točnejše in smotrnejše. Osnovno pojmovanje domovnega prebivalstva se pri popisu l. 1941. krije z onim popisa l. 1931. Glede članov zavodskih gospodinjestev, ki jih je popis l. 1931. vse smatral kot začasno prebivalstvo, pa je popis l. 1941. ločil med trajnimi in z a č a s n i m i člani zajednice. K trajnim članom zajednice je spadalo na eni strani celotno vodilno, upravno, uslužbenško in drugo pomožno osebje zajednice, na drugi strani pa tudi oni gostje zajednice, ki so iz posebnih razlogov trajno ali vsaj za precej dolgo dobo navezani na zadevno zajednico: to so na pr. v kazenskih zavodih jetniki, obsojeni na kazen, višjo od 20 let; v samostanih redovniki in redovnice, ki so položile predpisane zaobljube; v sirotišnicah, najdenišnicah in drugih sličnih vzgojnih zavodih oni oskrbo-

vanci, glede katerih izvajajo omenjeni zavodi sami varuško oblast; v bolnicah, umobolnicah in zdraviliščih kronični bolniki, pri katerih je zdravniško ugotovljen kronični značaj bolezni. V teh zgledih, ki so izrecno navedeni v navodilih, so bili rešeni na smotren način poglavitni primeri, kjer pripadnost k domovnemu prebivalstvu neke občine ni brez nadaljnega evidentna; obenem pa je bilo s temi zgledi podano navodilo, kako je v dvomljivih primerih presojeti pripadnost k domovnemu prebivalstvu določene občine.

b) Gospodinjstva kot popisne enote:

S popisom prebivalstva se je pri obeh popisih združil tudi popis gospodinjstev. Pri obeh popisih je sicer vselej govora o družinah, vendar iz navodil in pojasnil, kaj naj razumemo pod družino in koga je šteti k njej, sledi jasno, da ne gre niti v enem niti v drugem primeru za zajetje krvnobioloških, ampak za popis gospodarskopotrošnih družbenih edinic.

Največje težkoče, ki se pojavijo v zvezi z ugotavljanjem gospodinjstev zlasti v mestnih aglomeracijah, se tičejo uvrstitve podnajemnikov v gospodinjstva in pa obravnavanja tkzv. zavodskih gospodinjstev. Nejasna, nepopolna in nesmotrna navodila v tem pogledu izredno otežujejo zlasti v mestih izvedbo popisa in močno zadevajo zanesljivost in s tem spoznavno vrednost rezultatov popisa gospodinjstev.

Navodila za popis l. 1931. so bila v pogledu popisa p o d n a j e m n i k o v preveč skopa. Podnajemniki z lastnim gospodinjstvom, ki živijo samostojno in oddaljeno v svojem posebnem stanovanju (kot podnajemniki s posebnimi prostori) so se imeli vpisati v posebne družinske liste kot samostojna gospodinjstva. Ti skrajni primeri so vendar v praksi redki. Kako naj ravnajo popisovalci v najpogostejših primerih, ko so podnajemniki, čeprav živijo v ločenih prostorih, le delno na hrani pri najemodajalcu (dobe pri njem samo zajtrk ali samo večerjo), ali pa ko ne živijo povsem ločeno, a se hranijo povsem zunaj, o tem niso bila dana nobena navodila. Pač pa je bilo mesto tega prepuščeno popisovalcem, da se v dvomljivih primerih, ako ne bi vedeli, ali naj kako osebo vzamejo kot posebno družino, svobodno odločijo za to, kar smatrajo, da bolj odgovarja razmeram te osebe. Kakor je

pokazal naknadni pregled prepisov družinskih listov popisa l. 1931. za mesto Ljubljano, je imela ta širokogrudnost v navodilih popisovalcem za posledico tako veliko neenotnost v vprašanju ravnanja s podnajemniki, da moremo tozadevne rezultate popisa smatrati za zelo nezanesljive.

Popis l. 1941. je vseboval v tem pogledu enostavno in jasno navodilo, ki je seve še vedno puščalo posebno dvomljive primere odprte, a je nedvomno v večini primerov prineslo določno in enotno rešitev. Vprašanje popolne ločenosti prostorov, v katerih stanujejo, je bilo puščeno ob strani; vsi podnajemniki pa so se ločili v dve skupini po tem, ali so tudi na hrani pri najemodajalčevi družini (ozir. točneje ali prejemaajo pri tej družini vsaj en glavni obed, to je ali kosilo ali večerjo; to so tkzv. dozzinanti) ali ne (subinquilini). Prvi štejejo k družini ozir. gospodinjstvu najemodajalca, za druge pa je bilo treba izpolniti za vsakega posebno družinsko polo, ker predstavljajo povsem ločena gospodinjstva.

Popisu tkzv. z a v o d s k i h gospodinjstev popis l. 1931. ni posvečal posebne pažnje. Pravilnik se omejuje na navodilo, da je smatrati bolnice, internate, kazenske zavode, zapore kakor tudi hotele za samostojne družine ter da je vpisati upravitelje in predstojnike takih zavodov kakor tudi vse ostalo zavodno osebje, ki stanuje v zavodski skupnosti, kot člane zavodske družine, ako ne žive oddaljeno s svojo obitelji v posebnem stanovanju. V tem slednjem primeru so se morali smatrati kot samostojne družine in je bilo zanje izpolniti poseben družinski list.

Popis l. 1941. je zajednicam — kakor se imenujejo zavodska gospodinjstva pri tem popisu — posvetil neprimerno večjo pažnjo in to zasluženno z ozirom na vedno pomembnejšo vlogo, ki jo igrajo te vrste gospodinjstva v sodobnem življenju. Že na zunaj viden način naj bi raznobarvnost popisnih obrazcev za zajednice (bili so zelene barve) opozorila popisovalca na posebni značaj te vrste gospodinjstva. Popisna navodila iz l. 1941. slično kot pravilnik iz l. 1931. ne vsebuje opredelitve, katera gospodinjstva je šteti med zajednice, navajajo pa skoro vse pomembnejše vrste zajednic: hotele, gostilne, prenočišča, zapore, kolegije, konvikte, semenišča, samostane, najdenišnice, bolnice, zdravilišča,

umobolnice, zatočišča, brezplačna prenočišča, zatočišča za brezdomce, skupna ležišča, barake, šotore za delavce itd. S tem je bil po drugi poti in za praktične namene popisa morda uspešnejše kot z definicijami, približan popisovalcu pojem zajednice.

Končno naj še opozorimo, da zavisi sestava in velikost gospodinjstev in še prav posebno zavodskih gospodinjstev v bistveni meri od tega, ali je bilo vzeto za osnovo popisa domovno ali pa prisotno prebivalstvo. Gospodinjstvo je na trajno sožitje usmerjena družbena skupnost, zato nevpoštevanje v gospodinjstvu začasno odsotnih ter vpoštevanje slučajno prisotnih vstvarja zmotni videz, kakor da bi bile te slučajne prisotnosti ter odsotnosti trajne, kar pa niso. Posamična, to je iz ene same osebe sestojeca gospodinjstva, morejo tako zadobiti radi slučajno ob popisu prisotnega gosta značaj družinskega gospodinjstva in obratno zdrknejo zgolj iz dveh oseb sestojeca družinska gospodinjstva v skupino posamičnih gospodinjstev, če je bil en član takega gospodinjstva ob popisu slučajno in prehodno odsoten. Če vzamemo za osnovo obdelave prisotno namestu domovnega prebivalstva, se moreta izpremeniti tedaj i značaj i velikost gospodinjstev. Ker je obdelava popisa l. 1931. slonela izključno na prisotnem prebivalstvu, dočim se je popis l. 1941. naslonil na domovno prebivalstvo, bomo morali biti pri evt. primerjavi rezultatov obeh popisov glede sestave in velikosti gospodinjstev, zelo previdni.

2. Popisni znaki.

a) Osebni znaki:

Navedba priimka, imena in naslova popisanca služi individualizaciji popisane osebe, kar je potrebno, da se omogoči izpopolnitev nepopolnih ali poprava napačnih navedb, ki bi jih odkril naknadni pregled celotnega popisnega gradiva. Ker je bil eden pglavitnih namenov popisa l. 1941. pribava osnov za ustanovitev občinskih registrov prebivalstva in je bilo zato potrebno poizvedeti čim bolj točne in popolne podatke vsake osebe, ki bo vpisana v register prebivalstva, je zahteval ta popis poleg navedbe priimka, imena in naslova popisane osebe — podatkov, ki so jih vse-

bovali tudi popisni obrazci iz l. 1931. — še navedbo dekliškega priimka za poročene ali vdovele ženske osebe ter prav tako imenske podatke o očetu in materi popisanca z označbo, ali sta še pri življenju ali ne.

b) Naravni znaki:

Od naravnih znakov sta vsebovala oba popisa vprašanji o spolu in starosti (navedba dneva, meseca in leta rojstva), oboje vprašanji, ki se radi njune važnosti vstavljata vselej v popisne pole prebivalstva. Popis l. 1931. je vseboval še poleg tega vprašanje o telesnih hiba h (ali je popisanec slep na obe očesi, glu h, nem, glu honem ali pa nima roke, noge in katere?). Vprašanje je bilo za prebivalstvo popisnega področja, ki je bilo hudo prizadeto po zadnji svetovni vojni, važno radi evidence o zmanjšani delasposobnosti in ureditvi invalidskega problema. Pri popisu l. 1941. je to vprašanje brez škode odpadlo.

c) Krajevno pogojeni znaki:

Poglavitni namen vprašanj o rojstnem kraju, o kraju stalnega bivališča in o dobi bivanja v popisni občini je ta, da moremo iz odgovorov nanje vsaj grosso modo sklepati o smeri in jakosti selitvenega gibanja prebivalstva. Popisni obrazec iz l. 1931. je bil tozadevno v toliko bogatejši od onega iz l. 1941., da je poleg gori imenovanih vprašanj o rojstnem kraju, kraju stalnega bivališča in dobi bivanja v popisni občini, ki so se stavila tudi pri popisu l. 1941., zahteval za primer, da popisanec ni živel od svojega rojstva v popisnem kraju in se je šele kasneje tja preselil, tudi navedbo kraja, iz katerega se je preselil v kraj popisa. Pri tem v smislu navodil k temu vprašanju oseb, ki so se rodile v popisnem kraju, a so kasneje zgolj prehodno preživele določen čas v drugem kraju (na pr. radi šolanja, izučenja v obrti, sezonskega dela itd.) in se nato vrnile v svoj rojstni kraj, ni bilo smatrati kot doseljencev. Z dodatnim vprašanjem o kraju provenience za v popisnem kraju nerojene osebe in s smotrnimi navodili, ki so se tikala celotnega kompleksa vprašanj o dobi bivanja v popisni občini in kraju provenience, česar oboje pri popisu l. 1941. pogrešamo, so bile postavljene trdne osnove za zanimiv vpo-

gled v glavne tokove selitvenega gibanja prebivalstva in jakosti tega gibanja. Popisno gradivo l. 1931. vendar v tem pogledu še čaka podrobnejše obdelave.

Nadaljna omembe vredna razlika med obema popisoma je v tem, da popis l. 1941. v nobenem primeru ne vpoštevata k r a j a rojstva ozir. rednega bivališča, ampak vselej samo o b č i n o. Lokalnemu proučevanju bo to seve v oviro spričo tega, da so se upravne meje naših občin stalno močno izpreminjale, kar bo oteževalo primerjave, vezane na upravne občine kot popisne enote.

Omenimo naj končno v tej zvezi, da je družinska pola popisa l. 1941. vsebovala na naslovni strani takoj za naslovom tudi vprašanje, ali je hiša v strnjenem naselju ali ne. V prvem primeru je bilo na podlagi naknadno podanih navodil še ločiti, ali ima naselje kako družbeno pomembnejšo stavbo (cerkev, občinski dom itd.) kot svoje središče ali ne. Ker niso bile podane v pogledu vseh teh znakov podrobne in točne opredelitve in je bilo poleg tega to vprašanje za naše prilike novum, dvomimo, da bi bili uporabili popisovalci vselej isti kriterij in da bodo zato rezultati v tem pogledu zanesljivi.

d) Družbeni znaki:

K poglavitnim družbenim znakom v ožjem pomenu besede, ki se ugotavljajo običajno pri popisih, štejemo: odnos do družinskega poglavarja, zakonski stan, vero, državljanstvo, domovinstvo, materni jezik in narodnost. Od teh znakov prvi štirje, to so odnos do družinskega poglavarja, stan, vera in državljanstvo, katere poznata skoro v enaki formulaciji oba popisa, ne predstavljajo v statistično-tehničnem pogledu posebnih težkoč; prav tako tudi njih interpretacija ne zahteva posebnih pripomb. Omeniti je zgolj, da je bilo treba pri popisu l. 1941., kjer bi utegnil radi z vojno nastalega položaja pojem državljanstva pri popisancih postati dvomljiv, navesti pri vsaki osebi državljanstvo, ki ga je imela oseba na dan vstopa Jugoslavije v vojno, to je 6. aprila 1940.

Vprašanje o domovinski občini, ki ga popisnica iz l. 1931. ni vsebovala, se je priključilo popisnemu obrazcu l. 1941. zgolj radi tega, ker bi utegnulo poznavanje domovin-

ske pripadnosti (institut, ki ga italijansko pravo v naši obliki ne pozna) eventualno služiti v pomoč pri uvajanju registrov prebivalstva.

Vprašanje o materinskem jeziku je bilo stavljeno samo pri popisu l. 1931., popis l. 1941. ga ni poznal. Kaj naj bi popisavec razumel pod izrazom materin jezik, iz navodil, ki so bila dana, ni jasno izhajalo. Navodila so se omejila zgolj na opozorilo, da sme vsaka oseba svobodno izjaviti, kateri je njen materni jezik, da popisni organi ne smejo izvajati v tem pogledu nobenega pritiska in pa na določilo, da je vpisati za otroke, ki še ne govore, in za gluho-neme, materin jezik njihovih staršev. S tem seveda ta teoretično mnogoznačni pojem ni prav nič pridobil na jasnosti; prepuščeno je bilo tako slučaju ali posebnim krajevnim tolmačenjem in prilikam, ali naj se vpisuje kot materin jezik dobesedno jezik, ki ga govori popisančeva mati ozir. njegovi starši, ali pa v prenesenem pomenu jezik, ki ga govori njegova »duhovna« mati, to je ljudstvo, s katerim se čuti popisanec narodnostno povezanega, ali pa tudi jezik mladosti, ali zopet jezik, v katerem popisanec misli, ali končno jezik, ki ga najraje govori. Iz gornjega je razvidno, da je bilo vprašanje stavljeno na tako pomanjkljiv način, da bi se mogli težko zanesti na rezultate, ki bi jih dala njihova obdelava.

Popis l. 1931. je poznal poleg vprašanja o materinem jeziku še vprašanje o znanju jezikov (»katere druge jezike popisavec še govori razen materinega?«), ki spada že deloma v skupino znakov, ki kažejo stopnjo izobrazbe prebivalstva. Popis iz l. 1941. tega vprašanja ne pozna.

Vprašanje o narodnosti srečamo pri obeh popisih, le da je bilo pri popisu l. 1931. utesnjeno, ker je bil pripuščten izraz »jugoslovanska« brez podrobnejše opredelitve (ni se smelo navesti na pr. »slovenska«, »hrvatska« itd.), dočim je bilo pri tuji narodnosti navesti tudi konkretno tujo narodnost, kateri je popisanec pripadal.

e) Stopnja izobrazbe.

Oba popisa sta se omejila v tem pogledu zgolj na ugotovitev pismenosti. Obseg zadevnega vprašanja je bil pri obeh popisih različen. Pri popisu l. 1931. se je vprašanje o pismenosti glasilo: »Ali čita in piše; samo čita; nepismen«.

dočim je bilo pri popisu l. 1941. vprašanje postavljeno skromneje; popisaneec je moral odgovoriti samo, ali zna čitati ali ne. Števila onih, ki znajo čitati, a ne pisati, tedaj popis l. 1941. ne bo pokazal.

f) Poklic:

Pri popisu l. 1931. so bila posvečena ugotovitvi poklica sledeča vprašanja, katerih formulacijo radi važnosti popisnega znaka o poklicu dobesedno navajamo:

Popisno vprašanje 15. Glavni poklic.

a) Vrsta poklica (vrsta poljedelstva, obrti, industrije, trgovine, bankarstva, prometa itd., služba in sploh vrsta dela).

b) Stopnja v poklicu (ali vrši poklic samostojno, ali je nameščen kot uradnik, poslovodja, pomočnik, vajenec, delavec, dninar, sluga ali pa pomaga kot družinski član poglavarju družine v njegovem poklicu).

Popisno vprašanje 16. Ali ima poleg glavnega poklica še postranski zaslužek, in sicer iz katerega poklica.

Popisno vprašanje 17. Ako sploh nima poklica ali pa mu ta ne daje zaslužka (kakor dijaki, gospodinje ali člani družine, ki vršijo domače posle) ali pa ako živi od tuje pomoči, naj se navede poklic osebe (očeta, soproga itd.) ali pa ustanove (države, občine, zavoda, fonda itd.), ki ga vzdržuje.

Vprašanje 15 a) o vrsti glavnega poklica je služilo ugotovitvi osebnega poklica. Navodila k temu vprašanju so opozarjala, da je treba čim točneje vpisati ono vrsto poklica, s katero se kaka oseba v glavnem bavi in v kateri ima edini zaslužek ali največji zaslužek za svoje vzdrževanje. Vrsta konkretnih primerov, ki jih navajajo navodila o tem, kako je izpolniti odgovor na to vprašanje, naj bi dosegla čim bolj točno in podrobno navedbo poklicnega udejstvovanja popisancev.

Ugotovitvi položaja v glavnem poklicu je služilo vprašanje 15 b). Tudi pri tem vprašanju navodila podrobneje pojasnjujejo, kako je odgovoriti nanj, in navajajo konkretne zglede.

Dočim je bilo glavnemu poklicu posvečeno dovolj pozornosti, je bilo vprašanje o postranskem poklicu odpravljeno primeroma na kratko. Navesti je bilo treba zgolj vrsto poklica, iz katerega je potekal popisancu postranski zaslužek, ni pa bilo potreba navesti tudi položaja v stranskem poklicu. Navodila k temu vprašanju so posebej poudarjala, da imajo lahko postranski poklic tudi osebe, ki nimajo posebnega glavnega poklica, ako jim postransko delo donša zaslužek (na pr. gospodinje ali drugi družinski člani brez glavnega poklica, ki izvajajo kako pridobitno delo kot domačo obrt). Ugotovitvi tkzv. *posredne poklicne pripadnosti* je služilo vprašanje 17., na katerega so morale odgovoriti vse osebe brez glavnega poklica. Osebe te skupine namreč za presojo poklicne in socialne razčlenitve prebivalstva niso brez pomena; poklic in socialni položaj onega, ki jih vzdržuje, vtisne tudi njim obeležje zadevnega poklica in položaja.

Dočim je bilo pri popisu l. 1931. za ugotovitev *osebne*ga poklica in položaja v poklicu primeroma dobro preskrbljeno, je povsem izpadlo vprašanje o *obratnem* poklicu, kar predstavlja nedvomno občutno hibo v pogledu popolnosti poklicnega zajetja popisanege prebivalstva.

Popisa l. 1941. v pogledu poklicne ugotovitve prebivalstva ne moremo primerjati z onim l. 1931., ker spričo posebnega namena, ki ga je zasledoval popis l. 1941., to je priti v čim krajšem času do podatkov, potrebnih za splošno administracijo, podrobna ugotovitev poklica ni igrala primarne vloge. Da bi se poenostavila obdelava in čim lažje premagale jezikovne težave, je bila izbrana zanimiva, a tvegana pot. Na popisnem obrazcu je bilo že v naprej točno določenih 17 poklicnih skupin in 17 ustreznih izrazov, katere edine je smel uporabiti popisavec za oznako poklica, h kateremu se je prišteval. S tem je bila kasnejša obdelava, ki predstavlja sicer pri popisih poklicev enega najtežavnejših problemov, ker je treba neizmerno število individualnih poklicnih označb subsumirati pod določeno poklicno shemo, seveda izredno olajšana. Šibka stran te metode je vendar v tem, da se mora poklicna obdelava nujno omejiti na primeroma skromno poklicno shemo, ki je bila od vsega početka postavljena. Nadaljna neugodnost, ki neposredno zadeva za-

nesljivost rezultatov, pa je posledica dejstva, da se prepušča težavno delo uvrstitve individualnega poklica pod širšo poklicno shemo popisancu samemu. Verjetnost zmotne ali zavestno napačne uvrstitve je zelo velika, naknadna kontrola razen v prav očitidnih, redkih primerih skoro izključena. Pri interpretaciji rezultatov obdelave podatkov popisa l. 1941. po poklicih bo zato potrebna velika previdnost.

Poklicne označbe, ki so bile edino dopuščene, so bile naslednje: poljedelec, poljedelski nameščenec, poljedelski delavec, poljedelski pomagajoči družinski član; — industrijalec, trgovec, pripadnik svobodnega poklica, obrtnik, ribič; nameščenec (dostaviti je bilo: industrijski, trgovski, javni itd.) delavec (z dostavkom kot popreje); strežno osebje, cerkveni uslužbenec, gospodinjski uslužbenec; — zaposlena v gospodinjstvu; dijak; brez poklica (za vse ostale, ki ne izvršujejo nobenega poklica, kot na pr. rentniki, upokojenci, osebe, ki čakajo na prvo namestitev itd.).

Kot razvidno, so gornji izrazi tako izbrani, da karakterizirajo hkrati poklic in socialni položaj v njem. Edina izjema je skupina »strežno osebje«, ki označuje zgolj položaj v poklicu, kar logični strnjjenosti izbrane sheme gotovo ni v prid. Da je pri tako postavljenem skromnem programu poklicnega zajetja prebivalstva tudi pri popisu l. 1941. odpadla ugotovitev o b r a t n e g a poklica, je skoro samo po sebi razumljivo. Kolikor smemo soditi na podlagi neposrednega opazovanja izvedbe popisa, so bile navedbe, tičočee se 12. (strežno osebje) in 17. (brez poklica) skupine najmanj zanesljive. V 12. poklicno skupino bi se morale prišteti vse osebe, ki vrše v pridobitnem udejstvovanju katero koli vrsto podrejene, pomožne posle. Ne glede na to, da je že teoretično težko postaviti stroge meje med položajem nekvalificiranega delavca in nižjega osebja (obrazec ni prinašal nikakih podrobnejših navodil glede uvrščevanja poklicev v postavljene poklicne skupine) se je marsikomu upiralo iz osebne občutljivosti, da bi se prišteval in vpisal pod skupino podrejenega osebja. Slično je bilo mogoče ugotoviti v več primerih, da zlasti upokojenci niso hoteli vpisavati zase označbe »brez poklica«, ker so čutili v tej oznaki izraz nekake socialne manjvrednosti ozir. nepotrebosti. Nepravilne navedbe v teh

dveh skupinah so prenesle kal nezanesljivosti tudi v druge, po sebi jasno in smotrno opredeljene poklicne skupine, v katere so se zatekli vsi oni, ki iz teh ali onih razlogov po pomoti ali hotè niso navedli pravilne poklicne oznaèbe. Izmero teh in evt. drugih nezanesljivosti, ki so nastale radi v naprej postavljene poklicne sheme, bo seve mogoèe presoditi šele, ko bodo objavljeni številèni rezultati.

*

Èe bi hoteli povzeti pogloblitve znaèilnosti obeh popisov, bi mogli reèi sledeèe. Popis prebivalstva iz l. 1931. je vseboval po svoji zamisli zelo moderne elemente, statistièno-tehnièna izpeljava te zamisli, to je izvedba popisa, pa je pokazala nekatere občutne pomanjkljivosti. Lahko bi dejali, da je bila celotna zamisel celò preveè moderna v primeru s preprostim stanjem, v katerem se je nahajala pri nas statistièna teorija in zlasti statistièna praksa. Tako imamo na eni strani dovolj podrobne in zapletene popisne doloèbe, pri tem pa je nedostajalo strokovnih popisnih organov, poleg tega pa je bilo dano premalo èasa, da bi se mogli popisni organi temeljito seznaniti s popisnimi doloèbami. Tako so bila vprašanja na vprašalnih obrazcih številna in dovolj specificirana, pri tem pa je bil obrazec sam v statistièno-tehniènem pogledu sestavljen dokaj pomanjkljivo. Tako je bila izpolnitev družinskega lista naložena popisovalcem, s èemer se je naslonil popis l. 1931. na najmoderneje zglede, pri tem pa niti ni bilo preskrbljeno za zadostni poduk popisovalcev, niti jim niso bile dovoljene nikake dnevnice za njihovo delo. Prav tako stoji konèno v nesorazmerju obsežnost izvedenega popisa, ki je zajel nad 13 milijonov oseb, s primitivnim roènim naèinom obdelave gradiva, ki se je poleg tega omejila naèeloma samo na prisotno prebivalstvo. Popis l. 1941. se je naslonil po svoji zamisli in izvedbi na splošne popise italijanskega prebivalstva. Z ozirom na prilike, v katerih se je izvedel, je bil vendar skrèen program popisa na primeroma skromen obseg, kar se kaže zapovrstjo skoro pri vseh popisnih znakih. Moè popisa l. 1941. je ležala zato, èe primerjamo ta popis z onim iz l. 1931., predvsem v njegovi statistièno-tehnièni izvedbi, doèim bodo rezultati radi ožje potegnje-

nega okvira manj bogati, ponekod radi težnje po preveliki poenostavitvi (kot na pr. pri popisnem znaku poklica) ali radi posebnih prilik, v katerih se je popis vršil, tudi dokaj nezanesljivi. Vsekakor bo treba biti pri primerjavi rezultatov obeh popisov, tudi v zgolj omejenem obsegu, v katerem bo taka primerjava dopustna, zelo previden.

Conclusione.

Il censimento della popolazione jugoslava dell'anno 1931 e il censimento della popolazione della provincia di Lubiana.

Il censimento della popolazione della provincia di Lubiana ha rinnovato per il territorio censito il quadro alquanto sbiadito della popolazione come si è presentato dieci anni fa nell'occasione del censimento della popolazione jugoslava del 1931. I risultati dei due censimenti non si potranno però confrontare che in misura limitata, data la differente estensione del territorio censito e le basi statisticotecniche diverse. L'autore analizza dettagliatamente il quadro giuridico, l'organizzazione e l'oggetto di ambidue i censimenti rilevando separatamente tutte quelle particolarità che potranno provocare delle difficoltà nel comparare i risultati fra loro. Riassumendo le caratteristiche principali dei due censimenti si potrebbe dire che il censimento del 1931 mostrava nel suo concetto elementi molto moderni, mentrechè l'esecuzione del censimento lasciava molto a desiderare. Il censimento del 1941 si appoggiava tanto nel concetto quanto nell'esecuzione sui censimenti generali della popolazione italiana e superava perciò specialmente per l'organizzazione il censimento jugoslavo del 1931. Date le condizioni speciali in cui si è svolto il censimento della popolazione della provincia di Lubiana del 1941 le notizie rilevate però si sono ridotte ad una misura abbastanza modesta. Perciò i risultati saranno meno ricchi e per il desiderio di semplificare il rilievo delle notizie quanto più possibile e per le condizioni speciali in cui il censimento si è svolto, saranno in parte anche meno sicuri. Ad ogni caso, confrontando i risultati dei due censimenti bisognerà usare molta precauzione.

Dr. Josip Žontar, priv. docent:

Najstarejša sodna knjiga mesta Kranja (1517-1520).

Rokopis, ki navaja na dveh mestih naslov: »*Gerichtspuech des ersamen vnd weysen Anthonien Strugkel, Statrichter zw Khraynburg*«,¹ dotlej ni bil popolnoma neznan. Prvič mi ga je pokazal l. 1928. kranjski dekan zgodovinar Anton Koblar. Vendar ne vem, kje ga je našel oziroma si ga izposodil. Iz vnetosti, s katero je poudarjal pomen rokopisa ne le za zgodovino Kranja, marveč tudi za našo pravno zgodovino vobče, sem sklepal, da namerava rokopis podrobneje proučiti; toda zahrbtna bolezen mu tega ni več dopustila. Po njegovi smrti je rokopis izginil; v dekanovi znanstveni zapuščini so bili le kratki izpiski iz omenjenega rokopisa. Zato je ostalo v moji »Zgodovini Kranja« pglavje o pravnem redu v srednjem veku precej skromno in manj točno.² Šele poleti 1941. mi je uspelo ob inventariziranju arhivalij na Gorenjskem najti tudi pogrešani rokopis sodne knjige.

Obsega 160 fol. papirja v velikosti 15×22 cm (= 1 kvinternij + 1 septernij, vendar so med fol. 19 in 20 trije listi odrezani, + 1 list + 4 seksterniji + 1 septernij + 2 seksternija + 1 okternij + 3 seksterniji). Bržkone rokopis ni popolen, vsaj med fol. 148 in 149 manjka najmanj en list. Do zadnjega seksternija je kakovost papirja enaka, ta pa je nekoliko tanjši. Vodeni znaki v papirju (filigrani) so: tehtnica v krogu z zvezdo in sidro v ovalu z zvezdo. Enak znak tehtnice ima tudi rokopis kamniškega sodnega protokola iz l. 1502/3,³ kar kaže na papir italijanskega porekla.⁴ Rokopis je pisan v gotski minuskuli v enem stolpcu, povsod se javlja

¹ Str. 142 in 250. — ² Str. 88—95.

³ Wl. Levec—Luschin v. Ebengreuth, Ein Protokoll der Stadt Stein in Krain aus den J. 1502/3, MMK XVIII (1905), 69.

⁴ V. Thiel, Geschichte der Papiererzeugung u. des Papierhandels in Kärnten, Zentralblatt f. die Papierindustrie XLIX (1931), 82.

ista roka mestnega pisarja. Lege papirja so šivane, platnice pa niso ohranjene. Med fol. 76 in 77 je vloženo pismo graščaka Gašperja Paradeiserja z Neuhausa (1518, 7. maja), ki potrjuje pooblastitev nekega podložnika za pravljanje pred sodiščem v Kranju. Sprva rokopis ni imel označbe listov oz. strani; dekan Koblar je pripisal strani, ki se jih bom odslej posluževal.

Poslovno leto kranjskega mestnega sodnika se je pričelo z izvolitvijo na velikonočni torek in je trajalo do naslednjih velikonočnih praznikov. Ker je bil Anton Štrukelj trikrat zaporedoma izbran za sodnika, moremo v našem rokopisu razločevati tri dele: 1. poslovno leto 1517/8 (str. 1—140), 2. poslovno leto 1518/9 (str. 141—240) in 3. poslovno leto 1519/20 (str. 249—319). Dne 19. in 23. aprila 1517 zove sodna knjiga Štruklja »izvoljenega« mestnega sodnika, odstopajočega sodnika Petra Korenška pa »starega sodnika«; po vice-domovi odobritvi in slovesni umestitvi na dan sv. Marka pa naziva Štruklja že »ta čas« mestnega sodnika.⁵ V omenjenih dobah uradovanja je vpisal pisar ločeno štiri skupine pravnih poslov mestnega sodnika:

A. oddajo mestnih mitnin v zakup (*Obsmawt* 1517, 19. apr., *Saltz mawt* 1517, 23. apr., *Prugk mawt* 1517, 15. junija in 1519, 7. junija)⁶ in oddajo kmetij oltarnih beneficijev sv. Jurija in sv. Uršule.⁷

B. kupoprodaje, prodaje s pridržkom odkupa in mene meščanskih hiš (v 1. poslovni dobi 25 primerov, v 2. dobi 7).⁸

C. izklicanje zarubljenih nepremičnin (hiš s pritklinami, gospodarskih poslopij, v prvi dobi 9, v drugi 14 primerov).⁹

⁵ Str. 1, 2, 3. — ⁶ Str. 1, 2, 3, 251.

⁷ Str. 143/4; o omenjenih oltarnih beneficijih prim. Zgodovina mesta Kranja, 57 sl.

⁸ Str. 93—116 in 125 [1517, 1. maja, 2. maja, 7. maja, 17. jun. (2×), 19. jun. (2×), 5. jul., 6. avg., 24. jun., 23. nov., 30. nov., 8. dec., 28. dec. (2×), 1518, 8. jan. (2×), 16. jan., 3. febr., 28. febr., 31. marca, 4 s. d.]; str. 217—224 [1518, 13. avg., 7. nov.; 1519, 11. jan., 13. marca, 24. maja, 26. maja, 12. marca].

⁹ Str. 117—123 [1517, 19. okt. (2×), 2. nov., 16. nov. (3×), 1. dec. (3×)]; str. 225—240 [1518, 5. jul. (2×), 19. jul. (2×), 2. avg., 17. avg.,

D. razprave sodišč: a) več (*offen pantayding*), ki so se zbrale l. 1517. dne 19. maja, 16. junija, 22. septembra, 13. oktobra; 1518. 3. februarja ter 2. in 3. marca.¹⁰ V drugi poslovni dobi: 1518. 11. maja, 3. junija, 22. sept., 19. oktobra; 1519. 22. februarja in 22. marca.¹¹ V tretji poslovni dobi: 1519. 24. maja, 5. julija, 20. septembra, 18. oktobra; 1520. 7. in 8. februarja ter 6. marca.¹²

b) zapovedanih sodnih zborovanj narokov (*angesetzte Rechttag*).¹³

E. Posebno skupino tvorijo izredni vpisi iz starejših sodnih knjig: a) iz knjige sodnika Petra Korenška z dne 21. marca 1517 (dež. vicedom Erazem Braunbart je izdal ukaz, da ne smejo meščani odslej dovoliti, da bi nosili študentje ali šolarji orožje, pod kaznijo 20 mark šil.);¹⁴

b) iz knjige mestnega sodnika Marka Peternela listino iz l. 1499. o prodaji neke meščanske hiše v »Peklu«.¹⁵

Redni sodni zborse naziva navadno »*offen pantayding*«, enkrat pa »*offen statrechten*« in »*Statrecht und pantayding*«. Nekaj kratov rabi mestni pisar izraz »*statrecht*«, kjer bi pričakovali »*pantayding*«. V tej dobi torej v Kranju ni mogoče več ločiti sodnih zborov »veče« kot sodišča, v katerem je sodil sodnik ob obvezni navzočnosti vseh polnopravnih prebivalcev, od onih »mestnega sodišča«, pri katerem je sodeloval predvsem mestni svet.¹⁸

Sestanki sodišča so se vršili redno šestkrat na leto. To bi odgovarjalo trem rednim večam ob kvatrih in trem naknadnim sodnim zborom (*abtaidinge*), mesec dni prej ali kasneje.¹⁹ Tako je bila dana prilika dovršiti pravne zadeve, ki na prvem sestanku niso prišle ali mogle priti do obrav-

28. sept., 5. okt.; 1519. 8. marca, 12. marca, 13. marca, 11. apr., 23. maja, 30. maja].

¹⁰ Str. 5, 15, 29, 37, 61, 75, 79. — ¹¹ Str. 151, 159, 175, 183, 193, 203

¹² Str. 253, 261, 273, 281, 297 (314), 302, 307.

¹³ Str. 25, 49, 51, 52, 56—59, 70, 87/8; 166/7, 169, 172, 187—189, 209; 289/90, 292, 297, 303/4, 315, 319.

¹⁴ Str. 14. — ¹⁵ Str. 168. — ¹⁶ Na pr. 5, 15, 75; 253; 193.

¹⁷ Na pr. 159, 209, 285.

¹⁸ J. Polec, Razpored sodnih instanc v slovenskih deželah od 16. do 18. stoletja, ZZR VI., 122 in op. 25; Fr. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Lj. 1929, 31/2; Deutsches Rechtswörterbuch I., 1223 sl.

¹⁹ DRW I., 301.

nave. Iz razporeditve datumov se razvidi tudi, da so se izogibali po cerkveni zakonodaji prepovedanih dni.²⁰

K r a j, kjer so se vršili sodni zbori, je bil po starodavnem običaju določen. Meščani so se sešli v prostorni odprti lopi kranjske mestne hiše tik mestnega trga (*in offen Camawn*). Sodili so torej javno pred zbranim meščanstvom. Ko je bilo 22. februarja 1519 s sodbo odločeno, da se sestane izjemoma sodni zbor »zaradi silnega mraza in čezmerno močnega vetra« v topli izbi (*Stuben*) mestne hiše, so poudarili, da s tem nikomur ne bodo prikrajšane pravice.²¹ Pri tem gre najbrž za načelo, da mora biti dana vsakemu upravičencu možnost prostega dostopa. Č a s t r a j a n j a sodnih razprav ni točno razviden iz zapisnikov. Vsekakor so se priče predpoldne po sončnem vzhodu, trajale so pa do večera (*vesper zeyt, hyntz auf den abent*) oziroma do zaključka med navzočimi strankami. Ko je sodnik vstal, je bilo delo zaključeno.²²

Osebe, ki jih srečamo pri rednem sodnem zboru, so: mestni sodnik, zbor razsojevalcev (mestni svet, člani srenje), mestni pisar, birič in pravnice stranke. Koliko članov je moral imeti zbor razsojevalcev, da je bil pravilno »zaseden«, ni razvidno iz zapisnikov.

Izključni predstavnik sodne oblasti je bil mestni sodnik. Zato je že zunanji red zahteval, da je sedel. Najbrž so sedeli na klopih tudi člani zbora razsojevalcev. Pravnice stranke pa so morale pred sodiščem stati. Sodnik je otvoril sodni zbor, skrbel za red in mir med razpravami, podelil besedo strankam, dovolil stranki »besednika« oziroma »prokuratorja«, zahteval od nasprotnika (*antworter*), da odgovarja in se brani ter odrejal, da se stranka ali priča zapriše.²³ Ako pa je želel mestni sodnik sam koga tožiti, je moral vstati in odložiti sodno palico kot simbol sodne oblasti. Izročil jo je someščanu-članu mestnega sveta, ki ga je s tem določil za svojega namestnika (*Stathaller des Gerichts an seyner stat*).²⁴

²⁰ Plauck, Das deutsche Gerichtsverfahren im Mittelalter, Braunschweig 1878, 115.

²¹ Str. 199; 203. — ²² Str. 53, 61. — ²³ Prim. Plauck, o. d. 87 sl.

²⁴ Str. 83—86.

Najvažnejša naloga sodnika pa je bila, da uresniči obstoječe pravo v določenem pravnem postopku. Pri tem ni smel vsiliti strankam in drugim pravnim udeležencem svojega pravnega nazora. Kadar koli je obstajal dvom oziroma je nastal spor o pravu, je bil sodnik dolžan iskati pojasnila v obstoječem pravu oziroma o pravni normi, ki bi veljala za dotični pravni spor, pri zgoraj omenjenem zboru razsojevalcev kot predstavniku meščanske skupnosti. Zato mu je zastavil na prošnjo pravdne stranke vprašanje, kaj je v določenem primeru pravno pravilno. Zbor je izrazil soglasno ali z večino glasov prepričanje skupnosti. To izražajo zapisniki lepo: »*das spricht der gmayn Man durch versammelten Rat*«,²⁵ ali »*hat der gmayn Man geurtdaildt vnd sprach zw Recht... vnd wais pessers nicht*«. ²⁶ Sodeloval je ves zbor: »*mit vrtayll ist uber den gantzen Ring zw Recht erkhandt*«. ²⁷ Ako pa se je izrekla le večina za določeno sodbo, pravi zapisnik: »*daruber vrtayll der Gmayn mit den merern tayll des versammelten rat vnd spricht zw Recht*«. ²⁸ Na vsebino rzsodbe torej sodnik ni imel nikakega vpliva. Ker je bilo z rzsodbo zbora ugotovljeno, kaj je v določenem pravnem sporu pravo, se je moral držati sodnik v nadaljnjem delovanju omenjene sodbe. Da pa je bil kljub temu izključni nosilec sodne oblasti, je jasno iz dejstva, da je bil za pravdne stranke obvezen šele ukaz, ki ga je izdal sodnik na podlagi omenjene sodbe.

Pravdno postopanje se je vršilo običajno nekako po sledečem vrstnem redu. Po otvoritvi sodnega zbora so pristopile pravdne stranke. Ena je nastopala kot tožnik. Ustmeno je morala prijaviti svoj zahtevek, ki naj bi ga izpolnila določena oseba. Po mestnem pravu je moral tožnik meščana pozvati k sodišču. ²⁹ Ako je toženec kljub temu izostal, so utegnile nastopiti zanj kvarne pravne posledice, zlasti ako je bil enako neposlušen pri naslednjem sodnem zboru (naroku). Zlim posledicam se je mogel izogniti le, ako je dospel k sodišču pravočasno, t. j. preden se je sodnik dvignil s sedeža, ³⁰ oziroma ako je dokazal, da ga je oviral opravičujoči zadržek (*Gotsgwalt, Herrengeschafft*,

²⁵ Str. 6, 8, 18, 32, 46. — ²⁶ Str. 77, 82, 302. — ²⁷ Str. 35.

²⁸ Str. 53. — ²⁹ Str. 184. — ³⁰ Str. 5, 265.

ehaft Not).³¹ Ako je nasprotnik »poslušno« (*als eyn gehorsamer*)³² prišel pred sodišče, se je začela razprava med strankama. Tožnik je stavil zahteve in vpraševal, nasprotnik je bil dolžan odgovarjati. Zato ga zovejo zapisniki stalno »*antworter*«. ³³ Vendar stroge meje med pravnimi stališči obeh strank ni bilo.

Kdor ni imel pravne sposobnosti oziroma le omejeno sposobnost, je moral imeti zastopnika. Mnogi so se tudi bali pravnega formalizma ali jih je ovirala kakšna druga okolnost, da bi sami nastopali kot pravne stranke. Zato so privedli s seboj svojega »besednika« (*Redner, Beystand, Vormund*)³⁴ ali pred sodiščem pooblastili koga za »prokuratorja«. ³⁵

Tožnik je moral prijavljeno tožbo pravilno nadaljevati (*war machen, ausfuhren*).³⁶ Predvsem je moral ponudene dokaze izvesti. Ako tega pravočasno ni storil, je mogel toženec prositi, da se s sodbo ugotovi, da je prost tožbe (*mit Urteil und recht enprochen, seyner klag von im frey vnd muessig vnd ledig*).³⁷ Nato je toženec s pristankom zbora razsojevalcev na izrecno prošnjo prejel sodno listino (*Entprestbrief*),³⁸ ki jo je spisal mestni pisar in opremil s sodnikovim pečatom. Zdaj je mogel prejšnjega tožnika tožiti na povračilo škode, ki mu jo je povzročil z neupravičeno tožbo.³⁹

Navadno pa so se vrstili govori tožnika in odgovori toženca v redu. Preden se je pričelo dokazovanje, je moral tožnik izčrpno uveljaviti vse zahteve. Pozneje sodnik ni bil več dolžan se ozirati na nove trditve in zahteve tožnika.⁴⁰ Dokazna sredstva sta mogla ponuditi tožnik in toženec. S sodbo je bilo nato odločeno, komu pripada breme dokazovanja. Kot dokazila najdemo:

- a) listine, zlasti zadolžnice in kupne pogodbe,⁴¹
- b) priče,
- c) prisego stranke,
- d) sodno knjigo.

³¹ Str. 8, 25, 45 (za tožnika), 304.

³² Str. 52. — ³³ Na pr. str. 10, 17, 20, 24.

³⁴ Str. 7, 9, 36, 169, 285, 319. — ³⁵ Str. 7, 17, 25, 34, 39, 61, 76. — ³⁶ Str. 47.

³⁷ Str. 5, 175. — ³⁸ Str. 54; DRW II., 1543.

³⁹ Str. 64. — ⁴⁰ Str. 39. — ⁴¹ Str. 65.

Priče je privedla stranka navadno s seboj ali pa je morala poskrbeti, da pridejo k določenemu naroku v 14 dneh, ako so bivale dotične osebe v deželi, v trikrat 14 dneh pa, ako so bile izven dežele.⁴² Ako je šlo za podložnike zemljiških gospostev, je izstavilo kranjsko sodišče potrebna pozivna pisma »*Compassbrieff*«. ⁴³ Stranka je predstavila sodišču privedeno pričo in pokazala na njo, češ, da se je hoče držati in da pusti veljati, kar bo o zadevi izjavila (*anden will er sich lassen, was er sagt*).⁴⁴ Sodnik je priče navadno zaprisegel (*bey auffgerekhten ayd*),⁴⁵ v nekaterih primerih pa jih je le opomnil na že prej dano prisego, na pr. meščansko, ki jo je položil kranjski meščan vladarju, da bo zgolj čisto resnico o stvari izjavil, nikomur v korist niti v škodo.⁴⁶ Enako je opomnil Tržičana, naj primeta za sodno palico ter obljubita, da bosta govorila le resnico pri obvezi, ki jo imata do svojega zemljiškega gospoda.⁴⁷ Najboljša izjava prič je bila soglasna (*aus aynem mund*).⁴⁸ Prisega stranke se omenja samo enkrat.⁴⁹ Večkrat pa je služila za dokazovanje kakšna starejša knjiga kranjskega mestnega sodnika. Dokazna sodba se je glasila, naj prineso sodno knjigo pred sodišče in prečitajo, kar vsebuje o spornem predmetu ali zadevi.⁵⁰

Pri prvem sodnem zboru se pravde niso dokončale. Pri drugem zboru ali določenem naroku so bile pravde navadno zaključene s o d b o. Ako je zmagal tožnik (*sein Recht erstanden und aubehabt*),⁵¹ je mogel prositi, da mu izstavi sodišče listino o dobljenem pravnem sporu (*Behabbrief*),⁵² ki je bila opremljena s sodnikovim pečatom. Nekaterne pravdne zadeve so bile bolj zamotane oziroma toženec ni prišel k drugemu sodnemu zboru. Zato so določili zanje še tretji ali »končni dan« (*entlicher Rechttag*).⁵³ O vsakem važnem pravnem dogodku so mogle zahtevati pravdne stranke posebne listine sodišča (*Gerichtszeugbrief*).⁵⁴

Da bi prihranili strankam pravdne stroške, je priporočal sodnik, naj bi se mirno p o r a v n a l e. V dveh primerih je pristal sodni zbor, da se že izrečeno sodbo razveljavi

⁴² Str. 12, 162. — ⁴³ Str. 19 — ⁴⁴ Str. 207. — ⁴⁵ Str. 81. — ⁴⁶ Str. 49/50.

⁴⁷ Str. 17. — ⁴⁸ Str. 49. — ⁴⁹ Str. 55. — ⁵⁰ Str. 68. — ⁵¹ Str. 45, 67, 78, 161.

⁵² DRW I, 1433. — ⁵³ Str. 9, 41 in dr. — ⁵⁴ Na pr. str. 54.

in napravi poskus poravnave.⁵⁵ Vendar s tem ni bila prikrajšana pravica strank do rednega pravdanja. Navadno se je vršil poskus poravnave tako, da je vsaka stranka izbrala po štiri ugledne može, do katerih je imela posebno zaupanje. Ti so pozvali pred se obe stranki, jih zaslišali in razpravljali o sporu. Zato jih zovejo zapisniki »*Taidinger*«. ⁵⁶ Ako je poravnava uspela, so predložili omenjeni razsodniki dogovor mestnemu sodniku, ki ga je objavil in dal vpisati v svojo sodno knjigo. Kršitelja dogovora je zadela določena globa, ki jo je moral plačati sodniku (5 mark šil.) in vsakemu razsodniku posebe (po 1 marko šil.).⁵⁷ Ako pa poskus poravnave ni uspel, je določil mestni sodnik pravnim strankam »končni dan« na prihodnjem sodnem zboru.

Na zapovedanih sodnih zborovanjih ali n a r o k i h (*angesetzte Rechttag*) se je vršilo pravdanje precej podobno. Razsojali so člani mestnega sveta in srenje, toda nekaj kratov jih je prišlo premalo, tako da je moral sodnik razpravo odgoditi do prihodnjega rednega sodnega zbora.⁵⁸

Stranka, ki ni bila s sodbo sodišča zadovoljna, je mogla vložiti p r i z i v (*dingen*) na d e ž e l n e g a v i c e d o m a v Ljubljani.⁵⁹ Pri tem pa ni sodelovalo kranjsko sodišče. Stranka sama je morala pismeno prositi, da bi vicedom sodbo kranjskega sodišča »*mit pesserer Rechten ze erlewtern*«. ⁶⁰ Odločbo (*Dingnus*)⁶¹ vicedoma je prejela stranka zapечатeno in jo je morala prinesiti pred sodišče v Kranju. Po sklepu zbora razsojevalcev je dal mestni sodnik vicedomovo pismo odpreti in prečitati.⁶² Vicedomova odločba je tvorila podlago za nadaljno razpravo. Ako pa stranka tudi s sodbo, ki je bila izdana po tej ponovni razpravi, ni bila zadovoljna, se je mogla pritožiti še na d e ž e l n e g a g l a v a r j a , ki je odločal s prisedniki — deželnimi odborniki.⁶³

Iz kratkega opisa, ki zdaleka ne izčrpa vira, izhaja, da nam je omogočila »sodna knjiga Antona Štruklja« prikazati

⁵⁵ Str. 21, 24. — ⁵⁶ Str. 57/8, 70, 153, 166/7, 180/1, 187/8, 206; prim. tudi Plauck, o. d. 332 sl.

⁵⁷ Str. 26, 27, 29, 59. — ⁵⁸ Str. 25, 49, 51, 165, 169, 289, 315, 319.

⁵⁹ Str. 6, 8, 10, 154, 255; J. Polec, o. d. 127 in op. 54, DRW II., 953.

⁶⁰ Str. 261. — ⁶¹ DRW II., 983. — ⁶² Str. 63, 162, 311.

⁶³ Str. 38, 282; o postopanju pred deželnim glavarjem prim. B. Seuffert, *Drei Register aus den Jahren 1478—1519*, Innsbruck 1934, 247 sl.

pravdno postopanje ob koncu srednjega veka do takih potankosti, kakor se to dotlej ni dalo. Procesno pravo, ki je veljalo pred »večo« v Kranju, kaže še docela srednjeveški značaj. Ustnost v postopanju, deloma tudi še strogi predpisi v oblikah postopanja veljajo. Ves potek pravedanja odvisi od dejanja in nehanja pravnih strank samih.⁶⁴ Le polagoma prodira vpliv rimsko-kanoničnega procesa in s tem tudi rimskopravnih načel preko sodišč deželnega vicedoma in deželnega glavarja. Ko se je po odločbi vicedoma ali deželnega glavarja postopek nadaljeval pred sodiščem v Kranju, je morala tudi protistranka pisмено predložiti spis vprašanj (*fragstuck*), ki naj bi jih zastavili pred sodiščem nasprotnikovim pričam.⁶⁵

⁶⁴ Prim. v tem pogledu sodišča v Celovcu, K. Torgler, Stadtrecht u. Stadtgericht in Klagenfurt, 1937, 45/5.

⁶⁵ Rokopis str. 255.

MAKLECOV: a) Zmanjšana vračunljivost v načrtu za edinstveni kazenski zakonik kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (Zb. VI); b) Osebnost zločinca v modernem kazenskem pravu s posebnim ozirom na kazenski zakonik kraljevine Jugoslavije (Zb. VII); c) Pravna narava odredb zoper otroke in mlajše maloletnike v kazenskem pravu kraljevine Jugoslavije (Zb. IX); č) O pojmu in nalogah kriminalne politike (Zb. X); d) Pravna narava prisilne objave sodbe (Zb. XI); e) Jugoslovanska judikatura o očevalnih odredbah (Zb. XII); f) Kazenskopravna veda in kriminologija (Zb. XIII); g) Tipologija zločincev (Zb. XIV); h) Kriminalna etiologija (Zb. XV); i) Vračunljivost, krivda in nevarnost (Zb. XVI); j) Tisk in zločin (Zb. XVII).

4. Državljskopravne:

LAPAJNE: a) Današnje kondicije (Zb. V); b) Spori o osnovnih pojmih prava zastaranja (Zb. VII); c) Regresni zahtevki našega državljskega prava (Zb. IX); č) Spori za mejo (Zb. X); d) Spori v pogledu vzročne zveze (Zb. XI); e) Načrt odškodninskopravnih določb za jugoslovanski državljski zakonik (Zb. XIV); f) Načrt priposestovalno- in zastaralnopravnih določb za jugoslovanski državljski zakonik (Zb. XV); g) Načrt pooblastilno- in poverilnopravnih določb za jugoslovanski državljski (obligacijski) zakonik (Zb. XVI); h) Obrestovano posojilo in denarno posojilo de lege lata et ferenda (Zb. XVII).

5. Negmotnopravni:

SKERLJ: a) Uredba o zaščiti industrijske svojine (Zb. I); b) O izumu, stvorjenem v »službi« (Zb. V).

6. Trgovinskopravna:

SKERLJ: a) Članstvo v gospodarski zadrugi (Zb. XV); b) Sklic in potek skupščine v gospodarskih zadrugah (Zb. XVI).

7. Pravdnopravni:

SKUMOVIČ: O dokazni moči trgovskih knjig (Zb. I).

SAJOVIČ: a) Prvenstvene terjatve v poravnalnem postopku (Zb. XI); b) Civilne tožbe o zahtevkih, o katerih je odločilo najprej upravno oblastvo (Zb. XVII).

8. Državnopravne:

KUSEJ G.: a) Kraljevska oblast in njen obseg po Ustavi kraljevine Jugoslavije z dne 3. septembra 1931 (Zb. XI); b) Kratak oris značilnih potez avstrijske zvezne ustave 1934 (Zb. XII); c) O razmerju med državo in veroizpovedmi po jugoslovanski verski zakonodaji (Zb. XIII).

PITAMIC: Državno in meddržavno pravo pod vidikom enotnega sistema (Zb. II).

TASIČ: a) Da li država može činiti protipravne radnje (Zb. III); b) O teoriji narodne suverenosti, naročito u Francuskoj, i o jednom skorajšnjem pokušaju tamo (Zb. IV); c) Jedan pokušaj podele državnih funkcija u formalnom i materijalnom smislu (jedno metodološko izučavanje) (Zb. V).

9. Upravnopravne:

JURKOVIČ: a) Javni interes (Zb. IX); b) Svobodni prevdarek (Zb. XII); c) Javnopravna pogodba (Zb. XIII); č) Ničen upravni akt (Zb. XIV).

STESKA: Svobodni preudarek, javni interes pa zakonitost (Zb. XVII).

TASIČ: Jesu li ministri činovnici? (Zb. VI).

10. Narodnogospodarske, gospodarskopoliitične, statistične:

BILIMOVIČ: a) Nekoliko misli o narodnogospodarski vedi (Zb. I); b) Pojem statike in dinamike v narodnogospodarski vedi (Zb. III); c) Nekoliko podatkov o delniških družbah v Sloveniji (Zb. IV); č) Položaj delavcev v Jugoslaviji po poročilih inspekcije dela (Zb. V); d) Nove metode proučevanja konjunktur in gospodarska prognoza (Zb. VI); e) Racionalizacija gospodarstva (Zb. VII); f) Nauk o konjunkturah (Zb. VIII); g) Oblike obrtnih in industrijskih obratov (Zb. XI); h) Načrt zadružnega zakona (Zb. XII); i) Organizacija ekonomskega pouka na visokih šolah glavnih evropskih držav (Zb. XIV); j) Agrarna struktura Jugoslavije (Zb. XV); k) Jugoslovanske železnice v preteklem dvajsetletju (Zb. XVI).

OGRIS: a) Statistika kreditnih zadrug v Sloveniji za poslovno leto 1926 (Zb. VI); b) Delniške družbe dravske banovine v desetletju 1919 do 1928 (Zb. VII).

11. Finančnoppravna:

ŠAVNIK: Pravna funkcija številke v budgetu davčnih dohodkov

MURKO: a) Nekateri krivičnosti v sistemu naših neposrednih davkov (Zb. XV); b) Rodbinski oziri pri naših neposrednih davkih (Zb. XVI); c) Naše občinske finance in njihovi problemi (Zb. XVII).

12. Mednarodno- in medpokrajinskopravne:

LAPAJNE: a) Kolizijske norme civilnega medpokrajinskega prava v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (Zb. I); b) Meddržavno in medpokrajinsko stečajno pravo kraljevine SHS (Zb. II); c) Kaj je in kaj ni meddržavno zasebno pravo? (Zb. III); č) Občni del k mednarodnemu zasebnemu pravu (Zb. IV); d) Izenačeno mednarodno zasebno pravo za slovske države srednje in južne Evrope (Zb. XII).

ŽOLGER: Kršitev mednarodnih obveznosti in njena pravna posledica (mednarodna krivica) (Zb. II).

TOMSIČ: a) O najnovejših naporih, da se vojna odvrne (Zb. X); b) Sveta aliansa in Zveza narodov (Zb. XI); c) Izseljevanje in vseljevanje z vidika mednarodnega javnega prava (Zb. XVI).

13. Pravnofilozofske, občepravne, sociološke:

FURLAN: a) Problem realnosti prava (Zb. IX); b) Teorija pravnega sklepanja (Zb. X); c) Filozofske osnove pojma nevarnosti v kaz. pravu (Zb. XII); č) Problem pravne kavzalnosti (Zb. XIV).

JURKOVIČ: O pojmu prava (Zb. XI).

KOSIČ: Novi tipični poskušaji konstituisanja sociologije (Zb. III).

PITAMIČ: a) Nove smeri v pravni filozofiji (Zb. I); b) Kritični pogledi na juridično osebo (Zb. IV); c) Pomen človeških in državljanskih pravic (Zb. V).

SPEKTORSKIJ: a) Usoda ideje naravnih zakonov v socialni filozofiji (Zb. IX); b) Nastanek konstruktivne metode v pravoznanstvu (Zb. X); c) Pojem univerzalnega prava v XVII. stoletju (Zb. XI); č) Historični problem pri racionalistih 17. stoletja (Zb. XII); d) Osemdesetletnica Rudolfa Stammlerja (Zb. XIII); e) Tönnies in Michels (Zb. XIV); f) Tri pravne teorije (Zb. XV); g) Comte in Legel (Zb. XVI); h) Monarhomah in Rousseau (Zb. XVII).